

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΝΤΟΒΑΣ

**Ο «ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ» ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΙΜΒΡΙΩΤΗ
ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2015

**Ο «ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ» ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΙΜΒΡΙΩΤΗ
ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΝΤΟΒΑΣ

**Ο «ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ» ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΙΜΒΡΙΩΤΗ
ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2015

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

1. Νούτσος Παναγιώτης, Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
2. Αθανασιάδης Θεοχάρης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
3. Δημητρίου Στέφανος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή

1. Νούτσος Παναγιώτης, Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
2. Αθανασιάδης Θεοχάρης, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
3. Δημητρίου Στέφανος, Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
4. Πρελορέντζος Ιωάννης, Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
5. Δρόσος Διονύσιος, Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
6. Μαρκουλάτος Ιορδάνης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
7. Λεοντίνη Ελένη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

«Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων δὲν ὑποδηλοῖ τὴν ἀποδοχὴ τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως». (Ν. 5343/32, ἄρθρο 202/2)

*Στο Δάσκαλο μου, στη Φιλοσοφία που απ' τα πρώτα χρόνια μου ενέσπειρε την
αγάπη για τη συνεχή αναζήτηση, καθηγητή Παναγιώτη Νούτσο, με την ειλικρινή
αγάπη μου!*

*Η θεωρία είναι ικανή να κατακτήσει τις μάζες μόλις αποδείξει **ad hominem**, και αποδείχνει **ad hominem**, μόλις γίνει ριζοσπαστική. Να είσαι ριζοσπαστικός σημαίνει να πιάνεις το πράγμα από τη ρίζα. Η ρίζα όμως για τον άνθρωπο είναι ο ίδιος ο άνθρωπος.*

Κάρλ Μαρξ

(Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	13
Εισαγωγή	
A) Θέση του ζητήματος-Μεθοδολογικές στοχεύσεις.....	17
B) Έργα-«Επισημάνσεις»-Άλλες δραστηριότητες.....	29
Μέρος πρώτο	
I. Βιογραφικά στοιχεία-θεωρητικές και ιδεολογικές-πολιτικές θεάσεις του ζεύγους Ιμβριώτη-Μια πρώτη ματιά με ασυνέχειες.	
1) Η πνευματική παρουσία, τα φοιτητικά χρόνια και η προσφυγική του, καταγωγή.....	46
2) «Βίοι παράλληλοι» Οι σπουδές σε σχέση με την ανάδειξη και τη συνεισφορά των Ιμβριώτηδων στο πλαίσιο δράσης και προσφοράς του κινήματος του δημοτικισμού	52
3) Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης-Ρόζα Ιμβριώτη και Π.Ε.Σ.Α-Ιδεολογικές συνέχειες και ασυνέχειες, -Αντίσταση-Κατοχή-Εμφύλιος.....	58
4) Τα <i>Ελεύθερα Γράμματα</i> , το κίνημα του δημοτικισμού και η ιδεολογική στροφή του Γ. Ιμβριώτη - Το ζεύγος Ιμβριώτη και η κομμουνιστική Αριστερά.....	66
Μέρος δεύτερο	
II. Γιάννης Ιμβριώτης-Ψυχολογία της Μορφής	
1) Η κριτική μορφολογική θεώρηση του Ιμβριώτη και οι θεωρητικές επιδράσεις «τρίτων»	83
2) Μνημονικά φαινόμενα και «θεωρητική δυναμική».....	126
Μέρος τρίτο	
III. Η φιλοσοφική οπτική του Bergson υπό τη θεωρητική έποψη του Ιμβριώτη	
Ιμβριώτης και Bergson-Άλλες κριτικές θεωρήσεις εκφάνσεων του Αγνωστικισμού	137

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μέρος τέταρτο

IV. Ο «Νέος»-Σοσιαλιστικός Ανθρωπισμός

1) Ένας ανθρωπιστής μαρξιστής φιλόσοφος.....	167
2) Ιμβριώτης και Διεθνείς μορφές και θεωρήσεις του Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού	171
3) Σοσιαλιστικός Ανθρωπισμός-Η δύναμη του συγκεκριμένου	186
4) Ο Σοσιαλιστικός Ανθρωπισμός και οι προηγούμενες μορφές Ανθρωπισμού σε «γενετική» σχεσιακή ανάπτυξη κι αλληλεπίδραση κανονιστικών όρων	212
<i>Συμπεράσματα</i>	228
<i>SUMMARY</i>	233
<i>Πηγές</i>	237
<i>Άλλες πηγές</i>	238
<i>Βιβλιογραφία</i>	238
<i>Βιογραφικό</i>	241

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διδακτορική διατριβή, αποτελεί απόπειρα διερεύνησης, παρουσίας μα συνάμα και επιστημονικής -πέραν ιδεολογικών προβολών- τεκμηρίωσης, της ιστορικής-ιστορικό-φιλοσοφικής αλήθειας εν σχέσει τόσο με τον καθηγητή Γιάννη Ιμβριώτη, αλλά -κατ' επέκταση- και με τη σύντροφο και ιδεολογική συνοδοιπόρο αυτού, Ρόζα Ιμβριώτη, στο πλαίσιο δράσης και παρουσίας, ιδίως της «δεύτερης γενιάς μαρξιστών». Ενώ εν προκειμένω, σ' αυτό το σημείο, πρέπει να επισημανθεί ότι αρχικά το κύριο θέμα της εν λόγω μελέτης, υπήρξε ο «νέος» ή σοσιαλιστικός ανθρωπισμός και η φιλοσοφικό-ιδεολογικό-πολιτική προβολή αυτού στο εν γένει έργο του Ιμβριώτη. Βέβαια, το εν λόγω θέμα είναι ιδιαίτερα σημαντικό, γι' αυτό, εν τέλει αποδείχθηκε αναγκαία η συνολική θεώρηση-ανάλυση του έργου, τόσο του Ιμβριώτη, μα και της Ιμβριώτη, οι οποίοι μαζί με τον Μ. Παπαμαύρο, καλύπτουν στην ουσία τη «δεύτερη γενιά μαρξιστών», τουλάχιστον σε επίπεδο «πρωταγωνιστών», ενώ ο «σοσιαλιστικός ανθρωπισμός» εξακολουθεί να καλύπτει σχετικά σημαντικό τμήμα της εν λόγω διατριβής¹.

Κύριο ερέθισμα για το ξεκίνημα και την ενασχόληση μου, με την παρούσα διατριβή υπήρξε τουλάχιστον η μέχρι πρότινος -σε σχέση με την περίοδο ανάληψης της- «απουσία» σχετικής επιστημονικής βιβλιογραφίας, ιδίως ως προς το Γιάννη Ιμβριώτη και το έργο του. Μιας έλλειψης που καθιστούσε παραπάνω από αναγκαία και απαιτητή μία επιστημονική ιστορικο-φιλοσοφική απόπειρα εν είδει προσέγγισης-ανάλυσης, του φιλοσοφικού και εν γένει επιστημονικού έργου του Ιμβριώτη. Συνιστά συνεπώς η εν λόγω μελέτη, μία απόπειρα που απλώς «φιλοδοξεί» να «χρησιμεύσει», έστω και «στοιχειωδώς» στον ερευνητή και δη το μελλοντικό, ιδίως της εν λόγω περιόδου.

Οφείλω μάλιστα να ευχαριστήσω από καρδιάς, τον Επιβλέποντα Καθηγητή της Επιτροπής μου, Παναγιώτη Νούτσο, για όλες τις αυστηρές, αλλά ουσιαστικές, εποικοδομητικές και ιδιαίτερα χρήσιμες και αναγκαίες παρατηρήσεις και υποδείξεις του. Ενώ δεν μπορώ να μην του αναγνωρίσω παράλληλα ότι το κύριο ερέθισμα του εν λόγω έργου -πέρα απ' το νεανικό μου ενθουσιασμό- οφείλεται σ' αυτόν και τις καλοπροαίρετες συμβουλές του!

Βέβαια η παρούσα διατριβή εξελίχθηκε, όπως ήδη προείπα, λίγο διαφορετικά από τα προβλεπόμενα: το ερευνητικό αποτέλεσμα ήταν η συγγραφή ενός έργου, όπου αναλύεται η πορεία του Ιμβριώτη σε σχέση με την Ιμβριώτη και άλλες προσωπικότητες της εποχής. Βέβαια, η κύρια αναφορά και ο «άξονας» της εν λόγω διατριβής, παραμένει σταθερά στο Γιάννη Ιμβριώτη. Αν και παράλληλα, θα αποπειραθώ να αναδείξω, κι αυτή καθαυτή την πολλαπλότητα των πτυχών του έργου του, τόσο του φιλοσοφικού, όπως και του επιστημονικού. Ενώ είναι ευνόητο ότι το εν λόγω φιλοσοφικό πόνημα περιλαμβάνει πέραν της φιλοσοφικό-ιδεολογικό-πολιτικής ανάλυσης της θεωρητικής-πνευματικής πορείας του ζεύγους Ιμβριώτη, και το σκέλος της ιστορικής ανάλυσης. Μιας ανάλυσης, η οποία αποβλέπει στην παράλληλη φιλοσοφική και ιδεολογική θεώρηση των γεγονότων και του ρόλου και της συνεισφοράς των Ιμβριώτηδων σ' αυτά, λαμβάνοντας υπόψη, τις εκάστοτε αντικειμενικές συνθήκες και χρονικές-ιστορικές συγκυρίες.

Επίσης στην εν λόγω έρευνα, επιχειρείται -τόσο απ' την πλευρά της επιστήμης, αλλά κύρια της φιλοσοφίας,- ουσιαστικά μία προσέγγιση με την

¹ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83.

παράλληλη διερεύνηση και με αναγκαίο αποτέλεσμα της εν λόγω πορείας, την εν τέλει εξαγωγή φιλοσοφικών-επιστημονικών συμπερασμάτων και όσον αφορά τα επιστημονικά έργα-ψυχολογικές μελέτες- του Ιμβριώτη. Οι εν λόγω μελέτες μπορεί να ειπωθεί ότι αποτελούν, ένα σημαντικό τμήμα του συγγραφικού του, έργου, και το κύριο αντικείμενο ενασχόλησης της «πρώιμης» πνευματικής-(επιστημονικής) παραγωγής αυτού. Δε θα παραλείψω βέβαια, να προβώ και στη σύγκριση των κατά καιρούς οπτικών και φιλοσοφικών-πολιτικών και ιδεολογικών προσεγγίσεων του. Προσεγγίσεων, οι οποίες και συναντώνται στο πλαίσιο των διαφόρων επιστημονικών αναλύσεων και έργων αυτού, μιας και αυτές διαφέρουν ανά περίοδο παραγωγής και «ιστορική συγκυρία», λαμβανομένων υπόψη, των εκάστοτε «επιρροών» -άμεσων ή έμμεσων-. Ενώ σ' αυτό το σημείο δέον είναι να λεχθεί ότι είναι γεγονός, ότι και στον τόπο μας υπήρξαν κατά καιρούς διαφορετικοί κοινωνοί, τόσο απλώς των μαρξιστικών, όπως και των εν γένει μαρξιστικών-λενινιστικών-ανθρωπιστικών ιδεών. Εξ αυτών μία μεγάλη, αν όχι η μεγαλύτερη μερίδα της νεοελληνικής σοσιαλιστικής διάνοησης, στάθηκε και αφουγκράστηκε τις ανάγκες και τα προβλήματα του λαού και του τόπου αφομοιώνοντας δημιουργικά -στο βαθμό του εφικτού, για όσους κινούνταν στο πλαίσιο «δράσης» της Γ' τρίτης Διεθνούς- τις «νέες ιδέες».

Μεταξύ αυτών των μορφών, τις οποίες ενδεικτικά ανέφερα -παρόλες τις «αδυναμίες» και τα κατά καιρούς λάθη τους- δε θα μπορούσα παρά να συμπεριλάβω σε θέσεις «πρωταγωνιστών», αναμφίβολα το Δημήτρη Γληνό, πρωτεργάτη και συνιδρυτή του Εκπαιδευτικού Ομίλου, αλλά και το Γιάννη και τη Ρόζα Ιμβριώτη ως συμμετόχους-συγκοινωνούς του κινήματος και του ιδεώδους, τόσο του δημοτικισμού, αλλά και του αξιακού συστήματος του «νέου ανθρωπισμού». Βέβαια, η αλήθεια είναι, ότι το ζεύγος Ιμβριώτη, είχε μάλλον μη πραγματικά-ισότιμο ρόλο εν σχέσει με τον Γληνό, χωρίς αυτό να αναιρεί τη σημαντικότητα της συνεισφοράς αμοιτέρων. Μιας και απ' τη μια μεριά, έχουμε τη Ρόζα Ιμβριώτη, η οποία δίκαια «κέρδισε» την προσωνομία «της κόκκινης δασκάλας» με την προσφορά και το πολυπόικλο πνευματικό έργο της, ενώ στην περίπτωση του συντρόφου της, στη ζωή, την πολιτική δράση και την πνευματική δημιουργία, στην περίπτωση του Γιάννη Ιμβριώτη, θα αναζητήσω τα «ίχνη» του φιλοσόφου, του ψυχολόγου, μα και του γνωστού αγωνιστή-διανοούμενου. Ενός διανοούμενου, ο οποίος υπήρξε «παράδειγμα» «ανθρώπου της επιστήμης» σε επίπεδο ήθους και θάρρους και με τις προσωπικές προσπάθειες του, ίδρυσε το «Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών» (ΚΜΕ), του οποίου υπήρξε «πρόεδρος»².

Βέβαια στην παρούσα διατριβή, δε θα παρεκκλίνω ούτε στιγμή και από τον αρχικό σκοπό-στόχο του έργου -έστω και αν κάποια στοιχεία διαχέονται στο σύνολο του κειμένου-. Κι ο σκοπός αυτός, δεν είναι άλλος, από τη διερεύνηση και την ανάλυση σ' ένα πλαίσιο φιλοσοφικής θεώρησης, προτάσσοντας εν προκειμένω, μία όσο το δυνατόν, πιο κριτική και διαλεκτική προσέγγιση-παρουσίαση του ακανθώδους ζητήματος του εννοιολογικού περιεχομένου, αλλά και της μορφής του σοσιαλιστικού ή «νέου ανθρωπισμού», όπως αυτός προβάλλει μέσω του «ανθρώπινου» και του «κοινωνικού» αντίστοιχα «ανθρώπου». Σ' αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί ότι το εν λόγω ζήτημα ενυπάρχει κι αναδεικνύεται, τόσο μέσω του φιλοσοφικού -κύρια- λαμβάνοντας όμως ταυτόχρονα υπόψη και το υπόλοιπο συγγραφικό, -πρωτίστως-

² Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 7, 9.

επιστημονικό έργο του Ιμβριώτη. Βέβαια, δε θα παραλείψω ν' αναζητήσω στοιχεία του «νέου ανθρωπισμού», τόσο σε επίπεδο αξιακό, καθώς και σε επίπεδο φιλοσοφικής προβληματικής και στο έργο της συζύγου και πνευματικής συνοδοιπόρου αυτού, Ρόζας Ιμβριώτη. Μάλιστα, μπορεί να ειπωθεί, ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, θα επιχειρηθεί και μια περαιτέρω ενασχόληση με το αξιολογικό σύστημα το «δέον» να χαρακτηρίζει το «νέο άνθρωπο», διεισδύοντας παράλληλα και εξετάζοντας τόσο τμηματικά, αλλά και εν συνόλω -ολιστικά τουλάχιστον ως προς τη θεώρηση-θέαση του έργου- αλλά και με παράλληλη σύγκριση, την εν γένει ευρύτερη φιλοσοφική προβληματική του Ιμβριώτη, μα και της Ιμβριώτη, τόσο ως μαρξιστών, καθώς και ως διανοητών μιας εποχής ανόδου και πτώσης παράλληλα. Μιας εποχής πλούσιας σε συγκρούσεις, σε αισιοδοξία, αλλά και με έντονο το στοιχείο του «θετικιστικού» πνεύματος. Ενόσ στοιχείου κυρίαρχου σε όλους τους τομείς, αλλά και σε όλες τις εκφάνσεις, τόσο της επιστήμης, όσο και της κοινωνίας και αυτής της ζωής³.

Βέβαια μ' αυτό τον τρόπο, θέλω να ελπίζω ότι με τη συγγραφή και την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης, πέραν της έστω μικρής ερευνητικής προσφοράς προς το μελετητή της νεοελληνικής σοσιαλιστικής σκέψης, ίσως «δίνω» και τη δυνατότητα της μετά θάνατον κριτικής προβολής κι απ' τη «μεριά» μου, -έστω μερικώς- του έργου του Ιμβριώτη. Επιθυμώ δε κατ' αυτόν τον τρόπο, παράλληλα να συμβάλλω, στην προβολή κι επιστημονική τεκμηρίωση, αυτού που οφείλει να αιτείται κάθε ευσυνείδητος ερευνητής: της ιστορικής και φιλοσοφικής αλήθειας!

³ Α' εβδομάδα, Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 270.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1)Θέση του ζητήματος-Μεθοδολογικές στοχεύσεις

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής θα προσπαθήσω να ιχνηλατήσω και να παρουσιάσω τη ζωή, τους αγώνες, το αξιολογικό σύστημα, αλλά κύρια τη φιλοσοφική κι επιστημονική σκέψη του Γιάννη Ιμβριώτη. Μιας προσωπικότητας, μάλλον μέχρι πρότινος παραγνωρισμένης, και στους πολλούς ίσως άγνωστης παρά τον πρωταγωνιστικό ρόλο του, «στο κίνημα» του δημοτικισμού και «της Εθνικής Αντίστασης». Ενός «πνευματικού κεφαλαίου» της νεότευκτης ελληνικής ψυχολογίας, αλλά παράλληλα και μιας μορφής και ιδιαίτερα σημαντικής παρουσίας στο ιστορικό «κομμάτι» που αφορά την πορεία της νεοελληνικής σοσιαλιστικής σκέψης και φιλοσοφίας. Ταυτόχρονα δε στο εν λόγω πρόσωπο, οφείλω να επισημάνω, ότι θα «αντικρίσουμε» τη μορφή ενός ανθρωπιστή-κομμουνιστή, ενός «δασκάλου» και «ανθρώπου» που «στέκει» ακόμα και τώρα, με το έργο και το παράδειγμα του, μια «ανεξάντλητη πηγή γνώσης και φρονηματισμού για κάθε πνευματικό άνθρωπο και ιδιαίτερα για τους νέους». Και η εν λόγω μορφή του δημοτικισμού, της «επιστήμης» (ψυχολογίας), της φιλοσοφίας, αλλά και του «κινήματος της Εθνικής Αντίστασης» και κατ' επέκταση, και της «πολιτικής», δεν είναι άλλη από τον καθηγητή Γιάννη Ιμβριώτη⁴.

Σ' αυτό το σημείο, οφείλω να σημειώσω, ότι στο πλαίσιο αναφοράς ετούτης της διατριβής, βρίσκεται ο Γιάννης Ιμβριώτης και το θεωρητικό αξιακό και εν γένει ιδεολογικό-πολιτικό σύστημα-πρότυπο-μοντέλο του νέου ή σοσιαλιστικού ανθρωπισμού και δη εν σχέσει με τη δράση και τη θεωρητική και επιστημονική πορεία αυτού και της «δεύτερης γενιάς μαρξιστών». Άλλωστε όπως ήδη ανέφερα, θα ελέγξω τη ζωή αυτού, σκοτεινά και φωτεινά σημεία, τόσο εν σχέσει με το σύστημα ιδεών και αξιών του, αλλά και με το εν λόγω συστημικό-αξιακό μόρφωμα αυτό καθαυτό, καθώς και τα ανθρωπιστικά ιδεώδη-ιδεολογικά του, μορφώματα, αλλά και την πολιτική, γλωσσσο-εκπαιδευτική του, δράση και φιλοσοφική ωρίμανση και κατάληξη, ως απόρροια μιας δυναμικής πορείας. Μιας πορείας που προβάλλει εν είδει κοινωνικής και επιστημονικής «προσφοράς», η οποία «έχει» «την πρόθεση», όπως σημειώνεται το «δέον» της πράξης, «να διασωθεί ο πραγματικός ουμανισμός» σε αντίθεση με τη συγκρουσιακή παρουσία «της απάνθρωπης κοινωνίας των ιμπεριαλιστών αποικιοκρατών»⁵.

Πριν συνεχίσω όμως τη σχετική ανάλυση, οφείλω να αναφέρω, ότι οι επιλογές του γράφοντος, αναφορικά με τον τρόπο συγγραφής, αλλά και ελέγχου της εν λόγω εργασίας, προέβαλλαν μπροστά μου, δύο: απ' τη μια η «αγιογράφηση» του εν λόγω προσώπου και η χωρίς στοιχεία και οποιασδήποτε μορφής έλεγχο άκριτη αποδοχή, κι απ' την άλλη, η αμείλικτη «συναισθηματικά» και ιδεολογικά εκδοχή-οπτική του αυστηρού ελέγχου, μέσω της τεκμηρίωσης, αξιόπιστων στοιχείων και πηγών και με βάση την αρχή της αποδειξιμότητας-«επαληθευσιμότητας» «δεδομένων» και «ισχυρισμών». Παράλληλα ως προς την μεθοδολογική θεώρηση, έλαβα υπόψη, και τη «μεθοδική υπόδειξη του Μαρξ» όπου μας καλεί απλά να «διακρίνουμε» ακόμα «και στην ιδιωτική ζωή» πολλώ δε «ανάμεσα σ' εκείνο που ένας άνθρωπος

⁴ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 7.

⁵ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83, παρ. 169, Ιμβριώτη, «Ο ανθρωπισμός», 20/21, 42.

λέει ή σκέπτεται για τον εαυτό του και σε κείνο που πραγματικά είναι και κάνει». Οπότε εν προκειμένω, η ίδια αρχή εφαρμόστηκε και στον Ιμβριώτη και εν γένει στο ζεύγος Ιμβριώτη και την παρουσίαση αυτού, στο πλαίσιο των «ζυμώσεων» και των αλληλεπιδράσεων, της νεοελληνικής σοσιαλιστικής σκέψης και ιστοριογραφίας. Επίσης, ελήφθη ως ιδιαίτερα σημαντική υπόψη, και η ιδεολογική προβολή και «λειτουργία» στο πεδίο δράσης των παραπάνω προσώπων, όπως και ο ρόλος αυτών σε σχέση με «θέσεις», «απόψεις» και «γεγονότα» με «πραγματική» ή «μυθική» χροιά, ακολουθώντας την οδό της απομυθοποίησης και της ιστορικο-φιλοσοφικής-ιστορικής ανασυγκρότησης, που οδηγούν, σ' αυτή καθαυτή την αλήθεια⁶.

Επέλεξα κατ' αυτόν τον τρόπο, να γκρεμίσω τις όποιες σκόπιμα καλλιεργούμενες «ιδανικές εικόνες» διανοούμενων, απόρροια και συνέπεια της μίας ή της άλλης συγκεκριμένης εκδοχής. Παράλληλα επιδίωξη μου, είναι να αποκαταστήσω τόσο την ιστορική, όσο και την ιστορικό-φιλοσοφική αλήθεια, με βάση και μοναδικό κριτήριο, το μόνο μαρξιστικά ορθό, το γεγονός, μέσα από μία διαδικασία «ανασυγκρότησης» «του περιεχομένου» «των χωροχρονικών συντεταγμένων του παρελθόντος». Και εν προκειμένω, έτεινε λοιπόν η φιλοσοφική «ζυγαριά» και εν τέλει έγειρε προς τη δεύτερη, επιλογή, επιλέγοντας την οδό της φιλοσοφικής και ιστορικής αντικειμενικής πραγματικότητας και πράξης. Προτίμησα δε την εν λόγω «επιλογή», μιας και θεώρησα ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, θα συμβάλλω κατά το εγγύτερον στην προσέγγιση και το «άγγιγμα» της αλήθειας, μέσα απ' τη διαδικασία ενδεχόμενα κι αυτής της απομυθοποίησης, με την απόσχιση πιθανών «μυθικών»-«πλασματικών» στοιχείων, δια του μαρξιστικού-φιλοσοφικού έλεγχου, τόσο της απορρέουσας, αλλά συνάμα και διέπουσας θεωρίας, των εν λόγω προσώπων, σε ορισμένο χωρο-χρονικό πλαίσιο παρουσίας και δράσης. Μιας παρουσίας και δράσης, όπου προβάλλει σε αλληλεπίδραση, αλλά και σε συσχέτιση με αυτή καθαυτή την διαδικασία της πράξης και δη μέσω μιας πράξης ενταγμένης, στο πλαίσιο της ιστορικής εξελικτικής διαδικασίας, όπου αναζητεί την «εγκυρότητα» των εν λόγω «στοιχείων», μέσω της «αυθεντικότητας» των γεγονότων, αλλά και αυτών «των πηγών»⁷.

Τα προαναφερθέντα «στοιχεία» όμως, τα σχετικά με τη ζωή, το έργο, και κύρια τη φιλοσοφική-επιστημονική «παραγωγή» και τη συμβολή του Ιμβριώτη στο οραματικό-αξιολογικό στοιχείο του ιδεολογικού μορφώματος, του ιδανικού του «νέου ανθρωπισμού», -όπως ο ίδιος αναφέρει- και δη λαμβανομένης υπόψη, κατ' επέκταση, και της σοσιαλιστικής σκέψης και αυτού καθαυτού του σοσιαλισμού, θα ιδωθούν εν προκειμένω, μάλλον, στο πλαίσιο μιας εποχής ασυνεχειών και πολυκύμαντης πορείας ή μάλλον πορειών, για το σοσιαλιστικό κίνημα. Μάλιστα, σε συνδυασμό με τις όποιες διαφοροποιημένες κατά καιρούς οπτικές του Ιμβριώτη, οφείλω να τοποθετήσω και ταυτόχρονα να αναφέρω τα παραπάνω στοιχεία με τρόπο, ώστε να επιτευχθεί μία ορθή ανάπτυξη-προσέγγιση των εν λόγω ιστορικών γεγονότων, σε παράλληλη σχέση με αυτά τα εκάστοτε θεωρητικά δεδομένα. Μια ανάπτυξη-προσέγγιση που επιχειρείται στο πλαίσιο, μιας εν συνόλω οπτικής εξέτασης-ανάλυσης της ζωής, της δράσης και του θεωρητικού έργου, όχι μόνο του Ιμβριώτη, αλλά κύρια μίας εξέτασης-συνεξέτασης της πνευματικής, ιδεολογικής και πολιτικής πορείας

⁶ Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 33, 34, 34 παρ. 20, IV, 35, 37.

Karl Marx, *Η 18^η Μπρυμαίρ*, μτφρ, Φ. Φωτίου, 56.

Karl Marx, *Η γερμανική*, μτφρ, Κ. Φιλίνη, Α', 66.

⁷ *Η Ρόζα*, 34, 35.

του ζεύγους Ιμβριώτη, ως πρωταγωνιστών της «δεύτερης γενιάς» «μαρξιστών». Θα ληφθεί δε υπόψη η παρουσία του σε σχέση με αυτή καθαυτή την ανάπτυξη της σοσιαλιστικής σκέψης στην Ελλάδα με σεβασμό όμως, στη βαρύτητα της συνεισφοράς του, στο πλαίσιο «δράσης» αυτής της «γενιάς» θεωρητικών του μαρξισμού⁸.

Είναι ευνόητο, ότι τα παραπάνω στοιχεία, δε θα αποπειραθώ να τα προσεγγίσω-αναλύσω ιδωμένα «ξεκομμένα», από τη συμβολή και το ρόλο των «επιρροών» και των αλληλεπιδράσεων, των εν λόγω προσώπων. Αντίθετα, θα προσεγγίσω τα εν λόγω στοιχεία, σ' ένα πλαίσιο θέασης υπό την έποψη, γεγονότων τοποθετημένων σ' ένα κοινό χώρο-χρονικό ιστορικό πλαίσιο δράσης -και πιθανόν- μιας συμπίεσης, όχι μόνο στη ζωή, αλλά και στη θεωρητικό-φιλοσοφική και συνάμα ιδεολογική εξέλιξη-συνεξέλιξη αυτών των προσώπων. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ενισχύεται εν προκειμένω, το εν λόγω στοιχείο, μιας και μπορεί να ειπωθεί ότι αμφότεροι Γιάννης και Ρόζα Ιμβριώτη «διήνυσαν» μία «ομότροπη» «πορεία» προς την «ιδεολογική ωρίμανση» στα θεωρητικό-ιδεολογικά «χνάρια» -από ένα σημείο και μετά- της μίας εκ των δύο «ηγετικών μορφών» του Εκπαιδευτικού Ομίλου, αυτού του «Δημήτρη Γληνού»-. Ενώ οφείλω να σημειώσω και δη πιο συγκεκριμένα, ότι στην παρούσα μελέτη δε θα παραλείψω να σκιαγραφήσω, σύντομα, τα όποια βιογραφικού τύπου στοιχεία και να ελέγξω πιθανές «επιρροές» στοιχείων της «λεγομένης» ανθρώπινης καθημερινότητας εν σχέσει με την ιδεολογική και θεωρητικό-επιστημονική πορεία, τόσο του Ιμβριώτη, όσο και της Ιμβριώτη. Παράλληλα δε ως ιδιαίτερα σημαντικό «κομμάτι», μπορεί να ιδωθεί και το «κομμάτι» των σπουδών των Ιμβριώτηδων, ως στοιχείο εν είδει «αντιστοιχιών» που προφανώς αντανakλά «αντικειμενικές πραγματικότητες του κοινωνικού παρελθόντος». Ενός «κοινωνικού παρελθόντος», το οποίο ο γράφων καλείται να αναπτύξει και να προσεγγίσει σ' ένα πλέγμα δημοτικιστικών, κοινωνικών, αλλά και άλλων «επιρροών», σ' ένα πλαίσιο αγώνων, δυσκολιών, τιμημάτων, και συνάμα διαφοροποιήσεων οπτικών-προβληματικών, και εν τέλει ίσως και κάποιων «προσωρινών συμβιβασμών»⁹.

Επίσης θα ελεγχθούν, τόσο εν μέρει, όσο και συνολικά, οι «επιρροές», η πορεία και η συμμετοχή του ζεύγους Ιμβριώτη, τόσο σ' ένα πλαίσιο θεωρητικής και επιστημονικής παρουσίας του και επί του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο οποίος υπήρξε εκ των πραγμάτων ως Οργάνωση-Όμιλος που πρέσβευε το «δημοτικισμό», ένα από τα «ισχυρά» και δη το ισχυρότερο «κέντρο έλξης σοσιαλιστών διανοουμένων», ιδωμένα τα παραπάνω στοιχεία ταυτόχρονα και σ' ένα πλαίσιο αμφίδρομης δράσης. Παράλληλα δε με βάση τα εν λόγω στοιχεία, θα ελεγχθούν και οι σχέσεις αυτών, ιδίως αναφορικά με τους δύο ηγέτες της β' δεύτερης ιστορικής και ιδεολογικής φάσης, του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τον Αλέξανδρο Δελμούζο και το Δημήτρη Γληνό, του οποίου η μετ' αυτού «ομότροπη πορεία», θα χαρακτηρίσει -κύρια- το Γιάννη Ιμβριώτη, αλλά και αυτή τη «σύντροφο» και θεωρητικό-ιδεολογική συνοδοιπόρο αυτού Ρόζα Ιμβριώτη. Ενώ οφείλω να επισημάνω, ότι δεν μπορώ παρά να ελέγξω φιλοσοφικά, το όποιο έργο του Ιμβριώτη, και σε ορισμένα σημεία και της Ιμβριώτη. Μάλιστα, λαμβανομένων υπόψη, πάντα, των ιστορικών, πολιτικών, ιδεολογικών και άλλων στοιχείων, αλλά και συγκυριών, θα αποπειραθώ κατ' αυτόν τον τρόπο, ν' αποδώσω την αναγκαία ιστορικό-

⁸ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83.

⁹ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84.

Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 51.

φιλοσοφική ερμηνεία, για τη θεωρητική προσέγγιση-«κατασκευή» και την όποια κατά καιρούς ιδεολογική τοποθέτηση-«φόρτιση» ή ενδεχόμενα και «σιώπηση» του Ιμβριώτη, αλλά και της Ιμβριώτη ενταγμένης πάντα κάθε φορά σε ορισμένο, ιστορικό χώρο-χρονικό πλαίσιο, υπηρετώντας κι εγώ απ' τη μεριά μου, κατ' αυτόν τον τρόπο, τη φιλοσοφική, θεωρητική έρευνα και αλήθεια. Με βάση δε τα παραπάνω, μπορεί να ιδωθεί ως αναγκαία και η ανάλυση των σχετικών έργων, στο πλαίσιο διερεύνησης-ιχνηλάτησης των «επιρροών» του δημοτικιστικού κινήματος της εποχής και δη όπως προανέφερα του Εκπαιδευτικού Ομίλου ως Φορέα-«ιστό ομογενοποίησης μιας κατηγορίας ανθρώπων που μπορούν να προσφέρουν τη διανοητική τους εργασία σε μια κοινωνία που ανασυντάσσεται, *inter alias*» και κατ' επέκταση, σ' αυτό καθαυτό «τον εκπαιδευτικό θεσμό»¹⁰.

Άλλωστε, είναι γεγονός, ότι το «πάθος της στράτευσης» του Ιμβριώτη και των συν αυτώ, «στον δημοτικισμό», θα αποτελέσει την αφετηρία για τη δοκιμακή του, παραγωγή. Σ' αυτό το σημείο, θα ήθελα να επισημάνω, ότι - αρχικά- ο Ιμβριώτης θα επικεντρώσει στην επιστήμη της ψυχολογίας και την ψυχανάλυση, κατ' επέκταση δε το εν λόγω «πάθος» του, που αφορά σε πρώτη φάση τη δημοτικιστική κοινωνική ιδεολογία σε όλα τα επίπεδα και τις εκφάνσεις αυτής, θα «διοχετευτεί» αργότερα «στην έμπρακτη επεξεργασία των θεωρητικών βάσεων της «προοδευτικής ιδεολογίας»». Άλλωστε, δεν μπορώ να παραβλέψω τον φιλελεύθερο καταρχάς πολιτικό-ιδεολογικό χαρακτήρα αυτού του ίδιου του Εκπαιδευτικού Ομίλου, κάτι που ασφαλώς επηρέασε και την αρχική πολιτική και θεωρητική τοποθέτηση του Ιμβριώτη. Ενός θεωρητικού, ο οποίος παρά τον «πρωταγωνιστικό» ρόλο του, στο πλαίσιο της «δεύτερης γενιάς μαρξιστών», όπου σε πολλές περιπτώσεις θα επιδιώξει μέσα από τη δυναμική συγκεκριμένων χρονικών-ιστορικών συγκυριών «δημιουργικό διάλογο». Ταυτόχρονα θα επιτύχει σε επίπεδο «εγχώριου στοχασμού», να φτάσει στο σημείο, να προτάσσει τη «συνειδητή έκφραση της σημερινής ιστορικής στιγμής», «τον μαρξισμό», αν και θα «καταφέρει» εν τέλει να δώσει «δείγματα» «της ιδεολογικής του στροφής» μάλλον κατά «τη μετακατοχική περίοδο» κύρια «ως συνεργάτης των *«Ελευθέρων Γραμμάτων»*»¹¹.

Αντίστοιχα κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Εκπαιδευτικός Όμιλος, υπήρξε το αρχικό εφελτήριο παρουσίας-ανέλιξης του ζεύγους Ιμβριώτη, στην πνευματική ζωή της χώρας -με τα όποια «κυνηγητά»- μιας και η πορεία του δημοτικισμού υπήρξε μη γραμμική και ασυνεχής, αντίστοιχη με την αρχική πορεία των πρώτων σοσιαλιστικών οργανώσεων, κινήσεων και κινημάτων. Παράλληλα δε ο ίδιος ο Ιμβριώτης, χαρακτηρίζει και θεωρεί τους δημοτικιστές «στοχαστές»-«αναμορφωτές». «Στοχαστές»-«αναμορφωτές», οι οποίοι συμβάλλουν, είτε με μεταφράσεις «των αρχαίων» Ελλήνων στοχαστών, είτε και με αυτή τη μετάφραση του «ευαγγελίου» στη διάδοση νέων ριζοσπαστικών ιδεών. Θεωρεί δε ότι έχουν ως σκοπό-στόχο μα και επιθυμία, «να μορφώσουν το λαό», συμπεριλαμβάνοντας στους «αναμορφωτές» τόσο «τον Εκπαιδευτικό Όμιλο» του οποίου, άλλωστε μετείχε, καθώς και την «Εταιρία «Εθνική Γλώσσα», θεωρώντας ότι «η δημοτική γλώσσα κι όλα τα πνευματικά φαινόμενα πρέπει να καλλιεργηθούν». Ταυτόχρονα διαβλέπει μέσω της δημοτικής γλώσσας, τη δυνατότητα και τη «σκοπιμότητα» μιας «νεοελληνικής αναγέννησης», όπου «ο σημερινός λαός» θα κληθεί πνευματικά, ηθικά, πολιτισμικά και εν γένει σε όλα

¹⁰ Η σοσιαλιστική, Β', Α' μέρος, 42, 43.

Η σοσιαλιστική, Δ', 84.

¹¹ Η σοσιαλιστική, Δ', 83, 84, 85.

τα επίπεδα «να μεγαλουργήσει» με τη «ζεστή πνοή» της «δημοτικής γλώσσας»¹².

Κατά συνέπεια σ' αυτό το σημείο, θα αποπειραθώ να διακρίνω, να σκιαγραφήσω και να ελέγξω την πρώτη παρουσία του Ιμβριώτη στην επιστήμη. Μια παρουσία, η οποία θα πραγματοποιηθεί κύρια μέσω του Εκπαιδευτικού Ομίλου, το 1923 μέσω της δημοσίευσης της εργασίας-μελέτης του Γιάννη Ιμβριώτη, η οποία ετιτλοφορείτο *Ψυχανάλυση*. Μια εργασία υπό τύπον «μικρής» μελέτης, όπου ο Ιμβριώτης θα πραγματευθεί τις τότε θεωρίες του S. Freud σε μια απόπειρα δημιουργικής αφομοίωσης και παράλληλα «έκθεσης» και μερικής αποδοχής της «ψυχανάλυσης», υπό την έποψη της «ψυχολογίας του ασυνείδητου». Παράλληλα δε μπορεί να ειπωθεί ότι προτάσσει το «ψυχαναλυτικό ασυνείδητο», -όπως ο ίδιος άλλωστε σημειώνει- όχι ως «αφηρημένη έννοια», αλλά αντίθετα ως «κάτι το πραγματικό και το δυναμικό» που αντικατοπτρίζει ταυτόχρονα στοιχεία και ψυχικές πραγματικότητες που απορρέουν, απ' αυτή «την καθημερινή ζωή». Την «καθημερινή ζωή» που προβάλλει ως βάση και πηγή «παραστάσεων» και «συναισθημάτων», τόσο της «πρώτης παιδικής» ηλικίας, μα και αυτής της ενήλικης ζωής, συμπεριλαμβάνοντας σε ορισμένες περιπτώσεις «κληρονομίες της πρωτόγονης ζωής ολόκληρης της ανθρωπότητας»¹³.

Αντίστοιχα την ίδια περίοδο, η Ρόζα Ιμβριώτη, σ' ένα πλαίσιο «ιστορικό-κοινωνικής» προσέγγισης θεωρίας και πράξης, θα ασχοληθεί με «φεμινιστικά και εκπαιδευτικά θέματα». Επίσης μετέχοντας-συμμετέχοντας ενεργά στο πλαίσιο δράσης, του Εκπαιδευτικού Ομίλου, «η παιδαγωγός εκλέχτηκε στο δεκαπενταμελές Διοικητικό Συμβούλιο του Ομίλου», παραμένοντας «σ' αυτή τη θέση ως το 1927». Σε επίπεδο δε αρθρογραφίας, μπορεί να ειπωθεί ότι αρθρογραφεί παράλληλα κατά την «πρώτη» «υποπερίοδο», του «μεσοπολέμου», -η οποία «φτάνει ως το 1927»- «στα περιοδικά *Ελληνίς*, *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, *Αναγέννηση*, *Εργασία* και *Νέα Αγωγή*». Σύμφωνα δε με σχετικές έρευνες, την εν λόγω περίοδο (μεσοπόλεμος) η Ιμβριώτη έχει να παρουσιάσει «15 άρθρα και δύο βιβλία, συμπεριλαμβάνοντας στο σύνολο των έργων «το υπόμνημα και τα «αιτήματα» του «Ομίλου Καθηγητριών» για τη γυναικεία εκπαίδευση» με συνυπογραφή «Μυρσίνης Κλεάνθους και Άννας Σταματελάτου»¹⁴.

Μάλιστα τα άρθρα της «πρώτης» «υποπεριόδου», «ιστορικό-φεμινιστικού» και «εκπαιδευτικού» χαρακτήρα, ανέρχονται στα «οχτώ», συνοδευόμενα παράλληλα και από «δύο βιβλία». Τα παραπάνω βιβλία είναι: «*Η Αθηναία στον 5^ο και 4^ο αιώνα π.χ* <Αθήνα> 1922 και η *Γυναίκα στο Βυζάντιο* <Αθήνα> 1923». Τα δε άρθρα φεμινιστικού χαρακτήρα της ίδιας «πρώτης» «υποπεριόδου», υπήρξαν 4 τέσσερα. Οι τίτλοι δε των εν λόγω άρθρων ήταν: α) ««*Γύρω από το φεμινιστικό αγώνα*», περ. *Ελληνίς*, τχ. 4 (1923), σ. 70-71» β) ««*Γύρω από την ψήφο*» περ. *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, τχ. 1-2 (1923) σ. 10-11», γ) ««*Ο φεμινισμός έξω και εδώ*», *Ελληνίς*, τχ. 8-9, (1923), σ. 169-171», καθώς και «*Το εκπαιδευτικό μας πρόγραμμα (Α')*», *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, τχ. 5, (1923), σ. 6, και Β' (μέρος), τχ. 6, (1923), σ. 8-10». Αντίστοιχα τα εκπαιδευτικού περιεχομένου άρθρα ανέρχονταν επίσης σε 4 τέσσερα, οι τίτλοι των οποίων ήταν: α) ««*Το σχολείο που χρειάζεται στο λαό*»,

¹² Γιάννη Ιμβριώτη, «*Η κοινωνική*», Ομιλία στο Πνευματικό Κέντρο Ηπειρωτών 05/03/1976, 15.

¹³ Γιάννη Ιμβριώτη, «*Ψυχανάλυση*», 4.

¹⁴ Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 64.

Χρύσας Χρονοπούλου, *Ρόζα*, 26, 62, 63.

Ελληνίς, τχ. 10, (1922), σ. 235-237», β) ««Το σχολείο της εργασίας» στο ίδιο τχ. 11, (1922), σ. 257-259», γ) ««Υπόμνημα του «Όμιλου Καθηγητριών» περί της μεταρρυθμίσεως της γυναικείας εκπαιδεύσεως εν γένει», (σε συνεργασία), στο ίδιο, τχ. 8-9, (1923), σ. 162-169», και δ) ««Ένα βασικό σφάλμα στην εμπορική εκπαίδευση», περ. *Εργασία*, τχ. 2, (1923), σ. 37-38»». Με βάση τα παραπάνω αναδεικνύεται ακόμη και μέσα από τους τίτλους, τόσο το στοιχείο της πολλαπλότητας των ενδιαφερόντων της Ιμβριώτη μα και αυτή καθαυτή η «ένταση» της θεωρητικής σκέψης και οπτικής αυτής, ιδίως σε θέματα που άπτονταν του φεμινισμού και της εκπαίδευσης. Τομείς τους οποίους προσέγγιζε με τρόπο διαθεματικό, αντιλαμβανόμενη και την αλληλεπιδραστική σχέση της εκπαίδευσης, όσον αφορά τα δικαιώματα της γυναίκας, «κάτι» που μπορεί να ιδωθεί-εκτιμηθεί ως απόρροια της συμμετοχής της, και σε αντίστοιχους φορείς. Φορείς, οι οποίοι «ασφαλώς» «συνέβαλλαν» «στον πρώιμο προσανατολισμό της προς σύστοιχες πρακτικές γυναικείας οργάνωσης και χειραφέτησης, όσο και το κίνημα του δημοτικισμού»¹⁵.

Απ' την άλλη, ο Ιμβριώτης, θα ενισχύσει το εννοιολογικό και επιστημονικό του, υπόβαθρο στην ψυχολογία, μιας και θα επιλέξει -επιμένοντας- μάλιστα σε διαφορετικές πολιτικές και ιστορικές συγκυρίες στην εν λόγω επιστημονική κατεύθυνση εξειδίκευσης, πράγμα που αποτυπώνεται τόσο στα πρώτα έργα του καθώς και σε επίσημα έγγραφα- την εν λόγω επιστήμη, -χωρίς αυτό να σημαίνει, ότι η εντρύφηση στην ψυχολογία ήταν και η μόνη του απασχόληση-. Θα μπορούσε δε να ειπωθεί, ότι ο Ιμβριώτης, μάλλον μπορεί να θεωρηθεί ότι «ανήκει στην» ευρύτερη «ομάδα διανοούμενων (Γ. Σκληρός, Γιάννης Κορδάτος, Δ. Γληνός, Κ. Βάρναλης, Ν. Καρβούνης, Ρόζα Ιμβριώτη, Κ. Σωτηρίου, Μ. Παπαμαύρος, Ν. Κιτσίκης) που προέρχονταν» κύρια από τη ριζοσπαστική μερίδα της αστικής τάξης». «Διανοούμενοι», οι οποίοι «άρχισαν την κοινωνική τους δράση» μέσα απ' τη συμβολή τους στον «αγώνα για ένα αστικοδημοκρατικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας». Ένα «μετασχηματισμό» και μια αλλαγή, όπου προβάλλουν και συνάμα προτάσσονται με κομβικό ζήτημα το «γλωσσικό» και εφιαλτήριο δράσης -κύρια- τον Εκπαιδευτικό Όμιλο. Βέβαια οφείλω να επισημάνω, ότι οι εν λόγω διανοούμενοι ενδεχομένως και να μη διέπονται κατ' ανάγκη, στο σύνολο τους, από σχέσεις πνευματικής-φιλοσοφικής μα σε ορισμένες περιπτώσεις και πολιτικής ισοτιμίας, κάτι που ισχύει και για την «ομότροπη» «πορεία» «ιδεολογικής ωρίμανσης» του Ιμβριώτη προς το Γληνό¹⁶.

Επιλέγει εν προκειμένω ο Ιμβριώτης, την ψυχολογία ως κύρια κατεύθυνση ανώτατων σπουδών στο εξωτερικό, όπου θα «θητεύσει» όταν του δοθεί η δυνατότητα, ανεξάρτητα απ' τον τρόπο που θα του δοθεί αυτή. Παράλληλα δε η συστηματική μελέτη και προπαρασκευή, θα ενταθεί και θα «ενισχυθεί» κατά ένα «περίεργο» τρόπο, όπως θα δειχθεί και θα αποδειχθεί παρακάτω από την προσμονή του εξωτερικού, στη βάση της «υψηλής» «φροντίδας-υπόσχησης» του Αλέξανδρου Δελμούζου. Ενός υψηλού «προστάτη», ο οποίος «πιθανόν» θα «φρόντιζε» «στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης μετά το 1923 (κατάρτιση ομοϊδεατών στελεχών) να σταλούν οι Ιμβριώτηδες για ευρύτερες σπουδές στο εξωτερικό (Γερμανία)». Αν και το εν λόγω θέμα, το οποίο αφορά τόσο σχετικά με τις σπουδές του Ιμβριώτη σε

¹⁵ Η Ρόζα, 53, 64, παρ. 53, 54.

Ρόζα, 62.

¹⁶ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 8, 9.
Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84.

συνδυασμό με τις σπουδές και της Ιμβριώτη, θα παρουσιαστεί εν είδει συμπτυκνωμένης ανάλυσης στο πλαίσιο πραγμάτευσης του πρώτου κεφαλαίου, όπου θα συνεξεταστεί και με όλα τα στοιχεία που αφορούν τους παράλληλους βίους του Γιάννη και της Ρόζας Ιμβριώτη. Παράλληλα δε στο εν λόγω κεφάλαιο, θα αναλυθεί κύρια το κίνημα του δημοτικισμού με ταυτόχρονη διερεύνηση κατ' επέκταση, και των «επιρροών», στη δημιουργία σχετικών προϋποθέσεων, για περαιτέρω συμβολή «στελεχών» του Ομίλου στο πλαίσιο μιας ιδιότυπης και διαφοροποιημένης ιδεολογικά και πολιτικά «κοινότητας». Μιας κοινότητας, η οποία και θα «φρόντιζε» προεξάρχοντος εν προκειμένω του Α. Δελμούζου, για την «κατάρτιση ομοϊδεατών στελεχών». Μιας «κατάρτισης», η οποία προτάσσονταν «στο πλαίσιο της συνολικής μεταρρύθμισης», ιδίως «μετά το 1923» -πάντα- με τον κίνδυνο της «κυβερνητικής αστάθειας» και των πολιτικών διώξεων σταθερά να ελλοχεύει τόσο για το ζεύγος Ιμβριώτη, όπως και εν γένει για τους συνοδοιπόρους αυτών, δημοτικιστές-μέλη κι όχι μόνο, του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Ενώ οφείλω να αναφέρω, ότι στο ίδιο κεφάλαιο θα προβώ, σε παράλληλη συμπτυκνωμένη ανάλυση-θεώρηση της «ιδεολογικής στροφής» του Ιμβριώτη, σε σχέση με τη «συμμετοχή» του, στο περιοδικό *Ελεύθερα Γράμματα*¹⁷.

Βέβαια αυτή δε θα είναι η μόνη αναφορά του γράφοντος, προς το δημοτικισμό. Αντίθετα, στο πλαίσιο πραγμάτευσης του εν λόγω κεφαλαίου, θα αναλυθούν -κύρια φιλοσοφικά- σε συνδυασμό με τη χρήση του «εργαλείου» της κοινωνιολογικής και εννοιολογικής προσέγγισης κι ανάλυσης, οι θεωρητικές κατά καιρούς τοποθετήσεις του Ιμβριώτη, αλλά και της Ιμβριώτη σε σχέση με τα στάδια ανάπτυξης του δημοτικιστικού κινήματος. Συγκεκριμένα θα προβώ σε αναλυτική θεώρηση των εν λόγω σταδίων ανάπτυξης του Εκπαιδευτικού Ομίλου, στην Ελλάδα, ο οποίος προτάσσοντας το γλωσσικό ζήτημα «προεξοφλούσε» τη «μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος σε μια χώρα που το χρησιμοποιούσε κατεξοχήν για την αναπαραγωγή των υπαρχουσών κοινωνικών σχέσεων». Σ' αυτό το σημείο, θα ήθελα να επισημάνω, ότι ο Εκπαιδευτικός Όμιλος ως φορέας ιδεολογικής και εν γένει πολιτικής ανασυγκρότησης, καταλαμβάνει κατ' αυτόν τον τρόπο, όχι μόνο άτυπη θεσμική εκπαιδευτικό-πολιτική λειτουργία, αλλά ταυτόχρονα η παρουσία του προβάλλει ως παρουσία ενός «κέντρου έλξης σοσιαλιστών», αλλά και φιλελεύθερων ριζοσπαστών «διανοουμένων» θεσμικής υπόστασης επί της πράξης. Ενώ σε ένα πλαίσιο θεώρησης της δυναμικής του Εκπαιδευτικού Ομίλου, θα προβώ σε ανάλυση των διαφοροποιήσεων και αναδιατάξεων στη σύνθεση του Ομίλου, ιδωμένων εν σχέσει με το ρόλο και τη στάση των Ιμβριώτηδων σε ορισμένο ιστορικό χωρο-χρονικό πλαίσιο, μιας και εν προκειμένω σ' αυτό το επίπεδο, η εν λόγω ανάλυση, μπορεί να ιδωθεί ως φιλοσοφικά «χρήσιμη» και αναγκαία. Παράλληλα δε με βάση τα παραπάνω στοιχεία, αναγκαία καθίσταται και η έρευνα-μελέτη των απόψεων-θέσεων του ΣΕΚΕ και μετέπειτα ΣΕΚΕ-Κ, και εν τέλει ΚΚΕ, μιας και η ιδεολογική και πολιτική σύγκρουση των ηγετών του Ομίλου θα έχει σαν αφετηρία, τις ιδεολογικές-θεωρητικές ζυμώσεις, τόσο για το γλωσσικό, αλλά κύρια για το κοινωνικό ζήτημα. Ένα ζήτημα του οποίου μέρος θα θεωρείται πλέον το γλωσσικό, αν και η «εκδίπλωση» των γεγονότων σε σχέση με τη «συζυγία» «σοσιαλισμού»-«δημοτικισμού», ιδίως στην πρώτη πλέον «πολυτάραχη» δεκαετία μα και αργότερα μετά το 1917-1918, δεν μπορεί

¹⁷ Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 68.
Η σοσιαλιστική, Δ', 83.

να ιδωθεί ως μία «ευθύγραμμη διεργασία», αλλά αντίθετα, ως μία πορεία ζυμώσεων και διεργασιών μάλλον ασυνεχής¹⁸.

Αλλωστε, δεν θα μπορούσε να παραβλεφθεί το γεγονός, ότι στην περίπτωση του Ιμβριώτη, «η κομματική του ένταξη», «είχε μάλλον προπορευθεί» και «μάλιστα σε μια περίοδο εθνικών περιπετειών και διώξεων της Αριστεράς» «από τη μαρξιστική του, κατάρτιση». Κάτι που «τον κατατάσσει» αρχικά «στην πλειάδα των φιλελεύθερων διανοούμενων». Κατά συνέπεια η πορεία του Ιμβριώτη, επιβάλλεται να εξεταστεί-συνεξεταστεί με βάση το πλαίσιο ανάπτυξης των τοτινών αντικειμενικών συνθηκών και ζυμώσεων, τόσο του σοσιαλιστικού-κομμουνιστικού κινήματος και της Αριστεράς, καθώς και του «μεγάλου επαναστάτη» των αρχών του αιώνα του, του δημοτικισμού. Στοιχείο που καθιστά την ανάλυση-προσέγγιση που αποπειρώμαι, πιο πολύπλοκη και κατ' ανάγκη, ενέχουσα το στοιχείο της πολλαπλότητας. Και σ' αυτό το σημείο εν προκειμένω, οφείλω να επισημάνω, ό,τι στην περίπτωση του Ιμβριώτη παρά τις παραπάνω «αδυναμίες», υπάρχει το στοιχείο της «επίγνωσης» αναφορικά με την προπόρευση της «κομματικής ένταξης». Και ενυπάρχει το εν λόγω στοιχείο σε σχέση με τη «μαρξιστική του κατάρτιση», καθώς και το στοιχείο της σύνθεσης, αλλά και της μετέπειτα «αποκοπής» του. Μίας «αποκοπής» όλο και πιο γραμμικής στο «ώριμο» έργο του, ως φιλοσόφου-δοκιμιογράφου «από την αρχική» «φιλελεύθερη» «θεμελίωση» που διείπε «τη φιλοσοφική του παιδεία». Ταυτόχρονα θα ήθελα να σημειώσω, ότι διαβλέπω στη «στάση» του, μια διαρκή φιλοσοφική και εν γένει θεωρητική «αναζήτηση», σ' ένα πλαίσιο θεωρητικής και ιδεολογικό-πολιτικής συνοδοιπορίας σε βαθμό «προσκόλλησης», σε σχέση με τη «μορφή του Γληνού». Βέβαια, δεν μπορεί να μην τονισθεί ό,τι προτάσσει σε σημαντικό τμήμα του έργου του, αν όχι εν συνόλω, ως «κυρίαρχη ιδέα» μια ιδέα που η παρουσία της, έχει την «απαρχή της» από τα «πρώτα κιόλας γραπτά» του, κι αυτή η ιδέα που συνιστά ταυτόχρονα και μέγιστο θεωρητικό ζήτημα, δεν είναι άλλη, από την «ιδέα» της «ελευθερίας». Προτάσσει την «ιδέα» της «ελευθερίας», λοιπόν, η οποία όμως, στο «ώριμο» έργο του Ιμβριώτη, «αποκτά τη μορφή της απελευθέρωσης του ανθρώπου», τόσο «από τη φυσική νομοτέλεια», καθώς και «από τους κοινωνικούς ταξικούς καταναγκασμούς». Κατ' αυτόν τον τρόπο, προβάλλεται και ο βαθμός κατανόησης της μαρξιστικής-«κομμουνιστικής» θεωρίας και κατ' επέκταση, ιδεολογίας, από τον Ιμβριώτη, υπό την έποψη του διαλεκτικού υλισμού, «δίνοντας» τη «δυνατότητα» να αναδειχθεί μέσα από τα ίδια του, τα έργα η «ιδεολογική ωρίμανση» του¹⁹.

Κάτι που δυναμώνει σε επίπεδο αναβαθμών ωρίμανσης και συνειδητοποίησης, τον καταρχάς ιδεολογικά φιλελεύθερο διανοούμενο Ιμβριώτη, «δίνοντας» του, τη δυνατότητα να εισδύσει και να προχωρήσει στην περαιτέρω, βελτίωση των θεωρητικών του, εργαλείων. Με κατεύθυνση τώρα πια τη μαρξιστική θεωρία μέσω του διαλεκτικού και του ιστορικού υλισμού σε επίπεδο φιλοσοφικής προσέγγισης, και αφομοιώνοντας παράλληλα στο πλαίσιο διερεύνησης και θεώρησης του αρχικού του, αντικειμένου, της επιστήμης της ψυχολογίας, τις πρόσφατες τότε θεωρίες «του επιφανούς ρώσου επιστήμονα Ι. Πάβλοφ» υιοθετεί πλέον -δεδομένων των όποιων θεωρητικών «αδυναμιών»- σε όλα τα επίπεδα τη μαρξιστική οπτική και κοσμοθεωρία, κρατώντας ωστόσο,

¹⁸ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Β', Α' μέρος, 40, 42, 43.

¹⁹ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85, 87.

ορισμένες από τις προηγούμενες κομβικές αρχές, που δείπνουν την επιστημονική οπτική και την φιλοσοφική του θέαση. Ως κυριότερες εξ αυτών, προέτασσε «την αρχή του «όλου» της ψυχικής δραστηριότητας», κάτι που τον καθιστά σε συνδυασμό και με τη διατήρηση της αρχής της «κριτικής του μηχανιστικού κοσμοειδώλου», λαμβανομένης υπόψη «και της σύστοιχης τάσης της συνειρμικής ψυχολογίας» καθόλη την πνευματική κι επιστημονική του, πορεία, «ολιστή» φιλόσοφο μα και ψυχολόγο-επιστήμονα με κριτική-διαλεκτική θεώρηση των πραγμάτων. Έναν «ολιστή» φιλόσοφο και ψυχολόγο-επιστήμονα, ο οποίος διαβλέπει «το πνεύμα» «μέσα στο σώμα», ενώ παράλληλα σημειώνει χαρακτηριστικά, ότι «το πνεύμα» «μορφώνεται στη ζωντανή εκείνη ύλη που φτάνει σε μιάν ανώτερη εξελικτική βαθμίδα», θεωρώντας εν προκειμένω, «το ψυχικό» και «το φυσιολογικό» διαφορετικούς, μεν, αλλά αλληλένδετους «όρους» σ' ένα δυναμικό αλληλεπιδραστικό πλαίσιο λειτουργίας. Ένα πλαίσιο λειτουργίας, μέσω του οποίου, εκφράζεται ο «δεσμός» «του ψυχικού με το σωματικό» και η αντίστοιχη «σχέση» «ανάμεσα στην ύλη και στη συνείδηση», ανοίγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Ιμβριώτης «ένα βασικό πρόβλημα της φιλοσοφίας»²⁰.

Επίσης θα πρέπει να επισημάνω, ότι πέραν των προαναφερθέντων φιλοσοφικών και επιστημονικών «αρχών», ο Ιμβριώτης ενέτασσε στην κοσμοαντίληψη του, τόσο «το θεώρημα της εξέλιξης (ή της προαγωγής του κόσμου)», -θεώρηση-αντίληψη -ορθή κατά το πλείστον- αρκετά διαδεδομένη στους διανοούμενους της εποχής του- καθώς «και την καταξίωση της τεχνολογικής προόδου», εν σχέσει «με την ενότητα των επιτευξέων του πολιτισμού», αντιλήψεις επίσης ιδιαίτερα δημοφιλείς, σε «λαό» και διανοούμενους, λόγω και της αλματώδους ανάπτυξης κατά την εν λόγω εποχή. Μιας αλματώδους ανάπτυξης, που εκφράζεται τόσο στο πεδίο της επιστήμης, όσο και στο πεδίο της τεχνικής, με πλειάδα κομβικών τεχνολογικών επιτευγμάτων. Παράλληλα ο Ιμβριώτης, εκφράζει, αποδέχεται και υιοθετεί και το στοιχείο-αρχή της «αναγνώρισης της κληρονομιάς του αρχαίου κόσμου». Κάτι που συναντάται-εμπεριέχεται σε «κείμενα» όλων των περιόδων της φιλοσοφικής πορείας-παρουσίας του, στα ελληνικά γράμματα και την επιστήμη και φιλοσοφία εν γένει. Μάλιστα θεωρεί, ότι «η ελληνική κληρονομιά χρησίμευε» κατά τη γνώμη-άποψη του, «σαν ένα ζωντανό κίνητρο για όλη την ευρωπαϊκή αναγέννηση», ιδίως αν ληφθεί υπόψη τόσο η «αρχαία δημιουργία» καθ' αυτή, σε σχέση με τους αναβαθμούς ανάπτυξης της, μα και οι «τοτινές κοινωνικές και πνευματικές συνθήκες». Συνθήκες, οι οποίες συνεισέφεραν και συνεισφέρουν στη διαδικασία ανάπτυξης, του ιστορικού γίνεσθαι, όμως «δεν επαναλαμβάνονται» δεδομένου του γεγονότος, ότι οι «σημερινές» συνθήκες «είναι ολωσδιόλου διαφορετικές», σημείο που ο Ιμβριώτης συμφωνεί με σχετική θέση «του Μαρξ»²¹.

Είναι γεγονός, ότι η παβλοφική διδασκαλία και ο τρόπος αφομοίωσης αυτής, αλλά και εν γένει της μαρξιστικής θεωρίας από τον Ιμβριώτη, διαφαίνεται «ξεκάθαρα» στο πλαίσιο θεώρησης του έργου του, *Ο ψυχισμός και η παβλοφική διδασκαλία*. Μιας εργασίας που θα κυκλοφορήσει κατά τις δυσμάς του βίου του, το 1979, κι όπου ο Ιμβριώτης, προτάσσει τον βιολογικό

²⁰ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 11.

Γιάννη Ιμβριώτη, *Ο ψυχισμός*, 18.

Η σοσιαλιστική, Δ', 85.

²¹ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

Γιάννη Ιμβριώτη, «*Η κοινωνική*», 9, 11.

και ψυχικό άνθρωπο ως όλο. Μελέτη όπου «ο βιολογικός άνθρωπος» εν προκειμένω, προβάλλει ως «η απαραίτητη βάση για την ανώτερη ανάπτυξη του ψυχισμού», συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσα από το στοιχείο του «δεσμού» αμφοτέρων, στη «δημιουργική επίδραση» κάθε «νέου στοιχείου», μιας και τα εν λόγω στοιχεία, προβάλλουν ιδωμένα ως αλληλεπιδραστικά σύνολα αναπόσπαστων μερών. Διαβλέπει δε στο εν λόγω έργο, με ιδιαίτερη φιλοσοφική «ένταση», τη συσχέτιση σώματος-ψυχής, λαμβάνοντας υπόψη μια σειρά «λειτουργίες», ενώ προτάσσει ως δημιουργό αίτιο σύμφωνα και με την κλασσική φιλοσοφική θεώρηση-παράδοση των Marx και Engels, αυτή καθαυτή «την εργασία». Την «εργασία» ως αρχή-βάση του κοινωνικού οικοδομήματος, και για την οποία μπορεί κατ' επέκταση να ειπωθεί, ότι «δημιούργησε τον ίδιο τον άνθρωπο», μιας και συνιστά «τη βασική συνθήκη κάθε ανθρώπινης ζωής»²².

Παράλληλα δε ο Ιμβριώτης, στο ίδιο έργο, παρουσιάζει στοιχεία και παράγοντες, «ποιοτικών μεταβολών» του ψυχικού, αλλά και γενικά «τις συνθήκες του γύρω φυσικού κόσμου», σε σχέση κι αλληλοσυσχέτιση με την βιολογική και κοινωνική εξέλιξη, η οποία και προβάλλει ως αναγκαία προϋπόθεση και συνθήκη «για τον βαθύτατο διαφορισμό του ανθρώπου από τον κόσμο των ζώων». Κάτι που επιτυγχάνεται σταδιακά, με «τη δημιουργική επίδραση» πλέον, αυτής καθαυτής της κοινωνικής «νομοτέλειας» και την αντίστοιχη υποχώρηση της «βιολογικής νομοτέλειας». Ταυτόχρονα στο εν λόγω έργο, προβάλλει ως κεντρικό πρόταγμα, η ενότητα και η δυναμική-αλληλεπιδραστική σχέση σώματος-ψυχής και ύλης-πνεύματος μέσα απ' τη θεωρία του νόμου των αντιθέτων, «του διαλεκτικού υλισμού». Μιας κοσμοαντίληψης, η οποία «στηρίζεται αυστηρά και μόνο στα αντικειμενικά δεδομένα που δίνουν την απόκριση στο παλαιό πρόβλημα για τη σχέση της «ψυχής» προς το «σώμα», θεωρώντας τα δύο σκέλη, αν και αντίθετα, «αξεχώριστα», μιας και «ο ψυχισμός» δεν μπορεί παρά να ιδωθεί, ως «λειτουργία του ανώτερου νευρικού γίνεσθαι» που είναι και «το κυριότερο του εγκεφάλου». Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Ιμβριώτης, αναθέτει παράλληλα τη διερεύνηση των όποιων «ιδιαίτερων νευρικών λειτουργιών» και «ψυχικών φαινομένων», «αποκλειστικά» και μόνο «στην επιστήμη», «Την επιστήμη», η οποία και καλείται να «ερευνήσει» τον «ψυχισμό», σε συνάρτηση με «τη βιολογική σφαίρα» μα και σε άμεση σχέση αλληλεπίδρασης με την κοινωνική «πράξη» και το σύνολο «των κοινωνικών παραγόντων» που συμβάλλουν στη συνολική διαμόρφωση αυτών²³.

Επίσης στην παραπάνω εργασία, πέραν του γεγονότος, ότι τίγονται και ερευνώνται τα «ψυχικά φαινόμενα», καταγράφονται και οι απόψεις-θεωρήσεις της σύγχρονης του Ιμβριώτη, σοβιετικής «ψυχολογίας», (Ι. Πάβλωφ, Ι. Μ. Σέτσενοφ), προτάσσοντας παράλληλα κύρια τα «φαινόμενα» των «αντανακλαστικών», τις «λειτουργίες» και τους «νόμους» της «ανώτερης νευρικής ενεργητικότητας». «Νόμοι», οι οποίοι δίνουν τη δυνατότητα στον «οργανισμό» «ν' αντιδρά με τον κατάλληλο κάθε φορά τρόπο» και «να μη χάνεται κάτω από τη μαζική αδιαφόριστη επίδραση» σε «σχέση» με «τον εξωτερικό κόσμο». Αντίθετα, η εν λόγω «σχέση», καθίσταται ακόμα «λεπτότερη» και αποκτά νέες προσλαμβάνουσες, στο πλαίσιο μίας θεώρησης

²² Γιάννη Ιμβριώτη, *Ο ψυχισμός*, 13, 13 παρ. 1, Fr. Engels, *Anteil der Arbeit an der Menschwerdung des Affen*. Marx-Engels, *Werke*, 20, σ. 444.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 11.

²³ *Ο ψυχισμός*, 12, 13, 37.

«του διαλεκτικού γίνεσθαι», όπου προβάλλει η «άποψη» για τον ανθρώπινο εγκέφαλο και το «φλοιό» υπό την έποψη, ενός «πολυπλοκότετου λειτουργικού μωσαϊκού», ενός «δυναμικού όλου», θεωρώντας «προκαθορισμένο» το κάθε «στοιχείο» και την όποια «ενέργεια», «θετική ή αρνητική». Ταυτόχρονα δε ο Ιμβριώτης, διαβλέπει «εφαρμογή» της «άποψης» του μωσαϊκού» και του «δυναμικού όλου» και σε συσχέτιση με τις «βασικές λειτουργίες», τόσο «της ανάλυσης» μα και αυτής «της σύνθεσης». Ενώ κατ' αυτόν τον τρόπο, θεωρεί ότι διαμορφώνεται και στις δύο περιπτώσεις, «ένα ολοκληρωμένο σύστημα» στοιχείων, «όπου το καθένα τους βρίσκεται σε αλληλεπίδραση», «δυναμική», με όλα τα άλλα»²⁴.

Η εν λόγω εργασία, οφείλω σ' αυτό το σημείο, να σημειώσω, ότι θα συνεξεταστεί και εάν χρειαστεί θα αντιπαραβληθεί και σε σχέση με τα υπόλοιπα, έργα και μελέτες ψυχολογικού περιεχομένου κι όχι μόνο, που συνέγραψε ο Ιμβριώτης, και ιδιαίτερα εν σχέσει με τη μικρή δοκιμιακού χαρακτήρα ψυχολογική μελέτη του, την *Ψυχανάλυση*. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα κινηθώ σ' ένα πλαίσιο σύγκρισης, διάκρισης και εντοπισμού όμοιων, αλλά και διαφορετικών στοιχείων, μιας και η *Ψυχανάλυση* σε αντίθεση με τη μελέτη *Ο ψυχισμός και η παβλοφική διδασκαλία*, συνιστά μάλλον, όπως σημειώνει κι ο Ιμβριώτης, περισσότερο «έκθεση των θεωριών του S. Freud», παρά ολοκληρωμένη ψυχολογική μελέτη. Και δεν μπορεί να ιδωθεί ως ολοκληρωμένη ψυχολογική μελέτη, μιας και την εν λόγω περίοδο (1923) ο Ιμβριώτης εξακολουθεί να αναζητεί επιστημονικό, φιλοσοφικό μα και ιδεολογικό-πολιτικό προσανατολισμό. Παράλληλα δε κατά την εν λόγω χρονική-ιστορική συγκυρία, ο Ιμβριώτης συντάσσεται στο πλευρό «του Εκπαιδευτικού Ομίλου», ο οποίος χαρακτηρίζονταν από μια «ευρεία» «στοχοθεσία», με απώτερο στόχο «το πλησίασμα των θέσεων» των μελών του «Ομίλου». Στοιχείο που αρχικά κατατάσσει τον Ιμβριώτη, «στην πλειάδα των φιλελεύθερων διανοουμένων του Μεσοπολέμου», με άμεση σχέση «στράτευσης»-συμβολής προς το «δημοτικισμό» και αμφίδρομες «εξαρτήσεις» κι αλληλεπιδράσεις προς το εν λόγω κίνημα. Ένα κίνημα με κύριο εκφραστή του, τον «Εκπαιδευτικό Όμιλο», του οποίου μπορεί να ειπωθεί ότι μετείχε ενεργά η πλειονότητα των «φιλελεύθερων» ή «ριζοσπαστών» διανοούμενων της εν λόγω εποχής²⁵.

Βέβαια είναι ευνόητο, ότι αναφορικά με το «κομμάτι» της ενασχόλησης του, με την επιστήμη της ψυχολογίας, πέραν των όποιων διαχεόμενων στοιχείων και πληροφοριών επί του συνόλου της παρούσας διατριβής, οφείλω να αφιερώσω παράλληλα και ξεχωριστό κεφάλαιο, με όσο το δυνατόν πιο αναλυτική προσέγγιση-θεώρηση, σύγκριση μα και αντιπαραβολή των ψυχολογικών έργων του. Μάλιστα, θα επιδιώξω την περιεκτική παρουσίαση των εν λόγω έργων, κατά διαφορετικές χρονικές-ιστορικές στιγμές και συγκυρίες, ιδίως μάλιστα, όσον αφορά την ενασχόληση του Ιμβριώτη με την ψυχολογία της μορφής, μιας και τα «προβλήματα της ψυχολογίας» μπορεί να λεχθεί με βεβαιότητα, ότι «απασχόλησαν» «ιδιαίτερα» τον Ιμβριώτη, τόσο «στις σπουδές», αλλά και στο «πρώιμο» τμήμα του συγγραφικού-επιστημονικού του, έργου, με κύριο επιστημονικό-θεωρητικό του, πόνημα να ξεχωρίζει την εν

²⁴ *Ο ψυχισμός*, 39, 42, 54, 55..

²⁵ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Β', Α' μέρος, 47.

Η σοσιαλιστική, Δ', 85.

Γιάννη Ιμβριώτη, «*Ψυχανάλυση*», (1^η δημοσίευση «*Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου*», τομ. 11, 1923), 3.

λόγω χρονική περίοδο, το έργο του, *Η μορφολογική ψυχολογία*. Μια μελέτη που μπορεί να ιδωθεί ως μια πρώτη απόπειρα, -έστω πρωτόλειας- «διαλεκτικού»-δυναμικού χαρακτήρα θεώρησης-ανάλυσης, της εν λόγω επιστήμης. Θεώρησης που χαρακτηρίζεται από ολισμό, -ο Ιμβριώτης «κρατά» σταθερά καθόλη τη διάρκεια της πνευματικής πορείας του, «την αρχή του «όλου»»- μα ταυτόχρονα, τόσο σε ψυχολογικό, όσο και σε φιλοσοφικό επίπεδο και από το στοιχείο μιας «ανολοκλήρωτης» «καρποφορίας» με φιλελεύθερες ιδεολογικές καταβολές, αν και αναδεικνύει ήδη «το ακαδημαϊκό πάθος» του Ιμβριώτη «για πληρότητα», παράλληλα με μια δυναμική επιστημονική θέαση, η οποία μπορεί να ειπωθεί, ότι συνοδεύεται και από το «στοιχείο» του φιλοσοφικού στοχασμού. Ενός φιλοσοφικού στοχασμού, του οποίου η «ανατοποθέτηση» θα θεωρηθεί -αργότερα- από τον ίδιο τον Ιμβριώτη, στο πλαίσιο του φιλοσοφικού «συρμού» της εποχής, αναγκαία υπό την έποψη, «της διαλεκτικής» «ανατοποθέτησης» της εν λόγω «προβληματικής», σε σχέση με την «παβλωφική διδασκαλία». Κάτι που θα «εκφραστεί» φιλοσοφικό-ιδεολογικά κατ' επέκταση, και με αυτή καθαυτή την «υιοθέτηση» της «παβλωφικής θεώρησης-οπτικής»²⁶.

²⁶ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 10.
Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 85, 87.

2) Έργα-«Επισημάνσεις»-Άλλες δραστηριότητες

Θα αποπειραθώ όμως σ' αυτό το σημείο, μια «πρόχειρη» βιβλιογραφική αναδρομή του έργου του Ιμβριώτη. Αρχικά μπορεί να λεχθεί, ότι το εν λόγω έργο, κύρια, χωρίζεται σε επιστημονικές-ψυχολογικές μελέτες και αντίστοιχα σε φιλοσοφικό, αλλά συνάμα και «πρώιμο» και «ώριμο» σε επίπεδο διαλεκτικής, ή αλλιώς «μηχανιστικό» και «ματεριαλιστικό», με κυρίαρχη μορφή-είδος λόγου, αυτό καθαυτό το «δοκιμιακό λόγο». Το «δοκιμιακό λόγο» προς τον οποίο σχεδόν καθόλη τη διάρκεια της πνευματικής-θεωρητικής του, πορείας, «εδραίωσε την προτίμηση του» ο Ιμβριώτης, «ακόμη και στην τελευταία φάση της συγγραφικής του παραγωγής». Ιδιαίτερα δε «εδραίωσε» την εν λόγω «προτίμηση», όταν άρχισε να διακρίνεται το συγκεκριμένο έργο, από «τις ώριμες μαρξιστικές» «προσπελάσεις της φιλοσοφικής» του, «προβληματικής», αναδεικνύοντας το λόγο «ωρίμανσης» του Ιμβριώτη, σε σχέση με την «τριβή» αυτού «με την καθημερινή πολιτική σκηνή της διαπάλης των ιδεών». Κατ' αυτόν τον τρόπο, οδήγησε υπό προϋποθέσεις, η σχέση «ωρίμανσης» με την «τριβή» του, σε επίπεδο «καθημερινής πολιτικής σκηνής» επί της «διαπάλης των ιδεών» σε ορισμένες περιπτώσεις τον Ιμβριώτη, στην «επίτευξη» της «αξίωσης» από μέρους του, ενός «δημιουργικού διαλόγου» «με τον μαρξισμό» υπό την έποψη, «της σημερινής» -υπό την έννοια του τότε- «ιστορικής στιγμής», προτάσσοντας και «εκφράζοντας» κατ' αυτόν τον τρόπο, «την πνευματική του ωριμότητα»²⁷.

Μπορεί να ειπωθεί ότι ο Ιμβριώτης, ξεκίνησε -κι αυτό πρέπει να επισημανθεί, γιατί θ' αναφερθώ και παρακάτω- την επιστημονική του δραστηριότητα, με τη συγγραφή ψυχολογικών μελετών, σημαντική συμβολή για την επιστήμη της ψυχολογίας της εποχής του. Είναι δε αλήθεια, ότι το εν λόγω αντικείμενο και εν γένει «τα προβλήματα της ψυχολογίας», «απασχόλησαν» το νεαρό καθηγητή, όπως προανέφερα και «στις σπουδές του, στα ξένα πανεπιστήμια», όπου και οι Ιμβριώτηδες είχαν την ευκαιρία, ιδίως «στο Βερολίνο», όπου ο Ιμβριώτης πήγε μαζί με τη σύζυγο του, να «γίνουν δεκτοί» και να «γνωριστούν» με «τον καθηγητή της Φιλοσοφίας και της Παιδαγωγικής Έντουαρντ Σπράνγκερ (Eduard Spranger)». Ταυτόχρονα την ίδια χρονική περίοδο (1928) ο Ιμβριώτης, στο εν λόγω ερευνητικό «περιβάλλον», «θα αρχίσει να παρακολουθεί τις εργασίες του «Ψυχολογικού Ινστιτούτου»,» ερχόμενος με βάση τα παραπάνω στοιχεία-ερεθίσματα, σε άμεση επαφή, με τον κύκλο επιρροής του Βερολίνου και την ψυχολογία της μορφής ως διακριτή επιστημονική-θεωρητική θεώρηση-θέαση της ψυχολογίας της εποχής του²⁸.

Σε μια απόπειρα «παράθεσης» «των πρώτων μελετών» που έγραψε ο Ιμβριώτης, μπορεί να ειπωθεί ότι κατά σειρά, διακρίνονται και μπορούν να παρουσιαστούν οι παρακάτω μελέτες, εργασίες και μελετήματα: α) το έργο-μελέτημα ψυχολογικού «χαρακτήρα»-περιεχομένου, *Η ψυχανάλυση*. Εργασία που δημοσιεύτηκε στο *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου*, τόμος 11, του 1923 -αφού πρώτα «διαβάστηκε στις Δευτέρες» του- το οποίο και συνιστά απόπειρα παράθεσης-«έκθεσης» των θεωριών του S. Freud. Ένα έργο, όπου ο Ιμβριώτης, αναζητεί επιστημονική ατραπό στην αρκετά «διαδεδομένη» «ψυχαναλυτική» θεώρηση, αποδεχόμενος και τις σχετικές «μεθόδους», όπως «η τεχνική ερμηνείας», επεκτείνοντας κατά την άποψη του, τις δυνατότητες

²⁷ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85, 86.

²⁸ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 10.
Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 79, 80, 81.

«εφαρμογής» της «ψυχανάλυσης» και σε άλλους τομείς π.χ «δίκαιο», «λαογραφία», «τέχνη», κ.λ.π. Χρονικά λίγο παρακάτω, αλλά από άλλη, μάλλον, τουλάχιστον εν μέρει διαφορετική, οπτική, θα δημοσιευτούν οι μελέτες β) *Η παθολογική μνήμη*, (1931), γ) *Μορφολογική ψυχολογία*, (1932), κι αργότερα η εργασία-μελέτη δ) *Η φιλοσοφία του Μπερζόν*, (1939), η οποία και κινείται περισσότερο στο φιλοσοφικό πεδίο. Απ' το παραπάνω σύνολο, ως σημαντικότερη και συστηματικότερη, τουλάχιστον ψυχολογικού «χαρακτήρα»-περιεχομένου μελέτη του Ιμβριώτη, και ενδεχόμενα «καμπή» στην έως τότε επιστημονική του, πορεία στο χώρο της ψυχολογίας, μπορεί να λεχθεί ότι υπήρξε η δίτομη επιστημονική εργασία του, *Μορφολογική ψυχολογία*, η οποία και εκδόθηκε το 1932, με «δέσμιο» ακόμα τον Ιμβριώτη στο «αντικείμενο των σπουδών» «και των μεσοπολεμικών του συγγραμμάτων» και ασφαλώς πολύ πριν «τη διαλεκτική του ανατοποθέτηση», κάτι που θα επέλθει-επιτευχθεί με την «υιοθέτηση» από τον Ιμβριώτη «της παβλωφικής διδασκαλίας». Στοιχείο που θα προσδώσει στον Ιμβριώτη, -αργότερα- τη δυνατότητα να αποπειραθεί «την επεξεργασία», μιας «συνεκτικής θέσης», η οποία να «εκφράζει την πνευματική του, ωριμότητα». Μία απόπειρα που θα παραμείνει όμως «ανολοκλήρωτη» ως προς την πραγματοποίησή της, σε όλα τα σχετικά επίπεδα «επιστήμη»-(ψυχολογία), «φιλοσοφία», «πολιτική» παρά τα «γόνιμα» και δημιουργικά στοιχεία που έχει να επιδείξει η «σκέψη» του, σε συνάρτηση και λαμβανομένων υπόψη των «χωρο-χρονικών συντεταγμένων» της συγκεκριμένης αντικειμενικής πραγματικότητας και κατ' επέκταση, της ιστορικής συγκυρίας, την οποία, τόσο ο Ιμβριώτης, όπως και η Ιμβριώτη και εν γένει η «δεύτερη γενιά μαρξιστών», ως διανοούμενοι και «συμμέτοχοι» αυτής, διανύουν²⁹.

Είναι γεγονός δε ότι η πολλαπλή ή μάλλον η διττή ενασχόληση του Ιμβριώτη, τόσο με την επιστήμη της ψυχολογίας, καθώς και με τη φιλοσοφική σκέψη, τη φιλοσοφία και τη διαλεκτική αργότερα, πολλώ δε σε συνδυασμό και με την έντονη πολιτική δράση του, ως διανοουμένου, καθιστούν ασφαλώς ακόμη πιο πολύπλοκη την εννοιολογική προσέγγιση και ανάλυση, τόσο του έργου, όσο και της προβληματικής του, ως φιλοσόφου. Ταυτόχρονα όμως, προσδίδουν και το στοιχείο της δυναμικής της πολλαπλότητας στο «κείμενο», όπου θα προταχθεί η εν λόγω θεωρητική «έρευνα», αναζητώντας παράλληλα τις αξιακές-ιδεολογικές θέσεις του Ιμβριώτη, τόσο για την επιστήμη, όσο και το «φιλοσοφικό στοχασμό», τον άνθρωπο-«προσωπικό άτομο», μα κύρια γι' αυτή την ελευθερία, ως έννοια-αξία καθαυτή, η οποία συνιστούσε κατά τη θέση-«άποψη» του, -και εξακολουθεί να συνιστά σύμφωνα και με τη γνώμη του γράφοντος- «παμμέγιστη δημιουργική δύναμη». Μία «δημιουργική δύναμη» με ευρεία θεωρητική, αξιολογική και ιδεολογική στοχοθεσία -δεν είναι άλλωστε τυχαίος ο χαρακτηρισμός του, ως «φιλόσοφος της ελευθερίας», μιας και η ελευθερία συνιστά «κυρίαρχη ιδέα» στο συνολικό έργο του- «στο άπειρο πλάτος και βάθος» της οποίας εκπηγάει «ο σοσιαλιστικός ανθρωπισμός» ως εναντίωση «σε κάθε αλλοτρίωση», τόσο σε επίπεδο «πράξης», μα και όσον αφορά και αυτή καθαυτή την «κοινωνική σχέση». Παράλληλα μπορεί να ειπωθεί ότι ο Ιμβριώτης, προτάσσει σταθερά και υπό μία έποψη δυναμικής αλληλεπίδρασης, το «διαλεκτικό» στοιχείο της εν λόγω «σχέσης», το εκφραζόμενο υπό των αλληλεπιδραστικών και διεπόμενων από το «χαρακτήρα»

²⁹ *Ιδεολογικά*, 10.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83, 84, 85.

Γιάννη Ιμβριώτη, *«Ψυχανάλυση»*, 3, 5.

Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 34, 35.

μιας αμφίδρομης αμοιβαιότητας, βασικών-κομβικών «όρων», δηλαδή «της κοινωνίας» απ' τη μια, και του «ατόμου»-«προσώπου», από την άλλη. Μία σχεσιακή έποψη των παραπάνω, η οποία θα ήταν εν προκειμένω, «δυνατή»-«εφικτή» κατά τον Ιμβριώτη και τη σοσιαλιστική-κομμουνιστική θεώρηση»-ιδεολογία» της εν λόγω εποχής, τόσο σε επίπεδο διαμόρφωσης της, μα προπαντός σε επίπεδο «πραγμάτωσης» και κατ' επέκταση «μετατροπής» αυτής, σε «αντικειμενική» «κατάσταση»-«πραγματικότητα»³⁰.

Επίσης είναι αλήθεια, ότι τα κυριότερα φιλοσοφικά του, έργα, τα γράφει έχοντας γνωρίσει και αφομοιώσει ήδη τη μαρξιστική διαλεκτική και θεωρία, χωρίς όμως να παύει ούτε στιγμή να αντιμετωπίζει τη μαρξιστική διαλεκτική κριτικά, ερευνώντας έτσι και τα πλέον «σύνθετα προβλήματα της φιλοσοφίας και της σύγχρονης πραγματικότητας». Μάλιστα ως σημαντικότερο φιλοσοφικό έργο-επιστέγασμα της θεωρητικής του, πορείας, προβάλλουν «τα *«Δοκίμια μαρξιστικής φιλοσοφίας»*, (1978)», όπου και προτάσσονται έννοιες-δίπολα όπως «η ουσία και το φαινόμενο, η αναγκαιότητα και το τυχαίο, η δυνατότητα και η πραγματικότητα, το περιεχόμενο και η μορφή, το άτομο, η αποξένωση και η ελευθερία» πάντα σε σχεσιακό επίπεδο με στοιχεία διαλεκτικής δυναμικής αλληλεπίδρασης. Ταυτόχρονα μπορεί να ειπωθεί ότι παρά το γεγονός, ότι «ο Ιμβριώτης, δεν κατόρθωσε να επεξεργαστεί» μέσα στο εν λόγω θεωρητικό πλαίσιο «μια συνεκτική θέση που να εκφράζει την πνευματική του ωριμότητα», παρά ταύτα, για τον Ιμβριώτη «υπήρξαν στιγμές» «δημιουργικού διαλόγου» σε επίπεδο «εγχώριου στοχασμού» «με τη «συνειδητή έκφραση της σημερινής ιστορικής στιγμής», τον μαρξισμό» ως κοσμοθεωρία μιας εποχής επαναστάσεων, προόδου και ανόδου, με παράλληλη τη δημιουργική-«επαναστατική» παρουσία του νέου ή σοσιαλιστικού ανθρωπισμού ως αξιακό σύστημα. Ένα αξιακό σύστημα και μια κοσμοθεωρία και φιλοσοφική κοσμοαντίληψη, που θα αρχίσει να «πραγματώνεται» -σύμφωνα με τα «δεδομένα» της εν λόγω εποχής- με την αντικειμενική ιστορική παρουσία «του σοσιαλιστικού ιδανικού»³¹.

Βέβαια όσον αφορά το έργο του Ιμβριώτη ως ψυχολόγου, στο οποίο οφείλω να επιμείνω ακόμα λίγο, οφείλω να επισημάνω ότι παρόλο που στο μεγαλύτερο μέρος των ψυχολογικών μελετών του, κάνει -κύρια- χρήση της μορφολογικής θεωρίας. Μπορεί να ειπωθεί, ότι υιοθετεί συνάμα και μεγάλο μέρος των «παραμέτρων»-θεωρήσεων που τη συγκροτούν, στο πλαίσιο θέασης της προσωπικής φιλοσοφικής και ψυχολογικής του, σκέψης-θεώρησης, έχοντας ως κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα-ειδοποιά «στοιχεία» της σκέψης του, «την αρχή του όλου της ψυχικής δραστηριότητας», απ' τη μια, ένα στοιχείο που στην κοσμοθεωρία του Ιμβριώτη θα συνοδεύει παράλληλα και η «κριτική του μηχανιστικού κοσμοειδώλου και της σύστοιχης τάσης της συνειρμικής ψυχολογίας» απ' την άλλη. Παρά ταύτα, δεν μπορεί να λεχθεί ότι «ξεχνά» τις ρίζες της επιστήμης της ψυχολογίας, και εν τέλει αναφέρεται στο Freud, του οποίου άλλωστε τις θεωρίες παρουσίασε το 1923 στο πλαίσιο πραγμάτευσης της δοκιμιακού «χαρακτήρα»-περιεχομένου «μελέτης» του, υπό τον «τίτλο»-προσδιορισμού *Ψυχανάλυση*. Μια εργασία-«μελέτη», η οποία και

³⁰ ΚΜΕ, *Δεκαήμερο*, Γιάννη Ιμβριώτη, «*Η έννοια*», 3, 22.

Γιάννη Ιμβριώτη, «*Σοσιαλιστικός*», 280.

Η σοσιαλιστική, Δ', 87.

³¹ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 10, 11.

«*Σοσιαλιστικός*», 274.

Η σοσιαλιστική, Δ', 85.

δημοσιοποιήθηκε για πρώτη φορά μέσω του *Δελτίου του Εκπαιδευτικού Ομίλου*, αρ. 11, ενώ «διαβάστηκε» πρωτότερα -όπως προείπα άλλωστε- «στις Δευτέρες» της εν λόγω δημοτικιστικής κίνησης. Αν και ο Ιμβριώτης, πέραν των παραπάνω, από την πρώτη αυτή εμφάνιση του, στην «επιστήμη»—(ψυχολογία) και στα γράμματα θα διαβλέψει ήδη τον καταλυτικό και βαρύνοντα ρόλο, ακόμη και επί των «ατομικών ψυχικών φαινομένων», που διαδραματίζουν σ' ένα δυναμικό πλαίσιο θέασης, τα αντίστοιχα «πολυσύνθετα»-«κοινωνικά» «φαινόμενα», ασκώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, έμμεση δριμεία κριτική στις «διάφορες ηθικές ρήτρες». Παράλληλα δε θα ενσκήψει πέραν της θεώρησης του Freud και στις προσεγγίσεις των Jung, Adler, Pfister και Claparède, αναδεικνύοντας τη δυναμική, μέσα απ' τις διαφοροποιήσεις της εν λόγω «σχολής»³².

Βέβαια για τον Ιμβριώτη στο πλαίσιο -τώρα- προσέγγισης κι ανάλυσης των «παθολογικών ψυχικών φαινομένων», «ο Janet εξετάζει και βρίσκει αυτά τα φαινόμενα» -όπως ήδη προείπα- «το περισσότερο στους υστερικούς». Αντίθετα, ο Janet «δε δίνει τόσο πολύ μεγάλη σημασία στην παθολογική ενέργεια τους όπως η ψυχανάλυση». Ενώ στο ίδιο πλαίσιο ο Ιμβριώτης, επισημαίνει ταυτόχρονα, την έννοια της «πίεσης», προτάσσοντας αυτή ως «αρχή ενεργητική» μα και «ως ανάλογη έννοια» με αυτή του «στενέματος» «στη συνείδηση», το οποίο όμως «στένεμα» «είναι πιο παθητικό». Αμφότερες δε ορίζει με τους γερμανικούς όρους, «rétrécissement»-«στένεμα» και «Verdrängung»-«πίεση». Αντίστοιχα προβάλλει κατ' αυτόν τον τρόπο, ως παραδοχή τη σημαντικότητα και το αναγκαίο της ψυχαναλυτικής θεωρίας, για την προσέγγιση και τον έλεγχο «παθολογικών καταστάσεων». Στοιχείο που πολλές φορές προϋποθέτει «πάντρεμα» -μερικό ή συνολικότερο- διαφορετικών, -είτε ως προς την αφετηρία, είτε όσον αφορά επιμέρους στοιχεία- ψυχολογικών ρευμάτων, θεωρήσεων ή «σχολών». Οπότε εν προκειμένω, με βάση τα εν λόγω στοιχεία, κατά τον Ιμβριώτη, η ψυχαναλυτική προσέγγιση και οι «θεωρίες του Freud» κρίνονται καταλληλότερες κύρια για τις περιπτώσεις «διχασμών», «όπου τα ανώτερα ψυχικά φαινόμενα είναι» απ' τη μια, «εμποδισμένα και περιορισμένα», ενώ απ' την άλλη, «τα κατώτερα βρίσκονται σ' ενέργεια και κίνηση»³³.

Επίσης οι εν λόγω θεωρίες, προβάλλουν ως «καταλληλότερες» και όσον αφορά «τα παθολογικά», όπως σημειώνει ο ίδιος, «υποσυνείδητα ψυχικά φαινόμενα». Αντιπαραβάλλοντας δε λίγο παρακάτω, την έννοια του στενέματος αναφορικά με τη «συνείδηση», απ' την πλευρά του Janet. Έννοια που αφορά επίσης παθολογικές καταστάσεις, με την αντίστοιχη έννοια «Verdrängung», την οποία αποδίδει ως «πίεση», σε μια εννοιολογική προσέγγιση-ανάλυση στο πλαίσιο θέασης της ψυχαναλυτικής θεωρίας. Με τις δύο έννοιες κατά τον Ιμβριώτη «rétrécissement» και «Verdrängung», αν και «ανάλογες», να διαφέρουν» και μάλιστα «παραπολύ» ως προς το στοιχείο του ενεργητικού και του παθητικού αιτίου-αρχής, όπου και προτάσσει την «πίεση»-«Verdrängung» ως «γενική ερμηνευτική αρχή» της κατά Freud έποψης-θεώρησης³⁴.

Οι εν λόγω έννοιες, τόσο του «στενέματος» απ' τη μια, αλλά και της «πίεσης» απ' την άλλη, στην ουσία αντικατοπτρίζουν τις αντίστοιχες θεωρητικές αφετηρίες τους. Σ' αυτό το σημείο εν προκειμένω, ο Ιμβριώτης,

³² *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

Γιάννη Ιμβριώτη, «*Ψυχανάλυση*», 3, 48, 49.

³³ Γιάννη Ιμβριώτη, *Παθολογική*, 143, 145.

³⁴ *Παθολογική*, 143. 145.

προκρίνει την «πίεση» ως «αρχή ενεργητική», στην οποία αντιπαραθέτει το «στένεμα» ως «πιο παθητικό». Διαβλέπει δε στις αντίστοιχες περιπτώσεις «αρρώστων», όπου «δε θέλουν να θυμηθούν», γιατί ενδεχομένως «η ξεχασμένη ανάμνηση», αφορά κάτι δυσάρεστο ή εν γένει ένα σύνολο συγκεκριμένων ενθυμήσεων, οι οποίες «φέρνουν πόνο» στον ασθενή, -χωρίς όμως τα εν λόγω στοιχεία να καθιστούν «την ξεχασμένη ανάμνηση» και «χαμένη»- «μεγάλο δυναμισμό» ως προς αυτή καθαυτή την ανάμνηση. Μια δύναμη που τότε λειτουργεί σαν «αντίσταση του αρρώστου» ως προς «το συνειδητό φανέρωμα» αυτής, ενώ «πρωτύτερα» στην ουσία σε άλλες περιπτώσεις και υπό άλλες συνθήκες, «είχε ενεργήσει» «σαν πίεση», καταδεικνύοντας με την ανάλυση του, το ρευστό στοιχείο που διέπει τους «νόμους» της ψυχικής ζωής. Κλίνει εν προκειμένω ως κλινικός ερευνητής πλέον ο Ιμβριώτης, προς τη «χρήση» και κατ' αρχήν «υιοθέτηση» «στοιχείων» της ψυχαναλυτικής προσέγγισης, έχοντας όμως, πάντα ως πιο εξειδικευμένη ερμηνευτική αρχή, τη μορφολογική θεωρία³⁵.

Άλλωστε, στην υιοθέτηση της «πίεσης» από μέρους του, ο Ιμβριώτης διαβλέπει απλά και μόνο τη χρήση μιας «γενικής ερμηνευτικής αρχής», την οποία θεωρεί ως αρχή-έννοια «πιο δυναμική και ενεργητική από το στένεμα» και η οποία κατά τον τρόπο που προβάλλεται και μέσω της οπτικής της ψυχαναλυτικής θεωρίας, διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό τον ερευνητή - τουλάχιστον, ως προς την απόδοση «του νοήματος κάθε ταραχής στη μνήμη»-. Παράλληλα δε ο Ιμβριώτης, επικρίνει τον «Freud, που ζητεί παντού την πίεση». Θεωρεί δε ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Freud «φτάνει σε πολλά παρατραβήγματα», ιδίως -όπως μάλλον ορθά σημειώνει ο Ιμβριώτης- όταν προσπαθεί να «ξεσκεπάσει» «τα πιεσμένα τάχα σεξουαλικά συναισθήματα», χρησιμοποιώντας «διάφορα τεχνάσματα». «Τεχνάσματα» ερμηνευτικά, τα οποία κατά τον Ιμβριώτη δεν αποδεικνύουν παρά «μόνο τη μεγάλη θεωρητική κι ερμηνευτική δεξιοσύνη» που χαρακτηρίζει τόσο τον Freud υπό την έποψη της «αυθεντίας», όπως και την ευρύτερη ψυχαναλυτική προσέγγιση-θεώρηση, η οποία και θα αποτελέσει μία από τις «σχολές» ορόσημο, στο χώρο της νεώτερης ψυχολογίας³⁶.

Βέβαια απ' την άλλη, ο Ιμβριώτης θα τοποθετήσει την «πίεση» ως έννοια πέραν των «ψυχαναλυτικών σχημάτων», επισημαίνοντας ταυτόχρονα την «μεγάλη σημασία» που διέπει αυτή, όχι μόνο στην «παθολογική», αλλά και στην «κανονική ψυχική ζωή», εντάσσοντας την, στο «γενικότερο» πλαίσιο «του ψυχικού δυναμισμού», ως μία έκφραση «της ψυχικής δυναμικής ζωής». Παράλληλα δε θα αποπειραθεί να συνδυάσει προφανώς το εν λόγω στοιχείο, και με την «αγαπημένη» του, «αρχή του «όλου» της ψυχικής δραστηριότητας», όπως και με επιμέρους προβολές της σκέψης του, π.χ «κριτική του μηχανιστικού κοσμοειδώλου και της σύστοιχης τάσης της συνειρμικής ψυχολογίας». Στοιχεία που θα χαρακτηρίσουν και θα προσδιορίσουν σε βαθμό σημαντικό, την επιστημονική πορεία του, σχεδόν στο σύνολο αυτής, αν και - αργότερα- ο Ιμβριώτης θα οδηγηθεί σε μία αναγκαία μερική ««διαλεκτική» ανατοποθέτηση της προβληματικής» του, με την παράλληλη «υιοθέτηση της παβλωφικής διδασκαλίας», έστω και με το «στοιχείο» της αναβολής ως προς την ολοκλήρωση να επικρέμεται στο σύνολο του επιστημονικού μα κύρια του φιλοσοφικού του, έργου. Μίας και ο Ιμβριώτης θα παραμείνει μέχρι «τέλους», ένας αναζητητής της θεωρητικής «πληρότητας» μέσα απ' το «ακαδημαϊκό» του,

³⁵ Παθολογική, 143, 144

³⁶ Παθολογική, 145, 146.

«πάθος» για το «όλο», το οποίο και συνιστούσε για τον Ιμβριώτη, τόσο προϋπόθεση και ικανή και αναγκαία συνθήκη για την επίτευξη της «πληρότητας», αλλά και το πρόταγμα της «πληρότητας» αυτό καθαυτό³⁷.

Όποτε ο Ιμβριώτης, μπορεί να ιδωθεί με βάση τις παραπάνω αναφορές, ως ολιστής, κριτικός και με «δυναμικά» διαμορφούμενη «διαλεκτική» αντίληψη επιστήμονας. Άλλωστε, δεν είναι τυχαία «αγαπημένη» η φράση του, «ακόμα δεν είπαμε το όλο». Μια ρήση, η οποία στην ουσία υπήρξε και η πιο εύγλωττη «μαρτυρία του ακαδημαϊκού πάθους» του, «για πληρότητα», κάτι όμως, που μάλλον δε θα «επιτευχθεί», τουλάχιστον στην κλίμακα που θα επιθυμούσε ο ίδιος, και η οποία συνιστά «έναρθη κραυγή» «αγωνίας», με απόλυτο λογικό περιεχόμενο, σχετικά με την «αναβολή της ολοκληρωμένης φιλοσοφικής σύνθεσης που θα αποτύπωνε» στο πλαίσιο θέασης της νεοελληνικής φιλοσοφικής πολλών δε σοσιαλιστικής σκέψης αυτή καθαυτή «την προσωπική διανοητική του, σφραγίδα». «Μία διανοητική σφραγίδα» που μπορεί να ειπωθεί ότι χαρακτηρίζεται και προσδιορίζεται, προσδιορίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, και τον ίδιο τον Ιμβριώτη³⁸.

Και τον προσδιορίζει-χαρακτηρίζει αυτόν και τη σκέψη του, σε επίπεδο επιστημονικής, φιλοσοφικής και εν γένει «ακαδημαϊκής» και ιδεολογικό-πολιτικής «παρουσίας». Με τα στοιχεία «της ελευθερίας» και της «δημιουργικής» αναζήτησης, να προτάσσονται σε ένα επίπεδο «αναζήτησης» που θα «αγγίξει» ο Ιμβριώτης μέσα απ' τις συγκεκριμένες «δυνατές» και φιλοσοφικά «πλήρεις», «στιγμές» της σκέψης του. «Στιγμές» κατά τις οποίες «κατάφερε» να θέσει την «αξίωση», για «δημιουργικό διάλογο» σε επίπεδο «εγχώριου στοχασμού», με τη συνειδητότητα και τη φιλοσοφικό-πολιτική και θεωρητική παρουσία του «μαρξισμού» υπό την έποψη-θέαση αυτού, ως δυναμικού χαρακτήρα «έκφρασης της σημερινής ιστορικής στιγμής». Αν και παρά ταύτα, το «στοιχείο» της «αναβολής», της αποσπασματικότητας, αλλά και της φιλοσοφικής «ανασφάλειας» του Ιμβριώτη, ως προς «τις δυνατότητες της δημιουργικής εκδίπλωσης» της θεωρητικής του, «σκέψης», θα επικρατήσει εν τέλει με ιδιαίτερα αρνητικές «επιπτώσεις» στο τόσο σημαντικό για τη «δεύτερη γενιά μαρξιστών» στον Ελλαδικό χώρο, την Γ' Διεθνή, μα και αυτή καθαυτή την εποχή που ιστορικά διανύει, φιλοσοφικό και επιστημονικό «έργο» του³⁹.

Βέβαια ο Ιμβριώτης μπορεί να είναι ένας επιστήμονας που ενδεχομένως επηρεάζεται εν μέρει από τα ψυχολογικά ρεύματα της εποχής, δε «θαμπώνετε» όμως κατ' ανάγκη από τα μεγάλα ονόματα της. Μπορεί δε να ειπωθεί ότι γι' αυτόν, οι θεωρίες, δεν είναι τίποτα περισσότερο παρά συστήματα που μας παρέχουν ερμηνευτικά εργαλεία, πράγμα, το οποίο καταδεικνύεται, τόσο από τη θέση-λειτουργία των θεωριών του Janet απ' τη μια, αλλά και του ίδιου του ιδρυτή της ψυχανάλυσης Sigmund Freud, όσον αφορά την προσέγγιση και χρήση των ψυχαναλυτικών σχημάτων, προβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, την έννοια του «δυναμισμού» στο πλαίσιο θεώρησης του συνόλου σχεδόν των ψυχολογικών μα και άλλων μελετών του, απ' την άλλη. Μια έννοια («δυναμισμός») που συναντάται τόσο στην ολιστική αντίληψη αυτού, αλλά και στην υιοθέτηση και χρήση από τον Ιμβριώτη «του θεωρήματος της εξέλιξης (ή της «προαγωγής») του κόσμου». Στοιχεία που προϊδεάζουν ήδη από πολύ «νωρίς», για την ύπαρξη του «εργαλείου» της «διαλεκτικής», τόσο στη

³⁷ Παθολογική, 146.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85, 87.

³⁸ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 87

³⁹ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83, 85, 87.

φιλοσοφική, όσο και στην επιστημονική σκέψη και οπτική του. Στοιχείο που καθιστά την θεώρηση του Ιμβριώτη, «κριτική»-«διαλεκτική» με κριτική επί της διαλεκτικής ερμηνευτικής μεθόδου, έστω κι αν η «γονιμότητα της «διαλεκτικής μεθόδου» δεν αντιστοιχεί» κατ' ανάγκη στον Ιμβριώτη, -τουλάχιστον εξ αρχής- «σε μιάν ανάλογη εμβάθυνση ως προς τον τρόπο χρήσης», χαρακτηρίζοντας όμως, την τότε φιλελεύθερη σκέψη του. Άλλωστε, θα μπορούσε να λεχθεί ότι ο Ιμβριώτης ως ακαδημαϊκός, με το σπάνιο προσόν, για την εποχή του, της κριτικής-επιστημονικής θεώρησης των πραγμάτων, συνέβαλλε αργότερα με τη διαμόρφωση της ατομικής του, προβληματικής, και στην ιδεολογική ωρίμανση της γενιάς του. Άποψη που ενισχύει και το γεγονός, ότι αργότερα, θα διοχετεύσει το «πάθος του» «για το δημοτικισμό», κατ' ουσίαν «στην έμπρακτη επεξεργασία των θεωρητικών βάσεων της «προοδευτικής ιδεολογίας»⁴⁰.

Αρα με βάση όλα τα παραπάνω, δεν πρέπει να προκαλεί «εντύπωση» και η «αιχμηρή» αναφορά του, στην «αόριστη ταραγμένη προσωπική σύνθεση ή αντίληψη του Janet», αλλά και στη μερική τουλάχιστον αδυναμία της «πίεσης του Freud με τα ψυχαναλυτικά σχήματα» να «μπορούν να δώσουν ενιαία και γενική» κατά τον Ιμβριώτη -κι εδώ διαφαίνεται η ολιστική και συνάμα κριτική αντίληψη του, για τα πράγματα καθώς και το έστω «πρωτόλειο», αλλά διαλεκτικού χαρακτήρα στοιχείο στη σκέψη του- «εξήγηση» για το σύνολο «των ψυχολογικών ταραχών της μνήμης». Καταδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ακόμη μια φορά ως αναγκαίο παράγοντα ερμηνείας, το στοιχείο του «δυναμισμού», και ειδικότερα «της ψυχικής δυναμικής ζωής», το οποίο και τοποθετεί σ' ένα «γενικότερο» πλαίσιο θεώρησης, αυτού που ο ίδιος χαρακτηρίζει «ψυχικό δυναμισμό». Παράλληλα μπορεί να ειπωθεί ότι με βάση τα παραπάνω, ο Ιμβριώτης διαβλέπει στη δυνατότητα, ενός αρμονικού «επιστημονικού» παντρέματος μεταξύ της έννοιας «της πίεσης» απ' τη μια, με το «στοιχείο» του «δυναμισμού» και της ολιστικής θεώρησης των πραγμάτων, μάλλον υπό την έποψη της ψυχολογίας της μορφής, από την άλλη. Αναζητεί δε κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσα απ' την εν λόγω κριτική και εν τέλει - «πρωτόλεια»-«διαλεκτική» του, θέαση, την αξιοποίηση του συνόλου των ερμηνευτικών δυνατοτήτων «της πίεσης» ως «γενικής ερμηνευτικής αρχής» «ενεργητικού» χαρακτήρα⁴¹.

Μάλιστα θα μπορούσα να διαβλέψω μέσω της έννοιας του «δυναμισμού» και κατ' επέκταση, του δυναμικού χαρακτήρα των σχέσεων, έστω και σε επίπεδο ψυχολογικών φαινομένων, την «εισαγωγή» και «χρήση» σε μία πρώτη «πρωτόλεια»-«ακατέργαστη» και όχι απόλυτα «συνειδητή» από την πλευρά του Ιμβριώτη, ως προς την υιοθέτηση της, μορφή διαλεκτικής, ως ερμηνευτικού-μεθοδολογικού σχήματος σε «εκλεκτικιστικό» συνδυασμό με άλλα ετερογενή έως και αντίθετα μεθοδολογικά εργαλεία ή απλά θεωρητικά σχήματα. Προβάλλοντας όντας παρούσα κατ' αυτόν τον τρόπο, η «διαλεκτική» μέθοδος», ακόμη από τις παρυφές της επιστήμης της ψυχολογίας, χωρίς όμως ο Ιμβριώτης, να έχει επιτύχει παράλληλα και από τότε «μιάν ανάλογη εμβάθυνση ως προς τον τρόπο χρήσης», αυτής. Μπορεί δε να ειπωθεί ότι υστερεί με βάση τα παραπάνω, ακόμη και σε επίπεδο, συνειδητής θεωρητικής ολοκλήρωσης. Ένα στοιχείο, το οποίο και θα συνοδεύει τον Ιμβριώτη μαζί με το στοιχείο της «αναβολής» «της εκτέλεσης» των όποιων -συνειδητών

⁴⁰ Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 85.

⁴¹ Γιάννη Ιμβριώτη, *Παθολογική*, 145, 146.

μετέπειτα- θεωρητικών «σχεδιασμών» του, σχεδόν στο σύνολο της θεωρητικής κι επιστημονικής του, πορείας, διαφέροντας απλά ως προς τους αναβαθμούς της «ιδεολογικής» και εν γένει θεωρητικής του, «ωρίμανσης». Μιας «ωρίμανσης», η οποία «επιτυγχάνεται» σταδιακά από τον Ιμβριώτη, κύρια με τη «μετάβαση» αυτού, «προς την φιλοσοφία», της οποίας το στοιχείο ενυπάρχει στη σκέψη του, από πολύ «νωρίς»⁴².

Επίσης οφείλω να αναφερθώ και στις επιμέρους θέσεις-προσεγγίσεις του Ιμβριώτη, σχετικά με τα παθολογικά φαινόμενα της «αφασίας», της «απραξίας», αλλά και της «αγνωσίας», τα οποία προβάλλει χωριστά σε σχέση με άλλες μορφές παθολογικών «μνημονικών φαινομένων». Θεωρεί δε πέραν της άποψης ορισμένων επιστημονικών κύκλων ότι «δε σχετίζονται με την καθαυτό μνήμη», αναγκαία την μερικά αυτοτελή τους, ανάπτυξη, κύρια λόγω του μεγέθους των επιστημονικών στοιχείων-δεδομένων, όπου ο όγκος του εν λόγω υλικού, είναι αντικειμενικά «τεράστιος», προτάσσοντας την ανάγκη, όπως επισημαίνει ο ίδιος, «ιδιαίτερου επιστημονικού κλάδου», που να ασχολείται με την προσέγγιση, εξέταση και ανάλυση, των εν λόγω παθογενειών της μνήμης αυτής καθαυτής, αλλά και κατ' επέκταση αυτού του ανθρώπινου εγκεφάλου. Αναζητεί εν προκειμένω, πέρα απ' τα «ψυχικά αίτια», και τις όποιες «πιθανές» «οργανικές και φυσιολογικές βλάβες» ως απόρροια των οποίων, μπορούν να ιδωθούν και οι εν λόγω «παθογένειες». Ενώ σ' αυτό το σημείο, επισημαίνεται ότι ο Ιμβριώτης, δε θα αποφύγει την αναφορά του, στα παραπάνω παθολογικά μνημονικά φαινόμενα, δηλαδή της «αφασίας», της «απραξίας» και της «αγνωσίας». Αναλύει όμως, αυτά, στο πλαίσιο «ενός πολύ γενικού αντικρίσματος», ακριβώς λόγω του χαρακτήρα και της φύσης των εν λόγω μνημονικών-εγκεφαλικών παθογενειών. «Παθογενειών» και στοιχείων, των οποίων όμως η σύντομη έστω ανάλυση-αναφορά είναι κατά τον Ιμβριώτη, μάλλον αναγκαία, ούτως ώστε να αποδοθεί στο πλαίσιο θέασης της εν λόγω μελέτης του, για την παθολογική μνήμη, μια ολοκληρωμένη εικόνα τόσο της μνήμης αυτής καθαυτής και των παθολογικών φαινομένων που αντικρίζουμε εξετάζοντας τη, μα και εκείνων των επιμέρους στοιχείων, που μπορούν να «παίξουν» τον καθοριστικό ρόλο της λεπτομέρειας, ως προς την επίτευξη και την προβολή μιας ολοκληρωμένης ψυχολογικής ανάλυσης ή τουλάχιστον, μιας απόπειρας προς μία ολοκληρωμένη ψυχολογική, επιστημονικού χαρακτήρα θεώρηση. Μια θεώρηση που μερικά επιτυγχάνει ο Ιμβριώτης, σε σχέση με άλλους μελετητές της εποχής του, λόγω του επιστημονικού του, προσανατολισμού, με εργαλείο τόσο τον «δυναμισμό» της «μορφολογικής θεωρίας», την οποία και παραβάλλει σε συσχέτιση και συγκριτική οπτική προσέγγιση με την «κλασσική διδασκαλία», έναντι της οποίας μπορεί να λεχθεί ότι μερικά και προτάσσει σε συνδυασμό με μία ιδιότυπη-«πρωτόλεια» διαλεκτική⁴³.

Είναι γεγονός, ότι ο Ιμβριώτης, εξετάζει κι αναδεικνύει μέσω των μελετών του, π.χ (*Παθολογική μνήμη* 1931, *Μορφολογική ψυχολογία*, 1932), συμπεράσματα τα οποία όμως αποτελούν, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, απόρροια παθολογικών καταστάσεων, τόσο «ψυχικών» ή και «οργανικών»-«φυσιολογικών», αυτού του ψυχοφυσικού όντος που καλείται άνθρωπος. Βέβαια, το θετικό επί της επιστημονικής του, σκέψης, είναι ότι επιτυγχάνει να αναδείξει τα παραπάνω συμπεράσματα χωρίς να περιορίζεται σ' αυτό το

⁴² Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 86.

⁴³ Γιάννη Ιμβριώτη, *Παθολογική*, 147, 148.

σημείο, στο άτομο, και εξετάζοντας «τα ψυχικά αίτια» των εν λόγω μα και άλλων «παθολογικών» φαινομένων παρόμοιας φύσεως αυτού, με τρόπο «διαλεκτικό» καθώς και σε συνδυασμό με τους υπόλοιπους κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς και άλλους παράγοντες. Παράλληλα δε αναφερόμενος χαρακτηριστικά στην «ωργανωμένη γλωσσική γνώση», ή «στη συνήθεια και» την «ωργανωμένη γνώση» προβάλλει κατ' αυτόν τον τρόπο, την πολλαπλότητα των αιτίων -διαφορετικού χαρακτήρα κατά περίπτωση- τα οποία συναντώνται στις παραπάνω παθογένειες. «Παθογένειες», τις οποίες -όπως ήδη προείπα- και αναλύει ο Ιμβριώτης, αναζητώντας τρόπους ερμηνείας και κατ' επέκταση, ενδεχόμενα «αντιμετώπισης» -στο «κομμάτι» της εφαρμογής- των εν λόγω καταστάσεων στον «ψυχικό δυναμισμό», και «τη μορφολογική θεωρία», προτάσσοντας μάλλον υπό μορφή «αξιώματος» στο εν λόγω επίπεδο, την αρχή της θεώρησης-ανάλυσης των «ψυχικών» -κι όχι μόνο- «φαινομένων» «μέσα στο όλο και από το όλο». Επιβεβαιώνει κατ' αυτόν τον τρόπο, γι' ακόμα μια φορά ο Ιμβριώτης, το γεγονός του «υψηλού» της «διατήρησης» στο αξιολογικό-θεωρητικό του, σύστημα «της αρχής του «όλου», το οποίο και προτάσσεται σ' αυτό το σημείο, επί «της ψυχικής δραστηριότητας» δια του οποίου θα αποπειραθεί να ερμηνεύσει σε πολλές περιπτώσεις «τέτοιου είδους» ή και διαφορετικά φαινόμενα⁴⁴.

Οπότε μπορεί να λεχθεί, ότι παρουσιάζει σ' αυτό το σημείο, ο Ιμβριώτης, τις τοτινές του, απόψεις-προσεγγίσεις κύρια ως ψυχολόγος-μελετητής, ο οποίος σ' αυτό το στάδιο, μπορεί να ειπωθεί -αν κρίνω από τις παραπάνω μελέτες- ότι ενδιαφέρεται προφανώς κύρια, για το κλινικό κομμάτι της ψυχολογικής έρευνας. Ένα επιστημονικό πεδίο, όπου και εντάσσονται ως επί το πλείστον τα παθολογικά φαινόμενα και η επιστημονική μελέτη αυτών, χωρίς όμως να απεμπολεί ως ερευνητής την κριτική σκέψη, όπως και τη χρήση κατά περίπτωση «διαλεκτικών» -έστω και σε πρωτόλεια μορφή- προσεγγίσεων σε σχέση θεωρητικού «καθαγιασμού» και με το φιλοσοφικό στοχασμό. Το φιλοσοφικό στοχασμό, ο οποίος ενυπάρχει με διαφορετικούς αναβαθμούς έντασης και ποιότητας, στο σύνολο όχι μόνο του φιλοσοφικού, αλλά και του επιστημονικού έργου του Ιμβριώτη. Αναδεικνύει δε -αργότερα- κατ' αυτόν τον τρόπο, εαυτόν υπό προϋποθέσεις, πέραν της ιδιότητας του ψυχολόγου-μελετητή και σε φιλόσοφο-στοχαστή. Ένα φιλόσοφο-στοχαστή, ο οποίος θα επιχειρήσει να ερμηνεύσει βάσει του «μαρξισμού», πέραν των «ψυχικών», και τα κοινωνικά φαινόμενα, «επιστρατεύοντας» απ' τη μεριά του, τόσο «την επιστημονική», όσο και «τη φιλοσοφική του παιδεία» με την «αρχή του όλου» να προσδιορίζει το συνολικό έργο του⁴⁵.

Κατά συνέπεια τίθεται ως στόχευση, στο πλαίσιο θέασης του εν λόγω κεφαλαίου, της παρούσης διατριβής, να παρουσιαστεί και να καταδειχθεί πέραν των άλλων, -ο Ιμβριώτης είναι γνωστός κύρια ως φιλόσοφος- και η όχι και τόσο γνωστή -σήμερα- όψη του ψυχολόγου-μελετητή με τις μορφολογικές θεωρητικές προσεγγίσεις, το «ανοιχτό μυαλό», και την κριτική-«διαλεκτική» στάση απέναντι στα διάφορα επιστημονικά προβλήματα-ζητήματα. Οπότε μπορεί να λεχθεί ότι προτάσσεται σ' αυτό το σημείο, η στάση και η όψη ενός ψυχολόγου-ερευνητή και φιλοσόφου, για τον οποίο όμως, με την «κομματική του ένταξη» θα καταστεί αναγκαία και επιβεβλημένη εκ των πραγμάτων, «η «διαλεκτική» ανατοποθέτηση» του, και στον τομέα της ψυχολογίας. Κάτι που

⁴⁴ Παθολογική, 147, 148, 149.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

⁴⁵ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

θα «επιτύχει» ο Ιμβριώτης, «με την υιοθέτηση της παβλωφικής διδασκαλίας». Θεωρία-οπτική, για την οποία και θα συγγράψει και μία μικρού μεγέθους μελέτη αργότερα, αν και όσον αφορά «την αρχή του όλου» ως «στοιχείο» σε μια «λειτουργία» θέασης και υπό την έποψη, του Πάβλωφ, μέσω της οπτικής του εν λόγω έργου, μπορεί να ειπωθεί ότι συνυπάρχει μαζί με το «διαλεκτικό υλισμό», -τουλάχιστον στο βαθμό κατανόησης του, από τον Ιμβριώτη- προσδιορίζοντας κι εδώ τον Ιμβριώτη ως μελετητή και το έργο αυτό καθαυτό. Και προσδιορίζει με τρόπο εύλογο, έργο και μελετητή, μιας και «τα ψυχικά φαινόμενα» κατά τον Ιμβριώτη «είναι αχώριστα από τα φυσιολογικά», προτάσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το στοιχείο του «όλου» και της ενιαίας σχέσης «ψυχικών» και φυσιολογικών φαινομένων», ως ερμηνευτικό εργαλείο και «αρχή», παράλληλα με τη «χρήση» της διαλεκτικής⁴⁶.

Όπως είναι φυσικό, η ενασχόληση του Ιμβριώτη με την ψυχολογία, αφορά το «πρώιμο» στάδιο της επιστημονικής, πολλώ δε της θεωρητικής-φιλοσοφικής του, σκέψης. Κατά συνέπεια είναι λογικό, στη συνέχεια της εν λόγω διατριβής, να με απασχολήσει και η λεγόμενη «μεταβατική» περίοδος, τόσο σε επίπεδο έργου, -μιας και σ' αυτό το στάδιο ο Ιμβριώτης «δεν είχε» ακόμη «αποδεσμευθεί από το αντικείμενο των σπουδών του και των μεσοπολεμικών του, συγγραμμάτων»- την νεότευκτη και πολλά υποσχόμενη τότε «επιστήμη» της «ψυχολογίας». Αν και σ' αυτό το σημείο, κρίνεται αναγκαία να ιδωθεί η συμβολή της ««διαλεκτικής» ανατοποθέτησης της προβληματικής», στην «ώριμη» σκέψη του Ιμβριώτη, τόσο όσον αφορά την «επιστήμη» της ψυχολογίας μα και σε επίπεδο φιλοσοφικού στοχασμού-αναστοχασμού, μιας και ο Ιμβριώτης εν τέλει θα επιλέξει το «δρόμο» της φιλοσοφίας και του κοινωνικού και πολιτικού, φιλοσοφικού προβληματισμού. Κάτι που επιτυγχάνει με σταδιακούς αναβαθμούς ποιότητας της σκέψης του, η οποία θα προχωρά ανάλογα με τη χρονική μα και την ιστορική περίοδο, στην «εμβάθυνση» της διεθνούς μαρξιστικής βιβλιογραφίας μα και όχι κατ' ανάγκη κι αυτού καθαυτού -λαμβάνόμενων υπόψη και των συνθηκών της εποχής, ιδίως όσον αφορά τις κοινωνικές και πολιτικές συντεταγμένες στον Ελλαδικό χώρο- του μαρξικού έργου, με την παράλληλα «επιβεβλημένη» «υιοθέτηση της παβλωφικής διδασκαλίας»⁴⁷.

Σημαντικό έργο, όπου ο Ιμβριώτης βρίσκεται ήδη προς το δρόμο του φιλοσοφικού στοχασμού, με έντονες όμως, -έστω και εκπεφρασμένες σε φιλοσοφική γλώσσα- τις διάφορες «επιρροές» από το χώρο της ψυχολογίας, είναι η μελέτη του, για τη φιλοσοφία του Bergson. Μια μελέτη, η οποία συνιστά απόπειρα -«μέσα» «απ' την αποσπασματική» «καρποφορία» του Ιμβριώτη, την οποία χαρακτήριζε το στοιχείο του «ανολοκλήρωτου»- που όμως είχε τη δυναμική να «αξιώνει» -μεταξύ άλλων- αυτό «το «δημιουργικό διάλογο» του «εγχώριου στοχασμού» με τη «συνειδητή έκφραση της σημερινής ιστορικής στιγμής» -έστω και σ' ένα πρώτο σχετικά «πρωτόλειο» ως προς την αντίστοιχη «εμβάθυνση» επίπεδο- «τον μαρξισμό». Σ' αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί, ότι το συγκεκριμένο έργο προλειαίνει ήδη, την εν λόγω φιλοσοφική «ατραπό» και συνάμα προοιωνίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτή καθαυτή «την ενασχόληση του» «με το δοκιμακό λόγο». Παράλληλα δε σ' αυτό το σημείο, μπορεί να λεχθεί ότι προοιωνίζεται και αυτή τη μετέπειτα απόπειρα του, «να προσφέρει μια ευσύνοπτη «διαλεκτική» στην τρέχουσα

⁴⁶ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85.

Γιάννη Ιμβριώτη, *Ο ψυχισμός*, 37.

⁴⁷ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84.

διαπάλη των ιδεών», καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, τον Ιμβριώτη, εκπρόσωπο και «θεωρητικό εκφραστή» μέσω «του νόμιμου πολιτικού σχήματος της Αριστεράς», αυτής «της προοδευτικής ιδεολογίας». Ένα «πολιτικό» «σχήμα»-χώρο και μία «ιδεολογία», όπου και θα «διοχετεύσει» πλέον με νέα δεδομένα «το πάθος» και τις «αγωνίες» του, από την «πρώιμη» περίοδο η οποία χαρακτηρίζεται από «τη στράτευση του, στον δημοτικισμό»⁴⁸.

Η εν λόγω μελέτη υπό τον ομώνυμο τίτλο *Η φιλοσοφία του Μπερζόν*, εκδόθηκε το 1939, κι αξίζει κανείς, να «δοκιμάσει» να «δει» το φιλοσοφικό περίγραμμα αυτού του έργου, μιας και μ' αυτόν τον τρόπο, θα έχει δώσει και ένα περίγραμμα εξέλιξης, διαφοροποίησης και ανάπτυξης της φιλοσοφικής σκέψης του Ιμβριώτη αυτής καθαυτής, καθώς θα έχει «συλλάβει» τη θεωρητική-φιλοσοφική του, μετάβαση από την νεότευκτη, για την εποχή του, επιστήμη της ψυχολογίας, σε μια καθολικότερη και πιο ολοκληρωμένη θεωρητική-προσέγγιση. Κι αυτή η καθολικότερη και πιο ολοκληρωμένη θεώρηση των πραγμάτων, δεν είναι παρά αυτή του φιλοσοφικού στοχασμού και της «χρήσης» της «διαλεκτικής» μεθόδου, έστω κι αν ο ίδιος ο Ιμβριώτης, σ' αυτό το στάδιο, ακόμη τρόπον τινά αμφιβάλλει. Κι ενισχύεται η εν λόγω άποψη, μιας και η «βεβαιότητα για τη «γονιμότητα» της «διαλεκτικής» μεθόδου δεν αντιστοιχεί» -και στην εν λόγω θεωρητική φάση- «σε μιάν ανάλογη εμβάθυνση ως προς τον τρόπο χρήσης της» αυτής καθαυτής. Στοιχείο που θα προσδώσει και στο εν γένει έργο του, το χαρακτήρα μιας «ανολοκλήρωτης» συνεχώς «αναβαλλόμενης» «και περιορισμένης σε σχεδιασμούς» «εκτέλεσης» παρόμοιων θεωρητικών «δοκιμιακού» χαρακτήρα αναλύσεων, παρά την «ένταση» των αναζητήσεων αυτού μέσω των φιλοσοφικών «δοκιμών». Αν και είναι γεγονός, ότι δε θα «λείψουν» για τον Ιμβριώτη, οι πραγματικά «δημιουργικές» «στιγμές» στο πλαίσιο θέασης του «μαρξισμού»⁴⁹.

Σ' αυτό το σημείο, οφείλω να τονίσω, ότι ο Ιμβριώτης μπορεί να θεωρηθεί ως «δυναμικά» «σκεπτόμενος» υλιστής φιλόσοφος, με «φιλελεύθερες» απαρχές και «διαλεκτική» συνέχεια, ιδίως αν ληφθούν υπόψη «τα κείμενα» «της μετακατοχικής περιόδου». «Κείμενα», όπου δεν μπορεί κανείς, παρά να διαβλέψει «τη βεβαιότητα για τη γονιμότητα της «διαλεκτικής» μεθόδου», αν και αυτή «η βεβαιότητα» ακόμα κι εκείνη την εποχή, «δεν αντιστοιχεί» κατ' ανάγκη «σε μιάν ανάλογη εμβάθυνση», ιδίως αν συνυπολογιστεί το γεγονός, ότι έζησε κι έδρασε ο Ιμβριώτης με τις δεδομένες δυσμενείς ιστορικές συγκυρίες για την ελληνική «Αριστερά» και με σημαντική έλλειψη σε επίπεδο «οδηγών»-θεωρητικών προσωπικοτήτων του εν λόγω χώρου, που να διακρίνονται από «άρτια μαρξιστική σκέψη». Στοιχείο που ενισχύεται αν ληφθεί υπόψη, «η προσκόλληση» του Ιμβριώτη και εν γένει του ζεύγους Ιμβριώτη, «στη μορφή του Γληνού», όπου και μπορώ να διαβλέψω εν προκειμένω σ' αυτόν, μία «πορεία» «ομότροπη» προς την «ιδεολογική ωρίμανση», μέσα από «λάθη», με έντονο το στοιχείο του «ανολοκλήρωτου» και το χαρακτηριστικό γνώρισμα της «διαρκούς αναβολής» ως προς την «εκτέλεση», ακόμα κι αυτών των «περιορισμένων» «σχεδιασμών» του. Παράλληλα δε σε επίπεδο σχέσεων του ζεύγους Ιμβριώτη με το Γληνό, -όπως ήδη προείπα- διακρίνω μια «ανισότιμη» σχέση δασκάλου-μαθητών με χαρακτήρα «δέους», κάτι που

⁴⁸ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85.

⁴⁹ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83, 84, 85.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 10.

Γιάννη Ιμβριώτη, «*Σοσιαλιστικός*», 262.

διαφαίνεται στα ίδια το «λόγια» του, για την εν λόγω «μορφή» «που προβάλλει «πάντα ολοζώντανη στη μνήμη του λαού»»⁵⁰.

Είναι αλήθεια, ότι ο Ιμβριώτης, ακόμα και στο ξεκίνημα του, ως ψυχολόγος-μελετητής, σκέπτεται φιλοσοφικά, ενώ το ίδιο στοιχείο μπορεί να ειπωθεί και κατ' αναλογία αντίστροφα, δηλαδή ότι και στην πορεία του, που ακολουθεί, διατηρεί στοιχεία ψυχολογικής σκέψης, στη γενικότερη συγκρότηση και την εν γένει «επιστημονική και φιλοσοφική του, παιδεία». Μία «παιδεία» και μία συγκρότηση, την οποία όμως θα χρησιμοποιήσει υπό μορφή πολιτικής «στράτευσης». Ένα στοιχείο στο οποίο, μάλλον, συνέβαλλε σε συνδυασμό και με τη μετέπειτα εξέλιξη-«ωρίμανση» του, και το γεγονός ότι ο Ιμβριώτης, ανήκει σ' εκείνη «την πλειάδα των φιλελεύθερων διανοουμένων του Μεσοπολέμου», όπου «το πάθος της στράτευσης τους, στον δημοτικισμό το διοχετεύουν» όντας ενταγμένοι σ' ένα συγκεκριμένο χρονικό, χωρικό μα και ιστορικό-πολιτικό πλαίσιο. Κι αυτό το πλαίσιο συνιστά «η έμπρακτη επεξεργασία των θεωρητικών βάσεων της «προοδευτικής ιδεολογίας», προβάλλοντας και προτάσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, «την υπεράσπιση του νόμιμου πολιτικού σχήματος της Αριστεράς, στις καίριες αντιπαραθέσεις του με τις επιλογές και την πρακτική των πολιτικών εκπροσώπων της «ολιγαρχικής μειοψηφίας»». Οι ίδιοι διανοούμενοι, και εν προκειμένω ο Ιμβριώτης, θέτουν παράλληλα με τρόπο απόλυτο, αλλά μάλλον «δυναμικό», «το «υπερταξικό» κριτήριο ορθής απόδοσης των πραγμάτων», ακολουθώντας «το υπόδειγμα του Γληνού», αντλώντας συνάμα «από την αρθρογραφία του» μέσω της οποίας και «επηρεαζόμενος» εν τέλει θα στραφεί και θ' αφοσιωθεί στην υπεράσπιση «της ανώνυμης μάζας» και των δημιουργικών δυνατοτήτων αυτής, ανασκευάζοντας παράλληλα τόσο τα «επιχειρήματα» μα και αυτές καθαυτές «τις πνευματικές μορφές της αντίδρασης». Αναδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, την «καπηλεία» τους, στην «επιστήμη», τα στοιχεία μέσω των οποίων «διαφθείρουν» την τέχνη» και εν γένει το σύνολο των ιδεολογημάτων τους, μέσω των οποίων «υπονομεύουν τα ιδεολογικά αντισώματα του «έθνους»»⁵¹.

Οπότε μπορεί να λεχθεί ότι είναι διακριτή, με βάση τα παραπάνω στοιχεία-γνωρίσματα, τα οποία χαρακτηρίζουν και «διαποτίζουν» την «εννοιολογική ανάλυση» και εν γένει τη σκέψη του Ιμβριώτη, «η δυναμική φορά της πραγματικότητας», η «αντανάκλαση»-«χρήση», της οποίας ως «κριτήριο», ορίζει-προσδιορίζει ένα στοιχείο «ως υγιές» και κατ' επέκταση, «γνήσιο», για τον Ιμβριώτη, με τα εν λόγω «υπερταξικά» προσδιοριστικά «δεδομένα». Στοιχεία προσδιοριστικά που προτάσσονται είτε όσον αφορά «τους «τύπους» της καλλιτεχνίας», είτε σε επίπεδο «λογικών εννοιών», χωρίς όμως «αυτό να υπονοεί», πολλώ δε να επιβάλλει στην «αληθινή» τέχνη» και «επιστήμη» να οδηγούνται-«ολισθαίνουν» σε μια «ταξική ιδεολογία». Παράλληλα διαβλέπει τόσο «στην τέχνη», όσο και «στην επιστήμη», ένα ζεύγος-«συζυγία» μίας παράλληλης και «ομότροπης» πορείας-«διαδικασίας» ανάπτυξης και διαμόρφωσης αυτών, «αποκηρύσσοντας», κατ' αυτόν τον τρόπο, από τη «σκέψη» του, το «μαγικό» στοιχείο ως μορφή-έποψη ενός «νοσηρού υπερρεαλισμού». Ενώ «υγιές και επομένως γνήσιο είναι» κατά τον Ιμβριώτη, ο οποίος αντλεί επιχειρήματα από το Γληνό «ό,τι «αντανάκλα» τη δυναμική φορά της πραγματικότητας»⁵².

⁵⁰ Η σοσιαλιστική, Δ', 83, 84

⁵¹ Η σοσιαλιστική, Δ', 85, 86, 85 παρ. 174.

Γιάννη Ιμβριώτη ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 37.

⁵² Η σοσιαλιστική, Δ', 86.

Βέβαια αναλυτικότερα τα παραπάνω στοιχεία, θα ελεγχθούν περαιτέρω, ενώ θα προβώ στις αντίστοιχες διαπιστώσεις, στη συνέχεια της παρούσας διατριβής. Αξίζει πάντως να σημειώσω, ότι στο επίπεδο της φιλοσοφικής θεώρησης των πραγμάτων, ο Ιμβριώτης, όταν αρχίζει να «επιστρατεύει» τις επιστημονικές και φιλοσοφικές του, δυνατότητες, σε συνάρτηση και συνδυασμό με μία φιλελεύθερη αστική παιδεία «για την υπεράσπιση των διεκδικήσεων» τόσο του λαϊκού κινήματος, αλλά κύρια -όπως ήδη προείπα- «του νόμιμου πολιτικού σχήματος της Αριστεράς» «προφανώς» «αποκόπτει» «την επιστημονική και φιλοσοφική του παιδεία» «από την αρχική της θεμελίωση. Κι «αποκόπτει» «την επιστημονική και φιλοσοφική του παιδεία» «από την αρχική της θεμελίωση», παρά το γεγονός ότι «κρατά» ορισμένες έννοιες, προσεγγίσεις, «αξιώματα» ή «στοιχεία», τόσο από τις ψυχολογικές του, μελέτες, καθώς και από το σύνολο της εν γένει αρχικής «επιστημονικής» και φιλοσοφικής σκέψης-προσέγγισης του, γενικότερα. Οπότε κατά συνέπεια «δεν είναι» καθόλου «παράξενο» «πού ο Ιμβριώτης έβλεπε» «στον Γληνό μίαν ομότροπη πορεία» «ιδεολογικής ωρίμανσης». Στην ουσία μ' αυτόν τον τρόπο, μπορεί να ειπωθεί ότι ο Ιμβριώτης, αναζητεί πρότυπο «κοντινό» ιδεολογικά και θεωρητικά, στα γνωρίσματα της προσωπικότητας του, πολλώ δε στην περίπτωση του Γληνού, όπου οι Ιμβριώτηδες υπήρξαν οι νέοι «συνεχιστές» της δημοτικιστικής-κοινωνιστικής αντίληψης της εποχής τους, έστω και σε μία «ατμόσφαιρα» που ο «εκπαιδευτικός δημοτικισμός» και από κοντά υπό μορφή «πολιτικού συνοδοιπόρου» «ο Βενιζελισμός «με τις αποφύσεις τους» «έφτασαν» στο σημείο να βρίσκονται πλέον στα «όρια» και να «έχουν εξαντλήσει την ιστορική τους, δυναμική», -με τη δημοτικιστική αντίληψη να τους συνδέει άλλοτε με το Δημήτρη Γληνό κι άλλοτε και με τον Αλέξανδρο Δελμούζο-. Αν και είναι γεγονός, ότι Γληνός και Ιμβριώτηδες θα βρεθούν αργότερα, παρά τις όποιες παρεκκλίσεις-διαφωνίες, σε κοινή «πορεία», με βασικό «στόχο» την υπεράσπιση-προάσπιση αυτής καθαυτής της κομμουνιστικής-«προοδευτικής ιδεολογίας»⁵³.

Διατηρεί λοιπόν ο Ιμβριώτης, «την αρχή του «όλου» της ψυχικής δραστηριότητας», ως στοιχείο που σφραγίζει το ψυχολογικό, ενώ άπτεται και της ανάπτυξης του φιλοσοφικού έργου του. Παράλληλα δε «κρατά» «την κριτική του μηχανιστικού κοσμοειδώλου και της σύστοιχης τάσης της συνειρμικής ψυχολογίας», καθώς και «το θεώρημα της εξέλιξης (ή της προαγωγής του κόσμου)». Στοιχεία που χαρακτηρίζουν το έργο του Ιμβριώτη ως την «ωριμότητα» του, επιτυγχάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ένα θεωρητικό «πάντρεμα» στοιχείων της μορφολογικής ψυχολογικής θεώρησης, Gestalt, με μία «φιλελεύθερη» κοσμοαντίληψη στο πλαίσιο θέασης του κινήματος του δημοτικισμού, -αρχικά- διοχετεύοντας όμως μετέπειτα «το πάθος της στράτευσης» του, σ' αυτόν, -όπως και «πλειάδα» άλλων «φιλελεύθερων διανοουμένων» της εποχής του, ιδίως κατά το «Μεσοπόλεμο»- «στην έμπρακτη επεξεργασία των θεωρητικών βάσεων της «προοδευτικής ιδεολογίας»». «Θυσιάζει» κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Ιμβριώτης, το στοιχείο της φιλοσοφικής «εμβάθυνσης» στο βωμό της πολιτικής-κομματικής «στράτευσης» και της «μαχητικότητας». Μιας και θα στραφεί εκ των πραγμάτων, στη χρήση «μιας ευσύνοπτης «διαλεκτικής» παρέμβασης», η οποία όμως «λειτουργεί» στο πλαίσιο της «διαπάλης των ιδεών» με βάση το «σήμερα» και τις «ανάγκες»

⁵³ *Η σοσιαλιστική*, Β', Β' μέρος, 124.
Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 85.

του, χαράσσοντας την πορεία του, με πρότυπα απ' τη γενιά του Εκπαιδευτικού Ομίλου⁵⁴.

Ταυτόχρονα δε κατά την εν λόγω περίοδο, τόσο η ελληνική Αριστερά, όπως και το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, έχει ν' αντιμετωπίσει και το στοιχείο της «έλλειψης» προσωπικοτήτων-προτύπων-«οδηγών» που να χαρακτηρίζονται από μια κάποια «άρτια μαρξιστική κατάρτιση», η οποία να συνοδεύεται κι απ' την αντίστοιχη «αναγνώριση-παραδοχή» τόσο σε ελληνικό, όσο και σε διεθνές επίπεδο «επίσημων» μηχανισμών-φορέων «της Αριστεράς», ιδίως σε μια εποχή όπου ακόμα και αυτός ο «Λυκάς είχε» «διασυνθεί» λόγω της «αντεπανάστασης του 1956» «ως οπαδός της «ιδεολογικής συνύπαρξης» που ουδέποτε ξεπέρασε την «αστικό-φιλελεύθερη» κοσμοθεωρία». Βέβαια, λίγο αργότερα, «την ίδια τύχη» «είχε ο Garaudy μετά την καταστολή της τσεχοσλοβακικής «Ανοιξης». Επιβάλλεται στην ουσία κατ' αυτόν τον τρόπο, και στην πλειονότητα και αυτής της διανοήσης της ελληνικής Αριστεράς, με κύριο εκφραστή το ΚΚΕ, η προσήλωση στη «χρήση» και την «επεξεργασία» μέσω μεταφράσεων «εγχειριδίων και δημοσιευμάτων ρουτίνας». Ενώ μπορεί να λεχθεί ότι με την λόγω θεώρηση, και κατ' επέκταση, πολιτικό-ιδεολογική πρακτική, προτάσσονται συγκεκριμένες «κυρίαρχες» «πολιτικές-κομματικές» αντιλήψεις-θεωρήσεις, οι οποίες και επιβάλλουν συνάμα μια «πνευματική» ενασχόληση που θα χαρακτηρίσει «αρνητικά», μεταξύ άλλων, και τη διανοητική παρουσία στα ελληνικά Γράμματα και του Ιμβριώτη⁵⁵.

Βέβαια τα παραπάνω φορτισμένα «αρνητικά» θεωρητικά «δεδομένα», «επιβαρύνουν» την περίπτωση του Ιμβριώτη, ως μελετητή-διανοούμενου της εποχής του, πολλώ δε του χώρου της Αριστεράς. Αν και σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει να επισημανθεί, ότι στην περίπτωση του διανοούμενου Ιμβριώτη, και παρά το «γεγονός» ότι στα έργα και τις φιλοσοφικές μελέτες του, απουσιάζει το στοιχείο της επίτευξης της επεξεργασίας μιας γενικότερης «συνεκτικής θέσης» χαρακτηριστικό γνώρισμα και αναγκαία συνθήκη, ούτως ώστε να προβάλλει και να «εκφράσει» «την πνευματική του, ωριμότητα», ωστόσο «μέσα» ακόμα κι απ' αυτή «την αποσπασματική», πνευματική-θεωρητική «καρποφορία» του, παρά ταύτα «έφτασε» σε τέτοιο επίπεδο στην εν συνόλω θεωρητική του, «παρουσία», που «υπήρξαν στιγμές» στην πορεία και το έργο του, «που αξίωναν όντως «τον δημιουργικό διάλογο» του εγχώριου στοχασμού με τη «συνειδητή έκφραση της σημερινής ιστορικής στιγμής» τον μαρξισμό». Προβάλλοντας στις εν λόγω περιπτώσεις, πέραν των άλλων «στοιχείων», ορισμένες φορές και το ανθρωπιστικό «πρόσωπο»-«κομμάτι» του μαρξισμού, δια του σοσιαλιστικού ή «νέου» ανθρωπισμού στο πλαίσιο μιας σύζευξης «ρεαλισμού», οραμάτων, αλλά και διαλεκτικής ανάλυσης-θέασης της μαρξιστικής κοσμοθεωρίας. Αναζητώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, -όμως χωρίς επίτευξη τελικού σκοπού- αλλά συνάμα -και αυτό έχει την αξία του- καταθέτοντας το στοιχείο της αμφιβολίας αυτής καθαυτής μέσω του μαρξιστικού ανθρώπινου ιδεολογικού-οραματικού προτύπου που συνιστά ίσως και το «κλειδί», για την «ανάλυση», τη «χρήση» και την «εφαρμογή» στην πράξη της εν λόγω μεθόδου-κοσμοαντίληψης, όχι μόνο για την εποχή του Ιμβριώτη, αλλά και για «πιθανές» μελλοντικές πολιτικές-φιλοσοφικές απόπειρες αλλαγής των κοινωνιών⁵⁶.

⁵⁴ Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 85.

⁵⁵ Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 85.

⁵⁶ Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 85.

Επίσης στη θεωρητική σκέψη του Ιμβριώτη, θα συναντήσει κανείς, καθόλη τη διάρκεια της πορείας του, τόσο «την καταξίωση της τεχνολογικής προόδου» -στοιχείο-σφραγίδα για τη συγκεκριμένη χρονική-ιστορική περίοδο, αλλά και την πλειονότητα των διανοουμένων της γενιάς του Ιμβριώτη- καθώς και τα στοιχεία που αφορούν στην «ενότητα των επιτεύξεων του πολιτισμού», μα και «την αναγνώριση της κληρονομιάς του αρχαίου κόσμου και της νεώτερης Ευρώπης». Κυρίως θα διαβλέψει κανείς μέσα από διάφορες εκφράσεις μα και εκφάνσεις αυτής, «την εκτίμηση» του Ιμβριώτη «προς την επιστήμη», για την οποία θεωρεί ότι «έχει τη δυνατότητα να αποκρούει», όπως σημειώνει, «την αυξανόμενη εισβολή του «αντιορθολογισμού» και της «μαγείας»». Εννοώντας με τους εν λόγω όρους, κάθε μεταφυσικό φιλοσοφικό στοιχείο που συνήθως μπορεί να διακρίνει κανείς σε πολλαπλά επίπεδα, τόσο αυτής καθαυτής της ιδεολογίας σε επίπεδο αξιακών συστημάτων, όπως και της ιδεολογίας επί της επιστήμης μα και αυτής καθαυτής της καθημερινής πράξης και ζωής. Θεωρεί δε όσον αφορά την προσέγγιση της αλήθειας από τον ίδιο, μέσω της θεωρητικής οπτικής του μαρξισμού, ότι «η αλήθεια επιβάλλεται» -και σ' αυτό το σημείο, καλό να επισημάνω, ότι «άθελα» του, ο Ιμβριώτης αφήνει να «εισχωρήσει» ως στοιχείο «καθαυτό», το «δέον», προφανώς λόγω του «ιδεολογικού» του, «ενθουσιασμού» προς το «νέο» που έρχεται- «γιατί διαχέει το φως στα σκότη της φύσης και της κοινωνίας»⁵⁷.

Ταυτόχρονα δε μπορεί να λεχθεί ότι ο Ιμβριώτης και σ' αυτό το σημείο, προσεγγίζει την αλήθεια ως ένα απόλυτο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης πραγματικότητας και θεωρίας. Ένα απόλυτο χαρακτηριστικό, το οποίο επιβάλλεται με νόμους φυσικής και κοινωνικής αναγκαιότητας και η οποία καθίσταται το επίκεντρο και των εκάστοτε ιδεολογικών-θεωρητικών μα παράλληλα και πολιτικών συγκρούσεων, για την επιβολή ως κυρίαρχης της μίας ή της άλλης κοινωνικής τάξης π.χ αστικής-εργατικής. Ενώ παράλληλα μπορεί να ειπωθεί ότι το «φως» ενός νέου πιο «ανθρώπινου» κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικού συστήματος με όλα τα αξιακά συνακόλουθα «στοιχεία», προβάλλει ως ο καταλύτης, στη διαμάχη «των εκφραστών του κόσμου που φθίνει», με τη νέα κοινωνία και το «νέο» άνθρωπο. Το «νέο» άνθρωπο που προβάλλει δια του οράματος του «σοσιαλισμού» και αυτού «του ιδανικού του σοσιαλιστικού ανθρωπισμού», ως το «φως» καθαυτό, που δέον είναι να «επιβληθεί» με τη «δύναμη» του «ηρωικού» και «της ανάγλυφης ανθρώπινης σφραγίδας» μέσω της «ενεργού»-«ηρωικής» στάσης του, προς αναζήτηση μέσα απ' τον «κοινωνικό» του «χαρακτήρα», αυτού «του ανθρώπινου ανθρώπου»⁵⁸.

Βέβαια όλα τα παραπάνω, -ως επί το πλείστον- αφορούν το έργο του Ιμβριώτη, μετά την Κατοχή. Ταυτόχρονα όμως, μέσω αυτού, καταδεικνύουν και αναδεικνύουν τις όποιες «επιρροές» στο φιλοσοφικό στοχασμό του, από το «πρώιμο» φιλοσοφικό μα και το ψυχολογικό του, έργο. Συνθέτοντας στην ουσία κατ' αυτόν τον τρόπο, το «φιλοσοφικό-θεωρητικό» «παζλ» μιας προσωπικότητας της ελληνικής διανόησης και ενός πνευματικού «εκπροσώπου» αυτής της ελληνικής «Αριστεράς», η οποία διέπεται και χαρακτηρίζεται από την αντιφατικότητα, τη συνειδητότητα, τη διαλογική δημιουργική σύνθεση, τη «διαλεκτική» μα συνάμα και τη δυναμική της εποχής της. «Στοιχεία» που θα εκφραστούν και θα «αποτυπωθούν» τόσο σε ελληνικό επίπεδο, μα και σε επίπεδο διεθνούς πολιτικής σκηνής, τόσο «θεωρητικά» μα παράλληλα,

⁵⁷ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85, 86.

⁵⁸ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 263, 270, 275, 284.

λαμβάνοντας και πολιτικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά, εκπεφρασμένα βάσει των αντίστοιχων ιστορικών γεγονότων, σ' ένα πλαίσιο θεώρησης-προσέγγισης και ερμηνείας αυτών, με βάση την «διαλεκτική» μέθοδο μα και την κυρίαρχη τελολογική αντίληψη που «επέβαλλε», η «παραδοσιακή» θεώρηση του «μαρξισμού». Του «μαρξισμού» ο οποίος συνιστούσε ως όλο «τη συνειδητή έκφραση» «της σημερινής ιστορικής στιγμής» και βρήκε στο «πρόσωπο» του Ιμβριώτη τουλάχιστον ένα συνειδητό θεωρητικό και ένα πιστό πολιτικό μαχητή⁵⁹.

Επίσης σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, ότι ο Ιμβριώτης, από το στάδιο μελέτης και ερμηνείας του «μπερξονισμού», σε συνδυασμό με τις «διερευνήσεις του ψυχικού κόσμου», ουσιαστικά με τις παραπάνω «δράσεις» του, έθεσε τις βάσεις της «μετάβασης» του, «προς τη φιλοσοφία». Και έθεσε τις εν λόγω βάσεις, σ' ένα πλαίσιο, που «προδιέγραφε» «την προσφυγή του», για την επίτευξη μιας «αποδοτικότερης πρόσληψης του «διαλεκτικού υλισμού». Ενός «διαλεκτικού υλισμού» που θα εκφραστεί στα πρόσωπα-«θεωρητικά ρεύματα» των Engels και Λένιν με τη θεωρητική «συνδρομή» και των «Ανατολικογερμανών» Hörz, και Klaus, λαμβάνοντας υπόψη ως αναγκαίο στοιχείο στις «συνθέσεις» του, και αυτή την επιστήμη «της Κυβερνητικής». Μια «επιστήμη», η οποία και θα τον υποβοηθήσει να «οδηγηθεί» «στη «διαλεκτική» διατύπωση οντολογικών και γνωσιολογικών προτάσεων». Στοιχεία η «ένταση» των οποίων είναι εμφανής στα «ύστερα δοκίμια του», όπου ο Ιμβριώτης θα φτάσει στο σημείο να εστιάσει μεταξύ άλλων και «στο πρόβλημα της ελευθερίας». Θέτει δε το εν λόγω ζήτημα υπό τη «μορφή της απελευθέρωσης του ανθρώπου», ως σύστοιχη αναγκαιότητα, σε σχέση «με τη φυσική νομοτέλεια και τους κοινωνικούς ταξικούς καταναγκασμούς». Βέβαια, οφείλω να σημειώσω, ότι -κατά τη γνώμη του γράφοντος- η εν λόγω άποψη εν μέρει μπορεί να ιδωθεί ως «λαθεμένη» κατά το δεύτερο μέρος, μιας και η «ελευθερία» πολύ περισσότερο η «απελευθέρωση του ανθρώπου» -συνήθως- «παρεκκλίνει» και συγκρούεται, ούτως ώστε να αποκτήσει και να κατακτήσει την «τελική της, μορφή», χωρίς αυτή να προσδιορίζεται από μία προκαθορισμένη τελολογικού χαρακτήρα πορεία⁶⁰.

Οι εν λόγω «επιρροές» και τα παραπάνω στοιχεία, ενυπάρχουν και διαφαίνονται ως επί το πλείστον, έντονα -κύρια- στη *Φιλοσοφία του Μπερξόν*, με τον Ιμβριώτη ακόμη «δέσμιος» της ψυχολογικής «επιστήμης», μιας και δεν έχει αποκόψει ακόμη «την επιστημονική και φιλοσοφική του παιδεία» «από την αρχική της θεμελίωση». Βέβαια, -αργότερα- θα «επιδιώξει» και θα αποπειραθεί θεωρητικά με την παράλληλη «σταδιακή» «μετάβαση» του, «προς τη φιλοσοφία», να «επιστρατεύσει» ένα σύνολο «επιστημονικών και φιλοσοφικών» γνώσεων μα και «αξιωμάτων» με απώτερο στόχο, να «αποδεσμευθεί» από τα εν λόγω στοιχεία. Προβάλλει εν προκειμένω μέσα απ' τα «κείμενα» του, και «αναπτύσσει» ταυτόχρονα, με τρόπο μάλλον «δυναμικό», «μερικά από τα κύρια προβλήματα της φιλοσοφίας», της τέχνης και της ψυχολογίας και αναζητεί πλέον «στις μαρξιστικές ιδέες» «το κλειδί για την ερμηνεία», ακόμα και «των πιο σύνθετων φιλοσοφικών εννοιών και κοινωνικών φαινομένων». Παράλληλα προτάσσοντας πάντα το στοιχείο της αναζήτησης της αλήθειας, η οποία για τον Ιμβριώτη έχει τη δύναμη να «επιβάλλεται» αυτή καθαυτή, ταυτίζοντας τη, με το «φως» σε μια σύγκρουση του «παλιού», -«του

⁵⁹ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85.

⁶⁰ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86, 87.

κόσμου που φθίνει»- με το «νέο» τον κόσμο που έρχεται, αφήνει την «ιδεολογία» και το στοιχείο της «στράτευσης» να εισχωρήσει στη φιλοσοφική του, σκέψη και θεώρηση των πραγμάτων. Οπότε καθιστά ο Ιμβριώτης κατ' αυτόν τον τρόπο, εαυτόν ένα δυναμικά-«διαλεκτικά» σκεπτόμενο, αλλά «στρατευμένο» -με τα όποια «καλά» και τα όποια «κακά» του εν λόγω ρόλου-διανοούμενο⁶¹.

⁶¹ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86, 85.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 11.

Γιάννη Ιμβριώτη, *«Σοσιαλιστικός»*, 284.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ι. Βιογραφικά στοιχεία-θεωρητικές και ιδεολογικές-πολιτικές θεάσεις του ζεύγους Ιμβριώτη-Μια πρώτη ματιά με ασυνέχειες.

1) Η πνευματική παρουσία, τα φοιτητικά χρόνια και η προσφυγική του καταγωγή

Ο Γιάννης Ιμβριώτης, -σύμφωνα με δικό του, σύντομο βιογραφικό- «γεννήθηκε το 1898 στις Κυδωνιές» (Αϊβαλί) «της Μικράς Ασίας». Σύμφωνα δε με όλες τις σχετικές πηγές, «πέθανε στις 4 Νοεμβρίου του 1979 στην Αθήνα». Μπορεί δε να ειπωθεί ότι άφησε πίσω του, ένα έργο αν και εν μέρει «αποσπασματικό» και «ανολοκλήρωτο», όμως, στην ουσία, «γεμάτο» από «το ακαδημαϊκό του, πάθος» για την «πληρότητα» και το «όλο», στοιχεία που συνυπάρχουν στο σύνολο των φιλοσοφικών κι όχι μόνο «συνθέσεων» και «αναζητήσεων» του, μα συνάμα και όσον αφορά και αυτή καθαυτή την ίδια την «πνευματική» του, παρουσία. Μια «πνευματική» παρουσία που χαρακτηρίζεται παράλληλα από την «αγωνία» του, για την επίτευξη μιας «ολοκληρωμένης φιλοσοφικής σύνθεσης», καταδεικνύοντας με αυτό και μόνο το χαρακτηριστικό «γνώρισμα» επί του έργου του, μέσα από την «αγάπη» του, «για την αλήθεια», αυτή καθαυτή την «ωριμότητα» του, όπως αυτή προβάλλει και μπορεί να ιδωθεί στο εν λόγω «έργο» εν συνόλω. Και ακριβώς σ' αυτό το σημείο, οφείλω να επισημάνω, ότι προτάσσεται η εν λόγω «ωριμότητα» ως ειδοποιό γνώρισμα, μέσα από στοιχεία «δημιουργικού διαλόγου» «του εγχώριου στοχασμού», «με τη συνειδητή έκφραση της σημερινής ιστορικής στιγμής» «τον μαρξισμό»⁶².

Ο Ιμβριώτης «σπούδασε αρχαία φιλολογία και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας», -αρχικά- όπου και γνωρίστηκε και με τη μετέπειτα σύντροφο του, «Ρόζα Ιωάννου, κόρη του φιλόλογου-γυμνασιάρχη στην Αθήνα Ν. Ιωάννου». Αμφότεροι θα αναδειχθούν σε «πρωταγωνιστές» θεωρητικούς, -κι όχι μόνο- της «δεύτερης γενιάς μαρξιστών». Παράλληλα αγωνιζόμενοι για την Ελλάδα και το χώρο της Αριστεράς εν γένει, θα εκφράσουν την ιδεολογική τους, «συμφωνία» -απλά με κάποιες διαβαθμίσεις «ωρίμανσης» ως προς την προσωπική τους διαφοροποίηση, με το πρόσωπο του Ιμβριώτη να ακολουθεί σ' αυτή τη χρονική-ιστορική φάση τη σύζυγο του- «με το εννοιολογικό apparatus του «ιστορικού υλισμού»». Μπορεί δε να ειπωθεί ότι εν τέλει, θα επιτύχουν με «την κοινωνική τους δράση» και την πνευματική προσφορά, ν' αναδειχθούν ως οι μαχητικότεροι εκπρόσωποι της εν λόγω «γενιάς» μαζί με το «Μ. Παπαμαύρο», ως προς την προβολή του «σοσιαλιστικού ιδανικού». Και να θεωρηθούν αμφότεροι με κεντρικό πρόσωπο όμως, εν προκειμένω τον Ιμβριώτη, από τη συντριπτική πλειονότητα του χώρου της ελληνικής Αριστεράς, παράδειγμα ήθους, και «ανεξάντλητη πηγή γνώσης», «για κάθε πνευματικό άνθρωπο».⁶³

⁶² Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 262.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 7, 12.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85, 87.

⁶³ *Ιδεολογικά*, 7, 8.

Η σοσιαλιστική, Δ', 83.

Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 53.

Χρύσας Χρονοπούλου, *Ρόζα*, 17.

Παράλληλα δε δέον είναι να λεχθεί ότι αμφότεροι, προβάλλουν, τόσο στη θεωρία, όσο και στην πράξη, αρχές και στοιχεία του «νέου ανθρωπισμού» ως την πλέον «ολοκληρωμένη» και «καθολική» ανθρωπιστική προσέγγιση. Μια ανθρωπιστική θεώρηση, η οποία προβάλλει, τόσο ως «όραμα» μα και ως ιδεολογικό-φιλοσοφικό πρόταγμα «ανάβασης» του ανθρώπου, από την έννοια του «ατόμου», σ' αυτή της σοσιαλιστικής προσωπικότητας υπό τη «μορφή» προσώπου-αυταξίας, το οποίο βρίσκεται «σε διαλεκτική σχέση με την κοινωνία». «Αναπτύσσοντας» εν προκειμένω, -πάντα- κατά τον Ιμβριώτη, μέσω της εν λόγω σχέσης με «την υλική βάση της κοινωνίας», τόσο την «παραγωγική», και την «κοινωνική», όσο και την «πολιτική», «μορφωτική» «σημασία του υποκειμένου» μα και την «προσωπική αξία» αυτού, δίνοντας μας, με τον παραπάνω τρόπο, ένα «περίγραμμα» του «σοσιαλιστικού ανθρωπισμού», όπως αυτός προβάλλει μέσα απ' τις ανάγκες της εποχής τους. Ταυτόχρονα αναδεικνύεται η έννοια της «δημιουργίας» και του «ανθρώπου δημιουργού», όπου και κατακτά εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, ο «σοσιαλιστικός ανθρωπισμός», σύμφωνα με τον Ιμβριώτη, «άπειρο πλάτος και βάθος» ως καθαυτή θεώρηση, ακριβώς, λόγω της «καθολικότητας» του και της «διαλεκτικής» σχέσης που διέπει στο πλαίσιο θέασης του παραπάνω αξιολογικού συστήματος, «το προσωπικό άτομο» με αυτή «την κοινωνία» και κατ' επέκταση, με «όλη την ανθρωπότητα»⁶⁴.

Παράλληλα προβάλλει μέσα από την επιχειρηματολογία του, πρωτίστως, παρά και με, τις όποιες σοβιετικίζουσες επιρροές, «τον άνθρωπο του νέου σοσιαλιστικού κόσμου». «Τον άνθρωπο», ο οποίος «είναι πρώτ' απ' όλα και βασικά ένας αναμορφωτής του περιγύρου του, ένας ενεργητικός ανθρωπιστής» μα και ένας «ενεργητικός»-«ενεργός» άνθρωπος-πολίτης και «φορέας»-κοινωνός των μαρξιστικών ιδεών, υπό την έποψη, του ανθρώπου-σοσιαλιστή, -θα μπορούσα να συμπληρώσω στο εν λόγω σημείο-. Βέβαια, λαμβάνοντας υπόψη και το γεγονός, της «αλλαγής του ενός», η οποία λειτουργεί-«δρα» σε παράλληλο-συνδυασμό με αυτή, «την αλλαγή των περιστάσεων», μπορεί να ειπωθεί ότι «αξιοποιεί» απ' τη «θέση» που του «δίνει» η Ιστορία, ο εν λόγω άνθρωπος, «ο εχθρικός στα «κατεστημένα» της φεουδαρχικής κοινωνίας» μα και σ' αυτήν «την «αλλοτρίωση» της αστικής κοινωνίας», το σύνολο των προηγούμενων «διαφορετικών» μεταξύ τους, ιδεών, θέσεων, νοημάτων, επιστημονικών επιτευγμάτων κι εμπειριών των κοινωνικών δομών προ της «σοσιαλιστικής κατάστασης» αλλαγής-μετάβασης. Κρατώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, εν τέλει, πάντα, τα θετικά και απορρίπτοντας καθετί αρνητικό προς την παραπάνω «πορεία»⁶⁵.

Είναι αλήθεια, ότι κατά τον Ιμβριώτη και τους συγκοινωνούς του, στο όραμα-ιδανικό του νέου ανθρωπισμού, σημαντική έως κορυφαία θέση, την πρώτη, στο αξιολογικό σύστημα του «νέου ανθρώπου», κατέχει η έννοια «της θυσίας του ατόμου», πολλώ δε της αυτοθυσίας αυτού, στο πλαίσιο και τη «λογική» ενός αγώνα, «για ένα καλύτερο αύριο του κοινωνικού συνόλου» με την προβολή του σοσιαλιστικού ανθρώπου, όχι μόνο ως «βιολογικού», αλλά πολύ περισσότερο ως «ψυχικού» και «πνευματικού» ανθρώπου. Ενός ανθρώπου,

⁶⁴ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 277, 280.

⁶⁵ «Σοσιαλιστικός» 277, 280, 281.

Υ, Σουρόβτσεφ, Σοσιαλισμός, «Ο σοσιαλιστικός», 33, παρ. 1, Marx-Engels «Η γερμανική», - Μόσχα 1968- 233-234.

ο οποίος «βεβαιώνει» «την πνευματική του, ύπαρξη» με το στοιχείο-γεγονός της «θυσίας» του, ως «βιολογικού» ανθρώπου. Προτάσσει κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Ιμβριώτης, μέσα και πέρα απ' τη φαινομενική αντίθεση-αντίφαση, την ολοκληρωμένη «πνευματική»-«ψυχική» σύνθεση του «προσωπικού ατόμου», όπου το «ανθρώπινο είναι του», με το «μέσο-όχημα» της «θυσίας» «αυτοβεβαιώνεται και θριαμβεύει» ως «σοσιαλιστική προσωπικότητα». Διαβλέπει εν προκειμένω, στον εν λόγω τύπο ανθρώπου, στοιχεία κι αντιθέσεις-αντιφάσεις, της δικής του προσωπικότητας, υπό την έννοια-έποψη του αντιστασιακού ανθρώπου. Και διαβλέπει ορισμένα στοιχεία και επί της προσωπικότητας του, ιδίως αν ληφθεί υπόψη, το γεγονός, ότι ο Ιμβριώτης υπό την ιδιότητα του «αγωνιστή» της Αριστεράς και με τη «σταθερή εμμονή του στις μαρξιστικές ιδέες» επέλεξε «στην περίοδο του εμφυλίου πολέμου» τα «ξερονήσια» και τον εκτοπισμό έναντι της συνέχισης της πανεπιστημιακής του, σταδιοδρομίας. Μιας και η εν λόγω σταδιοδρομία, θα μπορούσε να «συνεχιστεί» στη συγκεκριμένη χρονική-ιστορική συγκυρία, με την προϋπόθεση όμως, της «δράσης-λειτουργίας» του, σ' ένα συστημικό πλαίσιο, πράγμα που ισχύει κατ' «αναλογία» και για τη σύντροφο του, Ρόζα Ιμβριώτη⁶⁶.

Επίσης όσον αφορά το ζεύγος Ιμβριώτη, οφείλω να επισημάνω, ότι οι Ιμβριώτηδες, σύζυγοι όντας, συνέχισαν τις σπουδές τους «στα Πανεπιστήμια της Σορβόνης» -η οποία στην ουσία «απετέλεσε διάλειμμα λίγων μηνών» σε σχέση με τις εν Γερμανία σπουδές τους- «και του Βερολίνου» -πριν και αργότερα- αν θεωρηθεί το «διάλειμμα» της Σορβόνης, ευρισκόμενο κάπου στο ενδιάμεσο, εγγύτερα στο τέλος. Η παραμονή τους, αμφοτέρων -λαμβανομένου υπόψη ότι «η Ιμβριώτη πήγε στο Βερολίνο μαζί με τον άντρα της»- στο εξωτερικό και στη γερμανική πρωτεύουσα υπήρξε μάλλον, διετής, μιας και σύμφωνα και με τον «υπηρεσιακό του φάκελο», «ο Ιμβριώτης βρισκόταν στο Βερολίνο» «πριν από τον Αύγουστο του 1928». Αντίστοιχα, τόσο «η Ιμβριώτη (πιθανότατα και ο Ιμβριώτης) θα έχουν «επιστρέψει οριστικά στην Αθήνα», μάλλον «προς το τέλος Αυγούστου του 1930», θέση που ενισχύεται λαμβανομένου υπόψη, και του γεγονότος της «παρουσίας» της Ρόζας Ιμβριώτη, «με παρέμβαση» «σε συνέδριο Διευθυντών και υποδιευθυντών Διδασκαλείων» «λίγες μέρες αργότερα» (13-9-1930)⁶⁷.

Σ' αυτό το σημείο, προτού αποπειραθώ να προχωρήσω, σε μια πιο εμπειριστατωμένη ανάλυση, της εν γένει πορείας του ζεύγους Ιμβριώτη, με κεντρικό πρόσωπο -πάντα- τον Ιμβριώτη, οφείλω να αναφέρω, ότι ο Γιάννης Ιμβριώτης κατά τα φοιτητικά του, χρόνια κι έπειτα, μετείχε, μάλλον λόγω καταγωγής, της «Ομοσπονδίας Προσφύγων Φοιτητών». Μετείχε δε της εν λόγω Ομοσπονδίας, μαζί με άλλα μεγάλα ονόματα της εποχής του, όπου «αναδείχτηκαν σε όλους τους τομείς της εθνικής ζωής (επιστημονικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς, καλλιτεχνικούς)», τόσο στο πλαίσιο δράσης της Ελλαδικής χώρας, «όσο και στο εξωτερικό». Βέβαια, σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει να επισημάνω, ότι διατηρώ απ' την πλευρά μου, κάποιες σχετικές επιφυλάξεις, ως προς την αντικειμενικότητα της «παρουσίασης» της δράσης της εν λόγω συλλογικότητας από τους Θεοδωρίδη και Κλαδά, στο έργο τους,

⁶⁶ «Σοσιαλιστικός», 280, 289

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 7, 10.

⁶⁷ *Ιδεολογικά*, 7.

Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 79, 80, 83, 83 παρ. 80, «Εκπαιδευτικά Συνέδρια», «Δελτίον Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης», αρ. φύλ. 53-54 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1930).

Χρύσας Χρονοπούλου, *Ρόζα*, 40.

Πρόσφυγες φοιτητές. Ασφαλώς, αυτό δε σημαίνει ότι δε συναντώνται σ' ένα πλαίσιο μελέτης, και σφαιρικής «ανάγνωσης», και στους παραπάνω, «χρήσιμα στοιχεία», έστω και σ' ένα πλαίσιο «μονόπλευρης σκιαγράφησης των δραστηριοτήτων», της «συντήρησης» και αυτής καθαυτής της «καθόλου κοινωνικοπολιτικής και εκπαιδευτικής συμμετοχής και δραστηριότητας τους, όπως τούτα καταφαίνονται από τη συμμετοχή των προσφύγων σε άλλα φοιτητικά κινήματα και σε δραστηριότητες τους»⁶⁸.

Όμως συνεχίζοντας την παραπάνω αναφορά, οφείλω να προβώ και σε μία σύντομη «καταγραφή» και του μικρού αυτού καταλόγου των διακριθέντων προσφύγων, μελών της «Ομοσπονδίας Προσφύγων Φοιτητών», καθώς και των αντίστοιχων τοπικών σωματείων, ούτως ώστε να σχηματίσει μία πιο ολοκληρωμένη «εικόνα» ο ερευνητής, όχι μόνο για τον Ιμβριώτη, αλλά και για την διανοητική παραγωγή, μα και εν γένει τη «διάκριση» και την «αναγνωρισιμότητα» των προσφύγων, σε όλους τους τομείς της ελληνικής κοινωνίας. Εν προκειμένω, δέον είναι να επισημανθεί, ότι τα σχετικά ονόματα παρατίθενται με τη σειρά που τα αναφέρει ο καθηγητής Γιώργος Γιάνναρης, βάσει στοιχείων που του εδόθησαν από τα μέλη της Επιτροπής της «Ομοσπονδίας Προσφύγων Φοιτητών», Θεοδωρίδη και Κλαδά. Παράλληλα δε μπορεί να ειπωθεί ότι μέσα απ' αυτή την ενδεικτική αναφορά, έχει τη δυνατότητα κανείς, να διαβλέψει τη «δυναμική» της εποχής και ιδιαίτερα την εν λόγω «δυναμική» μέσα από την αλληλεγγύη, και όσον αφορά την πνευματική παρουσία διανοουμένων του προσφυγικού χώρου. Και εν προκειμένω, ο προαναφερθείς αυτός κατάλογος συμπεριλαμβάνει τις ακόλουθες διακεκριμένες προσωπικότητες με προσφυγικές ρίζες: «Δημήτριος Ι. Ψαθάς, Γεώργιος Μ. Θεοτοκάς, Γεώργιος Σ. Σεφέρης, Τάσος Ν. Αθανασιάδης, **Ιωάννης Κ. Ιμβριώτης**, Ιωάννα Σ. Σεφεριάδη-Τσάτσου, Εμμανουήλ Α. Ανδρόνικος, Μυρτώ Η. Αλτίνογλου-Θεοδωράκη, Πελοπίδας (Πέλος) Ν. Κατσέλης, Φαίδων Θ. Βεγλερής, Γεώργιος Κ. Τενεκίδης, Νικόλαος Σ. Σημηριώτης, Παύλος Γ. Φλώρος, Ιωάννης Συκουτρής, Δημήτριος Α. Καπετανάκης και πολλοί άλλοι που έχουν διακριθεί και μείνει στην ιστορία» - κύρια- την πνευματική και διανοητική της Ελλαδικής -και όχι μόνο- χώρας⁶⁹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, προβάλλει εν προκειμένω, το στοιχείο της «φροντίδας», της μέριμνας, αλλά κύρια της «αλληλοβοήθειας» και αυτής καθαυτής της «σταδιοδρόμησης» των μελών, τόσο σε επίπεδο Ομοσπονδίας, αλλά και σε επίπεδο «τοπικών σωματείων». Σ' αυτό όμως το σημείο, οφείλω να αναφέρω, ότι διατηρώ από την πλευρά μου, μια σχετική επιφύλαξη για το «βαθμό» στον οποίο παρέχονταν τα παραπάνω, ιδίως αν ληφθεί υπόψη, η μάλλον «μεροληπτική» «παρουσίαση» της δράσης, τόσο της εν λόγω Ομοσπονδίας, αλλά και εν γένει των προσφυγικών «τοπικών σωματείων». Και ενισχύεται η εν λόγω επιφύλαξη, μιας και η «σκιαγράφηση» των παραπάνω «δεδομένων»-«γεγονότων» από τους Θεοδωρίδη και Κλαδά, κρίνεται μάλλον «μερική», ενέχει το στοιχείο της «υποκειμενικότητας» και μπορεί να ιδωθεί ως «πολύ» «συντηρητική», «πράγμα που δεν συνέβη στην ουσία με τους φοιτητές από τη Μικρά Ασία ή όσους ανήκαν σε άλλους προσφυγικούς συλλόγους». Καθιστά κατ' αυτόν τον τρόπο, η εν λόγω θεώρηση, τη χρήση της εν λόγω «εργασίας», σχετικά «επικίνδυνη» αν δε ληφθούν υπόψη, τα παραπάνω, ιδίως

⁶⁸ Γιώργου Γιάνναρη, *Φοιτητικά*, Α', 434, 471, παρ. 253.

⁶⁹ *Φοιτητικά*, Α', 471, παρ. 253.

αναφορικά, με την ευρύτερη «κοινωνικό-πολιτική και εκπαιδευτική δραστηριότητα» των προσφύγων φοιτητών, παρά το αναγκαίο αυτής⁷⁰.

Επίσης σ' αυτό το σημείο, καλό θα ήταν, ν' αναφερθούν, έστω και επιγραμματικά και οι σκοποί, καθώς και ο τρόπος λειτουργίας της εν λόγω Ομοσπονδίας, έτσι ώστε να σχηματίσει «άποψη» ο αναγνώστης, πολλώ δε ο ερευνητής. Δίνοντας του, κατ' αυτόν τον τρόπο, τη δυνατότητα μιας μερικά ολοκληρωμένης εικόνας, με τις όποιες επιφυλάξεις μπορεί να συνοδεύουν αυτή. Άλλωστε, στο πλαίσιο της εν λόγω απόπειρας, αποτυπώνεται κατά ένα μέρος και η καθημερινότητα, ιδίως όσον αφορά τους «πρόσφυγες φοιτητές», σε συνδυασμό, πάντα, και με το πολιτικό-ιδεολογικό «κομμάτι» της εν λόγω καθημερινότητας. Της καθημερινότητας της αλληλεγγύης, της «φροντίδας», της «αλληλοβοήθειας», αλλά και αυτών των εξαρτήσεων, ως απόρροια των παραπάνω. Στοιχεία που προβάλλουν, μαζί με τους άμεσους και έμμεσους «σκοπούς», αλλά μαζί και με «τα επιτεύγματα της Ομοσπονδίας Προσφύγων Φοιτητών», όπως αυτά παρουσιάζονται και αναφέρονται εν σχέσει με «τα χρόνια της εξάχρονης προεδρικής θητείας» του Χρυσόστομου Θεοδωρίδη (1922-1928), και τα οποία «επικεντρώνονται» σύμφωνα με τον ίδιο, κύρια «στις οικονομικές» και «κοινωνικοψυχολογικές ανάγκες των προσφύγων φοιτητών», καθώς «και στην ανακούφιση» αυτών «κατά τη διάρκεια των σπουδών τους». Βέβαια, αν και κατ' αυτόν τον τρόπο, ουσιαστικά «η ομοσπονδία συντόνιζε και βοηθούσε» το σχετικό «κυβερνητικό έργο», ενισχύοντας τους «πρόσφυγες φοιτητές με περίθαλψη-σίτιση, μηνιαία επιδότηση, ρουχισμό, συγγράμματα», αλλά και με στήριξη σε επίπεδο «κατοικίας» στους φοιτητές-μέλη και τις «οικογένειες τους», μπορεί να ειπωθεί ότι συνέβαλλε παράλληλα και στην εξεύρεση «βιοποριστικής εργασίας» των μελών της⁷¹.

Σ' αυτό το σημαντικό και «κοινωνιστικής» χροιάς υπό την έποψη της αλληλεγγύης, έστω και μέσα από τον εν λόγω Οργανισμό, έργο, της στήριξης και «αλληλοβοήθειας» των προσφύγων φοιτητών, η «Ομοσπονδία Προσφύγων Φοιτητών» την εν λόγω περίοδο, βρήκε «συνεπικούς» «στο έργο της τη ΧΑΝ, την European Student Relief-ESR («Περίθαλψη Ευρωπαίων Φοιτητών»), που έδρα της είχε τη Γενεύη», καθώς και «το Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Προνοίας και Περίθαλψης Ανηλίκων (ΠΣΚΠΠΑ)». Ενώ σ' αυτό το σημείο, θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι η σχέση «αλληλοβοήθειας» της εν λόγω Ομοσπονδίας, αλλά και των «τοπικών» πρωτοβάθμιων «σωματείων», υπήρξε διττή, και μάλλον θετικά «ανταποδοτική». Κάνω δε αυτή την επισήμανση, για να αποφευχθεί η όποια εντύπωση «εξάρτησης», μιας και θα μπορούσε ο εν λόγω «μηχανισμός» στον οποίο και αναφέρομε να ιδωθεί, όχι μόνο ως μηχανισμός «εξάρτησης», αλλά και ως ένα ανταποδοτικό σύστημα «αλληλοβοήθειας». Ένα ανταποδοτικό σύστημα «αλληλοβοήθειας», με την παράλληλη παρουσία ως ειδοποιού γνώρισματος-καταλύτη, μιας μορφής ανεπτυγμένης κοινωνικής και ταυτόχρονα «εθνικής» αλληλεγγύης. Είναι δε χαρακτηριστικό, ότι «τα μέλη της ομοσπονδίας» κι αυτά «με τη σειρά τους, όταν τους δινότανε η ευκαιρία και είχαν την οικονομική και επαγγελματική άνεση βοηθούσαν τον προσφυγικό κόσμο στις άμεσες ανάγκες του» και «όχι μόνο κατά τη δεκαετία του 1920, αλλά και στη συνέχεια, μέχρι τα πρόσφατα χρόνια (1974)», «που τυπώθηκε» και «το βιβλίο των Θεοδωρίδη και Κλαδά»,

⁷⁰ Φοιτητικά, Α', 434, 472 παρ. 253.

⁷¹ Φοιτητικά, Α', 433, 434, 472 παρ. 253.

καθιστώντας την εν λόγω σχέση αμφίδρομη και διττή, αν όχι ενέχουσα πολλαπλές χροιές και επιφάσεις⁷².

Επίσης οφείλω να αναφέρω, ότι «μέλη» «της ομοσπονδίας πήραν μέρος με εισηγήσεις σε συνέδρια». «Υποστήριξαν» δε «την ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στο Α΄ Πανελλήνιο Φοιτητικό Συνέδριο», όπως και «στο Πανπροσφυγικό Συνέδριο του 1926». Αναδεικνύοντας εν προκειμένω, κατ' αυτόν τον τρόπο, για πολλοστή φορά, τον «προοδευτικό»-«ριζοσπαστικό» «λόγο» του «προσφυγικού»-«φοιτητικού» κινήματος, εκείνης της εποχής, έστω και μέσω ενός «μηχανισμού» αλληλεγγύης, όχι μόνο με «κοινωνιστικά», αλλά κύρια με «εθνικά» χαρακτηριστικά, όπως η «Ομοσπονδία Προσφύγων Φοιτητών». Ουσιαστικά στην παραπάνω θέση-άποψη των προσφύγων φοιτητών, διαφαίνεται και η έντονη ριζοσπαστικότητα και το σημαντικά ανεπτυγμένο στον εν λόγω χώρο, «προοδευτικό»-«κοινωνιστικό» αισθητήριο. Ένα ενδεικτικά «προοδευτικό»-«κοινωνιστικό» αισθητήριο, με βάση το οποίο μπορεί να ειπωθεί, ότι σε πολλές περιπτώσεις προσφύγων διανοουμένων και άλλων διακεκριμένων προσωπικοτήτων, -μεταξύ αυτών και ο Ιμβριώτης- «προεξοφλείται» ήδη, η μετέπειτα δυναμική «έκφραση»-«εκδήλωση» των εν λόγω στοιχείων, ποικιλοτρόπως στην ακόλουθη πορεία τους⁷³.

Ακόμη, οφείλω να αναφέρω, ότι «η ομοσπονδία αντιπροσωπεύτηκε» και «στα διεθνή φοιτητικά συνέδρια του Ίνσμπουργκ (1925) και της Γενεύης (1926)». Παράλληλα δε δέον είναι να επισημανθεί ως σειρά «πνευματικών γεγονότων»-επιτεύξεων του εν λόγω Οργανισμού, ότι στο πλαίσιο διοργάνωσης ποικίλων δραστηριοτήτων, «οργανώθηκαν» απ' την εν λόγω Ομοσπονδία «καλλιτεχνικό τμήμα, ερασιτεχνικός θιάσος», αλλά και «φοιτητική χορωδία». Επίσης, «ένα ποίημα του Κωστή Παλαμά έγινε ο «Φοιτητικός Ύμνος» τους, σε μουσική Δημ. Μιλανάκη», ενώ εν καταλήξει, η εν λόγω Ομοσπονδία, θα μπορούσε να ιδωθεί, ως ένα οργανωμένο σύστημα στήριξης κι «αλληλοβοήθειας» με ανταποδοτική λογική μεταξύ των προσφύγων φοιτητών και του προσφυγικού κόσμου γενικότερα. Παράλληλα μπορεί να ειπωθεί ότι αν και το στοιχείο της «ετερότητας», «χαρακτηρίζει»-χαρακτήριζε τη σύνθεση του εν λόγω Οργανισμού, παρά ταύτα, είναι χαρακτηριστικά διακριτή, μία παράλληλη τάση προοδευτισμού, μάλλον ως απόρροια της τοτινής κοινωνικής και πολιτικής κατάστασης. Μίας κατάστασης, η οποία λειτούργησε ως «ένανσμα», ριζοσπαστικοποίησης «στρωμάτων» και «τάξεων» της ελληνικής κοινωνίας, λαμβανομένων υπόψη και των γεγονότων του πολέμου. Ενός καταλυτικού γεγονότος, που ο ρόλος του, κατά την εν λόγω περίοδο, ενισχύεται πολύ περισσότερο, αν η εν λόγω κατάσταση, ληφθεί υπόψη, σε συσχέτιση και με την άνοδο του «εκπαιδευτικού δημοτικισμού» και «του Βενιζελισμού» και δη «με τις αποφύσεις του»- διαβλέποντας τα εν λόγω στοιχεία ως «χαρακτηριστικά γνωρίσματα» επί της πλειονότητας των προσφύγων⁷⁴.

⁷² Φοιτητικά, Α΄, 434, 472, παρ. 253.

⁷³ Φοιτητικά, Α΄, 434.

⁷⁴ Φοιτητικά, Α΄, 434, 472, παρ. 253.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Β΄, Β΄ μέρος, 124.

2)«Βίοι παράλληλοι»

Οι σπουδές σε σχέση με την ανέλιξη και τη συνεισφορά των Ιμβριώτηδων στο πλαίσιο δράσης και προσφοράς του κινήματος του δημοτικισμού.

Όμως σ' αυτό το σημείο, θα επανέλθω στο πεδίο που αφορά τις σπουδές του ζεύγους Ιμβριώτη. Προβαίνοντας εν προκειμένω, σε απόπειρα αναφοράς και κατ' επέκταση ανάλυσης, όσον αφορά το πεδίο «σπουδές» εν σχέσει και με τη γνωσιακή περιπλάνηση του Ιμβριώτη, ιδίως αναφορικά με τις ανώτατες σπουδές του, στο εξωτερικό. Αναφορικά δε με την Ιμβριώτη, οφείλω να σημειώσω, ότι οι Ιμβριώτηδες αν και αρχικά επρόκειτο να φύγουν, «με εκπαιδευτική άδεια μετ' αποδοχών» από την Αθήνα «αρχομένης από του σχολικού έτους 1924-1925» και η οποία θα είχε τριετή διάρκεια με χρονικό σημείο λήξης «τω πέρατι του σχολικού έτους 1926-1927», εν τούτοις θα αναγκαστούν ν' αναβάλλουν, την αναχώρησή τους, κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, για Γερμανία, για λόγους που σχετίζονται με την πολιτική κατάσταση-συγκυρία -στους οποίους αναφέρομε παρακάτω-. Σ' αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί ότι οι Ιμβριώτηδες, «πληρώσανε» ουσιαστικά κατ' αυτόν τον τρόπο, το τίμημα της «πολιτικής» και εν γένει της «ιδεολογικής» τους, τοποθέτησης, καθώς και της συμμετοχής τους, στον Εκπαιδευτικό Όμιλο⁷⁵.

Βέβαια οι Ιμβριώτηδες, όλη αυτή την περίοδο, θα διανύσουν μία περίοδο προετοιμασίας, και εν γένει προπαρασκευής τους, για το εξωτερικό, την οποία και θα χαρακτηρίζει η «ακατάπαυστη» και συνεχή γνωστική και γνωσιακή τους, προπαρασκευή. Μια «προπαρασκευή», η οποία ξεκινά -αρχικά- σ' ένα πλαίσιο, μάλλον «κατάρτισης ομοϊδεατών στελεχών», -δημοτικιστών- εν όψει της εξελισσόμενης «συνολικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης μετά το 1923», όπου ο Δελμούζος πέραν των άλλων, θα φρόντιζε στο πλαίσιο μιας «φροντίδας-υπόσχησης» «να σταλούν οι Ιμβριώτηδες για ευρύτερες σπουδές στο εξωτερικό». Ενώ μπορεί εν προκειμένω, να λεχθεί ότι η εν λόγω γνωσιακή-«γνωστική» προπαρασκευή, είναι «εμφανής» με δημοσιεύσεις, καθώς και με αυτή τη συμμετοχή των Ιμβριώτηδων, στις δευτεριάτικες συζητήσεις του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Συγκεκριμένα, τόσο με την πρώτη μελέτη του Γιάννη Ιμβριώτη, η οποία με τον τίτλο *Ψυχανάλυση* θα δημοσιευτεί «στο *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου* τομ. 11 (1923-1924)», αλλά για την οποία «δε διευκρινίζεται πότε διαβάστηκε», καθώς και με την αντίστοιχη πνευματική παρουσία της Ρόζας Ιμβριώτη, η οποία θα πραγματευθεί την εν λόγω περίοδο, «στη βάση μιας ιστορικο-κοινωνικής οπτικής, φεμινιστικά και εκπαιδευτικά θέματα». Ταυτόχρονα δε η Ιμβριώτη, θα προσανατολιστεί «προς μια λαϊκή παιδεία», όπως αυτή μπορούσε να ιδωθεί και έχοντας ως πλαίσιο θέασης, «τις νέες εκσυγχρονιστικές αντιλήψεις του «σχολείου εργασίας»». Ως χαρακτηριστικότερες και σημαντικότερες μελέτες της Ιμβριώτη, για την εν λόγω χρονική περίοδο, θα μπορούσαν να θεωρηθούν τα έργα της, *Η Αθηναία στον 4^ο και 5^ο Αιώνα* και *Η Γυναίκα στο Βυζάντιο*, «συμπληρώνοντας» το μέχρι τότε έργο της, και με «οχτώ άρθρα» παρόμοιου προσανατολισμού⁷⁶.

«Διανύουν» εν προκειμένω οι Ιμβριώτηδες, περίοδο «προπαρασκευής» και προετοιμασίας, με έντονο το στοιχείο της «αναμονής»-«προσδοκίας». Μπορεί δε να ειπωθεί ότι στο εν λόγω πλαίσιο, οι Ιμβριώτηδες, είχαν ήδη

⁷⁵ Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 71.

⁷⁶ Χ. Νούτσου, *Ιστορία*, 260, 260 παρ. 81.
Η Ρόζα, 64, 68, 64 παρ. 53.

«ξεκινήσει», όπως προκύπτει και από σχετικό γράμμα της Ιμβριώτη προς το Δελμούζο, -το οποίο έφερε στο φως ο καθηγητής Χαράλαμπος Νούτσος ερευνώντας «το αρχείο Δελμούζου, που εναπόκειται στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Άμφισσας»- εντατικά μαθήματα Γερμανικής γλώσσας. Γεγονός, το οποίο και σ' αυτό το σημείο, καλό θα ήταν να αναφερθεί κατά το πλείστον, από το εν λόγω «γράμμα» ως στοιχείο, από το οποίο προκύπτει και μπορεί να εξαχθεί ένα ολοκληρωμένο συμπέρασμα⁷⁷.

Αναφέρει εν προκειμένω, η Ρόζα Ιμβριώτη, «με ημερομηνία 15-7-1924» «προς το Δελμούζο», «γράφει η Ιμβριώτη»: «Χαράς ευαγγέλια! Όπως θα μάθατε το νομοσχέδιο για την αποστολή στην Ευρώπη πέρασε! Και τώρα; Τώρα αρχίζει η αγωνία μου μην πέσει η Κυβέρνηση και μείνουμε στα κρύα του λουτρού... Αν ... το Συμβούλιο δεν θελήσει να μας στείλει και τους δυο;» -εννοεί τον εαυτό της και τον Γιάννη Ιμβριώτη- και συνεχίζει η Ιμβριώτη «Και πόσα αν ... και αν ... καλύτερα να μη σας ζαλίζω. Καταλαβαίνεται όμως σε τι ψυχική κατάσταση βρίσκομαι...» και συνεχίζει παρακάτω: «Αρχίσαμε Γερμανικά, πάνε πολύ γρήγορα, η Δασκάλα μας λέει ότι σε 3 μήνες ασφαλώς θα συνεννοούμεθα {sik} πολύ καλά! Για φαντασθήτε όμως να μην πάμε πουθενά!... Τι γκρέμισμα αλήθεια!...»⁷⁸.

Από το παραπάνω «γράμμα», προκύπτει «ξεκάθαρα», η αγωνία, τόσο της Ιμβριώτη, αλλά μάλλον και του Ιμβριώτη, καθώς και η «προσανατολισμένη» προς το δημοτικιστή Δελμούζο, προσδοκία για «φροντίδα» και στήριξη του ζεύγους Ιμβριώτη. Τα «Γερμανικά» και οι «δημοσιεύσεις», μπορούν να ιδωθούν μάλλον, ως τα στοιχεία μιας συνεχούς και αδιάπτωτης «προπαρασκευής»-προετοιμασίας των Ιμβριώτηδων, σε σχέση με τον «παραπάνω» σκοπό («ευρύτερες σπουδές στο εξωτερικό»). Παράλληλα όμως μπορούν να ιδωθούν και αναφορικά και με τα ενδεχόμενα επιστημονικά, θεωρητικά, πολιτικά, και ιδεολογικά «οφέλη», που θα μπορούσαν να «προσπορίσουν» στο δημοτικιστικό κίνημα, στο πλαίσιο μιας «συνολικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης» και οι Ιμβριώτηδες, σε επίπεδο «κατάρτισης ομοϊδεατών στελεχών». Αν και παρόλα αυτά, οι Ιμβριώτηδες, δε θα σταθούν ιδιαίτερα «τυχεροί», παρά την ειλημμένη και δημοσιευμένη απόφαση του Συμβουλίου, σχετικά με τις εκπαιδευτικές τους, άδειες. Και δε θα σταθούν ιδιαίτερα «τυχεροί», γιατί θα μεσολαβήσει πτώση της «κυβέρνησης Σοφούλη», και «κατά τη θητεία της νέας κυβέρνησης Α. Μιχαλακόπουλου» θα υπάρξει εισήγηση προς «τον υπουργό Παιδείας Κ. Σπυρίδη», από την «Επιτροπή των Οικονομιών» με πρόεδρο το γνωστό αντιβενιζελικό Αθ. Ευταξία», «να ματαιωθούν οι εκπαιδευτικές αποστολές στην Ευρώπη»⁷⁹.

Η εν λόγω απόφαση του Συμβουλίου, σχετικά με τη λήψη, καθώς και η αντίστοιχη απόφαση «ματαίωσης», των «εκπαιδευτικών αδειών», η οποία αφορά μεταξύ άλλων, και τους Ιμβριώτηδες, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη και η αρχική απόφαση του Συμβουλίου, εν σχέσει με τους συσχετισμούς του, όπου «εμπεριέχεται» και το στοιχείο της «στράτευσης» ή της «αντίθεσης» προς το δημοτικισμό, καθώς και η συμμετοχή ή μη, στο πλαίσιο δράσης του Εκπαιδευτικού Ομίλου, εν προκειμένω και στην περίπτωση των Ιμβριώτηδων, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι διαδραμάτισε σημαντικότερο ρόλο. Μιας και στο Συμβούλιο μετείχε και ο Δελμούζος και άλλοι δημοτικιστές, σε αντίθεση κατ' «αναλογία» με την «Επιτροπή Οικονομιών», του αντιβενιζελικού

⁷⁷ Η Ρόζα, 67.

⁷⁸ Η Ρόζα, 67.

⁷⁹ Η Ρόζα, 68, 72.

Αθ. Ευταξία. Δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτή καθαυτή η «σύνθεση» των εν λόγω οργάνων, πολιτικό-κοινωνικό χαρακτήρα με στίγμα προόδου ή μη, τη γλώσσα, στις δύο αποφάσεις, με το δημοτικισμό να προβάλλει ως «μοχλός «αναμορφωτικός της κοινωνίας», ενώ συνεχίζοντας θα πρέπει να σημειώσω, ότι η εν λόγω εισήγηση, αφού γίνει αποδεκτή και «υιοθετηθεί» από το «νέο, προσωρινό Υπουργό Παιδείας Κ. Σπυρίδη», θα «παραπέμψει» ουσιαστικά την «αποστολή» των Ιμβριώτηδων «στη Γερμανία», «στις ελληνικές καλένδες». Και σ' αυτό το σημείο, οφείλω να δώσω ακόμα μία «πληροφορία», σχετική με το Γιάννη Ιμβριώτη, η οποία άπτεται του «βιοπορισμού» του, εκείνη την περίοδο 1924-1925 και η οποία αφορά στο γεγονός, ότι κατά το εν λόγω διάστημα, «ήταν υπάλληλος της Εθνικής Βιβλιοθήκης («βιβλιοφύλαξ», σύμφωνα με την επίσημη ορολογία της εποχής)⁸⁰.

Το παραπάνω στοιχείο, προκύπτει και από την επίσημη απόφαση του Συμβουλίου, η οποία τον αποκαλεί και τον ορίζει επαγγελματικά ως «ταξινόμο». Αντίστοιχα, αναφέρει και ορίζει τη Ρόζα Ιμβριώτη, ως «καθηγήτρια του Μαρασλείου», προσδιορίζοντας παράλληλα ως κατεύθυνση του Γιάννη Ιμβριώτη, την «Ψυχολογία» και της Ρόζας Ιμβριώτη απ' την άλλη, την «σπουδήν των Παιδαγωγικών και της Ιστορίας». Στοιχείο που θεμελιώνεται κι από τον «υπηρεσιακό» του, «φάκελο». Επίσης, από τον εν λόγω φάκελο, «εξάγεται αβίαστα πως, πριν τον Αύγουστο του 1928, ο Ιμβριώτης βρισκόταν στο Βερολίνο και από εκεί, ζήτησε και έλαβε αρχικά τρίμηνη αναρρωτική άδεια με αποδοχές από το Υπουργείο Παιδείας». Θα μπορούσε δε να ειπωθεί σύμφωνα με τη σχετική έρευνα, ότι η εν λόγω πρακτική λήψης αναρρωτικών αδειών «με ή χωρίς αποδοχές», «θα συνεχιστεί για τον Ιμβριώτη έως το Γενάρη του 1931»⁸¹.

Σ' αυτό το σημείο, οφείλω να επισημάνω, ότι «ο Μάρκος Τσιριμώκος, διευθυντής τότε της Εθνικής Βιβλιοθήκης και παλιός «τσάρος» του Εκπαιδευτικού Ομίλου», καθώς και άλλοι «αρμόδιοι κυβερνητικοί παράγοντες», μεταξύ των οποίων, περιλαμβάνονται οι Ι. Γρυπάρης και Ν. Μέρτο, «διευθυντές «Επιστημών και Καλών Τεχνών», αλλά και οι «υπουργοί Παιδείας» Κ. Γόντικας (4-7-1928 έως 2-1-1930) και αντίστοιχα Γ. Παπανδρέου 2-1-1930 έως 26-5-1932), «θα εγκρίνουν συστηματικά αυτές τις αιτήσεις του Ιμβριώτη». Δίνοντας του, κατ' αυτόν τον τρόπο, τη δυνατότητα να «παραμείνει στο Βερολίνο». Οποτε σύμφωνα πάντα με την εν λόγω θεώρηση-επιστημονική άποψη, οι Ιμβριώτηδες, είχαν «εγκατασταθεί στο Βερολίνο» -και οι δυο- «πιθανότατα έως το τέλος Ιουνίου 1928». Θα μπορούσε δε να ειπωθεί ότι όντας στο Βερολίνο, οι Ιμβριώτηδες, «θα αρχίσουν και οι δυο να παρακολουθούν μαθήματα» στο εκεί «Πανεπιστήμιο» «από την ακαδημαϊκή χρονιά 1928-1929» και πιο συγκεκριμένα «θα γίνουν δεκτοί» από το γνωστό «νεοϊδεαλιστή», αλλά διακεκριμένο καθηγητή της «Φιλοσοφίας και της Παιδαγωγικής Έντουαρντ Σπράνγκερ (Eduard Spranger)». Ενός καθηγητή φιλόσοφου-παιδαγωγού και εν γένει επιστήμονα, του οποίου η φήμη, είχε φτάσει ήδη τότε στην Ελλάδα, και του οποίου το όνομα, θα προφυλάξει πιθανότατα το ζεύγος Ιμβριώτη από πολλές «κακοτοπιές»⁸².

⁸⁰ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Β', Α' μέρος, 166, παρ. από (Α. Τρανός «Εκπαιδευτικός Όμιλος», *Ο Νουμάς*, Ι', 1912, 24-26).

Η Ρόζα, 72, 73, 79.

⁸¹ *Η Ρόζα*, 71, 80, 71 παρ. 59, «Αποστολή», «Εργασία», τόμ. Β', τχ. 23, (15-10-1924), 61-63, 79.

⁸² *Η Ρόζα*, 80.

Ειδικότερα: ο «Ιμβριώτης θα αρχίσει να παρακολουθεί τις εργασίες του Ψυχολογικού Ινστιτούτου». Ακολουθώντας εν προκειμένω, την αρχική του, επιστημονική κατεύθυνση, όπως αυτή είχε αποτυπωθεί στην «ατυχή» απόφαση του Συμβουλίου, κατά το έτος 1924, και της οποίας η ανάκληση, υπήρξε μάλλον, το αρχικό «τίμημα» των προοδευτικών ιδεών, του ζεύγους Ιμβριώτη. Αντίστοιχα, η σύζυγος του, Ρόζα Ιμβριώτη, θα γράψει σε σχετική της, επιστολή με ημερομηνία (9-3-1929) προς το Δελμούζο «πως εργάζεται σε φιλοσοφικά προβλήματα της ιστορίας εν συνεργασία με τον Spranger». Αν και δεν μπορώ βέβαια, να γνωρίζω τις «τότε» «άμεσες» ιδεολογικές ζυμώσεις και προσωπικές επιρροές που δέχθηκε από τον Spranger το ζεύγος Ιμβριώτη, ιδιαίτερα σε μια τόσο πολυκύμαντη συγκυρία, όπου ακόμα και αυτά καθ'αυτά τα «φιλοσοφικά»-«ιδεολογικά» όρια-«σύνορα» κι αυτών των σοσιαλιστών, μα συνάμα και των «προοδευτικών» δημοτικιστών του Ελλαδικού χώρου, δεν είναι απόλυτα διακριτά. Πολλώ δε αν ιδωθούν και σε συνδυασμό, με τις όποιες αρνητικές πολιτικές συγκυρίες. Εν καταλήξει, μπορεί να ειπωθεί ότι γεγονός είναι, ότι ο καθηγητής Spranger υπήρξε ο σημαντικότερος εν Βερολίνω Δάσκαλος των Ιμβριώτηδων, με τον Ιμβριώτη να μετέχει των εργασιών του «Ψυχολογικού Ινστιτούτου» και την Ιμβριώτη να «ετοιμάζει» «διδασκαλική διατριβή» στη φιλοσοφία⁸³.

Μάλιστα κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, η Ιμβριώτη, θα μπορέσει - σύμφωνα με σχετική έρευνα- να εξασφαλίσει «υποτροφία» «από το Ίδρυμα Ροκφέλερ», αφού προηγηθεί τρόπον τινά, παρέμβαση του Δελμούζου. Του Δελμούζου, ο οποίος απαντώντας στις «επιστολές»-«υπομνήσεις» της Ιμβριώτη, «θα στείλει μια πολύ θετική και διεξοδική απάντηση στον υπεύθυνο του γερμανικού παραρτήματος» του εν λόγω «Ιδρύματος». Το γεγονός δε της «υποτροφίας» από το παραπάνω ίδρυμα -στην επίτευξη της οποίας θα συμβάλουν πέραν του πρωταγωνιστή Α. Δελμούζου «με τις συστατικές επιστολές» τους, και οι «Δ. Αναγνωστόπουλος (αιρετός εκπαιδευτικός σύμβουλος και συνάδελφος» της Ρόζας Ιμβριώτη, καθώς και ο «Σ. Κουγέας καθηγητής Ιστορίας» Πανεπιστημίου Αθηνών και δη επί κατεύθυνσης-επιστήμης, σχετικής με την αρχική φιλολογική κατάρτιση της Ιμβριώτη και το εν γένει αντικείμενο αυτής- θα επιτρέψει στο ζεύγος Ιμβριώτη, να «παραμείνουν» «απρόσκοπτα» και «για την ακαδημαϊκή χρονιά 1929-1930» -τη χρονιά της υποτροφίας- στο Βερολίνο⁸⁴.

Επίσης στην περίπτωση της λήψης της εν λόγω υποτροφίας, οφείλω να σημειώσω, ότι πέραν όλων των άλλων, συνέδραμε την Ιμβριώτη και ο ίδιος ο καθηγητής Ed. Spranger. Αν και σ' αυτό το σημείο, δέον είναι να επισημανθεί, ότι η ευνοϊκή συγκυρία, η οποία κατά το μάλλον, οφείλονταν στο φίλο των Ιμβριώτηδων Δελμούζο, δε θα διαρκέσει για πολύ. Ενώ το παραπάνω στοιχείο-γεγονός της υψηλής στήριξης-«φροντίδας» προς τους Ιμβριώτηδες, αλλά παράλληλα και της «υποχρέωσης-ευγνωμοσύνης» των Ιμβριώτηδων προς το Δελμούζο, «επιβεβαιώνεται» ξανά. Μιας και τόσο η Ιμβριώτη, όσο και ο Ιμβριώτης θα γράψουν μεταξύ άλλων σχετικά στο Δελμούζο, σε αντίστοιχες επιστολές. Συγκεκριμένα, θα γράψει η Ιμβριώτη προς το Δελμούζο σε επιστολή με ημερομηνία (27-3-1929): «Σας ευχαριστούμε θερμά κι ο άντρας μου κι εγώ». Αντίστοιχα, ο Ιμβριώτης, σε σχετική του, επιστολή με ημερομηνία 6-4-1930, θα αναφέρει χαρακτηριστικά: «Εμείς εδώ χάρη στο Stipendium

⁸³ Η Ρόζα, 81, 82.

⁸⁴ Η Ρόζα, 81, 82.

{=Υποτροφία} καταφέραμε ως τώρα να παραμείνουμε εδώ και Σας ευχαριστώ θερμά για το συστατικό Σας». Αποτυπώνονται κατ' αυτόν τον τρόπο, οι σχέσεις πολλών δε η ιεραρχία των σχέσεων, του ζεύγους Ιμβριώτη με τον Αλέξανδρο Δελμούζο. Παράλληλα δε προτάσσεται ο κομβικός ρόλος του Δελμούζου, όσον αφορά όχι μόνο την «αποστολή», αλλά και την περαιτέρω παραμονή των Ιμβριώτηδων, στη Γερμανία. Μιας και θα είναι αυτός που με τη συμβολή του, και το «κύρος» του, θα τους «δώσει» και την οικονομική δυνατότητα της συνέχισης των εν λόγω σπουδών. Επιχείρημα που ενισχύεται, εφόσον λαμβανομένων υπόψη των παραπάνω στοιχείων, μπορεί να χαρακτηριστεί ως καθοριστικός ο ρόλος του Α. Δελμούζου, για την έγκριση της «ετήσιας υποτροφίας» της Ιμβριώτη από το Ίδρυμα Ροκφέλλερ, η οποία ήταν μάλλον και το «κύριο», αν όχι το μόνο βιοποριστικό «έσοδο» του ζεύγους Ιμβριώτη⁸⁵.

Κι ενώ η εν λόγω υποτροφία «τελείωνε την ίδια ακαδημαϊκή χρονιά», και ελλείπει «επαρκών πόρων», μιας και σχετική αίτηση του Γιάννη Ιμβριώτη «για παρόμοια υποτροφία είχε απορριφθεί», «ακριβώς επειδή είναι βιβλιοθηκάριος», η συνέχιση πλέον της παραμονής, και των δύο, στο Βερολίνο θα καταστεί ανέφικτη. Όποτε, τόσο η Ιμβριώτη, «πιθανότατα και ο Ιμβριώτης», θα πάρουν το δρόμο της επιστροφής προς την Αθήνα, κάτι που μάλλον, χρονολογείται προς το «τέλος Αυγούστου 1930». Σ' αυτό το σημείο, δέον είναι να αναφερθεί ως στοιχείο που καθιστά βέβαιη την επιστροφή, τουλάχιστον της Ιμβριώτη και πιθανόν και του Ιμβριώτη, ότι «λίγες μέρες αργότερα» η Ιμβριώτη, «συμμετέχει, με παρέμβαση της, σε «Συνέδριο Διευθυντών και υποδιευθυντών Διδασκαλείων» στην Αθήνα με ημερομηνία (13-9-1930). Άλλωστε, «η τελευταία επιστολή» της Ιμβριώτη «από το Βερολίνο προς το Δελμούζο φέρει ημερομηνία 8 Αυγούστου 1930» και κατά συνέπεια με βάση τα παραπάνω, μπορεί να ειπωθεί ότι οι Ιμβριώτηδες, γύρισαν μάλλον «μαζί», στα τέλη Αυγούστου της εν λόγω χρονιάς. Σ' αυτό το σημείο, οφείλω να επισημάνω, ότι με τον Χ. Νούτσο αναφορικά με το χρόνο επιστροφής των Ιμβριώτηδων, συμφωνεί και η Χρύσα Χρονοπούλου. Η Χρύσα Χρονοπούλου, η οποία παράλληλα σημειώνει εν σχέσει με την Ιμβριώτη, ότι «θα παραμείνει» στη Γερμανία «ως τον Αύγουστο του 1930, με εξαίρεση ένα διάλειμμα λίγων μηνών στη Γαλλία», τοποθετώντας την επιστροφή της Ιμβριώτη και σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία μάλλον, και του Ιμβριώτη, στο «φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς»⁸⁶.

Με βάση τα παραπάνω, μπορεί εν προκειμένω, να λεχθεί, ότι η εν λόγω άποψη (της Χρύσας Χρονοπούλου), ενισχύει την προηγούμενη θέση του Χ. Νούτσου ως προς το χρονικό πλαίσιο επιστροφής των Ιμβριώτηδων, στην Ελλάδα. Δίνοντας συγχρόνως απάντηση και στο «μύθο» της Σορβόννης, απ' όπου σύμφωνα με τα εν λόγω δεδομένα, οι Ιμβριώτηδες, όπως αναφέρεται και στα «βιογραφικά» τους, θα μπορούσε κανείς, να «ισχυριστεί», ότι μάλλον «πέρασαν», όχι όμως, για ιδιαίτερα μεγάλο χρονικό διάστημα, -ενδεχομένως η παραμονή τους, στη Γαλλία θα μπορούσε να ιδωθεί ως «ένα διάλειμμα λίγων μηνών»-. Αντίθετα, ο κύριος τόπος σπουδών εξειδίκευσης, υπήρξε για τους Ιμβριώτηδες το Βερολίνο, και μάλιστα κατά το χρονικό διάστημα «μετά την πρόσληψη της Ιμβριώτη στο Μαράσλειο και τα Μαρασλειακά», εκδοχή που αποδέχεται η πλειονότητα των ερευνητών, ενώ επίσης ως σημαντικό στοιχείο,

⁸⁵ *Η Ρόζα*, 68, 81, 82, 82 παρ. 75.

⁸⁶ *Η Ρόζα*, 82, 83, 82 παρ. 77, 83 παρ. 79.
Χρύσας Χρονοπούλου, *Ρόζα*, 40.

το οποίο ενισχύει τη θέση για την παραμονή του Ιμβριώτη στην Ελλάδα πριν το 1933, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελεί και το ΦΕΚ ορκωμοσίας του, ως υφηγητή της ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης «ΦΕΚ, 12 Ιουλίου 1932 α.φ. 72, σ. 769» με το οποίο ο Γιάννης Ιμβριώτης θα καταλάβει και τη σχετική «έδρα». Παράλληλα δε την ίδια περίοδο, η Ιμβριώτη, μετά από ένα μήνα «τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς» θα ακολουθήσει το σύζυγο της, επιτυγχάνοντας να εγκριθεί σχετική αίτηση της, για μετάθεση στη Θεσσαλονίκη, όπου θα τοποθετηθεί στο «Γυμνάσιο Θηλέων» της εν λόγω πόλης⁸⁷.

⁸⁷ *Ρόζα*, 40, 46.
Η Ρόζα, 84.

3) Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ρόζα Ιμβριώτη και Π.Ε.Σ.Α, ιδεολογικές συνέχειες και ασυνέχειες,-Αντίσταση-Κατοχή-Εμφύλιος

Ο Γιάννης Ιμβριώτης «το 1937» θα γίνει τακτικός «καθηγητής» του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, όπου και θα καταλάβει την έδρα της Φιλοσοφίας. Αξίζει δε να σημειωθεί, ότι την εν λόγω έδρα, «διεκδικούσε» «μαζί με το Γ. Ιμβριώτη» ο Παπανούτσος, ο οποίος θα καταφερθεί αργότερα, με αιχμηρά λόγια και βαρύτατους υπαινιγμούς, στα «Απομνημονεύματα» του, εναντίον του Ιμβριώτη, για τον οποίο και θα αναφέρει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: «Η Κυβέρνηση έλαβε ενεργό μέρος στην εκλογή υπέρ του Γ. Ιμβριώτη (...). Ο γνωστός αριστερισμός του ίδιου και της γυναίκας του δεν εμπόδισε την εκλογή του. Το γεγονός δείχνει πόσο στον τόπο μας πανεπιστημιακοί καθηγητές και υπουργοί είναι με τις πράξεις τους συνεπείς προς τους λόγους τους». Σ' αυτό το σημείο, προβάλλει και αναδεικνύεται και το ζήτημα των αμφίδρομων σχέσεων κατά την εν λόγω εποχή, μεταξύ της κεντρικής πολιτικής εξουσίας και των διανοητών-ταγών του πανεπιστημιακού-ακαδημαϊκού χώρου, ενώ μπορεί να λεχθεί ότι μέσα απ' τα παραπάνω λόγια του Παπανούτσου, πέρα απ' την όποια «δικαιολογημένη» ή μη «πικρία» του ίδιου, σχετικά με το αποτέλεσμα της εν λόγω εκλογής, προβάλλει τρόπον τινά και μια άλλη τοποθέτηση, αναφορικά με τις σχέσεις των Ιμβριώτηδων με τον Ιωάννη Μεταξά. Μια τοποθέτηση, η οποία εάν έχει έστω και το παραμικρό «βάσιμο» στοιχείο, εν τωιαύτη περιπτώσει έμμεσα «καταδεικνύει» και «επιβεβαιώνει» την τοτινή πολιτική αποστασιοποίηση του ζεύγους Ιμβριώτη, από την ενεργό δράση στον κομματικό-πολιτικό φορέα-εκφραστή της Αριστεράς στην Ελλάδα δηλαδή το ΚΚΕ. Μπορεί δε με βάση τα παραπάνω, να ειπωθεί ότι μάλλον, είναι αλήθεια ότι οι Ιμβριώτηδες δεν «εθίγησαν» ιδιαίτερα, -τουλάχιστον- όσον αφορά τις όποιες επαγγελματικές τους, δραστηριότητες, από τη Μεταξική δικτατορία. Είναι δε γεγονός, ότι η Ρόζα Ιμβριώτη, επέτυχε τον αντίστοιχο «διορισμό της» «ως διευθύντριας του «Πρότυπου Ειδικού Σχολείου Αθηνών» μεσούσης της Μεταξικής δικτατορίας, εν έτει (1937) και συγκεκριμένα «από το Μεταξικό υπουργό Παιδείας Κ. Γεωργακόπουλο»⁸⁸.

Βέβαια η Ιμβριώτη «αρνείται» «το παλιό σχολείο», ενώ «ασκεύει αυστηρή κριτική στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα». Στην περίπτωση δε του «Π.Ε.Σ.Α», θα αποπειραθεί να «εφαρμόσει» αυτή καθαυτή «την ιδέα της λαϊκής παιδείας» μέσω της «θεραπευτικής παιδαγωγικής», η οποία είναι και «η επιστήμη που φροντίζει για τη μόρφωση, διδασκαλία και πρόνοια όλων των παιδιών που η σωματική τους και ψυχική εξέλιξη εμποδίζεται αδιάκοπα από παράγοντες ατομικούς» πολλώ δε «κοινωνικούς». Οπότε, η παραπάνω αναφορά σε σχέσεις με οποιαδήποτε πρόσωπα κατέχοντα υψηλούς κυβερνητικούς θώκους, επ' ουδενί δεν ακυρώνει τη θεωρητική, όπως και την πρακτική συνεισφορά της Ιμβριώτη -κύρια- ως παιδαγωγού. Είναι χαρακτηριστικά δε τα «επίθετα», με τα οποία και χρωματίζει το «ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα» κατά την εν λόγω εποχή. Ένα «εκπαιδευτικό σύστημα» κατά την άποψη της, τουλάχιστον «αναχρονιστικό και μακριά από τις σύγχρονες ανάγκες της κοινωνίας που θέλει να υπηρετήσει». Σ' αυτό το σημείο, στη θέση της, για τη «λαϊκή παιδεία», η Ιμβριώτη, ακολουθεί και ταυτίζεται ουσιαστικά με το Γληνό, ο οποίος και υπερασπίζεται την άποψη-θεώρηση, ότι «δεν υπάρχει

⁸⁸ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 7.
Ρόζα, 50, 50 παρ. 65.
Η Ρόζα, 102.

υπερταξική και υπερκομματική παιδεία», θέτοντας ως καταληκτικό αίτημα, το αίτημα «για μια λαϊκή παιδεία». Είναι δε ευνόητο ότι η Ιμβριώτη, «ως διευθύντρια του Π.Ε.Σ.Α είναι υποχρεωμένη» να απευθυνθεί προς την τοτινή πολιτική εξουσία «με βάση κάποια» ενδεχόμενα «κοινή συνιστώσα», ούτως ώστε «να εξασφαλίσει», με απώτερο στόχο όμως, την βελτίωση των συνθηκών, για την εν λόγω κατηγορία παιδιών, «την πολιτική υποστήριξη του Μεταξά». Μάλιστα, δέον είναι να αναφερθεί, ότι κατά την εν λόγω περίοδο, ως συνδυαστικός κρίκος των δύο παραπάνω προσώπων, προτάσσεται «η ιδέα του λαού» και η συνύφανση αυτής από την κυβέρνηση-δικτατορία Μεταξά με την «ιδέα της κοινωνικής πρόνοιας». Σ' αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί ότι ιδιαίτερα το δεύτερο σκέλος, «-η κοινωνική πρόνοια»- θα επηρεάσει έντονα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, μιας και «κερδίζει έδαφος», τόσο στο λαό, όσο και «στα αστικά στρώματα», ενώ παράλληλα «υλοποιείται μέσα από τη φιλανθρωπία ιδιωτικού τύπου»⁸⁹.

Ασφαλώς «η ανάγκη για αυξανόμενη κρατική παρέμβαση», τόσο «στην οικονομία», όπως και σε επίπεδο «κοινωνικής πρόνοιας», σε συνδυασμό με την επιτακτική «ανάγκη» του εν λόγω «καθεστώτος», να «εμφανίζεται» ως «φιλολαϊκό», θα καταστήσει αναγκαία την «αξιοποίηση» «διανοομένων και επιστημόνων που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους». Σ' αυτούς τους διανοούμενους, κατά την εν λόγω εποχή, μπορεί να ενταχθεί και το ζεύγος Ιμβριώτη. Αν και σ' αυτό το σημείο, οφείλω να επισημάνω, ότι υπό προϋποθέσεις, οι εν λόγω διανοούμενοι, με χαρακτηριστικότερη την περίπτωση των Ιμβριώτηδων πολλώ δε της Ιμβριώτη· χρησιμοποίησαν τις δυνατότητες που τους δόθηκαν με θετικά αποτελέσματα, για το λαό, όπως στην περίπτωση «της οργάνωσης και της λειτουργίας του Π.Ε.Σ.Α». Αντιπαραθέτει λοιπόν η Ιμβριώτη, με εύσχημο όμως πολιτικά τρόπο, «στον εθνικισμό του καθεστώτος» «τη σοσιαλιστική της ευαισθησία», καθώς «και το όραμα της για λαϊκή παιδεία», αποδίδοντας όμως «φιλολαϊκή» ιδεολογική-πολιτική κάλυψη «στο αυταρχικό και πατερναλιστικό μεταξικό καθεστώς» προς χάριν των παιδιών-μαθητών με Ειδικές Ικανότητες του Π.Ε.Σ.Α, πολλώ δε λαμβανομένης υπόψη, της ταξικής προέλευσης και «της οικονομικής αθλιότητας των παιδιών» αυτών⁹⁰.

Σ' αυτό ακριβώς το σημείο, θα πρέπει να επισημανθεί, ότι την ίδια χρονική και ιστορική περίοδο, ακολουθεί και η προαγωγή του Ιμβριώτη, στη βαθμίδα του τακτικού καθηγητή. Μια προαγωγή, η οποία σε συνδυασμό με την ενασχόληση του, αποκλειστικά με ψυχολογικού-επιστημονικού περιεχομένου μελέτες και δη χωρίς κάποια άλλη ιδιαίτερη «δράση» κατά την ίδια χρονική συγκυρία, μάλλον εν μέρει επιβεβαιώνει, τουλάχιστον, τις σχέσεις προστασίας του ζεύγους Ιμβριώτη, τόσο μέσω του καθηγητού Spranger, όσο και «με το υπερ-ατλαντικό Ίδρυμα Ροκφέλλερ». Στοιχεία που ενισχύονται σε επίπεδο επιχειρηματολογίας, αν ληφθεί υπόψη και το γεγονός, ότι κατά την εν λόγω περίοδο, «κάποιοι από τους παλιούς εξέχοντες συνεργάτες» των Ιμβριώτηδων, «είτε θα δοκιμάζουν την εμπειρία της εκτόπισης από το Μεταξικό καθεστώς (Γληνός) είτε θα υποχρεωθούν, διαμαρτυρόμενοι, να παραιτηθούν από το Πανεπιστήμιο (Δελμούζος)». Θα μπορούσαν εν προκειμένω, ως «γεγονότα» καθ'αυτά τα παραπάνω, να με «οδηγήσουν» να εικάσω, ότι η εν λόγω

⁸⁹ Ρόζας Ιμβριώτη, *Ανώμαλα*, 7.

Αντωνίας Χαρίση, *Η Ρόζα*, 301, 303.

⁹⁰ *Ανώμαλα*, 69.

Η Ρόζα, 303, 304.

«στάση», υποδηλώνει -τουλάχιστον- μια ιδιότυπη μορφή πολιτικής κι ίσως και κατ' επέκταση «βιοποριστικού» χαρακτήρα ομηρίας του ζεύγους Ιμβριώτη, από το εν λόγω καθεστώς, με πιθανό «αντάλλαγμα» την προσωρινή «σιώπη» του, αν και κατά την εν λόγω περίοδο, η θεωρητική συνεισφορά αμοιτέρων μπορεί να ιδωθεί ως ιδιαίτερα σημαντική. Και μπορεί να θεωρηθεί ως σημαντική η εν λόγω συνεισφορά, μιας και το ζεύγος Ιμβριώτη και κατά την παραπάνω χρονική συγκυρία, θα αναζητήσει έναν ιδεολογικό-πολιτικό αναπροσανατολισμό -πάντα- όμως στη βάση της οπτικής και των αξιακών θεωρήσεων αυτών καθ' αυτών «των μαρξιστικών ιδεών», έστω και σε επίπεδο διαφορετικών εκφάνσεων της δημοσιότητας, υπερβαίνοντας από ένα σημείο και μετά και αφού προηγηθούν και οι αναγκαίες ζυμώσεις σε γενικότερα κοινωνικό-πολιτικά και ιδεολογικά ζητήματα, όσον αφορά «την δεύτερη γενιά μαρξιστών» και όχι μόνο, την εν λόγω ιδεολογικό-πολιτική «σιώπηση»⁹¹.

Κατά συνέπεια, τα παραπάνω στοιχεία που υποδηλώνουν κάποια σχετική «αποστασιοποίηση» ή «σιώπηση» κατά την εν λόγω εποχή, από την πλευρά του ζεύγους Ιμβριώτη, δεν μπορεί να λεχθεί ότι αναιρούν κατ' ανάγκη, ούτε την πρότερη μαχητική συμμετοχή των Ιμβριώτηδων, στο δημοτικιστικό κίνημα μέσω του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ούτε τη μετέπειτα «ηρωική» τους δράση και «στάση», στο πλαίσιο της ενεργού συμμετοχής τους, στους «αγώνες» του «λαϊκού»-«αντιστασιακού» κινήματος. Όσον αφορά δε στην καθηγητική δράση και «πορεία» του Ιμβριώτη, οφείλω εν προκειμένω να επισημάνω, ότι και αυτή «επιβεβαιώνει» την ιδεολογικό-πολιτική «δράση» και «στάση» του. Μιας και είναι γνωστό, ότι ο Ιμβριώτης, «παρέμεινε και δίδαξε στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης» με την ιδιότητα του «τακτικού καθηγητή» της «συστηματικής φιλοσοφίας ως το 1948» οπότε και παύτηκε λόγω της «συμμετοχής του στο κίνημα της Εθνικής Αντίστασης», καθώς και γι' αυτά καθ' αυτά τα ιδεολογικά του πιστεύω. Και σ' αυτό ακριβώς το σημείο, οφείλω να αναφερθώ, και στον ιδεολογικό-πολιτικό ρόλο του ζεύγους Ιμβριώτη, κατά την εν λόγω εποχή, κατά το δυνατόν εμπεριστατωμένα, καθώς και στο εν λόγω χρονικό-ιστορικό πλαίσιο, αλλά συνάμα και σ' αυτό καθ' αυτό το μεγαλειώδες γεγονός της Εθνικής Αντίστασης, της οποίας είναι αλήθεια, ότι μετείχαν «ενεργά», τόσο η Ρόζα Ιμβριώτη, όσο και ο Γιάννης Ιμβριώτης. Και εν προκειμένω, σ' αυτό το σημείο, δέον είναι να λεχθεί, ότι οι Ιμβριώτηδες, «στρατολογήθηκαν στην Απελευθερωτική Οργάνωση» του ΕΑΜ, «ευθύς από την ίδρυση της με πρώτη φροντίδα» τόσο συλλογική, αλλά συνάμα και «προσωπική»-«ατομική» αυτή καθ' αυτή «την επιβίωση του λαού». Σημαντική δε θα είναι οι συμμετοχή τους, «στην απόφαση του ΕΑΜ να συσπειρώσει τη νεολαία στον αντιστασιακό αγώνα». Μιας και μπορεί να ειπωθεί, ότι «ο Γιάννης κι η Ρόζα Ιμβριώτη θα είναι ανάμεσα στους παιδαγωγούς και τους» άλλους «διανοούμενους, που θα σταθούν στο πλευρό των νέων με ρόλο καθοδηγητικό και διαφωτιστικό και στόχο την καθοδήγηση τους σε θέματα επιβίωσης, παιδείας και σύμπραξης στον αγώνα για την επίτευξη του τριπλού σκοπού του ΕΑΜ»⁹².

Παράλληλα δε οφείλω να επισημάνω, πριν προβώ σε περαιτέρω «ανάλυση»-«αναφορά» της αντιστασιακής δράσης του ζεύγους Ιμβριώτη, ότι πρωτύτερα, και συγκεκριμένα, για την «περίοδο 1927-1940» είναι έντονα

⁹¹ Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 102, 103.
Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 9.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83.

⁹² *Ιδεολογικά*, 7.

Χρύσας Χρονοπούλου, *Ρόζα*, 76, 77.

διακριτό στο έργο της Ρόζας Ιμβριώτη, το στοιχείο «της μονοδιάστατης θεματικής». Εντοπίζω εν προκειμένω, το στοιχείο μιας θεματικής, που αφορά κατά κύριο λόγο «παιδαγωγικού περιεχόμενου» «δημοσιεύσεις», «στοιχείο» που «επιβεβαιώνει» «την αποστασιοποίηση της Ιμβριώτη» και όχι μόνο, «από τα πολιτικά γεγονότα της εποχής». Βέβαια, σ' αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί, ότι «η μελέτη όλου του έργου» της εν λόγω «περιόδου», ταυτόχρονα «επιβεβαιώνει» και καταδεικνύει «για άλλη μια φορά», τόσο «τη σταθερότητα των παιδαγωγικών» «απόψεων» της Ιμβριώτη, μα συνάμα «και τον πλούτο των γνώσεων που αποκόμισε από το εκπαιδευτικό της ταξίδι στη Γερμανία». Αν και πέραν των στοιχείων που αναφέρονται σε σχέση με την Ιμβριώτη, δέον είναι επίσης να λεχθεί, ότι παράλληλα η «μονοδιάστατη» θεματική κατά την εν λόγω περίοδο, δεν αφορά μόνο την Ιμβριώτη, μιας και αφορά και τον Ιμβριώτη. Αφορά και τον Ιμβριώτη, ο οποίος καθ' όλο το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, επικεντρώνει, κύρια, στη συγγραφή ψυχολογικών μελετών, ακολουθώντας κι αυτός τη σύζυγο του, Ρόζα Ιμβριώτη στο δρόμο της πρόσκαιρης πολιτικής αποστασιοποίησης. Μπορεί δε να θεωρηθεί, ότι το κίνημα της Εθνικής Αντίστασης, ήταν στην ουσία αυτό που «έδωσε» το έναυσμα με τη «δραστηριοποίηση»-«επαναδραστηριοποίηση», και συμμετοχή του ζεύγους Ιμβριώτη σ' αυτό, σε μια κατεύθυνση «(επαν)ένταξης» τους, - αργότερα- προς το χώρο της «κομμουνιστικής Αριστεράς» μέσω του ΕΑΜ. Μιας «δραστηριοποίησης»-«επαναδραστηριοποίησης»-«(επαν)ένταξης» που θα εκφραστεί συνοδευόμενη από τον ιδεολογικό αναπροσανατολισμό «και τη σταθερή εμμονή» πλέον «στις μαρξιστικές ιδέες»⁹³.

Άλλωστε είναι γνωστό, ότι ο Ιμβριώτης, -εάν θέλω να προβώ σε κατάταξη κατά γενιές μαρξιστών διανοουμένων, σύμφωνα πάντα με τους μελετητές- υπήρξε ένας από τους πρωταγωνιστές της «δεύτερης γενιάς μαρξιστών», μαζί με τη σύζυγο του, Ρόζα Ιμβριώτη, αλλά και τον Μ. Παπαμαύρο. Η «(επαν)ένταξη» δε και «επαναδραστηριοποίηση» των Ιμβριώτηδων σε σχέση με το «λαϊκό» κίνημα και το χώρο της Αριστεράς, σε επίπεδο πολιτικής, κοινωνικής και πνευματικής δράσης, μπορεί να ειπωθεί ότι δεν θα εκφραστεί μόνο με μια απλή συμμετοχή, έστω και με «καθοδηγητικό», «διαφωτιστικό» ρόλο από μέρους τους. Παράλληλα δε ως στοιχείο αντίστασης, μπορεί να ιδωθεί «η διεύρυνση του νεολαιίστικου κινήματος», η οποία θα εκφραστεί, τόσο σε επίπεδο κοινωνίας, αλλά και πολιτικής δράσης «με τη δημιουργία της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων (ΕΠΟΝ)», όπου και θ' αναδειχθεί το κρίσιμο της κατάστασης και το μέγεθος των ευθυνών των διανοουμένων-παιδαγωγών μας, «στον τομέα της διαφώτισης και καθοδήγησης» αυτών⁹⁴.

Και η συνεισφορά των Ιμβριώτηδων, στο κομμουνιστικό και το ευρύτερο λαϊκό κίνημα, σ' αυτή τη φάση, θα «εκτιμηθεί» και από το «επίσημο» ΚΚΕ, μέσω του ΕΑΜ ως σημαντική, τόσο σε επίπεδο «παιδείας», αλλά συνάμα και «σύμπραξης» στον αγώνα του, για την ελευθερία. Η εν λόγω «εκτίμηση», -τον εκφραστή της οποίας μόνο να εικάσω μπορώ, σκεπτόμενος το ρόλο και τη συμμετοχή του Δημήτρη Γληνού, στον εν λόγω χώρο- προφανώς οδήγησε καταρχάς στη συμμετοχή της Ρόζας και του Γιάννη Ιμβριώτη μαζί με

⁹³ Ρόζα, 69, 70.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 7.

⁹⁴ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83.

Ρόζα, 77.

τον Κώστα Σωτηρίου, «στην πρώτη ολομέλεια του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ» στο πλαίσιο της διαδικασίας του οποίου «και εκλέγονται», μεταξύ των πρώτων. Παράλληλα επ' αυτού του θέματος, οφείλω να επισημάνω, ότι «ο Σωτηρίου και η Ιμβριώτη συνεργάστηκαν» και σε επίπεδο «σύνταξης» «του καθοδηγητικού εντύπου της ΕΠΟΝ, «*Νέα Γενιά*»». Μια συνεργασία που επικυρώνει την εμπιστοσύνη του Κόμματος, προς το ζεύγος Ιμβριώτη, πολλώ δε προς τη Ρόζα Ιμβριώτη, η οποία άλλωστε σε φιλοσοφικό μα και πολιτικό επίπεδο, «είχε» ήδη «εκδηλώσει τη συμφωνία της με το εννοιολογικό apparatus του «ιστορικού υλισμού»» και δη «κατά τη δεκαετία του '20»⁹⁵.

«Στην αρχή», το εν λόγω έντυπο, θα «βγει» «σε συνεργασία με το Γληνό» και εν συνεχεία «μετά το θάνατο του», θα το βγάζουν «μόνοι τους», η Ιμβριώτη κι ο Σωτηρίου. Επίσης, ιδιαίτερο συμβολισμό, θα μπορούσα να διακρίνω και ως προς το χώρο που πραγματοποιήθηκε «μετά από πρόσκληση του Γληνού» και η συνάντηση «του Εθνικού Συμβουλίου του ΕΑΜ Νέων», όπως αναφέρει «ο Κώστας Σωτηρίου, ο οποίος συμμετείχε επίσης στο Εθνικό Συμβούλιο του ΕΑΜ Νέων». Ο παραπάνω χώρος συνάντησης, δεν ήταν βέβαια άλλος, -όπως μαρτυρεί χαρακτηριστικά- παρά το «σπίτι του Γιάννη και της Ρόζας Ιμβριώτη στου Γκύζη». Άλλωστε, «ανάλογη μαρτυρία έχουμε και από τη Σοφία Μαυροειδή-Παπαδάκη». Ενώ σ' αυτό το σημείο, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ορθή η θέση της Χρύσας Χρονοπούλου, η οποία θεωρεί ως κριτήρια επιλογής των διανοουμένων και εκπαιδευτικών, για την πλαισίωση των εν λόγω οργάνων, τόσο «την παιδεία», όσο «και την ικανότητα επικοινωνίας», «με το λαό». Μάλιστα, θα πρέπει να σημειώσω, ότι -σύμφωνα με την παραπάνω άποψη- ενδεχομένως την πρωτοβουλία της πραγμάτωσης των συναντήσεων, αλλά και της επιλογής, την είχε ο ίδιος ο Γληνός⁹⁶.

Είναι αλήθεια, ότι την περίοδο, τόσο της Κατοχής, όπως και του Εμφυλίου, στο ζεύγος Ιμβριώτη, μπορεί ο ερευνητής να διαβλέψει δύο πνευματικούς ανθρώπους και μαχητές πραγματικά ικανούς και ισότιμους, οι οποίοι από κοινού, -εδώ υπεισέρχεται το προσωπικό-συναισθηματικό στοιχείο- θα μετάσχουν στο σύνολο των πνευματικών εν Ελλάδι διεργασιών, παίρνοντας ταυτόχρονα ενεργό μέρος στους λαϊκούς αγώνες και μάλιστα σε «μια περίοδο περιπετειών και διώξεων της Αριστεράς». Βέβαια, αυτό δε σημαίνει ότι δεν έχει κανείς, να αντιμετωπίσει στην περίπτωση τους, δύο ξεχωριστούς-διαφορετικούς πνευματικούς ανθρώπους, οι οποίοι συνεισφέρουν ανάλογα με τις δυνατότητες τους, το πλαίσιο δράσης, τις ιστορικές και πολιτικές συγκυρίες εν σχέσει με τα ενδιαφέροντα και τα στοιχεία της προσωπικότητας εκάστου, πότε πιο έντονα-φανερά και άλλοτε λιγότερο, στην κοινή πλέον πνευματική μα συνάμα και πολιτική τους, πορεία. Και κατά συνέπεια, με βάση τα παραπάνω, αν θέλω πράγματι να είμαι αντικειμενικός, θα πρέπει να παραδεχτώ, ότι η Ρόζα Ιμβριώτη, υπήρξε πιο «δυναμική» τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, τόσο της Κατοχής και της Αντίστασης, μα και του Εμφυλίου, ενώ σ' αυτό ίσως, συνέβαλλε σημαντικά και το γεγονός, ότι η Ιμβριώτη εκτός από «φιλόλογος», υπήρξε και μία από τις καλύτερες ελληνίδες παιδαγωγούς. Στοιχείο που ενισχύεται κι από το γεγονός, ότι στη συγκεκριμένη επιστήμη είχε εντυφώσει, τόσο στο πλαίσιο λειτουργίας του Μαράσλειου Παρθεναγωγείου, ως πρότυπου εκπαιδευτικού ιδρύματος, μα συνάμα και ιδωμένου αυτού και ως μίας σημαντικής «μεταρρυθμιστικής προσπάθειας»-απόπειρας, στο πλαίσιο δράσης

⁹⁵ Ρόζα, 77.

Η σοσιαλιστική, Δ', 83.

⁹⁶ Ρόζα, 77, 77 παρ. 125.

του «εκπαιδευτικού δημοτικισμού» κι όχι μόνο, δεχόμενη ταυτόχρονα «δριμύτατη» «επίθεση», από τους διάφορους φορείς «εξουσίας» και «την εύθραυστη αστική τάξη». Παράλληλα δε γενικότερα, μπορεί να ειπωθεί ότι «ξεχωρίζει» κι από τη «σπουδή» της, δίπλα στο Spranger, κατά την εξειδίκευση της, στη Γερμανία, μα συνάμα και λόγω της τριβής της, στο «Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών» την «πρόταση» για την «ίδρυση», αλλά και «την εισηγητική έκθεση για τη λειτουργία» του οποίου υπέβαλε και «συνέταξε» η ίδια «η παιδαγωγός»⁹⁷.

Οπότε η Ιμβριώτη, αφού τεθεί από το ΕΑΜ «το ζήτημα της μόρφωσης των παιδιών της Ελλάδας», θα μετάσχει του «Εκπαιδευτικού Γραφείου», το οποίο «δημιουργήθηκε» «για τη θεραπεία» του εν λόγω «προβλήματος». Ένα όργανο, το οποίο και θα λειτουργήσει «υπό την εποπτεία των παιδαγωγών», - εδώ τονίζεται η παιδαγωγική ιδιότητα- Μ. Παπαμαύρου, Κ. Σωτηρίου και Ρόζας Ιμβριώτη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δε θα έχουν σ' αυτή τους, «την προσπάθεια», «συνοδοιπόρους» «εκπαιδευτικούς και από τις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης», στο δύσκολο έργο τους, για την επίτευξη ενός ικανοποιητικού μορφωτικού επίπεδου, για τα ελληνόπουλα. Μία στόχευση, η οποία τίθεται προς πραγματοποίηση μέσω της εκπαίδευσης, με την παράλληλη αντιμετώπιση της μεγάλης μαστίγας του αναλφαβητισμού, στοιχεία που σ' αυτή τη φάση, με οδηγούν, στον έστω «σχηματικό», εν είδει συμπεράσματος όμως, «ισχυρισμό», ότι ο Ιμβριώτης -παρά τη σημαντικότητα του έργου του και τη μέχρι τότε ουσιώδη συνεισφορά του προς την επιστήμη και τα ελληνικά γράμματα- περισσότερο δρα σ' ένα κοινό πλαίσιο, με τη Ρόζα Ιμβριώτη και τους «υπόλοιπους» παιδαγωγούς, ως «συνοδοιπόρος»-συνεργάτης σημαίνουσας αυταξίας. Αναφορικά δε με το «Εκπαιδευτικό Γραφείο», το οποίο προανέφερα, οφείλω να επισημάνω, ότι θα λειτουργήσει «στο πλαίσιο της Γραμματείας της Παιδείας της Πολιτικής Επιτροπής», όπου και «εντάσσεται και η εκπαιδευτική προσφορά της Ρόζας Ιμβριώτη»⁹⁸.

Βέβαια η Ιμβριώτη μετείχε της εκπόνησης «του εκπαιδευτικού προγράμματος της ΠΕΕΑ», τόσο όσον αφορά «το μελλοντικό», μα και αυτό «το άμεσο», «πρόγραμμα» αυτής, όμως ούτε και ο Ιμβριώτης υπήρξε τελείως αμέτοχος. Μιας και το εν λόγω πρόγραμμα «εγκρίθηκε» και δη «ομόφωνα από το Εθνικό Συμβούλιο», του οποίου, όπως ήδη ανέφερα ο Ιμβριώτης ήταν μέλος. Άλλωστε, το πρώτο σκέλος αυτής της «διπλής προσπάθειας» «απέβλεπε στη λύση άμεσων εκπαιδευτικών προβλημάτων» και συγκεκριμένα, ζητημάτων σχετικά με «τη λειτουργία των σχολείων κατά τη σχολική χρονιά 1944-1945». Κάτι που ουσιαστικά «άγγιζε» άμεσα πρώτιστα τους παιδαγωγούς, ως άμεσα ενδιαφερόμενους και έπειτα όλους τους «υπόλοιπους». Αν και αξίζει να σημειωθεί σ' αυτό το σημείο, ότι όσον αφορά «το μελλοντικό» ή αλλιώς «το μακρόπνοο εκπαιδευτικό πρόγραμμα», το οποίο και σχεδιάζονταν, ούτως ώστε «εφαρμοζόμενο» «μεταπελευθερωτικά» να εξυπηρετήσει «ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας», συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, «στην καλλιέργεια σοσιαλιστικής συνείδησης», αυτός καθαυτός από μόνος του, ο σκοπός, έδινε άμεσα πολιτική βαρύτητα στο εν λόγω πρόγραμμα. Παράλληλα δε μπορεί να ειπωθεί, ότι ο εν λόγω σκοπός προσέδιδε πολιτική βαρύτητα και στην επιτροπή και τους παιδαγωγούς-διανοούμενους που μετείχαν αυτής, ως προσωπικότητες

⁹⁷ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

Ρόζα, 27, 28, 49, 52.

⁹⁸ *Ρόζα*, 79.

απ' τη μια, μα και ως «έμπιστα» μέλη-μέρη του ΕΑΜ και κατ' επέκταση του ΚΚΕ από την άλλη⁹⁹.

Επίσης θα πρέπει να αναφέρω, ότι την «καθοδήγηση» «του επιτελείου» «των παιδαγωγών και δασκάλων» που απάρτιζαν «το Εκπαιδευτικό Γραφείο του ΕΑΜ και της ΕΠΟΝ» και τα οποία όργανα είχαν, όπως ήδη ανέφερα, ως «επικεφαλής τους παιδαγωγούς Κώστα Σωτηρίου, Ρόζα Ιμβριώτη και Μιχάλη Παπαμαύρο», είχε ο Δημήτρης Γληνός, με την υψηλή εποπτεία και «καθοδήγηση» του οποίου, το εν λόγω «Γραφείο μελέτησε και εκπόνησε» και «το «Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας»». Σ' αυτό το σημείο, οφείλω να επισημάνω, το γεγονός, ότι κατ' ουσίαν, επρόκειτο για «ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, το οποίο ο αν. Γενικός Γραμματέας της Παιδείας Πέτρος Κόκκαλης εισηγήθηκε στο Εθνικό Συμβούλιο κατά τη διάρκεια των εργασιών του», ενώ δέον είναι ν' αναφερθεί, ότι η συγκεκριμένη «μεταρρυθμιστική προσπάθεια», ήταν «επηρεασμένη» και κινήθηκε στο πλαίσιο των «εκπαιδευτικών» αλλαγών και γενικότερων «ανακατατάξεων που πραγματοποιήθηκαν στη Ρωσία μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση». Η παραπάνω απόπειρα, η οποία «καθοδηγείται από το Δημήτρη Γληνό», θέτει και πάλι εκ νέου, από μια πιο «ριζοσπαστική», μα συνάμα και «ρεαλιστική» σκοπιά τώρα, την επανεξέταση της «θέσης» και του ρόλου «της Παιδείας μέσα στην κοινωνία». Η εν λόγω «προσπάθεια», «στηρίζεται» και θα στηρίζεται καθόλη την πολυκύμαντη περίοδο, τόσο της Εθνικής Αντίστασης, αλλά και του Εμφυλίου, «στο αξίωμα «ένας λαός, μια παιδεία»», θέτοντας παράλληλα ως «γενικό σκοπό», την «προσπάθεια»-απόπειρα «να ανυψώσει πνευματικά, ηθικά» αλλά «και υλικά τον εργαζόμενο λαό»¹⁰⁰.

Στην πράξη εν προκειμένω, το εν λόγω σχέδιο, στην εκπόνηση, τη μελέτη, αλλά και την έγκριση του οποίου, μετείχε και η Ρόζα με το Γιάννη Ιμβριώτη, -ο καθένας από το δικό του, «μετερίζι» της προσφοράς- «αποτελούσε το μακροπρόθεσμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα της ΠΕΕΑ για την ελληνική εκπαίδευση». Σ' αυτό το σημείο, το επιχείρημα που ήδη ανέφερα εν σχέσει με τη βαρύτητα και συνάμα την αυταξία αυτής καθαυτής της παιδαγωγικής ιδιότητας, ως ιδιότητας «άμεσα» σχετιζόμενης με τη μόρφωση και την παιδεία του ελληνικού λαού ως συνόλου, «τολμώ» να ισχυριστώ ότι λαμβάνοντας υπόψη την εικόνα, τόσο του «επιτελείου», καθώς και των συμμετοχόντων σε κομβικές θέσεις στα Παιδαγωγικά Φροντιστήρια μετέπειτα, ενισχύεται αυτή καθαυτή ως παράγοντας επιλογής και συνάμα ως «γεγονός». Μάλιστα, ακόμα πιο συγκεκριμένα, μπορεί να ειπωθεί ότι μεταξύ άλλων και «η απόφαση για την ίδρυση Παιδαγωγικών Φροντιστηρίων», υπήρξε μια απόφαση, η οποία σύμφωνα με την ίδια την Ιμβριώτη, θα αποτελέσει «μέρος της «μάχης για το άνοιγμα των σχολείων». Μιας μάχης την εποπτεία της οποίας μαζί με την άμεση συμμετοχή, «ανέλαβε η ΠΕΕΑ» σε μια «προσπάθεια»-απόπειρα εκπαιδευτικής αναβάθμισης, με κύριο στόχο τον ξαναγεννημό της εκπαίδευσης μέσω της επίτευξης «της κανονικής λειτουργίας» «τουλάχιστον της Α' βαθμίδας, κατά το σχολικό έτος 1944-1945»¹⁰¹.

Η Ιμβριώτη σ' αυτό το πλαίσιο, θ' αναγνωριστεί «σύντομα» για τη μέχρι τότε συνεισφορά της και τις γνώσεις της. Μια «αναγνώριση» στην οποία ασφαλώς, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το γεγονός, ότι όλα τα παραπάνω, συμβαίνουν σε μια εποχή, όπου ο ρόλος του παιδαγωγού σε όλες τις βαθμίδες

⁹⁹ Ρόζα, 79.

¹⁰⁰ Ρόζα, 79, 80, 80 παρ. 133.

¹⁰¹ Ρόζα, 80, 81, 81, παρ. 137, Ιμβριώτη, «Λαϊκή Παιδεία», περ. *Ελεύθερα Γράμματα*, σ. 12.

θεωρείται «σημαίνοντας» και συνάμα απαραίτητος και ιδιαίτερα χρήσιμος για τη μόρφωση του ελληνικού λαού και δη σε μια εποχή, όπου και η παραμικρή δυνατότητα προσφοράς, είναι αναγκαία. Μπορεί δε εν προκειμένω να ειπωθεί, ότι επρόκειτο για μια αναγνώριση με ιδεολογικό-πολιτικά χαρακτηριστικά. Μια κοινωνικό-πολιτικό-κομματική αποδοχή, η οποία θα εκφραστεί μεταξύ άλλων και με την «τοποθέτηση» της Ρόζας Ιμβριώτη, με απόφαση της «33^{ης} Συνεδρίασης της ΠΕΕΑ της 24^{ης} Ιουνίου του 1944» στη θέση της διευθύντριας του Παιδαγωγικού Φροντιστηρίου «στα Φουρνά». Καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτή, τουλάχιστον ισάξια και σε επίπεδο «αξιώματος», των Παπαμαύρου και Σωτηρίου, οι οποίοι θ' αναλάβουν τη διεύθυνση του Παιδαγωγικού «Φροντιστηρίου Καρπενησίου»¹⁰².

Το εν λόγω παιδαγωγικό φροντιστήριο, κατ' ουσίαν «Διδασκαλείο», του οποίου τη διεύθυνση ανέλαβε η Ιμβριώτη, «λειτουργήσε από τις 15 Ιουνίου ως τις 15 Σεπτεμβρίου του 1944 στην Τύρνα Τρικάλων». Θα μπορούσε δε να ειπωθεί, ότι έναντι ενός τόσο «ζωντανού» πλαισίου δράσης, όπως αυτό της Ιμβριώτη, -η οποία -βέβαια- «βοηθήθηκε» ιδιαίτερα κι από το σύνολο του υπόλοιπου «έμψυχου υλικού», που κατά κοινή παραδοχή «μαρτυριών» από πρόσωπα που «πρωτοστάτησαν» στο «πλευρό» της, όπως οι «μαθήτριες» της, Βάγια Παπακόγκου και Χρύσα Κρασιά, «υπήρχε» μάλλον, και δη εν «αφθονία» και με κύριο χαρακτηριστικό του, γνώρισμα, «την προθυμία» συνεισφοράς- ενώ δεν μπορεί να παραβλεφθεί και στην περίπτωση του Ιμβριώτη, πέραν των όποιων συμμετοχών σε πολιτικά-καθοδηγητικά όργανα ή σχήματα, αυτό καθαυτό το γεγονός, της περαιτέρω δράσης του, στοιχείο που δε θα επιτρέψει στον Ιμβριώτη να παραμείνει θεωρητικά -τουλάχιστον- άπραγος¹⁰³.

¹⁰² Ρόζα, 83.

¹⁰³ Ρόζα, 83.

**4)Τα Ελεύθερα Γράμματα, το κίνημα του δημοτικισμού, και η ιδεολογική
στροφή του Γ. Ιμβριώτη
Το ζεύγος Ιμβριώτη και η κομμουνιστική Αριστερά.**

Είναι αλήθεια ότι ο Ιμβριώτης, υπήρξε «συνεργάτης των *Ελεύθερων Γραμμάτων*», ιδίως όσον αφορά «τη μετακατοχική περίοδο», όπου μέσω αυτών, «έδωσε σε μια σειρά δοκιμίων» και «τις αρχικές μαρτυρίες της ιδεολογικής του στροφής». Μπορεί δε να ειπωθεί, ότι μέσω των *Ελευθέρων Γραμμάτων* και στο πλαίσιο «δράσης»-«λειτουργίας» αυτών, ως μέσου έκφρασης, «διαμορφώνεται» ουσιαστικά και σε ορισμένες περιπτώσεις, -λίγο αργότερα- ακόμη και κατ' αντίθεση μ' αυτές καθαυτές τις «κομματικές», τις «επίσημες» «κομματικές»-«πολιτικές» «γραμμές», «η αρκετά διαφορετική στάση, συνέχεια ως ένα βαθμό του πνεύματος της εαμικής Αντίστασης». Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι λογοτέχνες και εν γένει οι διανοούμενοι της εν λόγω εποχής, θα κάνουν πράξη «τη θέση» «του Αυγέρη για την ενίσχυση του ΕΑΜ λογοτεχνών», η οποία «συμπυκνώθηκε στη φράση», «όλες οι μορφές είναι δεχτές και μόνο το περιεχόμενο ενδιαφέρει», προβάλλοντας παράλληλα η συγκεκριμένη «συνέχεια» ως ένα «προϊόν μιας συσπείρωσης για την αποσόβηση του Εμφυλίου»¹⁰⁴.

Συμμέτοχος και κοινωνός της εν λόγω προσπάθειας, υπήρξε και ο Ιμβριώτης. Μιας θεωρητικής απόπειρας, η οποία έχει ως «κυριότερο φορέα», έκφρασης κι εφαρμογής «αυτής της τακτικής», -όπως ήδη προείπα- τα *Ελεύθερα Γράμματα*. Προβάλλει εν προκειμένω, ως φορέα πραγματοποίησης της εν λόγω προσπάθειας, τα *Ελεύθερα Γράμματα* ιδωμένα σ' ένα πλαίσιο-εγχείρημα, όπου με την κατά βάση συμμετοχή, «παλιών» δημοτικιστών, αποπειρώνται μιας κίνησης-προσπάθειας, ανασυγκρότησης του «Εκπαιδευτικού Ομίλου». Μια θεωρητική απόπειρα που θα δοκιμάσουν, να κάνουν πράξη οι συμμετέχοντες-κοινωνοί αυτής, αναθέτοντας παράλληλα «στη «λαοκρατία» την αναζωογόνηση του γλωσσο-εκπαιδευτικού ιδεώδους για τον «αληθινό εθνισμό», αλλά και «το νεοελληνικό ξαναγεννημό», όπως αναφέρει άλλωστε και δη αυτολεξεί και ο ίδιος ο Ιμβριώτης. Ενώ όσον αφορά το εν λόγω «περιοδικό», «στο πρώτο τουλάχιστον έτος της κυκλοφορίας του», παρά τις όποιες θεωρητικές αρχές και «διακηρύξεις», μπορεί να λεχθεί, ότι «ενσωματώνει χωρίς αντιστάσεις», τις διάφορες «κομματικές επεξεργασίες για τα θέματα της τέχνης». Μπορεί δε εν προκειμένω, ο ερευνητής, να ισχυριστεί ότι στις αρχές το «κομματικό στοιχείο» είναι τόσο έντονο που το περιοδικό φτάνει στο σημείο να «προδημοσιεύει» «για παράδειγμα αποσπάσματα από τον *Αληθινό Παλαμά*», σημείο στο οποίο και οφείλω ν' αναφέρω, ότι «κατά τον Ζέβγο, που προλογίζει το κείμενο, πρόκειται για «μνημειακό έργο», γραμμένο με την «τέλεια γνώση της μεθοδολογίας των Μαρξ-Λένιν-Στάλιν»-. Παράλληλα δε σ' αυτή τη φάση, το εν λόγω περιοδικό, θα δημοσιεύσει «και μια ένθερμη βιβλιοκρισία για τον «σοσιαλιστή πατριώτη» ηγέτη του ΚΚΕ που μελετά την παλαμική ποίηση στη «διαλεχτική» σχέση της «με τη «ζωή»¹⁰⁵.

Είναι δε εμφανές από τα εν λόγω «περιεχόμενα-παραδείγματα», ότι «πρότυπο» και γι' αυτή την «πολιτική»-«συντακτική» ομάδα «εξακολουθεί να

¹⁰⁴ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83.

Η σοσιαλιστική, Γ', 89, 90, 441, Μ. Αυγέρης, (Μ. Στεφανίδης), «*Η τέχνη για τη ζωή*», αρ. 2, Σεπτ. 1943, 2-3.

¹⁰⁵ *Η σοσιαλιστική*, Γ', 90, Ιμβριώτης, «*Η ιδεολογία*», 75-79, 90, Ζέβγος «*Ο αληθινός*», 5, Αυγέρης «*Ο αληθινός*», 11/12.

παραμένει η σοβιετική τέχνη». Παράλληλα δε δέον είναι να επισημανθεί, ότι ουσιαστικά η παρουσία και η κριτική των «σχολών» της «σοβιετικής τέχνης», δεν είναι πάντα αρκετά αντικειμενική και δη υπό την έποψη του αμερόληπτου. Επίσης, είναι γεγονός, ότι στο πλαίσιο έκφρασης των *Ελευθέρων Γραμμάτων* αυτή την περίοδο, «εκτίθενται, συνοπτικά και χωρίς την απαιτούμενη αμεροληψία», οι διάφορες «διαμάχες των «σχολών» της μετεπαναστατικής λογοτεχνίας». Ενώ είναι αλήθεια, ότι «ο Μαγιακόβσκι και οι φουτουριστές δεν μπόρεσαν» να γίνουν κοινωνοί ή έστω «να παρακολουθήσουν» -σύμφωνα με τα μέτρα, τα μέσα, τους στόχους και τους σκοπούς της εποχής- «το «νέο πνεύμα της ειρηνικής ομαδικής προσπάθειας», όπως θα χαρακτηριστεί ένα πνεύμα που πλέον «εκφράζουν οι καλλιτέχνες με τον «οικοδομικό ή σοσιαλιστικό ρεαλισμό»». Αντίστοιχα κατ' αυτόν τον τρόπο και υπ' αυτή την έποψη, «και ο Καλίνιν θεωρείται αρμόδιος να αποσαφηνίσει το «περιεχόμενο» του «σοσιαλιστικού ρεαλισμού» υπογραμμίζοντας» παράλληλα με ιδιαίτερο «χρωματικό τόνο» «την υποχρέωση των πολιτών-καλλιτεχνών να «αγαπούν το σοβιετικό κράτος» και» συνάμα «να απεικονίζουν την πατρίδα με μια «ωραία μορφή ζωηρόχρωμη», με απώτερη στόχευση «να οδηγούν έτσι «τους ανθρώπους πάντα προς τα εμπρός προς ένα υπέροχο και ευγενικό σκοπό»¹⁰⁶.

Παράλληλα δε την ίδια περίοδο, «η έκθεση» «των αισθητικών αντιλήψεων του Πλεχάνωφ», συμβάλλει και εν τέλει «αποσκοπεί στην αναγωγή τους σε προάγγελο του «σοσιαλιστικού ρεαλισμού». Αντίθετα, η αντίστοιχη έκθεση του Ζντάνωφ, θα «χρησιμοποιηθεί» και θα αποτελέσει «μοχλό για την εξαφάνιση «από τη σοβιετική τέχνη μερικών τάσεων φορμαλισμού και νατουραλισμού»». «Στοιχείων», αλλά και «τάσεων» καθαυτών, «που συνιστούν», σύμφωνα με την «επίσημη» «κομματική»-«πολιτική» αντίληψη-θεώρηση της Τέχνης, ««υπολείμματα των εχθρών της σοσιαλιστικής κουλτούρας»». Τίθενται κατ' αυτόν τον τρόπο, πλέον «ξεκάθαρα», και στο επίπεδο της Τέχνης και του Πολιτισμού, στοιχεία «πολιτικής»-«κομματικής» «περιχαράκωσης», όσον αφορά τις διαφορετικές «τάσεις» και «σχολές» του εν λόγω «χώρου». Αν και στο πλαίσιο «δράσης»-«λειτουργίας» του λογοτεχνικού φορέα-περιοδικού *Ελεύθερα Γράμματα*, του οποίου μετείχε ενεργά ο Ιμβριώτης, «η απόρριψη» «της μοντέρνας τέχνης», «δεν συντελείται χωρίς ρητές εναντιώσεις προς τον «αφόρητο νατουραλισμό», αλλά «και τον ξερό ρεαλισμό». Ενώ παράλληλα «εκφράζεται και προτίμηση για τον «ελλειπτικό» τρόπο αποτύπωσης του σημερινού κόσμου». «Μια τεχνική» δηλαδή «που δεν καταγράφεται αναπόδραστα ως «ιδεαλιστική», ενώ το μοτίβο των εν λόγω «εναντιώσεων», μπορεί να ειπωθεί, ότι προσδίδει «αιρετικά» στοιχεία στη συγκεκριμένη λογοτεχνική-«ιδεολογική» απόπειρα και τους εκφραστές της, ιδίως αν ληφθεί υπόψη, το κυρίαρχο στοιχείο του «απόλυτου», που χαρακτηρίζει την «παραδοσιακή» μαρξιστική προσέγγιση της εν λόγω εποχής¹⁰⁷.

Παρόμοια-συναφή «αιρετικά» στοιχεία, συναντώνται στο εν λόγω περιοδικό και αναφορικά με τη «σκόπευση της κριτικής αποτίμησης του λογοτεχνικού παρελθόντος». Μία σκόπευση-στόχευση κριτικής αποτίμησης, μα και κριτική αποτίμηση αυτή καθαυτή, που θα εμφανιστεί με ακόμα πιο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όταν «ξανατίθεται» -κι η εν λόγω αναφορά αποτελεί παράδειγμα- «το πρόβλημα του Καρυωτάκη». Ένα «ζήτημα», το οποίο και

¹⁰⁶ Η σοσιαλιστική, Γ', 90, 90, Αλαφούζου, «Οι λογοτεχνικές», 4/5, Καλίνιν, «Τα προβλήματα», 3, 3/4.

¹⁰⁷ Η σοσιαλιστική, Γ', 90, 91, Γκόλντερτριχτ, «Η αισθητική», 58/59, 74/75, 79, Βιλιέρης, «Μετά τον υπερρεαλισμό», 90.

προβάλλει ως «πρόβλημα» μάλλον ιδεολογικά επικίνδυνο, ενώ σε επίπεδο μιας ολοκληρωμένης δογματίζουσας μαρξιστικής κριτικής, θα τεθεί με όρους και «επισημάνσεις», ακόμα και στα *Ελεύθερα Γράμματα*. Μιας και αυτή τη φορά ο Καρυωτάκης, θα χαρακτηριστεί και στο πλαίσιο θεώρησης-προσέγγισης των *Ελευθέρων Γραμμάτων*, ως «εκπρόσωπος της «μικροαστικής διανόησης» του μεσοπολέμου», ο οποίος όμως, σύμφωνα με την ιδεολογική προσέγγιση του περιοδικού: «εγκαταλείπει το κήρυγμα της «φυγής» και «επαναστατεί»». Κάτι στο οποίο προβαίνει ο Καρυωτάκης, «ακόμη κι όταν οι εικόνες του φαίνεται να μην έχουν «καμιά προοπτική»». Παράλληλα δε «πλήρης και χωρίς μεμψιμοιρίες», είναι η αποδοχή, η προβολή και «η καταξίωση της ποίησης του Βάρναλη, στην οποία προέχει μάλλον η «αυστηρή μεγαλοπρέπεια» της καταστροφής παρά η «προετοιμασία» του νέου κόσμου», παρόμοια και στην «ανατίμηση της πεζογραφίας του Καρκαβίτσα», όπου και θα τοποθετηθεί «στη θέση του προδρόμου του εγχώριου «ρεαλισμού»». Μια ανατίμηση-εκτίμηση «που διαμεσολαβείται από την τρέχουσα συζήτηση για το έθνος, το «προδομένο» από το «αστικο-φεουδαρχικό» κράτος»»¹⁰⁸.

Είναι αλήθεια ωστόσο, ότι «κάποτε» στο πλαίσιο «δράσης»-«λειτουργίας» του εν λόγω φορέα, «αποδοκιμάζεται ο «λαϊκισμός» και τα «ρηχά παμφλέτα»». Στοιχεία τα οποία συνδυαζόμενα «με την εύκολη «φιλολαϊκότητα» δεν συντείνουν στην έλευση των νέων «αξιών»». Μία αντίληψη, η οποία συντελεί και συμβάλει και στην εν γένει καταφατική αντιμετώπιση, όσον αφορά το «σύγχρονο μυθιστόρημα με το οποίο «ξαναπιάνουμε» τη ζωή μας και περιοδεύουμε στην επικράτεια του «Χαμένου Παραδείσου»», σύμφωνα με «προσεγγίσεις» συντακτών του περιοδικού. Ενώ αξίζει να επισημανθεί και να τονισθεί ως «στοιχείο» «αιρετικότητας» του εν λόγω περιοδικού, ιδίως αν ληφθεί υπόψη η «μονολιθική» αντίληψη των «επίσημων» εκφραστών της Αριστεράς εκείνη την εποχή, το γεγονός, ότι «εντελώς αμερόληπτα «γνωστοποιείται» στο ελληνικό κοινό η γαλλική διένεξη για την ομοιομορφία στην τέχνη». Στοιχεία της εν λόγω διένεξης, θα προβληθούν κύρια μέσω πρωτοτύπων κειμένων της Χατζιδάκη-Πορφυρογένη, Φ., για τον «*Ρομαίν Ρολάν*», «*Για τη θέση και την ποιότητα στην τέχνη*», καθώς και μέσω του κειμένου της, «*Ταξιδεύοντας με τον Ελνάρ*». Παράλληλα δε στην παραπάνω διένεξη, η οποία εξελίσσεται κατ' ουσίαν, στα «σπλάχνα» της γαλλικής Αριστεράς, «από τη μία πλευρά ο Garaudy διακηρύσσει», -άποψη ορθή και κατά το γράφοντα- «ότι δεν υπάρχει «μία αισθητική του Κομμουνιστικού Κόμματος»». Μάλιστα στη συνέχεια ιδιαίτερα καυστικά, «επιθετικά», θαρραλέα και με λογοτεχνίζουσα δυναμική μεταφοράς, θα σημειώσει με έμφαση: «-μόνο οι φασίστες παρουσιάζονται «ντυμμένοι με το ίδιο πουκάμισο καφέ ή μαύρο, και τεντώνουν το ίδιο χέρι»»¹⁰⁹.

«Ο μαρξισμός» επισημαίνει ο Garaudy, «δεν συνιστά κάποια «φυλακή»», σημειώνοντας εν προκειμένω το «δεσμευτικό» στοιχείο, άλλοτε ηθικό, όμως άλλες φορές πραγματικό-«υλικό», που ενδεχομένως συναντάται στους «πολιτικούς»-«κομματικούς» εκφραστές της μαρξιστικό-λενινιστικής προσέγγισης-θεώρησης του κόσμου και της κοινωνίας. Αντίθετα, κατά το Garaudy, ο μαρξισμός «είναι όργανο» και μάλιστα «όργανο για την κατανόηση του κόσμου». Ένα «όργανο-μέθοδος», το οποίο έχει ως απώτερο στόχο την

¹⁰⁸ *Η σοσιαλιστική*, Γ', 91, Ραμπαβίλας, «*Ο Καρυωτάκης*», 12/13, 91 Πανσέληνος, «*Μια νέα*», 9, 15, Δρομάζος, «*Α. Καρκαβίτσα*», 334/335, 350/351, 354, 371.

¹⁰⁹ *Η σοσιαλιστική*, Γ', 91, 92, 446, 91, Χατζιδάκη-Πορφυρογένη, «*Για τη θέση*», 156, 91, Ευελπίδης, «*Η αποστολή*», 332-333.

«κατανόηση», και κατ' επέκταση την επεξήγηση και την αλλαγή του κόσμου. «Μέθοδος» και «όργανο» «που αρνείται» όμως, -κατά το Garaudy- «να επιβάλλει «ένα πλήκιο» στους ζωγράφους και τους μουσικούς». «Οι κομμουνιστές» για τον Garaudy «βαδίζουν προς τον άνθρωπο που δεν διαθέτει ακόμη «ολοκληρωμένη τη μορφή»», υπονοώντας το όραμα και τη δυναμικότητα της μορφής του Νέου Ανθρώπου. Ενός αξιακού-οραματικού προτύπου του οποίου, ένας εκ των εν Ελλάδι εκφραστών του, υπήρξε και ο Ιμβριώτης, ο οποίος και διέβλεπε στο αξιακό-αξιολογικό σύστημα-όραμα του Νέου Ανθρωπισμού, «το λαμπερόχρωμο» «σοσιαλιστικό ιδανικό». Ένα «ιδανικό» στο πλαίσιο οικοδόμησης του οποίου, προβάλλει «ο άνθρωπος» υπό την έποψη «του ανθρώπου», καθώς «και η σχέση του με τον κόσμο σαν ανθρώπινη», υπερβαίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το στοιχείο της «συναλλαγής»-«ανταλλαγής». Δίνοντας πλέον «στον άνθρωπο» τη δυνατότητα, να «ανταλλάξει» «την αγάπη μόνο με αγάπη», «την εμπιστοσύνη μόνο με εμπιστοσύνη», προτάσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το στοιχείο της ειλικρίνειας και της αμοιβαιότητας στο επίπεδο των «ανθρώπινων σχέσεων» κάθε μορφής, αλλά και αυτών καθ' αυτών των συναισθημάτων. Στο ίδιο ακριβώς ιδεολογικό-πολιτικό πλαίσιο, επιδιώκεται παράλληλα, η «δημιουργία» και η επίτευξη μέσω αυτής, της «ολοκλήρωσης» του ανθρώπου, είτε σε επίπεδο «μορφωτικό», είτε όσον αφορά το «καλλιτεχνικό» πεδίο ή και το χώρο αυτής της πολιτικής, όπου ο Νέος Άνθρωπος καλείται να καταστεί ικανός «να εμψυχώνει» και «να προάγει τους άλλους ανθρώπους»¹¹⁰.

Και είναι αλήθεια ότι τα παραπάνω στοιχεία, μπορούν να ιδωθούν ως απόρροια της «πολυμορφίας» που χαρακτηρίζει τα *Ελεύθερα Γράμματα* μα συνάμα και των όποιων «ρητών» ή μη «εναντιώσεων», τόσο «προς τον «αφόρητο νατουραλισμό»», αλλά «και τον «ξερό ρεαλισμό»». Στοιχεία που επέτρεψαν, έστω και μερικώς σε ορισμένες περιπτώσεις, την προβολή διαφορετικών αντιλήψεων και ίσως κάποιες φορές και αντίθετων, απ' την «επίσημη» «κομματική γραμμή». Μιας και τα *Ελεύθερα Γράμματα* θα κινηθούν, με βάση την αρχή του Μάρκου Αυγέρη, «όλες οι μορφές είναι δεχτές και μόνο το περιεχόμενο ενδιαφέρει», «αρχή»-απόρροια «ως ένα βαθμό» τουλάχιστον, «του πνεύματος» της καθ' όλα δημοκρατικής «εαμικής Αντίστασης», της οποίας απώτερος στόχος, υπήρξε η ελευθερία, η κοινωνική και πολιτική ισότητα και ως μεταβατικό στάδιο ο σοσιαλισμός στην πρώτη του, βαθμίδα, (δικτατορία του προλεταριάτου). Θέτοντας όμως, ως απώτερο σκοπό-στόχο την έκφραση των παραπάνω, στην τελική και ολοκληρωμένη μορφή κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικού συστήματος, τον κομμουνισμό, με πολιτικό πρότυπο την εν λόγω εποχή, τη Σοβιετική Ένωση. Διαβλέπει δε εν προκειμένω μέσω των παραπάνω σταδίων, η πλειάδα των θεωρητικών της μαρξιστικής-λενινιστικής θεωρίας και «σκέψης», -μεταξύ αυτών κι ο Ιμβριώτης- στη σταδιακή εξύψωση και ολοκλήρωση στην πράξη -ανάλογα με τα κοινωνικά στάδια- του ανθρώπινου πρότυπου, που προέβαλε ως απώτερος ή εγγύτερος στόχος κάθε φορά, ενισχύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το ηθικό και αξιολογικό σύστημα των κομμουνιστών και τους περί αυτών, με αυτή καθαυτή την εικόνα του οραματικού-ηθικού μορφώματος, του Αντιστασιακού, Σοσιαλιστικού ή Νέου Ανθρώπου. Ενός οραματικού προτύπου που προβάλλει-προτάσσει και συνάμα «οραματίζεται», αυτή καθαυτή «την αποκατάσταση του

¹¹⁰ Η σοσιαλιστική, Γ', 92.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 271, παρ. 1, *Kleine ökonomische Schriften*, 163

ανθρώπου σαν κοινωνικού ανθρώπου», πολλώ δε «σαν ανθρώπινου ανθρώπου». Ένα πρότυπο κοινής παραδοχής, τόσο για τον Ιμβριώτη, αλλά και γι' αυτόν τον Garaudy που θεωρεί αυτόν τον «κοινωνικό άνθρωπο», απόλυτο «κύριο της μοίρας του» στο πλαίσιο θέασης ενός «μαχόμενου ανθρωπισμού»¹¹¹.

Ενός «ανθρωπισμού» που προτάσσει ως πρότυπο, τη «μορφή» του Ανθρώπου, ο οποίος είναι ικανός ή μάλλον, καθίσταται με την ανάλογη ηθική καλλιέργεια, «κοινωνικό πρόσωπο» κι ανθρώπινος τύπος ικανός, ν' αγγίξει το «κορύφωμα του σοσιαλιστικού ανθρώπου», το οποίο και εκφράζεται με «τη θυσία του ατόμου». Μία θυσία που πραγματοποιείται εν είδει «αυτοθυσίας», «στον αγώνα για ένα καλύτερο αύριο», καταργώντας κατ' επέκταση, ακόμα και αυτά καθ'αυτά τα βιολογικά όρια. Φτάνει δε κατ' αυτόν τον τρόπο, η εν λόγω πρότυπη μορφή ανθρώπου, στο σημείο, με το στοιχείο της πίστης και της έμπνευσης σε ένα, κι «από ένα μεγάλο ιδανικό», να κάνει το άτομο και δη τον απλό «καθημερινό» άνθρωπο, να καταλύει το φόβο και «να εναντιώνεται στην» ίδια «την αυτοσυντήρηση του», φέρνοντας στην επιφάνεια κύρια «έναν άνθρωπο ψυχικό και πνευματικό συνάμα», πετυχαίνοντας «με τη θυσία του» να «αυτοβελώνεται» και να «θριαμβεύει». Και στο συγκεκριμένο σημείο εν προκειμένω, δέον είναι να λεχθεί ότι στα *Ελεύθερα Γράμματα*, εκτός από τη «φιλελεύθερη» θεωρητική προσέγγιση του μαρξισμού από τον Garaudy στην Τέχνη, και τα ανθρωπιστικά στοιχεία του μαρξιστικού-κομμουνιστικού οράματος, που άλλοτε προβάλλουν «δειλά» κι άλλοτε πιο έντονα, στο εν λόγω περιοδικό, στο πλαίσιο θέασης της ελληνικής λογοτεχνικής-ποιητικής παραγωγής, «αποτυπώνεται» κι «η ύστερη φάση της πνευματικής πορείας του Σικελιανού». Και αποτυπώνονται τα εν λόγω στοιχεία, στο σημείο ακριβώς, που «ο ποιητής θα απαρνηθεί τον ρόλο του «παραδοσιακού διανοούμενου» και θα συμμετάσχει στην απόπειρα πραγματοποίησης της «λαοκρατικής» ανασύνταξης του τόπου»¹¹².

Και η εν λόγω συστράτευση, θα επιτευχθεί-«εκφραστεί», όχι «τυχαία», τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, «τώρα που συνειδητοποιείται η «προκάτοχη κριτική ανεπάρκεια» στην αντιμετώπιση των «ιστορικών προβλημάτων»», ενώ παράλληλα «καταυγάζεται ο πλούτος της «κοινωνικής αισθαντικότητας» σ' εκείνη τη χρονική-ιστορική συγκυρία, «όπου όλες οι μορφές είναι δεχτές και μόνο το περιεχόμενο ενδιαφέρει». «Θα στοιχηθεί» εν προκειμένω, και «ο ιεροφάντης του δελφικού ιδεώδους», μ' όλους αυτούς, που «συγκλονίζονται από την «ιερή δημιουργική Αγωνία». Μια «Αγωνία» που θέτει ως παράλληλους σκοπούς-στόχους, «την εξασφάλιση των «πολιτειακών εκείνων προϋποθέσεων» που θα καταστήσουν εφικτό το «Σχέδιο» ανάπλασης της χώρας». Ένα «Σχέδιο» που στο πλαίσιο ενός γενικότερου «προσκλητηρίου», θα «επιτύχει» να συμπεριλάβει και ταυτόχρονα να αναδείξει κατ' ουσίαν, «μια διαφορετική συζυγία «πνευματικών ατόμων» και λαού με ενιαίο» ωστόσο, «πεδίο δράσης τη μόνη ιστορία, την «κοινωνική»», και δη υπό την έποψη,

¹¹¹ *Η σοσιαλιστική*, Γ', 89, 90, 91, 441, Μ. Αυγέρης, (Μ. Στεφανίδης) «*Η τέχνη*», αρ. 2, Σεπτ. 1943, 2-3, Βιλιέρης, «*Μετά τον υπερρεαλισμό*», 90.

Α' εβδομάδα, Rose Garaudy, «*Ο Μαρξισμός*», 3, Γιάννη Ιμβριώτη, «*Σοσιαλιστικός*», 270.

¹¹² «*Σοσιαλιστικός*», 288, 289.

Η σοσιαλιστική, Γ', 93, «*Ξεκινώντας*», 11, 21, 79/80, 21, 57, «*Το μεγάλο μήνυμα*», 176, 177, «*Προς μια αποφασιστική*», 183.

αυτών καθ'αυτών των κοινωνικών αγώνων, υπό το ««κοσμοθεωρητικό κριτήριο» του Μαρξισμού»¹¹³.

Ενδεχομένως σ' αυτό το σημείο, κάποιος να αναρωτηθεί: «γιατί άραγε τόσες αναφορές, για τα *Ελεύθερα Γράμματα*»;

Η απάντηση είναι απλή: τα *Ελεύθερα Γράμματα* αποτέλεσαν το κύριο θεωρητικό όχημα μέσω του οποίου, ο Ιμβριώτης εκείνη τη δύσκολη πολιτικά περίοδο, «έδωσε σε μια σειρά δοκιμίων τις αρχικές μαρτυρίες της ιδεολογικής του στροφής». Καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτόν πολιτικά αποδεκτό να μετάσχει ενός «τέτοιου» εγχειρήματος. Αποδοχή σημαντική, ιδίως εάν ληφθεί υπόψη και η παράλληλη απόπειρα υιοθέτησης και «εμβάθυνσης», αλλά όχι απαραίτητα πάντα με «επιτυχία», ως προς το φιλοσοφικό εργαλείο της «διαλεκτικής» μεθόδου». Μπορεί εν προκειμένω να ειπωθεί σ' αυτό το σημείο, ότι τα παραπάνω «στοιχεία», θα συμβάλλουν σημαντικά στην επικέντρωση από πλευράς του Ιμβριώτη, -κύρια- ειδολογικά σε επίπεδο «δοκιμιακού φιλοσοφικού λόγου», αποδίδοντας ταυτόχρονα σ' αυτόν όχι μόνο θεωρητική, αλλά «ιδεολογικό-πολιτική» «χρησιμότητα» και συνάμα χροιά¹¹⁴.

Αρα θεωρήθηκε αναγκαία, ακόμα και η κατ' ελάχιστον αναφορά, στην «πολιτικό-ιδεολογική» δράση, αλλά και το αντίστοιχο «ιδεολογικό-φιλοσοφικό» στίγμα που χαρακτηρίζει εκείνη την εποχή το περιοδικό και κατ' επέκταση, τους «συντάκτες-κοινωνούς» της εν λόγω απόπειρας. Παράλληλα δε στο εν λόγω σημείο, θα κάνω και κάποιες αναγκαίες επισημάνσεις, σχετικά με το βαθμό συμφωνίας, αφομοίωσης, αποδοχής και ωριμότητας, τόσο όσον αφορά τον Ιμβριώτη, αλλά και όσον αφορά τη σύντροφο του, Ρόζα Ιμβριώτη, μία από τις πλέον σημαντικές μορφές στην Ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, αλλά και επί της επιστήμης της Παιδαγωγικής. Οφείλω δε αναφερόμενος στη δεύτερη να επισημάνω, -αν θέλω να είμαι απόλυτα «δίκαιος»- ότι προπορεύθηκε σε επίπεδο φιλοσοφικής και ιδεολογικής ωρίμανσης, του συζύγου της. Επίσης, θα πρέπει να σημειώσω, ότι «η Ρόζα Ιμβριώτη», «είχε» «εκδηλώσει τη συμφωνία της με το εννοιολογικό apparatus του «ιστορικού υλισμού»» από πολύ νωρίς και δη «κατά τη δεκαετία του 20». Είχε έρθει δε σε «επαφή» «με τους φοιτητικούς σοσιαλιστικούς κύκλους» της «Γερμανίας», ήδη από τις «αρχές του αιώνα»¹¹⁵.

Βέβαια ο προσωπικός δεσμός μεταξύ του ζεύγους Ιμβριώτη, μπορεί να ειπωθεί ότι δυνάμωσε «τη δημιουργική στάση ζωής» αμοτέρων, πράγμα που μπορεί να θεωρηθεί ότι επηρέασε αμφίδρομα, τόσο σε επίπεδο «στράτευσης», αλλά και πνευματικής ωρίμανσης, τόσο τον Ιμβριώτη, όσο και την Ιμβριώτη. Ταυτόχρονα δε μπορεί να υποστηριχτεί ότι σ' αυτό το ζήτημα, -δηλαδή στην πρόταξη μιας «δημιουργικής στάσης ζωής»- συνέβαλλε και η συμμετοχή του ζεύγους Ιμβριώτη, τόσο «στον Εκπαιδευτικό Όμιλο» και τις γλωσσικό-ιδεολογικό-πολιτικές ζυμώσεις αυτού, -στοιχεία που προσδιόριζαν και χαρακτήριζαν άλλωστε και την εν λόγω εποχή- καθώς και η συμμετοχή τους, πρωτίστως της Ρόζας Ιμβριώτη, στον περίγυρο του ΣΕΚΕ και εν γένει της κομμουνιστικής Αριστεράς. Ενώ σ' αυτό ακριβώς το σημείο, θα πρέπει να αναφέρω, ότι η Ρόζα Ιμβριώτη, και ο Γιάννης Ιμβριώτης, «προέρχονταν από τη ριζοσπαστική μερίδα της αστικής τάξης» και «ανήκαν» «ιδεολογικό-πολιτικά»

¹¹³ Η σοσιαλιστική, Γ', 89, 90, 93, 441, Μ. Αυγέρης, (Μ. Στεφανίδης), «Η τέχνη», αρ. 2, Σεπτ. 1943, 2-3.

¹¹⁴ Η σοσιαλιστική, Δ', 83, 84.

¹¹⁵ Η σοσιαλιστική, Δ', 83.

Συλλογικό, Η Ρόζα, Γιώργου Μωραΐτη, «Ρόζα», 20.

στην ίδια «ομάδα διανοουμένων» μαζί με τους «Γ. Σκληρό, Γιάννη Κορδάτο, Δ. Γληνό, Κ. Βάρναλη, Ν. Καρβούνη» μα και με τους «Κ. Σωτηρίου, Μ. Παπαμαύρο, Ν. Κιτσίκη», αλλά και αυτή την Έλλη Αλεξίου, και το Μάρκο Αυγέρη, καθώς και πλειάδα άλλων διανοουμένων. Μια ομάδα διανοουμένων, οι οποίοι και είχαν συνδέσει την «κοινωνική τους δράση», με μια απόπειρα «αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας» με όχημα και στόχευση πάντα «σε πρώτη σειρά» «την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση», με την παράλληλη «λύση του γλωσσικού προβλήματος». «Λύση», η οποία θα μπορούσε να επιτευχθεί με την καθιέρωση-επικράτηση της δημοτικής, σε όλα τα σχετικά επίπεδα και δη σε ένα ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο «κρίσης», όπου ο δημοτικισμός συνέβαλλε και στον αντίστοιχο «θεωρητικό-ιδεολογικό-πολιτικό» αναπροσανατολισμό. Δίνοντας ταυτόχρονα κατ' αυτόν τον τρόπο, μια ευρύτερη διάσταση, όσον αφορά τη ζύμωση και τον προσανατολισμό, σε μία κοινωνιστική κατεύθυνση κι αργότερα, σ' αυτές καθαυτές «τις μαρξιστικές ιδέες», οι οποίες από ένα σημείο και μετά, «όχι μόνο» θα «ερμηνεύουν» πλέον, τις διάφορες «κοινωνικές εξελίξεις» με δεδομένα αντικειμενικής πραγματικότητας, αλλά ταυτόχρονα και θα «ξανοίγουν το δρόμο» για την «αναγέννηση», την αλλαγή «και την πρόοδο» αυτού «του τόπου»¹¹⁶.

Βέβαια καλό θα ήταν σ' αυτό το σημείο, να επισημανθεί ότι στο εν λόγω θέμα, δηλαδή το γλωσσικό, το οποίο ασφαλώς και λειτούργησε σαν ιδεολογικός καταλύτης, εκείνη την εποχή, ιδίως μέσω του Εκπαιδευτικού Ομίλου και της Βενιζελικής μεταρρύθμισης, το τότε νεοϊδρυθέν Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος (ΣΕΚΕ) είχε πάρει τρόπον τινά «στο ιδρυτικό» του, «συνέδριο» κάποιες αποστάσεις. Είναι δε γεγονός, ότι στο θέμα της γλώσσας υπήρξε έντονος διχασμός και σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των συνέδρων, οι οποίες θα μπορούσε να ειπωθεί ότι έγιναν τουλάχιστον αισθητές για τον εν λόγω πολιτικό φορέα Μάλιστα πιο συγκεκριμένα, απ' την μια, «ο Γιαννιός ζητούσε με το πρόγραμμα του Σοσιαλιστικού Κέντρου της Αθήνας την κατάργηση του σχετικού άρθρου (107) του Συντάγματος, που απέκλειε τη δημοτική ως επίσημη γλώσσα της εκπαίδευσης». Παράλληλα δε ο ίδιος ο Γιαννιός και μερίδα συνέδρων, θα προχωρήσουν ακόμα ένα βήμα και «θα υποστηρίξουν ότι το γλωσσικό» ««πρέπει να το πάρουμε για ζήτημα μας και να ζητήσουμε δι' ειδικού άρθρου την επιβολή και εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας.»». Αν και στο εν λόγω θέμα, θα αντιτεθεί στο πλαίσιο των ζυμώσεων του νέου κόμματος, ο Α. Σίδερης με σημαντικό «κομμάτι» των συνέδρων, οι οποίοι θα προβάλλουν ως επιχειρηματολογία το γεγονός, ότι η σύνδεση αυτή, του γλωσσικού με το σοσιαλισμό, «αυτό το ανακάτωμα», όπως θα ειπωθεί, «έφερε κακό στο σοσιαλισμό». Παράλληλα δε η εν λόγω πτέρυγα, θα υποστηρίξει ακόμα, ότι η δημοτική δε βρίσκεται «στο τέλειο σημείο μορφώσεως της», ενώ το τρίτο και τελευταίο επιχείρημα της ίδιας πτέρυγας, είναι ότι η δημοτική «δεν είναι εντελώς επιβεβλημένη και καθιερωμένη στο λαό [για να] μπορούν οι σοσιαλισταί να την επιβάλλουν»¹¹⁷.

Παρόλα δε τα παραπάνω επιχειρήματα, εκ των οποίων και ορισμένα «αντιδραστικά», όπως θα μπορούσε να ιδωθεί το «δεύτερο», το οποίο και «αναπαράγει» ουσιαστικά «τη διάχυτη πολεμική των καθαρευουσιάνων εναντίον της «πτωχής γλώσσας»», η «ομόθυμη συμπάθεια» στους κόλπους των συνέδρων θα οδηγήσει ακόμα κι αυτούς που αποκρούουν «τη σύνδεση

¹¹⁶ Η Ρόζα, «Ρόζα», 20.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 8, 9.

¹¹⁷ Χ. Νούτσου, *Ιστορία*, 130, 130 παρ. 62, «Το Πρώτο», «Επίσημα».

σοσιαλισμού και γλωσσικού», εν τέλει να δηλώσουν «ότι οι σοσιαλισταί όχι ότι δεν είναι ευνοϊκοί στην εισαγωγή της δημοτικής αλλά ότι δεν συνδέουν το ζήτημα αυτό με το σοσιαλιστικό πρόγραμμα». Κατά συνέπεια, «ότι δεν πρέπει να ζητούν την επιβολή» της δημοτικής, «αλλά την κατάργηση του νόμου δια του οποίου επιβάλλεται η καθαρεύουσα», ενώ σ' αυτό ακριβώς το σημείο, ενδεχομένως, θα ήταν χρήσιμη και μια ακόμα αναφορά εν είδει μνείας, αφορώσα το γλωσσικό ζήτημα και τη στάση του αριστερού τύπου, αλλά και εν γένει της προοδευτικής διανόησης, με χαρακτηριστικότερη την περίπτωση του Γιάννη Κορδάτου. Εν προκειμένω είναι αλήθεια, ότι ο γνωστός κομμουνιστής ιστορικός (Γιάννης Κορδάτος), κάνοντας υπόμνηση σε άρθρο του *Ριζοσπάστη*, το οποίο έφερε τον τίτλο «Οι τύχες της δημοτικής γλώσσας», μεταξύ άλλων στοιχείων, τα οποία ο Κορδάτος ιστορικός-συγγραφέας «χαρακτηρίζει» «σωστά», παραθέτει το παρακάτω κείμενο σχετικά με την «εξέλιξη του δημοτικισμού», το οποίο και παραθέτω αυτούσιο¹¹⁸:

«Ο προλεταριακός δημοτικισμός και γενικότερα ο δημοτικισμός των εργαζομένων μαζών είχε πολύ διάφορος απ' τον αστικό (βενιζελικό) δημοτικισμό. Αυτός όχι μόνο αδυνατεί να υπερβεί τα στενά όρια της τάξης του, αλλά κατάντησε και τόσο αντιδραστικός, ώστε και το φεουδαρχικό ακόμη στρατόπεδο να δείχνει τάσεις υιοθέτησης του.

Απ' εναντίας ο προλεταριακός δημοτικισμός όχι μόνο υπερβαίνει τα όρια του αστικού (βενιζελικού), αλλά εξασφαλίζει στη δημοτική γλώσσα μια ευρεία και πλήρη ανάπτυξη. Τίποτε δε δεσμεύει σ' αυτό την εργατική τάξη, η οποία δεν έχει να φοβάται καθόλου απ' το ολοκληρωτικό ξύπνημα των συμμάχων μαζών.

Αφ' ετέρου ο προλεταριακός δημοτικισμός έχει περιεχόμενο κατ' εξοχήν προοδευτικό. Αποτελεί μέσο διατύπωσης των απελευθερωτικών ιδεών του απελευθερωτικού αγώνα των καταπιεζομένων μαζών εναντίον του καπιταλισμού, μέσο ανύψωσης του επίπεδου της μόρφωσης του»¹¹⁹.

Κάνει λοιπόν διάκριση ή μάλλον καλύτερα «σχηματικό» διαχωρισμό, ο συντάκτης του άρθρου, «περιορίζοντας» με την τοποθέτηση του, την κοινωνική σημασία της γλώσσας αυτής καθαυτής, και προσπαθώντας να εισαγάγει στο εν λόγω μοτίβο που κινείται το άρθρο του, το στοιχείο της ταξικότητας. Μιας ταξικότητας, την οποία η κομμουνιστική αριστερά εν τη γενέσει της, θεωρούσε αναγκαίο συστατικό στοιχείο, για την επιτυχή έκβαση της ιδεολογικής «μάχης». Μιας «μάχης» που ξεκινούσε το νέο κόμμα, ενώ στο εν λόγω σημείο θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο ίδιος ο Κορδάτος, ένας διακεκριμένος διανοούμενος του ΣΕΚΕ, του ΣΕΚΕ-Κ, και μετέπειτα ΚΚΕ, αποδίδει στο δημοτικισμό - λαθεμένα κατά τη γνώμη του γράφοντος- «μόνο στενή γλωσσική σημασία», αν και παράλληλα μάλλον διαφωνεί με την «σχηματική», ειδολογική διαφοροποίηση, θεωρώντας τους «όρους» «αστικός» και «προλεταριακός», «σφαλερούς» «από μαρξιστική άποψη». Στην περίπτωση δε της «δημοτικής γλώσσας», πέραν του «στοιχείου» της «ιδεολογίας», κάτι το οποίο ως συνολική έποψη απορρίπτει, διαβλέπει μάλλον δυνατότητες «συμμαχιών» στο συγκεκριμένο θέμα και με τους «αστούς δημοτικιστές», μιας και «το περιεχόμενο του δημοτικισμού» «είναι το ίδιο», τόσο «για τους κομμουνιστές», όπως και για τους χαρακτηριζόμενους ως «αστούς δημοτικιστές» της εν λόγω εποχής. Ομάδας διανοουμένων στο ριζοσπαστικό τμήμα της οποίας, εντάσσεται

¹¹⁸ *Ιστορία*, 131.

Γιάννη Κορδάτου, *Δημοτικισμός*, 256.

¹¹⁹ *Δημοτικισμός*, 256, παρ. 58, «*Ριζοσπάστης* 16 Δεκέμβρη 1927».

-αρχικά- και ο Ιμβριώτης, ο οποίος και θα «στρατευτεί» στο δημοτικιστικό κίνημα. Ένα κίνημα προσφοράς μα ταυτόχρονα και «ανάδειξης» μέσω αυτής καθ'αυτής της δημοσιοποίησης της διανοητικής του, παρουσίας, για τον ίδιο, αλλά και την ιδεολογική συνοδοιπόρο και σύζυγο αυτού, Ρόζα Ιμβριώτη, «Διοχετεύοντας» κατ' αυτόν τον τρόπο, αργότερα «το πάθος της στράτευσης του στον δημοτικισμό», «στην έμπρακτη επεξεργασία των θεωρητικών βάσεων της «προοδευτικής ιδεολογίας»» και καθιστώντας παράλληλα η εν λόγω διαδικασία αυτή καθ'αυτή, μεταξύ άλλων, και τον Ιμβριώτη θεωρητικό και πολιτικό «εκπρόσωπο» «του νόμιμου πολιτικού σχήματος της Αριστεράς, στις καίριες αντιπαραθέσεις του με τις επιλογές και την πρακτική των πολιτικών εκπροσώπων της «ολιγαρχικής μειοψηφίας»»¹²⁰.

Σ' αυτό όμως το σημείο, θα επανέλθω στην εξέταση της άποψης-θέσης του Ιμβριώτη, σχετικά με το ζήτημα της δημοτικής γλώσσας, το «λεγόμενο» γλωσσικό, καθώς και τη συμβολή-συμμετοχή του, στο ευρύτερο δημοτικιστικό κίνημα, όπου εν προκειμένω ο Ιμβριώτης, διαβλέπει και εκτιμά την πορεία του δημοτικισμού. Θέτοντας -αρχικά- ως αφετηρία «την επανάσταση του Εικοσιένα», προφανώς προσεγγίζει στη συγκεκριμένη του, «αναφορά» το εν λόγω «επαναστατικό γεγονός», υπό την έποψη και μιας «αστικό-φιλελεύθερης» με ταξικά στοιχεία επανάστασης, ενώ ταυτόχρονα παρατηρεί σε θεωρητικό-«ιδεολογικό» επίπεδο, την ύπαρξη, συγκρότηση και δημιουργία «διάφορων» «πνευματικών ρευμάτων», τα οποία προϋπήρχαν της συγκεκριμένης χρονικής-ιστορικής «στιγμής» και τα οποία άρχισαν να «μορφώνουν», μπαίνοντας στη διαδικασία και ν' αρχίζουν σιγά-σιγά και ν' «αξιώνουν», το ρόλο της «ζωντανής φύτρας». Μιας «φύτρας» που μπορεί ν' «ανθίσει» και να «καρπίσει», χωρίς βέβαια να είναι σύμφωνος και να αποδέχεται εν συνόλω ή εν μέρει τα συγκεκριμένα «πνευματικά ρεύματα», υπονοώντας στο εν λόγω σημείο, τόσο το «αρχαιοελληνικό ιδανικό» με την αρχαΐζουσα, όσο και τη λόγια παράδοση της μέσης οδού του Αδαμαντίου Κοραή¹²¹.

Μάλιστα η «μέση οδός» στο θέμα της γλώσσας, θ' αποτελέσει -μετά την απελευθέρωση- και το «όχημα», του γλωσσικού, του πολιτικού και ιδεολογικού συμβιβασμού, της τότε ανερχόμενης «αστικής τάξης» «με τα φεουδαρχικά στοιχεία». Παράλληλα δε σ' αυτό το σημείο, θα μπορούσα να διαβλέπω συμφωνώντας και με τη γνώμη του Ιμβριώτη, «κάμψη» «της επαναστατικής ορμής προς τα εμπρός» λόγω της συντηρητικοποίησης αμέσως μετά τον απελευθερωτικό, μα και αστικό επαναστατικό αγώνα του χίλια οχτακόσια εικοσιένα, της φιλελεύθερης ελληνικής αστικής τάξης. Μιας τάξης, η οποία αδυνατεί έτσι να «χαράξει» «μιάν ιστορική ανάβαση», διαμορφώνοντας προφανώς και τις αναγκαίες εκπαιδευτικές, θεωρητικές, αλλά και «ιδεολογικές» προϋποθέσεις, ενώ όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Ιμβριώτης: «Τέτοια κατάσταση» διεπόμενη από συμβιβασμούς και συμμαχίες ετερόκλητων στοιχείων «δεν είναι κατάλληλη για ν' αφομοιώσει και» να «σαρκώσει μέσα της, τα γόνιμα στοιχεία του αρχαίου πολιτισμού» και δη ενός πολιτισμού πραγματικά σημαντικού, τον οποίο χαρακτηρίζουν πολλές μεγάλες στιγμές. Ενός πολιτισμού, ο οποίος όμως ως στείρο πρότυπο-ιδανικό οδήγησε και «έθρεψε την τυπολατρεία, την άγονη αρχαιοπληξία», καθώς και «τον αφόρητο σχολαστικισμό που βάραινε πάνω στη ζωή ολόκληρου του λαού», μιας και η οπτική των υποστηρικτών της «αρχαΐζουσας» απέβλεπε μάλλον αντίθετα προς

¹²⁰ *Δημοτικισμός*, 256, 257.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85, Ιμβριώτης, *Ιδεολογικά*, 37.

¹²¹ Γιάννη Ιμβριώτη, *«Η κοινωνική»*, 9.

την ικανή και αναγκαία συνθήκη «αποδοχής» και «καταξίωσης» κάθε πολιτισμού, απλά στην «παθητική αποδοχή του», υπό μορφή «κακής αντιγραφής». Θα παραβλέψουν εν προκειμένω οι αρχαϊστές, τη δυναμική της «καταξίωσης» του εκάστοτε πολιτισμού, όχι μόνο «από τον εαυτό του», αλλά και από την εκάστοτε αντικειμενική πραγματικότητα και δη με διαλεκτικές αλληλεπιδραστικές σχέσεις υποκειμένου-ων-πράξης¹²².

Μια «τυπολατρεία» κι ένα «σχολαστικισμό» που «δεν περιοριζόταν μόνο στο γλωσσικό καθαρευουσιανισμό», αλλά παράλληλα μέσω της εν λόγω γλώσσας, «έβανε τη σφραγίδα της, σ' όλη την πνευματική δραστηριότητα». Και πιο συγκεκριμένα, όπως σημειώνει και ο Ιμβριώτης, κατ' αυτόν τον τρόπο, η καθαρεύουσα, «μόρφωνε μια μηχανιστική τάση στο στοχασμό και στην τέχνη (καθαρευουσιάνικη λογοτεχνία, μα και αρχιτεκτονική)», συμβάλλοντας έτσι στον έντονο ταξικό διαχωρισμό, τόσο σε πνευματικό επίπεδο, καθώς και σε επίπεδο εκπαιδευτικής διάρθρωσης και λειτουργίας. Μπορεί να ειπωθεί κατ' επέκταση, ότι θα στερήσει εν προκειμένω αυτή καθαυτή η «τυπολατρεία», «την πνευματική» και εκπαιδευτική «δραστηριότητα» της χώρας μας, από τη δυνητική διαλεκτική δυναμική της «ζωής» και αυτής της «ζωντανής»-λαϊκής γλώσσας, εξυπηρετώντας σ' αυτό το σημείο, κατά την οπτική του Ιμβριώτη, «την άρχουσα τάξη» της εν λόγω εποχής, -άποψη με την οποία συμφωνεί και ο γράφωντας-. Με βάση δε τα παραπάνω, θα μπορούσε η ίδια «γλωσσική ιδεολογία» να θεωρηθεί, ότι «ήθελε» το «λαό» απλά «ένα βολικό όργανο», «χωρίς καθαρή συνείδηση της αξίας του». Ενώ είναι γεγονός, ότι η παιδεία, το σύστημα εκπαίδευσης και η πνευματική παραγωγή της καθαρεύουσας, αλλά και η ίδια αυτή καθαυτή η καθαρεύουσα, συνιστούν «μιά αριστοκρατική παιδεία» έντονου ταξικού στίγματος, και κατά συνέπεια, η συγκεκριμένη μορφή παιδείας, συνιστά μια παιδεία της άρχουσας τάξης, η οποία «υιοθετούσε και υμνούσε μόνο την κλασσική μόρφωση», χωρίς, και δη ηθελημένα, «να έχει κατορθώσει να πραγματώσει ένα εκπαιδευτικό σύστημα που ν' ανταποκρίνεται στις ανάγκες του λαού». Μιας και η συγκεκριμένη «τάξη», μπορεί «να λάτρεψε» «τόσο τον αρχαίο κόσμο», «λάτρεψε» όμως «τον αρχαίο κόσμο» όχι σε επίπεδο «ουσίας», μα σ' αυτόν καθ' αυτόν «τον εξωτερικό τύπο», προσπαθώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, να κρατήσει κι αυτή τη «γλώσσα» ως ζωντανό κώδικα επικοινωνίας των ανθρώπων, απλά «στάσιμη»¹²³.

Και δεν κατάφερε αυτή η τάξη, ν' αφογκραστεί τις ανάγκες του λαού, και ν' ανταποκριθεί εν συνεχεία σ' αυτές, γιατί «αυτή η τάξη που λάτρεψε τόσο τον αρχαίο κόσμο -όχι στην ουσία του, μα στον εξωτερικό τύπο- ενδιαφερόταν μόνο για τους λίγους, όχι για τους πολλούς». Ενώ οργάνωνε επί της συγκεκριμένης εξουσιαστικής λογικής, την εν λόγω μορφή παιδείας. Αντίστοιχα, όπως και ο Ιμβριώτης αφήνει να εννοηθεί, η συγκεκριμένη «γλώσσα» μπορεί να ιδωθεί ως μέσο αποκλεισμού και πνευματικής καταδυνάστευσης των πολλών, από την εν λόγω κυρίαρχη τάξη. Μια τάξη που ήθελε το λαό ένα «όργανο»-«υποχείριο» «χωρίς καθαρή συνείδηση της αξίας του, της δημιουργίας του, ολόκληρου του εαυτού του», διαμορφώνοντας παράλληλα σε κάθε περίπτωση με την καθαρεύουσα, τις ικανές και αναγκαίες συνθήκες, της «άγνοιας», του «αναλφαριθμητισμού», αλλά και της ταξικής και ιδεολογικής της, κυριαρχίας. Αν και εν προκειμένω, η απόρριψη της καθαρεύουσας, δε σημαίνει και απόλυτη απόρριψη της κλασσικής παιδείας.

¹²² «Η κοινωνική», 9, 10.

¹²³ «Η κοινωνική», 9, 10.

Κάτι που αποδεικνύεται περίτρανα στην περίπτωση του Ιμβριώτη, ο οποίος αποδέχεται την κλασσική παιδεία, αλλά παράλληλα αιτείται και απαιτεί ως προοδευτικός διανοούμενος, «τον περιορισμό της» στο πλαίσιο θέασης «που επιβάλλει η ζέουσα σύγχρονη πραγματικότητα». Απαιτώντας παράλληλα κατ' αυτόν τον τρόπο, όπως τονίζει ο ίδιος, «τη ζωντανή μετουσίωση αυτού του θησαυρού» -όπως αποκαλεί την ουσιαστική κλασσική παιδεία- «τόσο περισσότερο, όσο δε μπορούμε ν' αρνηθούμε κάθε δεσμό με τον αρχαίο ελληνισμό», αν και στη συνέχεια σπεύδει να επισημάνει χαρακτηριστικά, ότι αυτό όμως δε σημαίνει «πως πρέπει ν' αναστήσουμε τον αρχαίο κόσμο για να κάνουμε χειροπιαστή τη συνέχιση του», προσθέτοντας εν τέλει, πως «τέτιος στοχασμός θα ήταν ολωσδιόλου ουτοπικός»¹²⁴.

Και εξακολουθώντας το συλλογισμό του· ο Ιμβριώτης, -και έχοντας σαν οπτική και θεωρητικά «εργαλεία» προσέγγισης, της πραγματικότητας και των γεγονότων, το διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό, κάτι που του δίνει τη δυνατότητα, μιας σχετικά «ρεαλιστικής» φιλοσοφικής θεώρησης, στα τεκταινόμενα, τόσο της εποχής του, όσο και αναφορικά με τα συμβαίνοντα «καλά» ή «κακά» παρελθόντων περιόδων· σημειώνει το στοιχείο ριζικών κοινωνικών, ιδεολογικών και πολιτισμικών διαφοροποιήσεων, και δη υπό την έποψη, ουσιαστών δομικών κι όχι μόνο, κοινωνικό-πολιτικό-οικονομικών διαφορών που εντοπίζει ο Marx, στις συνθήκες της αρχαίας Ελλάδας και του σήμερα. Θεωρεί δε ορθή τη γνώμη του Marx, ότι «είναι «ακατόρθωτη» η «επανάληψη» στην πράξη «των αρχαίων ελληνικών αριστουργημάτων», ενώ προσθέτει σε επίπεδο εξαγωγής συμπερασμάτων, ότι την εν λόγω «παρατήρηση του Μαρξ πρέπει να τη γενικεύσουμε για όλο τον αρχαίο πολιτισμό». Μιας και «δε μπορούμε να ζητούμε την ανάσταση ενός περασμένου», ανεξάρτητα από το γεγονός, ότι αυτό μπορεί να υπήρξε μοναδικό και «καταπληχτικό». Κάτι που οφείλεται στην αλλαγή, πολλώ δε με την πάροδο τόσων αιώνων, τη ριζική ανατροπή, παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων επί του «ιστορικού γίνεσθαι»¹²⁵.

Άρα σ' αυτό το σημείο, μπορώ να καταλήξω άμεσα στο συμπέρασμα, ότι στο πλαίσιο της εν λόγω εργασίας του Ιμβριώτη, η καθαρεύουσα παρουσιάζεται «ξεκάθαρα», ως «μέσο συμβιβασμού» των δύο τμημάτων της κυρίαρχης τάξης της Ελλάδας -του τσιφλικαδικού-φεουδαρχικού και του φιλελεύθερου-αστικού-. Παράλληλα δε μπορεί να ειπωθεί ότι τονίζεται ο πέρα για πέρα αρνητικός ρόλος της, ως τροχοπέδη, στο επίπεδο της «πνευματικής», λογοτεχνικής και εν γένει καλλιτεχνικής δημιουργίας, ενώ ο ίδιος ο Ιμβριώτης, αν και δεν είναι καθαρευουσιάνος, και η θέση του, για την καθαρεύουσα υπήρξε «ξεκάθαρη», μπορεί να θεωρηθεί ενδιαφέρον προς παρατήρηση και εξαγωγή συμπερασμάτων, ο τρόπος το «πώς» δηλαδή, προσεγγίζει το θέμα της δημοτικής γλώσσας. Θεώρηση-προσέγγιση, όπου μάλλον συμφωνεί με το συντάκτη του *Ριζοσπάστη*, στον οποίο αναφέρθηκα μέσω του Γιάννη Κορδάτου παραπάνω, έστω κι αν αλλάζει και διαφοροποιεί την προσέγγιση του, σε επίπεδο διατύπωσης. Μιας και για τον Ιμβριώτη «υπάρχουν» «δυο διαφορετικά εθνικά ιδανικά, το αστικό ταξικό και το λαϊκό». Οπότε η γλώσσα δεν είναι τίποτε άλλο, παρά το μέσον για την επικράτηση, -ανάλογα με τον τρόπο χρήσης και την εν γένει αξιοποίηση της- της μιας ή της άλλης τάξης, σε επίπεδο ιδεολογίας, ενώ σαν χαρακτηριστικό στοιχείο αντίθεσης, ο Ιμβριώτης

¹²⁴ «*Η κοινωνική*», 10, 11.

¹²⁵ «*Η κοινωνική*», 11.

σημειώνει, την ενέχουσα τον έντονο χαρακτήρα της ταξικής-εξουσιαστικής σκοπιμότητας, χρησιμοποίηση της δημοτικής γλώσσας, για την ποδηγέτηση του «νεοελληνικού λαού». Οδηγώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, -όπως επισημαίνει- αυτόν «έμμεσα», «να πραγματώσει τα εθνικιστικά όνειρα», αποδίδοντας του, «απλά» το ρόλο του «βολικού οργάνου». Γι' αυτό ακριβώς και θεωρεί αυτή τη δημοτική των «εθνικιστικών ονείρων», μα και το «λαό» που την ακολουθεί «ένα σχήμα». «Ένα σχήμα» με το οποίο, «δε σαρκώνει κανείς», «ένα άλλο σχήμα», διαβλέποντας παράλληλα σ' αυτό το σημείο, επί του «κώδικα» της δημοτικής γλώσσας, αυτού καθ αυτού, διαφορετικές «όψεις» και «αναγνώσεις». «Όψεις» και «αναγνώσεις», οι οποίες προσδιορίζονται ανάλογα με το «ταξικό»-«ιδεολογικό» περιεχόμενο, το οποίο κατά τον Ιμβριώτη μπορεί να ειπωθεί ότι εμπεριέχει σε «θεωρητικό»-«ιδεολογικό» επίπεδο, δια του «σχηματικού» χαρακτήρα της εν λόγω έποψης, και «μεταφυσικές» προεκτάσεις επί της σχεσιακής θεώρησης «έθνους»-«λαού» και δη «σταθερά» ιδωμένης της εν λόγω σχέσης, επί του «κώδικα» της δημοτικής γλώσσας¹²⁶.

«Ο δημοτικισμός αυτός», ο δημοτικισμός, «όπως τον έχει προβάλλει η αστική τάξη», έχει χάσει κατά τον Ιμβριώτη, το φιλελεύθερο ιδεολογικό του, σφρίγος και τη δύναμη της νέας ανερχόμενης τάξης, η οποία υπόσχεται ριζικές αλλαγές. Ενώ μπορεί παράλληλα να ειπωθεί ότι η εν λόγω μορφή, ή καλύτερα ιδεολογική έκφανση-έκφραση του δημοτικισμού, δε μας δίνει πια την εικόνα ενός «μαχητικού κινήματος». Ενός κινήματος που «απλώνεται» και «απλώνει» παράλληλα τα ιδεολογικά του, χαρακτηριστικά, στο πλαίσιο μιας «πλατιάς ιδεολογίας». Τουναντίον ο δημοτικισμός της αστικής τάξης, κατά τον Ιμβριώτη, «έχει γίνει πολύ τυπικός», έως «σχηματικός». Έχει φτάσει μάλιστα στο σημείο, -όπως υποστηρίζει και υπερτονίζει ο Ιμβριώτης- «η λαϊκή ψυχή, η νεοελληνική πραγματικότητα» ακόμα «κι η δημιουργική μετουσίωση του αρχαίου κόσμου», μα και το στοιχείο αυτού καθ αυτού του «ανθρωπισμού», «να καταντήσουν» «από καιρό σαν τα ομηρικά είδωλα που χρειάζονται να πιούν ζωντανό αίμα για να μπορέσουν να κινηθούν και να μιλήσουν». «Κι αυτό το αίμα» συμπληρώνει, επιμένοντας στον «έντονα ποιητικό» και συνάμα «πολιτικό»-ταξικό τόνο του, «το βρίσκουν και το ρουφούν τώρα μέσα σε άλλα ιδεολογικά κινήματα κι όχι μέσα στον παραδομένο δημοτικισμό». Εννοώντας υπ' αυτή την έποψη, με τον όρο «δημοτικισμός», την προαναφερθείσα «ιστορική ιδεολογική κίνηση», η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί και ως «αστικός δημοτικισμός». Μια «ιδεολογική κίνηση», στην οποία ασφαλώς και μπορώ να διακρίνω το στοιχείο του «θαυμασμού», «για το λαό», αν και κατά τον Ιμβριώτη, όσον αφορά το δημοτικισμό ως κίνημα με έντονα «θεωρητικά» και «ιδεολογικά» στοιχεία-χαρακτηριστικά γνωρίσματα και την παράλληλη πορεία του, με τη «σοσιαλιστική» «ιδεολογία», οι δύο όροι οφείλουν απλά να ιδωθούν «ξεχωριστά». Μιας και ο «δημοτικισμός», λόγω ακριβώς της μετουσίωσης του, σε ένα «σχήμα» υπό την έποψη, του «τυπικού», ενέχει αυτό καθ αυτό το «στοιχείο» της «φθίσης» του¹²⁷.

Αντίστοιχα «τα συνθήματα» του δημοτικισμού υπό την έποψη, που τον «αναφέραμε, τα αντικρύζουμε», διευκρινίζει ο Ιμβριώτης, «μόνο με το ορισμένο νόημα που τους έδωκαν οι οπαδοί του», και «τα ξεχωρίζουμε», συνεχίζει «αυστηρά από όσα παρόμοια κηρύττουν άλλες ιδεολογίες». Προτάσσοντας εν προκειμένω, τη «σοσιαλιστική», ενώ τέτοιου είδους διαφοροποιήσεις -

¹²⁶ «Η κοινωνική», 9, 10, 20, 21.

Γιάννη Κορδάτου, *Δημοτικισμός*, 256.

¹²⁷ «Η κοινωνική», 17, 18.

«σχηματικές» ή μη- έχουν «ξεκινήσει» ήδη, με βάση τις «πηγές», μάλλον από πολύ «νωρίς», με πλαίσιο αναφοράς τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, για τον οποίο, όσον αφορά στην περίοδο του 1920, θα μπορούσα να διακρίνω, ουσιαστικά «ένα κέντρο έλξης», αυτών των «σοσιαλιστών διανοουμένων». Και ενυπάρχει η εν λόγω «λειτουργία», μιας και από ένα χρονικό σημείο και μετά, έχουν ήδη διαμορφωθεί «οι επαρκείς όροι για τη δημιουργία» των «λεγόμενων» «οργανικών διανοουμένων», και ο δημοτικισμός και οι εκπρόσωποι του, «με τον διττό ορισμό, προς την πολιτική του Βενιζέλου», κατέστη πλέον «ιστός ομογενοποίησης μιας κατηγορίας ανθρώπων που μπορούν να προσφέρουν τη διανοητική τους, εργασία σε μια κοινωνία που ανασυντάσσεται, *inter alia*» και συνάμα σ' αυτόν «τον εκπαιδευτικό θεσμό», αν και είναι γεγονός, ότι κατά την εν λόγω χρονική-ιστορική περίοδο, υπήρξε έντονη διαμάχη με το κόμμα των «Κοινωνιολόγων», αναφορικά «με τον τρόπο» «που ρύθμιζε συνταγματικά», «η πρώτη κυβέρνηση Βενιζέλου» «το θέμα της γλώσσας»¹²⁸.

Βέβαια η εν λόγω θέση την οποία εκφράζει ο Ιμβριώτης, ενισχύεται ακόμα πιο πολύ, αν ληφθεί υπόψη και η σχετική ανάλυση του καθηγητή Εμμανουήλ Κριαρά, ο οποίος αναφέρεται στην αντίστοιχη παρόμοια «άποψη» του Ποιητή Κώστα Βάρναλη, που μετείχε του στενού κύκλου των προοδευτικών διανοουμένων, του Εκπαιδευτικού Ομίλου, και ο οποίος αναφερόμενος στη «νέα προσπάθεια των μεταρρυθμιστών του 1917, και του Δελμούζου επομένως», απόπειρα η οποία «επιχειρήθηκε το 1923-1924, μετά την επάνοδο των βενιζιλικών στην εξουσία», τη χαρακτηρίζει «λιγάκι αναχρονιστική». Παράλληλα δε μπορεί να ειπωθεί, ότι η εν λόγω άποψη, η οποία κουβαλάει μέσα της, τον παραπάνω χαρακτηρισμό, έχει σαν αφετηρία και απηχεί τη γενικότερη διαμορφούμενη «άποψη»-«γνώμη», μεγάλου μέρους «αριστερών διανοουμένων της εποχής», οι οποίοι έχουν ήδη αρχίσει να υποστηρίζουν ότι «το γλωσσικό ζήτημα στον τόπο μας» «δεν ήταν πια το σοβαρότερο θέμα» «μέσα στη δεκαετία του '20»¹²⁹.

Κατά τη συγκεκριμένη μερίδα διανοουμένων του Εκπαιδευτικού Ομίλου, της οποίας ηγετική μορφή υπήρξε ο Γληνός, με συγκοινωνούς τον Κώστα Βάρναλη, το Γιάννη και τη Ρόζα Ιμβριώτη, τον Μ. Παπαμαύρο, καθώς και πλειάδα άλλων, σοσιαλιστών-δημοτικιστών, προτάσσεται πλέον «το γενικότερο κοινωνικό πρόβλημα». Ένα ζήτημα με κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις-προεκτάσεις και χαρακτηριστικά, το οποίο σύμφωνα με τη γενική «άποψη» των εν λόγω προοδευτικών διανοουμένων, «μέσα στα πλαίσια της προώθησης και της λύσης του θα έβρισκε λύση και το θέμα της γλώσσας». Παράλληλα δε προβάλλει ως αναγκαίο και επιτακτικό το «στοιχείο», μιας εύλογης διαφοροποίησης, μεταξύ της φιλελεύθερης πτέρυγας υπό τον Αλέξανδρο Δελμούζο, -χωρίς βέβαια σ' αυτό το σημείο, να παραβλέπω τις «σοσιαλιστικές του, περιπέτειες»- απ' τη μια, και του Δημήτρη Γληνού και της αναφερόμενης ομάδας των προοδευτικών-«αριστερών διανοουμένων» απ' την άλλη, μιας και κατά το Βάρναλη, το εν λόγω «θέμα» «έφευγε» πλέον, «από τις δυνατότητες» «της ανερχόμενης αστικής τάξης», πολλώ δε αν ληφθεί υπόψη, το γεγονός, ότι η εν λόγω τάξη και οι πνευματικοί της, εκπρόσωποι, «δεν κατάφεραν να λύσουν» το γλωσσικό ζήτημα. Ένα ζήτημα, όπου η

¹²⁸ «*Η κοινωνική*», 18.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Β', Α' μέρος, 42, 43.

¹²⁹ Εμμανουήλ Κριαρά, *Γλωσσοφιλογολικά*, 172.

ερμηνεία και η «λύση» του, μπορεί ή μάλλον μπορούσε να ιδωθεί, ως ένα «θέμα», το οποίο τίθεται θεωρητικά σε επίπεδα πολλαπλών «αναγνώσεων»¹³⁰.

Αρα η «άποψη»-θεωρητική προσέγγιση, την οποία πρεσβεύει ο Ιμβριώτης, έχει ήδη αρχίσει να «ζυμώνεται» στο πλαίσιο δράσης-«λειτουργίας», -υπό την έποψη της πνευματικής συνεισφοράς με κοινωνικό-πολιτικές προεκτάσεις- αυτού καθαυτού του Εκπαιδευτικού Ομίλου, διαμορφούμενη στον περίγυρο του Γληνού, αλλά και των συνεργατών του, από την εποχή των αρχών του 1920, ίσως και λίγο «νωρίτερα», αν ληφθούν υπόψη οι «επιρροές» της Οκτωβριανής επανάστασης, «άμεσες» ή «έμμεσες». Λαμβάνοντας δε υπόψη όλα τα παραπάνω, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι «η συζυγία δημοτικισμού και σοσιαλισμού», «ήταν επόμενο» «να καταγραφεί ως κυμαινόμενη και μη ευθύγραμμη διεργασία». Κάτι που αποκτά ακόμα μεγαλύτερη βαρύτητα, αν ιδωθεί η εν λόγω διαδικασία σε ένα αντιθετικό πλαίσιο-μοτίβο γεγονότων, των οποίων «προϋποτίθενται ορισμένες καίριες διαμεσολαβήσεις». «Διαμεσολαβήσεις» «που καθιστούν εφικτή τη συνύπαρξη μέρους και όλου» «χωρίς» παράλληλα «η γενική σκόπευση να παραβλέπει τις προτεραιότητες των ειδικότερων στόχων»¹³¹.

Και συνεχίζει η εν λόγω ανάλυση, κατ' αυτόν τον τρόπο, «inter alias», θα μπορούσαν να ιδωθούν και να θεωρηθούν στο πλαίσιο θέασης, μιας αναφοράς κοινωνικής-ιστορικής μνήμης, τόσο «το κίνημα στο Γουδί, το Λαϊκόν Κόμμα των «Κοινωνιολόγων», το Κόμμα Φιλελευθέρων και οι διαδοχικές κυβερνήσεις Βενιζέλου». Μάλιστα, σ' αυτό το σημείο, αναφορικά με τη χρήση του όρου «Βενιζελισμός», επεξηγείτε ότι «περιέγραψε τη φανατική «ιδεολογία» των οπαδών τους»· «Παραγραφάκια». Ενώ παράλληλα στο ίδιο πλαίσιο αναφοράς κοινωνικής-ιστορικής μνήμης, μπορούν να ιδωθούν και «ο Εκπαιδευτικός Όμιλος, οι βαλκανικοί πόλεμοι», «η επέκταση της ελληνικής επικράτειας, η δίκη του Ναυπλίου, η σύγκρουση Βενιζέλου-Κωνσταντίνου, η κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης, ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, η είσοδος της Δημοτικής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση», η Οκτωβριανή επανάσταση, «η ίδρυση του ΣΕΚΕ, η εκλογική ήττα του Βενιζέλου, η μικρασιατική καταστροφή κ.λπ.». Σ' αυτό το σημείο, οφείλω να επισημάνω, ότι ο δημοτικισμός υπήρξε αίτιο και ταυτόχρονα προϊόν. Αίτιο απ' την έποψη-«άποψη» του «κοινωνικού καταλύτη», όπως ήδη χαρακτήρισα το δημοτικισμό, και κατά συνέπεια «αποτέλεσμα»-«προϊόν» συγκεκριμένων ιστορικών και κοινωνικών συνθηκών και όρων διαμόρφωσης, μιας πολύ-επίπεδης αντικειμενικής πραγματικότητας¹³².

Συνθηκών και όρων διαμόρφωσης, μιας πολύ-επίπεδης αντικειμενικής πραγματικότητας, που διαπνέονταν από την επαναστατική κοινωνική ορμή της Οκτωβριανής επανάστασης, σε διεθνές επίπεδο, αλλά συνάμα κι από τις «ζυμώσεις» και τις «φιλελεύθερες προσδοκίες» στην Ελλάδα. Όποτε αν ληφθεί υπόψη, «η δίνη αυτών των γεγονότων» απ' τη μια, αλλά και ο ρόλος, η συμβολή και η συνεισφορά «κυρίως» από «διανοούμενους με ισχυρή παρουσία στην πνευματική και πολιτική σκηνή της εποχής» απ' την άλλη, η οπτική, η οποία διαβλέπει στη συζυγία «δημοτικισμός-σοσιαλισμός», μία «κυμαινόμενη και μη ευθύγραμμη διεργασία», προσεγγίζει κατά εύλογα ορθό τρόπο, το παραπάνω ακανθώδες ζήτημα. Μιας και ο «δημοτικισμός», στο πλαίσιο θέασης της «συζυγίας δημοτικισμού-σοσιαλισμού», προβάλλει, τόσο ως το «κήρυγμα»

¹³⁰ Γλωσσοφιλογικά, 172.

¹³¹ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Β', Α' μέρος, 165, 166.

¹³² *Η σοσιαλιστική*, Β', Α' μέρος, 165, 166, *Ο Νουμάς*, ΙΓ', 1915, 163.

του «κοινωνικού ξαναγεννημού», χωρίς όμως στο πλαίσιο της νεοελληνικής πραγματικότητας να αποποιηθεί ούτε «στιγμή», τα διάφορα «εθνικό-κοινωνικά» στοιχεία, πολλώ δε αν ληφθούν υπόψη και τα «στάδια» ανάπτυξης και διαμόρφωσης υπό διαφορετικές συνθήκες, συγκυρίες και αίτια δυναμικής, κάθε φορά, αυτού καθαυτού του «δημοτικισμού» ως κινήματος, «για την καθολική ανάπλαση της ελληνικής ζωής εθνικής και κοινωνικής». Ενώ θα πρέπει σ' αυτό το σημείο, να επισημανθεί ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, και με βάση την παραπάνω θεωρητική ανάλυση, ο δημοτικισμός είτε θεωρηθεί και ιδωθεί απ' τη σκοπιά μιας απλής γλωσσο-εκπαιδευτικής «μεταρρύθμισης», είτε ως μια «επανάσταση ενάντια στην παράδοση και στο σύνολο κοινωνικό καθεστώς που αυτή εδημιούργησε», όπως αναφέρει ο Νουμάς (Ι'. 1912, 433), είτε μια δεκαετία «αργότερα», τεθεί πολύ περισσότερο έντονο το πρόταγμα-πρόσταγμα «της καθολικής ανάπλασης της ελληνικής ζωής, εθνικής και κοινωνικής», λογική, η οποία περιλαμβάνεται και μέσω της ιδεολογικό-πολιτικής και εν γένει θεωρητικής προσέγγισης, του «εθνικό-κοινωνικού» «σταδίου», ο «δημοτικισμός» παραμένει ο κοινωνικός καταλύτης, μεγάλων γεγονότων και εξελίξεων, σε όλα τα επίπεδα. Επηρεάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, την ίδια την κοινωνία σε πολιτικό, κοινωνικό, πνευματικό, αλλά και ιδεολογικό επίπεδο, ενώ κατ' επέκταση, ο Εκπαιδευτικός Όμιλος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και να ιδωθεί, όπως αναφέρει και ο Α. Τρανός, «Εκπαιδευτικός Όμιλος», *Ο Νουμάς, Ι', 1912, 24-26*) ως «μοχλός» «αναμορφωτικός της κοινωνίας»¹³³.

Όμως σ' αυτό το σημείο, θα επανέλθω σ' αυτή καθαυτή την ανάπτυξη της προσέγγισης του Ιμβριώτη, όπου με βάση όλα τα παραπάνω «αρνητικά» εκ του συνόλου στοιχεία που ανέφερα και στηρίζονται σύμφωνα με τον ίδιο, στο γεγονός ότι «τούτη τη στιγμή ο δημοτικισμός» -αναφερόμενος στη μορφή και ιδεολογική έκφραση του αστικού δημοτικισμού- «δε βρίσκεται» πλέον σε «σύγκρουση με τη φεουδαρχική νοοτροπία». Ενώ τόσοι και τόσοι οπαδοί του, -να σημειώσω εδώ διαφορετικών ιδεολογικών κατευθύνσεων και αφετηριών- έκαναν το αναμενόμενο, δηλαδή «έχουν διαφοροποιηθεί και σκορπίζεται κάτω από αντίθετες μεταξύ τους ιδεολογικές σημαίες». Αν και διατηρείται όμως ως άμεσος, έστω και μόνος συνδετικός κρίκος, όπως παραδέχεται εν τέλει ο Ιμβριώτης, αυτή η «υπεράσπιση της λαϊκής γλώσσας». Και προβάλλει την «υπεράσπιση της λαϊκής γλώσσας», μιας και η «λαμπρή ιδεολογική κίνηση» του «αστικού δημοτικισμού» έχει πάψει πια κατά την εν λόγω «άποψη», προ καιρού να συνιστά «ένα μαχητικό κίνημα», το οποίο περιελάμβανε -αρχικά- υπό την έποψη και οπτική στη θέση μιας «πλατιάς ιδεολογίας», την «ιδεολογική κίνηση» αυτού καθαυτού του «δημοτικισμού»¹³⁴.

Αντίθετα ο Ιμβριώτης, διαβλέπει στον προλεταριακό δημοτικισμό, όπως και ο Γληνός άλλωστε, ένα «νέο κίνημα» που «αγκαλιάζει όλα τα προβλήματα». Ένα κίνημα με πολλές δυνατότητες και σε πολλαπλά επίπεδα, το οποίο «παίρνει κι αφομειώνει μέσα του κι αυτά ακόμα τα φιλελεύθερα αστικά κηρύγματα». Ενώ κηρύγματα που «υιοθετούσε και πρόβαλλε» το κίνημα του δημοτικισμού, απλά τώρα τα χρησιμοποιεί σ' ένα πλαίσιο ταξικής συνειδητής πράξης και μετουσίωσης, «ανεβάζοντας» «τώρα» τα εν λόγω στοιχεία, τα αφορώντα τη γλώσσα, αλλά μαζί και την κοινωνία «σ' ένα πολύ υψηλότερο επίπεδο». Οδηγούμενο εν προκειμένω, το εν λόγω κίνημα, πλέον από τη διαλεκτική διαδικασία της σύνθεσης, αλλά και της μετατροπής μέσω του

¹³³ *Η σοσιαλιστική*, Β', Α' μέρος, 165, 166.

¹³⁴ Γιάννη Ιμβριώτη, «*Η κοινωνική*», 17.

«εργατικού στοιχείου», και της «νέας κοινωνικής δύναμης», στη θέση του ταξικού-κοινωνικού καταλύτη, θα παρουσιάσει «ολωσδιόλου νέα» δεδομένα και χαρακτηριστικά, για τα οποία κατά τον Ιμβριώτη, μπορεί να ειπωθεί ότι συνιστούν στοιχεία μιας γλώσσας και κοινωνικής συνείδησης από «ζωντανή σάρκα και αίμα». Καθιστώντας τα παραπάνω στοιχεία κατ' αυτόν τον τρόπο και με την εν λόγω δυναμική, «ικανά να κινήσουν το λαό στη δημιουργία μιας ανώτερης ζωής». Και εν προκειμένω για τον Ιμβριώτη, με βάση τα εν λόγω στοιχεία, τον κύριο ρόλο δεν παίζει η γλώσσα αυτή καθαυτή ως «σχήμα», αλλά η γλώσσα απλώς ακολουθεί την κοινωνική δύναμη και δράση που διαμορφώνεται απ' την πλευρά του λαού, με ιδιαίτερη έμφαση «στο εργατικό στοιχείο», ούτως ώστε να έχει τη δυνατότητα μιας επαναστατικής ανασυγκρότησης, με το στοιχείο της ανατροπής της κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικής κατάστασης και συνείδησης, στο πλέγμα μιας συγκεκριμένης ταξικής αγωνιστικής ιδεολογίας. Επισημαίνοντας σ' αυτό το σημείο, ταυτόχρονα, και τη σχέση γενικού-ατομικού, για την οποία και ο Ιμβριώτης τονίζει την αναγκαιότητα «να είναι» το γενικό, «ορισμένο και πραγματικό». Κάτι που επιτυγχάνεται με τη «ζύμωση» και την αμφίδρομη σχέση, η οποία απαιτεί το γενικό «να υπάρχει μέσα στο ατομικό», «σαν τα αριστοτελικά «είδη» μέσα στα κατέκαστα πράγματα», ενώ ταυτόχρονα προϋποθέτει «κάθε ατομικό ή μερικό» «να μπαίνει μέσα στο γενικό», ούτως ώστε να «είναι ζωντανό», όπως τονίζει με ιδιαίτερη φιλοσοφική σαφήνεια, κάνοντας μερικά χρήση των αριστοτελικών όρων, χωρίς αυτό να αναιρεί τη μαρξιστική διαλεκτική από μέρους του, στην προσέγγιση της πραγματικότητας¹³⁵.

Μπορεί δε να ιδωθεί στην περίπτωση του ζεύγους Ιμβριώτη, πέραν του δημοτικιστικού κινήματος, στο οποίο και προσέφεραν σημαντικά σε μία σχέση όμως αμφίδρομη και δυναμικά αμοιβαία, επίσης ως καταλύτης, για τη μετέπειτα πολιτική και «θεωρητικό-ιδεολογική» τους, πορεία, και πιο έντονα στην περίπτωση της Ιμβριώτη, και η Εθνική Αντίσταση. Η Εθνική Αντίσταση κατά την οποία και θα επιτευχθεί «η (επαν)ένταξη», της Ιμβριώτη, αλλά και του Ιμβριώτη, στον οικείο -αρχικά- για την Ιμβριώτη, αλλά και για τον Ιμβριώτη, χώρο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος ΚΚΕ. Ενός χώρου, του οποίου η Ιμβριώτη θα αποτελέσει μία από τις σημαντικότερες -ή μάλλον- τη σημαντικότερη γυναίκα διανοούμενη, και η οποία θα κινηθεί στο «θεωρητικό-ιδεολογικό-πολιτικό» πλαίσιο του εν λόγω χώρου, και «θα αφιερωθεί στη συνέχεια, ως μέλος της ηγεσίας της ΕΔΑ, στη συγγραφή μικρών μελετών που ανασυγκροτούν τη φιλοσοφική θεμελίωση των ψυχοπαιδαγωγικών της αντιλήψεων», κινούμενη «με γνώμονα τις αρχές του «διαλεκτικού ματεριαλισμού» και με την πρόθεση να διασωθεί» «ο πραγματικός ουμανισμός» από την «απάνθρωπη κοινωνία των ιμπεριαλιστών αποικιοκρατών». Στην περίπτωση δε του Ιμβριώτη, οφείλω να επισημάνω, ότι υπήρξε «μέλος κι αυτός της Δ.Ε της ΕΔΑ» και από τη θέση του συνεργάτη «των *Ελεύθερων Γραμμάτων*» «έδωσε σε μια πρώτη σειρά δοκιμίων τις αρχικές μαρτυρίες της ιδεολογικής του στροφής». Μίας στροφής που χαρακτήριζε, τόσο η «βεβαιότητα» για το ορθό και τη «γονιμότητα της διαλεκτικής μεθόδου», αλλά συνάμα και η έλλειψη μιας «ανάλογης εμβάθυνσης», «ως προς τον τρόπο χρήσης της», με όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά, ουσιαστικά να «προοιωνίζουν την ενασχόληση του», ιδίως «-από την άρση της εκτόπισης

¹³⁵ Δημήτρη Γληνού, «*άρθρα 1942-1943*», πρόλογος, Γιάννη και Ρόζας Ιμβριώτη, 18. Γιάννη Ιμβριώτη, «*Η κοινωνική*», 21.

του (1951) ως την Μεταπολίτευση, οπότε και θα δώσει ορισμένα αυτοτελή δημοσιεύματα- με τον δοκιμιακό φιλοσοφικό λόγο που με συγκεκριμένες κάθε φορά αφορμές επιχειρεί να προσφέρει μια ευσύνοπτη «διαλεκτική» παρέμβαση στην τρέχουσα διαπάλη των ιδεών»¹³⁶.

¹³⁶ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική, Δ'*, 83, 84, 83 Ιμβριώτη, «Ο ανθρωπισμός», 20/21, 42,

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

II. Ψυχολογία της Μορφής

1) Η κριτική μορφολογική θεώρηση του Ιμβριώτη και οι θεωρητικές επιδράσεις «τρίτων»

Είναι αλήθεια ότι ο Ιμβριώτης, ξεκίνησε την πνευματική του, παρουσία ως ψυχολόγος-μελετητής-συγγραφέας σχετικών έργων, πράγμα το οποίο επέδρασε και στη μετέπειτα ενασχόληση του, με τη φιλοσοφία. Άλλωστε, μπορεί να λεχθεί ότι ο Ιμβριώτης και ως φιλόσοφος μετέπειτα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι «είχε αποδεσμευθεί από το αντικείμενο των σπουδών του και των μεσοπολεμικών του συγγραμμάτων», δηλαδή «την ψυχολογία». Πράγμα που σε συνδυασμό «με την πολιτική συγκυρία», αλλά και ίσως με το στοιχείο της «επίγνωσης» «ότι η κομματική ένταξη δεν αρκεί για τη μαρξιστική κατάρτιση», ιδίως σ' ένα ιστορικό πλαίσιο, «όπου θραύεται η παγερή ακινησία των κωδικοποιήσεων της», «δεν επέτρεψαν στον Ιμβριώτη να πορευθεί από τις δοκιμές στην ώριμη φιλοσοφική σύνθεση». Προβάλλοντας εν προκειμένω και δη κατ' αντίθεση, παράλληλα και «δυναμικά», ως «κυρίαρχη ιδέα», ιδίως στα «ύστερα δοκίμια» αυτού, -ιδέα που κατ' ουσίαν «η απαρχή της εξιχνιάζεται κιόλας στα πρώτα γραπτά του»- το στοιχείο της εστίασης «στο πρόβλημα της ελευθερίας, που τώρα αποκτά τη μορφή» και συνάμα το εννοιολογικό-σημασιολογικό περιεχόμενο αυτής «της απελευθέρωσης του ανθρώπου», τόσο «από τη φυσική νομοτέλεια», αλλά «και τους κοινωνικούς ταξικούς καταναγκασμούς». Καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, η εν λόγω φιλοσοφική θεώρηση επί της συγκεκριμένης έννοιας-ιδανικού, τον Ιμβριώτη, -πέραν από έναν «μέτριας» εμβέλειας Έλληνα φιλόσοφο-συγγραφέα, ο οποίος λόγω και της «τριβής» του «με την καθημερινή πολιτική σκηνή της διαπάλης των ιδεών, παρά την εύλογη χρησιμότητα της», «εδραίωσε την προτίμηση» του, «προς τον δοκιμακό λόγο»- «φιλόσοφο της ελευθερίας»¹³⁷.

Βέβαια παρ' όλες τις ιδεολογικές και σε επίπεδο φιλοσοφίας και πολιτικής «διακυμάνσεις», αλλά και διαφοροποιήσεις -γραμμικές ή μη- θα μπορούσε να ιδωθεί παράλληλα ως επιβεβλημένη «η «διαλεκτική» «ανατοποθέτηση» της εν λόγω «προβληματικής», ιδίως εν σχέσει «με την υιοθέτηση της παβλωφικής διδασκαλίας», όπου και ήδη έχω αναφερθεί. Σ' αυτό το σημείο, οφείλω να επισημάνω, ότι ο Ιμβριώτης, αποπειράται «διαλεκτικών» συνθέσεων, ακόμη και προ της υιοθέτησης της «παβλωφικής διδασκαλίας», την περίοδο όπου οι επιρροές της γερμανικής επιστημονικής κοινότητας και ιδιαίτερα του καθηγητή Spranger, είναι κάτι παραπάνω από εμφανείς, στα διάφορα έργα του. Έργα όπως η *Ψυχανάλυση*, -καταρχάς- αλλά κύρια η δίτομη ψυχολογική μελέτη *Μορφολογική Ψυχολογία*, -την οποία και θα προσπαθήσω σ' ένα πλαίσιο αντικειμενικής θεώρησης, ιδωμένης στην φιλοσοφική-επιστημονική «εικόνα» του εν λόγω κεφαλαίου, να προσεγγίσω όσο το δυνατόν διεξοδικότερα- και η οποία εκδόθηκε στην Αθήνα το 1932, καθώς και η μελέτη αυτού, έκδοση του 1931, για την παθολογική μνήμη, η οποία έφερε και τον ομώνυμο τίτλο. Στο σύνολο τους, θα μπορούσα να υποστηρίξω ότι τα παραπάνω έργα, εμπεριέχουν σε κάτι παραπάνω από έντονο βαθμό, το στοιχείο του «παντρέματος» της ψυχολογίας, με τη φιλοσοφική προβληματική,

¹³⁷ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 86, 87.

καθώς και το στοιχείο της κριτικής θεώρησης κι αντιμετώπισης των διάφορων ζητημάτων¹³⁸.

Είναι δε γεγονός, ότι ο Ιμβριώτης, στην *Μορφολογική Ψυχολογία*, θα μπορούσε να ιδωθεί εξ αρχής ως «ολιστής», αν και αναφέρεται, τόσο στο «μορφολογικό πρόβλημα», καθώς και στην ψυχολογία των στοιχείων που «σχετίζεται με τις φυσικές επιστήμες». Μία θεώρηση, η οποία «εξετάζει τα ψυχικά φαινόμενα στη σχέση τους με την εξωτερική φύση λ.χ τα αισθήματα στη σχέση τους με τον εξωτερικό ερεθισμό», καθώς και τη σχέση που μπορεί να έχουν τα «ψυχικά φαινόμενα ενός ψυχοφυσικού ατόμου» εν σχέσει με τις διάφορες «φυσιολογικές λειτουργίες», όπως και με τον «τρόπο που μορφώνει τις έννοιες της» η ψυχολογία σε σχέση και σε αλληλεπίδραση «με τις φυσικές επιστήμες». Ωστόσο, ο ίδιος, στην εν λόγω προσέγγιση, διαβλέπει και αντιτάσσεται στο «κομμάτιασμα» του όλου, αλλά και παράλληλα αναφέρεται και στην «ξεκάθαρη» και κατά Spranger αδυναμία, να μπορεί να δοθεί από την ψυχολογία των στοιχείων εξήγηση επί της «πνευματικής» και «ψυχικής ζωής». Και εν προκειμένω απαιτείται, τόσο κατά τον Ιμβριώτη, όσο και κατά το Spranger, μία «άλλη ψυχολογία που να στρέφεται στον πνευματικό ψυχικό άνθρωπο» και η οποία να μπορεί «να παίρνει τη μεθοδολογία της από τις πνευματικές επιστήμες». Πράγμα για την επίτευξη του οποίου, σύμφωνα με την άποψη-θεώρηση του Ιμβριώτη, σε επίπεδο «μεθοδολογίας», υπάρχουν οι αναγκαίες κατά την εκτίμηση-προσέγγιση αυτού, προϋποθέσεις, «όσο και να είναι μεγάλη η συζήτηση γύρω από τη μεθοδολογία», αλλά «και γύρω ακόμη από» αυτό καθαυτό «το αντικείμενο της ψυχολογίας», ως επιστημονικό γνωστικό πεδίο¹³⁹.

Μάλιστα σε επίπεδο προϋποθέσεων και δυνατοτήτων της εν λόγω επιστήμης, και δη ως επιστήμης καθαυτής, κατά την «εκτίμηση» του, -η οποία αντικατοπτρίζει σε γενικές γραμμές και τις αντιλήψεις της εποχής του, καθώς και το κριτικό-διαλεκτικό στίγμα του ιδίου- «δε λείπουν» «ούτε οι πολλές συμφωνίες μέσα στις διαφορετικές θεωρίες», μα «ούτε και η θέληση για πλατύτερη σύνθεση». Διαβλέποντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Ιμβριώτης, επί της επιστήμης της ψυχολογίας, την εν λόγω εποχή, μία ιδιαίτερη δυναμική, διαλεκτικής σύνθεσης -ουσιαστικά- αντίθετων ή στην καλύτερη περίπτωση, όπως ο ίδιος αναφέρει διαφορετικών στοιχείων, -με κομβικό το ρόλο του ανθρώπινου παράγοντα- ο οποίος και θα οδηγήσει-συμβάλλει εν τέλει, στην περαιτέρω ανάπτυξη αυτής. Και σ' αυτό το σημείο, δέον είναι να λεχθεί ότι διαφαίνεται ως αρχικό θεωρητικό μόρφωμα, σε «πρωτόλεια» και ίσως όχι αρκετά συνειδητή μορφή, κατά κάποιο τρόπο, μία από τις όψεις του αξιακού ανθρωπιστικού μοντέλου του Ιμβριώτη, σε απλό επίπεδο στοιχείων, τουλάχιστον, ιδίως αν ληφθεί υπόψη, το στοιχείο του όλου, της κριτικής στάσης αυτού, και της αντίληψης του «πνευματικού ψυχικού ανθρώπου», τον οποίο και θέτει ως σκοπό-στόχο και παράλληλα θεωρεί ότι οφείλει ως ψυχολόγος επιστήμονας, -πέραν της επιστήμης καθαυτής- ως το επίκεντρο της κοινωνικής προσφοράς και της θεωρητικής κι επιστημονικής διακονίας αυτού. Αντίληψη την οποία υιοθετεί μάλλον ως επιρροή του «Δασκάλου» του, Eduard Spranger, ο οποίος αναζητούσε πέραν της «καθαρά» επιστημονικής μεθοδολογίας, και μια «μεθοδολογία» που να «παίρνει» στοιχεία ή να είναι «παρμένη» η ίδια αυτή καθαυτή «από τις πνευματικές επιστήμες», αποδίδοντας

¹³⁸ Η σοσιαλιστική, Δ', 84.

¹³⁹ Γιάννη Ιμβριώτη, *Μορφολογική*, 5, 6, 7.

στο εν λόγω μεθοδολογικό μοντέλο, παράλληλα και ανθρωπιστικό προσανατολισμό¹⁴⁰.

Βέβαια αναφερόμενος απ' την άλλη, στη μελέτη της «μορφολογικής θεωρίας», ο Ιμβριώτης, τονίζει χαρακτηριστικά ότι «πολλές διδασκαλίες της, δεν είναι ευκολόδεχτες», αν και «η αντίρρηση προβάλλει εδώ κι εκεί». Εκφράζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, και τις όποιες δικές του, αμφιβολίες ή αντιρρήσεις επί του συνολικού φάσματος της εν λόγω θεωρίας-προσέγγισης, ενώ θεωρεί όντας σύμφωνος στο εν λόγω σημείο, ότι επιβάλλεται να «προσέξουμε τη βεβαίωση, πως ο ψυχικός, ο οργανικός και ο ανόργανος κόσμος» σε αντίθεση προφανώς, με την ψυχολογία των στοιχείων, «δε χωρίζονται με στερεούς φραγμούς ο ένας από τον άλλο». Αντίθετα, για τον Ιμβριώτη και τη μορφολογική θεωρία, την οποία αυτός υιοθετεί στην εν λόγω φάση της επιστημονικής του, εξέλιξης, «και οι τρεις είναι διαρθρωμένοι σε ολότητες», ενώ διαχωρίζει «τις φυσικές ολότητες» ως αντικείμενο, στο οποίο «στρέφεται», τόσο «η κριτική του Driesch», όσο και αυτού του «βιταλισμού», διαβλέποντας όμως τη γενικότερη «αλληλεπίδραση» που διέπει τους τρεις «κόσμους», καθώς και την κυκλικότητα των «επιδράσεων» της «σχέσης» «μορφής προς την τοπογραφία της». Υπερασπιζόμενος μάλιστα αυτή καθαυτή τη «μορφολογική θεωρία», απέναντι σε όσους «βρίσκουν» σ' αυτή «κάποιον αριστοτελισμό», επισημαίνει ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, οι υποστηρικτές αυτής της άποψης, «κακίζουν την τάση προς την καλή μορφή και την αυθόρμητη οργάνωση». Σπεύδοντας όμως να προλάβει τους όποιους επικριτές της μορφολογικής ψυχολογικής θεώρησης, αλλά και τις όποιες «επιθέσεις»-επικρίσεις θα μπορούσε να δεχτεί στην εν λόγω «φάση» της επιστημονικής του, πορείας, εν σχέσει με το φιλοσοφικό υπόβαθρο της ψυχολογίας της μορφής, λόγω της υιοθέτησης αυτής της θέσης, και ο ίδιος. Συμπληρώνοντας δε την επιχειρηματολογία του, ο Ιμβριώτης, σημειώνει ότι «η τάση» «αυτή», αναφερόμενος, όπως προείπα, στην «τάση προς την καλή κι αυθόρμητη οργάνωση» «στηρίζεται στην κατεύθυνση προς την ισορροπία, προς την εξίσωση των διαφορών», όπου ο μόνος τρόπος ερμηνείας της εν λόγω θεωρίας, είναι «οι φυσικές επιστήμες» «και δεν μπορεί να συγκριθεί με καμιά ιδιαίτερη αριστοτελική μορφωτική αρχή», στοιχεία ισορροπίας που ο Ιμβριώτης, διαβλέπει την ύπαρξη τους, σε αντίθεση με τις απόψεις-θέσεις «του βιταλισμού» «σ' όλη τη φύση»¹⁴¹.

Προφανώς σ' αυτό το σημείο, ο Ιμβριώτης συναισθάνεται τον κίνδυνο «ολίσθησης» του, προς τον «αριστοτελισμό», ο οποίος θα επέφερε ως αποτέλεσμα και τον αντίστοιχο «επιστημονικό-ιδεολογικό-φιλοσοφικό χαρακτηρισμό» του. Ενδεχομένως, ο νεανικός ενθουσιασμός, η ίσως «ελλιπής» κατάρτιση, με την παράλληλη από μέρους του, τουλάχιστον, «αναγνώριση» αν όχι κι αποδοχή, -κατά την εν λόγω περίοδο κι όχι μόνο- «της κληρονομιάς του αρχαίου κόσμου», αλλά και το εν γένει «θετικιστικό»-«αριστοτελικό» πνεύμα που επικρατούσε στις επιστήμες της εποχής του, συμπεριλαμβανομένης και αυτής της ψυχολογίας, δεν του επέτρεψαν να αποφύγει τον εν λόγω «κίνδυνο», αν και τον είχε διαβλέψει, έστω και μέσα από την τότε οπτική του, και δη με τη συνδρομή-συμβολή της «ολιστικής» του, θεώρησης. Μιας θεώρησης και μιας «αρχής» που ο Ιμβριώτης, θα διατηρήσει στο σύνολο της επιστημονικής και φιλοσοφικής του πορείας, η οποία δεν υπήρξε και κατ'

¹⁴⁰ *Μορφολογική*, 5, 7.

¹⁴¹ *Μορφολογική*, 250, 251, 252.

ανάγκη γραμμική, κάτι που μπορεί κάποιος, να διακρίνει και στο συνολικό έργο αυτού, πολλώ δε λαμβανομένης υπόψη της σχετικής πνευματικής και ιδεολογικό-πολιτικής αφετηρίας και κατάληξης¹⁴².

Μάλιστα ο Ιμβριώτης κριτικάρει και εν τέλει απορρίπτει, τη φιλοσοφική-επιστημονική θεώρηση του καθηγητή Grünhut, (Jaensch u. Grünhut, *Gestaltpsych*, σ. 97), -που μπορεί «να αναγνωρίζει», όπως σημειώνει χαρακτηριστικά -στην απόπειρα υπεράσπισης και ανασκευής επιχειρημάτων της μορφολογικής θεωρίας στο πλαίσιο της «αποδοχής»-«υιοθέτησης» της εν λόγω ψυχολογικής-φιλοσοφικής προσέγγισης, από τον ίδιο- «πως η μορφολογική θεωρία δε δίνει καμιά αριστοτελική έννοια στην εσωτερική τάση όσο μιλεί για «φυσικές μορφές»». Αντίστοιχα, όμως ο Grünhut, «επιμένει», όπως αναφέρει ο Ιμβριώτης, πως η εν λόγω θεωρία «έχει τέτιες αριστοτελικές δοξασίες στην ψυχολογία της». Αποψη-αντίληψη σχετικά με τη μορφολογική θεώρηση, την οποία, μάλλον δεν αποδέχεται ο Ιμβριώτης, ο οποίος και προτάσσει την αντίληψη, «πως η ψυχική οργάνωση στηρίζεται στην οργανική και αυτή πάλι δεν είναι τίποτε άλλο παρά φυσικοχημική». Καταλήγοντας εν τέλει στο συμπέρασμα πως «η τάση» «προς τη μορφή αποκρίνεται ή καλύτερα θεμελιώνεται στο βάθος επάνω στην τελευταία», επιβεβαιώνοντας το επιχείρημα που ήδη ανέφερα, περί της επιρροής του «θετικιστικού»-«αριστοτελικού» πνεύματος στην επιστημονική σκέψη, καθώς και τη φιλοσοφική οπτική του αρχικά, αλλά και μετέπειτα, ριζοσπάστη-δημοτικιστή Ιμβριώτη¹⁴³.

Ταυτόχρονα δε προβάλλει μέσα από μια ιδιαίτερα δυναμική παρουσία και σε χαρακτηριστικά δεσπόζουσα θέση, μέσω της παραπάνω συλλογιστικής, η μηχανοκρατική-θετικιστική αντίληψη της εποχής του. Μιας εποχής με πολύ σημαντικά τεχνολογικά επιτεύγματα, η οποία όμως τρόπον τινά, «θεοποίησε» τις θετικές επιστήμες και την τεχνική. Κάτι που αποτυπώνεται και στα φιλοσοφικά, επιστημονικά, πολιτικά, αλλά και λογοτεχνικά έργα της εν λόγω περιόδου γενικότερα, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά σε παγκόσμια κλίμακα. Εκφράζοντας με αυτό τον τρόπο, μια τάση «σύνδεσης» και «αναγωγής» των θεωρητικών επιστημών με τις θετικές, όχι όμως ως «ισότιμων», αλλά μάλλον ως πιο «αδύναμων» «κρίκων» της επιστημονικής αλυσίδας, τόσο σε επίπεδο επιστημονικής θεμελίωσης σε σχέση με τις θετικές, αλλά και ελλείψει του «απόλυτου» και «αντικειμενικού ελέγχου», όπως και του ιδιαίτερα σημαντικού για την εποχή, «πειραματικού» σκέλους της επιστήμης, επί των θεωρητικών επιστημών, χωρίς να παύουν όμως οι ακαδημαϊκοί-επιστημονικοί εκπρόσωποι των εν λόγω επιστημών, να θέτουν -και δη με ιδιαίτερη επιμονή- ως παράλληλο στόχο, την εφαρμογή των παραπάνω στοιχείων ελέγχου και θεμελίωσης, και στο θεωρητικό επιστημονικό «οικοδόμημα». Κάτι που ετίθετο όχι απλά ως επιστημονικός στόχος, αλλά ως στόχευση-αναγκαιότητα για τις θεωρητικές επιστήμες την παρούσα εποχή. Στοιχείο που συναντάται και στον Ιμβριώτη, ιδίως σε σχέση «με την εκτίμηση», τόσο του ίδιου, -κάτι που αντικατοπτρίζει ένα γενικότερο πλαίσιο- «προς την επιστήμη», και δη σε παράλληλο συνδυασμό με «τη δυνατότητα» απ' την πλευρά της «επιστήμης», «να αποκρούει την αυξανόμενη εισβολή του «αντιορθολογισμού» και της «μαγείας»»¹⁴⁴.

Είναι γεγονός, ότι ο Ιμβριώτης στο πλαίσιο της παραπάνω μελέτης (*Μορφολογική Ψυχολογία*), προτάσσει το «μορφολογικό πρόβλημα» σε σχέση με

¹⁴² Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

¹⁴³ Γιάννη Ιμβριώτη, *Μορφολογική*, 250, 250 παρ. 1, Jaensch u. Grünhut, *Gestaltpsych*, σ. 97.

¹⁴⁴ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

τη «μορφολογική οργάνωση» και νομοτέλεια και σε αντίθεση με την «ψυχολογία των στοιχείων», όπου «τα υποκειμενικά ψυχικά φαινόμενα ορίζονται» «με τα φυσικά και μαθηματικά μετρήματα», ενώ εν προκειμένω «σχετίζονται με την έξω φύση» και τους «εξωτερικούς ερεθισμούς» υπό την επιστημονικό-«φιλοσοφική» «ομπρέλα» των θετικών επιστημών. Παρουσιάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, παράλληλα με την «οργάνωση», τις μορφικές ιδιότητες, τη σχέση μορφής-μερών, αλλά και τη σχέση αιτίου-αιτιατού και ερεθισμού-αισθήματος, χωρίς να παραβλέπει βέβαια να αναλύσει τις έννοιες της «μορφής» και του «βάθους», όπου ο Ιμβριώτης διαβλέπει το στοιχείο της «υπεργεωμετρικότητας», στις «φαινομενολογικές» επί των γεωμετρικών «ιδιοτήτων». Ιδιότητες, οι οποίες όμως, υπερβαίνουν την έννοια των «χωριστών σημείων», καθορίζοντας τις «φαινομενολογικές» μέσω των γεωμετρικών, αλλά με βάση μία σειρά γεωμετρικών ιδιοτήτων, στο πλαίσιο όμως μιας «μεγαλύτερης περιοχής», τόσο ως στοιχεία αυτά καθαυτά, καθώς και σε σχέση αλληλεπίδρασης κι αλληλουχίας μεταξύ τους¹⁴⁵.

Ο Ιμβριώτης, παρότι ακόμη δε μπορεί να θεωρηθεί ότι «αγκάλιασε» πλήρως «τη μαρξιστική αλήθεια», κι εδώ προφανώς εννοούμε την ικανοποιητική γνώση κι επίγνωση της διαλεκτικής, ως φιλοσοφικού-θεωρητικού εργαλείου ανάλυσης. Σίγουρα μπορεί να θεωρηθεί σ' αυτή τη φάση, όπως προκύπτει απ' το παραπάνω έργο, ως ένα κριτικό-πνεύμα, το οποίο έχει αγκαλιάσει προ πολλού τουλάχιστον, τη μαρξιστική αμφιβολία και δη στο πλαίσιο της «παθιασμένης» «αναζήτησης του», «για την αλήθεια», με διακριτό στοιχείο στο σύνολο των έργων του, το στοιχείο-φιλοσοφικό πρόβλημα «της ελευθερίας». Ένα φιλοσοφικό ζήτημα με οραματικές προεκτάσεις, του οποίου το «περιεχόμενο» στη σκέψη του Ιμβριώτη, διαφοροποιείται σταδιακά με μία τάση «ωρίμανσης», στα πιο «ώριμα» γραπτά, χωρίς όμως να «απουσιάζει» σε κανένα ιστορικό-χρονικό και κατ' επέκταση, φιλοσοφικό-ιδεολογικό σημείο, του έργου του, μιας και η «απαρχή της εξιχνιάζεται κιόλας στα πρώτα γραπτά του». Αν και ως «κυρίαρχη ιδέα», η εν λόγω έννοια και δη υπό την έποψη, αυτής καθαυτής «της απελευθέρωσης του ανθρώπου», διαμορφώνεται και εντοπίζεται εν τέλει στο πλαίσιο θέασης, «των ύστερων δοκιμιών» αυτού¹⁴⁶.

Στο εν λόγω σημείο ο Ιμβριώτης, έχει «μπει» ήδη στη διαδικασία «σύνδεσης» του ατόμου, της «ψυχικής ζωής» και των εν γένει «υποκειμενικών» εκφάνσεων αυτού, τόσο με τον «ιστορικό», όπως και με τον «κοινωνικό πνευματικό κόσμο γύρω του», προεξάρχοντος του «αντικειμενικού πνεύματος» ως απόρροια της «κοινής ζωής των ατόμων μέσα στην κοινωνία». Σ' αυτό το σημείο όμως, θα προτάξει πέραν της έννοιας-θεώρησης του «κοινωνικού πνεύματος», -ακριβώς «επειδή βρίσκεται» «έξω» και «πέρα» «από το υποκείμενο»- παράλληλα και το στοιχείο του «κανονικού» «πνεύματος» που προβάλλει υπό μορφή «ιδανικού» και το οποίο «έχει «δεοντολογικό» και έντονα «ηθικό χαρακτήρα», με κύρια «ηθική κατεύθυνση στις γνήσιες και αληθινές αξίες» «υπερατομικού κύρους» και «όχι στις σχετικές», προβάλλοντας απ' τη μια, το ρόλο του «ιστορικού-κοινωνικού» περίγυρου (κοινωνία), και απ' την άλλη, το ρόλο των αντικειμενικών «νόμων» και «κανόνων», για την αναζήτηση της αλήθειας. Μ' αυτόν τον τρόπο, και στο εν λόγω θεωρητικό πλαίσιο, θα επιβεβαιώσει ακόμη μια φορά, την εξαρχής ολιστική-ανθρωπιστική και συνάμα «μαρξιστική», σε επίπεδο θεωρητικού προβληματισμού και

¹⁴⁵ Γιάννη Ιμβριώτη, *Μορφολογική*, 5, 6, 7, Β' 67.

¹⁴⁶ Γιάννη Ιμβριώτη, *ΚΜΕ, Ιδεολογικά*, 8, 10.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 87.

κοινωνικής θεώρησης-αντίληψης, επί των εννοιών της κοινωνίας και του ανθρώπου, «προσέγγιση» του, ακόμη και όσον αφορά την οπτική του, επί της επιστήμης¹⁴⁷.

Αξίζει δε σ' αυτό το πλαίσιο, να ιδωθεί και κατ' επέκταση, να εξεταστεί και το παράδειγμα που φέρει ο Ιμβριώτης, για να εξηγήσει την καλλιτεχνική δημιουργία. Μία «κατάσταση»-δραστηριότητα, η οποία είναι κατ' ουσίαν -πέρα απ' «τα φυσιολογικά γεγονότα» «το ιστορικό πρόσωπο» και αυτή «την ψυχική ιδιομορφία», η οποία συναντάται «στον ποιητή» ή «στον καλλιτέχνη»- -εδώ αναφέρεται ο Goethe- σε συσχέτιση πολλές φορές άμεση, πολλές έμμεση, «της ψυχής», του «κοινωνικού πνεύματος», καθώς και των «αντικειμενικών αξιών» «που έστεκαν εμπρός του σαν ιδανικά» και χαρακτήριζαν, τόσο τη γραφή, όσο και τη ζωή του ποιητή ή του καλλιτέχνη. Δίνοντας με το εν λόγω παράδειγμα, την εικόνα ενός «ωργανωμένου όλου, γεμάτου νόημα» και συγκροτώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ένα πλαίσιο ερμηνείας της «πνευματικής δημιουργίας», όπου και προτάσσει παράλληλα τη σύλληψη «της ψυχικής ζωής» του καλλιτέχνη «στο όλο» και ως όλο, αποφεύγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, να «κομματιάσουμε τα στοιχεία που τη συναποτελούν» «σε ψυχικά» και «αντίστοιχα σωματικά», καταδεικνύοντας ακόμη μια φορά, την έννοια και την «υπεροχή» του όλου και κατ' επέκταση, της ψυχολογίας της μορφής, μέσα απ' τις αδυναμίες «της ψυχολογίας των στοιχείων». Θα αναζητήσει εν προκειμένω, ο Ιμβριώτης, όπως κι ο Spranger, «τον πνευματικό ψυχικό άνθρωπο» μέσα από σχέσεις παραλληλίας, τόσο «του ψυχικού φαινομένου» μα και αυτών «των φυσιολογικών λειτουργιών» στο πλαίσιο θεώρησης-διερεύνησης του ατόμου, ως «ψυχοφυσικού» οργανισμού, λαμβάνοντας όμως πάντα υπόψη, και τους εκάστοτε κοινωνικούς και εν γένει περιβαλλοντικούς παράγοντες και τις αλληλεπιδραστικές σχέσεις αυτών, με τον άνθρωπο-άτομο, τόσο ιδωμένο ως «ψυχοφυσικό» οργανισμό μα ταυτόχρονα και ως -ελάχιστη έστω, αλλά αναγκαία και κατ' επέκταση, ιδιαίτερα σημαντική- κοινωνική μονάδα. Μια «μονάδα», η οποία, όπως κι ο ίδιος ο Ιμβριώτης θα ισχυριστεί, μπορεί να καθορίσει-ορίσει τη δυνατότητα «της αποκατάστασης του ανθρώπου», ανάλογα βέβαια με τις σχέσεις των κοινωνιών και αυτών των ανθρώπινων τύπων, ιδιαίτερα δε με την επίτευξη του «προσωπικού ατόμου» και του «ανθρώπου σαν κοινωνικού» και κατ' επέκταση, «σαν ανθρώπινου ανθρώπου»¹⁴⁸.

Παρακάτω ο Ιμβριώτης, θα προβεί σε «αρνητική» ανάλυση-αξιολόγηση, με μνείες «σχολών» και προσωποποιήτων, επί της ψυχολογίας των στοιχείων, προβάλλοντας ως κύριες αδυναμίες της, το γεγονός ότι η εν λόγω «ανάλυση»-θεώρηση, «καταστρέφει» «την οργανωμένη συνάφεια», στην οποία μπορεί να εντοπιστεί και να διαφανεί το στοιχείο του νοήματος, ενώ η εν λόγω μορφή ψυχολογίας -«ψυχολογία των στοιχείων»- αδυνατεί να «βρει» «αυτό το νόημα». Και αδυνατεί να «βρει» «αυτό το νόημα», μιας και λειτουργεί «με μηχανικό τρόπο», ενώνοντας ή χωρίζοντας «απλά στοιχεία», τα οποία προβάλλουν κατά τον Ιμβριώτη, ως «ένας μηχανικός σωρός» από «κομματιαστά» και «νεκρά» στοιχεία. Παράλληλα δε ως λύση, προβάλλει -ακόμα μια φορά- η λειτουργία και η «συνάφεια» των μερών επί του όλου. Πράγμα που ισχύει και για την «ωργανωμένη» «ψυχική» «συνάφεια του ατόμου», σε σχέση «με το αντικειμενικό, κοινωνικό» μα «και το κανονικό πνεύμα», ενώ ταυτόχρονα ο

¹⁴⁷ Γιάννη Ιμβριώτη, *Μορφολογική*, 8.

¹⁴⁸ *Μορφολογική*, 7, 9.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 270.

Ιμβριώτης, θα προβάλλει μέσα απ' αυτή του, τη συλλογιστική, τόσο τη «μορφολογική ψυχολογία», καθώς και την ψυχολογία του καθηγητή Spranger, η οποία θεωρεί ότι μάλλον συμπεριλαμβάνει σημαντικά στοιχεία από την (Gestaltpsychologie), η οποία όμως, όπως αναφέρει -επίσης- ο Ιμβριώτης, «μελετά μόνο τα ανώτερα ψυχικά και πνευματικά φαινόμενα», μιας και ο καθηγητής Eduard Spranger, «πιστεύει πως οι δύο ψυχολογίες όσο και να συγγενεύουν τώρα στο πρόγραμμα τους, διαφέρουν και παραπολύ». Και «διαφέρουν» αμφότερες οι εν λόγω «σχολές», κατά τον Ιμβριώτη και κατά τον Spranger, μιας και «εξετάζουν» «διαφορετικά αντικείμενα». Ενώ σε επίπεδο μεθόδου -κατά τον Ιμβριώτη- ο Spranger θεωρεί «πως η ψυχολογία» «δε μπορεί να συλλάβει» και να «εξηγήσει» τουλάχιστον το σύνολο των «ψυχικών φαινομένων» σε ικανοποιητικό βαθμό, με τη χρήση της «φυσικομαθηματικής μεθόδου», χωρίς να «καταδικάζει», όμως «τη φυσιολογική ψυχολογία που μελετά οργανωμένες ενότητες και όχι χωριστά στοιχεία». Επίσης, μπορεί να ειπωθεί ότι διαβλέποντας το στοιχείο της «σύνθεσης», επί της εν λόγω επιστήμης, κύρια στη «σχολή του Βερολίνου», θα αποδώσει και στο Spranger, πολλά θετικά στοιχεία, και δη στο πλαίσιο μιας κριτικού χαρακτήρα τοποθέτησης¹⁴⁹.

Ο Ιμβριώτης, θα εστιάσει στο πλαίσιο της εν λόγω έρευνας-μελέτης του, κύρια στη «μορφολογική ψυχολογία». Και θα εστιάσει στην εν λόγω «σχολή»-οπτική θεώρηση της επιστήμης της ψυχολογίας, όπως αυτή καθαυτή, η εξέταση και η ερμηνεία της, προβάλλει ως επί το πλείστον μέσα απ' «τις εργασίες της σχολής του Βερολίνου», χωρίς όμως να αποκλείει αναφορές σε «όμοιες ή «αντίθετες θεωρίες» «άλλων». Θέτοντας σ' αυτό το σημείο, ως σχηματική χρονολογική απαρχή για την εν λόγω σχολή, το 1912, όποτε και θεωρεί ότι πρωτοπαρουσιάζεται η ψυχολογία της μορφής με τα «πειράματα του Wertheimer», εξετάζοντας -μάλλον αυτοπεριοριζόμενος, για λόγους «οικονομίας»- την «ψυχολογική πλευρά» και την «κοντινή μόνο ιστορία» του εν λόγω ζητήματος. Επίσης, στη συνέχεια, μπορεί κατά τον Ιμβριώτη, να ιδωθεί ως ενδιαφέρον για το ζήτημα της ψυχολογίας της μορφής, το πλαίσιο της «συζήτησης» που «άνοιξε» στην επιστημονική κοινότητα της εποχής, μέσα απ' τις «θεωρίες» των Wertheimer, του Köhler και του Koffka, αν και κατά τον ρου και την εξέλιξη της μελέτης του, θα συμπεριλάβει και άλλες προσωπικότητες ή σχολές. Ενώ παράλληλα, έχοντας ως αντικείμενο την ψυχολογία της μορφής, θα θέσει ως κύριο προς εξέταση ζήτημα, το «μορφολογικό πρόβλημα», θεωρώντας την εν λόγω έννοια ως πολλαπλών σημασιολογικών εκφάνσεων-προεκτάσεων έννοια-λόγου, τονίζοντας συνάμα την αρχή των ενοτήτων και της μορφολογικής οργάνωσης-διάρθρωσης τους, «σε μια μεγαλύτερη μορφή». Στη συνέχεια θα κριτάρει με σφοδρότητα τις οπτικές που διαβλέπουν στον κόσμο «μέρη ή σημεία χωριστά», -έμμεση κριτική της ψυχολογίας των στοιχείων- ή απλά θεωρούν αυτόν ως «κάτι» «ολωσδιόλου μονοκόμματο», κατ' ουσίαν «ένα continuum χωρίς διαφορές», θεωρώντας ο Ιμβριώτης -ορθά και κατά τη γνώμη του γράφοντος- εν γένει τον κόσμο και τα μέρη αυτού, ως διάρθρωση ενοτήτων. Μια διάρθρωση ενοτήτων, η οποία όμως ενέχει το στοιχείο της διαφοράς, σε όλα τα σχετικά επίπεδα¹⁵⁰.

Μάλιστα, κάνοντας χρήση του «φανταστικού» «πειράματος» του Ehrenfels, αναδεικνύει τη διαφορά του «απλού αθροίσματος» μορφικών

¹⁴⁹ *Μορφολογική*, 10, 14, 15.

¹⁵⁰ *Μορφολογική*, 15, 16.

στοιχείων, σε σχέση με τη «μορφική ποιότητα» (Gestaltqualität) και το «φανέρωμα» της «μορφής», μέσω «συνειδητών» «συμπλεγμάτων», όπου και προβάλλουν «τα δημιουργήματα της φαντασίας». Και προβάλλουν τα εν λόγω «δημιουργήματα», όχι ως «απλοί συνδυασμοί με συνειρμικούς δεσμούς», αλλά ως «κάτι» «νέο με μορφικό χαρακτήρα» και συνειδητότητα, όπου «η μορφή» μέσα απ' το «πείραμα», με τη «μελωδία» του Ehrenfels, παρουσιάζεται ως «κάτι» που συμπεριλαμβάνει, τόσο τα «μέρη»-«ενότητες», όσο «και τη σχέση ανάμεσα τους» και δη με παράλληλη προϋπόθεση, για την εν λόγω σχέση, στο «πείραμα», -κι όχι μόνο- την προσωπική «ιδιαιτέρη» «πνευματική ενέργεια» Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορεί να λεχθεί ότι ο Ιμβριώτης, αναδεικνύει εν είδει επιστημονικής υπόθεσης, μέσω και της θεώρησης-«άποψης» του Al. Höfler, το «γεγονός» «ότι η μορφή δε στηρίζεται στα στοιχεία ή στα μέρη», αλλά στις «σχέσεις» που διέπουν αυτά ως ενότητες και εν τέλει ολότητες, αν και η «φαινομενολογική μορφή» υπό την έννοια της «μορφής» όπου «βιώνουμε»-«ζούμε» «στην ψυχική εμπειρία» μας, «δε στηρίζεται» -κατ' ανάγκη- «και δε βγαίνει» μέσα από ένα σύνολο «συνειδητών σχέσεων», και κατ' επέκταση, «δεν είναι άθροισμα του». Μιας και όπως σημειώνει στη συνέχεια ο Ιμβριώτης, κατά τη μορφολογική θεώρηση, την οποία σε σημαντικό βαθμό, έστω και κριτικά «υιοθετεί», σ' ένα πλαίσιο διερεύνησης της σχέσης μορφής-σχέσεων, «πρώτα ζω τη μορφή, κι έπειτα περνά στις σχέσεις». Προβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, τον αυθύπαρκτο χαρακτήρα της μορφής, η οποία με βάση τα παραπάνω «δεν είναι ούτε σωρός στοιχεία ούτε και σχέσεις συνειδητές»¹⁵¹.

Στη συνέχεια της ανάλυσης, ο Ιμβριώτης, θα «περάσει» στις θεωρίες της «σχολής της Graz», τόσο του V. Benussi, όσο και του A. Meinong «Δασκάλου» του προαναφερθέντος, προβαίνοντας αρχικά σε μία σύνοψη των θέσεων της παραπάνω σχολής, σημειώνοντας ταυτόχρονα τη συνεισφορά της «σχολής του Graz» και ιδιαίτερα του καθηγητή V. Benussi, στη μελέτη και την ανάλυση του «μορφολογικού προβλήματος» «με πειραματική σπουδή». Όσον αφορά δε στην έννοια-λειτουργία της «παραγωγής», επισημαίνει ορίζοντας αυτή με βάση το πλαίσιο των θεωριών της εν λόγω σχολής, ως εκείνη την «ψυχική λειτουργία» «που γεννά την παράσταση ενός ιδανικού αντικειμένου». Παράλληλα θα αναφερθεί και στη διάκριση «πραγματικών και μη» «αντικειμένων», με τα «ιδανικά» και «μη πραγματικά» -πάντα στο πλαίσιο της σχολής της Graz- να προβάλλουν «ακόμη» και ως «ανώτερα» (Superiora), σε αντίθεση με τα «πραγματικά», τα οποία «είναι και η βάση» των παραπάνω, αλλά παρά ταύτα θεωρούνται και χαρακτηρίζονται ως «κατώτερα» (Interiora). Επίσης στις εν λόγω θεωρίες, με τρόπο μάλλον «λαθεμένο» ως προς τη σχέση τους, κατά τον Ιμβριώτη, ο Benussi «ξεχωρίζει» τη «μορφή» και τη «σχέση» «ανάμεσα τους», μιας και «δε στηρίζει την πρώτη επάνω στη δεύτερη» παρά το γεγονός, ότι αποδέχεται τα εν λόγω «αντικείμενα» αμφότερα ως «ανώτερα», προβάλλοντας τη «μορφή» και την «παράσταση» της, κύρια ως «εποπτική». Παράλληλα δε στο ίδιο πλαίσιο, θα τονίσει απ' την άλλη, τη δυσκολία, κατ' ουσίαν, το πρόβλημα, «του να παραστήσω τη σχέση μέσα μου, με εικόνα» «αν και η σχέση» είναι μάλλον θέμα γνώσης και γνωσιμότητας, ενώ όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο Ιμβριώτης, «τη σχέση» απλά «την ξέρω»¹⁵².

¹⁵¹ *Μορφολογική*, 18, 19, 20, 21, 22, 23.

¹⁵² *Μορφολογική*, 23, 24, 25, 26, 27, 28

Βέβαια τόσο οι θεωρίες του Ehrenfels, όπως και οι προσεγγίσεις του Benussi και εν γένει της σχολής του Graz, κατά τον Ιμβριώτη, έχουν ως κύρια αδυναμία τους, το γεγονός ότι φέρουν «ριζωμένη μέσα τους», την «παράδοση». Μία αναφορά που αφορά μάλλον, την επιστήμη του προηγούμενου αιώνα, ενώ και στις δύο θεωρήσεις, αδυνατούν να συλλάβουν τη μορφή ως ενιαία διάρθρωση ενοτήτων και κατ' επέκταση ολότητων, στο πλαίσιο ενός «ωργανωμένου όλου», αν και «ο Ehrenfels» απ' τη «μεριά» του, απλά «παίρνει τη μορφή για κάτι ιδιαίτερο και χωριστό από το «σύμπλεγμα» τοποθετώντας τη, «δίπλα και κοντά σ' αυτό» και «αντικρίζοντας τη», ταυτόχρονα «σαν ένα ιδιαίτερο στοιχείο κοντά στ' άλλα». Ταυτόχρονα δε μπορεί να ειπωθεί ότι σύμφωνα με τις «θεωρίες του Benussi», όπως προκύπτει και από τα παραπάνω, «η μορφή δε γίνεται αμέσως συνειδητή», ενώ παράλληλα απαιτείται και στην εν λόγω θεώρηση «να ενεργήσει πρώτα κάποια ιδιαίτερη ψυχική λειτουργία», εν προκειμένω «η παραγωγή». Μια «ιδιαίτερη ψυχική λειτουργία», (παραγωγή), η οποία θα καταστήσει τη «μορφή», «κάτι το δευτερογέννητο», προτάσσοντας συνάμα αυτής, κατ' αυτόν τον τρόπο, τα «στοιχεία», των οποίων η απόδοση στη «συνείδηση» συνιστά προϋπόθεση, για να «παρασταθεί» «κι έπειτα να γεννηθεί η «ανώτερη» παράσταση της μορφής»¹⁵³.

Επίσης σ' αυτό το σημείο, ο Ιμβριώτης, θα αναφερθεί εν είδει μνείας, και στη «δημιουργική σύνθεση» του Wundt. Μια «θεωρητική αρχή», η οποία στην ουσία προβάλλει ως μία «αρχή» «που ενώνει διάφορα χωριστά στοιχεία», αν και στην περίπτωση της, «οι ολότητες» αποκτούν «νέα γνωρίσματα που λείπουν από τα χωριστά στοιχεία» και κατ' επέκταση, νέα μορφική ποιότητα σε επίπεδο χαρακτηριστικών, κάτι βέβαια που κατά τον Ιμβριώτη, δεν μπορεί να θεωρηθεί «αρκετό», για να διαφοροποιήσει ριζικά την εν λόγω θεωρία απ' τις προηγούμενες. Μιας και όπως σημειώνει ο ίδιος, «στο βάθος» «δε διαφέρει» «η δημιουργική σύνθεση» με τα παραπάνω, παρά λειτουργεί όπως «η ψυχική παραγωγή», «η προσοχή» και «άλλοι παράγοντες», ως «βοηθητικό μέσο» ένωσης των στοιχείων, στο πλαίσιο ενός «ωργανωμένου όλου». Εν τέλει με βάση τα παραπάνω, καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι το σύνολο των εν λόγω θεωριών, «βρίσκονται» ουσιαστικά «σε τέλεια αντίθεση με τη μορφολογική ψυχολογία». Και διαβλέπει αντίθεση και δη έντονη, μεταξύ των εν λόγω θεωριών, και της «μορφολογικής ψυχολογίας», μιας και οι παραπάνω θεωρίες, «δέχονται» «τα στοιχεία» ως κύρια «και «αρχικά δεδομένα», διατηρώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, την επιστημονικό-φιλοσοφικό-«ιδεολογική» «σφραγίδα» της «παράδοσης», με προεξάρχουσα την ψυχολογία των στοιχείων, έστω και αν η πλειονότητα αυτών, έχει κάνει ήδη το πρώτο επιστημονικό βήμα εξέλιξης, όντας ευρισκόμενες στο μεταίχμιο των δύο μεγάλων θεωρητικών σχολών, της νεότευκτης επιστήμης της ψυχολογίας¹⁵⁴.

Βέβαια ως προϋπόθεση μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης του «μορφολογικού προβλήματος», τίθεται από τον Ιμβριώτη, στο πλαίσιο της μορφολογικής ψυχολογικής θεώρησης-σχολής, το ζήτημα της «μορφολογικής οργάνωσης». Ένα ζήτημα πολύ-επίπεδο και η ουσία του οποίου, συνιστά «καταλύτη», για να «παρουσιαστούν» και να «προβληθούν» τα εκάστοτε «όλα», ως «ωργανωμένα» συστήματα. Παράλληλα δε ως στοιχείο που ακολουθεί την «οργάνωση», μπορεί να ιδωθεί κατά τον Ιμβριώτη, ο

¹⁵³ *Μορφολογική*, 28, 29.

¹⁵⁴ *Μορφολογική*, 28, 29, 28, παρ. 1.

«διαφορισμός», το «ξεχώρισμα» τους, -όπως σημειώνει ο ίδιος- σε σχέση με τον εξωτερικό κόσμο, το περιβάλλον κάθε μορφής, όπου «μέσα» και «γύρω» απ' αυτό, αποκτούν «δική τους ατομική υπόσταση». Σ' αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί ότι πέραν των άλλων, ο Ιμβριώτης, διαβλέπει και την αρχή του όλου και της διάρθρωσης των ολότητων, σ' ένα ενιαίο ευρύτερο πλαίσιο αυτού. Καθιστώντας ουσιαστικά κατ' αυτόν τον τρόπο, τον κόσμο, -εν προκειμένω- «τον ψυχικό», αλλά και τον «υλικό», μιας και ο Ιμβριώτης πάντα «αποδεχόταν» την αλληλο-σύνδεση και αλληλεπιδραστική σχέση τους, ως μία σειρά από σύνολα και υποσύνολα, τα οποία διέπονται από σχέσεις οργάνωσης και συνάμα «διαφορισμού» μεταξύ τους¹⁵⁵.

Σ' αυτό το σημείο, «το ξεχώρισμα και η οργάνωση» -μέσα απ' τη μορφολογική θεώρηση- αφορούν όχι μόνο «τα γνωστά αντικείμενα», αλλά «βρίσκονται σ' όλες τις ψυχικές εμπειρίες». Και «βρίσκονται» στο σύνολο των εν λόγω «εμπειριών» και εν γένει στοιχείων, μιας και προβάλλουν και σ' αυτή την περίπτωση, όπως και τα «αντικείμενα» του «φυσικού κόσμου», ως «ενωμένα» «όλα»-σύνολα. Αντίστοιχα, «στην ψυχική εμπειρία» ο Ιμβριώτης, διαβλέπει άμεση και έμμεση αλληλεπίδραση, τόσο των «φυσικών αντικειμένων», όπως και αυτού του «ψυχικού κόσμου» στις «εμπειρίες» του οποίου, τα εν λόγω «αντικείμενα» «παρουσιάζονται» με ολική μορφή, «ολάκερα», όπως σημειώνει χαρακτηριστικά. Παράλληλα δε θα αποδώσει ρόλο σχετικά με «τις φαινομενολογικές» «ενότητες», στα «αισθήματα», αλλά και στην «πείρα ή» τη «μνήμη», οι οποίες και λειτουργούν, σ' ένα πλαίσιο αναγκαίας γενίκευσης των παραπάνω, ενισχύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, την έννοια των «ξεχωριστών και οργανωμένων όλων», σε όλα τα σχετικά επίπεδα, αν και δέον είναι να λεχθεί ότι και στα παραπάνω στοιχεία, ο Ιμβριώτης, διαβλέπει αδυναμίες, ανάλογα με τον τρόπο οργάνωσης αυτών¹⁵⁶.

Ταυτόχρονα ο Ιμβριώτης, αφού κάνει πρώτα μνεία στον Köhler, θα επισημάνει και το «γεγονός», της «καλύτερης» «μελέτης» επί της «οργάνωσης» «ενοτήτων» «σε πολλά μέρη» παρά σε «μονοκόμματης» «οργάνωσης» σύνολα, θεωρώντας ότι τα εν λόγω «μέρη», τα οποία συναρθρώνονται σε οργανωμένες ενότητες-ολότητες, δε συνιστούν «απλό άθροισμα», παρά διέπονται από «σχέση» «δυναμικής» αλληλεπίδρασης, «το ένα με το άλλο» στο πλαίσιο ενός «λειτουργικού όλου». Ενός δυναμικού «λειτουργικού όλου», το οποίο προβάλλει κατά το παράδειγμα «των φυσικών ατόμων» και των σχέσεων αλληλεπίδρασης και οργάνωσης, που χαρακτηρίζουν «αυτά» ως «λειτουργικά συστατικά» στοιχεία, «μέσα στο μόριο», αναδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, τις ομοιότητες μα και τη δυναμική, τόσο των φυσικών μα και αυτών των ανθρωπιστικών επιστημών. Και είναι ενδεικτική για την εν λόγω περίοδο, η παραπάνω απόπειρα του Ιμβριώτη, να αναδείξει τις εν λόγω ομοιότητες μα προπαντός την παραπάνω δυναμική, μιας και ζει, δρα και δημιουργεί, σε μια εποχή, που «η εκτίμηση προς την επιστήμη» προβάλλει με την παράλληλη και δίχως επιφυλάξεις «αποδοχή» «της τεχνολογικής προόδου», στοιχεία που αποδέχεται και ο ίδιος ως διανοούμενος¹⁵⁷.

Εν προκειμένω θα μπορούσα να ισχυριστώ συνοπτικά, ότι διακρίνω «ξεκάθαρα» στη σκέψη και τη φιλοσοφική συλλογιστική του Ιμβριώτη, πέραν της απόλυτης κυριαρχίας του «όλου», ως γενική ερμηνευτική αρχή, το

¹⁵⁵ *Μορφολογική*, 16, 30.

¹⁵⁶ *Μορφολογική*, 31, 32.

¹⁵⁷ *Μορφολογική*, 32, 33.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

στοιχείο, τόσο της «καταξίωσης της τεχνολογικής προόδου», η οποία όμως ως επί πλείστον συνιστά απόρροια και επίτευξη των θετικών επιστημών, καθώς και το στοιχείο της «εκτίμησης» προς την «επιστήμη» υπό την έννοια ενός συστήματος αξιωμάτων. Ενός συστήματος αξιωμάτων, το οποίο κατά τον Ιμβριώτη διέπεται από τις αρχές του ορθολογισμού, καθιστώντας την «επιστήμη» «όπλο» στην εξέλιξη της κοινωνίας και αυτού του ανθρώπου, για την αναζήτηση της «αλήθειας», τόσο στα διάφορα «επιστημονικά-φιλοσοφικά ζητήματα», αλλά και σ' αυτό το «πρόβλημα της ελευθερίας», του οποίου αναζητητής καθόλη του, την πνευματική πορεία, μπορεί να θεωρηθεί ο Ιμβριώτης, παρά το στοιχείο του μη ολοκληρωμένου, έστω και μέσα από τις δημιουργικές του, φιλοσοφικές διαδρομές, που επικρατεί επί της φιλοσοφικής του, «σύνθεσης»¹⁵⁸.

Βέβαια η «οργάνωση» κατά τον Ιμβριώτη, «κανονίζεται» -ανεξάρτητα από την μορφική ποιότητα και το είδος της- από μία σειρά «αρχών», ενώ αυτή καθαυτή μπορεί να ιδωθεί μάλλον, ως «άμεση». Αντίθετα, σε καμία περίπτωση, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «τυχαία» ή απόρροια προσωπικής βούλησης, «θέλησης ή διάθεσης», όπως αναφέρει κι ο Ιμβριώτης, αν και διαφέρει ο τρόπος και τα επίπεδα οργάνωσης, ανάλογα με τα συστήματα ή τους «οργανισμούς», που εξετάζονται κάθε φορά, μιας και η «αυθόρμητη οργάνωση», χαρακτηρίζει περισσότερο τους «κατώτερους οργανισμούς», σύμφωνα και με «πειράματα σε ζώα και πουλιά», αν και σ' αυτές τις περιπτώσεις, ακόμη, ακολουθούνται πάντα «ωρισμένες»-συγκεκριμένες «αρχές». Αντίθετα, «η οργάνωση» διαφαίνεται και από τον «διαχωρισμό» «αντικειμένων» ή «γεωμετρικών» στοιχείων σε ομάδες, όπου κομβικό ρόλο έχει «η απόσταση» και η κατάταξη». Αναδεικνύοντας την «οργάνωση», ουσιαστικά μέσω της «ομάδας», ως αναγκαιότητα, τόσο για την συνάρθρωση «σε ομάδες με πολλά μέρη», καθώς «και σε ενιαίες αδιαίρετες ολότητες»¹⁵⁹.

Ασφαλώς η «φαινομενολογική» και «φυσική» «οργάνωση», δεν μπορούν κατ' ανάγκη να ιδωθούν, ως «παράλληλες». Μιας και όσον αφορά την «φαινομενολογική οργάνωση», αυτή άλλοτε «αποκρίνεται» «σε άλλη φυσική», άλλοτε όμως μπορεί να μην υφίσταται «αντίστοιχο εξωτερικό αντικείμενο»-ερέθισμα. Αντίστοιχα, πολλές φορές υπάρχουν περιπτώσεις-παραδείγματα, «μερών ενός αντικειμένου», τα οποία να έχουν «ενωθεί και οργανωθεί» σε επίπεδο προσωπικής «εμπειρίας» «με ένα άλλο», «ενώ καμιά φυσική σχέση δεν υπάρχει ανάμεσα» σ' αυτά τα δύο. Ως κύρια παραδείγματα προτάσσονται τα διάφορα «τεχνάσματα», που χρησιμοποιούνται «στον πόλεμο» με απώτερο στόχο, την «αλλοίωση»-«μπερδεμα» των «επιφανειών» και την «ένωση» αυτών «με άλλα πράγματα γύρω», επιτυγχάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το «κομμάτισμα» και τη «φαινομενολογική» «απώλεια» του «αντικειμένου» και δη με την παράλληλη τις περισσότερες φορές, προβολή «άλλων ενοτήτων». Ενώ με βάση τα παραπάνω, θα πρέπει να ειπωθεί ότι ισχύει και ενισχύεται το προτασιακό γεγονός, ότι «συχνά τυχαίνει να ιδούμε κάτι που ξεχωρίζει από άλλα, ενώ δεν υπάρχει αντίστοιχο εξωτερικό αντικείμενο»¹⁶⁰.

Βέβαια παρά τις όποιες «ασυμφωνίες», προκύπτουν από τα παραπάνω, «οι οπτικές ενότητες», οι οποίες μάλλον, «αποκρίνονται στα εξωτερικά αντικείμενα», μιας και στην περίπτωση τους, αναδεικνύεται περισσότερο το στοιχείο «της ομοιότητας», στο πλαίσιο μιας «φυσικής λειτουργικής σχέσης»,

¹⁵⁸ Η σοσιαλιστική, Δ', 85, 87.

¹⁵⁹ Γιάννη Ιμβριώτη, *Μορφολογική*, 33, 35, 36.

¹⁶⁰ *Μορφολογική*, 38.

παρά τις όποιες διαφορές, συγκροτούν εν προκειμένω «οργάνωση» μεταξύ «των όμοιων», τα οποία με βάση αυτή την αρχή, -της ομοιότητας- διαφοροποιούνται-«ξεχωρίζουν» σε «σχέση» με «άλλα διαφορετικά». Κατ' αυτόν τον τρόπο, ορίζουν συνάμα και «τα περιθώρια», που «χωρίζουν το ένα αντικείμενο από το άλλο», τόσο ως καταλύτη στις «ποιότητες» του εκάστοτε «αντικειμένου» -αν και «από εκεί και πέρα» μπορεί το τεθεί ταυτόχρονα και το ζήτημα της εμφάνισης και «άλλων χαρακτηριστικών»- η οποία τίθεται παράλληλα ως αναγκαία προϋπόθεση, για τη «συμφωνία» των «εξωτερικών αντικειμένων» με τις αντίστοιχες «φαινομενολογικές οπτικές ενότητες». Κάτι που προβάλλει υπό την έποψη, του δυναμικά αναγκαίου, μιας και όπως σημειώνει ο Ιμβριώτης, «οι ποιότητες του αντικειμένου» «σταματούν στα περιθώρια» και «από εκεί πέρα» «συχνά παρουσιάζονται» -με τρόπο δυναμικής αλληλεπίδρασης μάλλον, όπως αφήνει να εννοηθεί- «άλλα χαρακτηριστικά», προτάσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, και το κριτικό-διαλεκτικό στοιχείο στο εν λόγω πλαίσιο διαλεκτικής αλληλοσυσχέτισης των παραπάνω δομικών στοιχείων-δεδομένων¹⁶¹.

Παρακάτω ο Ιμβριώτης θα επισημάνει, ότι οι εν λόγω «όροι» τους οποίους και «μελετά ο Wertheimer», τίθενται ως αναγκαίοι-«πρέπει δίχως άλλο να υπάρχουν», όπως «λέει» κι ο ίδιος, «στα αντικείμενα», ούτως ώστε «να μας ευκολύνουν» και σε επίπεδο «φαινομενολογικής οργάνωσης». Γεγονός που κατά κανόνα συμβαίνει -όπως σημειώνει- όμως αυτό δε σημαίνει, ότι μπορεί να επιτευχθεί πάντα «συμφωνία». Αντίθετα, «η συμφωνία» ή η «ασυμφωνία» μεταξύ «φυσικών» και «φαινομενολογικών ενοτήτων», αφορά πέραν του «ωργανωμένου όλου», το οποίο στέκει κάθε φορά «ξεχωρισμένο» σε σχέση με άλλα συστήματα-σύνολα ολικής μορφής, και το σύνολο των μορφικών ιδιοτήτων, καθώς και τις «δυναμικές λειτουργίες» «που υπάρχουν» και διέπουν τις παραπάνω ολότητες ή μάλλον καλύτερα βρίσκονται «μέσα» σ' αυτές. Αποδίδοντας ταυτόχρονα σ' αυτό το σημείο, με «την έννοια της δυναμικής λειτουργίας», «μεγαλύτερη» σημασία» και σ' αυτή καθαυτή τη «μορφή», στο πλαίσιο μιας «πρωτόλειας», αλλά ικανοποιητικής, και μάλλον με προφανή διεισδυτικό τρόπο, για την εποχή του, -όπως ήδη προείπα- χρήσης της «διαλεκτικής». Μια χρήση της διαλεκτικής και μία διαλεκτική θεώρηση καθαυτή, με ιδιαίτερη δυναμική και χαρακτηριστικό κριτικό πνεύμα και χαρακτήρα, έστω και μέσα από ένα επιστημονικό, ψυχολογικού χαρακτήρα πόνημα¹⁶².

Επίσης δε θα παραλείψει να «σταθεί», στο διττό σημασιολογικό χαρακτήρα -κατά «τη σχολή του Βερολίνου»- που επέχει ο όρος «μορφή»-(Gestalt). Σημείο, όπου και ο όρος προτάσσεται, τόσο με την «έννοια του σχήματος» εν είδει ιδιότητας ή «χαρακτηριστικού» γνωρίσματος, αναφορικά όμως με «πράγματα», ενώ παράλληλα «δηλώνει» και το στοιχείο «της ατομικής και «συγκεκριμένης οντότητας». Ταυτόχρονα δε προβάλλει ως κύριο «χαρακτηριστικό», το «ξεχώρισμα» «από άλλες» ιδιότητες «γύρω και έξω» απ' αυτή, με το «σχήμα» όμως να τη διακρίνει ως μία δυναμική «μορφή». Μία θεώρηση, που στην εν λόγω σχολή-ρεύμα ενισχύεται, ιδίως αν ληφθούν υπόψη, και οι θέσεις-«απόψεις» των κύριων θεωρητικών εκπροσώπων αυτής, Köhler, Wertheimer και Koffka, όπου και σχεδόν στο σύνολο τους, υποστηρίζουν ότι η «μορφή» «σημαίνει» κάτι «περισσότερο» από «ένα ξεχωρισμένο και

¹⁶¹ *Μορφολογική*, 38, 39.

¹⁶² *Μορφολογική*, 39, 40.

ωργανωμένο όλο παρά τις μορφικές ιδιότητες του». Σ' αυτό ακριβώς το σημείο, μπορεί να ειπωθεί ότι εισάγει συνάμα το ρόλο και την σημασία «των δυναμικών λειτουργιών που υπάρχουν μέσα» σ' αυτή, «ενισχύοντας» και αυτή καθ'αυτή τη μορφή, ως εννοιολογικό περιεχόμενο, αποδίδοντας της, κατ' αυτόν τον τρόπο, δυναμικό χαρακτήρα¹⁶³.

Ένα «δυναμικό χαρακτήρα», ο οποίος αφορά τη «μορφή», όχι μόνο σε επίπεδο «αισθητηριακής αντίληψης», αλλά προβάλλει ως «γενικώτερη έννοια της δυναμικής λειτουργίας», εμπρικλείοντας το σύνολο της «ψυχικής ζωής», στο πλαίσιο μιας ολιστικής θεώρησης-προσέγγισης αυτής, ερευνώντας και κατ' επέκταση αποδίδοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, το στοιχείο των «δυναμικών λειτουργιών», τόσο στο «όλο», αλλά και στις επιμέρους συναρθρωμένες «ενότητες»-ολότητες, όπως η «μνήμη», η «ενέργεια», η «νόηση» και άλλες εξίσου σημαντικές εκφάνσεις της «ψυχικής ζωής» και όχι μόνο. Σ' αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί ότι η «μορφή», κατέχει το στοιχείο της «πραγματικής» και «συγκεκριμένης» «ιδιότητας», των παραπάνω, αντί μιας σχέσης παραλληλίας ή «πρόσθετου φαινομένου», διαβλέποντας όμως στο «βάθος» αυτής, όχι κατ' ανάγκη ένα, αλλά και περισσότερα του ενός «συστήματα», όπου και η «μορφή» αποκτά ανάλογα με τον τρόπο «θέασης» αυτής, διαφορετική εξήγηση-ερμηνεία μα και ρόλο. Και αποκτά διαφορετική εξήγηση, ερμηνεία ή ρόλο, ανάλογα με την εκάστοτε προσέγγιση, μιας και άλλοτε «προβάλλει» «σαν ένα σύστημα» υπό την έννοια «ενός ωργανωμένου όλου» «με συγκεκριμένη και πραγματική μορφή», ενώ άλλοτε παρουσιάζεται σαν «ένα σύστημα» «ενωμένο με τα γύρω του», το οποίο «φαινομενολογικά» - τουλάχιστον- «δεν έχει πραγματική μορφή» και απλά συνιστά «αδιάφορη περιοχή»¹⁶⁴.

Η εν λόγω διαφορά ως προς την θεώρηση και ερμηνεία της «μορφής» ως «συστήματος», καθορίζεται τόσο από το «χρόνο» σύλληψης αυτής -και συγκεκριμένα από το αν η επαφή μου, με το εν λόγω σύστημα αφορά την «πρώτη φορά» ή όχι- όσο και από την οπτική προσέγγιση του εκάστοτε «συστήματος», πάντα σε επίπεδο «μορφής», εισάγοντας όμως σ' αυτό το σημείο, το στοιχείο και την έννοια της «μεταμόρφωσης». Και εισάγεται το εν λόγω στοιχείο, μιας και η διαφοροποίηση «συμβαίνει» σε επίπεδο κύρια «φαινομενολογικό», με τη διαφορά της «οργάνωσης» να επιφέρει διαφορές και επί του «μορφικού χαρακτήρα». Αντίθετα, η εκάστοτε «ομάδα των ερεθισμών» και τα «γεωμετρικά σημεία»-στοιχεία, παραμένουν ως έχουν, προβάλλοντας εν προκειμένω το «κλασσικό» παράδειγμα «του αμφιβληστροειδούς χιτώνα», καθώς και το παράδειγμα των «γεωμετρικών χαρτών», τονίζοντας το ρόλο της «οργάνωσης», μέσω της έννοιας του «περιγράμματος», ως κύριου γνωρίσματος και καταλύτη του «σχήματος» μιας μορφικής ολότητας-συνόλου¹⁶⁵.

Η «μορφή» ενυπάρχει κατά συνέπεια, στο πλαίσιο «ενός ωργανωμένου όλου», το οποίο «προβάλλει» σε σχέση με «το οπτικό πεδίο», ενώ ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται απ' τη δυνατότητα της «διάκρισης»-«ξεχωρίσματος» αυτού, σε σχέση με τον συστημικό περίγυρο ενοτήτων-ολοτήτων που το «περιτριγυρίζει», «έχοντας» «ωρισμένες»-«πραγματικές ιδιότητες». Διέπεται δε από «ωρισμένη» και συγκεκριμένη «οργάνωση»-συγκρότηση, όλων των παραπάνω, αποδίδοντας σ' αυτό το σημείο, ο Ιμβριώτης, σύμφωνα και με τη θεώρηση του Köhler, τον όρο «πραγματική», εν είδει «γενικής αρχής» στη «μορφή που υπάρχει», αλλά

¹⁶³ *Μορφολογική*, 40.

¹⁶⁴ *Μορφολογική*, 40, 41, 42.

¹⁶⁵ *Μορφολογική*, 41, 42.

«και στηρίζεται» «σε οργανωμένες ολότητες» με τα χαρακτηριστικά που ήδη ανέφερα, σημειώνοντας ότι τέτοιου είδους «μορφές», αφορούν την πλειονότητα των «αντικειμένων» «γύρω» μας, «και γι' αυτό» «το καθένα» έχει «συγκεκριμένη μορφική ιδιότητα» και «πραγματική μορφή». Παράλληλα δε επισημαίνει τον κομβικό ρόλο της «όρασης», πάντα όμως σε σχέση με τη δυναμική λειτουργία αυτής, τόσο «με τα γεωμετρικά σημεία», τα οποία καθίστανται «απλοί γεωμετρικοί τοπικοί ερεθισμοί», όπως και τα υπόλοιπα «τοπικά χωριστά αισθήματα», στο πλαίσιο λειτουργίας και αλληλεπίδρασης σε επίπεδο δυναμικών σχέσεων, «ενός οργανωμένου» ολικού συστήματος-«όλου»¹⁶⁶.

Βέβαια μαζί με το στοιχείο της «μορφής», ιδωμένης σ' ένα «ωργανωμένο», «διακριτό» και αλληλεπιδραστικό «όλο», στέκει και το «στοιχείο» του «βάθους», υπό την «ιδιότητα» όμως «μιας περιοχής», η οποία «δεν έχει» «καθαρή και ωρισμένη μορφή». Κατ' αυτόν τον τρόπο, σ' αυτό το σημείο, μπορώ να αναφερθώ, «σε άμορφη» «περιοχή», η οποία όμως υφίσταται μάλλον, εντός της «μορφής», μιας και οι «μορφές είναι «υπερτοπικές» ιδιότητες», στο πλαίσιο αλληλεπίδρασης και δη «δυναμικής», «ωργανωμένων ολότητων». Όποτε κατά τη «μορφολογική» ψυχολογική-«φιλοσοφική» θεώρηση, η βάση εν τέλει «δεν είναι ένα απλό άθροισμα από στοιχεία», ακόμα και στην περίπτωση «της αντίληψης» ή οποιουδήποτε «ψυχικού φαινομένου», αλλά ως βάση και «πηγή» προβάλλει το «όλο», απ' τη δυναμική σχέση του οποίου, απορρέει «η μορφή» ως «κύριο και αρχικό δεδομένο». Ένα «δεδομένο»-βάση απ' όπου καθορίζονται τα διάφορα «μέρη», διαβλέποντας στη σχέση όλου-μορφής και μορφής-όλου, μία σχέση δυναμικής αλληλεπίδρασης, αντιφάσεων, αλλά και σύνθεσης με πολλά χαρακτηριστικά στοιχεία και εκφάνσεις μιας αρχικής καθαυτής, όμως διαλεκτικής σχέσης των παραπάνω, εστιάζοντας τη «δυναμική» της, ακριβώς στις αντιφάσεις και τη συνθετική της, δύναμη¹⁶⁷.

Όποτε «οι μορφές» κατά τον Ιμβριώτη, δεν προσδιορίζονται είτε ως καθαυτές, είτε ως οι «ενότητες» που συναρθρώνουν τη μορφή, ούτε «αλλάζουν», μόνο με την «ενεργητική» συμβολή, του στοιχείου της «στάσης» και της προσωπικής βούλησης, όσον αφορά τις σχέσεις και τους «δεσμούς» που τις διέπουν. Αντίθετα, οι «μορφές» είναι «ωρισμένες», έστω και αν μπορεί να αλλάξει κατά περίπτωση η οπτική τους, προσέγγιση, ενώ πάντα σύμφωνα με τη σχολή «της μορφολογικής ψυχολογίας», και προεξάρχοντων των θεωρητικών της σχολής του Βερολίνου, «τα μέρη» «όχι μόνο δε γίνονται συνειδητά», «παρά δεν υπάρχουν διόλου στη συνείδηση». Και «δεν υπάρχουν διόλου στη συνείδηση» κατά την εν λόγω φιλοσοφική και ψυχολογική θέαση, μιας και η «συνείδηση» αντιλαμβάνεται το «όλο», το σύνολο, και δεν «τηρεί» «αναλυτική στάση» απέναντι σε «μέρη» και «στοιχεία», παρά είναι πιο «εύκολο» γι' αυτή, -πάντα κατά την εν λόγω σχολή- να «οργανώνει» και «να έχει μία μορφή»¹⁶⁸.

Τίθεται δε ως άμεσος στόχος επίτευξης, μέσα και πέρα απ' τη μορφή, η διάκριση όχι των στοιχείων, αλλά «των μικρότερων ενοτήτων», «κατεβαίνοντας» σταδιακά, αλλά πάντα σε επίπεδο «ενοτήτων»-ολοτήτων και διαβλέποντας μεταξύ της «μορφής» και των «ενοτήτων», μάλλον σχέση μερικής «ανεξαρτησίας» υπό προϋποθέσεις. Και διαβλέπει εν προκειμένω ο Ιμβριώτης, σχέση μερικής «ανεξαρτησίας» υπό προϋποθέσεις, μιας και ορισμένα και μόνο

¹⁶⁶ *Μορφολογική*, 43, 44.

¹⁶⁷ *Μορφολογική*, 44, 45.

¹⁶⁸ *Μορφολογική*, 45, 46.

«μέρη»-«ενότητες» «μπορούν να ξεχωρίσουν και να σταθούν» κι αυτά ως ένα βαθμό «λίγο ανεξάρτητα», όπως σημειώνει ο ίδιος. Προβάλλει δε κατ' αυτόν τον τρόπο, ουσιαστικά ακόμα μια φορά στη σκέψη του, την «παντοδυναμία» της «μορφής», η οποία επέχει κυρίαρχη θέση στο σύνολο -τουλάχιστον- «των μεσοπολεμικών του συγγραμμάτων», αλλά ταυτόχρονα και την υψηλή θέση που κατέχει στο αξιολογικό-φιλοσοφικό του, σύστημα, και το μεγάλο επιστημονικό-φιλοσοφικό «πάθος του», το «όλο», το οποίο θα τον χαρακτηρίσει καθόλη την επιστημονική και φιλοσοφική του, πορεία¹⁶⁹.

Κατά συνέπεια τα «μέρη» μπορούν να ιδωθούν ολοκληρωμένα, τόσο «μέσα» σ' αυτή καθαυτή τη «μορφή» και παράλληλα «χωριστά και μέσα σ' αυτή». Αναδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Ιμβριώτης, και τις εσωτερικές σχέσεις που μπορεί να χαρακτηρίζουν, τόσο τη «διάρθρωση» της κύριας «μορφής», όπως και των επιμέρους «μορφών» που συναρθρώνουν αυτή και οι οποίες διακρίνονται πιο δύσκολα ή πιο εύκολα, ανάλογα με το πόσο «δυνατά» είναι «ωργανωμένη» η «μορφή», καθώς και πόσο «κλειστή» είναι αυτή, όποτε και καθίσταται «πιο δύσκολο» «να ξεχωρίσει» «τα μέρη» από την κύρια «μορφή». Αν δε «κανείς» εμμένει στην εν λόγω διαδικασία, ουσιαστικά «θα κομματιάσει» και «θα καταστρέψει» την «ωρισμένη μορφή», παραθέτοντας εν προκειμένω, ως χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Ιμβριώτης, το παράδειγμα «του συνειρμικού ψυχολόγου» G. Müller με την περίπτωση του «λατινικού κεφαλαίου» χαρακτήρα R, μέσα απ' το μορφικό σύστημα του οποίου, προβάλλει η «αδυναμία» διάκρισης των επιμέρους ενοτήτων-μερών αυτού, ως «ξεχωριστά», έστω και μικρότερα μορφικά συστήματα¹⁷⁰.

Μάλιστα ακόμη και στην περίπτωση, που «κάποιος» «επιμένει πολύ» ως προς την ανάλυση του εν λόγω μορφικού συστήματος, έστω και καταφέρει «να το ιδεί» «καθαρά κι «εποπτικά μέσα στο δέκα», και σ' αυτή την περίπτωση ακόμη, «κινδυνεύει» να «χάσει» την οπτική «της ενιαίας μορφής» από «εμπρός του». Επισημαίνει εν προκειμένω στη βάση των παραπάνω, ο Ιμβριώτης, το γεγονός, ότι η διάκριση ή το «ξεχώρισμα» των «μερών»-ενοτήτων και αυτής καθαυτής της «μορφής», προκύπτει μάλλον «αβίαστα» «μέσα στο όλο», ενώ τα «μέρη»-«ενότητες» διαθέτουν «δική τους υπόσταση», αν και «σχετική», «το καθένα» πάντα σε σχέση όμως με τη «μορφή». Παράλληλα δε σημειώνεται, ότι τα «μέρη» που έχουν την ιδιότητα να παραμένουν «ίδια», τόσο «έξω», όπως «και μέσα στη μορφή», μπορούν να ιδωθούν ως «γνήσια μέρη», στο πλαίσιο δεσμών και «διάρθρωσης», μιας «μεγαλύτερης περιοχής», όπως η κύρια «μορφή»¹⁷¹.

Αναφερόμενος δε στα «πειράματα» του W. Köhler, ο Ιμβριώτης, θα αναφερθεί σ' αυτή καθαυτή «τη δική της υπόσταση», -όσον αφορά την «κάθετη αυτή γραμμή» (σχήμα 10, σ. 47), ως «γνήσιο μέρος»- αλλά πάντα στο πλαίσιο του «όλου», καθώς και τις σχέσεις αυτού με τα εν λόγω «μέρη», ενώ θα εισάγει και την έννοια και το ρόλο της «ανάπλασης» ως λειτουργίας μέσω της οποίας μπορεί να αλλάξει η εικόνιση-θεώρηση από το υποκείμενο, τόσο των «μερών», αλλά και αυτού του «όλου». Αναδεικνύει εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, το γεγονός, ότι «τα μέρη» «αλλάζουν ιδιότητες», κάτι που συμβαίνει και επηρεάζεται «ανάλογα με το σύμπλεγμα που βρίσκονται κάθε φορά» και στο πλαίσιο του οποίου κατέχουν «ωρισμένες λειτουργίες», ενώ

¹⁶⁹ *Μορφολογική*, 45, 46.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 87.

¹⁷⁰ *Μορφολογική*, 46.

¹⁷¹ *Μορφολογική*, 47.

παράλληλα «έξω» προβάλλουν, ακόμα και με «διαφορετική» μορφή «άλλα» «φαινομενολογικά δεδομένα». Βέβαια, τα εν λόγω στοιχεία, δέον είναι να λεχθεί ότι αφορούν «τα γνήσια μέρη», αν και υπάρχουν όμως και περιπτώσεις, προεξαρχουσών των «κλειστών μορφών», όπου οι ενότητες-«μέρη», κατ' ουσίαν «δεν υπάρχουν διόλου», μιας και φτάνουν στο σημείο να «χάνουν», ακόμη και αυτή την «υπόσταση» τους. Σ' αυτή την περίπτωση, δεν υφίστανται ούτε «χωριστά», μα και «δεν φανερώνονται» με κάποιο «ιδιαίτερο δικό τους χαρακτήρα». Και δεν υφίστανται ούτε «χωριστά», αλλά δεν φανερώνονται ούτε με κάποιο «ιδιαίτερο δικό τους χαρακτήρα», μιας και η «μορφή» δε συνιστά ένα απλό «άθροισμα» «από μέρη και στοιχεία», παρά προβάλλει ως «φαινομενολογικό δεδομένο». Ως «φαινομενολογικό δεδομένο», το οποίο χαρακτηρίζεται για «την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του», όπως «δείχνει και» η έννοια-λειτουργία της «μετατόπισης» ως στοιχείο αλληλεπίδρασης της εικόνισης αυτής καθαυτής, ανάλογα με το «μορφολογική οργάνωση» και τα σχετικά ερεθίσματα, τα οποία συμβάλλουν να «εντυπωθεί» η «μορφή» με αυτόν ή τον άλλο «χαρακτήρα»¹⁷².

Ασφαλώς, «η παλαιότερη ψυχολογία», όπως σημειώνει ο Ιμβριώτης, «συνθέτει» το «όλο» από «μέρη και στοιχεία». Συνθέτει δηλαδή στην ουσία το «όλο» από «χωριστά άτομα», σε αντίθεση προφανώς με τη «μορφολογική ψυχολογία», σύμφωνα με την οπτική της οποίας, «ξεχωρίζουμε» τόσο «μέρη με την παλιά σημασία», μα παράλληλα και «γνήσια μέρη», με τα πρώτα να επέχουν θέση εντός της «μορφής» μόνο ως «απλά γεωμετρικά κομμάτια» δίχως φαινομενολογική υπόσταση, ενώ «τα γνήσια μέρη», οι «ενότητες», συνιστούν «μορφικά μέρη» και κατ' επέκταση, «μέρη»-«μέλη ενός όλου», τα οποία διέπονται από «την ίδια νομοτέλεια» «που κυβερνά τις μορφές». Σ' αυτό το σημείο, ενδεχομένως μπορεί να ειπωθεί ότι διαφαίνεται στη σκέψη του Ιμβριώτη, μία μαρξίζουσα έως «μαρξιστική» φιλοσοφική καταβολή της διαλεκτικής, όπου η «μορφή» παραβάλλεται τόσο σε σχέση με «το περιεχόμενο», καθώς και σε σχέση και με τα στοιχεία του «τυχαίου» μα προπαντός της «αναγκαιότητας», η οποία ενυπάρχει και εκφράζεται μέσω των «εκάστοτε» «νομοτελειακών σχέσεων» σε όλα τα επίπεδα, τα αφορώντα, τόσο «τα μέρη» και το «όλο», καθώς και τις «σχέσεις» αυτών. Επίσης, στη βάση των παραπάνω, κινείται σ' ένα πλαίσιο επίτευξης γνωσιμότητας, -δεν κρίνω την «επιτυχία»- που ετίθεντο από την επιστήμη και τη φιλοσοφική παράδοση της εν λόγω εποχής¹⁷³.

Είναι δε γεγονός, ότι μεταξύ των «μορφών», υπάρχει διαφορά στον πλούτο της «διάρθρωσης» που χαρακτηρίζει την εκάστοτε κύρια μορφή. «Ένας κύκλος» για παράδειγμα, όπως σημειώνει και ο Ιμβριώτης, «δεν έχει γνήσια μέρη ή μέλη», μιας κι εν προκειμένω θα μπορούσε να ειπωθεί ότι πρόκειται για μία «μορφωμένη επιφάνεια», σε αντίθεση με μία «άλλη μορφή», η οποία ενδεχομένως «να έχει πλούσια διάρθρωση», αν και στη δεύτερη περίπτωση ακόμη, «μόνο ωρισμένα μέρη είναι γνήσια και μορφικά». Μπορεί να λεχθεί κατά συνέπεια, ότι διαφαίνεται σ' αυτό το σημείο, η απόδοση «κατώτερης» ιεραρχικά «θέσης», στα «καθαρά» «γεωμετρικά κομμάτια» σε σχέση με τα «γνήσια μέρη ή μέλη», ενώ ουσιαστικά «οι ιδιότητες του όλου» κατά τον Ιμβριώτη, είναι αυτές που «κανονίζουν»-καθορίζουν, το «ποια από τα μέρη» μπορούν να ιδωθούν «ως γνήσια» και κατ' επέκταση, μερικώς «ανεξάρτητα».

¹⁷² *Μορφολογική*, 47, 48.

¹⁷³ *Μορφολογική*, 48, 49.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 11.

Επίσης θα πρέπει να επισημανθεί ότι μπορεί να προταχθεί εν είδει γεγονότος, η αλήθεια ότι «έξω στη φύση» «υπάρχουν» και δη υπό προϋποθέσεις «συνυπάρχουν» «και τα δύο». Με μόνη τη διαφορά ότι τα «πρώτα» συνιστούν «φαινομενολογικές πραγματικότητες», οι οποίες «ακόμη» «κι όταν» «ξεχωρίζω» «μέρη μέσα στη μορφή χωρίς να τη χάνω από εμπρός μου», «επηρεάζονται» τα εν λόγω «μέρη», σε συσχέτιση και αλληλεπίδραση από το «όλο». Ως χαρακτηριστικότερο κατά τον Ιμβριώτη, προβάλλει το «παράδειγμα» που αφορά «στις «οπτικές γεωμετρικές πλάνες», όπως ονοματοδοτούνται. Αντίστοιχα, σε περιπτώσεις «συμπλεγμάτων»-μορφών ενδέχεται «η γραμμή» ή η «καμπύλη» να «φαίνεται» -χωρίς να είναι όμως- «διαφορετική», μιας και εν προκειμένω «τα μέρη» «αλλάζουν ανάλογα με το όλο όπου βρίσκονται», καθώς και τις σχέσεις συνάρθρωσης και οργάνωσης των παραπάνω στοιχείων μεταξύ τους¹⁷⁴.

Εν συνεχεία, ο Ιμβριώτης, θα παρουσιάσει και θα αναλύσει τις «κατ' εξοχήν μορφές», προτάσσοντας τη «μορφή» σταθερά ως «το πρώτο δεδομένο». Παράλληλα δε ερευνά τη δυναμική σχέση διατήρησης-συμπλήρωσης, καθώς και την τάση της ορμής προς την τέλεια μορφή, την οποία και προβάλλει ταυτόχρονα στο ίδιο σημείο, όπου και διαβλέπει τη δυνατότητα της καλύτερης μελέτης «οργάνωσης και «μόρφωσης»» αυτών, «εκεί» που συναντάται η ασυμφωνία των «φαινομενολογικών μορφών», άποψη-παρατήρηση του Koffka, πάντα όσον αφορά το σχεσιακό τους σύνολο, τόσο σε σχέση «με το γεωμετρικό άθροισμα», όπως και σε σχέση «με τη γεωμετρική κατάταξη τους». Αναδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, με βάση τα παραπάνω στοιχεία, τον «τονισμένο» χαρακτήρα της «μορφής» από τη μια, και το γεγονός μιας «κλιμακωτής» «φαινομενολογικής» «αλλαγής» από την άλλη, προβάλλοντας μέσα απ' τα παραπάνω και τη διαφορά των μορφών, σε σχέση «με το μορφικό χαρακτήρα» και εν γένει «τη μορφική ποιότητα». Ενώ αφού πραγματευθεί τις μορφολογικές αρχές, όπως και το σύνολο των πτυχών του μορφολογικού ζητήματος, ο Ιμβριώτης θα εξετάσει κριτικά και τη φυσιολογική θεωρία και δη αντιμετωπίζοντας ως μέρη αυτής, τόσο τις φυσικές καθώς και τις ψυχοφυσικές θεωρίες του Köhler, όπως και τη φαινομενική κίνηση και την ερμηνεία του Wertheimer. Μπορεί δε να ειπωθεί σ' αυτό το σημείο, ότι διαβλέπει και σ' αυτές, τη δυνατότητα άντλησης «πλούσιου υλικού», το οποίο «παίρνει», ιδίως η θεωρία του Köhler κατά τον Ιμβριώτη, «από τις φυσικές επιστήμες», προτάσσοντας εν προκειμένω τη «συγκριτική» σχέση διαφοράς, «της μορφής από το βάθος», ενώ παράλληλα αναδεικνύει το στοιχείο της «πυκνότερης ενέργειας», επί των «αντίστοιχων φυσιολογικών γεγονότων». Ταυτόχρονα δε ο Ιμβριώτης μέσω των Köhler και Wertheimer, προτάσσει ουσιαστικά όσον αφορά τις «λειτουργίες του εγκεφάλου», τη «νευρική ουσία» και τις «λειτουργίες» αυτής, ως μάλλον δυναμικές και επ' ουδενί ως «στατικές»¹⁷⁵.

Μάλιστα θεωρεί ότι οι «θεωρίες του Köhler», αν ιδωθούν «στο σύνολο τους», τουλάχιστον, διαφοροποιούνται και κατά «γενικώτατο χαρακτηρισμό» αντιτίθενται εν σχέσει «με άλλες μηχανολογικές ερμηνείες». Διαβλέπει εν προκειμένω σ' αυτό το σημείο ο Ιμβριώτης, τη «διαφορά» στο στοιχείο που χαρακτήριζε και τη φιλοσοφική-επιστημονική θεώρηση του ίδιου καθόλη την επιστημονική και φιλοσοφική του, πορεία, δηλαδή το στοιχείο του «όλου», το οποίο προβάλλει μαζί με το στοιχείο της «ισορροπίας», της «οργάνωσης», αλλά

¹⁷⁴ *Μορφολογική*, 49.

¹⁷⁵ *Μορφολογική*, 59, 76, 77, 125.

και του «λειτουργικού δεσμού» μέρους-όλου, τόσο σε σχέση με τον «ψυχικό», όσο και με τον «οργανικό», αλλά και «τον ανόργανο κόσμο», στο πλαίσιο προσέγγισης-ανάλυσης της εν λόγω θεωρίας. Μιας θεωρίας, η οποία όμως κατά τον Ιμβριώτη, «δεν έχει» «μέσα στον εαυτό» της, και εκεί ο Ιμβριώτης τοποθετεί άλλωστε και την αδυναμία της, «γνήσια μορφικά χαρακτηριστικά», «αρκούμενη» κατ' ουσίαν, στη διάρθρωση-συγκρότηση «απλών ενοτήτων» «με αλληλεπίδραση ανάμεσα στα μέρη τους», απόρροια όπως σημειώνει στη συνέχεια «εξωτερικού καταναγκασμού»¹⁷⁶.

Βέβαια ο Ιμβριώτης, προβάλλοντας ως μάλλον ολοκληρωμένη και δυναμική τη μορφολογική θεωρία, στην οποία ο ίδιος και «εντοπίζει» «την τάση» «να γίνει ένα ολόκληρο σύστημα» αυτή καθαυτή -αν και σύστημα μη ολοκληρωμένο-«τελειωμένο» όπως αναφέρει χαρακτηριστικά- θεωρεί αναγκαία την εξέταση της αμφίδρομης και δυναμικής σχέσης αλληλεπίδρασης «μνήμης» και «μάθησης», τονίζοντας την αντίθεση της εν λόγω θεώρησης εν σχέσει με το «μηχανικό και τυχαίο δεσμό». Παράλληλα δε σε συνδυασμό με την παραπάνω ανάλυση, θα αναζητήσει τη «δυναμική και αυθόρμητη μόρφωση», στο πλαίσιο της αμοιβαιότητας των σχέσεων-δεσμών, τόσο του ψυχικού, όσο και του φυσικού στοιχείου, όπως αυτά συναντώνται ως όλο στον άνθρωπο. Στοιχείο ποιοτικής διαφοράς της μορφολογικής θεωρίας συγκριτικά με «άλλες» προσεγγίσεις, κατά τον συγγραφέα της *Μορφολογικής ψυχολογίας*, χωρίς όμως να παραλείπει ο Ιμβριώτης να προβεί σε μια αναλυτική προσέγγιση της επίσης δυναμικής σχέσης νόησης-γνώσης, προτάσσοντας παράλληλα και το στοιχείο του «συνειδητού», που ενυπάρχει στην «ψυχολογία της μορφής»¹⁷⁷.

Επίσης είναι γεγονός, ότι στο πλαίσιο διερεύνησης-θεώρησης του έργου του, *Μορφολογική ψυχολογία*, ο Ιμβριώτης εξετάζει, συνεξετάζει κι αναλύει με πνεύμα δυναμικής κριτικής προσέγγισης, ανθρώπινες ιδιότητες και στοιχεία πάντα σε ένα δεδομένο πλαίσιο ψυχολογικής θεώρησης, σε συνδυασμό με το «γοητευτικό» στοιχείο του «παντρέματος» της νεότευκτης επιστήμης της ψυχολογίας με το φιλοσοφικό στοχασμό. Παράλληλα δε ξεδιπλώνει στο εν λόγω έργο, «την πράξη» ως στοιχείο και παράγοντα δυναμικής, «την αψιθυμία» μα μαζί «και τη βούληση» ιδωμένα στο πλαίσιο «των μορφολογικών διδασκαλιών», ενώ εξετάζει και τις δυνατότητες απόρριψης και ανασκευής των επιχειρημάτων των θεωρητικών προσεγγίσεων του «νατιβισμού», αλλά και του «εμπειρισμού» ως αντίθετου πόλου. Αναδεικνύει εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, με βάση τα παραπάνω, ως άποψη, αλλά και «επιστημονικό» «γεγονός», το στοιχείο της «καθολικής νομοτέλειας» των «ψυχολογικών νόμων» που «θεμελιώνει» «η μορφολογική θεωρία»¹⁷⁸.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία προσεγγίζονται απ' τον Ιμβριώτη, ως επί μέρους δυναμικές ολότητες, παρά ως απλά μέρη, ενώ μπορεί να ειπωθεί ότι θεωρεί ως αναγκαία στοιχεία της μορφολογικής θεώρησης, τόσο την «εξήγηση» «αντικειμενικών γενετικών πορειών», καθώς «και την» παράλληλη «φυσιολογική θεμελίωση». Θα επικρίνει όμως σ' αυτό το σημείο, τη μορφολογική θεωρία με ιδιαίτερα «σκληρό» τρόπο, αναφορικά με το ζήτημα του «υποκειμένου» και τη σχέση των παραπάνω «φαινομένων» -ψυχικών, βιολογικών ή κοινωνικών- «με το εγώ», αντιτιθέμενος στην αντικειμενική άποψη-προσέγγιση της ψυχολογίας της μορφής και αποδίδοντας θεωρητικά-φιλοσοφικά-επιστημονικά «εύσημα» σε σχέση με «τη συνειδητή ολότητα» και την έννοια του «προσώπου», στον

¹⁷⁶ *Μορφολογική*, 127, 128, 252.

¹⁷⁷ *Μορφολογική*, 130, 131, 132.

¹⁷⁸ *Μορφολογική*, 204, 205, 208.

Stern και τη σχολή της Λειψίας. Αν και δέον είναι να λεχθεί ότι ο Ιμβριώτης, ολοκληρώνοντας τη μελέτη «της μορφολογικής θεωρίας», όπως επισημαίνει ο ίδιος «τουλάχιστο στα κυριώτερα της σημεία» δε μπορούσε παρά να επιμείνει -στο πλαίσιο τόσο της διερεύνησης, όσο και της συγγραφής του εν λόγω έργου του- και στη σχέση του οργανισμού με τον εξωτερικό κόσμο. Προβάλλοντας και θεωρώντας πάντα τη «μορφή» «ως αρκετά ανεξάρτητη από τις συνθήκες», αν και ο ίδιος είναι της «άποψης», την οποία προβάλλει ως θέση: ότι η μορφή αυτή καθαυτή παρά την όποια «ανεξαρτησία» της, εν τέλει «επηρεάζεται απ' αυτές», έστω κι αν θεωρεί ότι υπό προϋποθέσεις, «μπορεί» να της δοθεί η δυνατότητα «να ενεργήσει» «κι εκείνη» επί των συνθηκών. Προτάσσει λοιπόν κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ιμβριώτης, μία θεώρηση όπου ενυπάρχει «η ανεξαρτησία και ο δυναμισμός» σ' ένα αλληλεπιδραστικό διαλεκτικού χαρακτήρα πλαίσιο¹⁷⁹.

Κατά τον Ιμβριώτη, «δεν υπάρχουν μηχανικοί δεσμοί μέσα στον οργανισμό». Θεωρεί χαρακτηριστικό δε το γεγονός, ότι «ο νατιβισμός και ο εμπειρισμός τους παραδέχονται και οι δυο» παρόλο που οι εν λόγω προσεγγίσεις, διακρίνονται από το στοιχείο του διαφορετικού στη «θεωρία για τη γένεση τους». Σ' αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί ότι θεωρεί τις δύο προαναφερθείσες επιστημονικές θεωρήσεις, τουλάχιστον, ως διλημματικές. Και παρουσιάζει τις δύο αυτές προσεγγίσεις ως διλημματικές, μιας και η καθεμιά απ' αυτές υποστηρίζει είτε «τα έμφυτα στοιχεία», στηρίζοντας σ' αυτά «την οργανική και ψυχική εξέλιξη» (π.χ νατιβισμός), είτε την κοινωνική μάθηση με κύριο στοιχείο προσδιορισμού «τη συχνή άσκηση», η οποία καθιστά «το άτομο» ικανό «να κερδίζει» σταδιακά, τόσο «δεξιότητες», όσο και «τρόπους στις ενέργειες του», αλλά και αυτή καθαυτή τη δυνατότητα «της προσαρμογής» ως αναγκαίο στοιχείο της ανθρώπινης προσωπικότητας-οντότητας. Σε αντίθεση δε με τις εν λόγω θεωρίες, δηλαδή αυτή του νατιβισμού, η οποία -όπως επεσήμανα ήδη- απ' τη μια, «δέχεται» τα «έμφυτα στοιχεία», στηρίζοντας σ' αυτά την περαιτέρω «οργανική» μα και «ψυχική εξέλιξη», κι απ' την άλλη, του εμπειρισμού, ο οποίος «βεβαιώνει πως το άτομο «μαθαίνει» με τη συχνή άσκηση», αποκτώντας μέσω της εμπειρίας «σιγά-σιγά δεξιότητες και τρόπους στις ενέργειες του», κατορθώνοντας έτσι «να προσαρμόζεται στο γύρω του κόσμο», ο Ιμβριώτης μέσα απ' το εν λόγω δίπολο, προβάλλει την άποψη του, και την επιστημονική του, επιχειρηματολογία με φιλοσοφικό ποιοτικό περιεχόμενο, το οποίο και προϋποθέτει για τη μετέπειτα στενότερη ενασχόληση του με τη φιλοσοφία. Προτάσσει δε ως επιστημονικό γεγονός, το ό,τι η «μορφολογική θεωρία», κατ' ουσίαν λύνει «καταστρέφει», τόσο το «δίλημμα» του εν λόγω δίπολου, αλλά και αυτής καθαυτής της ύπαρξης «μηχανικών δεσμών». Ενώ θέτει παράλληλα ως επιστημονικά αναγκαίο ερώτημα στην εξέταση των επιμέρους «σωματικών και ψυχικών λειτουργιών», απλά το διαχωρισμό «του έμφυτου» ή του «αποχτημένου» «συστατικού», σε σχέση με την κοινωνική μάθηση και την κληρονομικότητα αντίστοιχα, χωρίς όμως να θεωρεί «κληρονομημένη» ή απόρροια μάθησης αυτή καθαυτή την εκάστοτε σωματική ή ψυχική «λειτουργία», απορρίπτοντας με κριτικό-διαλεκτικό τρόπο, την όποια μονολιθική «επιστημονική» θεώρηση¹⁸⁰.

Κατά τον Ιμβριώτη, οι λύσεις όπου προτείνονται, τόσο σε επίπεδο «οργανικής», όσο και σε επίπεδο «ψυχικής εξέλιξης» του ατόμου,

¹⁷⁹ *Μορφολογική*, 250, 253, 257, 258.

¹⁸⁰ *Μορφολογική*, 233, 234.

«παρουσιάζουν» «δυο πλευρές, την αύξηση ή ωρίμανση» από τη μια, και την «απόχτηση ή μάθηση» από την άλλη. Βέβαια και σ' αυτό το σημείο, ο ίδιος επικεντρώνει ως ψυχολόγος-ερευνητής, κύρια σε ένα πλαίσιο αποδοχής αυτών των λύσεων που κινούνται στη θεώρηση, της μορφολογικής και επί της μορφολογικής θεωρίας και δη στηριζόμενος στο γεγονός, ότι «η λειτουργία στο όλο της, βγαίνει από τη σχέση και τη συνεργασία των δυο παραγόντων», - αναφερόμενος ουσιαστικά -όπως ήδη σημείωσα παραπάνω- στην αλληλεπίδραση της γενετικά προσδιορισμένης κληρονομικότητας με τον εξωτερικό κόσμο. Προτάσσει εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτό καθαυτό το γεγονός της αλληλεπίδρασης, σ' ένα πλαίσιο πολλαπλότητας, όσον αφορά, τόσο τις γενετικές προϋποθέσεις, όσο και τις «εξωτερικές» συνθήκες. Παράλληλα δε ο Ιμβριώτης προβάλλει τη ρήση του Koffka, η οποία θεωρεί ότι «πάντοτε εξωτερικές κι εσωτερικές συνθήκες ενεργούν μαζί» -αλληλεπίδραση παραγόντων- «για τη δημιουργία ενός ενιαίου σχηματισμού». Θεωρεί δε ταυτόχρονα ως αναπόσπαστα στοιχεία στο πλαίσιο μιας διαλεκτικού χαρακτήρα σχέσης, τόσο «την άσκηση», καθώς «και» την «ωρίμανση», ορίζοντας αυτές με όρους συζυγίας-σύζευξης. Ενώ παράλληλα διαβλέπει «μέσα» στον εκάστοτε «οργανισμό», όχι τη στατική ύπαρξη «στέρεων δεσμών», αλλά κύρια «το οργανωμένο γίνεσθαι», το οποίο στο πλαίσιο μιας διαδικασίας «εξέλιξης» μπορεί «να πάρει αυτή ή εκείνη τη νέα μορφική οργάνωση», πράγμα που κατά τον Ιμβριώτη, ισχύει και στο αντίστοιχο επίπεδο της «φαινομενολογικής σφαίρας»¹⁸¹.

«Η άσκηση χωρίς την ωρίμανση» τονίζει -με κριτική κι ως ένα βαθμό «εκλαϊκευτική» διαλεκτική συλλογιστική- ο Ιμβριώτης, «δεν κάνει τίποτα», θεωρώντας παράλληλα ως καθοριστικό στοιχείο-παράγοντα τη χρονική στιγμή απόκτησης μιας ιδιότητας ή δεξιότητας σε αλληλεπίδραση, τόσο με την «ωρίμανση», αλλά και με την εκάστοτε διαφοροποίηση των ανάλογων περιβαλλοντικών και κληρονομικών «προϋποθέσεων», μα και αυτών καθαυτών των αντικειμενικών συνθηκών. Παράλληλα δε προτάσσει και τον σχεσιακά σημαντικό, καθοριστικού χαρακτήρα ρόλο του στοιχείου της «επανάληψης», σε σχέση με την «επίδραση», στο «άτομο» των παραπάνω παραγόντων, αν και δεν «θέλει» να διαβλέπει σ' αυτή, μια «μηχανική άσκηση», στοιχείο που προδίδει το κριτικό-διαλεκτικό φιλοσοφικό πνεύμα του Ιμβριώτη, αλλά αντίθετα μια «κλασσική» μέθοδο, η οποία δεν μπορεί παρά στη διαδικασία της «απόκτησης» να «έχει κι αυτή την αξία της», έστω και ως προς το στοιχείο της απόκτησης μιας συγκεκριμένης «μορφικής διάθεσης». Στη συνέχεια αναφέρει ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, την περίπτωση «του μικρού παιδιού» που αρχικά «δεν ξεχωρίζει δυο χρώματα», αλλά «αργότερα τα μαθαίνει μονομιάς», υιοθετώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, συγκεκριμένα και διαφορετικά, μάλλον κλιμακωτού χαρακτήρα στάδια μάθησης¹⁸².

Κατά τον Ιμβριώτη, στην περίπτωση της σχέσης οργανισμού-εξωτερικού κόσμου, η «μορφολογική άποψη» είναι η πλέον ενδεδειγμένη και λειτουργική. Θεωρεί δε την εν λόγω θεωρητική έποψη, ως την πλέον ενδεδειγμένη και δη από τη σκοπιά της λειτουργικότητας, μιας και στο πλαίσιο της εν λόγω θεωρίας «οι δυο παράγοντες βρίσκονται σε λειτουργική σχέση», καταργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το «δίλημμα» κληρονομικότητα ή περιβάλλον και προσφέροντας κατά τον ολιστή φιλόσοφο, τη δυνατότητα να ληφθούν υπόψη

¹⁸¹ *Μορφολογική*, 233, 234, 235.

¹⁸² *Μορφολογική*, 233, 234.

και να εξεταστούν-συνεξεταστούν με σχέση αλληλεπιδραστική, τόσο «οι εσωτερικές», καθώς και «οι εξωτερικές συνθήκες». Διαβλέπει δε επί της μορφολογικής προσέγγισης ο Ιμβριώτης, κατά την ολιστική θεωρητική του κατασκευή, μία ολοκληρωμένη για την εποχή του, επιστημονική προσέγγιση-ανάλυση της σχέσης κληρονομικότητας και περιβαλλοντικών-κοινωνικών συνθηκών. Χαρακτηρίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο με βάση τα παραπάνω στοιχεία, από τώρα έστω και ασυνείδητα και σε «πρωτόλεια» μορφή, τη διαλεκτική κι αργότερα μαρξιστική στάση-θέση-προσέγγιση του, και δη με κοινό χαρακτηριστικό ποιοτικό στοιχείο που θα τον ακολουθήσει σε όλη του, τη συγγραφική-φιλοσοφική του, «παραγωγή», το ακαδημαϊκό «πάθος» του Ιμβριώτη, δηλαδή το «πάθος» του, για «το όλο». Ένα «πάθος» μέσω του οποίου και θα επιδιώξει να κατακτήσει το στοιχείο της φιλοσοφικής «πληρότητας», συγκρατώντας όμως κατ' αυτόν τον τρόπο, «κάθε φορά την αγωνία του», «για την αναβολή της ολοκληρωμένης φιλοσοφικής σύνθεσης που θα αποτύπωνε την προσωπική διανοητική του σφραγίδα»¹⁸³.

Σ' αυτό το σημείο θα μπορούσα να υποστηρίξω, ότι ήδη ο Ιμβριώτης, έχει αρχίσει ίσως και προ καιρού, να σκέφτεται όχι μόνο κριτικά κι οργανωμένα, αλλά και «διαλεκτικά» και δη με την μαρξιστική έννοια της λέξης, παρά τις όποιες αδυναμίες του, σε επίπεδο θεωρητικής «εμβάθυνσης», καθώς και «ως προς τον τρόπο χρήσης» αυτής, προοιωνίζοντας ήδη τη μετέπειτα «διαλεκτική» του στάση-«παρέμβαση». Αν και στο εν λόγω στάδιο «ωρίμανσης», δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο Ιμβριώτης «κατόρθωσε να επεξεργαστεί μια συνεκτική θέση». Μια «θέση» που να «εκφράζει» και να αντικατοπτρίζει την «πνευματική» του, «ωρίμανση» ως μαρξιστή πλέον, φιλοσόφου, ενώ η «πορεία» του, προς «την ιδεολογική ωρίμανση», παραμένει σταθερά προσκολλημένη και προβάλλει ως «ομότροπη» σε σχέση με το Γληνό, ο οποίος Γληνός κατά τον Ιμβριώτη, «ακολούθησε» «μια δημιουργική ιστορική ανάπτυξη». Αν και στο ίδιο σημείο ο Ιμβριώτης θα παραδεχτεί ότι τουλάχιστον, «στην αρχή, η διαλεκτική» του, «θεώρηση των προβλημάτων δεν ήταν» απ' την πλευρά του Γληνού, «πολύ ξεκαθαρισμένη»¹⁸⁴.

Προσπαθεί εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ιμβριώτης, να αναλύσει στο θεωρητικό πλαίσιο της *Μορφολογικής Ψυχολογίας*, αλλά και να αναδείξει παράλληλα με τρόπο δυναμικής αλληλεπίδρασης παραγόντων, σε όλα τα δυνατά επίπεδα, «τουλάχιστο στα κυριώτερα της σημεία», τη μορφολογική θεωρία και το μορφολογικό ζήτημα εν γένει, παρουσιάζοντας απ' τη μια, τόσο τα «αρνητικά» στοιχεία, καθώς και το διλημματικό χαρακτήρα των ρευμάτων-σχολών του νατιβισμού, αλλά και του εμπειρισμού, χωρίς να αποκρύπτει όμως τα όποια θετικά στοιχεία των παραπάνω. Προβάλλει δε ταυτόχρονα το ανώτερο «ποιοτικά» θεωρητικό-επιστημονικό «πάντρεμα» αυτών, στο πλαίσιο των φιλοσοφικών απόψεων και των εν γένει ερευνητικών μεθόδων και ψυχολογικών θεωρήσεων της ψυχολογίας της μορφής, ως σύγχρονης ψυχολογικής προσέγγισης-σχολής για την εποχή του, ενώ είναι σαφής ως προς τη θέαση της σχέσης «ψυχικού», «οργανικού» «και ανόργανου κόσμου», οι οποίοι αμφότεροι κατά τον Ιμβριώτη, «δε χωρίζονται», τουλάχιστον, «με στερεούς φραγμούς ο ένας από τον άλλο». Αντίθετα οι εν λόγω «κόσμοι» μπορούν να

¹⁸³ *Μορφολογική*, 234.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 87.

¹⁸⁴ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85.

Δημήτρη Γληνού, «*άρθρα 1942-1943*», πρόλογος, Γιάννη και Ρόζας Ιμβριώτη, 17.

ιδωθούν, ως «διαρθρωμένοι» σε αντίστοιχες «ολότητες» με αλληλεπιδραστική σχέση¹⁸⁵.

Μάλιστα θα τονίσει ιδιαίτερα, ακόμα μια φορά, αλλά με διαφορετικό τρόπο, το στοιχείο του όλου στη μορφή, υποστηρίζοντας και υιοθετώντας την άποψη ότι «σε πλατύτερη έννοια η μορφή δεν είναι μόνο κάτι το κλειστό και το περιορισμένο, αλλά» αντίθετα η μορφή είναι «κι ένα πλαύτερο όλο που περιέχει μέσα του μικρότερες ενότητες». Θεωρεί δε αυτή ένα σύστημα, το οποίο ενδεχομένως συμπεριλαμβάνει ως αναγκαία συστατικά αυτού, επιμέρους μικρότερα υποσυστήματα με το στοιχείο της μερικής αυτονομίας και δη σ' ένα πλαίσιο λειτουργίας σχέσεων αλληλεπίδρασης, μιας γενικότερης «οργάνωσης». Ταυτόχρονα δε αναφέρει ως παραδείγματα ταυτισμού και δυναμικών σχέσεων μορφής-όλου από τον «βιολογικό» και «φυσικό κόσμο», την «ολική συνείδηση», «το ηλιακό σύστημα» και γιατί όχι, «τον κόσμο ολόκληρο», προβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη θέση-άποψη ότι «αυτές τις έννοιες» στο σύνολο τους, «η μορφολογική θεωρία τις εκφράζει» «με τον ίδιο όρο» ή «απλά» σε διαφορετική περίπτωση «μεταχειρίζεται και τους άλλους» -όρους- «χωρίς όμως να δίνει στον καθένα ωρισμένη» και «ιδιαίτερη σημασία». Θέτει εν προκειμένω ο Ιμβριώτης σ' αυτό το σημείο, ως ικανή και αναγκαία προϋπόθεση ερμηνείας των «πραγμάτων» από τη σκοπιά της μορφολογικής θεωρίας, την αναγκαιότητα και την ύπαρξη ενός ενιαίου τρόπου προσέγγισης-θεώρησης των εν λόγω στοιχείων, με «ισότιμη» λειτουργία και σημασία των εκάστοτε όρων¹⁸⁶.

Είναι δε γεγονός κατά την εν λόγω θεώρηση του Ιμβριώτη, -δεν πρέπει να παραβλέπεται η χρονολογία έκδοσης πολλών δε συγγραφών του έργου (1932)- ότι η μορφή ως όλο -όπως σημείωσα ήδη παραπάνω- «περιέχει μέσα του» δυναμικά αλληλεπιδρώσεις «μικρότερες ενότητες». Στοιχείο που ενέχει ήδη εντός του, κρυμμένο σε ένα δεύτερο επίπεδο σημειολογικής-φιλοσοφικής ανάγνωσης, τη «βεβαιότητα» «για τη γονιμότητα της «διαλεκτικής» μεθόδου» εκπεφρασμένης σε αρχική, εν μέρει «ασυνείδητη»-«εμβρυακή» μορφή. Προβάλλει εν προκειμένω ο Ιμβριώτης, μια «διαλεκτική» θέαση των πραγμάτων και δη στο πλαίσιο θεώρησης του εν λόγω έργου, μέσω του «ακαδημαϊκού» «πάθους για πληρότητα» του ίδιου, το οποίο την εν λόγω χρονική-ιστορική συγκυρία ικανοποιεί, αναζητώντας ταυτόχρονα τη λύση στα ερμηνευτικά -προοδευτικά για την εποχή του- σχήματα της μορφολογικής σχολής. Παράλληλα δε μπορεί να ειπωθεί ότι θέτει επιτακτικά γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, δηλαδή της έρευνας του διαλεκτικού στοιχείου επί των ψυχολογικών μελετών αυτού, σε συνδυασμό και με τη μετέπειτα θεωρητική του μεταστροφή, ως αναγκαία και επιβεβλημένη για τον ερευνητή του έργου του, την ερμηνεία μέσω της μετέπειτα «διαλεκτικής ανατοποθέτησης της προβληματικής» του, και σε σχέση «με την υιοθέτηση» -της ιδιαίτερα δημοφιλούς για τους «μαρξιστές» διανοούμενους της εποχής- «παβλοφικής διδασκαλίας»¹⁸⁷.

Σ' αυτό το σημείο, -όπως επεσήμανα ήδη- ο Ιμβριώτης, αναδεικνύει με τρόπο θέασης ολιστικό, το μορφολογικό πρόβλημα, ενώ προσεγγίζει, το «όλο» ως σύνολο. Ένα σύνολο όμως, στο οποίο και διακρίνει επιμέρους δυναμικά υποσύνολα, διαβλέποντας παράλληλα, τόσο στους «μορφοθεωρητικούς», αλλά

¹⁸⁵ Γιάννη Ιμβριώτη, *Μορφολογική*, 250.

¹⁸⁶ *Μορφολογική*, 254.

¹⁸⁷ *Μορφολογική*, 254.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83, 84, 87.

και στους Krüger και Driesch πέρα απ' τη συμβολή τους, στον καθορισμό των «όρων» και του τρόπου με τον οποίο «αντικρίζει» η παραπάνω ψυχολογική-φιλοσοφική θεώρηση τον εξωτερικό κόσμο και εν γένει την πραγματικότητα σε επίπεδο επιμέρους ή μεγαλύτερων δυναμικών αλληλεπιδραστικών συστημάτων-υποσυστημάτων και κάποιες «αοριστίες». «Αοριστίες» τις οποίες και επισημαίνει με κριτική «διάθεση», ότι «δεν έχουν εξαφανίσει» οι παραπάνω θεωρητικοί, καθώς και οι εκπρόσωποι της μορφολογικής προσέγγισης, αν και η «αιτία» των παραπάνω «αδυναμιών» δεν οφείλεται στην «ορολογία», αλλά σε «βαθύτερες θεωρητικές διαφορές». Μιας και η εν λόγω σχολή ενέχει ως προς τη «θεμελίωση» της, και αυτή στοιχεία «μεταφυσικής». Στοιχεία που εν προκειμένω και εκφράζονται κατά τον Ιμβριώτη, σε επίπεδο «ηθικό-φιλοσοφικών λόγων», οι οποίοι και κατά τον Krüger μπορούν να «κάνουν τους πολλούς ν' αντικρίζουν τα αισθήματα και τα συναισθήματα σαν ένα χάος, όσο δεν έρχεται η νόηση να τα βάλει σε τάξη»¹⁸⁸.

Βέβαια ως βάση της θεωρητικής έποψης «της σχολής της Λειψίας», προτάσσεται τόσο η «ολότητα», όπως και η «μορφή» αυτές καθαυτές, πρώτιστα όμως προβάλλει κύρια αυτός ο διαχωρισμός της «ολότητας από τη μορφή». Μιας και η εν λόγω θεώρηση, διαβλέπει επί της ολότητας εν είδει δυνητικού γεγονότος, τη δυνατότητα αυτή καθαυτή η ολότητα πιθανόν να είναι ή να καθίσταται υπό προϋποθέσεις «διάχυτη χωρίς μέλη και καθαρά περιθώρια». Στοιχείο που η εν λόγω σχολή διαβλέπει και σ' αυτό καθαυτό το «ζήσιμο», το οποίο «με όλες τις ποικιλίες μέσα του δίνει μια ολότητα» και δη ως «αρχικό ζήσιμο» προβάλλει και με το στοιχείο του «διάχυτου», κάτι που συμβαίνει, τόσο στις «λεγόμενες» «πρωτόγονες βαθμίδες» μα και σ' αυτόν τον «πολιτισμένο ενήλικο άνθρωπο» σε περιπτώσεις «έκστασης» ή «ενθουσιασμού». Όποτε μπορεί να λεχθεί, ότι είναι διακριτή εν προκειμένω και η απουσία «κάθε διάρθρωσης», ενώ «η ψυχική ζωή κλείνεται σε μιαν ολότητα». Μάλιστα σημειώνει ο Ιμβριώτης, ως τέτοιου είδους ενότητες, τα επιμέρους δυναμικά υποσύνολα που διαβλέπει τόσο στους «μορφοθεωρητικούς», αλλά και στους Krüger και Driesch, ως τις διάφορες εκφάνσεις, τόσο του εξωτερικού κόσμου, «οργανικού» και «ανόργανου», καθώς και της αντίστοιχης έκφρασης μορφές αυτών, σε επίπεδο «ψυχικού» κόσμου, διαβλέποντας δυναμική σχέση, αλληλεπίδρασης κι αρμονίας σε όλα τα επίπεδα συστημικών σχέσεων. Θεωρεί δε την «ολική συνείδηση ή το ηλιακό σύστημα» -που ήδη ανέφερα- ως ευρύτερα υποσυστήματα ή ακόμα και αυτό τον «κόσμο ολόκληρο», δηλαδή αυτό το Σύμπαν καθαυτό, απλά ως το «κύψιστο» σύστημα-σύνολο, δυναμικών υποσυνόλων, όπου συμπεριλαμβάνει τα υπόλοιπα «υποδεέστερα» υποσυστήματα, ως επιμέρους απόλυτα-αναγκαία αλληλοεπηρεαζόμενα και με σχέση διαλεκτικής αλληλεξάρτησης τμήματα-μέρη, για τη συγκρότηση του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, όσον αφορά στη «μορφολογική θεωρία», θα μπορούσε να ιδωθεί η εν λόγω θεωρία σύμφωνα με την θεωρητική έποψη απ' την πλευρά του Ιμβριώτη, ως θεωρία της ισοτιμίας των όρων, σε σχέση με την «έκφραση» και τη «μεταχείριση» αυτών. Μιας και «η μορφολογική θεωρία» «εκφράζει» το σύνολο των παραπάνω «εννοιών» με τον ίδιο τρόπο και «όρο» και δη, «χωρίς» «να δίνει στον καθένα» -όρο- «ωρισμένη ιδιαίτερη σημασία»¹⁸⁹.

Ταυτόχρονα επισημαίνει ότι «η αιτία» των όποιων «αοριστιών» των δύο σχολών (της μορφολογικής θεωρίας και της σχολής της Λειψίας) δεν είναι

¹⁸⁸ *Μορφολογική*, 254.

¹⁸⁹ *Μορφολογική*, 254, 255.

άλλη από το γεγονός, -όπως ήδη προείπα- ότι υπάρχουν «βαθύτερες θεωρητικές διαφορές» «παρ' όλη» τη φαινομενικά «κοινή κατεύθυνση» αυτών. Μία «κοινή κατεύθυνση», η οποία υποδηλώνεται-εκφράζεται -μερικά αληθώς και μερικά ψευδώς- στη «γενική αρχή» αυτών, όπως αναφέρει ο ίδιος, «πώς το όλο είναι κάτι αρχικό που εξουσιάζει τα μέρη», πράγμα που εν σχέσει και με τους «μπερδεμένους τους όρους» επιφέρει ακριβώς λόγω των επιμέρους διαφορετικών θεωρητικών-φιλοσοφικών προσεγγίσεων, «μεταφυσική θεμελίωση» που αποδίδεται σ' αυτό, είτε σε επίπεδο «ψυχολογίας», είτε σε επίπεδο «βιολογίας», και εν γένει «στον κόσμο τον πνευματικό» ή «το φυσικό». Ορίζει δε κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ιμβριώτης, και την ειδοποιό διαφορά των δύο σχολών, στη διάκριση μορφής-ολότητας από τη σχολή τη Λειψίας, ενώ η μορφολογική θεώρηση κατά τον Ιμβριώτη, τοποθετεί το όλο στη μορφή και αντίστοιχα τη μορφή επί του όλου. Παράλληλα δε παρατηρεί στα παραπάνω το στοιχείο του ενιαίου και αναπόσπαστου συστήματος, αν και ταυτόχρονα προσεγγίζει θετικά τη «σημασία» του «συναισθήματος» και δη ιδωμένου στο πλαίσιο της φιλοσοφικής-ψυχολογικής θεώρησης της σχολής της Λειψίας. Χαρακτηρίζει δε αυτή καθαυτή τη «σημασία» του «συναισθήματος» στη θεώρηση της σχολής της Λειψίας, ως «ένα σπουδαίο ιδιαίτερο γνώρισμα» της εν λόγω σχολής, διακρίνοντας ταυτόχρονα επί του συναισθήματος το στοιχείο ενός «ποιοτικού χρωματισμού σε κάθε ολότητα», το οποίο μαζί «με τη ζεστή πνοή του» «δίνει τον τόνο λίγο ή πολύ σε κάθε ψυχικό φαινόμενο», δίνοντας γι' ακόμη μια φορά στοιχεία που προϋδεάζουν για το μετέπειτα επίκεντρο σε επίπεδο φιλοσοφικού στοχασμού, ανθρωπιστικό-ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα της σκέψης του¹⁹⁰.

Είναι δε γεγονός, όπως άλλωστε διαφαίνεται κι από τα παραπάνω, ότι η μορφολογική θεωρία επηρέασε, σημαντικά τον Ιμβριώτη. Και είναι αλήθεια ότι υπήρξαν αρκετά έντονες, οι όποιες επιστημονικές και εν γένει θεωρητικές επιρροές επί της θέασης αυτού, πιθανόν και λόγω των άμεσων «επιρροών» που δέχτηκε στο Βερολίνο, ιδίως στο πλαίσιο της συμμετοχής και κατ' επέκταση της «μαθητείας» του, στις «εργασίες» του «Ψυχολογικού Ινστιτούτου» και ιδιαίτερα υπό τον καθηγητή Eduard Spranger του οποίου την κριτική αυθεντία επικαλείται «συχνά» και στο εν λόγω έργο. Σ' αυτό το σημείο είναι απαραίτητο, για την κριτική προσέγγιση της θεωρητικής «παραγωγής» και δράσης όχι μόνο του Ιμβριώτη, αλλά του ζεύγους Ιμβριώτη γενικότερα, ν' αναφερθεί σχετικά με τον εν λόγω καθηγητή, «Δάσκαλο», τόσο του Γιάννη, καθώς και της Ρόζας Ιμβριώτη, το γεγονός ότι «άρθρο» του καθηγητή Spranger υπό τον τίτλο «*Η αιώνια Αναγέννηση*», δημοσιεύθηκε μεταξύ άλλων και «στο περιοδικό του Δ. Γληνού» *Αναγέννηση*, «φύλ. 1^ο (Σεπτέμβρης 1926), σ. 3-7, φύλ. 2^ο (Οκτώβρης 1926), σ. 71-76, και φύλ. 3^ο (Νοέμβρης 1926), σ. 142-150», καθώς κι ότι μετάφραση του βιβλίου του, «*Ψυχολογία της εφηβικής ζωής*» {*Psychologie des Jugendalters*} -και δη του καθηγητή της Θεολογικής Σχολής Ν. Ι. Λούβαρι- «δέχτηκε» «εξουθενωτική κριτική» «από τον Ε. Π (Παπανούτσο)», μετέπειτα «αντίπαλο» του Ιμβριώτη στη διεκδίκηση της καθηγητικής έδρας στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Και τίθεται εν προκειμένω γι' ακόμα μια φορά, υπόψη μας εν είδει ερωτήματος, το ζήτημα των σχέσεων του ζεύγους Ιμβριώτη με τον καθηγητή, αλλά τίθεται ταυτόχρονα και ως ζήτημα το «ποιος σύστησε τους Ιμβριώτηδες στον Σπράνγκερ» και τι είδους γνωριμία, είχε με το Γερμανό καθηγητή, αν και το μόνο που θα

¹⁹⁰ *Μορφολογική*, 254, 255.

μπορούσα να ισχυριστώ είναι ότι υπήρχε σχετική επαφή. Μάλιστα ο ίδιος ο Δημήτρης Γληνός, -στο εν λόγω στάδιο- ο οποίος αναμφισβήτητα δεν μπορεί παρά να ιδωθεί παράλληλα με τον Αλέξανδρο Δελμούζο, μάλλον υπήρξε φιλικά διακείμενος προς τον καθηγητή¹⁹¹.

Κάτι που βαρύνει ιδιαίτερα, μιας και αφορά και την πνευματική «παρουσία» ενός ακόμη, στον εν λόγω κύκλο, και δη από τους βασικούς πρωταγωνιστές, είτε σε θετικό, είτε σε «αρνητικό» ρόλο του γλωσσικού ζητήματος και της μετέπειτα συσχέτισης αυτού, με το σοσιαλισμό-κοινωνισμό του επίσημου πολιτικού-κομματικού φορέα των νέων ιδεών στην Ελλάδα. Πράγμα που θα σημάνει στην πιο κρίσιμη στιγμή για το γλωσσικό ζήτημα αυτό καθαυτό, καθώς και την πορεία αυτού, αλλά παράλληλα και τις όποιες «ρεαλιστικές» στοχεύσεις για την αλλαγή σε επίπεδο συντεταγμένων-οργανωμένων εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων από πλευράς «του εκπαιδευτικού δημοτικισμού», σε επίπεδο «ηγεσιών» και πολιτικών φίλων, τη δημιουργία περιχαράκωσεων και μερίδων και εν προκειμένω, στο πλαίσιο δράσης και λειτουργίας του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Στοιχεία που θα οδηγήσουν αρχικά σε ασυμφωνίες, ύστερα σε πολιτική-ιδεολογική διαφοροποίηση και εν τέλει σε αποδυνάμωση και διάσπαση τον κύριο φορέα των δημοτικιστικών ιδεών-αντιλήψεων, δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στο Γληνό, ο οποίος θα επιτύχει «πύρρειο νίκη», όσον αφορά τον έλεγχο του Ομίλου, τη δυνατότητα να εκφράσει μέσα απ' τον εν λόγω φορέα μία «θνησιγενή» μορφή «σοσιαλιστικού δημοτικισμού», προτάσσοντας τον «ταξικό»-πολιτικό χαρακτήρα της γλώσσας και του δημοτικισμού ως ρεύματος, παράλληλα με την ανάγκη διαμόρφωσης των όρων «της λαϊκής Εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης»¹⁹².

Σ' αυτό το σημείο όμως θα επανέλθω στις ψυχολογικές μελέτες του Ιμβριώτη, επιφυλασσόμενος για την περαιτέρω ανάλυση του ρόλου του ζεύγους Ιμβριώτη, στο πλαίσιο δράσης και θέασης του γλωσσικού ζητήματος και κατ' επέκταση του δημοτικιστικού κινήματος, μα παράλληλα και αυτών των δυνατοτήτων ανάδειξης, αλλά και προσφοράς μέσα απ' τη λειτουργία-δράση του Ε. Ο και του εν λόγω κινήματος. Κάτι που προπορεύθηκε, αλλά συνάμα αποτέλεσε και μία μορφή γραμμικής ασυνέχειας στη θεωρητική τους, «παραγωγή». «Δίνοντας» την ευκαιρία στον Ιμβριώτη, μέσα απ' «το πάθος της στράτευσης» του, «στον δημοτικισμό», να προλειάνει το θεωρητικό-πολιτικό πλαίσιο που θα κινηθεί αργότερα, αλλά και να παρουσιάσει ταυτόχρονα δείγματα γραφής, όπως η εργασία-μελέτη του, *Ψυχανάλυση*, η οποία και δημοσιεύτηκε στο *Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου* τομ. 11 1923. Ένα πόνημα που μπορεί να ειπωθεί ότι αναδεικνύει την φροϋδική θεώρηση της ψυχανάλυσης, ως «τεχνικής ερμηνείας» και μεθόδου που ενέχει στοιχεία ενός «αυστηρού πνευματικού ντετερμινισμού», έχοντας ως παράλληλο «φόντο» την παρουσία-ερμηνεία του «ασυνειδήτου». Προβάλλει εν προκειμένω σ' αυτό το σημείο ο Ιμβριώτης, τη θέση του Freud «ότι ψυχικό δεν είναι μόνο το συνειδητό», αλλά αντίθετα «υπάρχει κι ένα πραγματικό και δυναμικό ασυνειδήτο», η εφαρμογή επί των «στοιχείων», της «σύνθεσης» και των «ιδιαιτέρων ψυχικών λειτουργιών», του οποίου επιβεβαιώνουν κατά τον Ιμβριώτη, την εν λόγω θεώρηση και «χαρακτηρίζουν» το «ασυνειδήτο» αυτό καθαυτό¹⁹³.

¹⁹¹ Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 80, 81, παρ. 73.

¹⁹² Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Β', Β' μέρος, 124.

Η σοσιαλιστική, Γ', 614.

¹⁹³ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

Γιάννη Ιμβριώτη, «*Ψυχανάλυση*», 4, 5, 6.

Επίσης ως σημαντικό ψυχολογικό έργο του Ιμβριώτη, πέραν της *Μορφολογικής ψυχολογίας*, μπορεί να ιδωθεί και η μελέτη του, -την οποία ήδη ανέφερα εν είδει μνείας παραπάνω- και η οποία επικεντρώνει στο παθολογικό «κομμάτι» της ψυχολογίας και συγκεκριμένα πάνω στη θεματική της παθολογικής μνήμης, με ομώνυμο παράλληλα τίτλο. Επιδιώκει ίσως στο πλαίσιο της εν λόγω επιστημονικής του, εργασίας, ο Ιμβριώτης, μία πρώτη «ολοκληρωμένη» προσέγγιση της «παθολογικής ψυχολογίας», σε σύζευξη όμως πάντα με την «κανονική», μέσω της απόπειρας «εξήγησης»-επεξήγησης παθολογικών καταστάσεων και δη στα όρια της ανθρώπινης ψυχής, προτάσσοντας ταυτόχρονα «την ανάγκη» «αναφοράς» και «κρίσης», αλλά μέσα εν προκειμένω απ' τη θέαση του «χαλασμού» «της ψυχικής ζωής», αυτή τη φορά, τις «διάφορες ψυχολογικές θεωρίες» της εποχής του. Αν και δέον είναι να λεχθεί ότι εξειδικεύει το γνωστικό πλαίσιο του εν λόγω έργου, μιας και θα επικεντρώσει ως επί το πλείστον, στη θεματική των μνημονικών φαινομένων και δη υπό την έποψη του «χαλασμού». Άλλωστε, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο Ιμβριώτης, μπορεί να αποδέχεται το ρόλο των «θεωριών της» «κανονικής» και «παθολογικής ψυχολογίας» και δη σε επίπεδο «εξήγησης» των διάφορων «νοσηρών ψυχικών φαινομένων», αλλά δέχεται, παράλληλα και να «μπει» στη διαδικασία να ερμηνεύσει ή απλά να εξετάσει και να αναζητήσει τη δυνατότητα ερμηνείας αυτών των καταστάσεων. Και είναι «δεκτικός» σε ζητήματα εξέτασης και ερμηνείας επ' αυτών των καταστάσεων, γιατί θεωρεί ότι συμβάλλουν, «βοηθούν» όπως αναφέρει «να εξετάσουμε καλύτερα την ψυχική ζωή», ακριβώς «επειδή την παρουσιάζουν» μέσα «στο χαλασμό της», έχοντας-αποκτώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, «ιδιαίτερα γνωρίσματα». Κάτι που καθιστά μάλλον ευκολότερη, την «έρευνα» αυτής καθαυτής της «ψυχικής ζωής». Μία αντίληψη που παράλληλα με την προσωπική θεώρηση του Ιμβριώτη, αποτυπώνει σ' ένα πρώτο επίπεδο και την επιστημονική κατεύθυνση της ψυχολογίας κατά την εν λόγω εποχή¹⁹⁴.

Σ' αυτό το σημείο, θα ήθελα να τονίσω, ότι το έργο *Παθολογική μνήμη*, είναι ουσιαστικά μια ακόμα προβολή της μορφολογικής θεωρίας, αυτή τη φορά εν σχέσει με το παθολογικό «κομμάτι» της ψυχολογίας και δη μία προβολή, η οποία προπορεύεται χρονικά στο έργο του Ιμβριώτη, τουλάχιστον κατά ένα χρόνο (1931), σε σχέση με την «καθαρή» μελέτη της ψυχολογίας της μορφής, η οποία και θα εκδοθεί ένα χρόνο αργότερα (1932). Παράλληλα δε μπορεί να ειπωθεί ότι τα εν λόγω έργα, χαρακτηρίζονται από την «αρχή του «όλου»», ιδιαίτερα όπως αυτή προβάλλει στην περίπτωση και επί της περίπτωσης «της ψυχικής δραστηριότητας», αντανakλώντας κατ' αυτόν τον τρόπο αμφότερα και το στοιχείο «της σύστοιχης τάσης της συνειρμικής ψυχολογίας», μιας και ο Ιμβριώτης την εν λόγω περίοδο της επιστημονικής-θεωρητικής του, παραγωγής θα περιοριστεί -σε μεγάλο βαθμό- «στο αντικείμενο των σπουδών του», δηλαδή την ψυχολογία. Μπορεί δε να ειπωθεί ότι στο εν λόγω στάδιο στα «κείμενα» του, μάλλον δε διακρίνεται «για τη γονιμότητα της «διαλεκτικής μεθόδου»» παρά τον υψηλό βαθμό «επίγνωσης» των όποιων «αδυναμιών» του, όσον αφορά στην «εμβάθυνση» του, επί της «διαλεκτικής»¹⁹⁵.

Κατά συνέπεια στο πλαίσιο θέασης των έργων *Μορφολογική ψυχολογία* και *Παθολογική μνήμη* αντίστοιχα, οφείλω να προβώ σε αναλυτική διερεύνηση-

¹⁹⁴ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η παθολογική*, 5.

¹⁹⁵ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85.

προσέγγιση και μελέτη μέσω αυτών, της επιστημονικής σκέψης και του τότε φιλοσοφικού στοχασμού -1931-1932- του Ιμβριώτη. Και οφείλω να προβώ στην εν λόγω θεωρητική ανάλυση, κάνοντας χρήση των δυνατοτήτων σύγκρισης και αντιπαραβολής των στοιχείων, των θεωριών, αλλά και της επιστημονικής επιχειρηματολογίας και των φιλοσοφικών ερεισμάτων του. Με βάση τα παραπάνω μπορεί δε να λεχθεί ότι αναδεικνύεται, τόσο ο «χαρακτήρας» της οπτικής ή των οπτικών του, όπως και οι όποιες δυνατότητες «αναπτύσσει» στο εν λόγω στάδιο. Παράλληλα δε μας δίνεται η «ευκαιρία» της ταυτόχρονης παρατήρησης των αναβαθμών «της πνευματικής του ωριμότητας», σε σχέση όμως πάντα και με το στοιχείο του «αποσπασματικού» στη θεωρητική του, «καρποφορία» παρά τις εμφανείς και ισχυρές δημιουργικές εκλάμψεις-εκφάνσεις, που μπορεί να λεχθεί ότι χαρακτηρίζουν, τόσο το επιστημονικό, πολλώ δε το εν γένει φιλοσοφικό έργο αυτού¹⁹⁶.

Στο έργο του, *Παθολογική μνήμη*, ο Ιμβριώτης, θεωρεί αναγκαία την έρευνα του παθολογικού «κομματιού» της ψυχολογίας, στηρίζοντας την επιχειρηματολογία του, μέσω της οποίας «δικαιολογεί» ηθικά, τρόπον τινά την ενασχόληση του, με τέτοιου είδους παθολογικές καταστάσεις ως «πραγματικός» ερευνητής, στο ερευνητικό-επιστημονικό όφελος της εν λόγω επιστήμης. Διαβλέπει δε στην πρόοδο αυτής, κοινωνική χρησιμότητα και συνεισφορά, ενώ για τον Ιμβριώτη αυτού του είδους «τα νοσηρά ψυχικά φαινόμενα» «βοηθούν», μιας και το κομμάτι της ψυχικής ζωής «στο χαλασμό της», έχει να προβάλλει -όπως ήδη προείπα- «ιδιαίτερα γνωρίσματα» -ποιοτικά χαρακτηριστικά- τα οποία «ευκολύνουν πολλές φορές την έρευνα». Σ' αυτό το σημείο αφήνει ακόμη μια φορά να διαφανεί η τάση του, προς το φιλοσοφικό στοχασμό, η αγάπη του, για την «επιστήμη», η «πίστη» του, σ' αυτή, «μεταφυσικό» στοιχείο ενός αιώνα «αποξηραμένου» «ορθολογικού» στοχασμού (επιστημονισμού) με κυρίαρχη θεώρηση των πραγμάτων και του κόσμου εν γένει, την απόλυτη «επιστημονική σκοπιά», ενώ τα εν λόγω στοιχεία συνυπάρχουν με την από τότε αναζήτηση του Ιμβριώτη «για πληρότητα», στοιχείο «του ακαδημαϊκού» του, «πάθους». Προϊδεάζει εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο από τώρα, για την πορεία και τη θέση που θα καταλάβει στο πλαίσιο «συγκρότησης» της προβληματικής του, ο φιλοσοφικός στοχασμός, και «η τέχνη ως διαδικασία ομότροπη της επιστημονικής γνώσης»¹⁹⁷.

Επίσης στο εν λόγω έργο, μπορεί να ειπωθεί ότι επικεντρώνει στη μελέτη της «παθολογικής μνήμης» ως φαινόμενο, χωρίς να προσεγγίζει όμως το αντικείμενο αποκομμένο από το σύνολο των θεωρητικών-ψυχολογικών προσεγγίσεων και σχολών της εποχής. Θεωρεί δε αναγκαία την αναφορά, αλλά και την κρίση των «διάφορων ψυχολογικών θεωριών», εξακολουθώντας σ' αυτό το επίπεδο να εργάζεται ως ψυχολόγος-μελετητής παρά ως μαρξιστής φιλόσοφος, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι αποποιείται και της χρήσης του φιλοσοφικού στοχασμού ως «εργαλείο» θεωρητικής εμβάθυνσης. Βέβαια σ' αυτό ακόμα το σημείο-στάδιο «ωρίμανσης» της σκέψης του, δεν μπορεί να λεχθεί ότι ο Ιμβριώτης «αγκάλιασε τη μαρξιστική αλήθεια», αν και «στέκει» με κριτικό-«διαλεκτικό» πνεύμα στα διάφορα «προβλήματα» που τον «απασχολούν» και δη στα ζητήματα «της ψυχολογίας» της εποχής¹⁹⁸.

¹⁹⁶ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

¹⁹⁷ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η παθολογική*, 5.

Η σοσιαλιστική, Δ', 86, 87.

¹⁹⁸ *Η παθολογική*, 5.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 10.

Μάλιστα στο εν λόγω έργο, θα παρουσιάσει «το φαινόμενο της μνήμης», επισημαίνοντας παράλληλα «τα προβλήματα», αλλά «και τις δυσκολίες στη μελέτη της». Θεωρεί δε τα παραπάνω χαρακτηριστικά ως τις αναγκαίες προϋποθέσεις, μέσω των οποίων θα μπορέσει να «φτάσει» στην απώτερη στόχευση του, δηλαδή να ελέγξει και να εξετάσει «και την παθολογική κατάσταση» και δη στο πλαίσιο μιας πολύ-επίπεδης προσέγγισης-αναφοράς του, στην «παθολογική κατάσταση» αυτή καθαυτή, καθώς και στα επιμέρους στοιχεία που τη «συγκροτούν» και συμβάλλουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στη «δημιουργία» ή τη «διατήρηση» της. Θα αναζητήσει εν προκειμένω σ' αυτή τη φάση ο Ιμβριώτης, «τα ιδιαίτερα» χαρακτηριστικά «γνώρισματα», τα οποία θεωρεί ότι θα «έδιναν» τη δυνατότητα στον ίδιο και την επιστήμη ως ολότητα, να επιτύχει «καλύτερη»-ευρύτερη γνωσιμότητα των εν λόγω στοιχείων, ως ειδοποιών διαφορών των διαφόρων λειτουργιών του ανθρώπινου εγκεφάλου, αλλά και αυτής της ανθρώπινης ψυχής και δη ιδωμένης μέσα από τις «διόπτρες» του «επιστημονισμού» της εποχής του¹⁹⁹.

Επίσης ο Ιμβριώτης στο παρόν επιστημονικό πόνημα, χάριν του οποίου έλαβε και τον τίτλο του υφηγητή, θα αναφερθεί σε λειτουργίες, στοιχεία, αλλά και παθολογικές καταστάσεις της μνήμης, αναδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το πολυσήμαντο του όρου μνήμη και τα διαφορετικά επίπεδα προσέγγισης αυτής. Παράλληλα δε θα προβάλλει και την έννοια της χρονικότητας, στο πλαίσιο της αναπαράστασης και «επαναβίωσης» περασμένων γεγονότων-«περιστατικών της ζωής». Ενώ θα προβάλλει τα εν λόγω στοιχεία αυτή τη φορά μέσω της «συνείδησης» και του ρόλου της, έστω και «με τρόπο βέβαια διαφορετικό από τον πρώτο», προτάσσοντας θεωρητικά τη συζυγία αλληλεπιδραστικής δυναμικής σχέσης ζωής-συνείδησης, με απώτερο όμως σκοπό τη συνολική ερμηνεία μέσω του φιλοσοφικού στοχασμού και της διαλεκτικής-δυναμικής προσέγγισης-θεώρησης και σ' αυτό το πεδίο της πολύ-επίπεδης, αν και νεότευκτης για την εν λόγω εποχή, τόσο κλινικά, όσο και θεωρητικά επιστήμης της ψυχολογίας²⁰⁰.

Συγκεκριμένα θα αναφερθεί στη «διατήρηση» και την «ανάπλαση» ως «μνημονικά φαινόμενα» και δη «πολύ πλατύτερα», αλλά συνάμα «κι έξω από τον άνθρωπο», προβάλλοντας «ως γενικό» «γνώρισμα» της ανάπλασης την «επαναβίωση» και «εσωτερική προβολή» «περασμένων ψυχικών γεγονότων». Σ' αυτό το σημείο, «αντικρίζει» το στοιχείο του «διαφορισμού» επί της συνείδησης ως λειτουργίας καθαυτής, ενώ με βάση τα παραπάνω στοιχεία, θα χαρακτηρίσει ταυτόχρονα, όσον αφορά τη σχέση των όρων ανάπλαση-διατήρηση, αλλά και τους εν λόγω όρους καθαυτούς, ως «ρευστούς». Στη συνέχεια και με βάση τα προαναφερθέντα ως στοιχεία-επιχειρήματα, θα ορίσει τη λειτουργία της μνήμης ως μία γενική λειτουργία απόρροια «του ερεθισμού που ενεργεί επάνω σε οργανική ουσία» -όπως αναφέρει και ο καθηγητής R. Semon, την άποψη του οποίου επικαλείται, αν και μάλλον δεν υιοθετεί πλήρως ο Ιμβριώτης, τουλάχιστον ως προς το δεύτερο σκέλος της θεωρίας του- ο οποίος «φέρνει αλλοίωση, το «έγγραμμο» όπως ονομάζεται» χαρακτηριστικά σε επίπεδο επιστημονικής ορολογίας²⁰¹.

Αντίστοιχα ο Ιμβριώτης θεωρεί ότι η διατήρηση ως φαινόμενο και ιδιότητα της μνήμης, για την οποία είναι γνωστές σύμφωνα με τον ίδιο ουσιαστικά «δύο στιγμές μόνο: εκείνη που εντυπώνουμε κάτι κι έπειτα η άλλη

¹⁹⁹ Η παθολογική, 5.

²⁰⁰ Η παθολογική, 5, 6.

²⁰¹ Η παθολογική, 9, 10, 11, 12, παρ. 1.

που το αναπαρασταίνουμε», αφορά «κάποιο φυσιολογικό φαινόμενο» που «πρέπει να έχει γίνει με τον πρώτο ερεθισμό». Κάτι που δεν είχε οριστεί, ούτε και εξηγηθεί στην εν λόγω εποχή, θεωρώντας ακόμα και εκείνη τη χρονική «στιγμή», «τα «ίχνη» ή τα «εγγράμματα» σύμφωνα «με την ορολογία του Semon», ότι είναι στοιχεία και όροι που συναντώνται «σε πολύ παλιότερες ερμηνείες», αν και αποτελούν τρόπον τινά μία μορφή αφετηρίας για την έρευνα της εποχής. Κατ' αυτόν τον τρόπο όμως αναδεικνύεται και η ανάγκη «νέων στοιχείων» και δη με την ταυτόχρονη δυνατότητα επιστημονικών επιτευγμάτων, σε μια εποχή «καταξίωσης της τεχνολογικής προόδου». Στοιχεία που αποδέχεται και ο Ιμβριώτης μαζί «με το θεώρημα της εξέλιξης» - στοιχειακή-αρχή ορθή και κατά τη γνώμη του γράφοντος- δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο και σύμφωνα με την παραπάνω «άποψη» η επιστημονική κοινότητα της εποχής, μέλος της οποίας ήταν και ο Ιμβριώτης, τις προϋποθέσεις για περαιτέρω διερεύνηση και ανάπτυξη και του επιστημονικού πεδίου της ψυχολογίας. Μια ανάπτυξη ενός συγκεκριμένου επιστημονικού πεδίου, που αποκτά ιδιαίτερη σημαντικότητα-βαρύτητα, πολλώ δε αν ληφθεί υπόψη και το γεγονός, ότι «πραγματοποιείται» σε μια χρονική «στιγμή»-συγκυρία, όπου προβάλλει ως όντως επιστημονικό το παράδειγμα των θετικών επιστημών με τη χρήση του πειράματος, για την εξαγωγή κανόνων επί της εκάστοτε επιστήμης²⁰².

Μάλιστα ο Ιμβριώτης επιβεβαιώνοντας το φιλοσοφικό του, πνεύμα, μα και το στοιχείο «της αναγνώρισης της κληρονομιάς του αρχαίου κόσμου», το οποίο και μπορεί να ειπωθεί ότι χαρακτηρίζει το σύνολο του έργου και την πορεία αυτού, ως συστατικό στοιχείο διάκρισης του, ως φιλοσόφου-δοκιμιογράφου και δη σε συνδυασμό με την αρχή της «ενότητας των επιτεύξεων του πολιτισμού»· στοιχείο που προβάλλεται ως ενιαίο πλαίσιο συνύπαρξης των επιστημονικών επιτευγμάτων, συμπεριλαμβάνοντας χαρακτηριστικά, τόσο στοιχεία του σύγχρονου κόσμου, όσο και της αρχαίας κληρονομιάς ως αναγκαία σκέλη της ίδιας πολιτιστικής-επιστημονικής συνάρτησης· θεωρεί ότι η αρχική ιδέα των εν λόγω στοιχείων, «είναι πολύ παλιά και βρίσκεται και στους αρχαίους φιλοσόφους». Παραβάλλει δε εν προκειμένω -με κριτικό πνεύμα, αλλά και με κάποια περιθώρια «μεταφυσικής»- ως «απόδειξη» συγκεκριμένες φράσεις και όρους από τον *Θεαίτητο* του Πλάτωνα, αλλά και από το *Περί μνήμης και ανάμνησης* του Αριστοτέλη αποπειρώμενος να ερμηνεύσει τις έννοιες της διατήρησης και της ανάπλασης, στηριζόμενος στη θεωρητική δυναμική της φιλοσοφικής και επιστημονικής θέασης, κύρια του Αριστοτέλη και των θέσεων και θεωριών αυτού, προσφεύγοντας όμως σε ορισμένα σημεία και στον Πλάτωνα και δη σ' ένα πλαίσιο παράλληλης φιλοσοφικής ανάλυσης, με εν μέρει κριτικά-διαλεκτικά χαρακτηριστικά μα συνάμα και με κάποια «μεταφυσικού» χαρακτήρα στοιχεία να αγγίζουν την εν λόγω θεώρηση, την οποία και θα χρησιμοποιήσει ως ένα βαθμό ο Ιμβριώτης, σαν βάση ερμηνείας των εν λόγω όρων και στοιχείων. Ενώ εξειδικεύοντας την κριτική του, επί της «ορολογίας του Semon», επισημαίνει χαρακτηριστικά, ότι όροι όπως αυτοί του Semon, ο οποίος στην ορολογία του χρησιμοποιεί «τα «ίχνη» ή τα «εγγράμματα»», συναντώνται «σε πολύ παλιότερες ερμηνείες» μαζί με το πλαίσιο και τη γενική ιδέα που διέπει τα εν λόγω στοιχεία²⁰³.

²⁰² *Η παθολογική*, 11, 12.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

²⁰³ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

Είναι δε ξεκάθαρο το στοιχείο της συνύπαρξης της φιλοσοφικής με την επιστημονική σκέψη στον ψυχολόγο-μελετητή Ιμβριώτη, κάτι που θα εκδηλωθεί παρακάτω και με την ενασχόληση του, με τη φιλοσοφία, τουλάχιστον σε επίπεδο συγγραφής φιλοσοφικών δοκιμίων και μελετών. Παράλληλα δε πλέον σ' εκείνο το στάδιο, θα «επιχειρήσει» ως στρατευμένος μαρξιστής φιλόσοφος, «να προσφέρει μια ευσύνοπτη «διαλεκτική» παρέμβαση στην τρέχουσα διαπάλη των ιδεών», συμβάλλοντας στο βαθμό των δυνατοτήτων του, στη διαμόρφωση της πολιτικής της «προοδευτικής ιδεολογίας», καταλήγοντας εν τέλει «στους κόλπους της ΕΔΑ» να «αναζωπυρώνει» και αυτός μεταξύ των πρωτεργατών «τη λαϊκοδημοκρατική ρητορεία με κύρια αιχμή την αποκατάσταση της πολιτικής δημοκρατίας και της εθνικής ανεξαρτησίας». Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ιμβριώτης, αναδεικνύει στην πράξη την «πίστη» του, στο ιδανικό του νέου ανθρωπισμού μα και στο εφικτό της εν λόγω αξιολογικής-πολιτικής-κοινωνικής και ηθικής πρότασης²⁰⁴.

Επανερχόμενος τώρα στο θέμα της διατήρησης, οφείλω να επισημάνω, ότι ο Ιμβριώτης θεωρεί «πως το έγγραμμα» αφορά «υλική αλλοίωση», με την έννοια του «μετατοπίσματος» και της «νέας κατάταξης στα μόρια των κυττάρων». Κατά συνέπεια το «έγγραμμα» κατά τον Ιμβριώτη, μπορεί να ιδωθεί ως «κρυμμένη διάθεση». Μια «κρυμμένη διάθεση», η οποία στην ουσία «ευκολύνει τα μόρια να ξαναμπούν στην πρωτοτερινή ενέργεια», καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο το «έγγραμμα» σύμφωνα με την άποψη-προσέγγιση του, «μόνο προδιάθεση σε ωρισμένη λειτουργία», ενώ παράλληλα επισημαίνει ότι «τέτοια αντίληψη» συναντάται σε πολλούς θεωρητικούς της επιστήμης της ψυχολογίας μεταξύ άλλων και στο Wundt. Βέβαια σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ταυτόχρονα προβάλλει και το γεγονός, ότι «γύρω» «από τη βασική αντίληψη» προφανώς «των αρχαίων φιλοσόφων», για την εν λόγω «ιδέα», «πλάθονται παραπολλές» και δη νέες «θεωρίες»²⁰⁵.

Μάλιστα η εν λόγω άποψη, την οποία «βρίσκουμε σε πολλούς» και μάλλον αποδέχεται και εν προκειμένω προβάλλει και ο Ιμβριώτης, θεωρεί ότι όπως στην περίπτωση παθολογικής αλλαγής «λ. χ. στην άσκηση του μυϊκού συστήματος», «το μυϊκό σύστημα παθαίνει», μεν «αλλαγή», η οποία όμως «μ' ευκολύνει» σε σχέση με «ωρισμένη κίνηση», ενώ πιο συγκεκριμένα «η

Η παθολογική, 12, σημ-παρ. 1.

Ο Ιμβριώτης στην εν λόγω παραπομπή παραβάλλει τις φράσεις-όρους «κῆρινον ἐκιμαγείον» και «δακτυλίων σημεία» από το *Θεαίτητο* του Πλάτωνα 191 C 191 D, ενώ από τον Αριστοτέλη επισημαίνει τη φράση «*ἡ γὰρ γιγνομένη κίνησις ἐνσημαίνεται οἷον τύπον τινά του αἰσθήματος, καθάπερ οἱ σφραγιζόμενοι τοῖς δακτυλίοις*», από το «*περί μνήμης και ἀνάμν* 450α».

Μάλιστα ο Ιμβριώτης τονίζει ότι οι αρχαίοι «ξεχωρίζουν τη μνήμη από την ανάμνηση». Η μνήμη είναι παθητική «*σωτηρία αἰσθήσεως*» Πλατ *Φίλητος* 34 A, 34 B, σημειώνει ο καθηγητής Ιμβριώτης, ενώ «*ἡ ἀνάμνηση εἶναι ἐνεργητική*», η ψυχή ξαναβρίσκει πάλι τα περασμένα «*ἀνευ του σώματος αὐτή ἐν εαυτῇ*».

Επίσης, ο διαχωρισμός κατά τον Ιμβριώτη, της μνήμης και της ανάμνησης, συναντάται και στους δύο κυρίαρχους μετέπειτα πόλους της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας ως επιστήμης του καθόλου (Πλάτωνα-Αριστοτέλη).

Και στο θέμα της μνήμης θα καταλήξει ο Ιμβριώτης, ότι «η μνήμη είναι πιο πλατύς όρος», μιας και εμπεριέχει ουσιαστικά τόσο τη διατήρηση, όσο και την ανάπλαση. Αντίθετα «η ανάμνηση» κατά τον Ιμβριώτη «είναι μόνο η ανάπλαση του περασμένου με τη συνειδητή όμως αναγνώριση του». Ουσιαστικά τονίζει ο Ιμβριώτης «*νιώθει κανείς πώς αναπαρασταίνει κάτι περασμένο*». Το εν λόγω «ξεχώρισμα» συμπληρώνει ο Ιμβριώτης «*δε γίνεται ούτε από όλους, ούτε και πάντα*», γιατί «*οἱ δυο αυτοὶ ὅροι εἶναι ρευστοί*».

²⁰⁴ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85.

²⁰⁵ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η παθολογική*, 12, 13.

μεταμόρφωση» στην προκειμένη περίπτωση δεν «είναι» παρά «μόνο λειτουργική προδιάθεση στην κίνηση και όχι αυτή η ίδια κίνηση». Παρόμοια και η «αλλοίωση» που ήδη ανέφερα, η οποία κατά τον Ιμβριώτη, συμβαίνει «στα νεύρα» «από την κίνηση» και αντίστοιχα «στα κεντρικά όργανα» από «την αισθητηριακή αντίληψη». Κατά τον ίδιο τρόπο η εν λόγω μορφή «αλλοίωσης», μπορεί να ιδωθεί ως «προδιάθεση μόνο σε ωρισμένη λειτουργία» όχι όμως ως «αυτή η ίδια η λειτουργία», διαφοροποιώντας κατ' αυτόν τον τρόπο σε επίπεδο «λεπτών» επιστημονικών διαφορών, το σχεσιακό πλέγμα που διέπει κάθε φορά και δη εντός συγκεκριμένου πλαισίου τις εκάστοτε «λειτουργίες»²⁰⁶.

Επίσης, ο Ιμβριώτης επισημαίνει το «μηχανικό» στοιχείο στη «θεωρία» αυτή, «που δίνει απόκριση στα προβλήματα» που αφορούν πέραν της «αλλοίωσης» αυτής καθαυτής «στις ταραχές της μνήμης», αλλά και επί του ζητήματος που θέτουν οι εν λόγω θεωρίες, για το αν στην περίπτωση της «φυσιολογικής αλλοίωσης», πρόκειται για «ένα μόνο κύτταρο» που «αλλοιώνεται σε κάθε αισθητηριακή αντίληψη, ή και περισσότερα». Παράλληλα δε μπορεί να ειπωθεί ότι εντοπίζει τις παραπάνω αδυναμίες και προτάσσει τις εν λόγω αμφιβολίες, προβάλλοντας συνάμα και την πολλαπλότητα και τις εκάστοτε διαφορές-διαφοροποιήσεις των αισθήσεων και της εν γένει «αισθητηριακής αντίληψης», με τα χαρακτηριστικό παράδειγμα του «ρόδου» και τη διάκριση των «αισθημάτων» σε «οπτικά, οσφρητικά, απτικά, κιναισθητικά», αλλά και «ακουστικά», επισημαίνοντας ότι «κάθε αντικείμενο»-ερέθισμα -θα συμπλήρωνα εδώ- προκαλεί πολλαπλά και «διαφορετικά αισθήματα». Ταυτόχρονα δε και λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός, ότι «κάθε κατηγορία» αισθημάτων ακριβώς λόγω πολλών και διαφορετικών «ιδιαιτέρων τοπικών κέντρων» «αφήνει» τα σχετικά «εγγράμματα» ανάλογα με την «κατηγορία τους», στο αντίστοιχο «ιδιαιτερο τοπικό κέντρο στον εγκέφαλο», μπορεί να λεχθεί ότι καταδεικνύονται κατ' αυτόν τον τρόπο από τον Ιμβριώτη, και δη με βάση τα παραπάνω στοιχεία, απ' τη μια, οι διακριτοί ρόλοι, και το στοιχείο του διαφορετικού, αλλά και αυτή η σύνδεση των επιμέρους στοιχειακών τμημάτων του εγκεφάλου σε ένα δυναμικό-αλληλεπιδραστικό όλο²⁰⁷.

Με την εν λόγω «μηχανική αυτή θεωρία», η οποία στην ουσία φτάνει στο σημείο να αποτυπώνει τρόπον τινά ένα ολόκληρο «σύστημα με μηχανικούς δεσμούς» και δη «ανάμεσα στα συστατικά του», θα αναφερθεί ο Ιμβριώτης εν συνεχεία και στη συνειρμική μηχανιστικού χαρακτήρα σχέση, μιας «παράστασης» ως όλο με την αντίστοιχη «όλη εικόνα» «ενός άλλου», ενώ θα σημειώσει παρακάτω χαρακτηριστικά, ότι έτσι «γίνεται»-πραγματοποιείται, τόσο «η εντύπωση», όσο «και η διατήρηση». Διαβλέπει εν προκειμένω στα παραπάνω στοιχεία -που ήδη αναφέρθηκα στο πλαίσιο της εισαγωγής του εν λόγω έργου- και μια «νέα αισθητηριακή αντίληψη», στην οποία συνδέονται, αλληλοδιαπλέκονται, αλληλεπιδρούν και λειτουργούν ως «συνταιριαγμάτα» επί της «πρωτιτερινής-ών» «παράστασης-εων»-καταστάσεων και στοιχείων, χωρίς ν' «αφήνει» «άλλη νέα», μιας και «η νέα εντύπωση δεν είναι τίποτε άλλο, παρά γνωστά πρωτιτερινά στοιχεία». «Στοιχεία» τα οποία κατά τον Ιμβριώτη, εμφανίζονται-εκφράζονται με διαφορετικό τρόπο, «αλλιώτικα», όπως αναφέρει ο ίδιος και «ταιριαγμένα» ως σύνολα, τα οποία διαφοροποιούνται με αναβαθμούς από τα προηγούμενα²⁰⁸.

²⁰⁶ Η παθολογική, 13.

²⁰⁷ Η παθολογική, 13.

²⁰⁸ Η παθολογική, 14.

Σ' αυτό το σημείο της μελέτης του, είναι εμφανές ότι ο όρος «μηχανικός» του οποίου κάνει χρήση, δεν προβάλλεται κατ' ανάγκη με αρνητική «φόρτιση» της σημασίας του, από τον Ιμβριώτη, παρά παρουσιάζεται ως στοιχείο αναπόφευκτο ενός συνόλου-συστήματος, όπως είναι ο ανθρώπινος εγκέφαλος και κατ' επέκταση ο άνθρωπος ως βιολογικό και ψυχικό όλο. Είναι λοιπόν και για τον Ιμβριώτη, η προσέγγιση του ανθρώπινου εγκεφάλου ως ένα «σύστημα μηχανικών δεσμών» και στοιχείων, κατά κάποιο τρόπο «αναγκαίο κακό», μιας και αποτελεί μία από τις πολλές εκφάνσεις της ανθρώπινης πραγματικότητας και δη της διερεύνησης αυτής κατά θετικιστικό τρόπο από την επιστήμη, φιλοσοφική τάση και «ροπή» που χαρακτήριζε το σύνολο σχεδόν των επιστημονικών κλάδων της εν λόγω εποχής. Μιας εποχής που «προσέβλεπε», όπως και ο Ιμβριώτης στη διαρκή και δυναμική «εξέλιξη», στοιχείο που μπορεί να ειπωθεί ότι «συνοδοιπορούσε» μαζί με την παράλληλη κυριαρχία της τεχνικής. Κάτι που εκφράζεται και με το στοιχείο της «καταξίωσης της τεχνολογικής προόδου», στοιχείο-ειδοποιό γνώρισμα που ενυπάρχει δυναμικά και στη φιλοσοφική-επιστημονική θεώρηση του Ιμβριώτη²⁰⁹.

Άλλωστε σ' αυτό ακόμη το στάδιο της διανοητικής παραγωγής του, ο Ιμβριώτης, εξακολουθεί να δρα περισσότερο ως μελετητής της επιστήμης της ψυχολογίας και λιγότερο σαν «διαλεκτικός» φιλόσοφος-θεωρητικός. Πράγμα που καθιστά «λογική» εν σχέσει με την επιστημονική κοινότητα της εποχής, μια μορφολογική προσέγγιση με θετικό πνεύμα απ' τη μια και τρόπον τινά αποδοχή, μιας μηχανικής-μηχανοκρατικής αντίληψης από την άλλη. «Επιχείρημα» που ενισχύεται, ιδίως αν ληφθούν υπόψη και οι επιρροές που δέχθηκε την περίοδο των σπουδών του, στο εξωτερικό, ιδιαίτερα δε «από τον καθηγητή της Φιλοσοφίας και της Παιδαγωγικής Έντουαρντ Σπράνγκερ (Eduard Spranger)», και δη σε μία χώρα, όπου θα ήταν «ασφαλώς» πρόσφορη η αποδοχή και περαιτέρω επεξεργασία γνωστικών ερεθισμάτων κι όπου η ψυχολογία της μορφής σε όλες της, τις εκφάνσεις, εν προκειμένω, κατείχε «περίοπτη» θέση στο επιστημονικό και θεωρητικό γίνεσθαι λαμβανομένων υπόψη και των διαμορφουμένων ρευμάτων και σχολών, με ιδιαίτερη έμφαση και δη υπό την έποψη της κυρίαρχης, σ' αυτή τη σχολή του Βερολίνου²¹⁰.

Βέβαια οφείλω να σημειώσω, ότι την εν λόγω εποχή, «παρ' όλο που η αστική φιλοσοφία» «βρέθηκε κάτω από την άμεση επίδραση των κλυδωνισμών που προκάλεσε η Οκτωβριανή Επανάσταση», στοιχείο που παρατηρείται επί «της αστικής φιλοσοφίας», ιδίως «της δεκαετίας του 20», -χωρίς αυτό να αναιρεί τις επιρροές του Οκτώβρη ως γεγονότος και μετέπειτα- την ίδια ακριβώς ιστορική περίοδο σε θεωρητικό επίπεδο, παρατηρείται η παράλληλη ανάπτυξη, τόσο του «λογικού θετικισμού» και στοιχείων αυτού, όσο και στοιχείων και αυτής καθαυτής της «φαινομενολογίας». Μιας τάσης-φιλοσοφικής θέασης, η οποία είχε σαν απόρροια τη «θεμελιακή οντολογία» και στο παραπάνω φιλοσοφικό πλαίσιο, την επεξεργασία «με μεγάλη αυτοπεποίθηση» «θέσεων που καταπιάνονταν» και δη «αδιάκοπα» «με νέους κύκλους προβλημάτων». Παράλληλα δε θα μπορούσα να διαβλέψω, το στοιχείο της «φαινομενικότητας» επί της φιλοσοφικής αυτοπεποίθησης. Κάτι που εκφράζεται και με την «αλληλοδιαδοχή» των διαφόρων «φιλοσοφικών συρμών»-σχολών,

²⁰⁹ *Η παθολογική*, 14.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

²¹⁰ Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 80.

ειδοποιό-γνώρισμα της «κρίσης», το οποίο και «εκδηλώνεται με την αστάθεια»²¹¹.

Επίσης το γεγονός, ότι το εν λόγω στοιχείο εκφράζεται μέσω της επιστημονικής-φιλοσοφικής παρουσίας, τόσο του «λογικού θετικισμού», όσο και «της φαινομενολογίας», «δηλαδή της «θεμελιακής οντολογίας», η οποία ουσιαστικά «προέκυψε απ' αυτή», συνιστά στοιχείο ανόδου για τη φιλοσοφία της συγκεκριμένης περιόδου. Και συνιστά στοιχείο ανόδου, για την παραπάνω χρονική και ιστορική έκφραση-έκφανση της φιλοσοφίας, ακριβώς «την ίδια εποχή» που «η γενική κρίση της αστικής φιλοσοφίας», μια κρίση που «είναι αισθητή» και που «εκδηλώνεται» με την «αστάθεια που διακρίνει την ύπαρξη και τις αφετηριακές θέσεις των σχολών», αλλά ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται -όπως ήδη προείπα- και με αυτή καθαυτή την «αλληλοδιαδοχή των φιλοσοφικών συρμών» και δη ιδωμένη ως δυναμική κοινωνική λειτουργία, η οποία επιδρά ως φιλοσοφικός-ιδεολογικός «καταλύτης» που ακυρώνει «την εντύπωση», ότι οι εν λόγω σχολές «έχουν κυριεύσει τον κόσμο». Επαναφέρεται εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, στις θεωρήσεις των φιλοσόφων, τόσο το στοιχείο της ιστορικότητας, όσο και της χρονικότητας πέρα απ' τις φιλοσοφικές διόπτρες του ιδεαλιστικού απόλυτου²¹².

Σε αντίθεση με αυτή τη ρευστότητα φιλοσοφική κι επιστημονική, χαρακτηριστική σε επίπεδο θεωρητικής επεξεργασίας είναι η απόπειρα διαφοροποίησης μέσω φιλοσοφικών και άλλων προσεγγίσεων, που συνοδεύει ως στοιχείο -όπως προείπα- τη «μεγάλη αυτοπεποίθηση» σχετικά με «τις θέσεις» των εν λόγω «συρμών», καθώς και το συνεχές «άνοιγμα» και την περαιτέρω «εμβάθυνση» αυτών, στο επίπεδο του αντικειμένου επί της φιλοσοφικής κριτικής προσέγγισης-δράσης. Κάτι που επιτυγχάνεται με την περαιτέρω ενασχόληση και δη με «αδιάκοπο» ρυθμό εκπεφρασμένο σ' ένα πλαίσιο «ανοίγματος» επί της φιλοσοφικής συζήτησης, προτάσσοντας σ' αυτό το σημείο, ως αναγκαίο τον εμπλουτισμό της φιλοσοφικής προβληματικής, «με νέους κύκλους προβλημάτων». Διευρύνοντας εν προκειμένω, ή τουλάχιστον θεωρώντας ότι διευρύνουν «την επιρροή τους», ενώ ουσιαστικά «η γενική κρίση» αυτής καθαυτής «της αστικής φιλοσοφίας» «είναι» με βάση τα παραπάνω, μάλλον «αισθητή», έστω και αν η εν λόγω εποχή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί-ιδωθεί ως μια εποχή ανόδου και απόλυτης «φαινομενικής αυτοπεποίθησης». Κατά συνέπεια δεν μπορεί να ειπωθεί ότι τα παραπάνω στοιχεία, καταργούν την φιλοσοφική κι επιστημονική «αστάθεια» που διέπει «τις αφετηριακές θέσεις» των επιμέρους θεωρητικών ρευμάτων και «σχολών». Αντίθετα διαψεύδουν με τρόπο απόλυτο τη θεωρητική-φιλοσοφική κυριαρχία τους, επί του «κόσμου» και αναδεικνύουν παράλληλα, απ' τη μια, τον δυναμικό μα ταυτόχρονα και τον «εύθραυστο» και «αμφισβητήσιμο» «χαρακτήρα» της φιλοσοφίας καθαυτής, μα και των κατά καιρούς «προσπαθειών» εν είδει απόπειρας να δοθεί «ορισμός» με απόλυτα φιλοσοφικά και μη «ιδεολογικά»-σηματικά-ιδεαλιστικά χαρακτηριστικά επί του εν λόγω γνωσιοθεωρητικού αντικειμένου, που μπορεί να ιδωθεί από μία ολιστική έποψη ως η επιστήμη του καθόλου²¹³.

Όλα τα παραπάνω ή τουλάχιστον τα περισσότερα, συναντώνται και στη θεωρητική σκέψη του Ιμβριώτη. Είναι λοιπόν απόρροια της εποχής το θετικό έως θετικιστικό πνεύμα κι η αποδοχή της επιστήμης και της τεχνικής, ως κάτι

²¹¹ Andras Gedo, *Η φιλοσοφία*, 45.

²¹² *Η φιλοσοφία*, 45.

²¹³ *Η φιλοσοφία*, 45.

απόλυτο και παράλληλα ιδανικό. Μια αντίληψη, η οποία διακατέχει, αλλά και θα συνεχίσει να διακατέχει τον Ιμβριώτη στο σύνολο της θεωρητικής κι επιστημονικής του, πορείας. Άλλωστε το στοιχείο, τόσο της «καταξίωσης της τεχνολογικής προόδου», όπως και «της ενότητας των επιτεύξεων του πολιτισμού», συναντώνται συνδυαστικά, τόσο στο «πρώιμο», όσο και στο «ώριμο» θεωρητικό φιλοσοφικό ή μη, έργο του, καθώς και σε πλειάδα φιλοσοφικό-πολιτικών άρθρων της ύστερης περιόδου, που αντικατοπτρίζουν τη φιλοσοφική «εμμονή» του Ιμβριώτη ψυχολόγου-μελετητή με την τεχνολογική εξέλιξη και πρόοδο. Μία θεώρηση για την εξέλιξη και την πρόοδο δια της οποίας ο Ιμβριώτης, θεωρεί και προσεγγίζει τα εν λόγω στοιχεία υπό την έποψη, μίας *de facto* «καταξίωσης» στο πλαίσιο ενός σκεπτικού που λειτουργεί με γνώμονα το καλό του ανθρώπου μέσω της τεχνικής, της τεχνολογίας, αλλά και της επιστήμης σ' έναν αιώνα θεοποίησης των παραπάνω²¹⁴.

Βέβαια επανερχόμενος στο «κομμάτι» των ψυχολογικών μελετών, θα μπορούσα να θεωρήσω, ότι ο Ιμβριώτης είναι «ανοιχτό μυαλό», για την εποχή του, κι ακόμα και ως ψυχολόγος δεν πρέπει να παραβλεφθεί ότι ήδη διαβλέπει το «πλούσιο» πλαίσιο της ψυχικής ζωής και δη σε μια «υλιστική» και συνάμα δυναμική ψυχολογική προσέγγιση. Μια προσέγγιση με «αισθητά» ορισμένα στοιχεία φιλοσοφικής θεμελίωσης, η οποία θα εκφραστεί αρχικά με την εν μέρει υιοθέτηση της ψυχολογίας της μορφής, θεώρηση που πέραν της δίτομης μελέτης του, για τη μορφολογική ψυχολογία, χαρακτηρίζει και το έργο του Ιμβριώτη *Παθολογική μνήμη*, ενώ θα μπορούσα να διαβλέψω στα παραπάνω έργα αμφότερα, τόσο το στοιχείο «της συνείδησης», καθώς και αυτής της «αισθητηριακής αντίληψης», όπως και το στοιχείο της «γλώσσας». Παράλληλα προτάσσει εν προκειμένω ο Ιμβριώτης, τις εκάστοτε κοινωνικές λειτουργίες και δη με ταυτόχρονη αναφορά στον ζητούμενο «δημιουργικό» χαρακτήρα της επιστήμης της ψυχολογίας, από τους επιστήμονες-εκπροσώπους της εν λόγω εποχής, ενώ ως ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα μπορεί να ιδωθεί «η «διαλεκτική» ανατοποθέτηση της προβληματικής» του Ιμβριώτη, ιδίως όσον αφορά τη μετέπειτα «υιοθέτηση» απ' την πλευρά του, της τόσο δημοφιλούς για τους μαρξιστές διανοούμενους της εποχής, «παβλοφικής διδασκαλίας»²¹⁵.

Επ' αυτού του θέματος τονίζει ο Ιμβριώτης, αναφερόμενος στον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιούνται, τόσο η διαδικασία της «εντύπωσης», όσο και ο τρόπος που εκφράζεται η αντίστοιχη λειτουργία της «διατήρησης», «η ψυχική» «ζωή είναι παραπολύ πλούσια» με δυναμική απόρροια του εν λόγω χαρακτηριστικού «η μια παράσταση» να «ακολουθεί την άλλη». Άρα καταλήγει ο Ιμβριώτης, «θα έπρεπε να είναι παρά πολλά τα κύτταρα του εγκεφάλου» ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη, ότι «η όλη παράσταση ενός αντικειμένου καταντά» σύμφωνα με την άποψη του, «σωστό σύστημα με μηχανικούς δεσμούς ανάμεσα στα συστατικά του». Αποδέχεται εν προκειμένω, εμμέσως πλην σαφώς -όπως ήδη επεσήμανα παραπάνω- και το μηχανιστικό «κομμάτι» της θεωρίας, χωρίς όμως να εκφράζεται με τον καλύτερο-θετικότερο τρόπο, γι' αυτό, ιδίως αν ληφθεί υπόψη και η σημειολογική θέση του ρήματος «καταντώ» στο πλαίσιο θέασης του κειμένου. Ενός κειμένου επιστημονικού

²¹⁴ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

²¹⁵ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84.

Γιάννη Ιμβριώτη, *Μορφολογική*, 5.

Γιάννη Ιμβριώτη, *Η παθολογική*, 5, 6, 7.

πράγμα που προϋποθέτει και αυστηρότητα όρων, σε σχέση με την εν λόγω μηχανιστικού τύπου προσέγγιση-θεώρηση του ανθρώπινου εγκεφάλου²¹⁶.

Είναι αλήθεια όμως ότι ο Ιμβριώτης δε δογματίζει, ενώ λίγο παρακάτω στο ίδιο έργο επισημαίνει ότι «οι θεωρίες αυτές» και εννοεί τα «εγγράμματα», αλλά και άλλα στοιχεία που μπορεί να εκφράζονται ως «διάφοροι ενωτικοί δρόμοι» στο σύνολο τους, ουσιαστικά «είναι υποθετικά», γιατί απλούστατα στο χρονικό πλαίσιο της εποχής του, δεν είχαν αποδειχθεί από την μέχρι τότε «ανατομική έρευνα» ως επιστημονικά δεδομένα. Παράλληλα δε χαρακτηρίζει, τα παραπάνω «μόνο πλάσματα βολικά για την εξήγηση», αποδίδοντας προφανώς το υποθετικό και συνάμα αξιωματικό στοιχείο σε θεωρίες που άλλοι επιστήμονες της εποχής του, έκαναν αποδεκτές με λιγότερους ενδοιασμούς. Ενώ προτάσσει παράλληλα και το κοινωνικό στοιχείο της επιστήμης, ως αναγκαίο και αναπόσπαστο συστατικό, αντανακλώντας κατ' αυτόν τον τρόπο μέσα απ' τα έργα του, «τη δυναμική φορά» μιας «πραγματικότητας» και δη με εκπεφρασμένη την αναγκαιότητα αυτής, στο πλαίσιο θέασης του εν λόγω ««υπερταξικού» κριτηρίου της ορθής απόδοσης των πραγμάτων», «κατά το υπόδειγμα του Γληνού»²¹⁷.

Άρα για τον Ιμβριώτη, αλλά και την ψυχολογία και εν γένει την επιστήμη της εποχής του, -σύμφωνα και με τα παραπάνω- η χρήση αξιωμάτων ή παρεμφερών συλλογισμών, μπορεί να ιδωθεί ως επιστημονικά ορθή, κατά μίμηση των θετικών επιστημών, λαμβανομένης υπόψη και της δεσπόζουσας θέσης, τόσο της τεχνικής και της τεχνολογίας, όσο και της επιστήμης με κύριο χαρακτηριστικό τον ορθολογισμό, καθώς και την έντονη παρουσία ως καταλύτη-συνδετικού κρίκου της έννοιας-«αρχής» «του όλου». Ενός στοιχείου που σε συνδυασμό και με το «πρόβλημα της ελευθερίας» που απασχολεί τον Ιμβριώτη στο σύνολο σχεδόν του έργου του, έστω και σε διαφορετικές εκφάνσεις-αναβαθμούς «ωρίμανσης», μπορεί να ιδωθεί ως επιτευχθείσα μερικώς φιλοσοφική προϋπόθεση «πληρότητας», στη σκέψη και στο ευρύτερο έργο του. Ενώ εστιάζοντας στην κύρια φιλοσοφική του, αρχή, δηλαδή στην έννοια του «όλου» -που μόλις ανέφερα- και εισάγοντας αυτή, σε επίπεδο «θεωρητικής εφαρμογής» και στην επιστήμη της ψυχολογίας, ο Ιμβριώτης θεωρεί ότι είναι αδύνατο «να καταλάβουμε τη μνήμη», «τη διατήρηση», αλλά και την «ανάπλαση», «όσο εξακολουθούμε να εξετάζουμε μονάχη κάθε αντίληψη, μονάχη κάθε παράσταση, ξέχωρες, στέρεες, με δική τους ατομική ζωή και τύχη μέσα στην ψυχική ζωή». Θεωρεί δε παράλληλα αναγκαία την από κοινού και συνολική εξέταση των φαινομένων, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο, -δηλαδή το «πώς»- αυτά προσεγγίζονται κάθε φορά, διαμορφώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, τις «προϋποθέσεις», για τη συνολική θεώρηση της «επιστήμης» και της φιλοσοφίας και δη ιδωμένης υπό την έποψη, της φιλοσοφικής-θεωρητικής ανάγκης, η οποία προτάσσεται με εργαλεία, τόσο τον «ορθολογισμό», όπως και μία μορφή «πρωτόλειας» διαλεκτικής, την οποία και μπορώ να διακρίνω ακόμη και στα «πρώιμα» έργα του Ιμβριώτη²¹⁸.

Είναι γεγονός ότι σ' αυτό το σημείο ο Ιμβριώτης, διαβλέπει την αναγκαία παραλληλία, είτε του «ψυχολογικού φαινομένου» με το αντίστοιχο «φυσιολογικό», είτε πρόκειται «μόνο» για «μια παράσταση, που βγαίνει από τη

²¹⁶ *Η παθολογική*, 14.

²¹⁷ *Η παθολογική*, 14..

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86.

²¹⁸ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85, 87.

Η παθολογική, 18.

συνείδηση» και καταλήγει στη σύζευξη μα και στη συνύπαρξη των εν λόγω μερών. Παράλληλα δε δέον είναι να ειπωθεί ότι αντικρίζει στην «ψυχική ζωή», το στοιχείο της «αδιάκοπης ροής» και θεωρεί απλά «γεγονός», το ότι «η μια παράσταση ακολουθεί την άλλη». Διαβλέπει ταυτόχρονα στις εν λόγω ακολουθίες «κάποιους νόμους» ή απλά «τρόπους», οι οποίοι διέπουν «το αδιάκοπο αυτό φαινόμενο», -και όχι μόνο θα συμπλήρωνα εδώ- κάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και δη με το στοιχείο «της αδιάκοπης ροής» ιδωμένο σ' ένα πλαίσιο κυριαρχίας των θετικών επιστημών, «κάποια βήματα» προς μία ηρακλείτεια -αρχικά- και μετέπειτα μαρξίζουσα διαλεκτική. Μάλιστα θα φτάσει στο σημείο, αργότερα να «αγκαλιάσει» «τη μαρξιστική αλήθεια» ως μια «αλήθεια» όμως με κάποιες δογματίζουσες αρχές, μιας και κινείται στην εποχή και στο πολιτικό-ιδεολογικό πλαίσιο της Γ' Διεθνούς. Αν και ουσιαστικά θα αποτελέσει η εν λόγω «αλήθεια» για τον Ιμβριώτη, «το νυστέρι της σκέψης του στα πιο σύνθετα προβλήματα της φιλοσοφίας και της σύγχρονης πραγματικότητας», προτάσσοντας παράλληλα σε όλους τους αναβαθμούς «ωρίμανσης» του έργου του, τον «άνθρωπο» ιδωμένο «σαν άνθρωπο» και το ζήτημα της ελευθερίας ως ελευθερίας -αρχικά- και ως «ελευθερίας»- «απελευθέρωσης» του ανθρώπου εν τέλει, μέσα από μία ολιστική και συνάμα ολοκληρωμένη έποψη του «σοσιαλιστικού ιδανικού» από την άλλη. Αποτυπώνεται εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσα απ' την σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής χροιάς και δη με «ελευθεριακά» στοιχεία προσέγγιση του εν λόγω ζητήματος, ταυτόχρονα και η θεωρητική «ανασφάλεια» του, καταλήγοντας όμως να «αποτυπώσει» κατά τον ίδιο τρόπο ως θεωρητικό «επιστέγασμα», αυτή καθαυτή «την προσωπική διανοητική του σφραγίδα»²¹⁹.

Σ' αυτό το σημείο του εν λόγω corpus, ουσιαστικά ο λόγος του Ιμβριώτη «ζωντανεύει» διαλεκτικά, προβάλλοντας και προτάσσοντας δυναμικά - κύρια- το ζωτικό στοιχείο της αδιάκοπης κίνησης και «ροής» και στον άνθρωπο ως ψυχοφυσικό, εν προκειμένω, ον, πέραν της δυναμικής-υλιστικής προσέγγισης-θεώρησης αυτού. Μίας θέασης, η οποία χαρακτηρίζει και το σύνολο των ψυχολογικών του, έργων, και δη πριν ο Ιμβριώτης αφομοιώσει εν είδει οπτικής θεώρησης πλέον, «τη μαρξιστική αλήθεια» στο σύνολο της, έστω κι αν και ακόμη και «τα κείμενα» που θα δώσει και κατά τη διάρκεια της «ιδεολογικής του στροφής» της «μετακατοχικής περιόδου», δε μπορεί να ειπωθεί, ότι χαρακτηρίζονται από «μιάν ανάλογη εμβάθυνση», όσον αφορά τη «βεβαιότητα για τη γονιμότητα της «διαλεκτικής» μεθόδου». Μπορεί δε ταυτόχρονα να λεχθεί ότι διακρίνονται και κατά την εν λόγω χρονική συγκυρία επί του θεωρητικού έργου του Ιμβριώτη, στοιχεία «αποσπασματικότητας», αλλά και «επίγνωσης», των όποιων φιλοσοφικών-θεωρητικών αδυναμιών του. Αν και θα πρέπει να επισημανθεί ότι η σημασιολογική θέαση της «ελευθερίας» στη θεωρητική σκέψη του Ιμβριώτη, υπήρξε συμβολή σημαντική, τόσο για «το πρόβλημα της ελευθερίας» καθαυτό, -ένα πρόβλημα που καλύπτει ως αναζήτηση το σύνολο της θεωρητικής του, παραγωγής- αλλά και τις προσεγγίσεις των Ελλήνων σοσιαλιστών διανοουμένων, ιδιαίτερα της «δεύτερης

²¹⁹ *Η παθολογική*, 18.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 271.

Παναγιώτη Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 87.

Γιάννη Ιμβριώτη, *ΚΜΕ, Ιδεολογικά*, 10.

γενιάς μαρξιστών», -και όχι μόνο- κατά την εν λόγω ιστορική περίοδο και δη υπό την έποψη, του σοσιαλιστικού ανθρωπισμού²²⁰.

Μάλιστα εν συνεχεία ο Ιμβριώτης, αφού πρώτα παραμερίσει διακριτικά -τις κατά τη γνώμη του- «μηχανικές θεωρίες», οι οποίες προσεγγίζουν «τα ψυχικά φαινόμενα» λες κι «είναι σωρός από διάφορα μοναχικά συστατικά», θεωρεί αναγκαία την προσέγγιση σ' αυτά «τα ψυχικά φαινόμενα», ιδωμένη -όπως ο ίδιος σημειώνει- «στην πραγματική και δυναμική σχέση που έχουν το ένα με το άλλο». Παράλληλα δε προβάλλει στο πλαίσιο της επιστημονικής επιχειρηματολογίας του, -τουλάχιστον κατά τη συγκεκριμένη χρονική-ιστορική περίοδο- τη σχολή «της νεώτερης μορφολογικής ψυχολογίας (Gestaltpsychologie)». Μια σχολή στην οποία -όπως τονίζει με επαρκή «ένταση»- «έχουμε να κάνουμε» «πάντα» «με δυναμικές μορφές (Gestalten)», αν και στο έργο του, «πρώιμο» και «ώριμο» είναι διακριτά εν προκειμένω αντιθετικά στοιχεία σε σχέση με την έννοια της μορφής, καθώς και τη θεώρηση της ψυχολογίας της μορφής. Και εντείνονται οι εν λόγω αντιθέσεις, μιας και μπορεί να ειπωθεί ότι χαρακτηρίζουν συνολικά το έργο του Ιμβριώτη, και δη σε συσχετισμό, τόσο με το στοιχείο της «κριτικής του μηχανιστικού κοσμοειδώλου», αλλά και με αυτό το στοιχείο «της σύστοιχης τάσης της συνειρμικής ψυχολογίας». Κατά συνέπεια θα μπορούσα να διαβλέψω εν προκειμένω σ' αυτό το σημείο, απλά ένα αντιφατικό χαρακτηριστικό γνώρισμα, που θα ακολουθήσει το έργο του Ιμβριώτη μέχρι το τέλος²²¹.

Βέβαια είναι γεγονός, ότι η μορφολογική θεωρία υπήρξε ένα βήμα προόδου κι επιστημονικής ανόδου, για την εποχή του Ιμβριώτη, ιδίως αν ληφθεί υπόψη και η πρότερη «αντίληψη», για μια «ιεραρχικού» τύπου «διαδικασία επισυσσώρευσης απλών αισθητηριακών δεδομένων με έναν προσθετικό τρόπο». Προσέγγιση την οποία «ασπάζονταν» «ο John Locke και οι Άγγλοι εμπειριστές του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα». Μία θεώρηση-προσέγγιση της εν λόγω επιστήμης, που άσκησε επιρροή «για αιώνες» στην «ψυχολογία της αισθητηριακής αντίληψης» και με την οποία θα συγκρουστεί «στις αρχές του 20^{ου}» αιώνα, η σχολή της Gestalt με κύριους εκπροσώπους της, τους «Γερμανούς ψυχολόγους» Max Wertheimer, Kurt Koffka, και Wolfgang Köhler, οι οποίοι με την Gestalt εισήγαγαν-πρότειναν «μια εναλλακτική διαδικασία για την αντίληψη». Μια «διαδικασία» και μια θέση, για την «αντίληψη» με «κεντρική ιδέα» πλέον τη δημιουργία μέσω της «διαδικασίας της αντίληψης» μιας «Gestalt» «μορφής» ή «σχήματος». Ενός «σχήματος», το οποίο «δεν αποτελεί» κατ' ανάγκη, «ιδιότητα του παρατηρούμενου αντικείμενου», «παριστώντας» κατά τους θεωρητικούς της Gestalt «την οργάνωση των αισθήσεων στον εγκέφαλο», ενώ παράλληλα οι εν λόγω ψυχολόγοι-μελετητές θα προτάξουν την «θέση»-«επιστημονική άποψη» «ότι ο εγκέφαλος» μπορεί να «δημιουργεί τρισδιάστατες εμπειρίες» ως απόρροια «δισδιάστατων αισθητικών αναπαραστάσεων του κόσμου πάνω στον αμφιβληστροειδή». Προβάλλεται κατ' αυτόν τον τρόπο η οργάνωση των «αισθήσεων», «σε σταθερά σχήματα ή αντιληπτικά στερεότυπα», προσδίδοντας συνάμα και το στοιχείο μιας «συνεχούς και δυναμικής» «διαδικασίας». Κάτι που χαρακτηρίζεται, τόσο «με παραδείγματα οπτικών απατών και αντιληπτικών στερεοτύπων» -στο πλαίσιο

²²⁰ *Η παθολογική*, 18.

Ιδεολογικά, 10.

Η σοσιαλιστική, Δ', 83, 84, 85, 87.

²²¹ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η παθολογική*, 20, 21.

Η σοσιαλιστική, Δ', 85.

αυτής της «στρατηγικής του εγκεφάλου»- αλλά κι από το στοιχείο της «εναλλαγής» και δη με ιδιαίτερη «ένταση», στοιχεία που αναδεικνύουν εν σύνολω το δυναμικό χαρακτήρα της εν λόγω σχολής²²².

Συνιστά συνεπώς η Gestalt της οποίας η θεμελίωση ως ψυχολογικού-επιστημονικού ρεύματος-σχολής τοποθετείται παράλληλα με την επιστημονική-θεωρητική παρουσία του Ιμβριώτη, «στις αρχές του 20^{ου} αιώνα», με κύριους θεμελιωτές-εκπροσώπους σε επίπεδο επιστημονικής κοινότητας, «τους Γερμανούς ψυχολόγους Max Wertheimer, Kurt Koffka και Wolfgang Köhler», τουλάχιστον μια «σύγχρονη» δυναμική θεώρηση-προσέγγιση της επιστήμης της ψυχολογίας, για τη χρονική περίοδο δράσης και θεωρητικής συνεισφοράς του Ιμβριώτη, δεν μπορεί όμως να ιδωθεί με τον ίδιο τρόπο και στην εποχή μας, και δη λαμβανομένων υπόψη, των θεωρητικών, αλλά και τεχνικών επιτευγμάτων, τόσο επί της επιστήμης της ψυχολογίας, αλλά και στο πεδίο των επιστημών του εγκεφάλου γενικότερα. Βέβαια όσον αφορά στην περίπτωση της «οργάνωσης» «του οπτικού συστήματος», μπορεί να λεχθεί ότι η Gestalt διέπεται και στηρίζεται σε «κάποιες λογικές αρχές», ιδίως όσον αφορά «το σχήμα, το χρώμα», αλλά ταυτόχρονα και «την απόσταση και την κίνηση των αντικειμένων μέσα στο χώρο», ενδυναμώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, σε επίπεδο λογικού συστήματος τη Gestalt, έστω κι αν παράλληλα όμως περιορίζει μέσα από την εν λόγω δυνατότητα, το θεωρητικό της, πεδίο²²³.

Δεν μπορώ να αμφισβητήσω βέβαια τη σημαντικότητα της δυναμικής μορφής, πολλώ δε έναντι της τότε μηχανιστικής ψυχολογίας των στοιχείων. Αντίθετα παρά το προοδευτικό του ρόλου της ψυχολογίας της Gestalt, προσπαθώντας να ερμηνεύσω το ρόλο και τη σχέση της μορφής, δεν μπορώ παρά να δεχτώ τη θεωρητική «άποψη»-προσέγγιση του καθηγητή Α. Σεπτούλιν, ο οποίος υποστηρίζει ότι «μέσα στον πραγματικό κόσμο δεν υπάρχει καμιά καθαρή μορφή», ενώ στη συνέχεια προχωρώντας στην ανάλυση του, απ' την οπτική θεώρηση του διαλεκτικού υλισμού με «εργαλείο» στήριξης τον ιστορικό υλισμό και επιδιώκοντας μία μάλλον «ορθόδοξη» μαρξιστική τοποθέτηση, επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι «κάθε μορφή, κάθε σύστημα σχετικά σταθερό από δεσμούς, είναι ένα σύστημα δεσμών αυτών ή εκείνων των στοιχείων της αντικειμενικής πραγματικότητας». Όποτε στην ουσία πρόκειται για «μια δομή σχετικά σταθερή των υλικών προτσές» και συνεπώς εν τοιαύτη περιπτώσει «μ' άλλα λόγια» θα μπορούσε να θεωρηθεί κατά τον Σεπτούλιν, ότι «κάθε μορφή είναι οργανικά συνδεδεμένη με ορισμένο περιεχόμενο» και κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορεί να λεχθεί ότι απλά «είναι η δομή του»²²⁴.

Συνιστά λοιπόν με βάση τα παραπάνω, η μορφή κατά τον Σεπτούλιν, αυτή καθαυτή τη δομή ορισμένου και οργανικά συνδεδεμένου μ' αυτή περιεχομένου, ενώ ουσιαστικά κατά την παραπάνω φιλοσοφική θεώρηση, «μέσα στον πραγματικό κόσμο» «η μορφή» δεν υφίσταται ως κάτι το ξεχωριστό σε σχέση με το περιεχόμενο, σε απόλυτη αντίθεση με τον «σύγχρονο» του, «φυσικό Erwin Schrödinger» που προέτασσε τη μορφή αυτή καθαυτή σε «καθαρή κατάσταση» και δίχως την ανάγκη σύνδεσης κατά την εν λόγω θέαση, μορφής-περιεχομένου. Μπορεί εν προκειμένω να ειπωθεί ότι μου προσφέρεται κατ' αυτόν τον τρόπο και το σχετικό ερέθισμα-έναυσμα, για τον έλεγχο της σχέσης μορφής-περιεχομένου και περιεχομένου-μορφής, στοιχείο που καταδεικνύει σ' αυτό το σημείο και την αναγκαιότητα της ολιστικής

²²² Ευάγγελου Καφετζόπουλου, *Εγκέφαλος*, 184, 186.

²²³ *Εγκέφαλος*, 184, 186.

²²⁴ Α. Σεπτούλιν, μτφρ. Επ. Ξενόπουλος, *Κατηγορίες*, 323.

προσέγγισης-θεώρησης των εν λόγω εννοιών, πέραν των «αδυναμιών» των όποιων ψυχολογικών ή φιλοσοφικών θεωρήσεων. Πράγμα που έκανε πράξη στην επιστήμη του, και ο Ιμβριώτης, κατακτώντας ουσιαστικά μέσα από το «ακαδημαϊκό» του, «πάθος», το «όλο» και δη ως μία «μορφή» φιλοσοφικής-θεωρητικής και επιστημονικής «πληρότητας», την οποία όμως συνοδεύει σταθερά «η αγωνία» του ανολοκλήρωτου, «αγωνία» που χαρακτηρίζει και την επιστημονιστικής θεώρησης επιστήμη της εποχής. Μία κατάσταση επί της επιστήμης, που κατά την εν λόγω περίοδο, συνεχώς και εδραιώνεται λόγω της αλματώδους ανάπτυξης αυτής και δη σε συνδυασμό με τη διαρκή εναλλαγή επιστημονικού ή επιστημονικών παραδειγμάτων, η οποία ενίσχυσε μεν αντικειμενικά την επιστήμη, αλλά ευνόησε σε σημαντικό βαθμό ταυτόχρονα και τη δημιουργία επιμέρους ρευμάτων επιστημονιστικής ή ακόμα και «ιδεαλιστικής» χροιάς²²⁵.

Ερχόμενος τώρα στην ερμηνεία της συνείδησης, δεν μπορώ να παραβλέψω ότι μπορεί «η εμφάνιση της συνείδησης» να «είναι καθορισμένη από την ανάπτυξη του νευρικού συστήματος, του εγκεφάλου», αν και όπως συμπληρώνει ο Α. Σεπτούλιν, δίνοντας παράλληλα και το «φιλοσοφικό στίγμα» της θεωρητικής προσέγγισης-ανάλυσης από την οπτική «γωνία» του διαλεκτικού υλισμού, και δη στην «ορθόδοξη» έκφανση, της εν λόγω μεθόδου της μαρξιστικής φιλοσοφίας της εποχής, αυτό «δεν είναι επαρκές για να εμφανιστεί η συνείδηση». Και δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «επαρκές», μιας και η «διαμόρφωση»-«εμφάνιση» «της συνείδησης «επιτυγχάνεται» σύμφωνα με τη θεώρηση του, -κι όχι μόνο- σ' ένα πολύ-παραγοντικό πλαίσιο επιρροών, το οποίο περιλαμβάνει και άμεσα κοινωνικό-πολιτικού μα συνάμα και πολιτιστικού-πολιτισμικού ή επιστημονικού χαρακτήρα δεδομένα. Όποτε κατά συνέπεια «η εμφάνιση της συνείδησης» κατά τον Σεπτούλιν «είναι συνδεδεμένη με παράγοντες που είναι έξω από τη φυσιολογία της ανώτερης νευρικής λειτουργίας» κι αυτοί οι παράγοντες έχουν να κάνουν με τους αναβαθμούς «κοινωνικής ανάπτυξης», η οποία συμβάλλει παράλληλα με το υλικό στοιχείο στην συγκρότηση της συνείδησης. «Τοποθετεί» κατ' αυτόν τον τρόπο ο Α. Σεπτούλιν, τη συνείδηση στη θέση «της ιδιότητας της ύλης» και δη «στο πιο υψηλό σημείο οργάνωσης», διαβλέποντας τρόπον τινά αμφίδρομη-αλληλεπιδραστική σχέση μεταξύ ύλης-συνείδησης και συνείδησης-ύλης, με την ύλη να καθορίζει τη συνείδηση και τη συνείδηση να επιδρά επί της ύλης. Διαμορφώνεται εν προκειμένω κατά την παραπάνω θέαση, η εκάστοτε πραγματικότητα δυναμικά και με διαλεκτικό-αλληλεπιδραστικό τρόπο, στο σύνολο των επιπέδων και των εκφάνσεων αυτής και δη πάντα σε άμεση συσχέτιση με τη συνείδηση²²⁶.

Ουσιαστικά κατά την ίδια θεώρηση, «το νευρικό σύστημα, στο πιο υψηλό σημείο ανάπτυξης» του, «δεν δημιουργεί παρά την πραγματική δυνατότητα της εμφάνισης της συνείδησης· αλλά ο μετασχηματισμός αυτής της δυνατότητας σε πραγματικότητα είναι συνδεδεμένος με την εργασία». Και «είναι συνδεδεμένος με την εργασία», γιατί «κάτω από την ενέργεια της εργασίας» προβάλλει «η ψυχική μορφή της αντανάκλασης», η οποία και «μετασχηματίζεται προοδευτικά σε συνείδηση» και κατ' επέκταση, σε «συνειδητή αντανάκλαση της πραγματικότητας». Στοιχείο που ισχύει κατά τον Α. Σεπτούλιν, τόσο για το ανθρώπινο είδος και «προγονικά» «του ανθρώπου»

²²⁵ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 87.

Κατηγορίες, 323.

²²⁶ *Κατηγορίες*, 109.

«ζώα», όσο και για συγκεκριμένα (ανώτερα) «είδη πιθήκων». Καθίσταται κατ' αυτόν τον τρόπο η εργασία, εκείνο το κομβικό σημείο, σε θέση καταλύτη-συνδετικού κρίκου, που ορίζει τις σχέσεις ύλης-συνείδησης, μεταφέροντας ταυτόχρονα στοιχεία από το επίπεδο της απλής δυνατότητας, στο πεδίο της αντικειμενικής πραγματικότητας μέσω της πράξης, και δη ιδωμένης στο πλαίσιο προσέγγισης-συνύφανσης του μαρξισμού ως κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικού συστήματος απ' τη μια, και φιλοσοφικής συστηματικής μεθόδου από την άλλη²²⁷.

Βέβαια ο Σεπτούλιν, λίγα χρόνια αργότερα θα «βρει» σύμφωνο στη θεωρητική-φιλοσοφική του, προσέγγιση, τον Ιμβριώτη, στο «ώριμο» -εάν αυτός ο διαχωρισμός είναι «δόκιμος» και δεν είναι κατ' ανάγκη σχηματικός- έργο του, και δη στη φιλοσοφική «δοκιμακού» χαρακτήρα μελέτη του, *Δοκίμια μαρξιστικής φιλοσοφίας*, όπου τόσο η «μορφή», όσο και το «περιεχόμενο», θα ιδωθούν ως αναγκαία στοιχεία με αλληλεπιδραστική σχέση ενός όλου. Καταδεικνύεται εν προκειμένω γι' ακόμη μια φορά, το «όλο» στην περίπτωση του Ιμβριώτη, ως εκείνη η αδιάσπαστη φιλοσοφική κατηγορία που διείπε το σύνολο του έργου του, καθόλη τη θεωρητική-φιλοσοφική πορεία αυτού και η οποία έθετε και το προσωπικό θεωρητικό του, στίγμα σ' ένα πλαίσιο αναζήτησης της «φιλοσοφικής» του, «πληρότητας», ως φιλοσόφου-μελετητή. Ενός μελετητή στην περίπτωση του οποίου «οι διερευνήσεις» από μέρους του, τόσο «του ψυχικού κόσμου», και δη σε συνδυασμό και «με την κριτική παρουσίαση» απ' την πλευρά του, αυτού «του μπερζονισμού» ως φιλοσοφικού ρεύματος-σχολής, θα καταστήσουν εν προκειμένω «αποδοτικότερη» και «την πρόσληψη του «διαλεκτικού υλισμού»» από τον ίδιο, στο επόμενο στάδιο και δη το ιδωμένο ως το στάδιο της πνευματικής του, «ωρίμανσης»²²⁸.

Σ' αυτό το σημείο, θα αποπειραθώ να αναφερθώ και να ελέγξω φιλοσοφικά τις έννοιες της μορφής και του περιεχομένου αντίστοιχα, αλλά και της σχέσης που διέπει αυτές και η οποία αφορά κατά τον Ιμβριώτη, σχέση διαλεκτικού αλληλοκαθορισμού. Μια σχέση ενιαίας προσέγγισης μορφής-περιεχομένου, με το «περιεχόμενο» να προβάλλει ως «ένα σύνολο στοιχείων και ιδιοτήτων που υπάρχουν σ' ένα αντικείμενο», αλλά και σ' «ένα φαινόμενο» ή «σύστημα» «γενικά», και τη «μορφή», η οποία μπορεί να χαρακτηριστεί κατά τον Ιμβριώτη και ως «όρος πολυσήμαντος»· που μπορεί απ' τη μια, «στην καθημερινή γλώσσα» συνήθως να «σημαίνει την εξωτερική όψη των πραγμάτων», αλλά και αυτών «των φαινομένων» εν γένει, ενώ απ' την άλλη, μπορεί να ειπωθεί, «ακριβέστερα» ότι αυτή καθαυτή η μορφή «δηλώνει τη δομή» και το σχεσιακό «σύνολο» που υφίσταται και διέπει «τα στοιχεία» «ενός» δυναμικού «συστήματος», δηλαδή την «οργάνωση» και «διάρθρωση» του²²⁹.

Επομένως προβάλλεται κατ' αυτόν τον τρόπο, ένα δυναμικό σύστημα σχέσεων-εκφάνσεων-«δεσμών», στο πλαίσιο θέασης ιδωμένων «στοιχείων» μιας «αντικειμενικής πραγματικότητας», με τη μορφή να εμφανίζεται στη σκέψη του Ιμβριώτη, ως «σταθερότερη» σε σχέση με το περιεχόμενο, και δη απ' την άποψη-οπτική της παραδοσιακής μαρξιστικής αντίληψης, ότι «το περιεχόμενο αλλάζει», υιοθετώντας εν προκειμένω τη φιλοσοφική θέση του Λένιν, η οποία εκφράζεται στη ρήση: «Πάλι του περιεχομένου με τη μορφή και το αντίστροφο. Απόρριψη της μορφής, αναμόρφωση του περιεχομένου». Εννοώντας

²²⁷ *Κατηγορίες*, 109, 110.

²²⁸ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86, 87.

²²⁹ Γιάννη Ιμβριώτη, *Δοκίμια*, 204.

εν προκειμένω, τόσο ο Λένιν, όσο κι ο Ιμβριώτης, την οργανική σχέση μορφής-περιεχομένου. Σχέση η οποία ενέχει το στοιχείο της εξέλιξης-αντικατάστασης, όσον αφορά τη μορφή-«παλιά μορφή», όταν «η αντίθεση» αυτής, «οξύνεται» σε σχέση με το περιεχόμενο. Μάλιστα ο Ιμβριώτης μας δίνει το κλασσικό φιλοσοφικό-ιστορικό παράδειγμα «των παραγωγικών δυνάμεων σαν περιεχόμενο και των οικονομικών σχέσεων σαν μορφή». Μπορεί δε να ειπωθεί ότι σ' αυτό το σημείο, συμφωνεί απολύτως με τη μαρξιστική-λενινιστική αντίληψη-προσέγγιση, όπως αυτή προκύπτει από τα έργα και τις θέσεις του ίδιου του Λένιν, αλλά και όσων υιοθέτησαν μετέπειτα το εν λόγω φιλοσοφικό-θεωρητικό σύστημα-«εργαλείο» από τους νεώτερους θεωρητικούς, με χαρακτηριστικές τις περιπτώσεις των Ανατολικογερμανών (Hörz, Klaus) καθώς και του προαναφερθέντος «ορθόδοξου» μαρξιστή καθηγητή-φιλοσόφου Α. Σεπτούλιν, του οποίου ήδη έκανα μνεία²³⁰.

Απ' την άλλη, είναι ευνόητο ότι σ' αυτή την περίοδο ανάπτυξης της φιλοσοφικής σκέψης του Ιμβριώτη, δεν μπορούσε από την προσέγγιση του, να λείπει η δυναμική παρουσία της έννοιας του περιεχομένου, το οποίο περιεχόμενο εκφράζει και αφορά κατά την οπτική του, «ένα σύνολο στοιχείων και ιδιοτήτων που υπάρχουν σ' ένα αντικείμενο ή» σε διαφορετική περίπτωση «σ' ένα φαινόμενο γενικά, σ' ένα όλο, σ' ένα σύστημα», θέτοντας όμως ως αναγκαίο ζητούμενο στο πλαίσιο θέασης του φιλοσοφικού-αξιακού του, συστήματος το πρόσταγμα-πρόταγμα «της αναμόρφωσης του περιεχομένου». Στοιχείο που εκπληγάζει όπως κι ίδιος ο Ιμβριώτης σημειώνει, από τον Λένιν, προβάλλοντας-προτάσσοντας συνάμα μέσα απ' την εν λόγω προσέγγιση του, την θέση για την πάλη και την ενότητα των αντιθέτων και τη λειτουργική σχέση των παραπάνω, στη σχέση αιτίας-αποτελέσματος από τη θέση-λειτουργία του δημιουργού αιτίου. Αντίληψη στηριγμένη στη μαρξιστική θεώρηση, η οποία καταδεικνύει παράλληλα γι' ακόμη μια φορά την ολιστική, συστηματική φιλοσοφική προσέγγιση-θεώρηση των δύο εννοιών, δηλαδή μορφής-περιεχομένου, αλλά και περιεχομένου-μορφής, καθώς και το αδιάσπαστο αυτών ως αναγκαία συνυπαρχόντων σχέσεων-φαινομένων και δομών. Έννοιες οι οποίες αν ιδωθούν σε συνδυασμό των παραπάνω και με το κριτικό πνεύμα και τη χρήση του διαλεκτικού υλισμού ως θεωρητικού «εργαλείου» εμβάθυνσης, αποδίδονται μάλλον με τρόπο «σχετικά επιστημονικό» από τον Ιμβριώτη, ιδίως αν ληφθεί υπόψη, το φαινόμενο της μη άρτιας μαρξιστικής εμβάθυνσης-κατάρτισης των θεωρητικών της Γ' Τρίτης Διεθνούς, τόσο εν Ελλάδα, αλλά ακόμη και σ' αυτό το εξωτερικό. Κάτι που χαρακτήρισε και «σειρά δοκιμών» του Ιμβριώτη, ιδίως της περιόδου «της ιδεολογικής του στροφής». «Κείμενα» που μεταξύ άλλων, κύρια δημοσίευσε «ως συνεργάτης των *Ελευθέρων Γραμμάτων*», ενώ το εν λόγω στοιχείο, θα συνεχίσει εν μέρει να χαρακτηρίζει «τον δοκιμακό φιλοσοφικό λόγο» του, ακόμη και «ως την Μεταπολίτευση». «Οπότε θα δώσει ορισμένα αυτοτελή δημοσιεύματα» στο πλαίσιο όμως της χρήσης μιας «ευσύννοπτης διαλεκτικής» και με τη «μορφή του Γληνού» παρά την «ομότροπη πορεία» τους, «πάντα» να «προβάλλει ολοζώντανη στη μνήμη του λαού», να εμπνέει, αλλά και να επισκιάζει σε όλα τα επίπεδα, το σύνολο των νεώτερων «ομοϊδεατών» του, μεταξύ αυτών και το ζεύγος Ιμβριώτη²³¹.

²³⁰ Δοκίμια, 204, 207, 207 παρ. 1, “Nachlass”, 146.

Α. Σεπτούλιν, μτφρ. Επ. Ξενόπουλου, *Κατηγορίες*, 323.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86, 87.

²³¹ Δοκίμια, 204, 207, 207 παρ. 1, “Nachlass”, 146.

Η σοσιαλιστική, Δ', 83, 84.

Σ' αυτό το σημείο σπουδής, προσέγγισης και έκφρασης του Ιμβριώτη, ως προς τις έννοιες της μορφής και του περιεχομένου, αλλά ταυτόχρονα και ως προς την αδιάσπαστη-αλληλεπιδραστική σχέση αυτών, η «μορφή και» το «περιεχόμενο βρίσκονται» κατά τον Ιμβριώτη, «παντού και πάντοτε», τοποθετώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, τις δύο έννοιες στο χρόνο και το χώρο και υπονοώντας ταυτόχρονα ως προς την παρουσία αυτών, τόσο στον οργανικό, όσο και στον ανόργανο κόσμο, την αναγκαιότητα του στοιχείου του «αλληλοκαθορισμού». Προβάλλει δε το συστημικό ζεύγος μορφής-περιεχομένου και περιεχομένου-μορφής, ως δύο στοιχεία-όρους άμεσα συνδεδεμένα και αλληλεπιδρώντα το ένα προς το άλλο με τρόπο αμφίδρομο, ενώ παράλληλα σ' αυτό τον κόσμο μέσω της οπτικής θεώρησης του «διαλεκτικού υλισμού» και δη σε θέση φιλοσοφικού «εργαλείου», ο Ιμβριώτης διαβλέπει και το στοιχείο του «αδιαχώριστου», όσον αφορά την αδιάσπαστη «ενότητα» «ύλης»-«κίνησης». Προτάσσει εν προκειμένω γι' ακόμα μια φορά την «αλληλεπίδραση», ως σχεσιακό «γεγονός», που εκφράζεται δυναμικά σε επίπεδο «φαινομένων», τα οποία με βάση τα παραπάνω εμπερικλείουν και τη «διάρθρωση» και «οργάνωση» αυτών²³².

Με βάση τα παραπάνω, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο Ιμβριώτης, υιοθετεί τη θεωρητική έποψη του Engels «για τον οργανικό κόσμο», ο οποίος θεωρεί ότι «όλη η οργανική φύση είναι μια αδιάκοπη απόδειξη για την ταυτότητα ή το αδιαχώριστο μορφής και περιεχομένου» και ο οποίος αποδίδει και διαβλέπει αμφότερα σε «μορφολογικά και φυσιολογικά φαινόμενα», τα οποία διέπει το στοιχείο του «αλληλοκαθορισμού». Μιας και σύμφωνα με την εν λόγω οπτική, «μορφή και λειτουργία αλληλοκαθορίζονται», χωρίς όμως να περιορίζει τη θεώρηση του, τόσο ο Engels όσο και ο κοινωνός αυτού Ιμβριώτης, στην «οργανική φύση», αλλά αντίθετα θέτοντας το ζήτημα διαλεκτικά και με κριτικό τρόπο, ο Ιμβριώτης μέσω του Engels, αναδεικνύει ταυτόχρονα και το γεγονός της ύπαρξης του παραπάνω δομικού-συστημικού ζεύγους μορφής-περιεχομένου και στην περίπτωση του «ανόργανου κόσμου». Ταυτόχρονα δε κάνει και αναφορά ως «γνήσιος» μαρξιστής, στον «κοινωνικό» κόσμο, όπου κι εκεί «βεβαιώνονται τέτοιες συνάψεις», δίχως να παραλείψει ως φιλόσοφος με ικανή γνώση της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, να σημειώσει τη λειτουργία και το ρόλο μα πρωτίστως καθαυτή τους, την ύπαρξη, των χαρακτηριζόμενων κατά τον Ιμβριώτη «νοητικών μορφών». Ένα λεκτικό σχήμα που συμπεριλαμβάνει κατά το μαρξιστή φιλόσοφο, «έννοιες, κρίσεις, θεωρίες», οι οποίες κατά τον Ιμβριώτη, ««αντανακλούν» πράγματα και φαινόμενα», προβάλλοντας-προτάσσοντας αυτά «σαν νοητικά περιεχόμενα τους»²³³.

Είναι σαφές από τα παραπάνω, ότι στο «ώριμο» έργο του, ο Ιμβριώτης απηχεί ως επί το πλείστον, τις απόψεις της παβλώφικης σχολής. Μάλιστα μπορεί να ειπωθεί ότι κάνει συχνά χρήση των εννοιών της «διαλεκτικής ενότητας», της «αντίθεσης», της «εξέλιξης», αλλά και αυτής της αντανάκλαστικής λειτουργίας ως φιλοσοφικών βάσεων, στην επιστημονική-θεωρητική του, επιχειρηματολογία και εν γένει προσέγγιση. Στοιχεία που σ' αυτό το στάδιο ανάπτυξης και έκφρασης της φιλοσοφικής του, ταυτότητας, τον καθιστούν και τον προσδιορίζουν, σε συνάφεια με τον καθηγητή Α. Σεπτούλιν, τον οποίο ήδη ανέφερα, αλλά πρωτίστως σε σχέση με το θεμελιωτή της θεωρίας της αντανάκλασης Τόντορ Παβλώφ και των συν αυτώ. Μπορεί δε να

²³² Δοκίμια, 204, 205, 207.

²³³ Δοκίμια, 205, 205 παρ. 1, *Diel. d. Nat. MEW*, 20, 563.

λεχθεί ότι θα «επιδιώξει» πλέον ο ίδιος, σ' αυτή τη φάση του έργου του, μια «ανατοποθέτηση» «της προβληματικής» του, με «σταθερά» «διαλεκτικά» χαρακτηριστικά ειδοποιά γνωρίσματα, αν και παρά ταύτα ο Ιμβριώτης, θα παραμείνει φιλόσοφος-μελετητής της «μορφής» και του «όλου». Και στην ουσία θα παραμείνει φιλόσοφος μελετητής της «μορφής» και του «όλου», μιας και θεωρεί τη «μορφή» ως «δομή» «σταθερότερη» σε σχέση με «το περιεχόμενο» και τις δύο παραπάνω εκφάνσεις ως ένα ζεύγος-όλο, «μορφή»-«περιεχόμενο», ενώ δεν θα παραβλέψει μεταξύ άλλων και την εκάστοτε «δυναμική φορά της πραγματικότητας», όντας «αντίπαλος» της «μαγικής σκέψης» προς αντιμετώπιση της οποίας προτάσσει την «επιστήμη» και την «τεχνική»²³⁴.

²³⁴ Δοκίμια, 207.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 86, 87.

2)Μνημονικά φαινόμενα και θεωρητική δυναμική

Βέβαια είναι ξεκάθαρο, ότι με ιδιαίτερη «άνεση», είναι διακριτοί πάντα ανάλογα με τη χρονική περίοδο συγγραφικής-διανοητικής «παραγωγής» του Ιμβριώτη, και οι αναβαθμοί «ωρίμανσης» αυτού. Επίπεδα «ωρίμανσης» τα οποία χαρακτηρίζουν κατά περίπτωση, τα έργα του, με κύριο στοιχείο διαφοροποίησης, το χρονικό σημείο ή την ιστορική συγκυρία και τις αντίστοιχες επιρροές, καθώς και την πολιτική και κοινωνική δράση-συμμετοχή αυτού σε συσχέτιση κύρια με την ελληνική, αλλά και κατ' επέκταση και με τη διεθνή πολιτική κατάσταση και τη σχέση του, με την ελληνική Αριστερά. Εν προκειμένω προτάσσεται η σχέση του Ιμβριώτη, ειδικότερα με τον κύριο παραδοσιακό πολιτικό σχηματισμό αυτής, δηλ. το ΚΚΕ. Αν και ο Ιμβριώτης θα «εκδηλώσει» τη «συμφωνία» του, με το «εννοιολογικό apparatus του ιστορικού υλισμού», μάλλον κατά τη «μετακατοχική περίοδο» με την ιδιότητα του, ως «συνεργάτη των *Ελεύθερων Γραμμάτων*». Δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και μέσω του εν λόγω περιοδικού, «τις αρχικές μαρτυρίες της ιδεολογικής του στροφής» και δη μέσω της δημοσίευσης στο εν λόγω περιοδικό, «σειράς δοκιμών» χαρακτηριστικών για την ιδεολογική τους απόχρωση, αν και ακόμα σε θεωρητικό επίπεδο, «η βεβαιότητα» του Ιμβριώτη «για τη γονιμότητα της «διαλεκτικής» μεθόδου δεν αντιστοιχεί ακόμη σε μίαν ανάλογη εμβάθυνση ως προς τον τρόπο χρήσης της», χωρίς αυτό να αναιρεί την χάριν της «επίγνωσης» δυναμική, αλλά και αυτό καθαυτό, το στοιχείο της «επίγνωσης» στο έργο του²³⁵.

Σ' αυτό το σημείο, πέραν της «ώριμης» φιλοσοφικής σκέψης του Ιμβριώτη, στην οποία και θα επανέλθω αργότερα, όσον αφορά στην ενασχόληση του, με την ψυχολογία μπορεί να ειπωθεί ότι ο Ιμβριώτης, «έδρασε» μέσω της περιγραφής, ερμηνείας κι αναφοράς των σχετικών μελετών. Συγκεκριμένα μπορεί να λεχθεί ότι «λειτούργησε» εξετάζοντας αυτές ως ενιαία δυναμικά-αλληλεπιδρώντα με την εποχή τους, λεκτικά σύνολα και ως εργαλεία ανάλυσης, προβολής και παρουσίασης, τόσο «επίκαιρων» επιστημονικών και θεωρητικών «απόψεων» ή αντιλήψεων, όπως κι υπό την έννοια του «θεωρητικού εργαστηρίου», όπου ο θεωρητικός, αλλά συνάμα τρόπον τινά κι ο «πρακτικός» μελετητής της νεότευκτης επιστήμης της ψυχολογίας, αποπειράται μέσω της φιλοσοφικής σκέψης, να επιτύχει εκείνο το προκαθορισμένο - δυστυχώς- κατά κανόνα από τις αντικειμενικές συνθήκες, «πάντρεμα» θέσεων και απόψεων. Ένα «πάντρεμα» που απ' τη μια, του επιβάλλει η εποχή του, εκείνος όμως το πραγματοποιεί επιλέγοντας παράλληλα ήπιους τρόπους διαφοροποίησης, ούτως ώστε ν' αφήσει τη δική του, «φιλοσοφική»-«διανοητική» «σφραγίδα», συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, στον εμπλουτισμό «μέσω» του διαφοροποιητικού στοιχείου στο πλαίσιο θέασης του έργου του, αυτής καθαυτής της επιστήμης, καθώς και αυτού του «Φιλοσοφείν»²³⁶.

Εν σχέσει με τις έννοιες της διατήρησης και ανάπλασης, όπως αυτές παρουσιάζονται τόσο στο έργο του, *Παθολογική μνήμη*, όπως και στη δίτομη ψυχολογική μελέτη του Ιμβριώτη, για τη μορφολογική ψυχολογία, η οποία έφερε και τον ομώνυμο τίτλο, ο Ιμβριώτης θεωρεί στην περίπτωση της διατήρησης, αναγκαίο «η εντύπωση στη συνείδηση» «να γίνει συνειδητή με τα

²³⁵ Η σοσιαλιστική, Δ', 83, 84, 85.

²³⁶ Η σοσιαλιστική, Δ', 87.

μορφικά γνωρίσματα της», ούτως ώστε η εν λόγω λειτουργία «να μπορεί να κρατηθεί και να φανερώνεται αργότερα» και δη «με το γνώρισμα του «συστατικού ενός ωρισμένου όλου»». Προβάλλει εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, «τα μνημονικά φαινόμενα» σ' ένα πλαίσιο πολύ «πλατύτερο» απ' αυτό της επιστήμης της εποχής του, και ακόμη και σε επίπεδα «έξω από τον άνθρωπο», υιοθετώντας κι αναφέροντας παραδείγματα από την καθημερινή κοινωνική ζωή. Ως πιο χαρακτηριστικό μπορεί να ιδωθεί, εκείνο το παράδειγμα που αφορά «το τυλιγμένο χαρτί» στην κατάσταση του ξεδιπλώματος και της «τάσης», η οποία παρατηρείται σ' αυτό το τόσο απλό-«απλοϊκό», αλλά ουσιαστικό παράδειγμα, το χαρτί να επιστρέφει «στην παλιά κατάσταση», ενώ πλέον «λείπει» και δη παντελώς «η εξωτερική» δημιουργός «αιτία» της εν λόγω κατάστασης. Ταυτόχρονα ο Ιμβριώτης θα επισημάνει ότι «κι αν ακόμη με τον καιρό αδυνατίσει αυτή η τάση» στην ουσία «δε χάνεται ολότελα», επιβεβαιώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, τόσο τη διαλεκτική προσέγγιση του, περί εξέλιξης-αλλαγής-διαφοροποίησης, αλλά θυμίζοντας μας και το κλασσικό «τα πάντα ρει» του πατέρα της διαλεκτικής Ηράκλειτου. Ενώ θα μπορούσε εν τέλει να λεχθεί ότι προβάλλει και καταδεικνύει μ' αυτό το παράδειγμα, την ύπαρξη και τη «λειτουργία» «της διατήρησης» «και πολλές φορές της ανάπλασης», ακόμα και σ' αυτόν τον «ανόργανο κόσμο»²³⁷.

Τονίζει μάλιστα σ' αυτό το σημείο ο Ιμβριώτης, το στοιχείο της «δυναμικής σχέσης», όσον αφορά στη μνήμη και στο μνημονικό υλικό, προβάλλοντας-προτάσσοντας παράλληλα το «γεγονός», ότι «είναι δύσκολο να κρατήσουμε στη μνήμη πράγματα που δεν έχουν φανερή δυναμική σχέση ανάμεσα τους και δεν οργανώνονται εύκολα σε καθαρές μορφές». Θεωρεί δε ως δεδομένη εν προκειμένω, την ύπαρξη «ωρισμένων δυναμικών μορφικών νόμων», οι οποίοι διέπουν και στην ουσία «κυβερνούν» κατά τον Ιμβριώτη, και «το φαινόμενο της μνήμης» και δη ως όλο, με τις «μορφές» να προβάλλουν ως αναγκαία συστατικά στοιχεία του εν λόγω «φαινομένου». Στοιχεία τα οποία όμως ενυπάρχουν μέσω του στοιχείου της συνειδητότητας και καθαυτής της συνείδησης και δη σε άμεση σχέση αλληλεπίδρασης, με το φαινόμενο αυτό, -μνημονικό όλο- παρουσιάζοντας παράλληλα με τρόπο εύστοχο, για τη σκέψη της εποχής του, το στοιχείο της διαλεκτικής-αμφίδρομης σχέσης συνείδησης-μνημονικού όλου, με τις μορφές να κυριαρχούν ως φιλοσοφική κατηγορία, στη σκέψη του²³⁸.

Ακόμη μπορεί να ειπωθεί ότι ο Ιμβριώτης, διαβλέπει αντικειμενικά την ύπαρξη και τη λειτουργία των «μορφών», σε επίπεδο μνημονικού όλου, τόσο «στην αισθητηριακή αντίληψη», όσο «και στη μνήμη» καθαυτή, καθώς και στο σύνολο των «ψυχικών φαινομένων» και κύρια «στη σκέψη» και «στο συναίσθημα». Καθιστά εν προκειμένω τις μορφές κατ' αυτόν τον τρόπο, ουσιαστικά το επιστημονικό «κλειδί» στο εν λόγω ψυχολογικό μα και εν γένει στο συνολικό ψυχολογικό έργο του, το οποίο «συνοδεύουν» σ' ένα δεύτερο επίπεδο τα «μορφικά γνωρίσματα», τα οποία είναι κατά τον Ιμβριώτη, ο δυναμικός καταλύτης, όσον αφορά στην «πραγματική σχέση» υπό τη μορφή αναφοράς-επαναφοράς των «περασμένων γεγονότων», προσδιοριστικά με αυτό το υποκείμενο. Επίσης μπορεί να λεχθεί ότι αποδίδει με τρόπο ρητό και απλό στη μνήμη, το στοιχείο του «δυναμικού δεσμού» και δη αναφορικά με την δυνατότητα και συνάμα αναγκαιότητα κατανόησης της τωρινής «κατάστασης»

²³⁷ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η παθολογική*, 9, 10, 22.

²³⁸ *Η παθολογική*, 22.

του ατόμου σε άμεση αλληλεπιδραστική-αμφίδρομη διαλεκτικού τύπου σχέση αυτής «με την πνευματική ενέργεια», αλλά κύρια «με άλλα περασμένα». Δέον είναι να επισημανθεί σ' αυτό το σημείο, ότι πέραν των παραπάνω, προβάλλει ταυτόχρονα κατ' αυτόν τον τρόπο μέσα απ' τα λεγόμενα του, και «το δυναμισμό» αυτής καθαυτής «της μνήμης» ως λειτουργίας, σε δυναμικά αλληλεπιδραστικό σχεσιακό συνδυασμό, τόσο με τη δυνατότητα της «διατήρησης», όσο και με τη δυνατότητα «της ανάπλασης»²³⁹.

Στη συνέχεια ο Ιμβριώτης προτάσσει τα «περασμένα γεγονότα», ενώ παράλληλα επισημαίνει χαρακτηριστικά γι' αυτά: «άμα δεν τα έχω αδράξει με τα μορφικά γνωρίσματα τους το καθένα, με την πραγματική σχέση, που έχει με το άλλο, είναι δύσκολο να τα κρατήσω στη μνήμη μου». Καταδεικνύοντας εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, το ρόλο και τη συμβολή των «καθαρών μορφών» και των «μορφικών γνωρισμάτων», ως επιστημονικά «κλειδιά»-καταλύτες, πάντα όμως σε στοιχειακή-δυναμική σχέση των διαφόρων εντυπωμάτων μεταξύ τους, με σταθερά αναγκαίο το στοιχείο της οργάνωσης αυτών. Επίσης με τον παραπάνω τρόπο, σημειώνει ότι όσον αφορά σ' αυτή καθαυτή τη διαδικασία της μάθησης-αφομοίωσης γνωστικών στοιχείων-δεδομένων, και τη σημαντικότητα για την επίτευξη της οργάνωσης-διάρθρωσης ως προϋπόθεσης της συγκρότησης των μνημονικών-μαθησιακών δεδομένων, προβάλλει και η χρησιμότητα-ανάγκη μιας άλλης λίγο διαφορετικής έννοιας, εξίσου όμως δυναμικής, της έννοιας του «ρυθμού». Του «ρυθμού», ο οποίος σχετίζεται και συντάσσεται συνδυαστικά και λειτουργικά με όλα τα παραπάνω γνωστικού τύπου δεδομένα, γενόμενος εν τέλει αυτός καθαυτός, στοιχείο-«διευκολυντής» της διαδικασίας της μάθησης και αυτής εν γένει της μνήμης, σ' ένα δυναμικό «μορφικό» πλαίσιο των εν λόγω λειτουργιών²⁴⁰.

Οπότε μ' αυτή τη «δυναμική» «έννοια», η οποία αποδίδεται στη μνήμη εκ των πραγμάτων, ως απόρροια συγκεκριμένων νόμων, οι οποίοι κατά και από τον Ιμβριώτη, χρησιμοποιούνται ως η βάση και σε συνδυασμό με τη μορφολογική θεωρία, αλλά και την αναγκαία από την «πρώιμη» θεωρητική του, παρουσία, ύπαρξη-συνύπαρξη του διαλεκτικού στοιχείου με την τοτινή μορφολογική θεώρηση του, δίνοντας στους μελετητές-ερευνητές της εν λόγω εποχής -κι όχι μόνο- τη δυνατότητα με τον παραπάνω τρόπο και τα δύο αντιφατικά εκ πρώτης όψεως προαναφερθέντα θεωρητικά εργαλεία σ' αυτό το πλαίσιο προσέγγισης, τόσο επιστημονικής-ψυχολογικής, όσο κι απ' τη σκοπιά ενός διακριτικού φιλοσοφικού στοχασμού, να «εξετάζουμε τη μνήμη». Κατανοώντας παράλληλα και δη κινούμενοι κατ' αυτόν τον τρόπο, «τη διατήρηση και την ανάπλαση» ως μνημονικές λειτουργίες. Ως μνημονικές λειτουργίες, οι οποίες «σχετίζονται» με την αναπαράσταση στοιχείων αυτής καθαυτής της «πνευματικής ενέργειας», ζωτικού στοιχείου στην λειτουργία, την οργάνωση, αλλά και τη διαφοροποίηση της ανθρώπινης μνήμης συγκριτικά με άλλες μορφές-εκφάνσεις ζωής και λογικότητας στη φύση. Στη φύση της οποίας όμως, τόσο ο άνθρωπος, όπως και τα υπόλοιπα μέρη αυτής, συνιστούν μία αναγκαία ολότητα με «οργανική συνάφεια», στο πλαίσιο μιας ενιαίας «διαλεκτικής ενότητας», η οποία αγγίζει το «συμπαντικό όλο». Κάτι που κατά τον Ιμβριώτη στο «ώριμο» έργο του, καταδεικνύει με τρόπο αναγκαία δυναμικό-αλληλεπιδραστικό «η καθολική αλληλεπίδραση»²⁴¹.

²³⁹ *Η παθολογική*, 22, 23.

²⁴⁰ *Η παθολογική*, 22, 23.

²⁴¹ *Η παθολογική*, 22, 23.

Γιάννη Ιμβριώτη, *Δοκίμια*, 210.

Είναι εν προκειμένω η «διατήρηση» και η «ανάπλαση» κατά τον Ιμβριώτη, μνημονικές λειτουργίες παράλληλες και δυναμικά αλληλεπιδρώσες. Με την «ανάπλαση» να προβάλλει στη σκέψη του, υπό την έννοια αναπαράστασης-ανάπλασης παραστάσεων και άλλων στοιχείων, η οποία έχει ως προϋπόθεση-«κλειδί» της εν λόγω λειτουργίας, «το μορφικό γνώρισμα του όλου». Αντίστοιχα η «διατήρηση» επισημαίνεται από τον Ιμβριώτη, ότι δε συνιστά «ένα μηχανικό τύπωμα στον εγκέφαλο», ενώ στο ίδιο σημείο τονίζεται όχι τόσο η λειτουργία και η παρουσία αυτής ως «φυσιολογικό φαινόμενο», πράγμα που αποδέχεται όμως ο Ιμβριώτης, αλλά η δυναμική σχέση της «διατήρησης», τόσο με την «εντύπωση» ως ερεθισματική λειτουργία καθαυτή, σημειώνοντας όμως ταυτόχρονα την ανάγκη να καταστεί «η εντύπωση» «συνειδητή» σε σχέση «με τα μορφικά γνωρίσματα της», διαβλέποντας συνάμα το στοιχείο της δυσκολίας, όσον αφορά περιπτώσεις διατήρησης «πραγμάτων» «στη μνήμη». Περιπτώσεις οι οποίες όμως «δεν έχουν φανερό δυναμική σχέση ανάμεσα τους», ενώ παράλληλα ενυπάρχει και η σχετική δυσκολία αναφορικά με την «οργάνωση» αυτών, στις λεγόμενες από τον Ιμβριώτη «καθαρές μορφές»²⁴².

Οπότε στην προσέγγιση τους, θεωρεί αναγκαία ο Ιμβριώτης την εξήγηση και ερμηνεία τους, μέσω συνολικών και συνάμα δυναμικών θεωρήσεων, προβάλλοντας τη μορφολογική αντίληψη της ψυχολογίας της εποχής του, ως αναγκαία συνισταμένη για την ανάπτυξη-ανάλυση σε σχέση με τα «προβλήματα»-ζητήματα «της ψυχολογίας», της εν λόγω περιόδου. Ζητήματα τα οποία σ' αυτή τη φάση της επιστημονικής του, πορείας «τον απασχόλησαν» και τον «συνόδευσαν», τόσο «στις σπουδές του στα ξένα πανεπιστήμια», όσο όμως και στην εν Ελλάδι πνευματική-επιστημονική του, παρουσία. Αν και σ' αυτό το σημείο, η θέαση των εν λόγω ζητημάτων από τον Ιμβριώτη, συνοδεύεται από το συνδυασμό της ιδεολογικής συνύπαρξης σ' αυτή την καμπή της θεωρητικής του, παραγωγής, φιλελεύθερων και μαρξιστικών στοιχείων και εν γένει προσεγγίσεων-θεωρήσεων, με το στοιχείο της «laudatio rationis» να «διαποτίζει την εννοιολογική ανάλυση του Ιμβριώτη» σε όλες τις φάσεις της θεωρητικής, επιστημονικής και ιδεολογικής του, πορείας, ίσως σε διαφορετικούς αναβαθμούς ανά φάση²⁴³.

Στη βάση της ίδιας θεώρησης, δε θα μπορούσα να παραλείψω να υπεισέλθω και στις διαφορές ανάμεσα στην αισθητηριακή αντίληψη, στην ανάμνηση και τη φαντασία, όπως αυτές προβάλλουν δια της επιστημονικής-εννοιολογικής οπτικής προσέγγισης του Ιμβριώτη και δη λαμβανομένων υπόψη, τυχόν διαφοροποιήσεων ή επιρροών στο έργο του, σε σχέση, τόσο με τη μορφολογική -κύρια με τη μορφολογική- αλλά και εν σχέσει με άλλες ψυχολογικές, βιολογικές ή φιλοσοφικές θεωρίες ή θεωρήσεις της εν λόγω περιόδου. Προτάσσοντας παράλληλα επί της θεωρητικής-φιλοσοφικής τοποθέτησης του, κύρια το «γεγονός», της «αρχικής» φιλοσοφικής «θεμελίωσης» του Ιμβριώτη και το ρόλο φιλελεύθερων-προοδευτικών ιδεών και διεργασιών της ελληνικής κοινωνίας της εν λόγω εποχής, ως προς αυτές, σ' ένα συγκεκριμένο και δυναμικό κοινωνικό-σχεσιακό σύνολο. Ένα δυναμικό κοινωνικό-σχεσιακό σύνολο που αντλεί τα βασικά χαρακτηριστικά του, από τα «σύνθετα προβλήματα της φιλοσοφίας» της εποχής και τη «διαλεκτική σύζευξη

²⁴² Η παθολογική, 22.

²⁴³ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 10.
Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86.

της θεωρίας με την πράξη» μέσα απ' την κοινωνική και φιλοσοφική δυναμική, αλλά και το πλήθος των «αδυναμιών» της Γ' Τρίτης Διεθνούς²⁴⁴.

Ο Ιμβριώτης στην εν λόγω θεματική, αναφέρεται κύρια στο παθολογικό «κομμάτι» των μνημονικών λειτουργιών, ερμηνεύοντας και αναλύοντας τη διαφοροποίηση της «αναπαράστασης» «ενός αντικειμένου», καθώς και της «ωρισμένης» «σχέσης», «της σημασίας» και του «περιεχομένου». Παράλληλα στην ίδια θεματική, τονίζει την αναγκαία διαλεκτικά διεπόμενη διαφοροποίηση, η οποία χαρακτηρίζει τα εκάστοτε ««φαινομενολογικά» γνωρίσματα». «Γνωρίσματα» που κατά τον ίδιο, διέπονται από την άμεση ή έμμεση σχέση τους, «με το ίδιο» το «αντικείμενο», διαβλέποντας εν προκειμένω στους παραπάνω όρους δηλ. της «σχέσης» και της «σημασίας», το στοιχείο της «διατήρησης», ενώ στην περίπτωση του «περιεχομένου», ενυπάρχει δυναμικά το στοιχείο της αλλαγής με παράλληλες εναλλαγές «ποιοτικών» χαρακτηριστικών. Και «ενυπάρχει» το εν λόγω στοιχείο (αλλαγή), μιας και όπως σημειώνει ο Ιμβριώτης, «το περιεχόμενο» προβάλλει «κάθε φορά πότε πιο πλούσιο, πότε πιο φτωχό», παραμένοντας όμως σταθερό ως προς το «αντικείμενο» που υποδηλώνει. Αποδίδοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ταυτόχρονα στη μορφή, το στοιχείο «του σταθερού δεσμού» και δη υπό την έποψη «της δομής του περιεχομένου»²⁴⁵.

Ο Ιμβριώτης, προσεγγίζοντας το εν λόγω πρόβλημα κάνει χρήση, όπως ο ίδιος επικαλείται και δηλώνει, και στοιχείων αυτής «της συνειρμικής ψυχολογίας». Μάλιστα θα αναφερθεί στον διακεκριμένο καθηγητή της εν λόγω ψυχολογικής «σχολής», G. Müller, χρησιμοποιώντας όμως με κριτικό-διαλεκτικό πνεύμα την εν λόγω οπτική προσέγγιση, αλλά και τα κριτήρια αυτά καθαυτά του συγκεκριμένου ψυχολογικού «ρεύματος», ως προς τη διάκριση πραγματικών και φανταστικών παραστάσεων ή εικόνων, ενώ θα υποστηρίξει την ανάγκη να δοθεί στα εν λόγω κριτήρια «μια πλατύτερη σημασία». Μπορεί δε να ειπωθεί ότι επιδεικνύει και σ' αυτό το σημείο, ιδιαίτερη επιμονή στο δυναμικό στοιχείο της αλληλεπίδρασης, αναφορικά με τη «συνείδηση» και την «ψυχική κατάσταση», στο επίπεδο, τόσο των φυσιολογικών, όσο και των ψυχολογικών λειτουργιών. Ενώ στη συνέχεια με τρόπο δυναμικής-διαλεκτικής θεώρησης, ο Ιμβριώτης, επικεντρώνει, τόσο στις βαθμίδες του «πραγματικού», ενώ προβάλλει παράλληλα το στοιχείο της διαφοροποίησης-αντίθεσης του πραγματικού-μνημονικού από το φανταστικό περιεχόμενο και δη πάντα σε σχέση διαφοροποιητικής αλληλεπίδρασης με «την αισθητηριακή αντίληψη». Ταυτόχρονα θα επισημάνει τον πάντα «καθοριστικό»-καταλυτικό, αλλά με κατά περίπτωση εναλλαγές ως προς την ακρίβεια ρόλο των «γνωρισμάτων», τα οποία όμως κατά τον Külp, δεν είναι ούτε απόλυτα, αλλά ούτε καν «επαρκεστά», -όπως αφήνει κι ο Ιμβριώτης να εννοηθεί, υιοθετώντας μάλλον την εν λόγω θέση- από μόνα τους αυτά καθαυτά, ούτως ώστε «να μπορεί» «κάνεις» «να στηρίζεται μόνο σε τέτοια γνωρίσματα». Θέτει εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, υπόψη της ψυχολογικής έρευνας της εποχής του, την «αδυναμία» των «γνωρισμάτων», να λειτουργήσουν με εννοιολογική και ερευνητική αυτονομία, ιδίως αν ως απώτερο και κομβικό στόχο κι επιδίωξη,

²⁴⁴ Η σοσιαλιστική, Δ', 85.

Ιδεολογικά, 8, 10.

²⁴⁵ Γιάννη Ιμβριώτη, Η παθολογική, 28, 29.

Α. Σεπτουλίμ, μτφρ, Επ. Ξενόπουλου, Κατηγορίες, 321.

θέτουν το διαχωρισμό, τη διάκριση και την ανάλυση της «παράστασης» σε σχέση με την «αισθητηριακή αντίληψη»²⁴⁶.

Λαμβάνοντας δε υπόψη τα παραπάνω στοιχεία, ο Ιμβριώτης προβάλλει ως τον αναγκαίο ρυθμιστή παράγοντα το στοιχείο της «αισθητηριακής αντίληψης» και δη, όσον αφορά την πλειονότητα των εκφάνσεων των μνημονικών φαινομένων και της ψυχικής ζωής, σημειώνοντας ότι «όσο σβησμένη κι αδύναμη» κι αν «είναι» «η αισθητηριακή αντίληψη, πάντα έχει» «τη σημασία» «του νέου» και «του τωρινού», πράγμα που την καθιστά καταλύτη και συνδετικό κρίκο ιδιαίτερης βαρύτητας, σε σχέση με το ρόλο των «φαινομενολογικών γνωρισμάτων». «Γνωρισμάτων», τα οποία καθορίζουν και διαφοροποιούν «τη μνημονική εικόνα», ενώ δεν παραλείπει να αναφερθεί με τρόπο διαλεκτικό -παρά τα «φιλελεύθερα» στοιχεία της «αρχικής» θεωρητικής «θεμελίωσης» του, η οποία χαρακτηρίζει κύρια την «πρώιμη» θεωρητική-επιστημονική του, παραγωγή- στη «συνείδηση», «την ψυχική» «κατάσταση», καθώς και στο πλαίσιο των σχέσεων, που διέπουν τις παραπάνω έννοιες ως ενιαίο σύνολο, χαρακτηρίζοντας με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αυτή καθαυτή την ανθρώπινη οντότητα²⁴⁷.

Επίσης άλλα δύο στοιχεία, τα οποία μπορεί να μην εντάσσονται από τον Ιμβριώτη σε κάποια ιδιαίτερα μεγάλη ενότητα, αλλά αφορούν κομβικές έννοιες φιλοσοφικού χαρακτήρα και κατά συνέπεια κρίνονται άξια αναφοράς, είναι τα στοιχεία της «διαίρεσης» και της «κατάταξης» αντίστοιχα. Στοιχεία τα οποία παρουσιάζονται στο πλαίσιο θέασης της *Παθολογικής μνήμης*, ως αναγκαία θεωρητικά-επιστημονικά εργαλεία, παρά το κυρίαρχο και μάλλον αναπόφευκτο «σηματικό» δεδομένο-χαρακτηριστικό που χαρακτηρίζει, τόσο τη «διαίρεση», όσο και την «κατάταξη» ως προς τη σχέση αυτών, με τις λειτουργίες της μνήμης και δη σε περιπτώσεις, όπου αφορούν στην αντιμετώπιση «παθολογικών περιστατικών». Παράλληλα θα σημειώσει το σημαντικό του ρόλου της θεωρητικής αφετηρίας, σε σχέση με την ερμηνεία των «φαινομένων», αλλά και τα καταληκτικά συμπεράσματα, μιας και η αφετηρία ως οδηγητικός μίτος, αναλαμβάνει ν' αποκρυσταλλώσει με το δικό της σχήμα, την αντίστοιχη -λαμβανομένης υπόψη και της προσωπικότητας του εκάστοτε ερευνητή- θεωρητική προβολή²⁴⁸.

Στη συνέχεια ο Ιμβριώτης, θα προβάλλει το στοιχείο της διαίρεσης επί της διάκρισης των «τριών» κύριων «γνωρισμάτων», τον άξονα των οποίων συνιστούν: α)«το περασμένο», το οποίο διέπεται από «το σωστό χρονικό προσδιορισμό», β)«το περασμένο» στο πλαίσιο «λειτουργίας»-αποτύπωσης της μνήμης ως «προσωπικό»-«πραγματικό» περιστατικό-«γεγονός» και γ)«το περασμένο»-«σωστό»-αληθινό «περιστατικό σ' όλα τα καθέκαστα». Σ' αυτό το σημείο, μπορεί να λεχθεί ότι τα εν λόγω στοιχεία που αφορούν τη «συνειδητή ανάμνηση», αναλύονται και επισημαίνονται από τον Ιμβριώτη, παράλληλα και σε συνδυασμό με τα στοιχεία των «ποιοτικών» απ' τη μια, και των «ποσοτικών ταραχών» απ' τη άλλη, και δη σε επίπεδο «μνήμης», διερευνώντας σ' αυτό το πλαίσιο θέασης, κύρια το παθολογικό «κομμάτι» της μνήμης. Με ερευνητικό πεδίο, κύριο περιεχόμενο και αντικείμενο του παραπάνω έργου εν προκειμένω, το «παθολογικό» «κομμάτι» της μνήμης, αν και ο ίδιος ο μελετητής Ιμβριώτης, θα σημειώσει το οριακό και δυσδιάκριτο της ψυχολογικής

²⁴⁶ *Η παθολογική*, 25, 29, 25 παρ. 1.

²⁴⁷ *Η παθολογική*, 28, 29.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.

²⁴⁸ *Η παθολογική*, 33.

κατάταξης της μνήμης σε «φυσιολογική»-«κανονική» και «παθολογική», τουλάχιστον όσον αφορά το θέμα του χωρισμού των δύο καταστάσεων, και δη με βάση «τις τυπικές μορφές» και τα «ψυχολογικά χαρακτηριστικά». Ταυτόχρονα σ' αυτό το σημείο, θα προβάλλει με την ευκαιρία της εν λόγω ανάλυσης, τόσο την ολιστική επιστημονική-θεωρητική του προσέγγιση, καθώς και το διαλεκτικό στοιχείο, που διέπει από την «πρώιμη» περίοδο -και δη λόγω συγκεκριμένων κοινωνικών διεργασιών και επιρροών που δέχθηκε στη σκέψη του, από τη δεκαετία του 1920-30- τον επιστημονικό και φιλοσοφικό λόγο του²⁴⁹.

Βέβαια αναφορικά με τα ποιοτικά και τα ποσοτικά στοιχεία σε σχέση με την «παθολογική» μνήμη, οφείλω να σημειώσω, ότι ο Ιμβριώτης, θα αφιερώσει ουσιαστικά το υπόλοιπο της μελέτης του, σε αμφότερα. Μιας και διαθέτει από ένα κεφάλαιο για την αναλυτική και εμπειριστατωμένη προσέγγιση απ' τη μια, των ποιοτικών, κι απ' την άλλη, των ποσοτικών ταραχών της μνήμης. Προβάλλει δε κατά την ανάλυση του, στοιχεία-χαρακτηριστικά που συναντώνται στις εν λόγω περιπτώσεις, ενώ κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορεί να λεχθεί ότι δίνει στη μελέτη του, πέρα απ' το θεωρητικό της, χαρακτήρα και μία «δυναμική» στόχευση, παράλληλης κλινικής θεώρησης. Μίας παράλληλης κλινικής θεώρησης και δη συνυφασμένης με χαρακτηριστικά γνωρίσματα ολιστικής θεωρητικής αντιμετώπισης, ιδωμένης στο πλαίσιο επίτευξης ενός «παντρέματος» των παραπάνω, τόσο με τη μορφολογική θεώρηση, αλλά -και το αναγκαίο από την νεανική ηλικία για τον Ιμβριώτη- μεθοδολογικό «εργαλείο» της διαλεκτικής. Βέβαια δέον είναι να ειπωθεί ότι η διαλεκτική προβάλλει στο έργο του Ιμβριώτη, με διαφορετικά είδη και επίπεδα αναβαθμών κατάκτησης αυτής, ανά περιόδους παραγωγής -χρονικές και συνάμα ιστορικές- στη σκέψη και το έργο αυτού, ενώ παράλληλα με τις «διερευνήσεις του ψυχικού κόσμου» μα και την «κριτική παρουσίαση του μπερζονισμού», μπορεί να λεχθεί ότι αποτελούν, για τον φιλόσοφο Ιμβριώτη, το εφαλτήριο της «μετάβασης» του, «προς τη φιλοσοφία». Προδιαγράφοντας εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο η διαλεκτική, με τους όποιους αναβαθμούς κατάκτησης αυτής, ήδη τη δυνατότητα μιας «αποδοτικότερης πρόσληψης του «διαλεκτικού υλισμού»». Ένα θεωρητικό γεγονός, που θα επιτευχθεί με την περαιτέρω «προσφυγή» του Ιμβριώτη, στον Engels και το Λένιν, και δη ταυτόχρονα με τη χρήση κι αναζήτηση θεωρητικής «βοήθειας» στους «Ανατολικογερμανούς (Hörs, Klaus)», ως «μελετητών» των προαναφερθέντων. Λαμβάνοντας δε στη συνέχεια του έργου του, υπόψη και τη συμβολή «της Κυβερνητικής», όσον αφορά «στη «διαλεκτική» διατύπωση οντολογικών και γνωσιολογικών προτάσεων». Καταδεικνύεται εν προκειμένω με τον ίδιο τρόπο, το «ομότροπο» της προσέγγισης, τόσο «της επιστημονικής», όσο και της φιλοσοφικής «γνώσης», με τον Ιμβριώτη ν' ακολουθεί στην πορεία της σκέψης του, αυτόν το Γληνό και το φιλελεύθερο στοιχείο που διείπε τα έργα του, να συνυπάρχει ιδίως στην περίοδο της παραγωγής των ψυχολογικών του, μελετών, με μία πρωτόλεια-εκλεκτικιστική διαλεκτική, η οποία όλο και διευρύνεται με τη φιλοσοφική «ωρίμανση» αυτού²⁵⁰.

Πιο συγκεκριμένα αναφορικά με το «κομμάτι» που σχετίζεται με τις ποιοτικές ταραχές της μνήμης, ο Ιμβριώτης αποσκοπώντας στην απόδοση μιας όσο το δυνατόν πιο «πλατιάς έννοιας» στη μνήμη αυτή καθαυτή, αναφέρεται

²⁴⁹ Η παθολογική, 32, 33, 34.

²⁵⁰ Π. Νούτσου, Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 86.

απ' τη μια, στο πλαίσιο ανάλυσης κι επιστημονικής διείσδυσης της θεματικής της «παραμορφωμένης» «ανάμνησης», επισημαίνοντας ταυτόχρονα τον κομβικότατο ρόλο της έννοιας του χρόνου σ' αυτή, τόσο στις περιπτώσεις που αφορούν ταραχές του χρόνου, αλλά και στην αποξενωμένη νεκρή ανάμνηση, καθώς και στα διάφορα άλλα «παραμορφώματα». Αντίστοιχα στο δεύτερο σκέλος της αναφοράς του, στις ποιοτικές ταραχές της μνήμης, προσεγγίζει και εντάσσει σ' ένα ενιαίο αναλυτικό επιστημονικό πλαίσιο θέασης, τις «ψευδομνησίες», όπου πραγματεύεται την «ψευδοαναγνώριση», τη «διπλασιαστική παραμνησία», μα και άλλες μορφές ψευδομνησιών, προβάλλοντας τα αντίστοιχα στοιχεία, που ορίζουν και χαρακτηρίζουν τις παραπάνω. Ταυτόχρονα δέον είναι να λεχθεί ότι κινούμενος στην ίδια οπτική, τονίζει, τόσο το ρόλο και τη σημασία της «ψυχικής στάσης», όσο και της «συναισθηματικής κατάστασης» «του αρρώστου» σε σχέση με τον προσδιορισμό αυτών²⁵¹.

Αντίστοιχα στο «κομμάτι» ενασχόλησης του, με τις ποσοτικές ταραχές της μνήμης, ο Ιμβριώτης αναλύει και προσπαθεί να επεξηγήσει τις αμνησίες, καθώς και τα χαρακτηριστικά ποσοτικά στοιχεία αυτών. Και στο εν λόγω πλαίσιο, μπορεί να λεχθεί ότι θα επιτύχει όχι μόνο να αναφερθεί στα διάφορα είδη αμνησιών, αλλά πιο συγκεκριμένα θα «καταφέρει» να προβάλλει με τη δυναμική μιας ειδολογικής διαφοροποίησης και κατάταξης, απ' τη μια, την «απλή αμνησία», ενώ ταυτόχρονα πιο κάτω προβαίνει και στην ανάλυση της «πισωδρομικής αμνησίας» και της «ολικής αμνησίας». Κατά συνέπεια μπορεί να ειπωθεί ότι καλύπτει με τα παραπάνω στοιχεία, ένα σημαντικό «κομμάτι» του φάσματος των εν λόγω παθολογικών ποσοτικού χαρακτήρα ταραχών, ως απόρροια «παραμόρφωσης», μα συνάμα κι «αδυνατίσματος» και δη σε συνδυασμό με τον «παθολογικό πλουτισμό της μνήμης». Παράλληλα θα επισημάνει σε πολλά σημεία, τόσο το ρόλο του χρόνου και της αίσθησης αυτού, αλλά και την καθοριστική λειτουργία σε πλειάδα περιπτώσεων αυτής της διάστασης που αφορά τη φαντασία πολλώ δε την «φανταστική ανάμνηση», προσδιορίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, τα παραπάνω οργανικά, βιολογικά, αλλά και ψυχολογικά δεδομένα-φαινόμενα με «κλινική μαεστρία». Μια έποψη και μία «κλινική μαεστρία», η οποία διέπεται από τον ολιστικό χαρακτήρα της σκέψης του και την παράλληλα αδρή, έστω, παρουσία σ' αυτό το «στάδιο», της διαλεκτικής σκέψης και του φιλοσοφικού στοχασμού, του μελετητή τότε της ψυχολογίας Γιάννη Ιμβριώτη²⁵².

Επίσης ο Ιμβριώτης προσεγγίζει ως επιστημονικό ζητούμενο, τόσο την «προχωρητική αμνησία (anterograde)» απ' τη μια, καθώς και την «περιοδική» και «συστηματική αμνησία» απ' την άλλη. Μάλιστα στο πλαίσιο διερεύνησης του, αναφέρεται στα παραπάνω είδη αμνησίας, προβάλλοντας στην πρώτη (προχωρητική αμνησία), το στοιχείο της αντίθεσης ως προς την «πισωδρομική» αμνησία και δη, όσον αφορά το χρόνο και το αίτιο της εν λόγω «ταραχής», και διαβλέποντας σ' αυτό το παθολογικό πλαίσιο, το «άπλωμα» της «ταραχής» «προς τα εμπρός» σε μια «ζωή κανονική ή λίγο ταραγμένη», καταλήγοντας όμως «αυτό το πίσω», αλλά και το αντίστοιχο «εμπρός» να «σχετίζεται» «με μια απότομη ασυνήθιστη κατάσταση». Αντίστοιχα, όσον αφορά την περίπτωση της «περιοδικής αμνησίας», τονίζει πρώτα και κύρια το μη μόνιμο χαρακτήρα αυτής, κάτι άλλωστε που υποδηλώνει κι αποδίδει νοηματικά και η σχετική

²⁵¹ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η παθολογική*, 32, 92, 93, 95, 100, 101.

²⁵² *Η παθολογική*, 101, 102.

ορολογία παρατηρώντας τη, ως «παθολογικό φαινόμενο κινητό», τα συμπτώματα κι εν γένει η εμφάνιση του οποίου συναντώνται-παρατηρούνται πρωτίστως «στους υστερικούς», επισημαίνοντας ότι «έξω» από το περιστατικό ή εν γένει το πλαίσιο εμφάνισης ή παρουσίας αυτής καθαυτής της «υστερικής κρίσης», «οι αμνησίες περνούν» σε μια «άλλη πιο ήσυχη κατάσταση». Παράλληλα αναφερόμενος στην παραπάνω παθολογική κατάσταση της μνήμης (περιοδική αμνησία), χωρίς βέβαια να παραλείψει να αναφερθεί με λόγο επιστημονικό για την εποχή του, και στην «συστηματική αμνησία», όπου «τα ξεχασμένα» «έχουν στενή και πραγματική σχέση ανάμεσα τους», τοποθετεί την εν λόγω μορφή αμνησίας «σε ωρισμένο κύκλο και σε ωρισμένη κατηγορία», εντοπίζοντας την κύρια διαφορά της, με τις προηγούμενες στη σχέση και θέση μεταξύ του «χρονικού» στοιχείου και της πραγματικής σχέσης-κατάστασης, ως προς την πάθηση, με την «συστηματική αμνησία» να διακρίνεται για το «πραγματικό» της παραπάνω σχέσης-κατάστασης της εν λόγω ταραχής²⁵³.

Στη συνέχεια ο Ιμβριώτης αναφέρεται μεταξύ άλλων και «στις θεωρίες του Janet», στις οποίες διαβλέπει σαν βάση και «γενική αρχή» αυτή καθαυτή την «προσωπική σύνθεση». Παράλληλα στη συνέχεια θα προβάλλει, τόσο το αναγκαίο του διαχωρισμού στο πλαίσιο «κάθε αισθητηριακής αντίληψης» απ' τη μια πλευρά του μέρους που αφορά το εγώ, -«το εγώ μου», όπως σημειώνει ο ίδιος- χρησιμοποιώντας εν είδει παραδειγμάτων ενέργειες σχετικές με αυτό, π.χ «εγώ βλέπω», «εγώ αισθάνομαι», ενώ σε σχέση με τις εν λόγω λειτουργίες τοποθετεί απ' την άλλη, «το οπτικό, ακουστικό κλπ. αίσθημα» αυτό καθαυτό, με ορισμένη διαλεκτική σχέση να διέπει τα παραπάνω «μέρη». Βέβαια δε θα παραλείψει να τονίσει τη βαρύτητα του «πρώτου όρου», ως απόρροια της εννοιολογικής «πλατύτητας» αυτού, μιας και το «εγώ» μετουσιώνει ουσιαστικά κατά τον Ιμβριώτη, το σύνολο «της προσωπικής» μας «υπόστασης». Ένα σύνολο που εμπεριέχει «όλα τα τωρινά αισθήματα», «όλα τα περασμένα», «τις φαντασίες για το αύριο», την «κοινωνική, πολιτική ηθική» ατομική «κατάσταση» και «παραπολλά άλλα, όλα μαζί ενωμένα αυτή τη στιγμή». Ταυτόχρονα δε διαβλέπει και προτάσσει επί της ερμηνείας, στην περίπτωση «των αμνησιών», το στοιχείο της αντιφατικότητας σε σχέση με το «δυσκολοεξήγητο» των παραπάνω μνημονικών λειτουργιών και δη ιδωμένων υπό την έποψη, παθολογικών καταστάσεων²⁵⁴.

Ο Ιμβριώτης εν προκειμένω λειτουργεί στο πλαίσιο θέασης ενός διπόλου, και αποδίδει κατ' αυτόν τον τρόπο, διαφορετικής βαρύτητας σημασία στους εν λόγω παράγοντες. Θεωρεί τον «πρώτο όρο» -όπως ήδη προείπα- ως «πολύ πλατύ» υπό την έννοια, ότι ο πρώτος όρος στην ουσία «είναι όλη η προσωπική» «υπόσταση». Μια «υπόσταση» που συμπεριλαμβάνει το σύνολο των παραπάνω στοιχείων και καταστάσεων και δη «ενωμένα σε» μια συγκεκριμένη «στιγμή», ενώ απ' την άλλη, «το «αισθάνομαι» για τον Ιμβριώτη «είναι» στην πράξη «μια τεράστια μάζα οργανωμένη σ' ένα σύστημα». Και κατά συνέπεια συνιστά «ένα μικρό νέο», όπως το αποκαλεί, «ψυχολογικό φαινόμενο». Μάλιστα ερμηνεύοντας κατά τον παραπάνω τρόπο τις «θεωρίες του Janet», για την «προσωπική σύνθεση», θέτει μεταξύ άλλων προς συζήτηση στο πλαίσιο του επιστημονικού κοινού της εποχής του, και το στοιχείο του διαφορετικού, όπως και το ετεροβαρές των δύο όρων. Παράλληλα θα λάβει υπόψη και το στοιχείο της χρονικότητας ως στοιχείου ιδιαίτερα

²⁵³ Η παθολογική, 122, 128, 129, 135.

²⁵⁴ Η παθολογική, 139 και 139 παρ. 1, από *L' état mental* 34 κπ. κι αλλού σ' άλλα έργα του Janet.

καθοριστικού ανεξάρτητα από το μέγεθος της χρονικής μονάδας, τόσο σε σχέση με τη μνήμη, όσο και με αυτό, «το εγώ», αλλά και το «αισθάνομαι», προβάλλοντας τη δύναμη και το ρόλο στο πλαίσιο θεώρησης ενός ψυχολογικού φαινομένου, της συγκεκριμένης χρονικής στιγμής²⁵⁵.

Πιο συγκεκριμένα οι δύο παραπάνω παράγοντες, σχετιζόμενοι μεταξύ τους -πάντα κατά τον Ιμβριώτη- μέσω της διαδικασίας της αφομοίωσης του «νέου αισθήματος» από «το εγώ», συγκροτούν «την προσωπική σύνθεση ή αντίληψη». Βέβαια δέον είναι να λεχθεί ότι στην εν λόγω λειτουργία ο Ιμβριώτης, αποδίδει «δυο χρόνους», ουσιαστικά δύο χρονικές, αλλά συνάμα και οργανικές-ψυχολογικές-διαδικαστικές φάσεις. Αποδίδει εν προκειμένω δύο φάσεις-στάδια εκ των οποίων, η πρώτη χρονική-οργανική-ψυχολογική-διαδικαστική φάση, αφορά στα «διάφορα αισθήματα, οπτικά, ακουστικά κ.λ.π», ξεχωριστά «το ένα από το άλλο» και δη με αναγκαίο επακόλουθο της πρώτης φάσης, «την ένωση» με πολλαπλότητα και ποικιλία συνδυασμών, των αισθημάτων και παράλληλα με δυνατότητα ένωσης «ακόμη» και με αυτή «την πλατιά έννοια του εγώ». Ενώ δε θα «αποφύγει» να αναφερθεί και στα «αισθήματα» που δεν επιτυγχάνουν την εν λόγω «ένωση» «με το εγώ», και τα οποία κατά την άποψη του και δη βάσει της θεωρητικής έποψης που υιοθετεί «δε γίνονται προσωπικά», ούτε όμως «χάνονται», «παρά ζουν στο υποσυνείδητο». «Δίνοντας» εν μέρει σ' αυτό το σημείο, «στοιχεία» για τη φροϋδική του, αφετηρία, θεωρητικό στίγμα που αποδίδεται κύρια από τη μικρή «εργασία-μελέτη»-απόπειρα θέασης των «Θεωριών του S. Freud», *Ψυχανάλυση*, όπου και θα επιτευχθεί από τον Ιμβριώτη, ένα «πάντρεμα» «ψυχαναλυτικών στοιχείων» με στοιχεία «της καθημερινής σκέψης» και πραγματικότητας, στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης «συμβολικής έκφρασης»²⁵⁶.

Στη συνέχεια ο Ιμβριώτης, αφού αναφερθεί στο παθολογικό «κομμάτι» των αντίστοιχων λειτουργιών, σε συγκεκριμένες όμως (παθολογικές) καταστάσεις, θα επιμένει στις θεωρίες του Janet και συγκεκριμένα στο πλαίσιο θεώρησης της θεωρίας της «προσωπικής σύνθεσης», ενώ ταυτόχρονα θα επικεντρώσει, στην «ψυχική ενέργεια» ή όπως την αποκαλεί ο ίδιος ο Janet «ψυχική ένταση». Προβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και σ' αυτό το σημείο, το ρόλο του «εγώ», σε σχέση με την ενέργεια και το εκάστοτε «συνειδητό ψυχολογικό φαινόμενο». Μάλιστα παράλληλα θα διαβλέψει στις παθολογικές περιπτώσεις μνήμης, όπως αυτή του «υστερικού», «ένα στένεμα» ως απόρροια της «ταραγμένης» «αντίληψης» αυτών. Μιας «αντίληψης», η οποία, τόσο κατά το Janet, όσο και κατά τον Ιμβριώτη, συνιστά δυσλειτουργία και περιορισμό κύρια του «αυτόματου μηχανισμού του συνειρμού», αλλά και του συνόλου σχεδόν των φυσιολογικών και ψυχοβιολογικών διαδικασιών που άπτονται των λειτουργιών του ανθρώπινου εγκεφάλου· αν και η «ιεραρχία» στην «οποία μπαίνουν» «οι διάφορες ενέργειες» ως προς το βαθμό «δυσκολίας» ποικίλει κατά περίπτωση, και ιδίως με την εμφάνιση της «ψυχικής έντασης» ενδέχεται σε ορισμένες περιπτώσεις «οι αυτόματες ενέργειες» να καταστούν «ευκολότερες»²⁵⁷.

Σ' αυτό το σημείο όμως ο Ιμβριώτης, δε θα παραλείψει και να παρατηρήσει με τρόπο κριτικό και επιστημονικό το στοιχείο του «αόριστου», που διέπει τις εν λόγω θεωρίες, παρά το γεγονός του «ταιριάσματος» των

²⁵⁵ *Η παθολογική*, 139.

²⁵⁶ *Η παθολογική*, 139, 140.

Γιάννη Ιμβριώτη, «*Ψυχανάλυση*», 3, 49.

²⁵⁷ *Η παθολογική*, 140, 141, 142.

περιγραφών κι δη προπαντός «της ταραγμένης προσωπικής αντίληψης», όπως και «του στενέματος της συνείδησης». Μάλιστα μπορεί να λεχθεί ότι «με τα παθολογικά φαινόμενα των αρρώστων», στο πλαίσιο μιας κλινικού χαρακτήρα ψυχολογικής και εν γένει επιστημονικής προσέγγισης, διαβλέπει παράλληλα και στις παραπάνω περιπτώσεις ασθενών, πέρα από το γεγονός, ότι «ο άρρωστος» εν προκειμένω «περιορίζει τη συνείδηση του σε παραπολύ λίγα πράγματα», τη δυνατότητα να πετυχαίνει κατ' αυτόν τον τρόπο ο ασθενής, να «οικονομεί τη λίγη νευρική και» αντίστοιχα «την ψυχική του δύναμη». Αντίστοιχα η «ψυχική «ένταση»» στις εν λόγω περιπτώσεις, «είναι αδυνατισμένη και πεσμένη» και δη με παράλληλους αναβαθμούς δυσκολίας, όσον αφορά τον «άρρωστο» και τις «ενέργειες του». Με διαφοροποίηση όμως του βαθμού δυσκολίας, ανάλογα με την «κάθε περίπτωση», την οποία καλούνται να αντιμετωπίσουν θεραπευτής-ερευνητής και ασθενής αμφότεροι. Προβάλλει εν προκειμένω στο πλαίσιο θέασης του εν λόγω «φαινομένου», τόσο το στοιχείο της «ψυχικής έντασης» απ' τη μια, ως δύναμη ενέργειας, η οποία στις παθολογικές περιπτώσεις, -«ταραγμένης προσωπικής αντίληψης»- όπου συναντώνται-παρατηρούνται τα εν λόγω στοιχεία είναι πάντα, -απόρροια της πάθησης- «αδυνατισμένη και πεσμένη»· αν και κατά περίπτωση ασθενή υπάρχει «μια σειρά», «μια ιεραρχία» των «διάφορων ενεργειών», ανάλογα με τη διαβάθμιση της δυσκολίας που τις διέπει, χωρίς όμως αυτή να λειτουργεί απόλυτα κανονιστικά· μιας και σε πολλές περιπτώσεις υπεισέρχονται κι άλλοι παράγοντες π.χ «περιβάλλον κ.λ.π»²⁵⁸.

Με βάση τα παραπάνω, μπορεί να ειπωθεί ότι ο Ιμβριώτης, επεδίωξε μία ψυχολογική θεώρηση βασισμένη στην «αρχή του «όλου» της ψυχικής δραστηριότητας» και δη κινούμενος ταυτόχρονα σ' ένα πλαίσιο αποδοχής με κριτικά-διαλεκτικά ειδοποιά χαρακτηριστικά γνώρισμα, της «προοδευτικής» τάσης για την ψυχολογία της εποχής του, της ψυχολογίας της μορφής. Στοιχείο και θέση που ενισχύεται, ιδίως αν ληφθούν υπόψη και οι επιρροές που δέχθηκε την περίοδο των σπουδών του, στο Βερολίνο, πολλώ δε από τον διακεκριμένο καθηγητή Eduard Spranger. Τον Spranger, ο οποίος και θα δώσει τη δυνατότητα στον Ιμβριώτη, να «παρακολουθήσει» και να μετάσχει και «των εργασιών» «του Ψυχολογικού Ινστιτούτου». Θεώρηση που ο Ιμβριώτης θα εφαρμόσει στο μεγαλύτερο τμήμα των ψυχολογικών του, μελετών, είτε αυτές αφορούν «παθολογικές», είτε «μη παθολογικές» καταστάσεις. Παράλληλα θα προτάξει στο πλαίσιο του έργου του, και τα στοιχεία «της κριτικής του μηχανιστικού κοσμοειδώλου» και δη, σε άμεση συσχέτιση «με τη σύστοιχη τάση της συνειρμικής ψυχολογίας». Μιας επιστημονικής θεώρησης-προσέγγισης ιδωμένης υπό την έποψη «της εξέλιξης» και των επιτευγμάτων των επιστημών (θετικών και ανθρωπιστικών) της εποχής, τις οποίες και εντάσσει σ' ένα ενιαίο σύνολο «των επιτεύξεων του πολιτισμού» μέσω των οποίων, και στο «ωριμότερο» έργο του, ο Ιμβριώτης θα αναζητήσει «καίριες» «επιστημονικές» λύσεις, τόσο με τη «δύναμη» της εν λόγω επιστήμης, όπως και με τη συμβολή του φιλοσοφικού στοχασμού²⁵⁹.

²⁵⁸ *Η παθολογική*, 140, 141, 142.

²⁵⁹ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85.
Χ. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 80, 81.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

III.Η φιλοσοφική οπτική του Bergson υπό την θεωρητική έποψη του Ιμβριώτη.

Ιμβριώτης και Bergson -Άλλες κριτικές θεωρήσεις εκφάνσεων του Αγνωστικισμού

Σ' αυτό το σημείο της εν λόγω μελέτης, είναι αλήθεια ότι θα άξιζε τον κόπο να προβώ και σε μία σχετική αντιπαραβολή της φιλοσοφικής «σκέψης» του Ιμβριώτη, σε σχέση με τη φιλοσοφική θέαση του Bergson, μα και κατ' επέκταση και αυτού του Kant. Θα αποπειραθώ δε παράλληλα να αναδείξω πιθανά διαφορετικά ερμηνευτικά «σχήματα» και επιρροές από μέρους του Ιμβριώτη, σε αντίστοιχα διαφορετικές χρονικές και ιστορικές συγκυρίες. Μάλιστα θα επικεντρώσω σ' αυτή καθαυτή τη φιλοσοφική θέαση του Bergson, όπως η εν λόγω προβληματική διαφαίνεται σε επίπεδο ερμηνείας, στη φιλοσοφική πραγματεία του Ιμβριώτη, *Φιλοσοφία του Μπερζόν*. Μια μελέτη με έτος έκδοσης το 1939, και δη έργο-μεταίχμιο, για τον Ιμβριώτη μεταξύ της αρχικής του, ενασχόλησης με την ψυχολογία, και της μετάβασης αυτού προς «τον δοκιμακό φιλοσοφικό λόγο» και στοχασμό, ο οδηγητικός μίτος του οποίου χαρακτηρίζει και τη μετέπειτα φιλοσοφική πορεία του Ιμβριώτη και δη σ' ένα πλαίσιο κριτικής θεώρησης, των θέσεων και αντιλήψεων του Bergson ως φιλοσόφου. Του «φιλοσόφου» που κατά τον ίδιο τον Ιμβριώτη, «συγκίνησε» «περισσότερο από κάθε άλλον τους μορφωμένους Νεοέλληνες»²⁶⁰.

Αναφερόμενος δε εν είδει συνεξέτασης-αντιπαραβολής στη «μικρή» φιλοσοφική μελέτη, που συνέγραψε για τον Kant και «έδωσε στη δημοσιότητα» το Νοέμβριο του 1974, «με την ευκαιρία του γιορτασμού των 250 χρόνων από την γέννηση του». Μιας μελέτης που «έφερε» τον τίτλο *Φιλοσοφία του Κάντ-Μαρξιστική θεώρηση*. Μπορεί εν προκειμένω να ειπωθεί ότι πρόκειται για ένα έργο, το οποίο συνιστά «φιλοσοφική πρόκληση» για τον ερευνητή. Και ως λόγοι αυτής ακριβώς της «πρόκλησης», μπορούν να ιδωθούν τα χαρακτηριστικά στοιχεία της αντίθεσης-«αντιφατικότητας» που είναι διακριτά εν προκειμένω, στη θεωρητική «σκέψη» του Ιμβριώτη. Στοιχεία που θα ληφθούν παράλληλα υπόψη και με το φιλοσοφικό γεγονός, ότι ως κύριο στοιχείο συνεξέτασης-αντιπαραβολής προτάσσεται αυτή ακριβώς η θεώρηση (μαρξιστική), δίνοντας μου, κατ' αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα να αποπειραθώ να «εμβαθύνω» στη διαλεκτική, τον υλισμό, μα συνάμα και τον ανθρωπισμό, όπως αυτά προβάλλουν στο εν λόγω έργο. Ένα-πόνημα φιλοσοφικής αυταξίας, όπου σε σχετικά μικρό αριθμό σελίδων, ο Ιμβριώτης, θίγει ζητήματα, όπως αυτά του χώρου και του χρόνου και δη σε συνδυαστική σχέση με την έννοια της αισθητικότητας, χωρίς βέβαια να παραλείπει την αναφορά στις κατηγορίες, τις κρίσεις, την ηθική, αλλά και αυτή την Αισθητική και δη υπό την τελολογική της, έποψη²⁶¹.

Βέβαια δε θα μπορούσε παρά να ιδωθεί το εν λόγω έργο, ως ένα έργο «καρπός» «ώριμης» σκέψης, απόπειρα «συγκρουσιακής αντιμετώπισης», τόσο του «υποκειμενικού ιδεαλισμού» και της αγνωστικιστικής θεώρησης, μα συνάμα και κριτικής προσέγγισης της «γνώσης», «της ηθικής», «της αισθητικής» μα

²⁶⁰ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία*, 3.

Η σοσιαλιστική, Δ', 84.

²⁶¹ Γιάννη Ιμβριώτη, *ΚΜΕ Ιδεολογικά*, 10.

και αυτής της «τελλολογίας». Ενώ «αξιολογώντας» παράλληλα με βάση τη «μαρξιστική» οπτική, πρωτίστως αυτή καθαυτή την «καντιανή φιλοσοφία», στο ίδιο corpus καταδεικνύει τον «αγνωστικισμό», ως κύριο στοιχείο της φιλοσοφικής του, αντίληψης-θεώρησης, ως ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα που διαποτίζει και το αξιακό σύστημα «του μεγάλου φιλοσόφου». Στοιχεία που παρά τις όποιες εμφανείς διαφοροποιήσεις του Kant, από τους Berkeley και Hume -«η επίδραση του αγνωστικισμού» των οποίων, σε πρώτο «στάδιο», μπορεί να ιδωθεί απλά ως «αναμφισβήτητη»- δεν αναιρούν το στοιχείο της αγνωστικιστικής θεώρησης, επί της καντιανής φιλοσοφίας, αν και όσον αφορά την αντιμετώπιση της «εμπειρίας» ως «συστατικού στοιχείου για τη γνώση», προτάσσεται ακριβώς ως διαφοροποιητικό στοιχείο με τους εν λόγω φιλοσόφους, αυτός καθαυτός ο ρόλος της «εμπειρίας». Στοιχείο που σε αντίθεση με τους παραπάνω φιλοσόφους, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και δη ταυτόχρονα με το γεγονός, ότι κατά τον Ιμβριώτη, ο Kant «δε μπορεί να κατηγορηθεί για γνωσιοθεωρητικό εγωισμό»-«σολιψισμό», μιας και παρά τη θέση που κατέχει «η εμπειρία», η «αισθητικότητα (Sinnlichkeit)» δεν «περιορίζεται» αποκλειστικά και μόνο «εκεί», δηλαδή στην «εμπειρία», εφόσον δε θεωρεί «τα αισθήματα» ως «τη μόνη πηγή» γνώσης, δεδομένα που ενισχύουν τη θέση της εμφανούς διαφοροποίησης²⁶².

Τα παραπάνω δεδομένα προβάλλουν με διακριτή δυναμική, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη και το γεγονός, ότι με τη φιλοσοφική του, στάση ο Kant «αναγνωρίζει» «όπως και ο διαλεκτικός υλισμός», αυτή καθαυτή «την ύπαρξη του εξωσυνειδησιακού πραγματικού». Παρά ταύτα δεν θα μπορούσα να παραβλέψω, το έντονο «υπερβατικό» στοιχείο. Μιας και ο Kant προτάσσει ως «γνώσιμα μόνο τα φαινόμενα» κι «όχι τα πράγματα καθεαυτά», τουλάχιστον, όπως αυτά «είναι»-«εμφανίζονται» «στην πραγματική τους φύση». Ομολογώντας σ' αυτό το σημείο, ουσιαστικά με την συνομολόγηση της αξιωματικής αποδοχής σε επίπεδο «νου» και «διάνοιας» των εν λόγω «φαινομένων», την ίδια την αδυναμία του ερμηνευτικού του, συστήματος. Μιας και κατ' αυτόν τον τρόπο, έμμεσα «ομολογεί και την ύπαρξη πραγμάτων που είναι καθεαυτά», αν και παράλληλα ουσιαστικά παραδέχεται την αδυναμία του, να «γνωρίσει» το «πώς» το εν λόγω πράγμα «είναι καθεαυτό», στερώντας στην πράξη από το θεωρητικό του, οικοδόμημα τη δυνατότητα να προβεί ταυτόχρονα και σε περαιτέρω ερμηνεία αυτών²⁶³.

Βέβαια απ' την άλλη, κι αυτό συνιστά στοιχείο καταλύτη για τον Bergson, ως κεντρική φιλοσοφική-ερμηνευτική έννοια-σχήμα, προβάλλει και δη με ιδιαίτερη δυναμική στο πλαίσιο θέασης της θεωρίας του, η έννοια της «ενόρασης» (intuition). Μια έννοια η οποία και διαφοροποιεί το Bergson από τον Kant σε επίπεδο αρχών και ερμηνευτικών σχημάτων. Παράλληλα δε προτάσσει πλέον ως «ρητή» την «αντίθεση», του Bergson «προς τον Kant», μιας και ο δεύτερος, «δεν πίστευε ότι το πνεύμα υπερβαίνει τη νόηση», ενώ «ο Bergson υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη συνείδηση δεν εξαντλείται επ' ουδενί στη νόηση αλλά είναι διττή». Μια διττότητα την οποία στήριζε στην διαφοροποιημένη αρχή, ότι «η ανθρώπινη συνείδηση» «είναι κυρίως νόηση, αλλά θα μπορούσε, θα όφειλε, απ' ό,τι φαίνεται να είναι επίσης ενόραση». Ένα είδος ενόρασης όμως, η οποία κατά τον Bergson, αφορά «αποκλειστικά», σε ανθρώπινα δεδομένα, «σε ανθρώπινη ενόραση», ενώ επ' ουδενί «δεν θέτει

²⁶² Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία, Μαρξιστική*, 7, 8, 10, 11,

²⁶³ *Η φιλοσοφία, Μαρξιστική*, 11, 12.

θέμα ιδιαίτερου τύπου θεϊκής ενορατικής δύναμης». Θέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, απλά θέμα ύπαρξης μίας ακόμη, «γνωστικής» «δύναμης ή λειτουργίας. Μιας «λειτουργίας», η οποία θα μπορούσε να ιδωθεί ως η «στροφή του πνεύματος στον εαυτό του, για τη γνώση», ή διαφορετικά ως «η σκέψη του πνεύματος από το ίδιο το πνεύμα», ορίζοντας «ενίοτε» με αυτόν τον τρόπο ο Bergson έστω και «εν μέρει» «την ίδια τη φιλοσοφία»²⁶⁴.

Βέβαια ο Ιμβριώτης στην περίπτωση του Bergson, διαβλέπει παρά την αποδοχή από μέρους του, του στοιχείου «της ανθρώπινης συνείδησης», η οποία σύμφωνα με τη θεωρητική του έποψη «επικοινωνεί» με τον «κόσμο», «αυτόν τον κόσμο» «και τον γνωρίζει», και αυτό καθαυτό το στοιχείο της «μυστικής συμπάθειας». Θεωρεί δε ότι «ο άνθρωπος» παρά το γεγονός, ότι προτάσσει «το λογικό», ως «εργαλείο» ερμηνείας του «κόσμου», παρά ταύτα αυτό δε σημαίνει κατά την άποψη-ερμηνεία του Ιμβριώτη, ότι δε «δένεται» με τον ένα ή τον άλλο τρόπο «με τα άλλα όντα και τα πράγματα γύρω του». Διακρίνει δε σ' αυτό το σημείο, δηλαδή στον «εσωτερικό παλμό» «που κινεί αυτή τη φιλοσοφία της ζωής», αυτό καθαυτό το στοιχείο του «ταυτισμού» του ανθρώπου «με τη φύση». Ενός γεγονότος, το οποίο διαβαθμίζεται κατά περίπτωση, «και παίρνει» παράλληλα «διάφορες μορφές». Το εν λόγω στοιχείο ο Ιμβριώτης, ως ορθολογιστής-ψυχολόγος μιας εποχής επιστημονιστικής κατεύθυνσης, προτάσσει ως «ψυχική διάθεση» μέσω της οποίας «εκφράζεται» και «εμψυχώνεται» αυτή καθαυτή «η φύση», μιας και «η ανθρώπινη συνείδηση» ουσιαστικά «αισθάνεται» και αναγνωρίζει ως γεγονός, «πως έχει κάποια συγγένεια» με τα παραπάνω στοιχεία και δη βάσει των εν λόγω δεδομένων, σε απόλυτο βαθμό²⁶⁵.

Παράλληλα ο Ιμβριώτης «στο πόνημά του για τη φιλοσοφία του Bergson», επισημαίνει το γεγονός, ότι «ο γάλλος φιλόσοφος» «ζητεί έννοιες “ρευστές”» κατ' αναλογία φιλοσοφική με αυτόν τον Hegel, «παραπέμποντας» εν προκειμένω, παράλληλα και «στη μελέτη της Ρόζας Ιμβριώτη για την εγελιανή διαλεκτική». Μάλιστα ταυτόχρονα «αναγνωρίζει» τη «νόηση» ως «απαραίτητη», με τη δύναμη της οποίας «δουλεύεται» και «μορφώνεται» «ό,τι βρίσκει η άλλη», (πραγματικότητα), ενώ παράλληλα επιτυγχάνεται «η σαφήνεια» και η «ακρίβεια» επ' αυτών. Ταυτόχρονα με βάση «αποσπάσματα» σχετικής «βιβλιοκρισίας του Γιάννη Οικονομίδη», προτάσσεται αναφορικά με τη μελέτη της Ιμβριώτη, τόσο η δυνατότητα μα συνάμα και η ανάγκη «σύγκρισης των αναλύσεων του Bergson», ιδίως στη θεώρηση τους, «περί ρευστών εννοιών» πάντα σε σχέση και κατ' αναλογία «με την οικεία εγελιανή θεωρία». Μιας και ως «φιλοδοξία {του Hegel}» προβάλλει «η ενοποίηση» «των δύο αυτών κόσμων» (της νόησης με την πραγματικότητα), μέσω τόσο «των ρευστών εννοιών», αλλά και της έννοιας του «απόλυτου» -και σ' αυτό το σημείο θα μπορούσα να διακρίνω το στοιχείο της εμφανούς αντίθεσης- το οποίο κατά τον Hegel «είναι ασύλληπτο-(inconceivable)», ενώ η «δημιουργία» τέτοιας ειδολογικής κατηγορίας «εννοιών» στην εγελιανή θεώρηση, προβάλλει παράλληλα ως αναγκαιότητα²⁶⁶.

²⁶⁴ Γιάννη Πρελορέντζου, *Γνώση*, 117, 118, 117 παρ. 401, 402, 403, 118 παρ. 404, 405, 406.

²⁶⁵ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία*, 302.

²⁶⁶ *Η φιλοσοφία*, 307.

Γιάννη Πρελορέντζου, *Γνώση*, 215, 215 παρ. 846, 847, 848.

Γιάννη Οικονομίδη, *Οι δύο πηγές*, 283.

Ρόζας Ιμβριώτη, *Μεθοδολογικά, Α' Η διαλεκτική*, 11, 12.

Βέβαια μπορεί ο Bergson να «δίνει τα πρωτεία στην ενορατική γνώση», πετυχαίνοντας να «μετριάσει» σε σημαντικό βαθμό την «αντίθεση» «νόησης»-«πραγματικότητας». Αυτό δε σημαίνει όμως ότι προηγούμενοι φιλόσοφοι, δεν διείδαν ή δεν υιοθέτησαν μέσω μιας διαδικασίας απόλυτης «σύνθεσης» -σε μεγάλο βαθμό συστηματικά- στοιχεία «της σύγχρονης φιλοσοφίας της ζωής (Lebensphilosophie)» και κατ' επέκταση, αυτής «της ενορατικής διδασκαλίας (Intuitionismus)». Μάλιστα ο Hegel, ο οποίος -όπως προείπα- εισήγαγε πολύ νωρίτερα τις «ρευστές έννοιες», «είχε την αξίωση» να φτάσει στο σημείο «ν' αντικαταστήσει την παλιά τυπική λογική με μια άλλη νέα, τη λογική του Είναι». Κατ' αυτόν τον τρόπο εν προκειμένω προβάλλει στο Hegel, όχι «η μόνιμη» «αμετάβλητη» αποστεωμένη «έννοια», αλλά «η έννοια της έννοιας» ή αλλιώς «η κινούμενη έννοια», η οποία «παρακολουθεί» δυναμικά «την κίνηση» και «τη ροή» «της εποπτείας» ως «μεταβλητή και κινητή», μιας και «η εποπτεία είναι κάτι ζωντανό» «και ολοένα αλλάζει περιεχόμενο»²⁶⁷.

Κατά τον Ιμβριώτη «πολλοί» ενδεχομένως, «νόμισαν πως η μπερξονική φιλοσοφία πλησιάζει στον πραγματισμό». Ένα «συμπέρασμα» το οποίο στηρίχθηκε στο γεγονός, ότι «η μπερξονική φιλοσοφία» «διδάσκει πως η νόηση προσαρμόζεται στην πράξη», η οποία με τη σειρά της, «στρέφεται στην ύλη». Παράλληλα δε οι υποστηρικτές της εν λόγω άποψης, χρησιμοποιούν και υιοθετούν ως επιχείρημα και το γεγονός, «πως οι έννοιες κι οι κατηγορίες είναι» «τρόποι του πράττειν». Παρά ταύτα η εν λόγω θέση δε θα μπορούσε κατά τον Ιμβριώτη, να ιδωθεί ως «σωστή». Μιας και «ο μπερξονισμός υποστηρίζει» πάντα σύμφωνα με το ερμηνευτικό «σχήμα» του Ιμβριώτη, «πως η νόηση που μελετά την ύλη μπορεί να μας δώσει μια γνώση που εγγίζει το απόλυτο πραγματικό». Επιβεβαιώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην περίπτωση του Bergson, τη δυναμική της «ενορατικής διδασκαλίας», με τις έννοιες «της διάρκειας», «της συνείδησης ή του πνεύματος», «της ποιοτικής πολλαπλότητας», «της ελευθερίας», «της αντίληψης» και της «μνήμης» να προτάσσονται «ως τα βασικά παραδείγματα νέων, ρευστών και ευέλικτων εννοιών» «στη φιλοσοφία του»²⁶⁸.

Ασφαλώς κατά τον Ιμβριώτη, ο οποίος παράλληλα «επικαλείται» τον H. Rickert, δεν είναι εφικτό με βάση την οπτική θεώρηση του «ορθολογισμού», να θεωρηθεί-υποστηριχτεί ότι «το άμεσο ζήσιμο» σε συνδυασμό «με τη συμπάθεια και την ενόραση» μπορούν να αποτελέσουν «καίρια» γνωστικά-γνωσιακά «εργαλεία», για την απόκτηση αυτού που ο ίδιος αποκαλεί «αληθινή γνώση». Τουναντίον, θεωρεί αδύνατο «να μιλούμε για γνώση», «χωρίς» και πέρα απ' «τις έννοιες και τις κατηγορίες». Σ' αυτό ακριβώς το σημείο και όσον αφορά το «άμεσο ζήσιμο», ο Ιμβριώτης διαβλέπει ένα είδος «ένωσης» του «υποκειμένου» με το «αντικείμενο». Μάλιστα θεωρεί ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, η ένωση «υποκειμένου»-«αντικείμενου», καθίσταται και συνάμα προβάλλει ως «μια πολύχρωμη κι άστατη ροή που φεύγει». Ταυτόχρονα δε επισημαίνει ότι τόσο «το άμεσο ζήσιμο», όσο και το στοιχείο της «ψυχικής κατάστασης», αλλά και της «ροής», όπως και της «ζωής», παράλληλα εντάσσονται «υποχρεωτικά» σε συγκεκριμένα «νοητικά πλαίσια». Το παραπάνω στοιχείο ακριβώς, κάνει ακόμα και αυτό «το ζωντανό πραγματικό» να

²⁶⁷ *Η φιλοσοφία*, 307.

Μεθοδολογικά, Α' Η διαλεκτική, 11, 12.

²⁶⁸ *Η φιλοσοφία*, 305.

Μεθοδολογικά, Α' Η διαλεκτική, 11.

Γιάννη Πρελορέντζου, *Γνώση*, 206, 207, 208.

«αποκρυσταλλώνεται» και κατ' επέκταση, να «ξεθωριάζει μέσα σ' αυτούς τους τύπους». Κατ' αυτόν τον τρόπο, «η ζωή χάνει το ρευστό και το συγκεκριμένο», ενώ παράλληλα «παίρνει» τη μορφή μιας «αφηρημένης τυποποίησης», στοιχείο που αντίκειται πέρα για πέρα στην «ουσία της»²⁶⁹.

Τα παραπάνω αντιθετικά και αντιφατικά στοιχεία επί της θεωρίας του, διείδε ο Bergson, ο οποίος από ένα σημείο και μετά «αισθάνεται την αντινομία και προσπαθεί να την υπερνικήσει». Αναζητεί πλέον τη λύση στις «ρευστές έννοιες», ενώ παράλληλα «αναφέρεται και «στις ρευστές εικόνες»», στοιχείο το οποίο «χρησιμοποίησε ο Féllix Ravaisson». Μάλιστα θεωρεί ότι «οι ρευστές εικόνες», συμβάλλουν στο να «εμψυχώνονται και να ζουν» «οι αφαιρέσεις», «όπως έζησαν στο στοχασμό του Αριστοτέλη», του οποίου «τη μεταφυσική» μελέτησε και ανέλυσε και δη σε «δίτομο» έργο με τη χρήση των «ρευστών εικόνων» ο Ravaisson. Πέραν δε των «ρευστών εικόνων» στα έργα του Bergson, συναντάται-παρατηρείται και η έννοια «των ρευστών υποθέσεων»-«*hypothèse fluide*», τις οποίες προτάσσει ως «εργαλεία» «εύπλαστα» και «ικανά» να συμβάλλουν με τη δυνατότητα τους, να «μεταμορφώνονται» και δη «ακατάπαυστα» στις απόπειρες «της ερμηνευτικής εργασίας», με απώτερο στόχο να την «προσαρμόσουμε στις ακατέργαστες αισθήσεις». Ως κατακλείδα των παραπάνω, προτάσσεται σταθερά «η ενορατική γνώση», η οποία μπορεί να ιδωθεί ως απόρροια «της πάλης» που συμβαίνει «στο ίδιο το πνεύμα» και μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η ανάβαση «της νόησης», μιας και η «ενορατική γνώση»-«ενόραση», μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά-είναι εκείνο το στοιχείο, που μπορεί να ειπωθεί σύμφωνα με τη φιλοσοφική θέαση του Bergson, ότι «εμψυχώνει» αυτή καθαυτή «τη νόηση»²⁷⁰.

Σ' αυτό το σημείο όμως δέον είναι να επανέλθω στην απόπειρά μου, για εξέταση-προσέγγιση του ερμηνευτικού συστήματος του Kant, ο οποίος στο πλαίσιο θέασης της γνωστικιστικής του, θεώρησης, προτάσσει το στοιχείο μιας «λογικής απριωρικής» «συνείδησης», την οποία αποκαλεί «συνείδηση καθόλου». Το εν λόγω στοιχείο μπορεί να ειπωθεί ότι συνιστά αξιωματική αποδοχή «υποκειμενικών», αλλά ιδιαίτερα «χρήσιμων», όπως θα αποδειχθεί στην πορεία της επιστήμης, «μορφών» «γνώσης», και δη υπό την έποψη μιας «μεταφορικής εικόνας». Ενώ η χρήση της «μεταφορικής εικόνας» συνιστά τρόπον τινά εργαλείο, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα να «γινώσκουμε» πάντα κατά τον Kant, άρα και να «διαμορφώνουμε» «τα πράγματα», αλλά αντιμετωπίζοντας κατά την θεώρηση του, αυτά «μόνο ως φαινόμενα». Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Kant, προβάλλει την «αδυναμία» του, να θεωρήσει ως γνώσιμα «τα πράγματα» «καθαυτά», μιας και σε επίπεδο γνώσης -κατά τον Kant- «έχουμε» τη δυνατότητα «να γνωρίζουμε» «μόνο τα φαινόμενα τους». Σ' αυτό το σημείο, προβάλλει και τις τρεις κύριες «πηγές ή βαθμίδες», οι οποίες οδηγούν στη γνώση και ως «τέτοιες» προτάσσει «την αισθητικότητα (*Sinnlichkeit*), τη διάνοια (*Verstand*)», και «το λόγο (*Vernunft*)»²⁷¹.

Και μπορεί να ιδωθεί ακριβώς ως η «μεγάλη» φιλοσοφική «αδυναμία» του Kant, το γεγονός ότι «αν και δέχεται την πραγματική ύπαρξη των νοουμένων και μάλιστα την επίδραση τους επάνω στα αισθητήρια όργανα», οδηγείται εν τέλει μέσω της «λογικής» που χαρακτηρίζει τη φιλοσοφία του, να «κηρύττει» κατ' ουσίαν, αυτά «απροσπέλαστα στη γνώση». Σ' αυτό το σημείο

²⁶⁹ *Η φιλοσοφία*, 306, 306 παρ. 1.

²⁷⁰ *Η φιλοσοφία*, 306, 307.

Γνώση, 204, 204 παρ. 798, 799.

²⁷¹ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία, Μαρξιστική*, 13.

είναι εμφανές, ότι σε αντίθεση με την «υλοκρατική διαλεκτική αντίληψη», ο Kant «αρνιέται», τόσο «την αντανάκλαση των πραγμάτων του κόσμου στη συνείδηση», όσο και αυτή καθαυτή «την αληθινή αντικειμενική γνώση». Μάλιστα με το ίδιο φιλοσοφικό «σκεπτικό», ο Kant αποδίδει ακόμα και αυτές «τις νομοτέλειες» όχι στην «ανεξάρτητη από τη συνείδηση δομή του φυσικού κόσμου», αλλά σ' αυτή «την ίδια την υφή του πνεύματος». Σύμφωνα δε με τον Kant, το πνεύμα είναι αυτό που «νομοθετεί» και «συνθέτει», ενώ παράλληλα έχει τη δυνατότητα-δύναμη «να ενοποιεί» «τα πολλαπλά» και διαφορετικά «δεδομένα των αισθήσεων», καταλήγοντας «να διαμορφώνει» «όχι την καθεαυτή φύση», αλλά «εκείνη» (τη φύση), «που γίνεται αντικείμενο στη γνώση»²⁷².

Κατά συνέπεια νόμοι «γενικού»-νομοτελειακού χαρακτήρα των οποίων «η σημασία», μπορεί να ιδωθεί ως «αναγκαία» και δη «αντικειμενική», προβάλλουν, όχι ως σύνολο κανονιστικών φυσικών όρων «ανεξάρτητο από τη συνείδηση», αλλά ως απόρροια «συμφωνίας» της «διάνοιας» και των «αισθητών δεδομένων» με «τις από τα πριν έννοιες». Βέβαια προτάσσοντας την εν λόγω «απριорική» «λογική», ο Kant υιοθετεί ουσιαστικά «την κοπερνικάνικη ανατροπή», μιας και όσον αφορά την «αιτιότητα» διαφοροποιείται από τον Hume, ο οποίος «αρνιέται την πραγματικότητα του αιτιακού θεσμού». Θεωρεί δε αυτόν ο Hume, απλά «ένα υποκειμενικό συνειρμό στη συνείδηση του ανθρώπου που παρατηρεί δυο διαδοχικά φαινόμενα». Βέβαια σ' αυτό το σημείο, ο Ιμβριώτης διαβλέπει, τόσο «διαφορά», αλλά και προσέγγιση στους «δυο φιλοσόφους», χαρακτηρίζοντας «τη διαφορά» τους στη βάση ερμηνείας εν προκειμένω, του Β. Ι. Λένιν, σε επίπεδο «διδασκαλιών», αναφορικά με την «αιτιότητα» ως «δευτερώτερη διαφορά ανάμεσα σε δυο αγνωστικιστές». Μάλιστα κινούμενος στο ίδιο ερμηνευτικό σχήμα θεωρεί ότι η συμφωνία είναι σαφώς φιλοσοφικά «ισχυρότερη» από τη «διαφορά», μιας και «συμφωνούν» στο «ουσιαστικό», που είναι η «άρνηση της αντικειμενικής νομοτέλειας του φυσικού κόσμου»²⁷³.

Θα μπορούσε δε σ' αυτό το σημείο να ειπωθεί ότι ο Kant, ίσως κι «ασυνείδητα» επιδιώκει ένα «συμβιβασμό», «ανάμεσα» στον «ιδεαλισμό» απ' τη μια, και τον «υλισμό» απ' την άλλη. Θα επιτύχει δε εν τέλει μία «συνένωση» αμφοτέρων «σ' ένα σύστημα, ετερογενών και αντίθετων φιλοσοφικών κατευθύνσεων». Είναι δε χαρακτηριστικό των εν λόγω αντιθετικών σχέσεων και στοιχείων του συστήματος του Kant, το πολύ απλό παράδειγμα του Λένιν, το οποίο αναφέρει τον Kant ως «υλιστή», «όταν ο Κάντ δέχεται ότι στις παραστάσεις μας ανταποκρίνεται κάτι που βρίσκεται έξω από μας, κάποιο πράγμα καθεαυτό». Αντίθετα «όταν ο Κάντ» μπαίνει στη διαδικασία να επικαλεστεί και να «θεμελιώσει» την αρχή της αγνωσιμότητας και «χαρακτηρίζει» «το πράγμα καθεαυτό» ως «αγνώσιμο, υπερβατικό» ή ως «κάτι που ανήκει στο επέκεινα», τότε ο Κάντ «ενεργεί σαν ιδεαλιστής». Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Kant, στο σύνολο «της διδασκαλίας του υιοθετεί», τόσο «το φορμαλισμό», όσο και αυτό καθαυτό «τον απριρισμό», αποδίδοντας σ' αυτή «βασικά γνωρίσματα του αγνωστικισμού». Ενώ θα μπορούσε να ειπωθεί ότι «αναγνωρίζοντας ο Κάντ σαν μοναδική πηγή των γνώσεων μας την εμπειρία, τα αισθήματα, κατευθύνει τη φιλοσοφία του προς την αισθησιαρχία και μέσω της αισθησιαρχίας» και υπό «ορισμένους όρους» και συγκεκριμένες

²⁷² Η φιλοσοφία, Μαρξιστική, 38.

²⁷³ Η φιλοσοφία, Μαρξιστική, 13, 39, 39 παρ. 1, *Materialismus und Empiriekritizismus*, Berlin, 1973, σ. 160.

προϋποθέσεις σ' αυτό καθαυτό τον υλισμό, δεδομένης βέβαια πάντα της δεσπόζουσας θέσης που κατέχει η «εμπειρία» στο εν λόγω σύστημα. Η παρουσία δε του υλισμού στην εν λόγω θεώρηση, δεν μπορεί παρά να ιδωθεί ως παράλληλη με την παρουσία του ιδεαλισμού, ο οποίος προβάλλει ως απόρροια της «απριορικότητας του χώρου, του χρόνου» και «της αιτιότητας», αποδίδοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στη φιλοσοφία του Kant, ένα «μεσοβέζικο χαρακτήρα», που ουσιαστικά διέπει και χαρακτηρίζει έναν συστημικό φιλοσοφικό και δη εκλεκτικιστικού χαρακτήρα «συμβιβασμό». Έναν φιλοσοφικό «συμβιβασμό», ο οποίος ομολογουμένως δέχτηκε τα «πυρά» της κριτικής πλειάδας φιλοσόφων και δη κύρια, τόσο αυτών «των συνεπών υλιστών», όπως και «των συνεπών ιδεαλιστών», χωρίς βέβαια να εξαιρούνται και «οι «γνήσιοι» αγνωστικοί» κι «οι χιουμιστές»²⁷⁴.

Με βάση τα παραπάνω και δη την κατά Bergson θέαση της «ανθρώπινης νόησης» ή «διάνοιας (intelligence)», θα μπορούσε να ιδωθεί αυτή ως «γνωστική δύναμη». Μάλιστα η εν λόγω «γνωστική δύναμη» κατά το «γάλλο φιλόσοφο», έχει τη δυνατότητα-δύναμη να «θριαμβεύει στη γεωμετρία», γεγονός που ο Bergson «δικαιολογεί» με το επιχείρημα ότι «η λογική μας είναι κυρίως η λογική των στερεών». Θεωρεί δε ότι «η διάνοια» ως «γνωστική δύναμη» «φτειάχτηκε για να χρησιμοποιεί την ύλη, να κυριαρχεί επί των πραγμάτων» και συνάμα «να ελέγχει (maîtriser) τα συμβάντα». Παράλληλα στη σχέση «ύλης»-«νόησης» αποδίδει, τόσο το στοιχείο της «συμμετρίας», όσο και τα στοιχεία της «συμφωνίας (concordance)» και της «αντιστοιχίας». Προφανώς σ' αυτό το σημείο η αναφορά του Bergson στην «ύλη», αφορά μάλλον «στην «ακατέργαστη», «ανοργάνωτη» ή «αδρανή ύλη», ενώ δεν μπορεί να ειπωθεί ότι αναφέρεται «στη «θεωρημένη στο σύνολο της εκτεταμένη ύλη», όπως «παραβάλλει» αυτή «στο *Υλη και μνήμη*», ουσιαστικά «με μια συνείδηση». Επίσης δεν μπορεί να ειπωθεί ότι αναφέρεται στην «ύλη», ως «ένα μη διαιρεμένο όλο» μία έκφανση, «η οποία σύμφωνα με τη *Δημιουργική εξέλιξη*, «είναι μάλλον ροή παρά πράγμα»»²⁷⁵.

Οι εν λόγω θέσεις «αντιτίθενται» «ευθέως» στη θέση του Kant, αναφορικά «με τη σχέση» «νόησης»-«ύλης». Μιας και ο Kant σύμφωνα με την ερμηνεία «τουλάχιστον» που αποδίδει σ' αυτόν ο Bergson, «ανάμεσα στην ύλη που παρουσιάζεται στη νόηση μας και την ίδια αυτή τη νόηση», θεωρεί ότι «δεν υπήρχε καμία συγγένεια». Αντίθετα πάντα κατά τον Kant, «η συμφωνία μεταξύ τους» μπορεί να θεωρηθεί ότι «προερχόταν από το γεγονός, ότι η νόηση επέβαλλε τη μορφή της στην ύλη». Σ' αυτό ακριβώς το σημείο ίσως θα μπορούσε να εντοπισθεί και το «λάθος» που κάνει ο Kant αναφορικά «με τη μορφή». Ο Kant πέρα απ' το γεγονός, ότι προτάσσει «απριορικούς όρους», οι οποίοι θεωρεί ότι συνάμα «διαμορφώνουν» και αυτά «τα αισθητά δεδομένα», παράλληλα σε μια απόπειρα να «ευκολύνει τη γνωσιοθεωρητική του έρευνα», θα προβεί «σε απολυτοποίηση της μορφής». Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Kant, «διακρίνει περιεχόμενο και μορφή», θεωρώντας το «περιεχόμενο» ως απόρροια-δημιούργημα αυτής καθαυτής «της συνείδησης». Μιας «συνείδησης» που κατ' ουσίαν, «προέρχεται από την επίδραση των πραγμάτων που είναι καθεαυτά επάνω στις αισθήσεις». Αντίθετα «η μορφή» προβάλλει «ως καθαρά υποκειμενική», προτάσσοντας σ' αυτό το σημείο ακόμα μια φορά, «τα

²⁷⁴ Β. Ι. Λένιν, *Υλισμός*, 203.

Η φιλοσοφία, Μαρξιστική, 40.

²⁷⁵ Γιάννη Πρελορέντζου, *Γνώση*, 106, 107, 215, 106 παρ. 343, 344, 345, 346, 347, 107, παρ. 348, 349.

απριορικά στοιχεία» σε σχέση με «τα αισθητά δεδομένα», μιας και τα δεύτερα κατά τον Kant «διαμορφώνονται» από τα πρώτα (απριορικά). Με αυτόν τον τρόπο, «η γνώση του κόσμου» είναι σύμφωνα με την εν λόγω οπτική, εφικτή μόνο μέσα «από το ανθρώπινο πνεύμα», στοιχείο που απαντά και στο «βασικό ζήτημα» αναφορικά με τη «σχέση» ανάμεσα στην ύλη και τη συνείδηση, αποδίδοντας «τα πρωτεία στη δεύτερη»²⁷⁶.

Απ' την άλλη, αναφορικά με «το χωρισμό των κατηγοριών» από αυτή καθαυτή «την αντικειμενική πραγματικότητα», οφείλω να σημειώσω, ότι κατά «τη διαλεκτική υλοκρατική φιλοσοφία», όπως αυτή -τουλάχιστον- ερμηνεύει ο Ιμβριώτης, «οι κατηγορίες είναι πολλές», ενώ δεν αποδέχεται ούτε τις «δέκα» κατηγορίες του Αριστοτέλη, ούτε τις «δώδεκα όπως λέγει ο Κάντ». Σε αντίθεση δε με τον Kant ο διαλεκτικός υλισμός, διαβλέπει στις «κατηγορίες», τόσο «αντικειμενική βάση», όσο και «αντικειμενικό περιεχόμενο». Παράλληλα δε οι «κατηγορίες» δεν προτάσσονται εν προκειμένω, ως «από τα πριν μορφές» και δη «της καθαρής διάνοιας». Τουναντίον κατά την εν λόγω θεώρηση (διαλεκτική υλοκρατική φιλοσοφία), οι «κατηγορίες» προβάλλονται και «διαμορφώνονται» «από τη συστηματική γενίκευση που κάνει το ανθρώπινο πνεύμα». Ουσιαστικά η όποια δράση του ανθρώπου και ό,τι συμβαίνει για τον άνθρωπο επιτυγχάνεται μέσω «της πράξης», μιας και «μέσα στην πράξη κατορθώνει ο άνθρωπος» αυτό καθαυτό τον «χωρισμό των κατηγοριών». Συγκεκριμένα στο επίπεδο της «πράξης» έχει «ο άνθρωπος» τη δυνατότητα-δύναμη, «να βρίσκει τα κοινά γνωρίσματα», όσον αφορά αυτά καθαυτά «τα πράγματα», αλλά και «τις λειτουργίες», ενώ ταυτόχρονα στο ίδιο επίπεδο «αφαιρεί», «γενικεύει» και εν τέλει «μορφώνει έννοιες»²⁷⁷.

Βέβαια επί του ιδίου ζητήματος, ως ιδιαίτερα σημαντικός προτάσσεται «ο καθορισμός της φύσης των κατηγοριών», χωρίς όμως να παραβλέπεται και η σημαντικότητα-βαρύτητα των εννοιών «της θέσης» «και του ρόλου τους», σε σχέση με τη συμβολή τους, «στην ανάπτυξη της γνώσης». Μπορεί δε να ειπωθεί ότι «η λύση» του εν λόγω «προβλήματος», όπως και η «λύση» «του προβλήματος της συνάφειας ανάμεσα στο ενικό (singulier) και το γενικό (général)», το οποίο και είναι ζήτημα «άμεσα συνδεδεμένο» με το «πρόβλημα» των «κατηγοριών», βρίσκεται στην αντιθετική σύνθεση «αντικειμενικής πραγματικότητας»-«συνείδησης». Μάλιστα κατά τον Ιμβριώτη, αυτός καθαυτός ο μη «χωρισμός» των εν λόγω «κατηγοριών» από την «αντικειμενική πραγματικότητα», συνιστά αναγκαίο ειδοποιό στοιχείο-γνωρίσμα της «διαλεκτικής υλοκρατικής φιλοσοφίας». Σύμφωνα δε με την εν λόγω φιλοσοφική οπτική, «το συγκεκριμένο προχωρεί στο αφηρημένο» υπό την έποψη, της ενδυνάμωσης σ' ένα αλληλεπιδραστικό πλαίσιο, του δεύτερου από την δυναμική σχέση του, με το πρώτο, μιας και κατ' αυτόν τον τρόπο «το συγκεκριμένο» «πλουτίζει» και «βαθαίνει» «το αφηρημένο» και εν γένει φτάνει στο σημείο, να «το «γινώσκει» πολύ πιο ουσιαστικά»²⁷⁸.

Σ' αυτό το σημείο, «η πραχτική δραστηριότητα» προβάλλεται ως καταλύτης «γενικά για τα λογικά σχήματα», τα οποία σύμφωνα με τον Λένιν, τον οποίο και ο Ιμβριώτης επικαλείται, «επαναλαμβάνονται» μέσα στο πλαίσιο της δράσης-πράξης. Μια «επανάληψη» που έχει όμως τη δύναμη, κατά την

²⁷⁶ Γνώση, 107, 107 παρ. 350.

Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία, Μαρξιστική*, 35, 40.

²⁷⁷ *Η φιλοσοφία, Μαρξιστική*, 41.

²⁷⁸ *Η φιλοσοφία, Μαρξιστική*, 41.

Α. Σεπτουλίμ, μτφρ. Επ. Ξενόπουλου, *Κατηγορίες*, 11.

παραπάνω οπτική, να συμβάλλει στο «να μπορέσουν να πάρουν» τα εν λόγω «σχήματα» θέση και «σημασία αξιωμάτων». Κατ' αυτόν τον τρόπο και «οι κατηγορίες», μπορεί να ειπωθεί ότι «προβάλλουν σαν έτοιμες μορφές που» συνάμα «αγκαλιάζουν πολλά φαινόμενα». Μπορούν δε να ιδωθούν οι εν λόγω «μορφές» «σαν επιτομές», οι οποίες και «εκφράζουν αμέτρητα ξεχωριστά πράγματα και λειτουργίες». Οπότε σε αντίθεση με τον «υποκειμενισμό» «της άποψης του Kant», αναφορικά «με τη φύση» και «τη θέση των κατηγοριών» «σύμφωνα με την οποία ο καθολικός χαρακτήρας του περιεχομένου τους καθορίζεται από τη συνείδηση των ανθρώπων», μπορεί να ειπωθεί ότι «οι κατηγορίες» «γεννιούνται από την εμπειρία» και «την πράξη», ενώ προβάλλουν στην «ιστορία της ανθρωπότητας» «σαν απεικασματα». Κατ' επέκταση θα μπορούσε να λεχθεί ότι ουσιαστικά «οι κατηγορίες» ως «λογικά σχήματα», -αξιωματικού χαρακτήρα- αποτελούν αυτή καθαυτή την «έκφραση της νομοτέλειας που κρατεί στη φύση και στον άνθρωπο»²⁷⁹.

Επίσης σ' αυτό το σημείο, δέον είναι ν' αναφερθεί το κατά Λένιν φιλοσοφικό γεγονός, της «σύμπτωσης» στην εν λόγω μορφή «έκφρασης» και αποτύπωσης «της νομοτέλειας» (κατηγορίες), των κομβικών φιλοσοφικών όρων «του Είναι και του νοείν». Μάλιστα στο εν λόγω σημείο, ο Λένιν «επιμένει», ενώ παράλληλα επικαλείται και «ανάλογο χωρίο του Αριστοτέλη», στην εν λόγω θεωρητική έποψη. Στο εν λόγω «χωρίο» ο Αριστοτέλης σημειώνει χαρακτηριστικά, ότι «οι διάφορες κατηγορίες δηλώνουν τους διάφορους τρόπους του Είναι». Οπότε, αν και οι «κατηγορίες» προβάλλονται αρχικά ως «αφηρημένες» υπό την ιδιότητα και την έποψη «εννοιών» που χαρακτηρίζονται ως «γενικώτατες», παρά ταύτα, και σ' αυτή την περίπτωση, τόσο «η αφαίρεση», όσο και η «γενίκευση» των «κατηγοριών» εν προκειμένω «χρησιμεύουν» κατά «τέτοιο» τρόπο, ώστε να μας βοηθούν «να συλλαμβάνουμε ουσιαστικά γνωρίσματα», τόσο «στα πράγματα» όσο και «στις λειτουργίες». Κατ' αυτόν τον τρόπο, προβάλλει δυναμικά ως αναγκαιότητα για «την ανθρώπινη γνώση» και γνωσιμότητα (δυνατότητα γνώσης και γνώσης επί της γνώσης), αυτή καθαυτή η «σύλληψη» «των ουσιαστικών γνωρισμάτων». Κατά τον παραπάνω τρόπο θεώρησης, διαμορφώνεται μία αμφίδρομη σχέση «συγκεκριμένου»-«αφηρημένου», όπου «η γνώση γίνεται «βαθύτερη»», όσες πιο πολλές «επαναλήψεις» γνωσιακού και λογικού χαρακτήρα (λογικά σχήματα) τη χαρακτηρίζουν, καθώς αυτή ακολουθεί την εν λόγω αμφίδρομη δυναμικά αλληλεπιδραστική σχέση «συγκεκριμένου»-«αφηρημένου». Μιας και κατ' αυτόν τον τρόπο, «η γνώση» θα φτάσει στο σημείο να «εκφράζει το ουσιαστικό αντικειμενικό πραγματικό»²⁸⁰.

Μάλιστα σχετική «κριτική» «στην πλειονότητα των περιπτώσεων», που και αυτός «αναγνωρίζει στο ανθρώπινο πνεύμα τη δυνατότητα γνώσης του απόλυτου», κάνει και ο Bergson. Ο Bergson εν προκειμένω, «ασκεί κριτική», τόσο «στη φιλοσοφία του Kant», όσο «και στις προερχόμενες απ' αυτήν «γνωσιοθεωρίες»». Παράλληλα δε «προσθέτει» «ενίστε», ότι η εν λόγω «κριτική» «αφορά φυσικά, και στον αρχαίο σκεπτικισμό». Μάλιστα ο Bergson διαβλέπει στην περίπτωση της *Κριτικής του καθαρού λόγου*, μια «τάχα» «επιβολή» μιας «μορφής» επί του «ανθρώπινου πνεύματος», η οποία ακριβώς λόγω «ασυνάρτητων (incohérents)» «υλικών», στα οποία όμως

²⁷⁹ *Η φιλοσοφία, Μαρξιστική*, 41, 42, 41 παρ. 1, Λένιν, *Nachl.* σ. 110 και σ. 139, πρβλ και Engels, *Anti-Dühring*, Berlin, 1955, κεφ. 3ο, 2, *Nachl.* σ. 6, 7, 42 παρ. 1, *Nachl.* σ. 7.

Κατηγορίες, 17.

²⁸⁰ *Η φιλοσοφία, Μαρξιστική*, 42, 42 παρ. 2, *Μεταφ*, Δ7, 1017 23., *Nachl.* σ. 297.

«επιπροστίθενται» μία «καθορισμένη τάξη», προβάλλουν ως κύριο ειδοποιό γνώρισμα της εν λόγω φιλοσοφικής «κατασκευής», το στοιχείο μίας «αισθητής ποικιλομορφίας». Κατ' αυτόν τον τρόπο «σκέψης», αν και σε πολλές περιπτώσεις υπάρχει «τάξη», μπορεί να λεχθεί ότι «δεν ξέρουμε από που προέρχεται» αυτή «η τάξη». Ταυτόχρονα δε «η επιστήμη», αν και πάντα «νόμιμη», καθίσταται «σχετική», όσον αφορά «τη γνωστική μας δύναμη», ενώ «η μεταφυσική θα ήταν αδύνατη, εφόσον δε θα υπήρχε γνώση εκτός της επιστήμης»²⁸¹.

Επίσης σ' αυτό το σημείο, θεωρώ σκόπιμο να αναφερθώ, στο ρόλο και στη θέση που κατέχει σύμφωνα με τον Ιμβριώτη, «το πράγμα καθεαυτό στον Κάντ». Το πρώτο συμπέρασμα εν προκειμένω στο οποίο και θα καταλήξει επ' αυτού, είναι το γεγονός, ότι το «πράγμα καθεαυτό στον Κάντ» δε συνιστά «μονοσήμαντο όρο». Αντίθετα σε ορισμένες περιπτώσεις «προβάλλει σαν υπαρκτό» και ακριβώς «γι' αυτό δε μπορεί κανείς» «να πει» κάτι «το θετικό», ενώ άλλοτε προβάλλει «σαν κάτι που μόνο κανείς το σκέφτεται και τίποτε άλλο περισσότερο», με τις «σημασίες» του, να διαφέρουν κατά περίπτωση. Εννοείται ότι υπ' αυτή την έποψη, διαφαίνεται έντονο το στοιχείο, τόσο «της ασυνέπειας», αλλά και αυτής «της αμφιταλάντευσης» του εν λόγω «φιλοσόφου» ανάμεσα στα δύο κύρια αντίθετα «φιλοσοφικά ρεύματα», δηλαδή «ανάμεσα στον ιδεαλισμό και στον υλισμό». Μπορεί δε να ιδωθεί κατ' αυτόν τον τρόπο ως «βασικό χαρακτηριστικό της φιλοσοφίας του Κάντ», -σύμφωνα και με τη σχετική ανάλυση του Λένιν που επικαλείται ο Ιμβριώτης- αυτό καθεαυτό το στοιχείο της «συμφιλίωσης»-«συνδιαλλαγής» «του υλισμού με τον ιδεαλισμό», καταλήγοντας σ' ένα φιλοσοφικό «συμβιβασμό» μέσα «από μια συναρμογή» στο πλαίσιο «ενός συστήματος» «φιλοσοφικών ρευμάτων που είναι διαφορετικά στο είδος τους και αντιφάσκουν το ένα στο άλλο»²⁸².

Οπότε ως κομβική διαφοροποίηση του «διαλεκτικού υλισμού» σε σχέση τόσο με τον Kant, όσο και με το Hegel επί της έννοιας του «πράγματος καθεαυτού», μπορεί να ιδωθεί το γεγονός, ότι «ο διαλεκτικός υλισμός» απορρίπτει «το χωρισμό σε φαινόμενα και καθεαυτά πράγματα», ενώ ως «μόνη» και βασική «διαφορά» «ανάμεσα» τους, τοποθετεί «τη διαφορά ανάμεσα στο γνωστό και σ' εκείνο που δεν είναι ακόμα γνωστό». Αντίθετα κατά τον Λένιν, ο Kant με τη φιλοσοφική του, θέαση ουσιαστικά «υποβιβάζει τη γνώση για να κάνει θέση στην πίστη», ενώ ακόμα κι ο Hegel μπορεί να ειπωθεί ότι θεωρεί και υπό τη δική του φιλοσοφική θεώρηση, «το πράγμα καθεαυτό» ως κάτι «το αόριστο», το οποίο καταλήγει να είναι «απομονωμένο από τα άλλα», «χωρίς καμιά σχέση» μ' αυτά, διαβλέποντας εν τέλει επ' αυτού «μια κενή αφαίρεση». Αν και σ' αυτό το σημείο, δέον είναι να λεχθεί ότι στη φιλοσοφική θεώρηση την οποία προτάσσει ακόμη και αυτός ο Hegel, αν και διαφαίνεται το αγνωστικιστικό στοιχείο, παρά ταύτα δεν θα μπορούσε παρά να ιδωθεί ως γεγονός σύμφωνα και με την κατά Λένιν θεωρητική έποψη, ότι ο Hegel στο «πράγμα καθεαυτό» παράλληλα με την έννοια της «αφαίρεσης» προβάλλει και την «έννοια της μεταμόρφωσης» «των πραγμάτων καθεαυτών» ουσιαστικά σε «πράγματα για τα άλλα», στοιχείο που συνιστά κατ' ουσίαν, κάτι το «πολύ βαθύ». Και προβάλλεται ως «κάτι» το «πολύ βαθύ», τόσο κατά Ιμβριώτη, μα πρωτίστως κατά Λένιν, μιας και αναδεικνύει κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτή καθεαυτή τη διαδικασία, τόσο σε επίπεδο πράξης, αλλά και σε εν

²⁸¹ Γιάννη Πρελορέντζου, *Γνώση*, 114, 114 παρ. 387.

²⁸² Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία, Μαρξιστική*, 68, 69, 69 παρ. 1.
Β. Ι. Λένιν, *Υλισμός*, 203.

γένει θεωρητικό επίπεδο της αλληλομετατροπής και της διαλεκτικής σχέσης των «πραγμάτων» που χαρακτηρίζει την εγελιανή φιλοσοφική προσέγγιση. Παράλληλα δε μπορεί σ' αυτό το σημείο, να ειπωθεί ότι ο «διαλεκτικός υλισμός», αναζητεί τη «δύναμη» του, τόσο σε επίπεδο «ιστορίας των επιστημών», μα συνάμα και μέσα σ' αυτή «την καθημερινή ζωή», μιας και μέσω των παραπάνω, ουσιαστικά προτάσσεται και εν γένει προβάλλει η δυνατότητα περαιτέρω γνωσιμότητας απ' αυτή που ήδη κατέχει η ανθρωπότητα με «το άγνωστο» μέσα από την πράξη «να γίνεται γνωστό», ενώ τα «όρια» «γνωστού»-«αγνώστου» «διαταράσσονται» πλέον, ακριβώς χάρη στη δυναμική της εν λόγω διαδικασίας και κατ' αυτόν τον τρόπο, το «απόλυτο» της μη γνώσης μετατρέπεται σε σχετικό επί της γνώσης²⁸³.

Κατά συνέπεια τα εν λόγω «όρια», δεν μπορούν να ιδωθούν παρά ως «εξαρτημένα από τις ιστορικές συνθήκες» που προσδιορίζουν «κάθε φορά» «την ανθρωπότητα», σε συνδυασμό και άμεση σχέση «με την πνευματική και υλική ανάπτυξη» που χαρακτηρίζει την πορεία της, «κάθε φορά». Οπότε κατά την οπτική που προτάσσει ο «διαλεκτικός υλισμός», μέσα απ' αυτή τη διαδικασία «το πράγμα «καθεαυτό»» γίνεται πράγμα «για μας», δηλαδή καθίσταται κατ' αυτόν τον τρόπο, γνωστό ή μάλλον καλύτερα γνώσιμο, αποκτώντας ταυτόχρονα χρησιμότητα. Αν τώρα αντιπαραβληθεί εν είδει προτάγματος απ' τη μεριά του Kant το γεγονός, «ότι πρόκειται πάλι για φαινόμενα», μιας και «το νέο γνωστό υπάγεται στα απριорικά στοιχεία του ανθρώπινου πνεύματος» όπου με το εν λόγω αγνωστικιστικό σκεπτικό «η επιστήμη όσο και να προχωρεί δε συναντά τη βαθιά ουσία», θα μπορούσε εν τέλει να ειπωθεί ότι «ο υλισμός», προτάσσοντας «τη ζέουσα πράξη» ως «κριτήριο για την ανθρώπινη γνώση», μάλλον θα επιτύχει να ακυρώσει το εν λόγω φιλοσοφικό σκεπτικό. Κατ' αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται φιλοσοφικά, τόσο το στοιχείο «της νομοτέλειας» και των «ιδιοτήτων» που τη χαρακτηρίζουν, καθώς και αυτή καθεαυτή η δυνατότητα «το καθεαυτό» να ««αντανακλάται» στη συνείδηση», «προχωρώντας» με αυτόν τον τρόπο «προς την ουσία»²⁸⁴.

Εν προκειμένω οφείλω να επισημάνω ως σημαντική, τη διερεύνηση της προσέγγισης του Ιμβριώτη, προς το φιλοσοφικό «ρεύμα» του «αγνωστικισμού» και δη με τη σύστοιχη «αντίθετη» προσέγγιση, του «διαλεκτικού υλισμού». Πολλώ δε αν ληφθεί ταυτόχρονα υπόψη και το γεγονός, ότι η παραπάνω φιλοσοφική θέαση, ενισχύεται και από την συνεξέταση των διάφορων θεωρητικών «προσεγγίσεων»-θεωρήσεων, οι οποίες προβάλλουν κατά καιρούς στο πλαίσιο της μαρξιστικής φιλοσοφικής προβληματικής, αλλά και κριτικής, η οποία διέπει και χαρακτηρίζει τη νεοελληνική διάνοηση της εποχής του. Παράλληλα δε επικεντρώνοντας ειδικότερα στη σκέψη μα και το ευρύτερο έργο του Ιμβριώτη, ως μαρξιστή θεωρητικού-εκπροσώπου της «δεύτερης γενιάς» μαρξιστών, ο οποίος μάλιστα είναι γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι κατείχε «πρωταγωνιστικό» ρόλο σ' αυτή, μαζί με τη σύζυγο του, Ρόζα Ιμβριώτη και τον Μ. Παπαμαύρο, θα επιχειρήσω να «ελέγξω» την πορεία του Ιμβριώτη και σ' αυτή καθαυτή τη «δεύτερη γενιά» μαρξιστών υπό την έννοια και την υπόσταση, του «φορέα» των εν λόγω ιδεών και αντιλήψεων. Μάλιστα σ' ένα πλαίσιο απόπειρας να διερευνηθεί η θέση του Ιμβριώτη και της Ρόζας Ιμβριώτη στο πλαίσιο «της δεύτερης γενιάς» μαρξιστών, προσεγγίζοντας πάντα

²⁸³ Η φιλοσοφία, Μαρξιστική, 69, 70, 71, 70 παρ. 3, Nachl. 25.

²⁸⁴ Η φιλοσοφία, Μαρξιστική, 71.

αυτή υπό την έποψη του «φορέα», θα αποπειραθώ να αναλύσω τις εν λόγω θέσεις, ιδέες και αντιλήψεις και σε συνάρτηση με τους εκπροσώπους της «προηγούμενης» θεωρητικής γενιάς του μαρξισμού και δη με βάση το στοιχείο της «ομότροπης» «ιδεολογικής ωρίμανσης» και της «πορείας» αυτών εν γένει²⁸⁵.

Είναι γεγονός, ότι τόσο στις ψυχολογικές μελέτες, όσο και σε φιλοσοφικά έργα, τα οποία βρίσκονται στο μεταίχμιο της μετάβασης του Ιμβριώτη από την ψυχολογία και τη γενικότερη χρήση αυτής, στη φιλοσοφία, και δη από τη σκοπιά του μαρξισμού, είναι διακριτές συχνά επιστημονικές και φιλοσοφικές προσεγγίσεις που ενδεχομένως άπτονται θεωρήσεων εκτός του μαρξισμού. Μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις συναντώνται ακόμη και θεωρήσεις φιλοσοφικές ή επιστημονικές, με «φιλελεύθερη» ιδεολογική χροιά. Βέβαια αν και παρακάτω -κι αυτό οφείλω να το αναφέρω- θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι αργότερα ακόμη κι αν ο Ιμβριώτης αρχίζει να προβάλλει την άποψη ότι ο διαλεκτικός υλισμός είναι η πλέον κατάλληλη και αποτελεσματική φιλοσοφική μέθοδος, κάτι που «διαχέεται» από ένα σημείο και μετά στα έργα του, θα πρέπει να επισημανθεί ότι αυτή «η βεβαιότητα» του Ιμβριώτη «για τη γονιμότητα της «διαλεκτικής» μεθόδου δεν αντιστοιχεί ακόμη σε μίαν ανάλογη εμβάθυνση». Και το παραπάνω στοιχείο ενισχύεται ακόμα περισσότερο, ιδίως «ως προς τον τρόπο χρήσης» αυτής καθεαυτής της «διαλεκτικής» από τον Ιμβριώτη. Σ' αυτό το σημείο μου δίνεται η δυνατότητα, να διακρίνω και εν γένει να εντοπίσω στο ευρύτερο μα και ειδικότερα στο φιλοσοφικό «μαρξιστικού» προσανατολισμού έργο του, πέρα απ' τις θεωρητικές του, «αδυναμίες» ταυτόχρονα και αυτό καθαυτό το στοιχείο της «συνειδητότητας» ως δυναμικής, και δη σε σχέση με το παρόν και το μέλλον. Παράλληλα δε με την προβολή με τρόπο κριτικό «των δυνατοτήτων της δημιουργικής εκδίπλωσης της σκέψης του», όπως αυτή μπορεί να επιτευχθεί «στη σφαίρα της «διαλεκτικής υλοκρατικής φιλοσοφίας»», διαμορφώνεται ένα πλαίσιο «αιρετικής» θεώρησης-ανάλυσης, η οποία λαμβάνει «χώρα» «πέρα από τα κείμενα των «κλασικών» και των επίσημων ερμηνευτών τους». Κατ' αυτόν τον τρόπο, δέον είναι να λεχθεί ότι δίκαια «κατοχυρώνει» στην περίπτωση του, ο Ιμβριώτης, και δη σε συνδυασμό και με «την κυρίαρχη ιδέα», ιδίως «των ύστερων δοκιμίων του», -που δεν είναι άλλη από αυτή την έννοια και εν γένει το «πρόβλημα της ελευθερίας»- τον τίτλο του «φιλοσόφου της ελευθερίας»²⁸⁶.

Στη *Φιλοσοφία του Μπερζόν* ειδικότερα, είναι γεγονός ότι ο Ιμβριώτης αναλύει και προσεγγίζει, τόσο από φιλοσοφική σκοπιά, όσο κι από «ψυχολογική» θεώρηση τα έργα του. Παρά ταύτα και στο εν λόγω έργο, δεν παύει να «απαντά», αλλά κυρίως -κι αυτό είναι και το σπουδαιότερο- να θέτει ερωτήματα, αναφορικά με το «ποιοτικό» και το «ποσοτικό», το «ένα» και τα «πολλά», το «σώμα» και την «ψυχή», φτάνοντας ακόμα και στο σημείο παρακάτω ν' αναλύει και την «ηθική», τη «θρησκεία» και το «Θεό» και δη υπό την έποψη, της «αμυντικής αντίδρασης» στο πλαίσιο μίας «μυθοπλαστικής λειτουργίας». Παράλληλα κινούμενος στο ίδιο πλαίσιο θέασης, διερευνά τη στατικότητα και τη «δυναμική», όπως αυτές προβάλλουν στις εν λόγω λειτουργίες μα και γενικότερα και στο σύνολο των εκφάνσεων αυτής καθεαυτής της καθημερινής κοινωνικής -κι όχι μόνο- ζωής. Βέβαια δε θα παραλείψει και να επικεντρώσει και δη κύρια, και στις «διερευνήσεις του ψυχικού κόσμου»

²⁸⁵ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83, 84.

²⁸⁶ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83, 84, 87.

στο πλαίσιο μίας παράλληλης «κριτικής» -πρωτίστως- «παρουσίασης του μπερζονισμού». Μάλιστα εν προκειμένω μπορεί να ειπωθεί ότι ο Ιμβριώτης, όντας ευρισκόμενος ακριβώς στο μεταίχμιο της «μετάβασης» του, «προς τη φιλοσοφία», ήδη «κατέχει» και κάνει χρήση μίας μορφής αυτής καθαυτής «της «διαλεκτικής» μεθόδου», έστω κι αν υστερεί σε επίπεδο «πληρότητας» κι «εμβάθυνσης»²⁸⁷.

Επίσης μετά την αξιολογή φιλοσοφική του, προσέγγιση, επί του «Δοκιμίου» του Bergson, σε συνδυασμό και με την εποικοδομητική ανάδειξη των «αντιθέσεων» των «κύριων» διαφαινόμενων φιλοσοφικών θεωρήσεων-κοσμοαντιλήψεων «ρευμάτων» και «σχολών», οι οποίες αναδεικνύονται προπαντός μέσα απ' την αντίθεση «ψυχή»-«πνεύμα», η οποία από μόνη της δίνει το «έναυσμα» για την παράλληλη διερεύνηση των δύο βασικών θεωρήσεων του κόσμου· ο Ιμβριώτης εισάγει την έννοια και το ρόλο της «πράξης». Μάλιστα σ' αυτό το σημείο ο Ιμβριώτης, ενώ πραγματεύεται συγκεκριμένα τη σχέση «αντίληψης»-«αισθήματος», αλλά και το «ρόλο» της «πράξης» με ό,τι σημαίνει αυτή, «για τον οργανισμό που θέλει να ζήσει», προβάλλει κατ' αυτόν τον τρόπο και δη πάντα με «σεβασμό» στο πλαίσιο θεώρησης της μπερζονικής αντίληψης, το «στοιχείο» της «πράξης» ως αναγκαίο αυτό καθαυτό, προσδίδοντας του, στοιχεία και χαρακτήρα αναγκαιότητας. Στη συνέχεια επισημαίνει και δη από τη θέση του ερμηνευτή, ενός μεγάλου φιλοσόφου, ότι ο μπερζονισμός, «αν και δεν καταδικάζει την πράξη» αποφεύγει να χρησιμοποιήσει «τους τρόπους του πράττειν» «στη θεωρητική γνώση», -«στοιχείο» που ο ίδιος ο Ιμβριώτης θεωρεί «λαθεμένο» θεωρητικά-. Βέβαια το εν λόγω στοιχείο, το οποίο και θα προβάλλει με πνεύμα κριτικό παρακάτω, προσδίδει στην «πράξη» το «στοιχείο» της «απαραίτητης συνθήκης για τη ζωή», αποδίδοντας στη «συνείδηση» ρόλο «οδηγού-οδηγητή» ενός όντος, πολλώ δε υπό την έννοια του «ζωντανού σώματος». Παράλληλα δε ως προς τις «ενέργειες» του, θεωρεί «το ζωντανό σώμα» «ένα σύστημα» «που όσο κι αν δένεται με τον άλλο κόσμο παραμένει σχετικά κλειστό», αν και η «διαίρεση» των παραπάνω όντας «ανάγκη ζωής» για τον Bergson και το μελετητή του, όταν φτάσει στο σημείο να εφαρμοστεί σε επίπεδο «καθαρής γνώσης» και φιλοσοφίας, τότε ο εν λόγω «μηχανισμός» κατά τον Ιμβριώτη, καθίσταται τουλάχιστον «ανεφάρμοστος», αν όχι «απαράδεκτος». Λαμβανομένων δε υπόψη των παραπάνω, μπορεί ταυτόχρονα να ειπωθεί ότι κι αυτή καθαυτή η «μεταφορά»-«εφαρμογή» της «διαίρεσης» στη θεωρία, ξεκινά από βάση μάλλον «λαθεμένη»²⁸⁸.

Στη συνέχεια ο Ιμβριώτης αναφερόμενος, τόσο στο έργο του Bergson *Η Ζωή*, μα παράλληλα και «στο άλλο έργο» του εν λόγω «φιλοσόφου», στην *Υλη και Μνήμη*, θα αναλύσει με φιλοσοφική αφετηρία τα αντιθετικά ζεύγη «ψυχή»-«σώμα» και «ύλη»-«πνεύμα», προτάσσοντας σ' ένα γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο, το «πνεύμα» «σαν» ένα στοιχείο «καθαρό ποιοτικό και άχωρο». Βέβαια παράλληλα ως στοιχείο-κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα του «πνεύματος» προτάσσει, αυτή καθαυτή την «αντίθεση» του, προς την «ύλη» που όντας στην αντίπερα όχθη μπορεί να ιδωθεί ως «γεωμετρική και ποσοτική». Στη συνέχεια αναδεικνύει στο πλαίσιο της εν λόγω προσέγγισης, πέραν των παραπάνω αντιθετικών φιλοσοφικών δίπολων και τις φιλοσοφικές κατηγορίες της «ποιότητας», της «ποσότητας», του «χώρου» και της

²⁸⁷ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία*, 133, 263.

Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 86, 87.

²⁸⁸ *Η φιλοσοφία*, 133.

«χωρικότητας», μα και των σχέσεων αυτών, τόσο μεταξύ τους, όσο και με τα δύο κομβικά φιλοσοφικά ζεύγη στα οποία ήδη αναφέρθηκα. Σ' αυτό το σημείο, προβάλλει κατ' αυτόν τον τρόπο, «στοιχεία» και σχέσεις που άπτονται όχι μόνο της θεωρίας και της «καθαρής γνώσης», αλλά και αυτής της ζωής στο επίπεδο της «πράξης», θεωρώντας ταυτόχρονα ότι και στις παραπάνω κατηγορίες ενυπάρχει και «πάλι» το «στοιχείο» και αυτή καθαυτή «η αντίθεση». Εν τέλει θα σημειώσει ότι κατ' αυτόν τον τρόπο εν προκειμένω, αυτή η ίδια η «αντίθεση» «τονίζεται ακόμη περισσότερο», παρά το γεγονός ότι ακόμη και «μέσα στον ίδιο το ριζικό χωρισμό παρουσιάζονται και μερικά φαινόμενα που ευκολύνουν τη συμφιλίωση»²⁸⁹.

Ο Ιμβριώτης απ' την άλλη, τοποθετώντας εαυτόν πάλι στη θέση του κριτικά σκεπτόμενου ερμηνευτή, αλλά ταυτόχρονα επικεντρώνοντας αυτή τη φορά στο έργο του Bergson *Υλη και μνήμη*, διαβλέπει επί της «ανάγνωσης-ερμηνείας» της εν λόγω μελέτης -αρχικά- μία «διαφορετική γλώσσα» σε σχέση με το *Δοκίμιο*. Στη συνέχεια αυτής του, της απόπειρας ερμηνείας, θα αναδείξει, τόσο την αντίθεση «ύλης»-«μνήμης», την οποία όμως «μεταφέρει» τόσο στον αναγνώστη, όπως και στο μελετητή του έργου, προσεκτικά και με «σεβασμό» μα παράλληλα και κριτικά, πάντα από την θεωρητική «άποψη» του Bergson. Η εν λόγω «άποψη», θα μπορούσε να συμπυκνωθεί εν προκειμένω στο περιεχόμενο των προτασιακών δεδομένων, που προβάλλουν τις θέσεις ότι «η ύλη δεν έχει τον αυστηρά γεωμετρικό χαρακτήρα που νομίζαμε, ούτε και τον αριθμητικό ποσοτικό, παρά πως το εκτατό και το εντατό έχουν πολλούς και διαφορετικούς βαθμούς». Προφανώς η εν λόγω «άποψη» δεν είναι κατ' ανάγκη λάθος, πολλώ δε αν «συλλογιστούμε» τους αναβαθμούς που διακρίνουν, τόσο το «στοιχείο» της «ποιότητας», καθώς και αυτής της «ποσότητας» και δη στο πλαίσιο αυτού του ίδιου του Σύμπαντος. Όσον αφορά δε στην αντίθεση του δίπολου «ελευθερία»-«απόλυτος καθορισμός», «οι αντίθετοι όροι δε στέκουν ο ένας απέναντι στον άλλο σαν αδιάλαχτοι αντίπαλοι, απεναντίας» για τον Bergson «πλησιάζουν και συμφιλιώνονται», αν και μια τέτοια «συμφιλίωση» δεν σημαίνει ούτε για τον Ιμβριώτη, ούτε για τον Bergson, ότι τα εν λόγω αντιθετικά δίπολα στοιχείων «συμφιλιώνονται» οριστικά και επί της «πράξης» δεδομένου του γεγονότος, ότι δε φτάνουν στο σημείο, κατ' ανάγκη και να «ταυτίζονται»²⁹⁰.

Βέβαια εν προκειμένω θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι μάλλον στο εν λόγω πλαίσιο θέασης, τα «αντιθετικά δίπολα» «δεν ταυτίζονται», μιας και ουσιαστικά «η διαφορά τους δε σβήνει, μόνο που είναι» -πάντα κατά Bergson- «πολύ μετριασμένη», αναζητώντας κατ' αυτόν τον τρόπο από ετούτο ακόμα το στάδιο «μετάβασης» του Ιμβριώτη «προς τη φιλοσοφία», λύση -έστω και στο φιλοσοφικό-θεωρητικό πλαίσιο ενός «συμβιβασμού»-. Στο δε πρόβλημα της «ελευθερίας» και του «απόλυτου καθορισμού», ένα φιλοσοφικό πρόβλημα που θα τον απασχολήσει πολύ περισσότερο στις «ώριμες μαρξιστικές» «προσπελάσεις της φιλοσοφικής» του, «προβληματικής» διαβλέπει σ' αυτή καθαυτή την έννοια της «ελευθερίας», όχι μία ακόμη «θεολογικού» ή «φιλοσοφικού» χαρακτήρα «δοξασία», αλλά την πραγματική της υπόσταση, υπό την έποψη «της απελευθέρωσης» του ανθρώπου, τόσο από τους «φυσικούς καταναγκασμούς και τις νομοτέλειες του φυσικού κόσμου», όπως και υπό την οπτική της «κοινωνικής» «απελευθέρωσης» δηλαδή της «απελευθέρωσης από

²⁸⁹ *Η φιλοσοφία*, 133, 135.

²⁹⁰ *Η φιλοσοφία*, 135.

την καταπίεση», αλλά και «τη δούλωση», τις οποίες και «επιβάλλουν ορισμένα ταξικά κοινωνικά στρώματα στους άλλους». Βέβαια σ' αυτό το σημείο, μπορεί να ειπωθεί ότι πέραν των άλλων, ο Ιμβριώτης δεν παραβλέπει και την «αναγκαιότητα» «ηθικής» και ιδεολογικής «ωρίμανσης», σε προσωπικό επίπεδο ως «στοιχείο» που προϋποθέτει η «ελευθερία» ως έννοια καθαυτή, και δη όσον αφορά αυτό το πρότυπο του «νέου ανθρώπου» υπό την έποψη του «προσωπικού ατόμου». Ένα ιδανικό-πρότυπο, το οποίο αναδεικνύεται μέσα απ' την «κοινωνική ιδιοκτησία» και την καθολικότητα στις «διαλεκτικού» χαρακτήρα «σχέσεις» «των δυο όρων», δηλαδή «κοινωνίας και προσώπου» στο «σοσιαλισμό», «καθιερώνοντας» κατ' αυτόν τον τρόπο τον Ιμβριώτη, ως «φιλόσοφο της ελευθερίας»²⁹¹.

Για τον Ιμβριώτη ως ερμηνευτή του Bergson, «οι αντίθετοι όροι υπάρχουν κι είναι πραγματικοί». Μάλιστα «οι πρώτοι όροι οι θετικοί», όπως τους χαρακτηρίζει ακολουθώντας το φιλοσοφικό «διάγραμμα» του Bergson, εκφράζουν «το ποιοτικό, το ζωτικό, το εντατό», αλλά και την «ελευθερία», (το πνεύμα). Αντίστοιχα «οι άλλοι οι αρνητικοί», οι οποίοι είναι «το ποσοτικό, το γεωμετρικό, το εκτατό» ή «το καθωρισμένο», (η ύλη), «είναι οι κατώτεροι». Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να ειπωθεί, ότι «η μπερξονική φιλοσοφία, που τονίζει τόσο την αντίθεση, δίνει» -κατά τον Ιμβριώτη- «τη νίκη στους πρώτους όρους». Παράλληλα δε διαβλέπει το στοιχείο «της πάλης», το οποίο και «κυριαρχεί» «παντού», ενώ θεωρεί εν κατακλείδι ότι μόνο με τον «εντοπισμό», την ανάλυση και την ερμηνεία των πραγματικών «αντινομιών», -ένα ρόλο που αποδίδει στο φιλόσοφο, σε συνδυασμό με τον «αγώνα» του, «να τις υπερνικήσει»- δημιουργεί τις προϋποθέσεις, ούτως ώστε μέσα απ' αυτή την «πάλη» να «προχωρεί η ανάβαση». Με αυτόν τον τρόπο ο Ιμβριώτης, αναδεικνύει μέσα απ' τη μπερξονική φιλοσοφία ως αμέσως επόμενο «στάδιο» θεώρησης όπου οδηγείται το ανθρώπινο όν, τη δυνατότητα να «επιτύχει» τρόπον τινά, την «επιστροφή στο Θεό», με σύστοιχο το στοιχείο της «αγωνίας» που «κινεί» όχι μόνο τον άνθρωπο, αλλά «ολόκληρη την πλάση». Στη συνέχεια θα επισημάνει ότι «λαθεμένα» «νόμισαν» και δη, «πολλοί», «πως η μπερξονική φιλοσοφία» συνιστά ένα φιλοσοφικό σύστημα πολύ κοντά «στον πραγματισμό», υιοθετώντας σαν βάση της «επιχειρηματολογίας» τους, το γεγονός ότι ο μπερξονισμός «διδάσκει πως η νόηση προσαρμόζεται στην πράξη που στρέφεται στην ύλη», ενώ καθιστά στην ουσία σύμφωνα με την εν λόγω θεώρηση τις «έννοιες» και τις «κατηγορίες», «τρόπους του πράττειν». Εν τέλει κατά τον Ιμβριώτη ο μπερξονισμός «υποστηρίζει πως η νόηση που μελετά την ύλη μπορεί να μας δώσει μια γνώση που» να «εγγίζει το απόλυτο πραγματικό». Διαβλέπει δε σ' αυτή καθαυτή την «πράξη», την «τάση» και το στοιχείο της «προσαρμογής στον τεμαχισμό», διαχωρίζοντας την «πράξη», «σε χρήσιμη πράξη» και «πνευματική ενέργεια» και δη με το στοιχείο «του μυστικού»²⁹².

Επίσης πάντα στο πλαίσιο της ερμηνείας του Bergson, ο Ιμβριώτης θα αναφερθεί και στο στοιχείο του φιλοσοφικά «απαράδεκτου», ειδικά όταν «ζητούμε» μέσω «εννοιών» «γεωμετρικών» «να γνωρίσουμε» «θετικούς όρους», -όπως αυτοί τίθενται στη μπερξονική φιλοσοφική θεώρηση-. Μάλιστα

²⁹¹ *Η φιλοσοφία*, 135.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, 86, 87.

ΚΜΕ, «Δεκαήμερο», Γιάννη Ιμβριώτη, «*Η έννοια*», 2.

Γιάννη Ιμβριώτη, «*Σοσιαλιστικός*», 274, 280.

²⁹² *Η φιλοσοφία*, 304, 305.

προτάσσει ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό καθαυτό «το πνευματικό», αλλά και το στοιχείο του «ζωτικού», προβάλλοντας γι' αυτού του «είδους» τη «γνώση» μα και εν γένει γνωσιακή λειτουργία, τη «λειτουργία» της «ενόρασης» και δη υπό την έποψη, ενός σταδίου επίτευξης του «πνευματικού». Παράλληλα δε προσπαθεί σ' αυτό το σημείο, να «μειώσει» στο πλαίσιο του εφικτού, τη «μεταφυσική» χροιά στο έργο του Bergson, επισημαίνοντας «πώς πρόκειται για ωρισμένη περιοχή», όπου η μπερζονική θεωρία «ακολουθεί την κατεύθυνση του πραγματισμού». Αντίστοιχα η εν λόγω «πραχτική γνώση» «έπειτα καταδικάζεται», διακρίνοντας στον ίδιο το Bergson την «αίσθηση» «της αντινομίας» μέσα απ' τα «ποικίλα» θέματα που πραγματεύεται. Αποπειράται εν προκειμένω να δώσει «απαντήσεις», πότε στο πλαίσιο μιας ιδεαλιστικού χαρακτήρα «εκλεκτικιστικής» θεωρητικής προσέγγισης ή σε άλλη περίπτωση, απλά «βάζει»-θέτει τους όρους για μια «ορθολογικότερη» απάντηση ή απόπειρα απάντησης παρακάτω, αλλά έχοντας πάντα ως χαρακτηριστικό φιλοσοφικό του, γνώρισμα, την απόπειρα-«προσπάθεια» από μέρους του, να «υπερνικήσει» το στοιχείο της «αντινομίας»²⁹³.

Σ' αυτό το σημείο επί της ανάλυσης και δη στο πλαίσιο της εξαγωγής συμπερασμάτων σχετικών με τη φιλοσοφία του Bergson, θα μπορούσα να παρατηρήσω πέραν του έντονου σε παρουσία στη «σκέψη» του, στοιχείου της «πάλης», ως πνευματικό απότοκο, και αυτή τη συγκρότηση μιας «πρωτόλειας»-τουλάχιστον απ' την μεριά του Ιμβριώτη- διαλεκτικής προσέγγισης με αναβαθμούς κατάκτησης, τόσο της φιλοσοφίας, όσο και της «πράξης». Μάλιστα μπορεί να ειπωθεί ότι σ' αυτό το τμήμα της πνευματικής του, πορείας, προφανώς αποδεσμεύεται, αλλά σταδιακά, από την αρχική του «φιλελεύθερη» θεώρηση της φιλοσοφίας, της επιστήμης και εν γένει του «κόσμου». Παράλληλα διοχετεύει στην πορεία της πνευματικής διαμόρφωσης του, ως διανοούμενου, το αρχικό του, «πάθος της στράτευσης» «στον δημοτικισμό», του οποίου υπήρξε «οπαδός»-υποστηρικτής. Βέβαια το εν λόγω στοιχείο της «στράτευσης» αφορά, ιδίως στη β' φάση του Εκπαιδευτικού Ομίλου, σε μία «μαρξιστική αναζήτηση», η οποία παρότι συντελείται σε συνθήκες «περιπετειών και διώξεων» αυτής «της Αριστεράς», υπερβαίνει παραδοσιακούς «δογματισμούς» και καθιστά τον Ιμβριώτη «αιρετικό» «φιλόσοφο της ελευθερίας» κινούμενο στο πλαίσιο της μαρξιστικής-λενινιστικής θεώρησης²⁹⁴.

Βέβαια ο Ιμβριώτης θεωρεί σ' αυτό το στάδιο, ότι «η μπερζονική φιλοσοφία δεν ικανοποιεί τον ορθό λόγο», γιατί «ο Bergson δίνει τα πρωτεία στην ενορατική γνώση», μετριάζοντας το στοιχείο της «αντίθεσης». Παρά ταύτα δεν παραβλέπει να προσθέσει στη συνέχεια ως «ελαφρυντικό», το εσωτερικού χαρακτήρα στοιχείο και δεδομένο, ότι η εν λόγω φιλοσοφία «αποκρίνεται» παράλληλα «σε βαθύτατες εσωτερικές ανάγκες του ανθρώπου». Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να ειπωθεί, ότι κάνει «ακόμη» «κι εκείνον» «που δεν πιστεύει», να «σκύβει σ' αυτή», να «την παρακολουθεί» και εν τέλει «-πράγμα που ενδεχόμενα ν' αντικατοπτρίζει και τη «συμπάθεια» του ίδιου του Ιμβριώτη, η οποία συνοδεύει όμως και τη φιλοσοφική του, διαφωνία- να «τη «συμπαθεί»». Σ' αυτό το σημείο ο Ιμβριώτης, ισορροπώντας παράλληλα όπως και ο Bergson και λίγο «νωρίτερα» -χρονικά και ιστορικά- ο Hegel «σε

²⁹³ *Η φιλοσοφία*, 304, 305, 306.

²⁹⁴ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85, 87.

Η φιλοσοφία, 307.

έννοιες «ρευστές»», αναζητεί τη λύση-επίλυση των διάφορων «σύνθετων» και μη, ζητημάτων της «φιλοσοφίας», αλλά και αυτής «της σύγχρονης πραγματικότητας», όχι στη «βεβαίωση», αλλά στην «αντινομία», προτάσσοντας εν προκειμένω ακόμα και στην περίπτωση του Bergson, το στοιχείο της «πάλης» επί και εντός του «πνεύματος», αποδίδοντας σ' αυτό παράλληλα «τραγική» θεωρητική-ιδεολογική χροιά²⁹⁵.

Στέκει λοιπόν κριτικά ο Ιμβριώτης έναντι του Bergson, διαπνεόμενος όμως παράλληλα και από «σεβασμό» και «συμπάθεια» γι' αυτόν και το έργο του. Κάτι που δεν αναιρείται, έστω κι αν η λύση των «αντινομιών» και των αντιθετικών πόλων, θα είναι διαφορετική, για τους δύο φιλοσόφους με κοινά όμως πάντα τα ζητούμενα που τίθενται προς τη φιλοσοφική κοινότητα, τόσο από τον Bergson, όσο και από τον Έλληνα ερμηνευτή του. Παράλληλα δε και ενόψει του επερχόμενου παγκοσμίου πολέμου, προτάσσονται ως κύριοι πόλοι φιλοσοφικής αναζήτησης επί της ακαδημαϊκής κοινότητας της εποχής, «η ουσία και το φαινόμενο», η «αναγκαιότητα και το τυχαίο», αλλά και «η δυνατότητα και η πραγματικότητα». Βέβαια και οι δύο την εν λόγω περίοδο έχουν στο επίκεντρο της θεωρητικής τους ανάλυσης, το αντιθετικό φιλοσοφικό δίπολο «περιεχομένου»-«μορφής», αναπτύσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο από διαφορετική όμως φιλοσοφικό-ιδεολογική αφετηρία, -όχι κατ' ανάγκη σ' αυτό το χρονικό σημείο συγκρουσιακή- αλλά και θέση, «αντικείμενα οξύτατης διαμάχης» μεταξύ των δύο κύριων- «σημμάτων»-«σχολών», δηλαδή «ανάμεσα στους ιδεαλιστές και υλιστές φιλοσόφους». Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να ειπωθεί, ότι ο Ιμβριώτης επιτυγχάνει μέσω της εν λόγω ερμηνευτικής του, απόπειρας, αυτή καθαυτή «τη μετάβαση προς τη φιλοσοφία», «υπερνικώντας» κι αυτός τις όποιες «αντινομίες» της έως τότε «σκέψης» και θεωρητικής του, παρουσίας²⁹⁶.

Το κριτικό-διαλεκτικό πνεύμα και ο «ορθολογισμός» του Ιμβριώτη απ' τη μια, κι η αναφορά του, «στη μπερζονική φιλοσοφία» ως «μία πολύχρωμη ροή», η οποία απευθύνεται «ακόμη» και σ' «εκείνον» «που δεν πιστεύει» κερδίζοντας την ακαδημαϊκή του, προσοχή-«παρακολούθηση» μα συνάμα και αυτή τη «συμπάθεια» απ' την άλλη, μπορεί να ειπωθεί ότι προϊδεάζουν, ήδη για τη μετέπειτα απόλυτη μαρξιστική του, «προσέγγιση». Μια «προσέγγιση» μέσω της οποίας και θα αποπειραθεί να προβάλλει ως «απάντηση» στην «αλλοτριωμένη δύναμη της ανθρωπότητας» (χρήμα), η οποία κατά τον Marx στον καπιταλισμό συνιστά «το δεσμό όλων των δεσμών». Παράλληλα δε μπορεί να ειπωθεί ότι σ' αυτό το σημείο, ο Ιμβριώτης παρουσιάζει ως πρόταγμα και δη με τρόπο οραματικό, πλέον, αυτή καθαυτή την εικόνα-συνολική προσωπικότητα του «ανθρώπου σαν ανθρώπου». Αντλώντας εν προκειμένω τη «δύναμη» της φιλοσοφίας του, -έστω κι αν δεν επιτύχει εν τέλει την πλήρη «απεμπλοκή» του, «από τα απολιθωμένα σχήματα» με την παράλληλη «αποβολή της «δογματικής» σκουριάς»- απ' αυτό καθαυτό «το σοσιαλιστικό ιδανικό». Μάλιστα κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ιμβριώτης, μέσω του «νέου ανθρώπου» ως «κοινωνικού» πολλώ δε ως «ανθρώπινου ανθρώπου» και δη σ' ένα πλαίσιο «καθολικότητας» και άνθησης ενός «τέλειου ανθρωπισμού» ως νέου αξιολογικού-ηθικού συστήματος με οραματικές, αλλά και «προγραμματικές» εκφάνσεις, προτάσσει την αναγκαιότητα ενός «ανθρωπισμού»,

²⁹⁵ *Η φιλοσοφία*, 306, 307.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 10.

²⁹⁶ *Ιδεολογικά*, 11.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86.

τον οποίο θέτει ως «προϋπόθεση» και ταυτόχρονα «τοποθετεί» σε μία «πορεία» των ανθρώπινων κοινωνιών «προς την ελευθερία» και την «πρόοδο». Σ' αυτό το σημείο, προβάλλει αυτή καθαυτή «την πρόοδο» ιδωμένη ως «την πορεία» προς «την ελευθερία» υπό την έποψη όμως, «της αύξησης της ελευθερίας». Σ' αυτή τη θεωρητική «περιπλάνηση» ο Ιμβριώτης, θεωρεί ότι δια της «κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας» και με την επιβολή των «κοινωνικών» μορφών ιδιοκτησίας σε όλα τα σχετικά επίπεδα ο «νέος ανθρωπισμός», θα επιτύχει την «υπέρβαση» και των όποιων «εμποδίων» προέβαλλαν με τα προηγούμενα «δεδομένα», «στην ανάπτυξη του ολοκληρωμένου», τόσο από «άποψη» μορφής, αλλά και από «αυστηρή» «άποψη» περιεχομένου, «ανθρωπισμού». Εν τέλει υπό την παραπάνω φιλοσοφική έποψη, ο «νέος ανθρωπισμός», οδηγείται στην απόλυτη επίτευξη πλέον του «καθορισμού» «της διαλεκτικής» σχέσης «υποκειμένου»-«αντικειμένου», πράγμα που θα επιτύχει να επιφέρει και την ταυτόχρονη συνολική «αλλαγή»-«ανατροπή» του εποικοδομήματος σε επίπεδο «ηθικών» «κωδίκων»²⁹⁷.

Βέβαια η *Φιλοσοφία του Μπερζόν* ως μελέτη, μπορεί να ιδωθεί ως η πρώτη συγκροτημένη απόπειρα διερεύνησης φιλοσοφικών ζητημάτων, όπου αν και ακόμα στη σκέψη του Ιμβριώτη «ελλοχεύει» το στοιχείο του «ψυχολογισμού», είναι γεγονός ότι το εν λόγω έργο μπορεί να θεωρηθεί παρά τις όποιες «αδυναμίες» του, «αξιόλογο» για την εποχή του. Μάλιστα το εν λόγω έργο αποκτά ιδιαίτερη σημασία, αν ληφθεί υπόψη και η επιρροή που άσκησε στους έλληνες διανοούμενους, τουλάχιστον αν όχι εν συνόλω, σε πολύ σημαντικό «κομμάτι» τους, ο Bergson. Σ' αυτό το σημείο εύστοχα, αλλά και πολύ χαρακτηριστικά θα μπορούσε να λεχθεί ότι αποτυπώνεται ο βαθμός της εν λόγω επιρροής, ως «ένα θέμα», το οποίο «συγκίνησε», αποδίδοντας ουσιαστικά με την εν λόγω λέξη το απόλυτο στοιχείο της «συναισθηματικής» μα συνάμα και της ιδεολογικής φόρτισης, όσον αφορά το παραπάνω ζητούμενο, «πλειάδα ελλήνων διανοητών του Μεσοπολέμου» και η ερμηνεία του οποίου μπορεί να ιδωθεί ως φιλοσοφική πρόκληση με βάση τα παραπάνω, τόσο κατά την εν λόγω εποχή, όπως και σε διαχρονικό φιλοσοφικό πλαίσιο. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ιμβριώτης τοποθετεί και χρονικά την εν λόγω θεωρητική-φιλοσοφική αναζήτηση-ενασχόληση, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να ειπωθεί ότι στη «συγκεκριμένη» μελέτη προτάσσονται, τόσο οι έννοιες του «πνεύματος» και της «ύλης», αλλά και του «σώματος», της «ψυχής», όπως και της «μνήμης». Παράλληλα δε υπό αυτήν την έποψη, ο Ιμβριώτης υιοθετεί ως βασικό πρόταγμα την έννοια «της ελευθερίας», την οποία προβάλλει σε μια κατάσταση «αένας αύξησης» των παραπάνω επί του «κόσμου», την οποία και συνδυάζει σημασιολογικά μαζί με το στοιχείο της «δημιουργικής εξέλιξης», που εν προκειμένω προσδιορίζει και προσδιορίζεται από αυτόν τον όλο δυναμισμό «χείμαρρο» επιστημονικής και τεχνικής προόδου, στο πλαίσιο θέασης, διαμόρφωσης και αλληλοπροσδιορισμού αυτής της ίδιας της «ζωής»²⁹⁸.

Τα παραπάνω στοιχεία ενισχύονται, ιδίως αν ληφθεί υπόψη, το γεγονός, ότι κατά την εν λόγω ερμηνεία ο «καθορισμός» απ' τη μια, και η «ελευθερία» απ' την άλλη, παρά τα αντιθετικά στοιχεία που ενδεχομένως αν

²⁹⁷ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία*, 293, 307.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 270, 271, 274, 276, 280, 283, 271 παρ. 1, *Kleine ökonomische Schriften*, σ. 163.

Η σοσιαλιστική, Δ', 72.

²⁹⁸ Π. Νούτσου, «Ένας στοχαστής», εφ. *Τα Νέα*, 27/06/1999.

Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία*, 133, 134.

όχι απόλυτα, χαρακτηρίζουν τις εν λόγω έννοιες, στην εν λόγω κατάσταση - «της ζώης»- «συνυπάρχουν» με αμφίδρομες αλληλεπιδραστικές σχέσεις. Αλληλεπιδραστικές σχέσεις, όπου «η δεύτερη», δηλαδή «η ελευθερία», «νικά τον πρώτο» δηλαδή «τον καθορισμό». Οπότε με βάση τα παραπάνω, μπορεί να ειπωθεί ότι εν προκειμένω, η «ελευθερία» «επιτυγχάνει» και δη με τη συμβολή «της συνείδησης» ως «εξουδετερωμένης»-«ανέκφραστης» «ύλης» -η οποία όμως μας «επιστρέφει» «με ωρισμένη μορφή»- στοιχεία «ενέργειας» που διαμορφώνουν ή θα διαμορφώσουν μέσα απ' την «κίνηση» και την «πράξη», τις σχετικές προϋποθέσεις να καταστήσει με αυτόν τον τρόπο, τα «ζωντανά σώματα» «τελειότερα κι ικανότερα για την ελεύθερη πράξη»²⁹⁹.

Στο εν λόγω έργο, το οποίο αν ιδωθεί και κατ' επέκταση προσδιορίζεται και αντικριστεί θεωρητικά ως φιλοσοφικό πλαίσιο μίας απόπειρας αναφοράς των εννοιών ή και αντίστοιχα των κατηγοριών, που πραγματεύεται ο Ιμβριώτης σχετικά με τον Bergson, μπορεί να σημειωθεί ότι όσον αφορά τη διάρθρωση μα και κατ' επέκταση αυτή καθαυτή τη συγκρότηση του θεωρητικού-φιλοσοφικού «κειμένου» του, ξεκινά με τα «άμεσα» «λεγόμενα» «δεδομένα». Παράλληλα δε σ' αυτό το σημείο, εισδύει σταδιακά στην ανάλυση του «ποιοτικού» σε σχέση με το «ποσοτικό», τη σχέση του ενός με τα πολλά, προβαίνοντας παράλληλα σε ανάλυση του «εγώ», αλλά και αυτής της έννοιας «της ελευθερίας», αναφερόμενος πάντα με κριτική στάση, στις θεωρητικές «απόψεις» του Bergson. Επίσης διατηρεί στις αναφορές του, έστω και σε «πρωτόλεια» μορφή το διαλεκτικό στοιχείο, ενώ καταθέτοντας σε όλα τα επίπεδα την «αμφιβολία» του, μα συνάμα εξετάζοντας και αυτή την φιλοσοφική αμφισβήτηση σε σχέση με «τα διάφορα φιλοσοφικά συστήματα» κι απ' την πλευρά του ίδιου του Bergson, προβάλλει τη θέση-«άποψη» του εν λόγω φιλοσόφου «πως ένα φιλοσοφικό σύστημα είναι» στην ουσία «ένα σύνολο από αφηρημένες έννοιες». Έννοιες που κατά τον Bergson μπορούν να είναι «επικίνδυνα» «πλατιές», όσον αφορά το φιλοσοφικό τους, περιεχόμενο. Μάλιστα το στοιχείο της «επικίνδυνης» «πλατύτητας» στις εν λόγω «έννοιες», ενισχύεται πολύ περισσότερο ανάλογα με την περίπτωση και την αντίστοιχη ερμηνεία, «φτάνοντας» στο σημείο «να χωρούν μέσα τους» πέρα απ' το στοιχείο του «πραγματικού» και καθετί «άλλο δυνατό» μα «κι αδύνατο», αποδυναμώνοντας ακριβώς λόγω αυτής της θεωρητικής-εννοιολογικής «πλατύτητας» την ίδια την αποδεικτική τους³⁰⁰.

Προτάσσει εν προκειμένω ερμηνευτικά ο Ιμβριώτης, μέσω της φιλοσοφικής θεώρησης και ανάλυσης του Bergson, «το πραγματικό», όπως αυτό προβάλλει στη μπερζονική φιλοσοφία και δη με τη συμβολή και υπό την έννοια της «καθαρής διάρκειας» ή του «καθαρού χρόνου», στο πλαίσιο θέασης μίας φιλοσοφικής «αποκάλυψης»-αποκαλυπτικής διαδικασίας, όσον αφορά τη φιλοσοφική πορεία του εν λόγω φιλοσόφου. Παράλληλα κατ' αυτόν τον τρόπο, καθιστά με τη «χρήση» μα και τον τρόπο «χρήσης» και προσέγγισης των παραπάνω φιλοσοφικών σχημάτων, τον «καθαρό χρόνο» όχι απλά «μια εννοιακή αλήθεια», αλλά «μια» γενικότερη «φιλοσοφική αρχή», η οποία θ' αποτελέσει την αναγκαία θεωρητική βάση, για το μπερζονικό θεωρητικό-φιλοσοφικό «οικοδόμημα». Ένα «οικοδόμημα» που δίχως στεγανά -από την «άποψη» των λογικών σχημάτων- «παρουσιάζει» «τον καθαρό χρόνο» ως το «άμεσα» «πραγματικό» στοιχείο, στο οποίο -κατά τον Ιμβριώτη- ουσιαστικά

²⁹⁹ Η φιλοσοφία, 133.

³⁰⁰ Η φιλοσοφία, 5, 6, 133.

«δε χωρεί μέσα στα νοητικά πλαίσια, η βαθύτατη μεταφυσική ουσία για όλα τα όντα και τα πράγματα». Σ' αυτό το σημείο και παράλληλα με την εν λόγω έννοια, προτάσσει και την έννοια «της εξέλιξης» «μέσα στο χρόνο» ταυτόχρονα με τη φιλοσοφική θεώρηση-προσέγγιση της «εννοιολογικής» έποψης «του γίνεσθαι» ως «αδιάκοπης ροής». Αναζητεί δε ο ίδιος «τον οδηγητικό μίτο» «στην αντίληψη» του Bergson, για το «άμεσο πραγματικό» και τις σχέσεις αυτού με «τη μεταφυσική», τόσο μέσα απ' τη θέαση του, -απ' «τα όντα»- λαμβανομένου όμως υπόψη, και του εκάστοτε ρόλου αυτού, «στα πράγματα»³⁰¹.

Άλλωστε είναι γεγονός, ότι αυτό καθαυτό το συνολικό -κι όχι επιμέρους τμήματα αυτού- «έργο» του Ιμβριώτη, διέπεται και χαρακτηρίζεται απ' το στοιχείο του «πραγματικού». Ενός «πραγματικού», το οποίο προβάλλει εν είδει φιλοσοφικής «αντανάκλασης», όσον αφορά «τη δυναμική φορά της πραγματικότητας», εκπεφρασμένο, είτε «με τους «τύπους» της καλλιτεχνίας είτε με τις λογικές έννοιες» πολλώ δε σ' ένα πλαίσιο, «αυστηρότερων» και δη «επιστημονικών» «μελετών», των οποίων όμως αμφοτέρων των «επιπέδων», τόσο της «τέχνης», όσο και της «επιστημονικής γνώσης», η διαδικασία από τον Ιμβριώτη θεωρείται και προσεγγίζεται θεωρητικά και ιδεολογικά απλά ως «ομότροπη». Παράλληλα δε υιοθετεί κατ' αυτόν τον τρόπο, «το «υπερταξικό» κριτήριο της ορθής απόδοσης των πραγμάτων», «κατά το υπόδειγμα του Γληνού» «στον οποίον» και ο Ιμβριώτης, διέβλεπε «μια ομότροπη πορεία» προς την «ιδεολογική ωρίμανση», αν και η «σχέση» αμφοτέρων μπορεί να ιδωθεί μάλλον ως «ανισότιμη». Μάλιστα για την λόγω «σχέση» μπορεί να ειπωθεί ότι στην καλύτερη περίπτωση, μπορεί να ιδωθεί ως κατ' αναλογία «σχέση» «Δασκάλου» και «Μαθητή», μιας και κατά τον Ιμβριώτη, ο Γληνός επέχει θέση προτύπου στη «λαϊκή» -και όχι μόνο- συνείδηση, όπου και «η μορφή του» «προβάλλει «πάντα ολοζώντανη»» και δη σε επίπεδο «λαϊκής» «μνήμης»³⁰².

Είναι ξεκάθαρη λοιπόν, η γενικότερη θεωρητική-«ταξικού» χαρακτήρα απόπειρα -από πολύ νωρίς- απ' την πλευρά του Ιμβριώτη, «να «αποκλείσει»» -ή ακόμα καλύτερα με την έμφαση του συνεχούς- να αποκλείει, «από τον περίβολο», τόσο της διαδικασίας προσέγγισης της «τέχνης», όσο και αυτής καθαυτής «της επιστημονικής γνώσης» με όλα τα συνακόλουθα γνωρίσματα της, το στοιχείο «της μαγικής σκέψης». Θεωρεί δε αυτό ως απόρροια του «νοσηρού υπερρεαλισμού», χαρακτηριστικά στοιχεία που ενυπάρχουν και στο έργο του, για τον Bergson εν είδει εννοιολογικών αναφορών και εν γένει αναλύσεων, μέσω των οποίων και αναδεικνύεται ο βαρύνοντας κατά τον Ιμβριώτη και για την εποχή του, «ρόλος» «της επιστημονικής γνώσης», τόσο υπό την έποψη της «επιστήμης», όσο και από την έποψη της «τεχνικής». Τα παραπάνω στοιχεία, συγκροτούν λαμβανομένου υπόψη και του κομβικού για τον Ιμβριώτη «θεωρήματος της εξέλιξης» (ή της προαγωγής του κόσμου), μία «δυναμικά» εξελισσόμενη «πραγματικότητα», η οποία και θα αποπειραθεί να αναζητήσει κοινωνικές «λύσεις». Οι εν λόγω «λύσεις» θα αναζητηθούν και συνάμα πολλαπλά θα επιδιωχθεί να εκφραστούν, σε επίπεδο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικών συστημάτων με μια «άλλη» δυναμική φορά, και δη «στη συνειδητή έκφραση»-έκφανση αυτή τη φορά «της σημερινής ιστορικής στιγμής», σ' αυτόν καθαυτόν τον «μαρξισμό» ως σύστημα κοινωνικής

³⁰¹ Η φιλοσοφία, 6, 7.

³⁰² Π. Νούτσου, Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 86, 84, «Η ιδεολογική», 389.

Δημήτρη Γληνού, άρθρα 1942-1943», πρόλογος, Γιάννη και Ρόζας Ιμβριώτη, 11.

δικαιοσύνης, ελευθερίας, ισότητας και ανθρωπισμού, στοιχεία που εμπεριέχονται «σ' αυτό το σοσιαλιστικό ιδανικό». Η έκφραση δε «του σοσιαλιστικού ιδανικού» σε επίπεδο «ηθικών κωδίκων» επιτυγχάνεται μέσω του αξιολογικού συστήματος «του νέου ανθρωπισμού», ο οποίος με τη δυναμική του, «ξεδιπλώνει» «προς τα εμπρός» «το ηρωικό στοιχείο του», προσδιορίζοντας εν προκειμένω και κατ' αυτόν τον τρόπο την «ηθική ποιότητα» του «νέου ανθρώπου» και δη σε όλα τα σχετικά επίπεδα, μιας και «η ανθρώπινη ουσία «στην πραγματικότητα της, είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων»». Κατά συνέπεια η «ανθρώπινη ουσία» δε «μπορεί» να ιδωθεί ως «κάτι» το «αφηρημένο» «που ενυπάρχει από τον εαυτό του στο ξεχωριστό άτομο», διαβλέποντας σ' αυτό το σημείο κατ' αυτόν τον τρόπο, και το «αλληλένδετο» της εκάστοτε ηθικής ποιότητας σε σχέση με το αντίστοιχο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό σύστημα, τόσο σε επίπεδο δομών, όσο και σε επίπεδο υπερδομών³⁰³.

Στοιχείο που καθιστά ακόμη πιο ενδιαφέρουσα την τριβή και με το εν λόγω «έργο» (*Η φιλοσοφία του Μπερζόν*), μιας και στην ουσία αυτό καθαυτό συνιστά για τον Ιμβριώτη το φιλοσοφικό-ιδεολογικό μεταίχμιο μετάβασης του, από την εντύπωση του, και τη συγγραφική «παραγωγή» ψυχολογικών μελετών, σε μία συνεχή απόπειρα φιλοσοφικής σύνθεσης. Μιας θεωρητικής απόπειρας σύνθεσης όμως, που παρόλο το συνεχές που τη χαρακτηρίζει, εν τέλει θα παραμείνει «ανολοκλήρωτη» και ενέχουσα το στοιχείο «της αναβολής». Χαρακτηριστικά γνωρίσματα εκπεφρασμένα στην «αγαπημένη» «φράση» του, - μια φράση κατ' ουσίαν «μαρτυρία του ακαδημαϊκού του πάθους για πληρότητα»- μα και σφραγίδα της ολιστικής του, προσέγγισης και θεώρησης, για τον άνθρωπο, τα «πράγματα», και κατ' επέκταση την κοινωνία, τη ρήση «ακόμα δεν είπαμε το όλο», η οποία και σφραγίζει «διανοητικά» το θεωρητικό έργο και τη φιλοσοφική «παραγωγή» του Ιμβριώτη. Παράλληλα δε με αυτόν τον τρόπο, μπορεί να ειπωθεί ότι ο Ιμβριώτης στην ουσία ομολογεί απ' τη μια, τη θεωρητική του «αδυναμία», «εμβαπτίζοντας» όμως ταυτόχρονα το έργο και την οπτική του, στα στοιχεία της συνειδητής αυτό-αμφισβήτησης, αμφισβήτησης και αμφιβολίας³⁰⁴.

Μ' αυτό το «όλο» πραγματεύεται ο Ιμβριώτης, τις θεωρήσεις της εκάστοτε θεματικής, στο σύνολο του έργου του, φιλοσοφικού και μη. Ένα «όλο» που κατέχει για τον Ιμβριώτη, θέση κοσμοθεωρητικής αρχής και βασικού ερμηνευτικού σχήματος ανάλυσης. Ενός ερμηνευτικού-κοσμοθεωρητικού σχήματος ανάλυσης, το οποίο προτάσσεται ως εργαλείο προσέγγισης μα και αποδεικτικής των θεμάτων που θα τον απασχολήσουν, κατά τη διάρκεια της θεωρητικής, -τόσο επιστημονικής, όσο και φιλοσοφικής- του, πορείας με το «όλο» να είναι και το σημείο αναφοράς για τον Ιμβριώτη, από τις ψυχολογικές του, μελέτες, έως τα «ύστερα» «μαρξιστικά δοκίμια». Όποτε η παρουσία του, του εν λόγω στοιχείου στις αναλύσεις του, για τα «άμεσα δεδομένα», «ποσοτικά» και «ποιοτικά» αντίστοιχα, ή για την «ψυχή» και το «σώμα» και κατ' επέκταση, αυτή καθαυτή τη «ζωή», την οποία θα προβάλλει σε συσχετισμό με την «ύλη» στη *Φιλοσοφία του Μπερζόν*, μπορεί να θεωρηθεί ως λογική και αναμενόμενη³⁰⁵.

³⁰³ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85, 86.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 271, 273, 278, 273 παρ. 2, *Die Deutsche Ideologie*, σ. 595.

³⁰⁴ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 87.

³⁰⁵ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία*, 5, 133, 134.

Χαρακτηριστική είναι στο εν λόγω «έργο» και η θεώρηση-ανάλυση του Ιμβριώτη για το δίπολο «ύλη»-«πνεύμα». Ένα δίπολο που αλλιώς ιδωμένο, προβάλλει και ως «σώμα»-«πνεύμα». Σ' αυτό το σημείο η θέση του Ιμβριώτη ως ολιστή, αποτυπώνει την σκέψη του, μα και αυτή καθαυτή την ερμηνευτική-κοσμοθεωρητική προσέγγιση του, κατά τη συγκεκριμένη χρονική-ιστορική στιγμή συγγραφής. Τοποθετεί δε εν προκειμένω «το πνεύμα» αυτό καθαυτό, «μέσα στην ύλη» ως αναπόσπαστο στοιχείο, «μαζί της», να «μάχεται», αλλά και να «συμβιβάζεται» προβάλλοντας ως σημαντικό το γεγονός, ότι αυτό το δίπολο «προχωρεί στη θριαμβευτική» του, «πορεία» με άμεση απόρροια και θριαμβευτικό αποτέλεσμα μεταξύ άλλων «τη δημιουργική εξέλιξη». Μάλιστα σ' αυτό το χρονικό σημείο, θεωρεί ότι η «δημιουργική εξέλιξη» εμπερικλείει την ορμή και τη δύναμη «ενός χείμαρρου ζωής», κάτι που μπορεί να ειπωθεί ότι εκφράζεται ταυτόχρονα με το παράλληλο «άπλωμα» υπό τη μορφή της «αένας αύξησης», των στοιχείων του. Το εν λόγω στοιχείο κατά την παραπάνω θεωρητική έποψη μπορεί να θεωρηθεί ότι συνοδεύεται κι απ' το αναπόσπαστο για τον άνθρωπο -και όχι μόνο- το στοιχείο αυτής καθαυτής «της ελευθερίας», της οποίας και ο Ιμβριώτης υπήρξε ερμηνευτής από διαφορετικές θεάσεις, σε διαφορετικές ιστορικές και χρονικές «στιγμές», «διατηρώντας» όμως πάντα «δίκαια» τον «τίτλο» «του φιλοσόφου της ελευθερίας». Θα «διατηρήσει» δε «δίκαια» αυτόν τον τίτλο, μιας και παρά την όποια φιλοσοφική του «ανασφάλεια», θα παραμείνει από την αρχή έως το τέλος αναζητητής αυτής, μέσα απ' την ερμηνευτική της, θεώρηση-απόδοση³⁰⁶.

Ατενίζει λοιπόν, ήδη την «ελευθερία» ο Ιμβριώτης ως αναγκαίο «κομμάτι» του ίδιου του «κόσμου», μα και ως στοιχείο της ανθρώπινης προσωπικότητας. Ένα στοιχείο, το οποίο προβάλλει -μέσω της σκέψης του Bergson- εν είδει αντιθετικού ζεύγους, σε συσχετισμό με τον «απόλυτο καθορισμό», αποδίδοντας συνάμα στους εν λόγω «αντιθετικούς όρους», στοιχεία αντιθετικής ταυτότητας μέσα από μία τάση συμφιλίωσης των δύο «όρων», χωρίς όμως αυτή η τάση να «σβήνει» τη «διαφορά» ή καλύτερα τις διαφορές τους. Οδηγεί δε κατ' αυτόν τον τρόπο η εν λόγω τάση, μέσα από την παραπάνω θεωρητική έποψη, σε μια απόλυτη ταυτότητα, δίνοντας μου, τη δυνατότητα σ' αυτό το σημείο, να διαβλέψω κατ' αυτόν τον τρόπο, μία ηρακλείτεια αντίληψη-θεώρηση σχετικά με τα αντιθετικά ζεύγη. Ζεύγη «αντιθετικά» για τα οποία θα «ταίριαζε» το απ. 50, του μεγάλου φιλοσόφου της Εφέσου: «Ουκ εμού αλλά του λόγου ακούσαντες ομολογείν σοφόν εστιν έν πάντα είναι» -(«Όχι εμένα αλλά το λόγο ν' ακούσετε και να ομολογήσετε ότι σοφή είναι η ρήση: όλα είναι ένα»)-. Μια ρήση η οποία μπορεί να ιδωθεί αυτή καθαυτή ως προβολή της ολότητας και της πολλότητας σε ενιαίο φιλοσοφικό σχήμα, που μέσα απ' τις αντιφάσεις όμως οδηγεί στο ένα και την ενότητα³⁰⁷.

Άλλωστε είναι γεγονός ο προβληματισμός και η ενασχόληση αυτού του ίδιου του Bergson με τον «πατέρα της διαλεκτικής», όπως είναι γνωστές και οι σχετικές «επιρροές» που είχε δεχτεί κατά καιρούς ο Ιμβριώτης. Στοιχεία που ενισχύονται αν ληφθεί υπόψη, πέρα απ' το στοιχείο αυτής καθαυτής της

³⁰⁶ *Η φιλοσοφία*, 133, 134.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, 87.

³⁰⁷ *Η φιλοσοφία*, 135.

Αντρέα Γεωργίου, *Ηράκλειτος*, 15, 112, απ. (50).

Ηρακλείτου, *Άπαντα*, επιμ. Τάσου Φάλκου-Αρβανιτάκη, επίμετρο Ι. Σ. Χριστοδούλου, Ηράκλειτος, 96, 97, Απ. (50),

«διαλεκτικής», και ο τρόπος που εκδιπλώνεται στη σκέψη του Ιμβριώτη, δηλαδή ως διαφορετικό «δομικά» θεωρητικό-φιλοσοφικό «εργαλείο», που εν προκειμένω αντανακλά κάθε χρονική στιγμή, τους αναβαθμούς φιλοσοφικής και «ιδεολογικής» του «ωρίμανσης», ως θεωρητικού της ελληνικής «Αριστεράς». Μάλιστα το εν λόγω στοιχείο προβάλλει ακόμη πιο χαρακτηριστικό, αν ληφθεί υπόψη το γεγονός, ότι στην περίπτωση του συγκεκριμένου θεωρητικού, «η επίγνωση» σε σχέση με την «κομματική ένταξη» και δη «σε μια περίοδο εθνικών περιπετειών και διώξεων της Αριστεράς» «είχε μάλλον προπορευθεί» αυτής καθαυτής «της μαρξιστικής του κατάρτισης». Όσον αφορά δε στη θεωρητική-αξιολογική του οπτική, μπορεί να λεχθεί ότι διακρίνεται μεταξύ άλλων, σε παράλληλη έκφραση και αυτό καθαυτό το στοιχείο «της αναγνώρισης της κληρονομιάς του αρχαίου κόσμου». Ένα συστατικό ειδοποιό «γνώρισμα» που προβάλλει στη φιλοσοφική έποψη του Ιμβριώτη και τον «κάνει» να «επιζητά» εν τέλει στο «έργο» του, ένα φιλοσοφικό «πάντρεμα» «της κληρονομιάς του αρχαίου κόσμου» με την αντίστοιχη φιλοσοφική-πολιτιστική «παράδοση» και «κληρονομιά», «της νεώτερης Ευρώπης», κάτι που θα επιδιώξει να επιτύχει μέσα απ' το στοιχείο της «επιστήμης» και της κάθετης αντίθεσης του, για καθετί «αντιορθολογικό» ή «μαγικοθρησκευτικό»³⁰⁸.

Με βάση τα παραπάνω, θέτει ο Ιμβριώτης ως απώτερο στόχο την αλήθεια του «νέου κόσμου», μέσα απ' την προβολή του ιδανικού του «νέου ανθρώπου», την αξιολογική θέαση του οποίου και θα «οικοδομήσει» ως επί το πλείστον στο στοιχείο της «ελευθερίας» από την έποψη -πλέον- «της απελευθέρωσης του ανθρώπου», τόσο «από τη φυσική νομοτέλεια», όσο και «από τους κοινωνικούς» και δη «ταξικούς καταναγκασμούς». Παράλληλα δε κατ' αυτόν τον τρόπο, προτάσσει και «την αποκατάσταση του ανθρώπου σαν κοινωνικού», πολλώ δε «σαν ανθρώπινου ανθρώπου» στο πλαίσιο μιας ενδεχόμενης νέας «κοινωνικής κατάστασης» και εν προκειμένω «της κομμουνιστικής» με κομβική και κύρια προϋπόθεση για αυτή τη νέα ολοκληρωμένη μορφή ανθρωπισμού, -δια της οποίας προβάλλει το οραματικό-αξιακό πρότυπο του «νέου ανθρώπου»- την «κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας». Είναι ευνόητο ότι σύμφωνα με την παραπάνω οπτική, το εν λόγω γεγονός θα σημάνει και την αλλαγή, τόσο των αντικειμενικών συνθηκών σε επίπεδο δομών, όσο και αυτής της συνείδησης, των αξιολογικών-ηθικών συστημάτων και της ιδεολογίας σε επίπεδο υπερδομών³⁰⁹.

Μπορεί να ιδωθεί κατά συνέπεια η παραπάνω μελέτη, με βάση τα εν λόγω συστατικά γνωρίσματα της θεωρητικής προσέγγισης και ερμηνευτικής ανάλυσης του Ιμβριώτη, όσον αφορά τη φιλοσοφική θέαση του Bergson απ' την πλευρά του, ως μία «κριτική παρουσίαση του μπερζονισμού». Μία «κριτική παρουσίαση του μπερζονισμού», η οποία αυτή καθαυτή θ' αποτελέσει και το θεωρητικό «μεταβατικό» στάδιο του Ιμβριώτη, που αρχίζει να «καταπιάνεται» πλέον με έννοιες και στοιχεία της επιστήμης του καθόλου, γενόμενος κατ' αυτόν τον τρόπο, ένας «ολιστής» «δημιουργός», αυτής καθαυτής της ανθρώπινης «συνείδησης». Ένας «ολιστής» «δημιουργός», ο οποίος όμως πάντα θα ξεχωρίζει και ως «φιλόσοφος της ελευθερίας», μιας και στο εν λόγω «πρόβλημα» «εστιάζεται» από πολύ νωρίς, ακολουθώντας όμως μία εξελικτική πορεία, όχι κατ' ανάγκη γραμμική, αλλά μάλλον σπειροειδούς χαρακτήρα. Και είναι αυτή η «πορεία» που στο τέλος θα αποδώσει ως

³⁰⁸ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85.

³⁰⁹ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 87.

Γιάννη Ιμβριώτη, *«Σοσιαλιστικός»*, 270

απάντηση του προαναφερθέντος ζητήματος, το μορφικό στοιχείο «της φυσικής», αλλά και της «κοινωνικής» «απελευθέρωσης του ανθρώπου» και δη ιδωμένης υπό τη φιλοσοφική-οραματική θεώρηση του «νέου ανθρωπισμού», ο οποίος δια του «σοσιαλιστικού ιδανικού» και δη υπό την έποψη του συγκεκριμένου, σύμφωνα με τον Ιμβριώτη, «φέρνει μήνυμα ζωής και θερμαίνει τους ανθρώπους», σ' ένα πλαίσιο πραγμάτωσης των προγραμματικών προϋποθέσεων αυτού³¹⁰.

Βέβαια τα παραπάνω στοιχεία πολλώ δε το στοιχείο της «ελευθερίας», όπως και αυτό της ταξικότητας, προβάλλουν όλο και πιο «ξεκάθαρα» σε συνδυασμό όχι απλά με τη «μετάβαση» του, «προς τη φιλοσοφία», αλλά μάλλον μπορεί να ειπωθεί ότι συγκροτούνται ως φιλοσοφικές θεωρήσεις-προσεγγίσεις του Ιμβριώτη, αφότου ο ίδιος «αγκαλιάζει» αυτή καθαυτή την φιλοσοφική προβολή της «μαρξιστικής αλήθειας». Μιας έποψης της φιλοσοφικής «αλήθειας», πτυχές της οποίας θα αναδείξει επιτυχώς «στην τελευταία φάση της συγγραφικής του παραγωγής», η οποία διαμορφώνεται και χαρακτηρίζεται πλέον από το δυναμικό στοιχείο που συνιστούν αυτές καθαυτές «οι ώριμες μαρξιστικές προσπελάσεις» του, που «σφραγίζουν» κατ' ουσία τη «φιλοσοφική» του, «προβληματική». Βέβαια οφείλω σ' αυτό το σημείο να επισημάνω, ότι «η προτίμηση» και δη «το ενδιαφέρον» του Ιμβριώτη, όπως αυτό εκφράζεται και στις «ώριμες μαρξιστικές προσπελάσεις» του, στρέφεται ήδη από πολύ νωρίς, στον «δοκιμακό λόγο». «Στρέφεται» δε στον «δοκιμακό λόγο», μιας και τα «ενδιαφέροντα των μεσοπολεμικών του πραγματειών» θα ορίσουν και θα προσδιορίσουν και την περαιτέρω «ροπή των θεωρητικών του ενασχολήσεων», ακόμα και σ' αυτούς τους «ωριμότερους» αναβαθμούς της θεωρητικής παρουσίας του, ως διανοούμενου³¹¹.

Από τα παραπάνω είναι εμφανές, καθώς αποπειρώμαι να αναλύσω τη φιλοσοφική «μετάβαση» του Ιμβριώτη μέσω της *Φιλοσοφίας του Μπερζόν* στη Φιλοσοφία αυτή καθαυτή ως «επιστήμη», και δη εκείνη την επιστήμη που θεάται κι αναλύει ολιστικά καθετί, τόσο σχετικό με τις υπόλοιπες επιμέρους επιστήμες, μα και με αυτή τη ζωή, αλλά και τα εκάστοτε ανθρώπινα αξιολογικά-θεωρητικά και με συγκεκριμένο ιδεολογικό περιεχόμενο συστήματα-μορφώματα, ότι καλούμε εν προκειμένω, παράλληλα να εξετάσω να διερευνήσω και εν τέλει να προβάλλω, τόσο τις κύριες αφετηριακές φιλοσοφικές θέσεις, καθώς και τις μεθοδολογικές του προσεγγίσεις. Μάλιστα οι παραπάνω θέσεις-θεάσεις, θα εξεταστούν σε συνδυασμό και με το όποιο εκάστοτε φιλοσοφικό-ιδεολογικό περιεχόμενο, όπως αυτό απορρέει κάθε φορά από τον θεωρητικό λόγο του Ιμβριώτη. Παράλληλα δε θα δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στις φιλοσοφικές προσεγγίσεις, τόσο τις αφορώσες τα παραπάνω ζητήματα, σε αγαστή όμως σχέση ανάλυσης-θεώρησης και με τις μετέπειτα προσεγγίσεις του, και δη μέσω της οπτικής του μαρξισμού σε συνδυασμό και με αυτή καθαυτή την «υιοθέτηση της παβλωφικής διδασκαλίας». Στοιχείο που δέον είναι να ληφθεί υπόψη, μιας και αν και είναι αλήθεια ότι ο Ιμβριώτης θα «διατηρήσει» τόσο σε επίπεδο φιλοσοφικής οπτικής, όπως και σε επίπεδο αξιολογικού-αξιακού συστήματος «ορισμένα» στοιχεία της «αρχικής» θεωρητικής του, «θεμελίωσης», τα οποία και θα τον προσδιορίσουν φιλοσοφικά, παρά ταύτα είναι ταυτόχρονα γεγονός, ότι «κάποια στιγμή» θα

³¹⁰ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86, 87.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 263, 271.

³¹¹ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 86, 87.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 10.

αποπειραθεί να «αποκοπεί» εν μέρει ή και εν συνόλω από τα χαρακτηριστικά ειδοποιά γνωρίσματα αυτής της περιόδου³¹².

Μάλιστα ορισμένες έννοιες εξ αυτών, όπως π.χ «η ελευθερία», την οποία ήδη ανέφερα και στην οποία από τα «πρώτα γραπτά του», ακόμα, «εστιάζεται» ο Ιμβριώτης, αργότερα και υπό την έποψη «του σοσιαλιστικού οράματος» μιας «ζέουσας πράξης» που επιζητεί αυτή καθαυτή την «απελευθέρωση του ανθρώπου», μπορεί να λεχθεί ότι θα χρησιμεύσουν εν προκειμένω και στο πλαίσιο προσέγγισης της ανθρωπιστικής ταξικού χαρακτήρα σκέψης του. Στοιχείο που ενισχύεται, ιδίως αν ληφθεί υπόψη, ότι στο «κομμάτι» «των ύστερων δοκιμών του», τόσο το «πρόβλημα της ελευθερίας», -η οποία στο φιλοσοφικό στοχασμό του Ιμβριώτη- «αποκτά» εν τέλει «τη μορφή της απελευθέρωσης του ανθρώπου», -κατέχοντας παράλληλα περίοπτη αξιολογικά θέση στο ιδεολογικό-φιλοσοφικό του οικοδόμημα- αποδίδει ταυτόχρονα το εννοιολογικό της, περιεχόμενο, μάλλον σε συνδυασμό αρμονίας με αυτό καθαυτό το «κομμάτι» της «αναγκαιότητας», της οποίας μπορεί να ιδωθεί ως αναπόσπαστο στοιχείο. Αναπόσπαστο στοιχείο που ο Ιμβριώτης προτάσσει για την επίτευξη της εν λόγω μορφής «απελευθέρωσης», τόσο «από τη φυσική νομοτέλεια», όσο και από «τους κοινωνικούς ταξικούς καταναγκασμούς». Κάτι που προϋποθέτει στο πλαίσιο θέασης του «σοσιαλιστικού ιδανικού» και δη υπό την έποψη, του συγκεκριμένου μαζί «με την αξιοποίηση του κόσμου των πραγμάτων» και την παράλληλη αξιοποίηση κι όχι «αναξιοποίηση» «του κόσμου των ανθρώπων», προτάσσοντας εν προκειμένω ως αναγκαιότητα την κατάργηση του αλλοτριωτικού χαρακτήρα των παραγωγικών σχέσεων και σχέσεων εργασίας, αλλά και αυτής καθαυτής της αλλοτριώσεως ως υφισταμένης σχεσιακής, οικονομικής, κοινωνικής και εν γένει διαδικασίας³¹³.

Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ιμβριώτης, καθιστά αυτή καθαυτή την έννοια της «ελευθερίας», ποιητικό αίτιο και αναγκαία συνθήκη «μαζί». Μάλιστα μπορεί να ειπωθεί ότι η «ελευθερία» στο έργο του, είναι μάλλον ιδωμένη, τόσο από τη θεωρητική οπτική του Engels, αν και προτάσσει ταυτόχρονα, όπως και ο Engels τη φιλοσοφική έποψη του Hegel για την «ελευθερία» ως «κατανόηση της αναγκαιότητας». Μια «κατανόηση» στην οποία ενυπάρχει αυτή καθαυτή «η γνώση» «των νόμων» και των «πραγμάτων», αναζητώντας επ' αυτών, το δυναμικό στοιχείο της «βουλευτικής ελευθερίας» ως «ελευθερίας» «καμωμένης» από «γνώση», θεωρώντας και προβάλλοντας τη «γνώση» «της γνώσης» των εν λόγω «νόμων», σ' αυτό το σημείο, ως κύριο στοιχείο προσδιορισμού της «τύχης» και της ζωής του ανθρώπου. Κατά συνέπεια προβάλλει εν προκειμένω, τη γνωσιμότητα των σχετικών νόμων «φυσικών» και «κοινωνικών», αποβλέποντας παράλληλα στη «δυνατότητα που δίνεται με αυτόν τον τρόπο» προς αξιοποίηση των εν λόγω «νόμων» και «κανόνων», από τον άνθρωπο και τις εκάστοτε κοινωνίες αυτού. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα πάντα κατά τον Ιμβριώτη, «θέτουμε σε ενέργεια» και δη «σύμφωνα με σχέδιο», αυτούς τους «νόμους» «για ορισμένους σκοπούς», επιτυγχάνοντας ν' «αγγίξει» έτσι ο Ιμβριώτης τη θεωρητική «τελειότητα», αλλά συνάμα και την ανθρωπινότητα του σοσιαλιστικού ανθρωπισμού. Αν και βέβαια για το εν λόγω θέμα δε θα μπορούσα παρά ν' αφιερώσω ξεχωριστό κεφάλαιο στο πλαίσιο

³¹² Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 85.

³¹³ Η σοσιαλιστική, Δ', 87.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 266, 267, 271, 274, 267 παρ. 2, *Kleine ökonomische Schriften*, 1955, σ. 98.

εντρύφησης της «σκέψης» του, και δη ως ανθρωπιστή φιλοσόφου, επί της παρούσης διατριβής³¹⁴.

Φυσικά ο Ιμβριώτης στην ίδια μελέτη, αναφέρεται και στα ζητήματα της σχέσης «ψυχής»-«σώματος». Αναλύει δε κατ' επέκταση στο εν λόγω πλαίσιο, τόσο τις μπερξονικές, καθώς και τις δικές του, κριτικές απόψεις για την «αντίληψη» και το «αίσθημα» απ' τη μια, ή την «καθαρή πνευματική» «μνήμη» και τη σχέση της, με τη «σωματική που είναι η συνήθεια» απ' την άλλη. Ενώ δέον είναι να λεχθεί ότι παράλληλα από τη θέση του ερμηνευτή, προτάσσει ως κομβικό-καταλυτικό το ρόλο στις σχέσεις του «σώματος» με τα «άλλα πράγματα» την έννοια της «απόστασης», η οποία σύμφωνα με τον Ιμβριώτη και κατά τη μπερξονική έποψη είναι ουσιαστικά «το μέτρο που κανονίζει τις αμοιβαίες ενέργειες και αντενέργειες» που χαρακτηρίζουν τις σχέσεις του «σώματος» με τα όποια άλλα στοιχεία-πράγματα. Επίσης μπορεί να ειπωθεί ότι ταυτόχρονα προσεγγίζει τα ζητήματα της «μνήμης» και της «ύλης» σ' ένα ορισμένο πλαίσιο αναφοράς. Ένα πλαίσιο σκέψης και φιλοσοφικής θέασης, όπου η «ψυχή» και το «σώμα» προβάλλονται ως ενιαίο κι αδιάσπαστο «όλο», συνοδευόμενες από την αντιθετική φαινομενικά έννοια της πολλότητας, η οποία εμφανίζεται κάτω απ' τη φιλοσοφική «ομπρέλα» της «συμφιλίωσης». Εν τέλει προβάλλει αυτή καθαυτή η πολλότητα ως ενότητα, δηλαδή το αντίθετο της, αναδεικνύοντας με τρόπο «ανοιχτό» μία λογική σύνθεσης και διαλεκτικής προσέγγισης των πραγμάτων, έστω και στην ηρακλείτεια μορφή αυτής³¹⁵.

Βέβαια, τόσο για τον Bergson, αλλά και για τον Ιμβριώτη και δη από τη θέση του ερμηνευτή του, υπάρχουν απλά, αντιθετικά μα με τρόπο συνθετικό, σχετιζόμενα δίπολα. Μάλιστα σ' αυτό το σημείο, προτάσσονται ως βασικά αντιθετικά δίπολα, η ύλη-σώμα και το πνεύμα, ο Θεός κι η πλάση, η δύναμη κι η ενέργεια κ.α, ενώ είναι χαρακτηριστική η «άποψη» του Ιμβριώτη, για την ύπαρξη ενός «λειτουργικού δυϊσμού», όσον αφορά στην περίπτωση του δίπολου Θεού-πλάσης. Ενός δίπολου που προβάλλει μ' έναν πρώτο σχηματικό φιλοσοφικό-θεολογικό τρόπο επέκτασης, αιτίου-αιτιατού, όπου όμως «οι δυο όροι» του εν λόγω δίπολου «χωρίζονται μα και σχετίζονται» «δημιουργικά», μιας και «θα μπορούσαμε να ειπούμε» κατά την εν λόγω ερμηνεία, ότι «ο Θεός κι οι κόσμοι συνέχονται». Μάλιστα στη συνέχεια θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι όντας «ο Θεός», ιδωμένος «να διαφέρει», «απ' αυτούς τους κόσμους στην ουσία του» και δη «με δυναμικό κι όχι» «στατικό τρόπο» προβάλλει -εν προκειμένω- το στοιχείο της δυναμικής επί των «κόσμων», ακόμη και στην υπερβατικότητα αυτού καθαυτού του Θεού. Ενός Θεού, τον οποίο ο ίδιος ο Bergson, «τοποθετεί» κατά τον ερμηνευτή του, σ' ένα πλαίσιο μιας «πανθεϊστικής», αν και «όχι αυστηρής πανθεϊστικής αντίληψης», μιας άλλης έποψης-θέασης «για ένα Θεό δημιουργό» παρά τη «μπερξονική διδασκαλία για το «τίποτα» ή το «μη όν»³¹⁶.

Είναι δε γεγονός, ότι η εν λόγω μελέτη παρά τις όποιες «αδυναμίες» της, έχει φιλοσοφικό ειρμό, σύνδεση, συνθετικό χαρακτήρα, μα και συνέχεια μεταξύ των «τμημάτων» αυτής, «έστω» κι αν μπορούν συγχρόνως να «σταθούν»-ιδωθούν παράλληλα και ως αυτοτελείς φιλοσοφικές -«δοκιμιακού» χαρακτήρα- προσεγγίσεις-«ενότητες». Παράλληλα δε είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρων ο τρόπος που συνδέει ο Ιμβριώτης, το «ποιοτικό» και το «ποσοτικό» στοιχείο

³¹⁴ ΚΜΕ, «Δεκαήμερο», Γιάννη Ιμβριώτη, «Η έννοια», 3.

³¹⁵ Γιάννη Ιμβριώτη, *Η φιλοσοφία*, 70, 71, 77, 78, 84.

³¹⁶ *Η φιλοσοφία*, 291, 292, 292, παρ. 1.

με την «σχετική» αντίθεση μεταξύ «ψυχικού» και «υλικού» «κομματιού», προβάλλοντας «το πρώτο» σύμφωνα με την κατά Bergson αντίληψη, ως «καθαρή διάρκεια» και το «δεύτερο» ως «περιέχον» το στοιχείο της «έκτασης», θεωρώντας όμως εν τέλει «αδύνατο» «τον απόλυτο δυϊσμό»-χωρισμό των εν λόγω στοιχείων. Και προτάσσει ετούτο το στοιχείο του «αδύνατου» σε μια σχέση «απόλυτου δυϊσμού»-χωρισμού, μιας και κατά την «άποψη» του, ιδίως για τα «μνημονικά φαινόμενα», η «λύση», θα αναζητηθεί -μαζί με την ερμηνεία του, επί του Bergson, για τα εν λόγω «φαινόμενα»- στη «διδασκαλία της παραλληλίας», η οποία κατά τον Ιμβριώτη, πέρα από «πολύ βολική για την επιστημονική ψυχολογία», «προκρίνεται» μάλλον σε σχέση με άλλες «θεωρίες» και ως «ικανή να λύνει τις δυσκολίες». Κατ' αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται ο Ιμβριώτης, με βάση τις θεωρητικές του αφετηρίες και δη σε άμεση συσχέτιση και με τις μεθοδολογικές του, προσεγγίσεις, ως ένα «ανοιχτό μυαλό» σε «αναζητήσεις» απ' τη μια, με ορισμένες όμως εκλεκτικιστικές φιλοσοφικές «παρεκτροπές» σε κάποια σημεία απ' την άλλη. Βέβαια καταλήγει -κι αυτό είναι σημαντικό- να «διαβάξει» κι αυτή τη θεωρία-«διδασκαλία της παραλληλίας» με τρόπο κριτικό και αναπτύσσοντας μέσα απ' αυτή, ταυτόχρονα το δυναμικό φιλοσοφικό «εργαλείο» της «διαλεκτικής», ανάλογα με τους αναβαθμούς φιλοσοφικής και «ιδεολογικής», «ωρίμανσης» του³¹⁷.

Ασφαλώς αν και ο Ιμβριώτης στο εν λόγω σημείο, αφετηριακά θεωρεί ότι «το ψυχικό διαφέρει» και δη «ολωσδιόλου», όπως τονίζει «εμφατικά», «από το υλικό», ταυτόχρονα διαβλέπει και μάλιστα αρχικά στο «πρώτο» «καθαρή διάρκεια» και αντίστοιχα σημειώνει για «το δεύτερο», ότι «έχει έκταση», στοιχεία τα οποία μας υπενθυμίζουν τη φιλοσοφική διαφοροποίηση-αντίθεση «ποιοτικού»-«ποσοτικού». Μια αντίθεση-διαφοροποίηση που επιβεβαιώνει τα παραπάνω, μιας και «το πρώτο» στοιχείο δηλ. η ψυχή ή το «ψυχικό» «είναι ποιοτικό», ενώ «το άλλο» -εννοεί το σώμα ή το υλικό σκέλος- είναι «ποσοτικό». Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορεί να ειπωθεί ότι τα εν λόγω στοιχεία-αντιθετικά δεδομένα, συνιστούν -αρχικά- στοιχεία διαφορετικά, τα οποία όμως τελικά ο Ιμβριώτης θα καταλήξει ότι παρά τη δυϊστική σχέση τους, -σχέση λειτουργικού μα και ειδολογικού χωρισμού- μάλλον συνυπάρχουν και ενυπάρχουν το ένα μέσα από το άλλο. Θεωρεί δε στην ουσία «αδύνατο» τον «απόλυτο δυϊσμό» κι αναζητεί τη λύση του ζητήματος στη «συνάντηση» «πνευματικού» και «υλικού» στοιχείου, μιας και «η ψυχή και το σώμα» αν και ενδεχομένως κατά τον Ιμβριώτη μπορεί «να χωρίζονται», μπορούν παράλληλα και να «πλησιάζουν» μέσω της «διαλεκτικής» της σύνθεσης δια των αντιθέσεων παρά το γεγονός, το οποίο δέον είναι να αναφερθεί ότι η «ύλη» για τον Bergson στην αλληλεπιδραστική-«διαλεκτική» σχέση της, με το «πνεύμα», αντιμετωπίζεται ως στοιχείο επιβαρυντικό του πνεύματος, μιας και σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεώρηση, «η ύλη βαραίνει το πνεύμα», ενώ κατά την ίδια οπτική, «η ψυχική εμπειρία παραμορφώνεται» και δη «από την προσήλωση μας στα εξωτερικά πράγματα»³¹⁸.

Αντίθετα ο Ιμβριώτης θα θεωρήσει το «σωματικό» στοιχείο στον άνθρωπο, εκείνο το αναγκαίο πρωτεύουσας σημασίας μέσο, υπό την έννοια του φυσικού «δοχείου», μέσω του οποίου και «μέσα» στο οποίο, «φανερώνεται» «το ψυχικό». Παράλληλα δε για έναν ανθρώπινο «οργανισμό», θεωρεί ότι «η

³¹⁷ *Η φιλοσοφία*, 64, 65, 66, 67.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84.

³¹⁸ *Η φιλοσοφία*, 64, 65.

ατομική συνείδηση» συνιστά εκείνο το υπερβατικό, τρόπον τινά στοιχείο, που «δένεται» με αυτή καθαυτή την υλική-σωματική υπόσταση, με τη δυναμική δύναμη ανάλογα με τις εκάστοτε αντικειμενικές συνθήκες, ώστε να φτάνει στο σημείο, τόσο να «επηρεάζει» τον εν λόγω «οργανισμό», μα και με την αντίστροφη δυνατότητα να «επηρεάζεται απ' αυτόν», «καταγγέλλοντας» ουσιαστικά στο τέλος της σκέψης του, το δυϊστικό χωρισμό «ύλης»-«πνεύματος». Εν τέλει με βάση τα παραπάνω, μπορεί να ειπωθεί ότι προσεγγίζει μάλλον ολιστικά το ανθρώπινο όν, χωρίς όμως στιγμή να παραβλέψει το ρόλο του, ως ερμηνευτή ενός μεγάλου φιλοσόφου, ενώ επιμένει στην ταυτόχρονη προβολή των θέσεων-«απόψεων» του Bergson σε αρμονική συμπαρουσίαση με τις κριτικές του, σκέψεις και φιλοσοφικές αμφιβολίες, πάντα όμως με το στοιχείο του σεβασμού προς ένα μεγάλο. Ενώ παράλληλα θα μπορούσε εν προκειμένω να λεχθεί ότι σ' αυτό το στάδιο, ο Ιμβριώτης, ουσιαστικά διεισδύει ταυτόχρονα στις παρυφές του φιλοσοφικού λόγου και στις απαρχές του φιλοσοφικού στοχασμού. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορεί να ειπωθεί ότι επιτυγχάνει μία κριτικού χαρακτήρα ερμηνεία του Bergson, με την παράλληλη προβολή δικών του φιλοσοφικών θέσεων κι «απόψεων», ενώ αξιοποιεί ταυτόχρονα τις ήδη υπάρχουσες «επιστημονικές» αντιλήψεις, σ' ένα «πάντρεμα» με τις αρχές της διαλεκτικής μεθόδου ως ερμηνευτικού-φιλοσοφικού σχήματος και κομβικού σημείου αναφοράς κι ανάλυσης στοιχείων-μερών της ζωής, της φιλοσοφίας, αλλά και της επιστήμης ως καθαυτά στοιχεία μα και ως αλληλεπιδρώντα με διαλεκτικό τρόπο σύνολα. Βέβαια με την εν λόγω οπτική, παράλληλα αναγνωρίζει, τόσο στα επιμέρους στοιχεία, αλλά και στα εκάστοτε σύνολα, σε όλα τα παραπάνω επίπεδα, το αναμφίβολα αναγκαίο στοιχείο της διαφοροποίησης αυτών, άλλοτε ως προς το «ποιοτικό» κι άλλοτε ως προς το «ποσοτικό» κατηγορικό σχήμα προσέγγισης³¹⁹.

Ακόμα και λίγο παρακάτω που αναφέρεται ο Ιμβριώτης στη σχέση αντίληψης-αισθήματος, κι όπου η ανάλυση θυμίζει τις «καθαρά» ψυχολογικές μελέτες, δεν παύει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να θέτει σημαντικά και ουσιώδη φιλοσοφικά προβλήματα και αντιθέσεις, χωρίς να ξεφεύγει όμως από τη «λογική» μιας αυστηρής, μα συνάμα και κριτικής παρουσίας κι ερμηνείας της μπερζονικής θεώρησης. Μάλιστα ως χαρακτηριστικότερη μπορεί να ιδωθεί η αναφορά στις αφετηρίες και τις «πίστεις», τόσο του «υλισμού», όσο και της «πνευματοκρατίας». Και εν προκειμένω ως «πνευματοκρατία» αποκαλεί τον εγγελιανού τύπου ιδεαλισμό, όπου «σύμφωνα μ' αυτόν» -δηλαδή τον «υποθετικό» οπαδό της πνευματοκρατίας- όπως σημειώνει στο πλαίσιο θέασης της αναφοράς του, επί της πνευματοκρατικής αντίληψης για τον κόσμο, «το ουσιαστικό», το κύριο στοιχείο και δημιουργό αίτιο αυτού «είναι το πνεύμα» και κατά συνέπεια «τα φαινόμενα που παρουσιάζονται στη συνείδηση είναι» κατά την εν λόγω αντίληψη, «καθαρά ψυχικά και προβάλλονται προς τα έξω». Θεωρεί δε κατ' αυτόν τον τρόπο ο ιδεαλισμός κι οι προσεγγίσεις του, τον «κόσμο γύρω μας» ένα σύνολο «από τέτιες πνευματικές εικόνες»³²⁰.

Αντίθετα απ' την άλλη πλευρά, ο υλισμός «άτεγκτος» και συνεπής στη θεώρηση και χρήση των φιλοσοφικών ορθολογικών «εργαλείων», «δεν πιστεύει διόλου στα θαύματα» -πράγμα άλλωστε «λογικό» κι αναμενόμενο- ενώ απ' την άλλη, θεωρεί «πως η συνείδηση κι οι λειτουργίες της, είναι «απλά επιφανόμενα της ύλης»». Σ' αυτό το σημείο, ως ουσία της εν λόγω

³¹⁹ *H φιλοσοφία*, 64.

³²⁰ *H φιλοσοφία*, 66.

κοσμοαντίληψης, προβάλλει και είναι «η ύλη» υπό την έποψη του «πραγματικού», ταυτόχρονα δε στην ίδια κοσμοθεωρία «το πνεύμα» δεν συνιστά παρά «μια απλή έκφραση»-έκφανση της ύλης, μιας και «το πνεύμα» προβάλλει ως «μέρος» ενός συνόλου «δεδομένων» του «υλικού» φάσματος. Παράλληλα στο ίδιο επίπεδο ανάλυσης-προσέγγισης, με αφετηριακό στοιχείο τον υλισμό, ο Ιμβριώτης θα κάνει λόγο για τη λειτουργία «της μοριακής κίνησης» και της σχέσης της, εν είδει «ερεθίσματος» μέσω μιας κάποιας μορφής «φωσφορισμού», ο οποίος προτάσσεται αυτός καθ'αυτός και δη δυναμικά, ως και υπό την έποψη της «ψυχικής εικόνας», όπου με τη δυναμική και εν γένει ικανότητα των αισθήσεων, «το νευρικό σύστημα» εν προκειμένω καθίσταται ικανό να λειτουργήσει με βάση τους εκάστοτε «εξωτερικούς φυσικούς ερεθισμούς», είτε σε επίπεδο «όρασης», είτε σε επίπεδο «ακοής», είτε με την ικανότητα άλλων αισθήσεων, «διεγείροντας» ουσιαστικά «τον εγκέφαλο» και «προκαλώντας»-επιτυγχάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, την εν λόγω «εικόνα» και δη υπό την έποψη «ωρισμένης εντύπωσης»³²¹.

Βέβαια στις φιλοσοφικές αναφορές του, στην αντίθεση «υλισμού»-«πνευματοκρατίας», δεν παραλείπει ν' αναφερθεί και στη «διδασκαλία της παραλληλίας». Μάλιστα με την εν λόγω «διδασκαλία», στην ουσία προσπαθεί να «συμβιβάσει» σε επίπεδο εννοιολογικής κυριαρχίας, τους δύο μεγάλους φιλοσοφικούς «αντιπάλους» και «υποστηρίζει πάλι πως το πνεύμα κι η ύλη είναι δυο παράλληλα φαινόμενα, όπως λ.χ οι δυο πλευρές μιας καμπύλης ή σαν ένα κείμενο που είναι γραμμένο σε δυο διαφορετικές γλώσσες». Καταδεικνύει εν προκειμένω με αυτή του, τη θεώρηση, και δη κριτικά και με μεθοδολογικά διαλεκτικό, τρόπο, τον υλισμό και τον ιδεαλισμό ως τις δύο όψεις ενός ενδιάμεσου-«μεσοβέζικου», χωρίς όμως δυναμική, φιλοσοφικού σχήματος, όπως το σχήμα της «παραλληλίας» και δη, σ' ένα πλαίσιο «απόλυτης συνύπαρξης», ελλείπει και της παραμικρής αντίθεσης-«αντίστασης». Ενός φιλοσοφικού-ερμηνευτικού σχήματος, όπου στην ουσία προτάσσει μια φιλοσοφική θέαση συνύπαρξης, χωρίς πρωτεία, του πνεύματος και της ύλης, που όμως αναγνωρίζοντας την παράλληλη ύπαρξη του πνεύματος σε σχέση με την ύλη απ' τη σκοπιά του ιδεαλισμού, στην ουσία «βάζει» στο εν λόγω σύστημα, τον ιδεαλισμό απ' το «παράθυρο», μέσω μιας «βολικής», «για την επιστημονική ψυχολογία» «θεωρίας». Μιας «θεωρίας» η οποία όμως παραλείπει και παραβλέπει εντελώς το στοιχείο της ύπαρξης κάποιου «δεσμού» «ανάμεσα στον εγκέφαλο και στην ψυχή», αν και η μπερζονική αντίληψη διαβλέπει ως αναγκαία την ύπαρξη ενός δεσμού-συνδετικού κρίκου ψυχής-εγκεφάλου. Παράλληλα η ίδια αντίληψη θεωρεί πως το εν λόγω ζεύγος, «σχετίζεται μ' έναν ιδιαίτερο διαφορετικό τρόπο» κι όχι με σχέση κυρίαρχου και κυριαρχούμενου στοιχείου, με στοιχεία «αντιγραφής» κι απόλυτης «απόκρισης» του ενός ως προς το σύνολο των «λεπτομερειών» «του άλλου»³²².

Στη συνέχεια μετά τις παραπάνω φιλοσοφικές «νύξεις» κι εύστοχες διαφοροποιήσεις, στο πλαίσιο της αντίθεσης υλισμού-ιδεαλισμού, μα και της «συμφιλιωτικής» προσέγγισης της «διδασκαλίας της παραλληλίας», ο Ιμβριώτης όντας κατά μία έποψη, ήδη «υλιστής», και θεωρώντας ότι οι διάφορες «ενέργειες κι αντενέργειες όλων των στοιχείων του κόσμου γίνονται με σταθερούς νόμους που εξακριβώνουν οι φυσικές», όπως σημειώνει «επιστήμες», προβαίνει στην αποδοχή της εν λόγω σκέψης και στο θέμα των «εικόνων» και

³²¹ Η φιλοσοφία, 66.

³²² Η φιλοσοφία, 66, 67.

του «εγκεφάλου» γενικότερα. Σ' αυτό το σημείο θα επιμείνει, μιας και διαβλέπει στην περίπτωση του εγκεφάλου αυτού καθαυτού «μια εικόνα». Στην ουσία εν προκειμένω, διαβλέπει και στον εγκέφαλο αυτό καθαυτό το «μέρος», τοποθετώντας για την ακρίβεια «τον εγκέφαλο» κατά την αντίληψη του, στη θέση ενός οργάνου σημαντικού μεν, που δεν παύει όμως να συνιστά «ένα μέρος του συνόλου που ονομάζουμε υλικό κόσμο». Έναν «κόσμο» («υλικός»), ο οποίος βρίσκεται σε σχέση δυναμικής αλληλεπίδρασης, μα και εξάρτησης με τον υπόλοιπο «κόσμο» της ύλης, μιας και αν «εξαφανιστεί» «ολόκληρος ο κόσμος» «μαζί του» υπό την έννοια του μέρους, «χάνεται» κι ο εγκέφαλος. Βέβαια δεν παραβλέπει πως «αυτό το όργανο» μπορεί δυνητικά ή και πραγματικά «να «περιέχει» όλες τις άλλες εικόνες», υπό την έννοια ότι αυτό «τις γεννά» ή έχει τη δύναμη-δυνατότητα ν' «ανταποκρίνεται σ' όλες τις λεπτομέρειες τους». Στοιχείο που ενισχύεται αν ληφθεί υπόψη το γεγονός, ότι ο εγκέφαλος αποτελεί ένα «όργανο» με δυνατότητες παρέμβασης και δράσης, σε συνδυασμό με το σώμα ως «ένα αυθόρμητο κέντρο» που «μπορεί να διαλέγει τον τρόπο που θα ενεργήσει» κάθε φορά ως προς τον εξωτερικό κόσμο και τις εν γένει εικόνες που «στρέφεται» «κι εξετάζει» «κάθε στιγμή». Παρά ταύτα εν τέλει ο Ιμβριώτης καταλήγει ότι οι εν λόγω «εικόνες», προβάλλουν ως «εικόνες» μέσα στην «εικόνα», μπορεί δε να ιδωθεί αυτός καθαυτός «ο ίδιος ο εγκέφαλος» ως «μια εικόνα» και δη σε συσχετισμό με «όλες» εκείνες τις «εικόνες» που «περιέχει» ως απόρροια των αντίστοιχων ερεθισμάτων, σε σχέση δυναμικής αλληλεπίδρασης και εξαρτησιακής σχέσης από και με το εν λόγω «όργανο»³²³.

³²³ *Η φιλοσοφία*, 66, 67, 68, 69.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

IV.Ο «Νέος»-Σοσιαλιστικός Ανθρωπισμός

1)Ένας ανθρωπιστής μαρξιστής φιλόσοφος

Είναι αλήθεια ότι ο Ιμβριώτης υπήρξε ένα πνευματικό κεφάλαιο, το οποίο όμως λόγω συγκεκριμένων καταστάσεων και εν προκειμένω λόγω της «πολιτικής συγκυρίας» «με τη μετεμφυλιακή ανασύνταξη των δυνάμεων της Αριστεράς», δε θα μπορέσει να αναδείξει και να αξιοποιήσει ανάλογα τις θεωρητικές του, δυνατότητες. Μιας «Αριστεράς» της οποίας παρά ταύτα υπήρξε ένας σημαντικός θεωρητικός και κατά την έποψη-προσέγγιση του παραδοσιακού χώρου-φορέα αυτής (ΚΚΕ), ένας «αξέχαστος δάσκαλος», «ένας φωτισμένος στοχαστής», για τον εν λόγω χώρο, μα συνάμα κι ένας «λαϊκός αγωνιστής», ιδιότητες που μπορούν ως ένα σημείο, πέραν μεταφυσικών προεκτάσεων, να του αποδοθούν, λαμβάνοντας υπόψη και την «επίγνωση» που χαρακτήριζε τον Ιμβριώτη «ότι η κομματική ένταξη δεν αρκεί για τη μαρξιστική κατάρτιση, ιδίως σε εποχή όπου θραύεται η παγερή ακινησία των κωδικοποιήσεων της». Όλα τα παραπάνω συνέβαλλαν και «δεν επέτρεψαν στον Ιμβριώτη» παρόλη «τη δραστηριότητα και τη δημιουργική του εργασία» που «τη χαρακτήριζε η μεγάλη αγάπη για την αλήθεια, η επιστημονική ευσυνειδησία και η σεμνότητα», «να πορευθεί από τις δοκιμές στην ώριμη φιλοσοφική σύνθεση» ή καλύτερα όλο το παραπάνω πλαίσιο, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι έδωσε τη δυνατότητα στον Ιμβριώτη, να δει μία απ' τις πολλές όψεις της μαρξιστικής φιλοσοφικής σύνθεσης, μιας φιλοσοφικής σύνθεσης όμως «ανολοκλήρωτης» παρά το ώριμο πνεύμα της εποχής³²⁴.

Βέβαια σ' αυτό το σημείο, δεν πρέπει να παραλείψω, πέραν όλων των ως άνω αναφερομένων στο «θέμα» της αποτροπής μιας «ώριμης φιλοσοφικής σύνθεσης» στο πρόσωπο του Ιμβριώτη, ακόμα έναν σημαντικά αποτρεπτικό φιλοσοφικό και εν γένει θεωρητικό παράγοντα. Κι ο εν λόγω παράγοντας αφορά «το αντικείμενο των σπουδών του και των μεσοπολεμικών του συγγραμμάτων, την ψυχολογία», τουλάχιστον υπό τη μορφή που την «υπηρέτησε» αρχικά. Αφορά εν προκειμένω την ψυχολογία ως παράγοντα αποτρεπτικό της φιλοσοφικής «εμβάθυνσης», από την οποία «ακόμα, άλλωστε, δεν είχε αποδεσμευθεί», «μολονότι κι εδώ επιβάλλεται» κατόπιν ενός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος, «η «διαλεκτική» ανατοποθέτηση της προβληματικής της με την υιοθέτηση της παβλωφικής διδασκαλίας», στοιχείο που χαρακτηρίζει και τη θεώρηση και κατ' επέκταση σχολή-τάση της επιστήμης της ψυχολογίας, από τους μαρξιστές επιστήμονες της εποχής. Αν και στην περίπτωση του Ιμβριώτη, είναι διακριτή εν είδει παραλληλίας, από ένα σημείο και μετά, η συνύπαρξη ουσιαστικά μίας πρωτόλειας παβλωφικής και εν γένει μαρξιστικής θεώρησης, με μία αντίστοιχη παρουσία στοιχείων του «όλου» και της ψυχολογίας της μορφής³²⁵.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, δεν πρέπει να θεωρηθεί «παράξενο που ο Ιμβριώτης έβλεπε στον Γληνό μιάν ομότροπη πορεία στην ιδεολογική ωρίμανση». Κάτι που αντικατοπτρίζει και το βαθμό ιδεολογικής ωρίμανσης και της ελληνικής Αριστεράς, καθώς «και μια παρόμοια συναγωγή της

³²⁴ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 12, 13, 14.

³²⁵ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85.

καρποφορίας της, ανολοκλήρωτη και περιορισμένη σε σχεδιασμούς που συνεχώς αναβαλλόταν η εκτέλεση τους» και δη μιας καρποφορίας «αποσπασματικής», τόσο βέβαια στο πρόσωπο του Ιμβριώτη, όσο και άλλων διανοούμενων «ομότροπης πορείας» με αυτόν, π.χ. Γληνός όπως ήδη ανέφερα. Ασφαλώς μέσα απ' την εν λόγω «πορεία» αυτή καθαυτή, δέον είναι να ειπωθεί ότι «υπήρξαν» και «στιγμές που αξίωναν τον «δημιουργικό διάλογο» του εγχώριου στοχασμού με τη «συνειδητή έκφραση της σημερινής ιστορικής στιγμής» τον μαρξισμό». Κι ένας από τους εν λόγω θεωρητικούς που έφτασαν σε ορισμένες συγκεκριμένες χρονικές-ιστορικές «στιγμές» της «πορείας» τους, να διεκδικήσουν μια τέτοια συνεισφορά, όσον αφορά στην εν Ελλάδι Αριστερά της εποχής και αυτόν το μαρξιστικό φιλοσοφικό-θεωρητικό λόγο, υπήρξε και ο Ιμβριώτης³²⁶.

Είναι δε γεγονός, ότι ο Ιμβριώτης αντικειμενικά «αφιέρωσε», όπως και ο Γληνός, «μεγάλο μέρος της διανοητικής του ικμάδας» «στην απόκρουση των «πνευματικών μορφών» αντίδρασης», με ελληνική ή ξένη προέλευση». Πράγμα που επέφερε «και σ' αυτήν την περίπτωση», «άμεσες επιπτώσεις στην εγχώρια πολιτιστική σκηνή», ενώ σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί ότι ασχολήθηκε και με αρκετές «βιβλιοκρισίες έργων ομοϊδεατών του», χωρίς όμως να παύει να ασχολείται σποραδικά και με τη «σύνθεση μικρών δοκιμίων με θέματα επιστήμης και τέχνης». Όσον αφορά δε στο πεδίο της «καλλιτεχνίας», δέον είναι να λεχθεί ότι κατά τον Ιμβριώτη, «υγιές και επομένως «γνήσιο» είναι ό,τι «αντανακλά» με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο «τη δυναμική φορά της πραγματικότητας». Σ' αυτό το σημείο θα μπορούσα να αποπειραθώ να ορίσω τα εν λόγω στοιχεία-κριτήρια, τόσο σε επίπεδο ««τύπων» καλλιτεχνίας», «είτε» υπό την έποψη «των λογικών εννοιών, χωρίς αυτό να υπονοεί ότι η «αληθινή» τέχνη και η επιστήμη ολισθαίνουν σε μια «ταξική ιδεολογία»». Εμβαπτίζει εν προκειμένω ουσιαστικά τη θεώρηση του, με το «υπερταξικό κριτήριο της ορθής απόδοσης των πραγμάτων». Ένα ακόμα στοιχείο που υποδηλώνει σε πολλαπλά επίπεδα «την ομότροπη» «πορεία» του, σε σχέση με το Γληνό, καθώς και τη στενή ιδεολογική, έστω και ανισότιμη σχέση του Ιμβριώτη μ' αυτόν³²⁷.

Κατ' αυτόν τον τρόπο και «με την προσκόλληση στη μορφή του Γληνού», μια μορφή που είχε συνδέσει την «τύχη» της, με το γλωσσικό και εν γένει το εκπαιδευτικό και εθνο-κοινωνικό ζήτημα του κινήματος του δημοτικισμού και τις προσπάθειες μεταρρύθμισης του. Μια μορφή που «προβάλλει «πάντα ολοζώντανη στη μνήμη του λαού»». Όσον αφορά εν προκειμένω τη διάνοηση, και κατ' επέκταση τη διανοητική παραγωγή-«καρποφορία» της εν λόγω περιόδου, θα πρέπει να επισημανθεί, ότι έλλειπει «οδηγών» «με άρτια μαρξιστική σκέψη», μιας και προσωπικότητες διεθνούς πνευματικού κύρους είχαν ήδη «διασυνθεί», (περίπτωση Lukács)· οι εν Ελλάδι εκπρόσωποι του μαρξισμού ως μεθόδου, θεωρίας και κατ' επέκταση ιδεολογίας, μεταξύ άλλων και ο Ιμβριώτης, «αρκούνταν στην αξιοποίηση εγχειριδίων και δημοσιευμάτων ρουτίνας» μεταφράσεων «από τα ρωσικά» «των εκδόσεων» «Dietz, της DDR» και μερικές φορές «από το επίσημο φιλοσοφικό της περιοδικό» την «Pensée». Χαρακτηριζόμενοι και εν προκειμένω ο Ιμβριώτης, από αδυναμία συγκρότησης μίας «συνεκτικής θέσης», η οποία θα μπορούσε και να «εκφράσει» «την πνευματική του ωριμότητα», αποδίδοντας ταυτόχρονα

³²⁶ Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 85.

³²⁷ Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 86.

εν τοιαύτη περιπτώσει το στοιχείο της εδραίωσης στο λόγο της εν Ελλάδι διανοήσης της Αριστεράς³²⁸.

Δεν θα κατορθώσει εν προκειμένω ο Ιμβριώτης «να επεξεργασθεί μια συνεκτική θέση που να εκφράζει την πνευματική του ωριμότητα», όπως θα άρμοζε σ' αυτόν ν' ανταποκριθεί, παρά το γεγονός, -βέβαια- ότι πέραν του «αποσπασματικού» χαρακτήρα, η πνευματική συνεισφορά-«καρποφορία» του Ιμβριώτη κατά συγκεκριμένες χρονικές-ιστορικές «στιγμές», μπορεί να ιδωθεί ότι όντως «αξίωνε τον «δημιουργικό διάλογο» στον «εγγώριο στοχασμό», πάντα σ' ένα πλαίσιο «έκφρασης», αλλά και ιστορικής-υπηρετήσης-δράσης «της σημερινής ιστορικής στιγμής», αυτού καθαυτού του «μαρξισμού». Του «μαρξισμού», ο οποίος και αποτέλεσε τόσο για τον Ιμβριώτη, όπως και για τους υπόλοιπους «σύγχρονους» του, διανοούμενους, όχι μόνο το «φιλοσοφικό εργαλείο» θεώρησης και ανίχνευσης του Κόσμου σε όλα τα σχετικά επίπεδα, αλλά και το όραμα ενός ιδανικού Κόσμου που προβάλλει με τη δύναμη της αλήθειας κι όπου ο «άνθρωπος» μπορεί να ιδωθεί μόνο «σαν άνθρωπος». Μια οπτική ιδωμένη σ' ένα πλαίσιο εν προκειμένω, όπου απουσιάζει το στοιχείο της «αλλοτρίωσης», τόσο σε σχέση με την αλήθεια, όπως και αναφορικά με τις «σχέσεις» αυτές καθαυτές που διέπουν την καθημερινότητα και την κοινωνική ζωή των ανθρώπων και δη, όντας ιδωμένης σε μια «προχωρημένη κομμουνιστική κοινωνία». Μια κοινωνία, όπου «το σοσιαλιστικό ιδανικό» προβάλλει «λαμπερόχρωμο», όχι μέσα από «κανένα φανταστικό όνειρο», αλλά «στον πραγματικό ανθρώπινο κόσμο» και πάντα με τη δύναμη της «ζέουσας πράξης» και αυτού καθαυτού του «συγκεκριμένου» και κατ' επέκταση, υπό την έννοια και την προβολή «του ουσιαστικού περιεχομένου» μέσα απ' το «χαρακτήρα» και την ανάλυση του «διαλεχτικού ματεριαλισμού»³²⁹.

Βέβαια ως σημαντικό προτέρημα και ως κύρια ηθικού-αξιολογικού τύπου συνεισφορά του Ιμβριώτη, μπορεί να ιδωθεί το γεγονός, ότι «πάλεψε» έντιμα πρεσβεύοντας τα ιδανικά του μαρξισμού, έστω και μέσα από μια οπτική που στηριζόταν σε μια «έλλιπή» και δυστυχώς όχι άρτια κι ολοκληρωμένη - όσο θα μπορούσε- κατάρτιση. Αν και η εστίαση στην έννοια της «ελευθερίας», της οποίας «η απαρχή» «εξιχνιάζεται κιόλας στα πρώτα γραπτά του», καθιστά τον Ιμβριώτη «φιλόσοφο της ελευθερίας», όπως ήδη έχει χαρακτηριστεί, ενώ σε συνδυασμό με τη συμμετοχή του, «στην Εθνική Αντίσταση», μπορεί να ιδωθεί ως φιλόσοφος και θεωρητικός εκπρόσωπος της εν λόγω γενιάς, η οποία και θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως γενιά του «Αντιστασιακού Ανθρώπου». Και καθίσταται με βάση τα παραπάνω ο Ιμβριώτης εκπρόσωπος της γενιάς του «Αντιστασιακού Ανθρώπου», η οποία είχε στην πολιτική της πράξη, έντονα τόσο τα εθνικά, όπως και τα κοινωνικά αιτήματα-ζητήματα, τόσο σε επίπεδο θεωρίας, καθώς και σε επίπεδο πολιτικής πράξης, αποδίδοντας εν προκειμένω απ' τη μεριά του, στην έννοια της «ελευθερίας» κατ' επέκταση και «τη μορφή της απελευθέρωσης του ανθρώπου». Παράλληλα δε τοποθετώντας ταυτόχρονα τον «πολυθρύλητο όρο της προόδου» υπό την αιγίδα «της δημιουργίας», της «κίνησης» ή της «ανάπτυξης», μπορεί να λεχθεί ότι καταλήγει εν συνόλω ότι ως εννοιολογικό περιεχόμενο -οραματικού τύπου- είναι η συνεχής και αδιάκοπη «πορεία». Μία «πορεία» που οδηγεί στην

³²⁸ Η σοσιαλιστική, Δ', 84, 85, 84, «Η ιδεολογική», 389.

Δημήτρη Γληνού, «άρθρα 1942-1943», πρόλογος, Γιάννη και Ρόζας Ιμβριώτη, 11.

³²⁹ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 266, 271, 272.

Η σοσιαλιστική, Δ', 85.

«ελευθερία» ή απλά στην «αύξηση της ελευθερίας», όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Ιμβριώτης. Στοιχείο μέσω του οποίου αναδεικνύει με τον ίδιο τρόπο, την πολλαπλότητα των παραπάνω όρων, καθώς και των σχέσεων που διέπουν αυτούς στο πλαίσιο της «ιστορικής ανάπτυξης» και δη, ανάλογα και με τους τρόπους παραγωγής που χαρακτηρίζουν τα διάφορα ιστορικά στάδια³³⁰.

Προβάλλει κατ' αυτόν τον τρόπο, το εννοιολογικό περιεχόμενο ενός μαρξιστικού προσανατολισμού εθνικό-απελευθερωτικού κινήματος κοινωνικών διεκδικήσεων, που εκφράστηκε στην Ελλάδα σε επίπεδο πολιτικής πράξης και δράσης με το ΕΑΜ και στο στρατιωτικό σκέλος με τον ΕΛΑΣ, και τον «Αντιστασιακό Μαχητή», «τον Εθνικό Αγωνιστή πάνω στα βουνά». Έναν «Μαχητή»-«Αγωνιστή», ο οποίος κατά τον Ιμβριώτη, συνιστά μια «ιδιότυπη ηρωική μορφή», η οποία και χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της «καθολικότητας του νοήματος» που τη διέπει και με κύριο «ουσιαστικό χαρακτηριστικό» της εν λόγω μορφής, στοιχείο που μπορεί να ιδωθεί και ως η βάση του αξιολογικού συστήματος αυτού του «Ανθρώπου», την «κατάκτηση» ή «τη φύλαξη» «της ελευθερίας του», και δη, στο πλαίσιο μιας «βαθύτατα συνειδητοποιημένης» «θέλησης»-βούλησης με τη ζωτικότητα και τη δύναμη, «της δημιουργικής ορμής». Μιας δύναμης και μιας «ορμής» που διακρίνει αυτόν τον «Άνθρωπο»-«Μαχητή», κι αυτό το χαρακτηριστικό αποδίδει ακόμη μεγαλύτερη αξία στον εν λόγω ηρωικό τύπο Ανθρώπου, που «παντού μάχεται για να σώσει αυτή την ουσιαστική του αξία», «καθιστώντας» αυτόν, έναν «Αντιστασιακό Μαχητή» που δεν μπορεί να ιδωθεί ως «αφηρημένη έννοια», αλλά τουναντίον όπως τονίζει ο Ιμβριώτης δεν είναι «παρά ένας συγκεκριμένος χεροπιαστός τύπος, μεστός από ζεστό περιεχόμενο»³³¹.

³³⁰ Η σοσιαλιστική, Δ', 87.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 7, 118.

«Σοσιαλιστικός», 283.

³³¹ *Ιδεολογικά*, 118.

2)Ιμβριώτης και Διεθνείς μορφές και θεωρήσεις του Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού.

Ασφαλώς ομοιότητες, αλλά και σημαντικές και ουσιώδεις διαφορές με τις παραπάνω επόψεις συναντώνται, τόσο εντός, όσο και πέραν των συνόρων της ευρωπαϊκής ηπείρου. Θα μπορούσα δε με σχηματικό τρόπο να διακρίνω τουλάχιστον δύο διαφορετικές θεωρήσεις στο πλαίσιο θέασης του μαρξισμού, και δη, συγκεκριμένης ανθρωπογεωγραφίας. Με ιδιαίτερα χαρακτηριστική εν προκειμένω και με πολλά κοινά ειδοποιά γνωρίσματα, τόσο με τον Αντιστασιακό, όσο και με το Σοσιαλιστικό Ανθρωπισμό των Ελλήνων μαρξιστών και δη του Ιμβριώτη, την θεώρηση-αντιμετώπιση του Νέου Ανθρώπου από τους Σοβιετικούς θεωρητικούς «παλιούς» και «νέους» με τους Μ. Ι. Καλίνιν και Α. Φ. Σίσκιν να ξεχωρίζουν απ' αυτή την θεωρητική έποψη. Μια θεωρητική έποψη, όπου δέον είναι να λεχθεί ότι την πρώτη ιδεολογικό-πολιτική και εν γένει φιλοσοφική θέση, καταλαμβάνει ο «μαρξισμός-λενινισμός» και το «πνεύμα» του, με βάση την «αφομοίωση» αυτού, από τον άνθρωπο-σοσιαλιστή. Μια «αφομοίωση» που μπορεί να επιτευχθεί εν προκειμένω, με την παράλληλη «εφαρμογή» των παραπάνω, τόσο σε επίπεδο «κοινωνικής», όσο και «πολιτικής» καθώς και «ιδιωτικής ζωής». Στοιχεία που ξεχωρίζουν και στην περίπτωση του Ιμβριώτη, με το ρόλο του Κομμουνιστικού Κόμματος να προβάλλει αδιαμφισβήτητα ισχυρός και εν τέλει καταλυτικός, αποτυπώνοντας τρόπον τινά και τη λειτουργία αυτού στην τοτινή Σοβιετική κι όχι μόνο κοινωνία³³².

Μάλιστα ο Ιμβριώτης θεωρεί, ότι πλέον «το σοσιαλιστικό ιδανικό» και κατ' επέκταση, και η οραματική, φιλοσοφική και εν γένει ιδεολογική παρουσία του Νέου Ανθρώπου, δεν αποτελούν πια «θεωρητική μόνο διατύπωση», αλλά χάριν της «Μεγάλης Οχτωβριανής Επανάστασης», συνιστούν «ζέουσα πράξη». Μια «ζέουσα πράξη», η οποία κατά την άποψη του, γίνεται ουσιαστικά «μια καταπληχτική κοσμοϊστορική καμπή», και δη στο πλαίσιο μιας δυναμικής, ως απόρροια της εν λόγω «ιστορικής κίνησης». «Ιστορικής κίνησης» που κατά τον Ιμβριώτη «ανοίγει ελεύθερο το δρόμο για την ανάπτυξη του πιο καθολικού», του «πιο τέλειου ανθρωπισμού». Στοιχεία που μαρτυρούν και το βαθμό συμφωνίας του, όπως και την αντιμετώπιση από μέρους του, του «λεγόμενου» υπαρκτού σοσιαλισμού παρά τις όποιες επιμέρους διαφοροποιήσεις του, και τις όποιες επιρροές σε φιλοσοφικό και κατ' επέκταση, επιστημονικό επίπεδο που μπορεί να ξεχώρισαν τη στάση-πορεία του Ιμβριώτη, σε σχέση με άλλους θεωρητικούς του μαρξισμού εν Ελλάδι κατά την εν λόγω εποχή. Με το «όλο», εν προκειμένω ουσιαστικά να θέτει τις προϋποθέσεις μετάβασης του, στη διαλεκτική και εν τέλει στο μαρξισμό παρά τα όποια συγκρουσιακά επιμέρους διαφοροποιητικά στοιχεία³³³.

Ερχόμενος τώρα πάλι στον Μ. Ι. Καλίνιν, δέον είναι να αναφερθώ και στην έννοια της «διαπαιδαγώγησης», όπως αυτή προβάλλει μέσα απ' το σύνολο των θέσεων του, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό μπορεί να λεχθεί ότι απηχούν και τις θέσεις, τόσο του Κομμουνιστικού Κόμματος, όπως και του Σοβιετικού Κράτους. Μίας και ο Μ. Ι. Καλίνιν, (Μιχαήλ Ιβάνοβιτς Καλίνιν) «δούλεψε ακούραστα» και δη ως «επικεφαλής του ανώτατου οργάνου του Σοβιετικού Κράτους», στοιχείο που ενισχύει και τη βαρύτητα των λόγων του,

³³² Μ. Ι. Καλίνιν, *για τη διαπαιδαγώγηση*, 46.

³³³ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 274.
Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 87.

όσον αφορά τη συγκεκριμένη θεώρηση-οπτική. Διαβλέπει εν προκειμένω ο Καλίνιν στη «διαπαιδαγώγηση», μια στοχευμένη, «καθορισμένη, σκόπιμη και συστηματική επίδραση» αυτής, προς τον «σωματικό, πνευματικό» και εν γένει «ψυχικό κόσμο» των υποκειμένων-δεκτών της διαπαιδαγωγητικής διαδικασίας και δη, σε σχέση με την επιρροή-επίδραση προς αυτούς του «λεγομένου» «διαπαιδαγωγού». Θεωρεί δε παράλληλα ότι η «διαπαιδαγώγηση» ως κομβική έννοια-αρχή και φυσικά μέθοδος, είναι αυτή που προσδιορίζει και συμβάλλει στη «δημιουργία μιας ορισμένης θεώρησης του κόσμου», αυτής καθαυτής της εκάστοτε «ηθικής», και εν γένει «των κανόνων των ανθρώπινων σχέσεων». Μπορεί να λεχθεί εν προκειμένω κατά τον Μ. Ι. Καλίνιν, ότι η «διαπαιδαγώγηση» έχει τέτοια δύναμη που είναι σε θέση να «διαμορφώνει» συγκεκριμένα-«ορισμένα» «γνωρίσματα» και στοιχεία, ακόμα και αυτού καθαυτού του «χαρακτήρα», «της θέλησης», καθώς και «συνήθειες και γούστα». Άλλωστε κατά τον εν λόγω θεωρητικό, η «διαπαιδαγώγηση» ακριβώς για τους παραπάνω λόγους, συνιστά ένα «πολυσύνθετο ζήτημα» και δη, ιδιαίτερης ταξικότητας, μιας και η διαπαιδαγώγηση στηρίζεται-στηρίζει και διέπεται-διέπει από την εκάστοτε και την εκάστοτε μορφή ηθικής, και κατ' επέκταση, από το εκάστοτε ταξικό αξιακό-αξιολογικό σύστημα που καθορίζει-προσδιορίζει, τόσο τη συμπεριφορά, όσο και αυτή καθαυτή τη ζωή των ανθρώπων³³⁴.

Μάλιστα ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Μ. Ι. Καλίνιν, στο *Anti-Dühring* του Engels, όπου και ο Engels προτάσσει το ρόλο των «ηθικών ιδεών» και δη, σε σχέση με την αλληλεπίδραση που ασκούν και δέχονται από τις «πραγματικές σχέσεις» που διέπουν τα μέλη, πολλώ δε τις τάξεις, μιας ανθρώπινης κοινωνίας. «Οι άνθρωποι» εν προκειμένω κατά την εν λόγω θεωρητική έποψη, «συνειδητά ή ασυνειδητά» «παίρνουν» «τις ηθικές τους ιδέες», από την πραγματικότητα των παραγωγικών σχέσεων, οι οποίες και προσδιορίζουν με βάση τις εν λόγω «οικονομικές σχέσεις», την εκάστοτε «ταξική τους τοποθέτηση». Κατά συνέπεια «η ηθική» σύμφωνα με τον Engels, διέπεται από την αρχή της ταξικότητας και ο ρόλος της, δεν είναι άλλος παρά να ταχθεί «είτε με την άρχουσα τάξη» «δικαιολογώντας» «την κυριαρχία της», «είτε» αντίστοιχα «μόλις η καταπιεζόμενη τάξη» «γίνει» «αρκετά ισχυρή», «να εκφράσει» με τη σειρά της, «την κυριαρχία και τα μελλοντικά συμφέροντα των καταπιεζομένων». Όποτε σ' αυτή την περίπτωση, η εν λόγω μορφή ηθικής, θα σφυρηλατήσει δια των νέων ηθικών κωδίκων, το δρόμο της αμφισβήτησης, μιας και πλέον «αντιπροσωπεύει» «την αγανάκτηση ενάντια σ' αυτή την κυριαρχία», καθώς και την προοδευτική ιστορική εξέλιξη που ακολουθεί³³⁵.

Σ' αυτό το σημείο ο Engels, θα προχωρήσει κι ένα βήμα παραπάνω, αναφερόμενος όχι απλά σε ηθική, αλλά σε «τρεις» -τουλάχιστον σύμφωνα με την ανάλυση του- «ηθικές θεωρίες», οι οποίες και αντανακλούν-«εκπροσωπούν» ουσιαστικά με τη σειρά τους και τα αντίστοιχα στάδια- ««βαθμίδες» «της ίδιας ιστορικής εξέλιξης». Και τα εν λόγω στάδια «ιστορικής» και κατ' επέκταση, κοινωνικής ανάπτυξης, δεν είναι άλλα κατά τη συγκεκριμένη θεωρητική έποψη, -παρά τον σχηματικό χαρακτήρα αυτής- παρά το ιστορικό αποτύπωμα των «τριών τάξεων»-πρωταγωνιστών της σύγχρονης -πάντα κατά Engels- κοινωνίας, και οι οποίες είναι απ' τη μια, «η φεουδαρχική αριστοκρατία», απ' την άλλη

³³⁴ Μ. Ι. Καλίνιν, για τη διαπαιδαγώγηση, 7, 89.

³³⁵ Fr. Engels, μτφρ, Τ. Στεργίου, *Anti-Dühring*, 144, 145.
για τη διαπαιδαγώγηση, 89.

«η αστική τάξη» και φυσικά «το προλεταριάτο» ως τάξη που διεκδικεί την εξουσία. Ουσιαστικά οι εν λόγω τάξεις, μπορούν να ιδωθούν και να αντιστοιχηθούν, όπως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αναφέρει ο Engels, με «τρεις μεγάλες ομάδες ηθικών θεωριών», τις οποίες προτάσσουν και κατ' ουσίαν «προσφέρουν» -τουλάχιστον λαμβανομένων υπόψη των καταστάσεων- στις τοτινές «προοδευμένες χώρες της Ευρώπης», απ' τη μια «το παρελθόν», απ' την άλλη «το παρόν» με σταθερό πρωταγωνιστή, όμως «το μέλλον» και την επιλογή «της ανατροπής του παρόντος» δια «της προλεταριακής ηθικής»³³⁶.

Είναι εν προκειμένω «η ηθική», «προϊόν της κοινωνικής εξέλιξης», το οποίο όμως «δεν είναι αμετάβλητο», μιας και «καμιά» ηθική ή καλύτερα κανένα αξιακό-ηθικό σύστημα, δεν διέπεται από «την έννοια του οριστικά απόλυτου». Σε «ορισμένα»-συγκεκριμένα «σημεία» μάλιστα, μπορεί μεταξύ των παραπάνω ηθικών-αξιακών θεωρήσεων και κατ' επέκταση συστημάτων, «να υπάρχουν» και κάποια «σημεία κοινά». Μιας και «υπάρχουν» ανά την ιστορία «στοιχειώδη ηθικά αξιώματα, που η ανθρωπότητα τα επεξεργάστηκε στην εξέλιξη της» και δη, υπό τη μορφή του «όλου», και τα οποία κατ' αυτόν τον τρόπο, κατέστησαν «απαραίτητα» και αναγκαία για την μετέπειτα «ύπαρξη κάθε συλλογικού σώματος», έστω κι αν και σ' αυτές τις περιπτώσεις είναι διακριτό το στοιχείο της δυναμικής «αστάθειας» με τον παράλληλο περιοριστικό-«περιορισμένο» ρόλο και χαρακτήρα τους, σε σχέση με μελλοντικές ιστορικές αξιακές επιτεύξεις. Ενώ στο εν λόγω σημείο, δέον είναι να λεχθεί ότι επί των παραπάνω αξιακών και ηθικών κωδίκων, και δη στο ιδεολογικό επίπεδο, «η πάλη των τάξεων» προβάλλει και «αποκτά» «οξυμένο χαρακτήρα», καθιστώντας ουσιαστικά ηθικούς κανονιστικούς όρους και κανόνες όλο και «λιγότερο ισχυρούς», ακόμα κι αν ανήκουν στην κατηγορία των κανόνων-νόμων και ηθικών κωδίκων που περιβάλλει το στοιχείο της υποχρεωτικότητας³³⁷.

Κατά συνέπεια αν θέλω εν προκειμένω να ορίσω τους κύριους-βασικούς παράγοντες, ως προς τη διαμόρφωση και εν τέλει την «κυριαρχία» μίας συγκεκριμένης μορφής ηθικής, και κατ' επέκταση ενός αξιακού-αξιολογικού συστήματος για τον άνθρωπο και την κοινωνία, δέον είναι να αναφερθώ πρώτα στο «ιστορικό πλαίσιο», καθώς και στον ταξικό ρόλο της ιδεολογίας και «των ηθικών αντιλήψεων» κυρίαρχης και κυριαρχούμενης τάξης, καθώς και στο βαθμό ωριμότητας -κάθε φορά- όσον αφορά αυτή καθαυτή την εξέλιξη δομών και υπερδομών. Μιας και όπως προκύπτει και από τα παραπάνω, η ηθική «υπηρετεί» ουσιαστικά «κοινωνικά συμφέροντα», τα οποία είναι -όπως ορθά επισημαίνει και ο Λεόν Τρότσκι- πέρα για πέρα «αντιφατικά», αποδίδοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην ηθική, τον μέγιστο βαθμό ταξικότητας. Οπότε εφόσον η ιστορία κινείται και εξελίσσεται, κανένα «ηθικό δόγμα», ακόμη και αυτός ο ίδιος ο σοσιαλιστικός ανθρωπισμός ως θεωρητική-ιδεολογική έποψη του Νέου Ανθρώπου στον κομμουνισμό και κατά τη μετάβαση προς τον κομμουνισμό, δεν υφίσταται ως «αιώνιο». Αντίθετα ο σοσιαλιστικός ανθρωπισμός και οι ηθικοί κώδικες που θα διέπουν το Νέο Άνθρωπο, θα πρέπει να ιδωθούν ως δυναμικά εξελίξιμα ηθικά συστήματα, στο πλαίσιο μίας συνεχούς «γενικής πορείας του σοσιαλιστικού κοινωνικού γίνεσθαι» «πάντοτε προς τα εμπρός», διαμορφώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, και τις «καλύτερες αντικειμενικές συνθήκες», όπως και το σύνολο των ηθικών-αξιακών και

³³⁶ *Anti-Dühring*, 143, 144.

³³⁷ *Anti-Dühring*, 143, 144.

Λεόν Τρότσκι, *η ηθική τους*, 27.

ιδεολογικών προϋποθέσεων «για την άνθηση», -όπως σημειώνει και ο Ιμβριώτης- αυτού «του αληθινού ανθρωπισμού»³³⁸.

Σ' αυτό το σημείο δέον είναι να λεχθεί ότι ο Ιμβριώτης, τοποθετεί την «ατομική ιδιοκτησία» και φυσικά την «κατάργηση» αυτής, σε θέση δημιουργού αιτίου, όσον αφορά προς την ανάπτυξη του νέου, του «γνήσιου» -όπως επισημαίνει- «ανθρωπισμού». Βέβαια σαφώς και δεν είναι απόλυτος αναφορικά με τη σημαντικότητα του ρόλου της «κατάργησης» της «ατομικής ιδιοκτησίας» αυτής καθαυτής και δη, σε σχέση με την «αποκατάσταση» «του ανθρώπου, σαν κοινωνικού ανθρώπου, σαν ανθρώπινου ανθρώπου». Θεωρεί μάλλον την «κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας» ως θεμελιακή μεν, αν και όχι μοναδική συμβολή για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, αποδίδοντας της, όμως τη δύναμη αυτής καθαυτής της «εξαφάνισης», αν και εν προκειμένω με τρόπο σχηματικό, έστω κι αν κινείται στο πλαίσιο σκέψης του ίδιου του Marx, «κάθε» μορφής «αλλοτρίωσης». Όσον αφορά δε στη Σοβιετική μορφή του «σοσιαλισμού» και κατ' επέκταση αυτού του Σοβιετικού Ανθρώπου, μπορεί να ειπωθεί ότι τόσο ο Ιμβριώτης, όσο και οι ίδιοι οι θεωρητικοί αυτής της μορφής «σοσιαλισμού», είναι μάλλον μετριοπαθείς κι επιφυλακτικοί για τα δεδομένα της εποχής τους. Είναι δε ιδιαίτερα χαρακτηριστική η αναφορά του Ιμβριώτη, για «μετριάσμό» «των σφοδρών ανταγωνισμών», στοιχείο που επιβεβαιώνει και αναγνωρίζει την ένταση και την ύπαρξη αυτών, παρά το γεγονός ότι και αυτός καθαυτός ο «σοσιαλισμός» με τη μορφή που προβάλλει στην εν λόγω κοινωνία, «βασίζεται», όπως και ο κομμουνισμός «στην κοινωνική ιδιοκτησία». Οφείλω δε να σημειώσω ότι αν και ο Ιμβριώτης ως θεωρητικός κινείται στο συγκεκριμένο πλαίσιο, δεν παύει στιγμή να διαβλέπει στην «Οχτωβριανή Επανάσταση» «μια καταπληχτική κοσμοϊστορική καμπή»³³⁹.

Μάλιστα τις ίδιες θεωρητικές και εν πράξει αδυναμίες, εντοπίζει και ο Μ. Ι. Καλίνιν στο θέμα της «διαπαιδαγώγησης» και δη, όσον αφορά την ταξικότητα αυτής και το ρόλο της, σε σχέση με το τότε Σοβιετικό Κράτος. Ο εν λόγω θεωρητικός, αν και διαβλέπει τη δύναμη στο «συγκεκριμένο», στοιχείο που αποδίδει και σ' αυτή καθαυτή την «κομμουνιστική διαπαιδαγώγηση», επί της οποίας και τοποθετεί ως την «κατευθύνουσα δύναμη», αυτή καθαυτή την «εργατική τάξη», τόσο σε «υλικό», όσο και σε «πνευματικό» επίπεδο, δεδομένης και της αλληλοσυσχέτισης της εν λόγω μορφής «διαπαιδαγώγησης» (κομμουνιστική) «με την πολιτική συνειδητοποίηση και τον πολιτισμό γενικά». Εν τούτοις θεωρεί ως πρώτιστο καθήκον και «πρωταρχικό σκοπό» αυτής, κύρια τη συμβολή της «κομμουνιστικής διαπαιδαγώγησης, σε επίπεδο «ταξικής πάλης», μιας και «η νίκη του Σοσιαλισμού» στη Σοβιετική Ένωση και κατά τη δική του, άποψη-παραδοχή «δεν είναι ακόμα τελική». Σ' αυτό το σημείο, θα μπορούσα να παρατηρήσω-εντοπίσω κοινές παραδοχές και επιφυλάξεις, μεταξύ των δύο θεωρητικών, Ιμβριώτη και Καλίνιν. Ενώ σε αυτό καθαυτό τον κομμουνισμό και δη, εν είδει πραγματικότητας, δεν αναφέρεται ούτε ο Ιμβριώτης, αλλά απλά κάνει λόγο για σοσιαλισμό και «πορεία προς τον κομμουνισμό», στην οποία συμβάλλει και έχει καθοριστικό ρόλο «η ιστορική ανάβαση» αυτού καθαυτού του «κοινωνικού ανθρώπου». «Ανάβαση» πνευματική και υλική, που θα διαμορφώσει και τις προϋποθέσεις επίτευξης του

³³⁸ *Anti-Dühring*, 144.

η ηθική τους, 27.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 295, 296.

³³⁹ «Σοσιαλιστικός», 270, 274.

Νέου, του Σοσιαλιστικού Ανθρώπου, μέσω των αντίστοιχων ηθικών κωδίκων και ιδανικών³⁴⁰.

Σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει επίσης να επισημανθεί, ότι οι θεωρητικοί του σοβιετικής μορφής «σοσιαλισμού», επικαλούνται παράλληλα με τις παραδοχές ή επιφυλάξεις τους, και δη προς δικαιολόγηση της μη ολοκληρωμένης τόσο υλικά, όσο και πνευματικά και ηθικά «κομμουνιστικής διαπαιδαγώγησης» και κατ' επέκταση, «πολιτικής συνειδητοποίησης», την αιτιολογία των «ειδικών συνθηκών». Μια αιτιολογία που παρότι δεν θα αποπειραθώ να εξετάσω περαιτέρω, παρά ταύτα αυτή καθαυτή αρκεί για να αντικατοπτρίσει σε ηθικό, ιδεολογικό, πολιτικό και εν γένει σε επίπεδο επιχειρημάτων, την αδυναμία, ή μάλλον τις αδυναμίες και αντιφάσεις των εν λόγω καθεστώτων. Μιας και εν προκειμένω, η «κομμουνιστική διαπαιδαγώγηση είναι αδιάρρηκτα δεμένη με την πολιτική συνειδητοποίηση και τον πολιτισμό». Ενώ οφείλει κατά τον Μ. Ι. Καλίνιν, να θέτει ως ύψιστο καθήκον «στο λαό» «να συμβάλλει στον ανώτατο βαθμό στην ταξική πάλη», δεδομένης της παραδοχής από πλειάδα θεωρητικών και πολιτικών εκπροσώπων του τριτο-διεθνιστικού κομμουνιστικού κινήματος, συμπεριλαμβανόμενης και της τότε «ηγεσίας» της Ε.Σ.Σ.Δ, της μη επίτευξης στα εν λόγω καθεστώτα της «τελικής» «νίκης» αυτού καθαυτού του «σοσιαλισμού», άρα και του αξιακού-αξιολογικού και ηθικού του, συστήματος, του Νέου Ανθρώπου. Ενός ηθικού αξιακού και αξιολογικού συστήματος που όμως, έστω κι αν δεν ολοκληρώθηκε στην πράξη, «κορυφώθηκε» σε πολλές περιπτώσεις λαών και ατόμων, μέσα από την «αυτοθυσία» ή απλά τη «θυσία», η οποία πολλές φορές ευτυχώς «πλούτισε» και «ύψωσε» την «ύπαρξη» των εν λόγω ανθρώπων, αλλά και αυτή καθαυτή την ανθρωπότητα, καταργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το «εγωιστικό άτομο», ως «μια βιολογική μονάχα ύπαρξη» και καθιστώντας αυτό υπό το εννοιολογικό-αξιακό πρότυπο του «προσωπικού ατόμου» «κοινωνική ανθρωπινή ύπαρξη»³⁴¹.

Βέβαια σ' ένα δεύτερο στάδιο ανάλυσης, καλό θα ήταν να ελεγχθούν πιθανές ομοιότητες, αλλά κύρια διαφορές, τόσο του Νέου Ανθρωπισμού, όπως αυτός εκφράζεται από τον Ιμβριώτη, μα και αυτού καθαυτού του Σοβιετικού Ανθρώπου, και δη σε σχέση με τις εκφάνσεις του Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού στην περίπτωση της Κουβανέζικης Επανάστασης και της ιδεολογικό-πολιτικής και εν γένει φιλοσοφικής έποψης του Che Guevara. Συγκεκριμένα στη θεωρητική προσέγγιση-θεώρηση για το «σοσιαλισμό και τον άνθρωπο» του Che Guevara, ο οποίος και αναφέρεται χαρακτηριστικότερα στον «άνθρωπο» ως ένα «βασικό συντελεστή» κατά τη «διάρκεια» μιας «διεργασίας» «όπου ο σοσιαλισμός δεν βρίσκεται παρά εν δυνάμει», μπορεί να λεχθεί ότι διαβλέπει κατ' αυτόν τον τρόπο και αυτός, κατ' ουσίαν τα ουσιαστικά συστατικά στοιχεία του σοσιαλιστικού ιδανικού «στη γέννηση του νέου ανθρώπου». Ενός «ανθρώπου» που χαρακτηρίζεται κι εδώ από το στοιχείο «του συγκεκριμένου», αν και «η εικόνα του δεν είναι» στο στάδιο αυτό κατά τον Che Guevara, ακόμα «απόλυτα συγκεκριμένη», ενώ διέπεται και προσδιορίζεται από τα στοιχεία της «συνειδητότητας», αλλά και από την ανάγκη μιας «άμεσης» ή

³⁴⁰ «Σοσιαλιστικός», 284, 291.

Μ. Ι. Καλίνιν, για τη διαπαιδαγώγηση, 91, 92.

³⁴¹ «Σοσιαλιστικός», 280, 289.

για τη διαπαιδαγώγηση, 91, 92.

πολλές φορές και «έμμεσης» σοσιαλιστικής «αγωγής»-διαπαιδαγώγησης, «παράλληλα» «με την ανάπτυξη» των όποιων «νέων οικονομικών δομών»³⁴².

Βέβαια σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει να επισημανθούν και ορισμένες διαφορές, αλλά και ομοιότητες, όσον αφορά σε σχέση με το ανθρώπινο πρότυπο του γκουεβαρισμού και αντίστοιχα του Ιμβριώτη, του Σοβιετικού Ανθρώπου και εν γένει των θεάσεων αυτής της «λεγόμενης» παραδοσιακής-τρίτο-διεθνιστικής κομμουνιστικής Αριστεράς γενικότερα. Μιας και ο Che Guevara, αν και θεωρεί ότι από τη «μάζα» η Κουβανέζικη Επανάσταση και εν γένει οι Επαναστάσεις «αντλούν» «την υπόσταση» τους, παρά ταύτα διαχωρίζει τους «πρωτοπόρους» σε σχέση με τις «μάζες», θεωρώντας ως ικανή και αναγκαία προϋπόθεση για τη διαμόρφωση της νέας «κοινωνίας του κομμουνιστή ανθρώπου» αυτοί οι ίδιοι «οι άνθρωποι», οι οποίοι αναλαμβάνουν το ρόλο του «πρωτοπόρου» και οι εν γένει μετέχοντες του εγχειρήματος, να μπορούν να καταστούν πρώτιστα «διαφορετικοί», προϋποθέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο κι ένα διαφορετικό κατ' επέκταση, αξιακό φορτίο. Μάλιστα θεωρεί την «ύπαρξη» «δύο κύριων ομάδων», στην υπόθεση «της οικοδόμησης του σοσιαλισμού» ως ένδειξη της «σχετικής ανεπάρκειας» αυτής καθαυτής «της ανάπτυξης της κοινωνικής συνείδησης». Παράλληλα δε η βαρύτητα της κοινότητας ως θεμέλιου λίθου του εν λόγω συστήματος, διαφοροποιεί την γκουεβαρική αντίληψη από την Σοβιετική ιδεολογικό-πολιτική θέαση, που προτάσσει σε κάθε έκφανση της κοινωνικής και καθημερινής ζωής, το Κόμμα και το Κράτος. Στοιχεία που η σημαντικότητα τους, είναι εμφανής, τόσο στην περίπτωση του Μ. Ι. Καλίνιν, ο οποίος θεωρεί τα Κομμουνιστικά Κόμματα υπό την έποψη εκείνων των Φορέων, που ουσιαστικά θα «πραγματοποιήσουν» τη «λεγόμενη» «κομμουνιστική διαπαιδαγώγηση», ως έκφραση-έκφανση αυτής καθαυτής της «πρωτοπορίας του προλεταριάτου». Ιδεολογικά στοιχεία, τα οποία υπό αυτή την έποψη, αν και ο Ιμβριώτης διαφοροποιείται μερικώς, μιας και επικαλείται την κοινωνία των «ελεύθερων δημιουργών», παρά ταύτα δεν τα απορρίπτει³⁴³.

Βέβαια με βάση τα παραπάνω, δέον είναι να λεχθεί ότι ο Che σε ορισμένες περιπτώσεις, καθίσταται αντιφατικός, ιδίως όταν αναφέρεται απ' τη μια, στο μη άρτιο επίπεδο και αυτόν καθαυτόν το ρόλο των «μαζών», οι οποίες όμως «σαν ένα συνειδητό σύνολο ατόμων» «αγωνίζονται για τον ίδιο σκοπό», διαμορφώνοντας αυτή καθαυτή «την ιστορία», ενώ ταυτόχρονα τους αποδίδει πέραν των όποιων διαφοροποιήσεων, «έλλειψη βάσεων» και στοιχεία «αλλοτρίωσης». Επιδιώκει εν προκειμένω η εν λόγω θεώρηση, για την κάλυψη της όποιας «ανεπάρκειας» σε επίπεδο «προσωπικής ανάπτυξης», κατ' αυτόν τον τρόπο να θέσει καταρχήν σε επίπεδο προσωπικού αγώνα, ακόμα και αυτή καθαυτή την αυτό-μόρφωση και «αυτό-διαπαιδαγώγηση», παρά τις όποιες «αντιξοότητες» των εκάστοτε ταξικών σχηματισμών και την όποια αρνητική «ιδεολογική» επιρροή του προηγούμενου ταξικού-κοινωνικού σχηματισμού, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, «το άτομο» ως «πολιτική-κοινωνική» οντότητα στο «σοσιαλισμό», μα και στην προσωπική του, βελτίωση και «ανάπτυξη». Στην περίπτωση δε του Ιμβριώτη, το «άτομο» υπό την έννοια ουσιαστικά του προσώπου-ανθρώπου -κάτι που υποδηλώνει και ο ιδεολογικά φορτισμένος χαρακτηρισμός «προσωπικό άτομο»- «κατόρθωσε», όπως σημειώνει

³⁴² Che Guevara, E, *Πολιτικά*, μτφρ, Λίλης Ζωγράφου, Α', 172, 180.

³⁴³ *Πολιτικά*, Α', 181, 182.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 293.

Μ. Ι. Καλίνιν, *για τη διαπαιδαγώγηση*, 91.

ο ίδιος, «ν' αναπτυχθεί με τη δράση του πάνω στον εξωτερικό κόσμο, δουλεύοντας», τόσο την «ύλη», «μορφώνοντας» όμως παράλληλα και μέσα απ' αυτή «το πνεύμα του». Κατά συνέπεια αποδίδει κατ' αυτόν τον τρόπο ο Ιμβριώτης, κάθε φορά «την ανθρώπινη σφραγίδα» «του ηρωικού» και του «ενεργού», ως στοιχείο όπου προσεγγίζει τον «Άνθρωπο» της «θυσίας» και της «επανάστασης» που περιγράφει³⁴⁴.

Προβάλλει εν προκειμένω με αυτό τον τρόπο, με τη σειρά του κι ο Che, μια διεργασία που «στηριζόταν» στην «εμπιστοσύνη», μα και «την αγωνιστική» «επιδεξιότητα» του Ανθρώπου-Μαχητή, απ' τον οποίο «εξαρτιόταν» ουσιαστικά «η επιτυχία ή η αποτυχία του αγώνα». Με τους «γκουερिलλιέρος» να «εκπροσωπούν» ουσιαστικά κατά τη θεωρητική του, έποψη, αυτή καθαυτή «την επαναστατική συνείδηση» και δη, με τη μορφή του «μεσάζοντα καταλύτη» μιας «πρωτοπορίας». Μάλιστα θεωρεί ικανή την εν λόγω πρωτοπορία να «δημιουργήσει» και να διαμορφώσει τις αντίστοιχες κάθε φορά «αντικειμενικές αναγκαίες συνθήκες για τη νίκη», ενώ παράλληλα μάλλον τοποθετεί σε δεύτερη μοίρα την «υλική βάση της κοινωνίας», η οποία προσδιορίζει στο πλαίσιο «ανάπτυξης» των «παραγωγικών δυνάμεων» και των αντίστοιχων «σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους που αυτές καθορίζουν» «το κοινωνικό και οικονομικό προτσές της παραγωγής». Κατά συνέπεια μπορεί να λεχθεί με βάση τα παραπάνω, ότι σ' αυτό το σημείο αποδίδει εν προκειμένω ο Che, απ' τη μια, νεοανθρωπιστικά χαρακτηριστικά στους μαχητές της Κουβανέζικης Επανάστασης, μα ιδωμένα στο πλαίσιο καταρχάς ενός «Σοσιαλιστικού Ανθρώπου», που τοποθετεί την εν λόγω «ηρωική συμπεριφορά» υπό την έποψη, μιας συμπεριφοράς «ολοκληρωτικής προσφοράς στον αγώνα», μα και «την καθημερινή ζωή». Μπορεί να λεχθεί δε ότι ευρίσκεται η εν λόγω έποψη του «Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού», μάλλον στο μεταίχμιο «της πρώτης ηρωικής περιόδου» του Νέου Ανθρωπισμού, «δείχνοντας» ουσιαστικά «μέσα» από «πράξεις θαυμαστές», πράξεις που εμπεριέχουν ιδιαίτερα έντονα και καθ' «υπερβολή» -θετικής έννοιας και χροιάς- τα στοιχεία «του θάρρους» και της «θυσίας», από τώρα, αυτόν «τον μελλοντικό άνθρωπο». Έναν άνθρωπο που προβάλλει εν είδει προτύπου, παραδεχόμενος όμως σ' αυτό το σημείο, τη μερική «υστέρηση» των Ανθρώπων-Μαχητών του εν λόγω αναβαθμού θεώρησης του «Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού» και δη, σε σχέση με το τελικό και ολοκληρωμένο στάδιο μιας κομμουνιστικής κοινωνίας. Μιας κοινωνίας όπου και επιτυγχάνεται η «πραγμάτωση»-ολοκλήρωση του Νέου Ανθρώπου, μέσα απ' την αλλαγή του τρόπου παραγωγής, καθώς και των σχέσεων που διέπουν τους ανθρώπους μιας κοινωνίας -μεταξύ αυτών και οι παραγωγικές- σε όλα τα σχετικά επίπεδα, με «μεσάζοντα καταλύτη» και δημιουργό αιτία στην περίπτωση του Che, τους «γκουερिलλιέρος» ως «επαναστατική» συνειδητή «πρωτοπορία»³⁴⁵.

Φυσικά όλες οι παραπάνω επισημάνσεις-προσεγγίσεις του Che Guevara, οφείλω να σημειώσω, όπως και ο ίδιος το απέδειξε άλλωστε, στο πλαίσιο δράσης αυτής καθαυτής της «ζέουσας» πραγματικότητας, δεν υπήρξαν μια απλή αναφορά ή ένα κενό γράμμα, για τον ίδιο. Αντίθετα στην περίπτωση του Che μπορεί να λεχθεί ότι προβάλλει το παράδειγμα-πρότυπο του κομμουνιστή-

³⁴⁴ Πολιτικά, Α', 180, 182, 183.

«Σοσιαλιστικός», 275, 277.

³⁴⁵ Πολιτικά, Α', 172, 173.

Γ. Β. Πλεχάνωφ, μτφρ. Κ. Πορφύρης, *Η φιλοσοφία*, 161.

«Σοσιαλιστικός», 275, 280.

ανθρωπιστή, του ιδεολόγου-μαχητή-θεωρητικού και του ανθρώπου της «θυσίας» και της πράξης, ο οποίος αποτελεί στην εν λόγω θεώρηση, κατά τη «διάρκεια» της «διεργασίας» εκκόλαψης και κατ' επέκταση ανάπτυξης, αυτού του σοσιαλισμού, ένα σταθερά «βασικό συντελεστή» ως προς την πραγμάτωση του. Προβάλλει εν προκειμένω ο Che, τόσο σε επίπεδο θεωρίας, όπως και σε επίπεδο πράξης, το παράδειγμα ενός κοινωνού μα και εκπροσώπου της συνειδητής «πρωτοπορίας» και συνάμα, τόσο των ιδανικών του σοσιαλισμού-κομμουνισμού, όπως και του Νέου Ανθρωπισμού. Ενός Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού, ο οποίος συνιστά πέραν των άλλων, ταυτόχρονα όρο και προϋπόθεση, για την επίτευξη της «ριζικής αλλαγής» -ιδίως αν ληφθεί υπόψη και η θέση του εν λόγω οραματικού μορφώματος και δη, σε επίπεδο ιδεολογίας με όλες τις επιρροές που ενδεχομένως να ασκούνται με την προβολή αυτού- για τη «δημιουργία» των «ευνοϊκών» «αντικειμενικών όρων», για να αντιμετωπίσει ο Σοσιαλισμός-Κομμουνισμός και κατ' επέκταση ο Σοσιαλιστικός Ανθρωπισμός, την «αντίμαχη κοινωνική κατάσταση». Μια κατάκτηση που θα επιτευχθεί μέσα απ' την καθολική δύναμη της ελευθερίας κι ενός «ανώτερου» και «ολοκληρωμένου ανθρωπισμού» και δη, σε σχέση με το προηγούμενο κοινωνικό μοντέλο. Σ' αυτό το σημείο δέον να λεχθεί, ότι παρά τις όποιες επιμέρους διαφορές των εκάστοτε κοινωνιών του «σοσιαλιστικού ιδανικού» και εν γένει του κομμουνιστικού οράματος, με χαρακτηριστικότερη αντιπαραβολή την περίπτωση της Γ' Διεθνούς και των «παραδοσιακών» κομμουνιστικών κομμάτων απ' τη μια, με αυτές του Τροτσκισμού, όπως και εν προκειμένω του Γκουεβαρισμού από την άλλη, εκφάνσεις των οποίων συναντώνται στην περίπτωση της Λατινικής Αμερικής· η επιλογή του «σοσιαλιστικού ιδανικού» σε επίπεδο περιεχομένου, δεν μπορεί παρά να συνιστά κοινό παρονομαστή για τις παραπάνω εκφάνσεις, έστω κι αν διαφοροποιείται σε επίπεδο στοιχείων και μορφής στο αξιολογικό του, και εν γένει θεωρητικό σύστημα θέασης³⁴⁶.

Εν κατακλείδι θα μπορούσε να λεχθεί ότι ο Che, εκπροσωπεί με τον τρόπο ζωής και τη θυσία του, αυτόν καθαυτόν τον «ηρωικό» άνθρωπο, στον οποίο αναφέρεται πλειάδα στοχαστών, έστω και με διαφορετικό τρόπο προσέγγισης ο καθένας. «Τον άνθρωπο» που «παίρνει όλο και πιο φωτεινή συνείδηση», τόσο όσον αφορά τον «εαυτό του», αλλά και αυτή καθαυτή «την αξία του έργου του», αποκτώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, και τη «δύναμη» «να κατευθύνει ο ίδιος την ιστορία του». Κάτι που ο «κομμουνιστής άνθρωπος» επιτυγχάνει κατά τον Che, κύρια με τη δύναμη του «διαφορετικού» μιας και οι ίδιοι οι συντελεστές της οικοδόμησης μιας «καινούριας κοινωνίας», «θα είναι διαφορετικοί» σε σχέση με προηγούμενους ανθρώπινους τύπους, άλλων κοινωνικών σχηματισμών· κι όχι απλά και μόνο με τη γνωσιμότητα των νόμων που τη διέπουν, αν και στην περίπτωση του Νέου Ανθρώπου, την δύναμη της ιστορικής κίνησης διέπουν και προσδιορίζουν, η συνειδητότητα και η αυτοσυνείδηση του «ίδιου μας» «του εαυτού». Με απώτερο στόχο, του εν λόγω οραματικού-μοντέλου, να καταστεί ο άνθρωπος πέρα από κύριος της ιστορίας του «έξω κόσμου» και του «εαυτού» του, «αληθινός δημιουργός» στο πλαίσιο πρώτιστα μιας συνεχούς αξιολογικής «ανάβασης» και βελτίωσης του υποκείμενου και δη, μέσα απ' τις δυνατότητες της «συνειδητής» «αγωγής», και «αυτό-διαπαιδαγώγησης». Παράλληλα δε τίθεται εν στοχοθεσία από το Νέο

³⁴⁶ «Σοσιαλιστικός», 266, 271.
Πολιτικά, Α', 172, 173.

Άνθρωπο, η επίτευξη μιας αδιάκοπης παράλληλης βελτίωσης των αντικειμενικών συνθηκών, ως αναγκαίων προϋποθέσεων για την «καθολική πραγμάτωση του». Μια κατάκτηση, η οποία κατά την πλειονότητα των εκπροσώπων του μαρξισμού, τόσο σε διεθνές, όσο και σε ελληνικό επίπεδο, θα επιτευχθεί σταδιακά και όχι μόνο, δια της «ζέουσας πράξης», η οποία θα φέρει «τη ριζική αλλαγή» και ολοκλήρωση του εν λόγω μοντέλου, δίνοντας σ' αυτό το σημείο δείγματα αντίθεσης και διαφοροποίησης των παραπάνω θεάσεων, παρά τα κοινά χαρακτηριστικά τους³⁴⁷.

Αυτό το ανθρώπινο πρότυπο του «ηρωικού ανθρωπισμού», μέσω του οποίου προβάλλει ο «κοινωνικός άνθρωπος», μπορεί να θεωρηθεί ως ένα βαθμό κοινό, τόσο στον Che, όσο και στον Ιμβριώτη, -έστω και από διαφορετική ιδεολογικό-πολιτική έποψη- καθώς και σε πλειάδα ευρωπαίων στοχαστών της τότε αριστερής διανόησης, προεξάρχοντος του Rose Garaudy. Του γνωστού μαρξιστή θεωρητικού, ο οποίος θεωρεί αυτή καθαυτή «τη φιλοσοφία του Μαρξ», «ουσιαστικά» ως «ένα ανθρωπισμό» με κυρίαρχη την «ιδέα» του «κοινωνικού ανθρώπου». Προβάλλει εν προκειμένω απ' τη μια, το όραμα «ενός μαχόμενου ανθρωπισμού», και απ' την άλλη, το αναπόσπαστα αναγκαίο στοιχείο της «μεθόδου», κινούμενα τα εν λόγω στοιχεία εν είδει παραλληλίας σε σχέση με τον «κοινωνικό»-«ηρωικό άνθρωπο» του Ιμβριώτη. Τον «άνθρωπο του ανθρώπινου», ο οποίος θέτει και στις δύο περιπτώσεις ως προαπαιτούμενο, για την «αποκατάσταση» αυτής της ανθρώπινης ουσίας του, «την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας», ενώ με την παρουσία και τη δράση του, ο εν λόγω άνθρωπος προβάλλει κι αυτός στο πλαίσιο «του σοσιαλιστικού ιδανικού» και αποβλέπει με την δημιουργία των κατάλληλων «των πιο ευνοϊκών» κοινωνικών «όρων» στην «ανάπτυξη του πιο καθολικού και τέλειου ανθρωπισμού». Καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο με την «πραγμάτωση» τους, το «σοσιαλιστικό ιδανικό», όχι «ένα» απλό «οραματισμό», μα μία δυναμική κοινωνική πραγματικότητα, που αναδεικνύει και στις δύο θεωρήσεις, την κοινή «δυναμική» αρμονική και αναπόσπαστου χαρακτήρα σχέση που διέπει στο εν λόγω στάδιο, τόσο το άτομο-πρόσωπο, όπως και αυτή την κοινωνία, «καθαγιάζοντας» ακόμα μια φορά «την ένωση της θεωρίας με την πράξη» «την ένωση» «της σκέψης με τη δράση» και δη, με απώτερο στόχο «την αλλαγή του κόσμου» με τη βοήθεια, τόσο του οράματος, όπως και αυτής της «μεθόδου»³⁴⁸.

Προβάλλει εν προκειμένω στο πλαίσιο του «σοσιαλιστικού ιδανικού» και του «Νέου Ανθρωπισμού», που εμπεριέχεται σ' αυτό κατ' επέκταση, ένας άνθρωπος «γνήσιος», «αυθεντικός» και συνάμα «ολοκληρωμένος». Ένας άνθρωπος «κύριος της μοίρας του», ο άνθρωπος της προσφοράς, της αλληλεγγύης και της συντροφικότητας, που θα συνδέσει την «ατομική» και «κοινωνική» του, «ύπαρξη» και «παρουσία», τόσο με τον «αφανισμό» και την κατάργηση «της ατομικής ιδιοκτησίας», η οποία και αποτελεί την κύρια αιτία για «την αλλοτρίωση» της ανθρώπινης προσωπικότητας· μιας και «η αλλοτρίωση της εργασίας» ως απόρροια της ατομικής ιδιοκτησίας συνιστά «τη βασική» και κύρια «αλλοτρίωση» του ανθρώπου στο πλαίσιο του καπιταλισμού και αυτής καθαυτής της αστικής κοινωνίας, «αλλοτριώνοντας»-«δηλητηριάζοντας» κατ' αυτόν τον τρόπο, την ανθρώπινη υπόσταση του

³⁴⁷ «Σοσιαλιστικός», 263, 264, 266.

Πολιτικά, Α', 180, 181.

³⁴⁸ «Σοσιαλιστικός», 264, 270, 274.

Α' εβδομάδα, Rose Garaudy, «Ο μαρξισμός», 3.

υποκειμένου με τους «όρους» του εν λόγω κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικού συστήματος· όσο και με «τη δημιουργία» «μιας νέας κοινωνικής κατάστασης». Αποδίδοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, στο υποκείμενο ρόλο κοινωνού-«μαχητή» αναγκαίας ενεργού συμμετοχής, στη ροή και τη διαμόρφωση του ιστορικού κοινωνικού γίνεσθαι, και με τη δύναμη της γνωσιμότητας να προβάλλει ως δύναμη-όργανο διαμόρφωσης κι ελέγχου αυτής καθαυτής της ανθρώπινης ιστορίας, με την «ελευθερία» να «τιθασεύει» την «αναγκαιότητα» και την «αναγκαιότητα» να «γίνεται» όργανο «τιθάσευσης» της ιστορίας με τη δύναμη της «τεχνικής», «της επιστήμης» και εν γένει της γνωσιμότητας των ιστορικών και φυσικών νόμων, που διέπουν την ανθρωπότητα, έστω κι αν η ιδεολογικό-πολιτική έκφραση-έκφανση των παραπάνω, διαφέρει σε επιμέρους ή γενικά στοιχεία προσέγγισης και δη, κύρια όσον αφορά τη σχέση του γκουεβαρισμού και του σοβιετικής έποψης σοσιαλιστικού ανθρώπου³⁴⁹.

Κάνει την εμφάνιση του κατά συνέπεια, σύμφωνα με τη θεωρητική έποψη του Ιμβριώτη, ένα ανθρώπινο πρότυπο που έχει «υπερβεί» ή ανάλογα με το στάδιο «ωρίμανσης» του σοσιαλισμού-κομμουνισμού, θέτει ως στόχο να «υπερβεί», τα δεσμά της αλλοτρίωσης της καπιταλιστικής κοινωνίας. Μια στόχευση, την οποία θα επιτύχει, καταργώντας ή αποβλέποντας στην κατάργηση όχι μόνο, της «ατομικής ιδιοκτησίας», αλλά και του συνόλου των «αποξενωτικών φαινομένων» που διέπουν, τόσο την «εργασία», όπως και τις «εμπορευματικές ανταλλαγές» στον καπιταλισμό, όπως είναι «ο καταμερισμός εργασίας», η «μισθωτή εργασία» και το γεγονός, αλλά εν τέλει και ο τρόπος των «εμπορευματικών ανταλλαγών», «μετριάζοντας» σταδιακά κατά τη διάρκεια της εν λόγω «πορείας» τα παραπάνω φαινόμενα. Παράλληλα δε τίθεται εν προκειμένω, ως αναγκαία η λήψη σχετικών μέτρων εξισορρόπησης αυτών, όπως είναι «η ελάττωση του εργάσιμου χρόνου», αποδίδοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ταυτόχρονα όλο και περισσότερες «πρωτοβουλίες» στον «εργάτη». Ενώ στο πλαίσιο μιας τέτοιας «πορείας» προς την «πραγμάτωση» «του σοσιαλιστικού ιδανικού», κρίνεται αναγκαία και η άμβλυνση μέχρι το στάδιο της εξάλειψης, των εξουσιαστικών σχέσεων του «κράτους», προς τον Πολίτη-Νέο Άνθρωπο, ή καλύτερα προς αυτόν τον Άνθρωπο-Σοσιαλιστή³⁵⁰.

Ένα πρότυπο που θέλει τον άνθρωπο στο πλαίσιο μιας «προχωρημένης» και ολοκληρωμένης «κομμουνιστικής κοινωνίας», να μπορεί να ιδωθεί μόνο «σαν άνθρωπος», όπως και η «σχέση του με τον κόσμο», να μπορεί να ιδωθεί «σαν ανθρώπινη». «Τότε» σ' αυτό το στάδιο κοινωνικής, πολιτικής, ιδεολογικής, θεωρητικής και εν γένει πνευματικής ωριμότητας και ωρίμανσης, μόνο «τότε» θα μπορεί ο άνθρωπος, να «ανταλλάξει» «την αγάπη μόνο με αγάπη», «την εμπιστοσύνη μόνο με εμπιστοσύνη», τη φιλία με τη φιλία ή τη συντροφικότητα με τη συντροφικότητα, αναπτύσσοντας παράλληλα σ' ένα τέτοιο «περιβάλλον», τις όποιες δημιουργικές του, δυνατότητες, σε επίπεδο «τέχνης», μιας και για να «απολάψεις την τέχνη» τίθεται ως προϋπόθεση κατά τον Ιμβριώτη, και η γνώση αυτής, του να «είσαι καλλιτεχνικά μορφωμένος». Προβάλλει δε παράλληλα και η δύναμη «της εμπύχωσης» και της ηθικής-αξιολογικής «προαγωγής» «άλλων ανθρώπων», κάτι που δεν προϋποθέτει απλά γνώση ή και γνωσιμότητα κάποιων στοιχείων, αλλά μάλλον «ανάβαση» σ' ένα άλλο επίπεδο σχέσεων, τόσο με τη γνώση και τις εν λόγω αξίες, αλλά και μ' αυτούς τους ανθρώπους, αναδεικνύοντας μέσα από τα παραπάνω, και τους

³⁴⁹ «Σοσιαλιστικός», 263, 270, 274, 275.

«Ο μαρξισμός», 3.

³⁵⁰ «Σοσιαλιστικός», 270, 274, 275, 276.

αναβαθμούς ωρίμανσης του Νέου Ανθρωπισμού ως «σοσιαλιστικού ανθρωπιστικού προτύπου», με αποτέλεσμα αυτή την ολοκλήρωση του, έστω ασυνεχώς και στα όρια αυτής, δια της «πραγμάτωσης» βέβαια του «σοσιαλιστικού ιδανικού»³⁵¹.

«Μόνο μέσα» σε μια τέτοια «αταξική κοινωνία», -κατά τον Ιμβριώτη- η οποία «ορθώνει» τον Άνθρωπο σε «αληθινό δημιουργό μέσα στον κόσμο», αποδίδεται στον Άνθρωπο καθαυτό η χαμένη «υπόσταση» του. Και αποδίδεται στην περίπτωση της σοβιετικής και όχι μόνο κοινωνίας, -κατά τον Ιμβριώτη- με την «άνθηση» και την «ευδοκίμηση» του «προσωπικού ατόμου», το οποίο προβάλλει κι αναπτύσσεται στο πλαίσιο της εν λόγω έποψης του σοσιαλισμού. Έχει δε ως κύριο χαρακτηριστικό τη «συγκρότηση» και την «ανάβαση» αυτής καθαυτής της ανθρώπινης προσωπικότητας, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί δια των σχέσεων ελευθερίας που τη διέπουν, «καταργώντας» στην ουσία «τη βάση» «για κάθε» μορφής «αλλοτρίωση». Στόχος ο οποίος μπορεί να γίνει πράξη, μόνο με την εξάλειψη «της ατομικής ιδιοκτησίας», ενώ ο νέος κοινωνικός σχηματισμός-μοντέλο -πάντα κατά τη θεωρητική έποψη του Ιμβριώτη- αποβλέπει σε μια αρμονική «συνύπαρξη» εν είδει μίας μορφής «κατάφασης» ατόμου-κοινωνίας, σε επίπεδο «κοινωνικών συμφερόντων». Μια «κατάφαση» των παραπάνω όρων που θα εκφραστεί με τέτοιο τρόπο, που το άτομο υιοθετεί ως «ατομικό», αυτό καθαυτό το «κοινωνικό συμφέρον», αντλώντας παράλληλα ηθική δύναμη, σε επίπεδο αξιολογικού συστήματος -κάτι που ομοιάζει, έστω κι αν διαφοροποιείται ισχυρά σε ιδεολογικό-πολιτικό επίπεδο και άλλες επιμέρους εκφάνσεις, με τη θεωρητική έποψη του Che- αν και σ' αυτό το σημείο ο Ιμβριώτης, θεωρεί ότι το «προσωπικό άτομο» αποκτά συνάμα και «κίνητρο» για περισσότερη «προσφορά»-«συνεισφορά» σ' αυτό το κοινωνικό σύνολο, μιας και πλέον «δένεται με την κοινωνία»³⁵².

«Καταφάσκει» εν προκειμένω το «προσωπικό άτομο» στα «κοινωνικά συμφέροντα», μέσα όμως από μία σχέση αρμονίας και σεβασμού της προσωπικής του, παρουσίας ως «προσώπου», όντας ενταγμένο σε ένα ευρύτερο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό πλαίσιο. Δημιουργεί κατ' αυτόν τον τρόπο, το διαλεκτικό ζεύγος άτομο-κοινωνία παράλληλα και τις προϋποθέσεις, για να επιτευχθούν και εν γένει να υπάρξουν «οι απαιτούμενοι όροι για την ολόπλευρη ανάπτυξη όλων» των μελών, αλλά και των μερών της εν λόγω σχέσης. Επίσης δεδομένου του γεγονότος, ότι «οι άνθρωποι έχουν τις αντικειμενικές δυνατότητες να γίνονται «αυθεντικά πρόσωπα», κι «όχι ανώνυμα άτομα»», δέον είναι να λεχθεί ότι απ' τη μια, προτάσσεται εν προκειμένω το στοιχείο του εν δυνάμει, αλλά και απ' την άλλη, έστω και υπό όρους, του «μερικά» υλοποιήσιμου, αναφορικά με το «ανθρωπιστικό αξίωμα» επί της εν λόγω κοινωνικής αλληλεπιδραστικής διαδικασίας-διεργασίας, τουλάχιστον στο πλαίσιο ανάλυσης του ««πραγματικά υπαρκτού»» («wirklich existierende») κομμουνισμού». Ενώ ακριβώς στο ίδιο σημείο ο Ιμβριώτης αναφερόμενος στην κατά Marx «κοινότητα», δε θα παραλείψει να αναφερθεί και στο στοιχείο της «ελευθερίας», ως αναγκαία προϋπόθεση, αλλά και συστατικό στοιχείο δημιουργίας και ανάβασης, υλικής, ηθικής και πνευματικής αυτού του «προσωπικού ατόμου», αν και δέον είναι να λεχθεί ότι σ' αυτό το στάδιο - πάντα κατά τον Ιμβριώτη- «ο σοσιαλιστικός άνθρωπος», αν και «ολοένα ανεβαίνει» και αρχίζει «να δημιουργεί υπεύθυνα τη μοίρα του», μπορεί να

³⁵¹ «Σοσιαλιστικός», 271, 274, 275, 271 παρ. 2, *Kleine ökonomische Schriften*, σ. 165.

³⁵² Γιάννη Ιμβριώτη, *Δοκίμια*, 272, 273.
«Σοσιαλιστικός», 264.

ειπωθεί ότι λόγω του συνεχούς χαρακτήρα της εξέλιξης των ανθρώπινων κοινωνιών και των αξιακών συστημάτων, πάντα απλά «πλησιάζει» κατά το δυνατόν, «το σοσιαλιστικό ανθρωπιστικό πρότυπο που στέκει» -κατά τον Ιμβριώτη- «καθοδηγητικό στο στοχασμό και την πράξη»³⁵³.

Βέβαια όλα τα παραπάνω, μπορούν να ιδωθούν στο επίπεδο των προγραμματικών προτάσεων και αξιακών προταγμάτων, ενώ θα πρέπει να επισημανθεί από μέρους μου, ότι παράλληλα προτάσσεται, χαράσσεται και διαμορφώνεται σε επίπεδο μαρξικής κοσμοθεωρίας, το στοιχείο της «νέας κατεύθυνσης». Μιας κατεύθυνσης μη δογματικής και μάλλον διαφορετικής από τον σοβιετικής έποψης μαρξισμό-λενινισμό του Ιμβριώτη, ως προς τον σχεδιασμό αυτής καθαυτής «της πραγματικότητας», και η οποία αποκηρύττει ουσιαστικά το απόλυτο της επιστήμης, και αυτή καθαυτή «την απόλυτη επιστήμη», πολλώ δε δεδομένης «της «εκκοσμίκευσης» της φιλοσοφίας», η οποία έχει ήδη «συντελεσθεί». Άρα σε αντίθεση με τη σοβιετικής θεωρητικής έποψης απόπειρα για «κατασκευή» αυτού καθαυτού «του μέλλοντος», για να επιτευχθεί η εν λόγω απόπειρα τίθεται μάλλον ως προϋπόθεση και προαπαιτούμενο της μαρξικής κοσμοθεωρίας και αντίληψης και δη, ως αναγκαία και σημασιολογικά ισχυρή, αυτή καθαυτή η «ριζική κριτική», η οποία και «έγκειται στο γεγονός ότι «δεν τη φοβίζονται τα αποτελέσματα της ούτε η σύγκρουση με τις δεδομένες δυνάμεις»». Σ' αυτό το πλαίσιο αυτός καθαυτός «ο κομμουνισμός», με το στοιχείο της «διαφωνίας» να προλειαίνει γι' αυτόν, την ανάβασή του, τόσο σε επίπεδο θεωρίας, όσο και σε επίπεδο πράξης, και ο οποίος, σε συνδυασμό με τη θεωρητική «αποσαφήνιση» δογματικών «απόψεων», μπορεί να ιδωθεί ως «μια δογματική αφαίρεση». Και εν προκειμένω ο όρος «δογματική αφαίρεση» δεν αφορά στον «ανέμφικτο ή απλώς ενδεχόμενο» «κομμουνισμό», αλλά στον ««πραγματικά υπαρκτό» («wirklich existierende») κομμουνισμό που περιγράφει ο Cabet, ο Dézamy ή ο Weitling»³⁵⁴.

Οπότε με βάση τα παραπάνω, λαμβανομένων υπόψη, «στην αντιμετώπιση» αυτής «της καλοσυνταγμένης κοινωνίας», μπορεί να λεχθεί ότι «το ανθρωπιστικό αξίωμα» «υλοποιείται μερικά», μιας και «η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας και ο κομμουνισμός δεν ταυτίζονται» σε απόλυτο βαθμό και δεδομένου του γεγονότος, ότι «ο τελευταίος μάλιστα επιμερίστηκε σε διαφορετικές αντιλήψεις, όπως του Fourier ή του Proudhon, που η καθεμιά ενσαρκώνει με ξεχωριστό τρόπο το «σοσιαλιστικό αξίωμα»». Ενώ θα πρέπει ταυτόχρονα να επισημανθεί, ότι η μαρξική θεωρία και αντίληψη, διέπεται από το στοιχείο της συνεχούς εξέλιξης-εξελιξιμότητας και δη, στο πεδίο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών, μέσω αυτού καθαυτού του μαρξισμού. Κατά συνέπεια δέον είναι να λεχθεί, ότι «ακόμη και η πλήρης πραγμάτωση αυτού του αξιώματος εκφράζει μόνο τη μια πλευρά από την «πραγματικότητα της αληθινής ανθρώπινης ουσίας» («Realität des wahren menschlichen Wesens»)). Ενώ σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει να προταχθεί παράλληλα και το γεγονός, ότι «η εργασία» ως κομβική σημασιολογικά έννοια, «αντιμετωπίζεται» στη μαρξική κι από τη μαρξική αντίληψη και κατ' επέκταση κοσμοθεωρία, ως «διαδικασία». Και «ειδικότερα» μια ««διαδικασία» «που συνέχει «άνθρωπο και φύση», με την επισήμανση ότι στο «φυσικό σύστημα»

³⁵³ Δοκίμια, 272, 273.

«Σοσιαλιστικός», 264, 275, 280.

Π. Νούτσου, *Ο Marx*, 52.

³⁵⁴ *Ο Marx*, 51, 52.

κεφάλι και χέρι συνανήκουν», κάτι που καταδεικνύει την ολιστική κατεύθυνση του εν λόγω κοσμοθεωρητικού συστήματος³⁵⁵.

Όποτε «ο σοσιαλισμός» ακριβώς, γιατί «βασίζεται στην «κοινωνική ιδιοκτησία» με την εν λόγω «συγκρότηση» και διάρθρωση, και ακριβώς, γιατί κατ' επέκταση, θέτει τα «συμφέροντα» του «ατόμου-προσώπου» σε μία παράλληλη σχέση, «ανάπτυξης» και αγώνα μεταξύ τους, «βοηθεί» κατ' αυτόν τον τρόπο, «στο μετριασμό», αν όχι στον «αφανισμό» των όποιων «σφοδρών ανταγωνισμών». Και συμβάλλει κατά τον Ιμβριώτη ο σοσιαλισμός στην εν λόγω άμβλυνση, μιας και πλέον δεν προτάσσεται το ατομικό, αλλά αυτό καθαυτό το «κοινωνικό συμφέρον» και μέσα απ' αυτό, «αρμονίζονται» και οι σχέσεις των ατόμων και δη, στη βάση του γεγονότος, ότι τώρα «τα συμφέροντα του ενός δε συγκρούονται» πια «με τα συμφέροντα των άλλων», και κατά συνέπεια «οι δυο όροι»-κομβικοί συντελεστές, «κοινωνία και πρόσωπο, βρίσκονται» στο συγκεκριμένο σύστημα κατά τον Ιμβριώτη, «σε διαλεκτική σχέση μεταξύ τους». Θεωρεί δε κινούμενος στο ίδιο πλαίσιο θέασης, ότι «κυριαρχούν» στις σχέσεις των ανθρώπων, πνεύμα «συντροφικής δουλειάς», μα και το στοιχείο της «αλληλοβοήθειας», υψώνοντας το «νέο, το σοσιαλιστικό άνθρωπο» ακόμη και σ' αυτή καθαυτή την «καθημερινή κοινωνική πράξη». Αναδεικνύεται εν προκειμένω μέσα απ' αυτή καθαυτή την «καθημερινή κοινωνική πράξη», το σύνολο των ευγενικών και «υψηλών συναισθημάτων» που χαρακτηρίζουν το Νέο Άνθρωπο, με τρόπο, όμως πέρα για πέρα «συγκεκριμένο», όπως και το «περιεχόμενο» των εν λόγω «καθημερινών» ανθρώπινων σχέσεων, με απώτερο στόχο, -πάντα- την κοινωνική προσφορά και αυτή «τη γόνιμη δράση»³⁵⁶.

Σ' αυτό το σημείο, δέον είναι να λεχθεί ότι ο νέος ανθρωπισμός του Ιμβριώτη, αν και εμπεριέχει στοιχεία υπεράσπισης αυτού καθαυτού του σοβιετικής έποψης σοσιαλισμού, παρά ταύτα δεν μπορεί να ειπωθεί ότι ταυτίζεται με την εν λόγω ιδεολογικό-πολιτική έποψη απόλυτα. Αντίθετα ο Ιμβριώτης στηρίζεται περισσότερο στο «νεαρό Μαρξ», μιας και διαβλέπει τον «άνθρωπο» απλά «σαν άνθρωπο», με τις ανθρώπινες σχέσεις και συναισθήματα να «ανταλλάσσονται» στην περίπτωση του «ανθρώπινου», «του κοινωνικού ανθρώπου» μόνο με τα όμοια τους. Θεωρεί δε τόσο το «σοσιαλιστικό ιδανικό», αλλά κατ' επέκταση και τον σοσιαλιστικό ανθρωπισμό, ως περιέχοντα τη δύναμη του «συγκεκριμένου», σε αντίθεση με την «εγγειανή» έκφανση των παραπάνω, η οποία διαβλέπει ως θεωρητικό κλειδί των εν λόγω στοιχείων αυτή καθαυτή την «αλλοτρίωση» και δη, υπό το μανδύα των «ιδεαλιστικών» της, «σύννεφων». Στοιχεία που έχει καταρρίψει στην εποχή του, ήδη, ο Marx και αποπειράται να καταρρίψει ο Ιμβριώτης μέσα απ' τη θεωρητική έποψη, του δικού του, ελληνικής εκδοχής, αλλά πάντα τρίτο-διεθνιστικής ιδεολογικό-πολιτικής κατεύθυνσης «διαλεκτικού ματεριαλισμού». Ενώ παράλληλα θα πρέπει να επισημανθεί, ότι το «περιεχόμενο» εν γένει των παραπάνω, τοποθετεί ο Ιμβριώτης στη θέση της «ιστορικής πείρας» και της επίτευξης γνωσιμότητας δια των «αντινομιών», που είναι διακριτές και ενυπάρχουν στις εκάστοτε παραγωγικές δυνάμεις και τις σχέσεις παραγωγής, καθώς και τις εκφάνσεις αυτών στις σχέσεις δομών και υπερδομών μιας κοινωνίας³⁵⁷.

³⁵⁵ *O Marx*, 52, 147.

³⁵⁶ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 274, 280.

Γιάννη Ιμβριώτη, *Δοκίμια*, 272.

³⁵⁷ «Σοσιαλιστικός», 270, 271, 272, 274.

«Μόνο μέσα» στην εν λόγω κοινωνία τονίζει ο Ιμβριώτης, «μπορεί κανείς ν' απελευθερώνεται κι από τα κακά ένστιχτα του». Και «απελευθερώνεται» εν προκειμένω το «προσωπικό άτομο», μέσα από μια «ελευθερία», η οποία ορίζεται με βάση τους «αντικειμενικούς νόμους» «της αναγκαιότητας» σε συσχέτιση όμως, με «την απαλλαγή» από τους όποιους «εξωτερικούς καταναγκασμούς». Αξιοποιεί δε στην εν λόγω πορεία το άτομο ουσιαστικά και τη δύναμη της «τεχνικής», «της επιστήμης», αλλά και της γνωσιμότητας αυτών, σ' ένα πλαίσιο ηθικής-αξιολογικής «ανάβασης» του ατόμου σε «προσωπικό άτομο». Μια μορφή προσωπικότητας, η οποία σύμφωνα με τη θεωρητική έποψη του Ιμβριώτη, προβάλλει ως αρμονικά «ταιριασμένη» με την κοινωνία «κοινωνική-ατομική οντότητα» και η οποία συνιστά ουσιαστικά, το πρότυπο του Νέου Ολοκληρωμένου Ανθρώπου, που προβάλλει «σαν ένα υποκείμενο» που δρα και «ενεργεί» με «ευθύνη», διαμορφώνοντας με τη δύναμη του, αυτό το «κοινωνικό γίνεσθαι». Μια δράση ή μάλλον ενεργή συμμετοχή στην ιστορική κίνηση, η οποία μπορεί να ιδωθεί σε μία σχέση παραλληλίας και όσον αφορά αυτό καθαυτό το «κοινωνικό γίνεσθαι» και την «ανάπτυξη του ανθρώπου σαν» «ελεύθερο πρόσωπο» σε «μια κοινωνία» «όπου λείπει» «η ατομική ιδιοκτησία», «η εκμετάλλευση» και κατ' επέκταση, η «καταπίεση» των «πολλών»³⁵⁸.

Και φυσικά όλα τα παραπάνω, θα επιτευχθούν σ' αυτό το συγκεκριμένο κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο, γιατί απλούστατα κάθε κοινωνία ορίζεται, «σχετίζεται» και καθορίζεται «γενετικά» από «την έννοια του τρόπου παραγωγής». Και εν προκειμένω στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος, υφίσταται ως σχεσιακά κυρίαρχη, η γενετική πραγμάτωση της έννοιας της αλλοτρίωσης, με την απόλυτη εφαρμογή του καταμερισμού εργασίας. Σε απόλυτη αντίθεση με το σοσιαλιστικό-κομμουνιστικό μοντέλο, όπου «τα αποξενωτικά φαινόμενα» τείνουν σταδιακά προς τον «αφανισμό» και την «εξάλειψη» εν συνόλω, στο πλαίσιο -βέβαια- μιας δυναμικής «πορείας» κοινωνικής ανάπτυξης και «ολοκλήρωσης» του σοσιαλιστικού-κομμουνιστικού χαρακτήρα του εν λόγω κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικού συστήματος. Διαμορφώνονται εν προκειμένω, μέσα απ' το ηθικό-αξιολογικό σύστημα «του ολοκληρωμένου ανθρωπισμού» και με την παράλληλη διαμόρφωση-δημιουργία «ευνοϊκών αντικειμενικών συνθηκών», οι αναγκαίες προϋποθέσεις, όχι πια μόνο για την «προσωπική», αλλά και γι' αυτή την «ιστορική ανάπτυξη»-«ανάβαση» «της δεύτερης ανώτερης φάσης», της «κομμουνιστικής». Μιας «φάσης» «ανάβασης», όπου αν και -λογικά- θα ενυπάρχουν στοιχεία σύγκρουσης-συγκρούσεων σε ατομικό επίπεδο, όμως «δε θα υπάρχουν οι βασικές αντινομίες» που υφίστανται και είναι διακριτές στην καπιταλιστική κοινωνία του ανταγωνισμού, ενώ και αυτές καθαυτές οι επιμέρους ατομικές συγκρούσεις, ουσιαστικά «θα χάσουν την οξύτητα τους» «και θα πάρουν τη μορφή άμιλλας». Επιτυγχάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ο Νέος Άνθρωπος, -κινούμενος πάντα με βάση τη «διαλεκτική πορεία» των «πραγμάτων»- τη μετατροπή ενός ή και περισσότερων αρνητικών στοιχείων, σε απόλυτα θετικά και επιθυμητά για την επίτευξη, μιας δυναμικά αναπτυσσόμενης και αρμονικά σε όλα τα επίπεδα οργανωμένης κοινωνίας. Μιας ανθρώπινης κοινωνίας, η οποία θα διέπεται χάρη σε ένα νέο κοινωνικοποιημένο τρόπο παραγωγής, τόσο από παραγωγικές, όπως και από ανθρώπινες σχέσεις με απόλυτη καθολικότητα

³⁵⁸ Γιάννη Ιμβριώτη, *Δοκίμια*, 270, 272, 273.

ως προς την ελευθερία. Μια ελευθερία που με την «πραγμάτωση» της, καθιστά «την ανθρώπινη συνείδηση» οδηγό ζωής³⁵⁹.

Αντίθετα «μέσα στον παράλογο κεφαλαιοκρατικό κόσμο» σημειώνει ο Ιμβριώτης, «ο άνθρωπος κινδυνεύει να» χάσει και πολλές φορές «χάνει την υπόστασή του, όχι μόνο ο καταπιεζόμενος, αλλά και αυτός ο ίδιος ο καταπιεστής». Διεισδύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, σε μία «ηθική» κατ' ουσίαν «μη ηθική» στο πλαίσιο του συστήματος του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Μία ηθική-μη ηθική, η οποία υφίσταται χάριν ενός «τυπικού» άσκησης της εκάστοτε πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, και η οποία «δικαιολογείται» ως προς τις αντιφάσεις που τη διέπουν, τη «λειτουργία» και αυτή καθαυτή την ύπαρξή της, από μια «ξεπεσμένη» ηθική των διαφόρων Χριστιανικών εκκλησιών, προεξάρχοντος αυτού του Πάπα, ο οποίος κατά το Β' παγκόσμιο πόλεμο ευλόγησε τα όπλα των Ναζί. Είναι διακριτό εν προκειμένω το στοιχείο της στρέβλωσης επί του χριστιανικού ηθικού-αξιολογικού συστήματος, το οποίο φτάνει στο σημείο της απόλυτης «αντίφασης»-αντίθεσης με την «ιδεαλιστική αγάπη» του Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης. Ενός εκπροσώπου του χριστιανικής έποψης ανθρωπισμού, ο οποίος δεν επιβάλλει-επιβάλλεται, παρά αγαπά όλο το Σύμπαν με μια «αγάπη με άπειρο πλάτος και βάθος». Μια «αγάπη», η οποία «ξεχειλίζει» «πλημμυρίζει» και συμπεριλαμβάνει «όλο τον κόσμο», ανθρώπινο και μη. Αναδεικνύεται ουσιαστικά με την εν λόγω στρέβλωση-ακύρωση του «οράματος», τόσο του Αγίου Φραγκίσκου, όσο και πλειάδας «συνοδοιπόρων» αυτού, μα και αυτού καθαυτού του Ιησού, η απόλυτη αδυναμία «της πραγμάτωσης», σε επίπεδο «καθολικότητας» «των χριστιανικών ιδανικών». Μιας και τα τόσο όμορφα και υψηλά ιδανικά «τα αντιστρατεύονταν οι αντικειμενικοί κοινωνικοί όροι». Όροι που απορρέουν και συνιστούν στοιχεία «αντίφασης και σύγκρουσης», και οι οποίοι σε συνδυασμό με τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του σύγχρονου καπιταλιστικού οικοδομήματος, απ' τη μια, «δεν επέτρεψαν» την άνθηση του χριστιανισμού ως μορφή «τέλειου ανθρωπισμού», ενώ παράλληλα κατέστησαν την παρουσία τους, στην πράξη, «αντιφατική» με τα εν λόγω «ιδανικά»³⁶⁰.

³⁵⁹ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 274, 275, 276.

Ευτύχη Μπιτσάκη, *Φιλοσοφία*, 53.

³⁶⁰ Γιάννη Ιμβριώτη, *Δοκίμια*, 272.
«Σοσιαλιστικός», 265.

3)Σοσιαλιστικός Ανθρωπισμός-Η δύναμη του «συγκεκριμένου»

Βέβαια ένα ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο, το οποίο προβάλλει μέσα από το «σοσιαλιστικό ιδανικό», σε επίπεδο αξιολογικού συστήματος και σχεσιακής αντιμετώπισης του ανθρώπου σε σχέση με την αλληλεπιδραστική παρουσία του, στην κοινωνία και δη, με τη δύναμη «του συγκεκριμένου», μέσω του οποίου «κατακτάται» και αυτό καθαυτό «το ουσιαστικό περιεχόμενο»· -σημειώνει ο Ιμβριώτης- αντιπαραβάλλοντας τον καπιταλιστικό κόσμο με το σοσιαλισμό, είναι το «γεγονός» ότι «στο σοσιαλισμό» «ευδοκίμει το ελεύθερο προσωπικό άτομο». «Ευδοκίμει το ελεύθερο προσωπικό άτομο», το οποίο στην ουσία συνιστά το «υποκείμενο» της «ευθύνης», την προσωπικότητα του οποίου σε επίπεδο «αυθεντικού προσώπου», «όλοι οι άνθρωποι έχουν τις αντικειμενικές δυνατότητες» να κατακτήσουν. Δηλαδή «να γίνονται» στην ουσία ένας νέος τύπος Ανθρώπου. Αξιακό και «παιδαγωγικό» χαρακτήρα «επίτευγμα» που επιτυγχάνεται μέσα απ' τον αγώνα της «προσφοράς» και την καθημερινή κοινωνική και πολιτική πράξη και ζωή, αλλά και στο πλαίσιο μιας «εσωτερικής αποδοχής»-«κατάφασης» του «προσωπικού ατόμου», στη σχέση του, με τους «αντικειμενικούς νόμους» και «σκοπούς» «του κοινωνικού γίνεσθαι». Κάτι που προϋποθέτει «ανάβαση» του «ατόμου», τόσο σε «ηθικό»-αξιολογικό επίπεδο, όσο και αναφορικά με τη γνώση και αυτή καθαυτή τη γνωσιμότητα των εν λόγω «νόμων»³⁶¹.

Καθίσταται εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, το ανθρώπινο πρόσωπο, κομβικός παράγοντας στη διαμόρφωση αυτής καθαυτής της ιστορίας και δη, με τη συμβολή και τη δύναμη της «επιστήμης» και της «τεχνικής». Στοιχεία στα οποία απέδιδε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο η γενιά του Ιμβριώτη, αλλά και ο ίδιος, θεωρώντας την «επιστήμη» το όχημα που θα οδηγήσει την ανθρωπότητα στο μέλλον, μέσα από μία «πορεία» γεμάτη «εμπόδια», όπου αν και «ο κόσμος είναι ανεξάντλητος», η κατάκτηση «της ανθρώπινης γνώσης» παρά το μέγιστο βαθμό της προόδου της, «δεν είναι» και δεν μπορεί να ιδωθεί ως «τελειωτική». Παράλληλα δε διέβλεπε στην τεχνική πέρα από ένα «εργαλείο» ή «όργανο» με τη συμβολή και των τόσο σημαντικών τεχνικών-τεχνολογικών κι όχι μόνο επιτευγμάτων της εποχής του, προεξάρχουσας αυτής «της κατάκτησης της ατομικής ενέργειας», ουσιαστικά «μια νέα τεχνική επανάσταση». Μια «επανάσταση», η οποία όμως κατά τον Ιμβριώτη, παρά το γεγονός μιας «θαυμαστής ανάπτυξης», αποτυπώνεται με την έννοια «της μεγαλύτερης κυριάρχησης» του ανθρώπου στη «φύση» από τη «θετική» έποψη αυτής, -παρά την αμφισημία του εν λόγω στοιχείου- να καταστεί αυτός καθαυτός ο άνθρωπος με τη δύναμη και τη «βοήθεια» της τεχνικής, τόσο «ελεύθερος», όπως και «ανεξάρτητος». Αν και «από το άλλο» «μέρος», σ' ένα «ανώτερο επίπεδο», αυτό καθαυτό το «θετικό» γεγονός «φέρει και άπειρα κακά», αποδίδοντας στην εν λόγω «ανάπτυξη», απ' τη μια «προαγωγικό» και απ' την άλλη ταυτόχρονα «καταστροφικό» χαρακτήρα³⁶².

Παράλληλα δε προβαίνοντας σε μία σχετική αιτιολόγηση των αιτίων για την ανάπτυξη της μορφής της εν λόγω ελευθερίας, απ' τη μια, αναφέρει την έλλειψη, την παντελή απουσία της «ατομικής ιδιοκτησίας», την οποία και θεωρεί σαν τη «βάση» στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος, «για κάθε αλλοτρίωση», ενώ απ' την άλλη, θέτει ως αναγκαία προϋπόθεση για την

³⁶¹ Δοκίμια, 272.

«Σοσιαλιστικός», 271, 272.

³⁶² Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 81, 107, 108.

επίτευξη «του προσωπικού ατόμου» και δη, «σ' ένα ευνοϊκό κοινωνικό κλίμα, όπως είναι το σοσιαλιστικό», την «καταπολέμηση» μέσα απ' το πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου ηθικού-αξιολογικού κώδικα, αυτών «των εγωιστικών ενστίκτων» του ανθρώπου. «Εγωιστικά» στοιχεία, τα οποία πλειάδα πολέμων και άλλων συγκρούσεων προκάλεσαν κατά καιρούς, και δη οπισθοδρομώντας κάθε φορά, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, αυτή καθαυτή την ανθρωπότητα. Αντίθετα το «σοσιαλιστικό ιδανικό», εγκαθιστώντας εν προκειμένω στη θέση του ατομικού, το στοιχείο του «κοινωνικού» σε όλες του, τις εκφάνσεις, αποβλέπει κατ' αυτόν τον τρόπο, στην «απελευθέρωση» του ατόμου και κατ' επέκταση, στην προβολή του προτύπου του «κοινωνικού ανθρώπου». Μια διαδικασία όπου το «προσωπικό άτομο» ανακτά τη «χαμένη» ανθρωπότητα του άνθρωπου των προηγούμενων τρόπων παραγωγής και αναβαθμών ανάπτυξης της κοινωνίας, με τη «μετατροπή» του-δημιουργία του, στη μορφή του «κοινωνικού»-«ανθρώπινου ανθρώπου». Μία μορφή που ξεπηδά μέσα από μία διαδικασία, όπου ο «εξωτερικός καταναγκασμός» αντικαθίσταται από την κοινωνική «πρόβλεψη» και τη γνωσιμότητα υπό το ρόλο ρυθμιστικών οργάνων, της σχέσης ελευθερίας και αναγκαιότητας, πάντα σε συσχέτιση με την έννοια της «κατάφασης» «στα κοινωνικά συμφέροντα». Μια «κατάφαση», στην οποία το «προσωπικό άτομο» «βρίσκει» «μέσα από το κοινωνικό στοιχείο», «τη δική του την ικανοποίηση» σ' ένα πλαίσιο αρμονικών σχέσεων, τόσο ατόμου-κοινωνίας, αλλά και αυτών των «προσωπικών ατόμων» μεταξύ τους, καθώς και σε συσχέτιση με τη φύση. Προβάλλει εν προκειμένω σ' ένα τέτοιο πλαίσιο μιας «αταξικής κοινωνίας», η δυνατότητα της δημιουργίας «των απαιτούμενων όρων», ούτως ώστε η πραγμάτωση «του σοσιαλιστικού ιδανικού» να επιτευχθεί μαζί και χάρη «στην ολόπλευρη ανάπτυξη» όλων των «αυθεντικών πρόσωπων»-κοινωνών της εν λόγω φιλοσοφικό-κοινωνικό-ιδεολογικό-πολιτικής θεώρησης³⁶³.

Ως μια τέτοια ανθρώπινη μορφή-πρότυπο με ομοιότητες προς την περίπτωση του Che, ο οποίος και θα μπορούσε να ιδωθεί όχι απλά «ως ένας ρομαντικός επαναστάτης», αλλά στην ουσία «ο προφήτης εκδικητής των επαναστάσεων του μέλλοντος»· προβάλλει εν προκειμένω ο Νέος Άνθρωπος-εκπρόσωπος του «ηρωικού ανθρωπισμού». Κι εν τέλει μπορεί να λεχθεί ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, ένας νέος τύπος ανθρώπου διαμορφώνεται, ο οποίος δρα και προβάλλει σε επίπεδο «ζέουσας πράξης», όπου το «υποκείμενο» όντας ενεργό και υπεύθυνο μάχεται, τόσο με τη «σκέψη», πρωτίστως όμως με την «πράξη», για την «οικοδόμηση» «της κομμουνιστικής κοινωνίας», με τη δημιουργία και διαμόρφωση των ικανών και αναγκαίων συνθηκών, ούτως ώστε «το σοσιαλιστικό ιδανικό» πέρα από ένας «οραματισμός», να καταστεί η πραγματικότητα ««των κολασμένων της γης», των πεινασμένων, των καταπιεσμένων», αλλά και όλων των «κυριαρχούμενων λαών» ενάντια στην «ιμπεριαλιστική κυριαρχία» και αυτή καθαυτή την «εκμετάλλευση». Στο πλαίσιο του εν λόγω ηθικού-αξιολογικού κώδικα τίθεται -πάντα- το κοινό καλό και το συμφέρον της προόδου πάνω από ατομικά και προσωπικά μικροσυμφέροντα κι εγωισμούς και δη, σ' ένα πλαίσιο υπηρετήσης του κοινωνικού συνόλου μέσα απ' τον «κοινωνικό» χαρακτήρα των μέσων παραγωγής, αλλά και της παράλληλης αίσθησης-αντίληψης και αυτών των ανθρώπινων σχέσεων και «συναισθημάτων». Μιας και σ' αυτή την περίπτωση μπορεί να ειπωθεί ότι «ο εργαζόμενος» από ένα στάδιο και μετά «δένεται με

³⁶³ Δοκίμια, 272, 273.

«Σοσιαλιστικός», 270, 274.

τους άλλους», ενώ ταυτόχρονα «μπαίνει» και σ' αυτό καθαυτό «τον κοινωνικό ρυθμό», φτάνοντας στο σημείο να «νιώθει τους πιο βαθιούς του αναπαλμούς μέσα στον ίδιο τον εαυτό του» γενόμενος ουσιαστικά κατ' αυτόν τον τρόπο, ένα με την εν λόγω μορφή κοινωνικής διάρθρωσης-συγκρότησης³⁶⁴.

Ασφαλώς σ' αυτό το σημείο και για τους παραπάνω λόγους, οφείλω και εν προκειμένω μπορώ να παρατηρήσω, μία «παράλληλη» ιδεολογική παρουσία του «ηρωικού»-«κοινωνικού ανθρώπου», τόσο στον Ιμβριώτη, όπως και στον Che, έστω και υπό διαφορετικές οπτικές θεωρήσεις, και με σαφή την υπεροχή επί της «ζέουσας πράξης» στην περίπτωση του Guevara, διαβλέποντας ουσιαστικά στην περίπτωση του Che το Νέο Άνθρωπο, έστω και στο πρώτο «στάδιο» εμφάνισης του. Αντίστοιχα στην περίπτωση του Ιμβριώτη, πέραν του γεγονότος, ότι πρόκειται για έναν θεωρητικό της νεοελληνικής σοσιαλιστικής σκέψης μάλλον σημαντικό, θα μπορούσε να ιδωθεί κατ' επέκταση, τρόπον τινά και ως μία απ' τις εκφάνσεις του «Αντιστασιακού Ανθρώπου» και του μαχητή «των βουνών», ο οποίος όμως προσεγγίζει ένα ανθρώπινο πρότυπο «μετάβασης», κύρια μέσω «του κινήματος της Εθνικής Αντίστασης». Ενός κινήματος που προέταξε στο πλαίσιο μιας «απέραντης ιστορικής όρασης» σε συνδυασμό με «μια βαθύτατα συνειδητοποιημένη θέληση», αλλά «και με τη δημιουργική ορμή» που χαρακτηρίζει την εν λόγω «ιδιότυπη ηρωική μορφή», την έννοια της ελευθερίας στην «καθολικότητα» της. Μία αξιακή «ανάβαση» που επιτεύχθηκε μόνο μέσα από έναν αδυσώπητο αγώνα «για την κατάκτηση» ή «τη φύλαξη» αυτής, προβάλλοντας μέσα απ' τη νίκη του «Αντιστασιακού Ανθρώπου» ενάντια στο «φασισμό» και το «ναζισμό», μια δύναμη που αυτή καθαυτή «ψυχώνει» τον εν λόγω ανθρώπινο τύπο και τον οδηγεί «στη βεβαίωση» του, ως ανθρώπινης ύπαρξης και προσωπικότητας. Μια ηθική ισχύς που αφήνει να διαφανεί εν προκειμένω, στην περίπτωση του «Αντιστασιακού Μαχητή», όχι κάποια «αφηρημένη έννοια», αλλά έναν «συγκεκριμένο και χεροπιαστό» ανθρώπινο «τύπο», γεμάτο από «μεστό περιεχόμενο». Ένα περιεχόμενο που το διέπει και το προσδιορίζει ως κύριο στοιχείο αυτού, το «καθολικό νόημα» και το στοιχείο της «ελευθερίας», χάριν της οποίας, ο εν λόγω ανθρώπινος τύπος «σαρκώνεται κάθε φορά μέσα στο ορισμένο άτομο». Καθιστώντας εν προκειμένω αυτό ικανό, «να ξεπερνά» τα εκάστοτε «στενά» «πλαίσια» και κατά συνέπεια «να απλώνεται», αποκτώντας εν τέλει μια τόσο «πλατειά σημασία», η οποία θα φτάσει στο σημείο, να το καταστήσει «οικουμενικό πρότυπο»³⁶⁵.

Όσον αφορά δε σχετικές διαφοροποιήσεις και ομοιότητες, σε σχέση με το αξιακό-αξιολογικό σύστημα και κατ' επέκταση, την ηθική που διέπει τις αντίστοιχες ιδεολογικό-πολιτικές και φιλοσοφικές επόψεις, των παραπάνω μαρξιστών-θεωρητικών, στην περίπτωση του Guevara δέον είναι να λεχθεί, ότι προτάσσεται μία αντίληψη για την κοινωνία κατά την οποία θεωρείται αναγκαία η μετατροπή της «κοινωνίας» σ' «ένα γιγάντιο σχολείο». Κάτι που κατά την εν λόγω θεωρητική έποψη, επιτυγχάνεται με τη δραστηριοποίηση των «ηθικών κινήτρων» και στο πλαίσιο, τόσο της «οικοδόμησης του κομμουνισμού» ως απώτερου σκοπού-στόχου, με την παράλληλη όμως απόπειρα να «αλλάξουμε» «τον άνθρωπο ταυτόχρονα» με αυτή «την οικονομική βάση» της κοινωνίας. Με την ίδια οπτική και την ίδια ιδεολογικό-

³⁶⁴ Michael Löwy, *Ο Τσε*, μτφρ-εισ, Έλληνς Αλεξίου, 168, 169.

«Σοσιαλιστικός», 264, 274

³⁶⁵ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 7, 118.

«Σοσιαλιστικός», 264, 270, 274, 281.

πολιτική βάση, μπορεί να λεχθεί ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, τίθενται ως στοχεύσεις στη βάση της κοινωνικής σκοπιμότητας, η «αλλαγή», τόσο σε κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό επίπεδο, όσο και η επίτευξη της «αλλαγής», σε επίπεδο ηθικού κώδικα και αξιολογικού συστήματος στο πλαίσιο «κατάκτησης»-«πραγμάτωσης» του «σοσιαλιστικού ιδανικού». Άλλωστε οποιαδήποτε «ριζική αλλαγή», όπως αναφέρει αντίστοιχα και ο Ιμβριώτης, δε θα έρθει παρά μέσα από τη «ζέουσα πράξη», αφού πρώτα δημιουργήσει «τους ευνοϊκούς αντικειμενικούς», πνευματικούς και κοινωνικούς «όρους», προτάσσοντας όμως παράλληλα ως αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη της εν λόγω «αλλαγής», τη δυνατότητα «πρωτύτερα» αυτός ο «Άνθρωπος» «να κάνει την ανατομία του κοινωνικού γίγνεσθαι». Κάτι που μπορεί να επιτύχει με τον «εντοπισμό» και τη γνώση «των εμποδίων, που ορθώνονται ενάντια στα ιδανικά του ανθρωπισμού», καθώς και τη γνωσιμότητα των κοινωνικών νόμων, που διέπουν την κοινωνική εξέλιξη, κάνοντας ταυτόχρονα χρήση και αυτής της κοινωνικής πρόβλεψης, ούτως ώστε αυτός «ο Άνθρωπος» «να μπορέσει» «να καταπολεμήσει» τα εν λόγω εμπόδια «με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο»³⁶⁶.

Βέβαια είναι γεγονός στον Ιμβριώτη, ότι «ο νέος άνθρωπος» και εν γένει το «σοσιαλιστικό ανθρωπιστικό πρότυπο», «δεν συμβιβάζονται», τόσο με το στοιχείο της «παθητικής στάσης», όπως επίσης «δεν συμβιβάζονται», ούτε με το στοιχείο του «ευδαιμονικού ησυχασμού». Αντίθετα «απαιτούν» την «ανάβαση» μέσω αυτής καθαυτής της «πυραχτωμένης πράξης», «σ' έναν κόσμο» που όχι μόνο θα φέρει «ανάγλυφη την ανθρώπινη σφραγίδα», αλλά θα προτάσσει μία μορφή και έναν τύπο Ανθρώπου, που θα «είναι ενεργός» και ταυτόχρονα «ηρωικός». Έναν άνθρωπο «που η εικόνα του», -τουλάχιστον- την περίοδο της «γέννησης του νέου ανθρώπου», μπορεί να μην «είναι ακόμη» απολύτως «συγκεκριμένη», όπως επισημαίνει και ο Che, αλλά «η εξέλιξη του», είναι βέβαιο ότι θα «είναι παράλληλη με την ανάπτυξη της νέας οικονομικής δομής». Δίνεται εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, η δυνατότητα σε «όλους» τους «ανθρώπους» με μια συνεχή «ανάβαση»-βελτίωση του εν λόγω ηθικού-αξιολογικού συστήματος και δη, στο πλαίσιο μίας διαπαιδαγωγικής διαδικασίας και με προεξάρχουσα μορφή διαπαιδαγώγησης αυτή καθαυτή την «αυτό-διαπαιδαγώγηση», να «κατακτούν καθημερινά», «μια μεγαλύτερη συνείδηση της ανάγκης της ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία και συγχρόνως της σημασίας τους σαν κινητήριες δυνάμεις» αυτής. Προβάλλει σ' αυτό το σημείο η μορφή κατ' ουσίαν του «κοινωνικού ανθρώπου», όπως αυτή προτάσσεται στον Ιμβριώτη και τον Garaudy, δηλαδή ως η μορφή του «ανθρώπινου ανθρώπου». Ενός ανθρώπου, ο οποίος «πραγματώνοντας νέους ηθικούς κανόνες» μέσα απ' τη «μόρφωση»-δημιουργία-προβολή «νέων κοινωνικών αιτημάτων», επιτυγχάνει λαμβανομένης υπόψη και της «νέας κοινωνικής κατάστασης», να «δώσει» «νέα ποιότητα» στον άνθρωπο μέσα απ' τις δημιουργικές δυνάμεις της «εργασίας», όντας «λυτρωμένης» από το «χαρακτήρα» «της κατάρας» και «του καταναγκασμού», αναπτύσσοντας αυτή εν είδει «ελεύθερης δημιουργίας» και συνάμα «ζωτικής ανάγκης» και προϋπόθεσης, τόσο για την ατομική, αλλά και αυτή την κοινωνική του, ύπαρξη. Προσδιορίζεται εν προκειμένω η εργασία, κομβικό ιδεολογικό-πολιτικό πρόταγμα της μαρξιστικής θεωρίας, ουσιαστικά ως εκείνος ο απελευθερωτικός μοχλός, μέσω του οποίου με τη μορφή της «δημιουργίας», «ο σοσιαλιστικός

³⁶⁶ Che Guevara, E, *Πολιτικά*, μτφρ Λίλης Ζωγράφου, Α' 179.
«Σοσιαλιστικός», 266, 274.

άνθρωπος» με την παράλληλη βοήθεια, τόσο της «τεχνικής», όσο και της «επιστήμης», «πορεύεται προς τα εμπρός», «υψώνοντας» κατ' αυτόν τον τρόπο «το άτομο σε πρόσωπο»³⁶⁷.

Ασφαλώς «ο άνθρωπος» δεν μπορεί να θεωρηθεί, -όπως ισχυρίζονταν εκπρόσωποι της σύγχρονης του Ιμβριώτη υπαρξιστικής θεώρησης, κάτι που αποτυπώνονταν και σε μέρος της ποίησης της εν λόγω εποχής- ότι «είναι ριγμένος μέσα σε τούτο τον κόσμο». Αντίθετα ο άνθρωπος, για να επιτύχει την «ανάβαση»-βελτίωση, σε επίπεδο ηθικού-αξιολογικού κώδικα, οφείλει να αναγνωρίσει στον εαυτό του και παράλληλα στη φύση -ως ένα ευρύτερο ενιαίο σύστημα αρμονικών σχέσεων όλων των ζωντανών και όχι μόνο οργανισμών- ότι συνιστά αναπόσπαστο «κομμάτι της». Ουσιαστικά δηλαδή «ανήκει» σ' αυτή, διαφοροποιούμενος όμως, όσον αφορά το γεγονός, ότι αν και συνιστά «κομμάτι» της φύσης, αποτελεί «ένα κομμάτι», το οποίο ανεβαίνοντας πλειάδα βιολογικών και κοινωνικών αναβαθμών, «έχει πάρει συνείδηση του εαυτού του», ενώ «με την καθημερινή» του «δουλειά», «έχει κατορθώσει» όχι μόνο «ν' αναπτυχθεί», αλλά και «να υψωθεί πάνω απ' αυτή». Διαφαίνεται εν προκειμένω σε ένα πρώτο επίπεδο, το στοιχείο «της προοδευτικής κατεύθυνσης» και της «καταπληκτικής ανάβασης του ανθρώπου μέσα στον κόσμο». Αν και ο Ιμβριώτης παραδέχεται ότι οι κάθε είδους «αλλαγές» είναι απλά απόρροια «των μεταβολών» ανάλογα με τον εκάστοτε «τρόπο παραγωγής», στοιχείο όπου μπορεί να διαφανεί αλλαγή και επί της σχέσης φύσης-ανθρώπου, αν ληφθεί υπόψη το εκάστοτε κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό σύστημα και ο ακολουθούμενος τρόπος παραγωγής, αποβλέποντας μετά το στάδιο «της εξουσίασης» του «φυσικού κόσμου», ούτως ώστε να επιτευχθεί η «απελευθέρωση» του ανθρώπου «από την τυφλή φυσική καταδυνάστευση», στη «δημιουργία» των «κατάλληλων κοινωνικών όρων», για μία συνύπαρξη φύσης-ανθρώπου. Μία αρμονική συνύπαρξη σ' ένα πλαίσιο σεβασμού προς τα «υπόλοιπα» «αδερφά» μέρη-μέλη αυτού του κόσμου, υπό την έννοια ενός δυναμικού-αρμονικού και παράλληλα αλληλεπιδραστικού συστήματος, προτάσσοντας όμως πάντα τον «κοινωνικό άνθρωπο» ως «δημιουργό» και κοινωνό της «ελευθερίας»³⁶⁸.

Μία έννοια το περιεχόμενο της οποίας «διαποτίζει», χαρακτηρίζει, αλλά και προσδιορίζει το σύνολο των έργων του Ιμβριώτη, όπου αν και είναι έντονα διακριτή μία διττή υπόσταση, μιας και το εν λόγω έργο χωρίζεται απ' τη μια, τόσο σε επιστημονικό, καθώς και σε φιλοσοφικό, αλλά συνάμα και πρώιμο και ώριμο σε επίπεδο διαλεκτικής ή αλλιώς «μηχανιστικό» και «ματεριαλιστικό», παρά ταύτα σε κανένα απ' τα έργα του, δε λείπει αυτή καθαυτή «η ελευθερία». Μια έννοια, η οποία προβάλλει σε συνάρτηση με την εξαρχής ουμανιστική αντίληψη του Ιμβριώτη, προτάσσοντας σταθερά την έννοια «του προσώπου» και εντάσσοντας αυτό στο πλαίσιο μίας «διαλεκτικής σχέσης» «προσώπου»-«κοινωνίας», με τον άνθρωπο να διαμορφώνει και να δέχεται επιρροές ανάλογα, τόσο με την «παραγωγική», όπως και με την «πολιτική», αλλά και «τη μορφωτική σημασία», αυτού καθαυτού του «υποκειμένου» και την εν γένει «προσωπική αξία» αυτού. Δίνεται κατ' αυτόν τον τρόπο, η δυνατότητα, μέσα από ένα «καθολικό» πλαίσιο ελευθερίας, στο άτομο-πρόσωπο να αναπτύσσει και να αναδεικνύει την «προσωπικότητα του», «απλώνοντας» και «σαρκώνοντας» μέσα απ' αυτή, «τις ανάγκες και τους πόθους των γύρω»

³⁶⁷ «Σοσιαλιστικός», 270, 275, 276, 277, 278, 280.

Πολιτικά, Α', 180, 181.

³⁶⁸ «Σοσιαλιστικός», 264, 270, 278, 281, 282, 283.

του, κατακτώντας τη δυνατότητα να εκφράζει και να «διατυπώνει» «ανάγκες» και «πόθους», πάντα κάνοντας χρήση της «ιδιαίτερης εκφραστικής δύναμης που» το εκάστοτε άτομο-«προσωπικότητα» ενδέχεται «να διαθέτει» σε συνδυασμό «με την πρωτοτυπία» που μπορεί να το «χαρακτηρίζει». Καθίσταται εν προκειμένω μέσα απ' την «απελευθέρωση» «το προσωπικό-άτομο», υποκείμενο «ελευθερίας», δράσης και συνεισφοράς, ενώ δίνεται παράλληλα η δυνατότητα σε όλα τα «μέρη»-μέλη της εν λόγω κοινωνίας, να «ανεβούν» στο επίπεδο «της προσωπικότητας» μέσα από μία πορεία «ανάβασης», όσον αφορά, τόσο «τη μορφωτική» «και προσωπική» «αξία» του «προσωπικού-ατόμου», κύρια όμως, όσον αφορά την επίτευξη ενός ολοκληρωμένου ηθικού και αξιολογικού κώδικα. Ενός ηθικού και αξιακού κώδικα με τη χρήση του οποίου μπορούν τα εν λόγω «προσωπικά-άτομα» να συμβάλλουν στην «ανάβαση», τόσο των γύρω τους, όπως και αυτής καθαυτής της κοινωνίας³⁶⁹.

Άλλωστε δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι προσδιορίζεται στο πλαίσιο της νεοελληνικής σοσιαλιστικής σκέψης, «ως φιλόσοφος της ελευθερίας». Μιας «ελευθερίας» «η απαρχή» της οποίας «εξιχνιάζεται κιόλας» από τα «πρώτα γραπτά του», αλλά αλλάζει, τόσο μορφή, όπως και εννοιολογικό περιεχόμενο, ανάλογα με τους αναβαθμούς μαρξιστικής, και κατ' επέκταση, «πνευματικής» «ωριμότητας» του Ιμβριώτη. Κάτι που διαφέρει ανάλογα με τη χρονική κι όχι μόνο, πορεία του, φτάνοντας στο σημείο στα «ύστερα δοκίμια του», ουσιαστικά να «αποκτά τη μορφή» αυτής καθαυτής «της απελευθέρωσης του ανθρώπου» απ' τη μια, «από τη φυσική νομοτέλεια», κι απ' την άλλη, από «τους κοινωνικούς ταξικούς καταναγκασμούς». Προτάσσεται εν προκειμένω το εννοιολογικό περιεχόμενο της ελευθερίας-«απελευθέρωσης», όπως αυτή θα «λειτουργήσει» ηθικά-αξιολογικά, με τη διαμόρφωση των παραπάνω «φυσικών» και «κοινωνικών όρων», συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στο «ν' ανθίσει και να καρπίσει» στο εν λόγω πλαίσιο ελευθερίας «ο γνήσιος ανθρωπισμός». Ένας ανθρωπισμός που με την «πραγμάτωση» «της κομμουνιστικής κοινωνίας» ως νέας «κοινωνικής κατάστασης», «θα βοηθήσει» απ' τη μια, στην «αποκατάσταση» αυτού καθαυτού «του ανθρώπου» ως «κοινωνικού ανθρώπου», «θ' αφανίσει» όμως παράλληλα -ακριβώς λόγω «της κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας»- «τη διαμάχη», τόσο «ανάμεσα στον άνθρωπο και τον άνθρωπο», αλλά και τη «διαμάχη» «ανάμεσα» «σε τούτον και στη φύση». Με βάση τα παραπάνω, μπορεί να λεχθεί ότι δημιουργούνται-διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις, για την «αληθινή διάλυση της φιλονικίας», τόσο «ανάμεσα στην ύπαρξη και την ουσία», όσο και «στην εξαντικειμενίση και στην αυτοβεβαίωση», αλλά πρωτίστως «ανάμεσα» στην «ελευθερία και στην αναγκαιότητα». Αναδεικνύεται κατ' αυτόν τον τρόπο ο ολοκληρωμένος σοσιαλιστικός άνθρωπος, ως υποκείμενο δράσης και δημιουργίας. Μιας «δημιουργίας» που ταυτίζεται μ' αυτή καθαυτή την «πρόοδο» και «εκφράζει τον άνθρωπο σαν «άνθρωπο» σ' όλη την ουσιαστική ιστορική ανάπτυξη του»³⁷⁰.

Μια ανάπτυξη της «προσωπικότητας» του ατόμου, που αφού μέσα απ' την «ουσιαστική» «αξία» της «ελευθερίας», το καταστήσει ηθικά ικανό ακόμα και «να αυτοθυσιάζεται», με τη δύναμη και τη στήριξη «ενός μεγάλου ιδανικού», σε δεύτερο επίπεδο επιτυγχάνει και αυτή την υπέρβαση του. Την

³⁶⁹ «Σοσιαλιστικός», 280.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 85, 87.

³⁷⁰ *Η σοσιαλιστική*, Δ', 87.

«Σοσιαλιστικός», 270, 284, 270 παρ. 1, *Kleine ökonomische Schriften*, σ. 127.

υπέρβαση του, από ένα «βιολογικό άτομο», σε έναν «άνθρωπο ψυχικό και πνευματικό συνάμα», ενώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τα φαινομενικά διαιρεμένα μέρη σώματος-πνεύματος ή αλλιώς σώματος-ψυχής και καταδεικνύοντας την πραγματική «σχέση» αυτών, η οποία δεν είναι παρά μία «διαλεκτική σχέση» αναγκαίας δυναμικής αλληλεπίδρασης, «μεταξύ τους». Προβάλλεται εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, ο «σοσιαλιστικός άνθρωπος» και δη, μέσα από τη «βεβαίωση» της «ύπαρξης» του, μέσω του αγώνα του, «για ένα ιδανικό» με ύψιστο «σκαλοπάτι» «θριάμβου» αυτή «τη θυσία» του ατόμου. Μια πράξη που «υψώνει» το άτομο και εν τέλει το καθιστά μια ολοκληρωμένη «κοινωνική ανθρώπινη ύπαρξη». Κάτι που επιτυγχάνεται μέσα απ' την υπηρετήση «άξιων ιδανικών» και την καταπολέμηση των όποιων εγωιστικών στοιχείων της εκάστοτε ανθρώπινης προσωπικότητας, θέτοντας τις βάσεις όχι μόνο σε «υλικό», αλλά και ηθικό-αξιολογικό επίπεδο, για την «πραγμάτωση» αυτού «του σοσιαλιστικού ιδανικού»³⁷¹.

Ενός «ιδανικού» που αν και «προβάλλει» αρχικά εν είδει «οραματισμού», κάτι που ακριβώς λόγω του «υπερβατικού» και έντονα ηθικού-αξιολογικού χαρακτήρα του, ενδυναμώνει όλο και περισσότερο τον «σοσιαλιστικό άνθρωπο», ωστόσο κατά την ερμηνεία του Ιμβριώτη, αναφορικά με το «σύμπλεγμα» του «Ζογγολόπουλου», προβάλλει αυτή την ηρωική διαφορετικότητα. Και προβάλλει την ηρωική διαφορετικότητα, μιας και το άτομο-πρόσωπο «αυτοβεβαιώνεται» ψυχικά και πνευματικά, θυσιάζοντας και πάλι ένα μέρος του σωματικού-«βιολογικού» «κατώτερου» εαυτού του, «εκφράζοντας» μέσα απ' αυτή του, την «αναπηρία», όχι «μια ύπαρξη μειωμένη» ή «αδυνατισμένη», αλλά τουναντίον εκφράζοντας με αυτή την πράξη «μια καταπληχτική», μάλλον την ύψιστη «θριαμβική προβολή» των εν λόγω ατόμων, μαζί με το στοιχείο «της ανάτασης». Καθίστανται εν προκειμένω μέσα απ' τον αγώνα και την ηρωική διαφορετικότητα αυτών των ανθρώπων, τόσο το άτομο-πρόσωπο, όπως και αυτή η κοινωνία, ηθικά «πλουσιότερες». Επιτυγχάνεται δε κατ' αυτόν τον τρόπο και δη, παράλληλα, και αυτή καθαυτή η «πραγμάτωση» «του σοσιαλιστικού ιδανικού», παραμερίζοντας «τα αντικειμενικά εμπόδια» κι ανοίγοντας «ελεύθερο το δρόμο για την ανάπτυξη του πιο καθολικού και τέλειου ανθρωπισμού»³⁷².

Όλα τα παραπάνω στοιχεία, συνιστούν σε συνδυασμό και «με τη δημιουργική παραγωγή», την «ειδοποιητική διαφορά» που μπορεί να «ξεχωρίσει» τον άνθρωπο από το επίπεδο του «ζώου». Προβάλλεται εν προκειμένω μία ανθρώπινη μορφή, που όχι μόνο «αναπτύσσει την επιστήμη» ή «την τεχνική», αλλά μέσα απ' τις εκάστοτε εφευρέσεις και ανακαλύψεις, σε συνάρτηση με τη «δημιουργική» παρουσία της, στο χώρο της Τέχνης, «πλουτίζεται» και συνεχώς πνευματικά μα κατ' επέκταση και ηθικά. Παράλληλα δε ενδυναμώνετε, επιτυγχάνοντας όχι μόνο, τη διασφάλιση «των απαραίτητων όρων», για τη συντήρηση του πληθυσμού, μα τουναντίον ο Νέος Άνθρωπος προβάλλει «σαν δημιουργός και εξουσιαστής μέσα στον κόσμο», προετοιμάζοντας ήδη τις προϋποθέσεις, για μελλοντικά γαλαξιακά-διαπλανητικά ταξίδια. Γαλαξιακά-διαπλανητικά ταξίδια με απώτερο στόχο, την επίτευξη του «κατοικήσιμου», ακόμα και «σε άλλους πλανήτες», πραγματώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, τους οραματισμούς «για μετανάστευση ανθρώπων» σ' αυτούς. Κάτι

³⁷¹ «Σοσιαλιστικός», 274, 289.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 118.

³⁷² «Σοσιαλιστικός», 274, 289.

στο οποίο σήμερα μέσω της δύναμης, τόσο της «επιστήμης», αλλά και της «τεχνικής», είμαστε ήδη στα όρια της πραγματοποίησης³⁷³.

Οριοθετεί εν προκειμένω με τη δύναμη του Νέου Ανθρώπου ο Ιμβριώτης, όχι μόνο τις δυνατότητες «ηθικής» και «πνευματικής» «ανάβασης» του «προσωπικού ατόμου», αλλά παράλληλα διαβλέπει ήδη και θέτει συνάμα, τα «όρια» και τις δυνατότητες, αυτής της ανθρώπινης επιστήμης και τεχνικής. «Ισχυρισμός» που ενισχύεται πολλώ δε αν ληφθεί υπόψη, η ανάπτυξη και η αξιοποίηση τους, (επιστήμης-τεχνικής) σε συνδυασμό με το πάντα «λαμπερόχρωμο» «σοσιαλιστικό ιδανικό». Ένα ιδανικό που στηρίζει τη δύναμη του, και μας «εντυπωσιάζει» «με το συγκεκριμένο», βάσει του οποίου «βρίσκει» ακόμα και «στην αλλοτρίωση» «το ουσιαστικό περιεχόμενο». Ένα «περιεχόμενο», το οποίο συνιστά και το κύριο ζήτημα, για την επίτευξη του εν λόγω οραματικού-ηθικό-ιδεολογικό-πολιτικού τύπου ανθρώπου, αποδίδοντας τον, κατ' ουσίαν με τον δυναμικό-αλληλεπιδραστικό και πρωτίστως διαλεκτικό «χαρακτήρα» που εμπεριέχει. Αυτόν «του διαλεκτικού ματεριαλισμού» με τη συνδρομή «της ιστορικής πείρας», αλλά και με την παράλληλη «σπουδή» των όποιων «αντινομιών» επί της «παραγωγής», της γνώσης, μα και όσον αφορά τις δυναμικού χαρακτήρα σχέσεις «υποκειμένου»-«αντικειμένου», στο πλαίσιο «της πραγματικής υλικής σφαίρας». Αναζητεί εν προκειμένω η εν λόγω θεωρητική και ιδεολογικό-οραματική έποψη, το στοιχείο του «ανεπτυγμένου», τόσο «στη συνείδηση», αλλά και στα αντίστοιχα πεδία της «τέχνης», της «θρησκείας» ή της «φιλοσοφίας», συγκεκριμενοποιώντας και αποδίδοντας την πραγματική «ιστορική βάση» που αρμόζει στις εκάστοτε αλλοτριωμένες ιδεολογικές προβολές των παραπάνω πεδίων σε μια Νέα «Ανθρωπότητα»³⁷⁴.

Στο πλαίσιο της παραπάνω διαδικασίας, γίνεται ο Άνθρωπος, ο κάθε Άνθρωπος, κοινωνός του Νέου Ανθρωπισμού, και αυτού καθαυτού του «σοσιαλιστικού ιδανικού». Αποκτά δε παράλληλα με την κοινωνικό-οικονομικό-πολιτική πρόοδο και «ανάβαση» σε επίπεδο «κοινωνικών σταδίων»· κάτι που θα δημιουργήσει αντίστοιχα και τις προϋποθέσεις «παίδευσης», μα και μορφωτικής, αλλά και κατ' επέκταση πνευματικής ανόδου, τόσο του «προσωπικού ατόμου» με τη δύναμη της καθολικότητας του εν λόγω αξιολογικού συστήματος, διαμορφώνοντας όμως συνάμα και τον ηθικό, τον πνευματικό και κοινωνικό χαρακτήρα αυτού του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου, με ανάλογες -πάντα- επιπτώσεις στον εκάστοτε κοινωνικό σχηματισμό· η πραγμάτωση του Νέου Ανθρωπισμού, το ζητούμενο, για το Νέο Άνθρωπο. Ζητούμενο, το οποίο δεν είναι άλλο, από το στοιχείο του «κοινωνικού» και του «ανθρώπινου ανθρώπου». Κάτι που θα επιτύχει ο Νέος Άνθρωπος με την «κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας» και τον αφανισμό της «διαμάχης» «ανάμεσα στον άνθρωπο και στον άνθρωπο» μα και στις αντιθέσεις που μπορεί να διέπουν ως απόρροια του καπιταλιστικού συστήματος και τις σχέσεις «ανάμεσα» «σε τούτον και στη φύση», διαβλέποντας ουσιαστικά στην «αληθινή διάλυση της φιλονικίας». Μιας «φιλονικίας» που αφορά στα φιλοσοφικά μα και αντικειμενικά συγκρουσιακά ζεύγη «ύπαρξης»-«ουσίας», «εξαντικειμενίσης»-«αυτοβεβαίωσης», «ελευθερίας»-«αναγκαιότητας» και «ατόμου»-«γένους», δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, την «οριστική λύση», στο «λυμένο αίνιγμα της ιστορίας» το οποίο θα είναι και το «λυμένο αίνιγμα» της Ανθρωπότητας³⁷⁵.

³⁷³ «Σοσιαλιστικός», 292, 293.

³⁷⁴ «Σοσιαλιστικός», 271, 272, 280, 281.

³⁷⁵ «Σοσιαλιστικός», 270, 271, 280, 281, 270, παρ. 1, *Kleine ökonomische Schriften*, σ. 127.

Ένα «αίνιγμα» που κατά τον Ιμβριώτη, μάλλον θα αναζητήσει τη «λύση» του, σε επίπεδο «πράξης». Και θα προσφύγει στην πράξη το εν λόγω ζήτημα, έχοντας εν προκειμένω ως βάση, τις κατάλληλες «κοινωνικές συνθήκες» και τη συνδρομή «του τεχνικού πολιτισμού». Μία μορφή πολιτισμού, ο οποίος «δε σκλαβώνει» κατ' ανάγκη «το υποκείμενο», ούτε «το σκορπίζει», ούτε απαραίτητα «το νεκρώνει». Τουναντίον σ' ένα πλαίσιο προϋποθέσεων ορθής χρήσης της επιστήμης και της τεχνικής, χωρίς να υπεισέρχονται στη λειτουργία τους, οι διάφορες σκοπιμότητες που τις χαρακτηρίζουν στο σημερινό κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό σύστημα· επιτυγχάνεται μ' αυτόν τον τρόπο ένα μοντέλο ανάπτυξης του «τεχνικού πολιτισμού», που απλά «να μη στρεβλώνεται» η δράση και η λειτουργία του, από «αίτια» «κοινωνικά», πέραν των στοχεύσεων βελτίωσης αυτής της καθημερινής ζωής των ανθρώπων-μελών της εκάστοτε κοινωνίας³⁷⁶.

Όποτε ο «τεχνικός πολιτισμός» προβάλλει υπό νέα μορφή, και με νέο περιεχόμενο. Αποδίδει δε στο «προσωπικό άτομο» και τις νέου τύπου κοινωνίες, πολλαπλές δυνατότητες, «φτερώνοντας» και «προάγοντας» ακόμα περισσότερο το Νέο Άνθρωπο. Δεδομένα που προτάσσονται επιτακτικά σε σχέση με τις νέες κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικές δομές, μιας και πέραν της έκλειψης της κοινωνίας της εκμετάλλευσης και των σκοπιμοτήτων, και της παράλληλης ανάπτυξης ενός ολοκληρωμένου «ανθρωπισμού» «με άπειρο πλάτος και βάθος», ο οποίος ορίζεται και διέπεται απ' τον «καθολικό» του, χαρακτήρα, τίθενται πλέον στην υπηρεσία του, η «τεχνική» και η «επιστήμη». Και τίθενται στην υπηρεσία του Νέου Ανθρώπου η «τεχνική» και η «επιστήμη», για να «ευκολύνουν» εν προκειμένω αμφότερες «τη γόνιμη πράξη, που μεταμορφώνει όχι μόνο τον εξωτερικό κόσμο», μα και «το ίδιο το υποκείμενο, τον ψυχικό και κοινωνικό άνθρωπο», δημιουργώντας τους «κατάλληλους κοινωνικούς όρους», για την κατάκτηση, τη διατήρηση και τη συνεχή βελτιστοποίηση μιας «νέας ποιότητας» «εργασίας» και ζωής. Και αυτή ακριβώς τη «νέα ποιότητα» ζωής και πολιτισμού, αντιπαραβάλλει ο Ιμβριώτης, έναντι του πιθανού «καταστροφικού» χαρακτήρα που μπορεί «να πάρει» «η θαυμαστή ανάπτυξη» της επιστήμης και του τεχνικού πολιτισμού. Και προβαίνει στην εν λόγω αντιπαραβολή, μιας και όσον αφορά τις δύο εν λόγω παράλληλες δυνάμεις, εν προκειμένω είναι ευδιάκριτη η «αντιφατικότητα» των διαμορφούμενων «χαρακτήρων» «του τεχνικού στοιχείου». «Χαρακτήρες» οι οποίοι δεν αφορούν καθαυτό τον «τεχνικό πολιτισμό, -άλλωστε «δεν κλείνονται στη φύση του»- αλλά ορίζονται, διαμορφώνονται, «υπάρχουν» και «λειτουργούν», ανάλογα με το εκάστοτε «οικονομικό-κοινωνικό σύστημα». Ενώ συνάμα όλο το παραπάνω πλαίσιο, «δένεται στενά» πέραν του «οικονομικού» και «κοινωνικού» και με το «πνευματικό» πλαίσιο της εν λόγω κοινωνίας, δηλαδή αυτό καθαυτό το εποικοδόμημα, του οποίου και συνιστά αναπόσπαστο μέρος³⁷⁷.

Ένα μέρος όμως, του οποίου η ύπαρξη και λειτουργία, όπως και σε σχέση με το σύνολο του εποικοδομήματος, «υπαγορεύεται» και συνάμα «εξηρεάζεται» από τα παραπάνω στοιχεία. Παράλληλα δε ανάλογα με τη χρήση και τους σκοπούς αυτής, ο «τεχνικός πολιτισμός» έρχεται με τη σειρά του και «εξηρεάζει» το εν λόγω φάσμα «κοινωνικών», «οικονομικών» και «πνευματικών» δράσεων-λειτουργιών και δη, σ' ένα πλαίσιο δυναμικής

³⁷⁶ «Σοσιαλιστικός», 279.

³⁷⁷ «Σοσιαλιστικός», 278, 279, 280.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 108.

αλληλεπίδρασης θετικής ή αρνητικής, κατά τον εκάστοτε σκοπό ή την εκάστοτε σκοπιμότητα που ο «τεχνικός πολιτισμός» ενδέχεται κάθε φορά να «υπηρετεί». Άλλοτε «φέρνοντας πολέμους» και «σκλαβώνοντας ανθρώπους», με τις «μηχανές» να «κατατρώγουν» και να «αφομοιώνουν» τους ανθρώπους, κάνοντας τους «απλά εξαρτήματα τους», αποδίδοντας όμως στο πλαίσιο μιας «άλλης προοπτικής» στους ίδιους «ανθρώπους» «τεχνικά μέσα» και δυνατότητες, για μία υπό προϋποθέσεις δημιουργική και «προαγωγική» «ανάπτυξη» της επιστήμης και του «τεχνικού πολιτισμού», «υψώνοντας» καθαυτό τον «τεχνικό πολιτισμό», σ' «ένα ιδανικό που φορέα του έχει κάθε ζωντανό και δημιουργικό λαό». Κάθε «λαό» και κάθε άνθρωπο, ο οποίος θέτει πλέον ως στόχο και σκοπό την «πραγμάτωση» του συνόλου των «ευεργετικών» «λειτουργιών» που χαρακτηρίζουν ή που υπό προϋποθέσεις μπορούν να χαρακτηρίζουν την επιστήμη και τον «τεχνικό πολιτισμό»³⁷⁸.

Κατά συνέπεια η «αλλοτρίωση» αυτού καθαυτού του «τεχνικού πολιτισμού» κατά τον Ιμβριώτη, αφορά τόσο στις παραγωγικές μα κατ' επέκταση, και στις ανθρώπινες σχέσεις μιας κοινωνίας. Σχέσεις οι οποίες ορίζονται από τις κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικές δομές, καθορίζοντας περαιτέρω τις σχέσεις και με αυτό το συνολικό εποικοδόμημα, σε επίπεδο υπερδομών, αποδίδοντας τη λύση ή μη του ζητήματος, σ' αυτή καθαυτή την εργασία και την «ποιότητα» που τη διέπει σε σχέση με τον εργαζόμενο. Προβάλλονται εν προκειμένω ως παράδειγμα προς αποφυγή, οι εκάστοτε αστικές κοινωνίες, όπου σύμφωνα και με αυτόν τον Marx - «ο οποίος είχε συλλάβει» «το ουσιαστικό γίνεσθαι» της ίδιας της ανθρώπινης ιστορίας, «διατυπώνοντας» παράλληλα τα αναγκαία προτασιακά και προγραμματικά σημεία, που θα ήταν σε θέση να διαμορφώσουν «τους όρους» για την επίτευξη της «δημιουργίας» «μιας νέας κοινωνικής κατάστασης»- απώτερος στόχος για μια άλλη «ποιότητα εργασίας» και κατ' επέκταση, μία διαφορετική και καλύτερη «ποιότητα» ζωής, είναι να φτάσει ο Άνθρωπος στο επίπεδο του «ανθρώπινου αντικειμένου». Και θα φτάσει ο δημιουργός-εργαζόμενος σ' ένα τέτοιο επίπεδο, όταν πλέον δε θα «χάνεται μέσα στο έργο που δημιουργεί», δεν «θα εμπραγματώνεται». Αντίθετα στο πλαίσιο μιας «νέας κοινωνικής κατάστασης», η οποία θα καταστήσει το Νέο Άνθρωπο ικανό να «μεταδίδει» αυτή καθαυτή την «ανθρωπινότητα», θα προβάλλει το «αντικείμενο-δημιούργημα» ως «εξαντικειμενισμένος άνθρωπος». Καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτό «κοινωνικό» και «για τον άνθρωπο», συμβάλλοντας και προϋποθέτοντας την επίτευξη σε σχέση με τον άνθρωπο, της μετάβασης του, σε «ύπαρξη» «κοινωνική», σε σχέση μ' αυτόν τον ίδιο «τον εαυτό του», όπως κι αυτή «η κοινωνία» προβάλλει πλέον και «γίνεται γι' αυτόν μια ύπαρξη μέσα στο αντικείμενο αυτό»³⁷⁹.

Τα εν λόγω στοιχεία ανάπτυξης «του τεχνικού πολιτισμού», προϋποθέτουν, τόσο «το σοσιαλιστικό ιδανικό» ιδωμένο στην πραγμάτωση του, αλλά και τον ίδιο το «Νέο» το «Σοσιαλιστικό Άνθρωπο» όντας «δεμένο» με τους «άλλους». Με την άπειρη δύναμη της συντροφικότητας και σε συνδυασμό με το στοιχείο-συναίσθημα κι όχι μόνο, της «αγάπης» να αποκτούν «συγκεκριμένο» πλέον -αμφότερες- «περιεχόμενο» και να δίνουν στο «προσωπικό άτομο», «το συναίσθημα πως δουλεύει για όλους γύρω του» και κατ' επέκταση, «πως βαδίζει» «κρατημένος» «χέρι με χέρι με αυτούς μέσα

³⁷⁸ *Ιδεολογικά*, 107, 108, 109.

³⁷⁹ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 270, 270 παρ. 1, *Das Kapital*, 78, Karl Marx, *Οικονομικά*, 132.

στον καθημερινό του μόχθο», «κερδίζοντας» το συναίσθημα όχι μόνο της δημιουργίας σε σχέση με το έργο-δημιούργημα, αλλά και αυτής της προσφοράς-συνεισφοράς του, σ' ένα μαχόμενο κοινωνικό σύνολο. Ένα μαχόμενο κοινωνικό σύνολο, το οποίο διαβλέπει και οριοθετεί τη μετάβαση στη νέα προοπτική κι όπου με τη συμβολή της επιστήμης και της τεχνικής καλείται να «πλησιάσει» «το σοσιαλιστικό ανθρωπιστικό πρότυπο», τόσο στο «στοχασμό» μα συνάμα και κύρια σ' αυτήν «την πράξη». Αναπτύσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, στο πλαίσιο της αλλαγής των παραγωγικών σχέσεων, αλλά και σε επίπεδο ιδεολογίας, αυτού του αξιολογικού συστήματος, τώρα ο Νέος Άνθρωπος τις δυνατότητες του και «ανεβαίνοντας» σ' ένα επίπεδο οραματικό-ιδεολογικό-πολιτικής «τελειότητας» να «αγωνίζεται ν' αξιοποιήσει τον κόσμο γύρω του». Μία στόχευση που τίθεται υπό την έποψη, του «κοινωνικού ανθρώπου»-«δημιουργού» με απώτερο στόχο «να τον ημερώσει» και να φτάσει στο σημείο «να τον χαίρεται, όπως ο δημιουργός το δημιούργημα του»³⁸⁰.

Για να επιτευχθούν οι παραπάνω ηθικοί-αξιολογικοί, αλλά και υλικοί στόχοι και σκοποί, κάπου πρωτύτερα, προβάλλει ως αναγκαίο το ζητούμενο της έκλειψης του περίφημου «καθολικού» «ισοδύναμου». Και είναι αναγκαία η εν λόγω έκλειψη, μιας και «το χρήμα» συνιστά «το δεσμό όλων των δεσμών» και συνάμα «την αλλοτριωμένη δύναμη της ανθρωπότητας». Μιας «ανθρωπότητας», η οποία για να φτάσει στο επίπεδο ενός «υψηλού ανθρωπισμού» καλείται να υπερβεί την υποταγή «του ανθρώπου» «στα πράγματα». Κάτι που κατά κόρον συμβαίνει και ισχύει ως γενικός νόμος στον καπιταλισμό, όπου «βασιλεύει «ο φετιχισμός του εμπορεύματος»». Χαρακτηριστικά που ενισχύονται στο εν λόγω σύστημα, με την παράλληλη και γενική «εμπραγμάτωση» του ατόμου. Μία μορφή «εμπραγμάτωσης», η οποία επιφέρει και την απαξία του ανθρώπινου υποκειμένου. Στοιχείο που γίνεται ακόμα πιο αισθητό μέσω «της αποξένωσης της δουλειάς» απ' αυτό καθαυτό «το δημιουργό», και κατ' επέκταση, «της αλλοίωσης» του «ανθρώπινου στοιχείου» σε σχέση με το «έργο του». Δίνει εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, στο στοιχείο του ανθρώπου «υλική μορφή», ενώ ταυτόχρονα υποβιβάζει αυτόν σε σχέση με τα δημιουργήματα του σε «χρήμα» ή μάλλον σε «ζωντανό κεφάλαιο με ανάγκες»³⁸¹.

Ετούτη η «ανάλυση»-θεώρηση του Ιμβριώτη, μα προπαντός του Marx, έρχεται να αναζητήσει την αντιμετώπιση και τη λύση της εν λόγω «ανθρωπιστικού» «περιεχομένου» «κρίσης», τόσο σε αξιακό-αξιολογικό επίπεδο μα συνάμα και σε επίπεδο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικής συγκρότησης-διάρθρωσης της εκάστοτε κοινωνίας. Μίας ιδεολογικό-κοινωνικό-πολιτικής «κρίσης» που ουσιαστικά οδηγεί μέσω δομικών και ιδεολογικό-πολιτικών ανατροπών, στην πραγμάτωση μιας νέας κοινωνίας. Μιας κοινωνίας, η οποία προϋποθέτει για την απόλυτη επίτευξη της μετάβασης σε «μιάν ευνοϊκή κοινωνική κατάσταση», αυτήν «την κομμουνιστική», μία «κοινωνική κατάσταση», πραγματοποίησης της στόχευσης «του θετικού ξεπεράσματος της ατομικής ιδιοκτησίας», όπου και λαμβάνει τη μορφή μιας «ανθρώπινης αυτό-αποξένωσης» και η οποία «για το λόγο αυτό» μπορεί να προταχθεί ως μία απ' τις κύριες συντεταγμένες της υπέρβασης-ανάβασης προς το Νέο Άνθρωπο. Μία ανάβαση που καθίσταται εφικτή μόνο δια της αντίστροφης πορείας, δηλαδή μέσω «της πραγματικής ιδιοποίησης της ανθρώπινης ουσίας». «Ιδιοποίηση» που

³⁸⁰ «Σοσιαλιστικός», 270, 271, 274, 275, 280.

³⁸¹ Karl Marx, *Οικονομικά*, 107, 162, 163, 164, 165.
«Σοσιαλιστικός», 270, 271.

πραγματοποιείται, τόσο «μέσα», αλλά και «γι' αυτόν» καθ'αυτόν «τον άνθρωπο». Ενώ οδηγεί πλέον την ανθρωπότητα με βάση τον παραπάνω «φιλοσοφικό μίτο», στην «πλήρη αποκατάσταση του ανθρώπου», και δη σε σχέση «με τον εαυτό του» ως «κοινωνικής» «δηλαδή» ως «ανθρώπινης ύπαρξης»³⁸².

Μιας «ύπαρξης» όμως, που θα εξακολουθήσει να αναζητεί την ολοκλήρωση της, τόσο σε μια «αποκατάσταση που απέκτησε συνείδηση», αντλώντας παράλληλα δύναμη απ' «όλον τον πλούτο της ανάπτυξης των περασμένων περιόδων», αλλά κύρια σ' αυτόν καθ'αυτόν «τον κομμουνισμό» στην τελική και ολοκληρωμένη μορφή και κοινωνική του, παρουσία, όπου προβάλλει «σαν απόλυτα αναπτυγμένος νατουραλισμός», φτάνοντας στο σημείο να «ισοδυναμεί» πλέον «με τον ανθρωπισμό» και πολύ περισσότερο - ταυτόχρονα- να μπορεί να ιδωθεί «σαν απόλυτα αναπτυγμένος ανθρωπισμός». Ένας «ανθρωπισμός», ο οποίος όμως «ισοδυναμεί» με τη σειρά του, «με το νατουραλισμό», θέτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις προϋποθέσεις, για «τη γνήσια επίλυση της σύγκρουσης μεταξύ ανθρώπου και φύσης», μα και «μεταξύ ανθρώπου και ανθρώπου», καθώς και του συνόλου των φιλοσοφικών και κατ' επέκταση, ειδολογικών συγκρουσιακών ζευγών. Ζευγών όπου εκφράζουν τη δυναμική των αντιθέσεων, όπως είναι τα ζεύγη: «ζωής»-«όντος» «αντικειμενοποίησης»-«αυτό-επιβεβαίωσης», «ελευθερίας»-«αναγκαιότητας» και «ατόμου»-«είδους». Προβάλλεται εν τέλει κατ' αυτόν τον τρόπο, «ο κομμουνισμός» και «η κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας», ως «η λύση του αινίγματος της ιστορίας», με την κατοχή της δύναμης, μα και αυτή καθ'αυτή τη δύναμη της γνωσιμότητας της επίγνωσης της δύναμης της μοναδικής «λύσης» αυτού³⁸³.

Βέβαια όλα τα παραπάνω, δε συνιστούν «κοινωνικά προϊόντα», τα οποία μπορούν να επιτευχθούν και να «γίνουν» πράξη «από τη μια μέρα στην άλλη». Αντίθετα ως αναγκαία προϋπόθεση για την εν λόγω «ανάβαση» της ανθρωπότητας, προβάλλει «μια ολόκληρη πορεία». Μία «πορεία» που αποκτά ταυτόχρονα και τον αναγκαστικό κι επιβεβλημένο ιστορικά χαρακτήρα μιας «αένας κατάκτησης κάθε ώρα» και «κάθε στιγμή». Κάτι που στην προκειμένη περίπτωση αναφορικά με τη σταδιακή κατάργηση, θα εκφραστεί στην καλύτερη περίπτωση, με την έκλειψη των «αποξενωτικών φαινομένων» ή στη χειρότερη των περιπτώσεων, με «άμβλυνση»-«μετριασμό» της «έντασης» αυτών, σε σχέση με τον «εργάτη»-εργαζόμενο-δημιουργό και αυτό το κοινωνικό σύνολο. Προβάλλοντας εν προκειμένω και απ' τη μεριά του Ιμβριώτη, την ανάγκη, για μια όλο και πιο «αναπτυσσόμενη πρωτοβουλία του εργάτη». Κάτι που προφανώς θα λειτουργήσει και εν είδει «παίδευσης»-διαπαιδαγώγησης σε ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο, της εν λόγω τάξης. Δίνεται εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, η δυνατότητα σ' αυτήν, να καταστεί όχι μόνο «πολιτικά ισχυρή», αλλά παράλληλα και ιδεολογικό-πολιτικά «ώριμη», ούτως ώστε να ακολουθήσει μα πρωτίστως να χαράξει το δρόμο προς την «πραγμάτωση» αυτού καθ'αυτού του «σοσιαλιστικού ιδανικού» και του Νέου Ανθρώπου, παρά τις όποιες πιθανές «δυσκολίες», οι οποίες θα υψωθούν ως «απόρροια» των μέχρι πρότινος συγκρούσεων και εν γένει συγκρουσιακών καταστάσεων, σε όλα τα σχετικά επίπεδα, είτε όσον αφορά τη δομή και τις παραγωγικές σχέσεις,

³⁸² Οικονομικά, 126.

«Σοσιαλιστικός», 270.

³⁸³ Οικονομικά, 126.

«Σοσιαλιστικός», 270.

είτε αυτές αφορούν στο εποικοδόμημα και τα όποια ιδεολογικά «κατάλοιπα» προηγούμενων σταδίων. Αν και σ' αυτό το σημείο εν προκειμένω, δέον είναι να λεχθεί ότι η δύναμη της ιδεολογίας, πέρα από ένα ιδανικό αξιακό-αξιολογικό σύστημα, αφορά απλά και μόνο στη χρήση και στον τρόπο χρήσης αυτής, προβάλλοντας και πάλι τη δύναμη του «σοσιαλιστικού ιδανικού» καθαυτού³⁸⁴.

Όσον αφορά τη δύναμη του ιδεολογικού και δη, εν προκειμένω του θρησκευτικού παράγοντα, είναι χαρακτηριστική η δύναμη «της θρησκευτικής αποξένωσης» -κατά τον Marx-. Μιας «αποξένωσης» που «λειτουργεί» ως αλλοτρίωση «στη σφαίρα της συνείδησης» και «μόνο», και η οποία προβάλλει ως «κάτι» που αφορά «στην εσωτερική ζωή του ανθρώπου». Η αλήθεια όμως όντας πολυεπίπεδη και διαφορετική από τη θρησκεία διαψεύδει το εν λόγω «ιδεολόγημα» με το ιδιαίτερα απλό προτασιακό γεγονός, ότι «οικονομική αποξένωση σημαίνει αποξένωση της πραγματικής ζωής», εμπερικλείοντας ταυτόχρονα στο «ξεπέρασμα της» «και τις δύο πλευρές», προβάλλοντας σ' αυτό το σημείο αυτή καθαυτή «την ανθρώπινη ουσία» που «παραμορφώνεται» μέσα «στην αστική κοινωνία». Άλλωστε η θρησκεία και το «θρησκευτικό συναίσθημα καθεαυτό» ως «αποξενωτικά φαινόμενα» σε σχέση με το κατά Feuerbach «αφηρημένο» «άτομο», ανήκουν όπως σημειώνει κι ο Ιμβριώτης, σε «ορισμένη κοινωνική μορφή», ιδωμένες και αυτές ως μέρος «των κοινωνικών σχέσεων», «το σύνολο» των οποίων εκφράζει «στην πραγματικότητα» αυτή καθαυτή «την ανθρώπινη ουσία». Ενώ σ' αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί ότι εάν ληφθεί υπόψη το θεωρητικό αξίωμα του Fred, σύμφωνα με το οποίο «ούτε οριστικότητα της γνώσης ούτε ιδανική τελειότητα μπορεί να υπάρξει μέσα στις ανθρώπινες καταστάσεις» με τη «νόηση των ανθρώπων» άλλοτε να προβάλλει «ως κυρίαρχη κι απεριόριστη ως προς την κλίση, την αποστολή, τη δυνατότητα, τον τελικό ιστορικό στόχο» και αντίστοιχα υπό προϋποθέσεις να προβάλλει ως «μη κυρίαρχη και περιορισμένη αναφορικά με την επιμέρους ανάλυση της εκάστοτε πραγματικότητας». Μπορεί να λεχθεί εν προκειμένω με βάση τα παραπάνω, ότι προτάσσεται δυναμικά το στοιχείο «της κρυμμένης θεμελίωσης όλης της κοινωνικής κατασκευής», και δη σε άμεση σχέση με αυτή καθαυτή την «πολιτική μορφή» «που συνέχει τη σχέση κυριαρχίας και εξάρτησης». Με βάση δε το σύνολο των παραπάνω, σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσε να ιδωθεί ως εφικτή η επίτευξη «γέφυρας» «που να οδηγεί από την αφαίρεση στην πραγματικότητα». «Τέτοια γέφυρα» δεν «θα μπορούσε να στηθεί» «ούτε καν στην αιωνιότητα»³⁸⁵.

Και η εν λόγω «παραμόρφωση» της «ανθρώπινης ουσίας» δεν «περιορίζεται» μόνο «στην καταπιεζόμενη κοινωνική τάξη», στον καπιταλισμό. Αντίθετα «πλήθος αλλοτριωτικών φαινομένων», καταδεικνύει το εύρος και άλλων μορφών «καταπίεσης», προβάλλοντας ως βάση και πηγή των παραπάνω, πάντα αυτό καθαυτό «το εγωιστικό άτομο». Το «εγωιστικό άτομο», το οποίο υπάρχει «και θρέφεται» μέσα σ' ένα «κόσμο που καταδυναστεύει τους άλλους», προβάλλοντας μαζί και τις παράλληλες μορφές του. «Τους διάφορους» αρνητικούς «ατομικούς τύπους», όπως είναι «ο καλοζωϊσμένος αστός», «ο παθολογικός φιλάργυρος» ή σε μια «ακρότατη περίπτωση, ο σκληρός νιτσεϊκός υπάνθρωπος», κουβαλώντας και οι τρεις τα «παθολογικά

³⁸⁴ «Σοσιαλιστικός», 274, 275, 276.

³⁸⁵ Karl Marx, *Οικονομικά*, 127.

«Σοσιαλιστικός», 273, 275, 273 παρ. 2, *Die Deutsche Ideologie*, σ. 594.
Π. Νούτσου, *Ο Marx*, 98, 100, 101, 106, 107.

χαρακτηριστικά» μιας κοινωνίας όπου το χρήμα «είναι η αλλοτριωμένη δύναμη της ανθρωπότητας». Είτε με την καθ' υπερβολή εγωιστική «καλοπέραση» που τη συνοδεύει η «αδιαφορία» για τους συνανθρώπους του, στην περίπτωση του «καλοζοϊσμένου αστού», είτε με «τη μετουσίωση του εαυτού του» «ολόκληρου» σε «χρήμα» μέσα από μια παράδοση άνευ όρων στο «δεσμό όλων των δεσμών» ή ακόμα χειρότερα στην τρίτη και πλέον ακραία περίπτωση του «νιτσεϊκού υπανθρώπου», μέσα απ' την «ποδοπάτηση» «των πάντων» προς χάριν «της δικής του επικράτησης». Συναρθρώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, όλοι οι παραπάνω ατομικοί τύποι κι όχι μόνο, το σύνολο ενός «πολύβουου πλήθους» με ιδιαίτερα χαλαρούς δεσμούς, όπου «το άτομο» «αισθάνεται τον εαυτό του» «αποκομμένο» πολλώ δε «απομονωμένο»³⁸⁶.

Στο πλαίσιο αυτό, δηλαδή ενός κοινωνικού συνόλου υπό την έποψη «του πολύβουου πλήθους», το άτομο χάνοντας τον ίδιο του, τον εαυτό, μέσα στα «πράγματα», «δεν εμπιστεύεται» «κανένα». «Γίνεται καχύποπτο» αντιμετωπίζοντας και «υποφέροντας» «από τη μόνωση», και φτάνει να αναζητεί σε ορισμένες περιπτώσεις «καταφύγιο» -κύρια- «στο στενό οικογενειακό του κύκλο». Αντίθετα η σχέση του, με την πλειονότητα των «άλλων», είναι μάλλον «πολεμική», αν και για λόγους ανάγκης και επιβίωσης «επικοινωνεί» μαζί τους. Όλη η παραπάνω κοινωνική κατάσταση χτίζεται στη βάση «ενός αδιάκοπου ανταγωνισμού», ούτως ώστε το άτομο να μπορεί, έστω και μ' ετούτο το αξιακό σύστημα, όπου «ο άνθρωπος για τον άλλον άνθρωπο γίνεται λύκος», «ν' ασφαρίζει τη συντήρησή του» μέσα απ' την «αλλοτρίωση της εργασίας» και τις «άπειρες» παράλληλες «περιπλοκές» και εκφάνσεις αυτής. Παράλληλα δε μπορεί να λεχθεί ότι ακριβώς λόγω της «χαλάρωσης» των «δεσμών με τους άλλους συνανθρώπους του», εν τέλει το άτομο κατά κανόνα επιλέγει με βάση τις επιρροές που δέχεται από τις αντικειμενικές συνθήκες, έναν από τους παραπάνω αρνητικούς τύπους, ενώ ως «κοινό γνώρισμα» «όλων», μπορεί να ιδωθεί στον καπιταλισμό «η αλλοτριωμένη ανθρώπινη ουσία»³⁸⁷.

«Απέναντι» σ' αυτήν ακριβώς την κοινωνική κατάσταση, η οποία έχει στο σύνολο της, το χαρακτήρα της «κρίσης», έρχεται να αντιπαρατεθεί, τόσο εν είδει «οραματισμού», όπως και υπό τη μορφή «θεωρητικής» «διατύπωσης», χωρίς όμως να αρκείται μόνο σ' αυτή, σε μια εποχή της «ζέουσας πράξης» και αυτών των «κοσμοϊστορικών» γεγονότων προς τα μπρος, με χαρακτηριστικότερη όπως σημειώνει κι ο Ιμβριώτης, «τη Μεγάλη Οχτωβριανή Επανάσταση», αυτό καθαυτό «το σοσιαλιστικό ιδανικό». Ένα «ιδανικό», το οποίο με την εκπλήρωση της προϋπόθεσης «του παραμερισμού» των όποιων «αντικειμενικών εμποδίων», -κάτι το οποίο στην εποχή του Ιμβριώτη «φαινόταν» να έχει επιτευχθεί στη Σοβιετική Ένωση, την Κούβα και τις υπόλοιπες «Λαϊκές Δημοκρατίες»- μπορεί να ιδωθεί σε επίπεδο «πραγμάτωσης», ως «η ανάπτυξη του πιο καθολικού και τέλειου ανθρωπισμού». Μίας μορφής «ανθρωπισμού» που θα «ανθίσει» με την παράλληλη ανασυγκρότηση εκ βάθρων των κοινωνικών δομών, που στηρίζει η δύναμη «της κοινωνικής ιδιοκτησίας», την οποία και καλείται να διαχειριστεί ο Νέος «κοινωνικός» και «ανθρώπινος» «Άνθρωπος». Εκείνος που «φιλοδοξεί να μεταμορφώσει» με αυτή την ισχύ που του δίνεται από τους συγκεκριμένους κοινωνικούς, δομικούς, αλλά και ιδεολογικούς όρους μιας τέτοιας «κοινωνικής κατάστασης», «τα πάντα», προβάλλοντας με τούτη την «προσπάθεια» του, ως το «ηρωικό»

³⁸⁶ Οικονομικά, 164, 165.

«Σοσιαλιστικός», 271, 273.

³⁸⁷ «Σοσιαλιστικός», 273, 274.

«υποκείμενο» που με τη συνδρομή των παραπάνω όρων και τη δική του, συμβολή, διαμορφώνει αυτή την ίδια την ανθρώπινη ιστορία³⁸⁸.

Είναι δε αναντίρρητο γεγονός, ότι «ο νέος», ο σοσιαλιστικός, «ανθρωπισμός», «δε συμβιβάζεται» όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά και ο Ιμβριώτης, με το στοιχείο «της παθητικής στάσης». Αντίθετα στη θέση ενός παθητικού υποκειμένου, προβάλλει πλέον ένα υποκείμενο ενεργό και μαχόμενο. Αυτό το υποκείμενο «δε συμβιβάζεται», ούτε «με τον ευδαιμονικό ησυχασμό», -άλλωστε οι τύποι και τα παραπάνω στοιχεία αφορούν όπως ήδη ανέφερα, σε «παθολογικά» γνωρίσματα, της αστικής κοινωνίας και εν γένει του καπιταλισμού όπου το άτομο, μέσα από το εν λόγω κοινωνικό-οικονομικό και πολιτικό σύστημα και τις παραγωγικές σχέσεις που το διέπουν, βιώνει την απαξία του, μέσα απ' την «εμπραγμάτωση» του- «παρά» αντίθετα, ο Νέος, ο Σοσιαλιστικός Άνθρωπος «απαιτεί», και «απαιτεί» αυτήν την ίδια «την πυραχτωμένη πράξη». «Ανεβάζοντας» εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσα απ' αυτή του, την «πάλη», για την οριστική «διάλυση της φιλονικίας» και την εξάλειψη των κάθε λογής συγκρούσεων, τον ίδιο του, τον εαυτό, «σ' έναν κόσμο» της πράξης δια της συμμετοχής. «Σ' έναν κόσμο» που θα φέρει «ανάγλυφη» «την ανθρώπινη σφραγίδα» και ο οποίος μέσα απ' όλα αυτά έρχεται και προβάλλει όντας «ενεργός» και «ηρωικός»³⁸⁹.

Όποτε έρχεται και προβάλλει πλέον, ως «γενικός χαρακτήρας ολόκληρου του κινήματος» αυτός καθαυτός ο «κοινωνικός χαρακτήρας», μιας και «όπως η κοινωνία η ίδια παράγει τον άνθρωπο σαν άνθρωπο», με τη σειρά της «παράγεται» και προσδιορίζεται «η ίδια» «από τον άνθρωπο». Έναν «άνθρωπο» «κοινωνικά δραστήριο» και «ειδολογικά συνειδητό» που με τη δύναμη του «ανθρώπινου» καλείται να επιτύχει πέρα από ένα «καθολικού» χαρακτήρα υπό την έποψη της ολοκλήρωσης αυτού καθαυτού, αξιακό-αξιολογικό σύστημα, και την ταυτόχρονη και πάντα αναγκαία «αξιοποίηση» «όλου» «του φυσικού» και του «κοινωνικού» «κόσμου», αναζητώντας πλέον, τους «νέους συμμάχους του», σ' έναν «τέτοιο» «ηρωικό» και άνισο αγώνα στην «επιστήμη» και την «τεχνική». Μάλιστα η εν λόγω μορφή αναζήτησης μπορεί να λεχθεί ότι πραγματοποιείται με την προϋπόθεση της υπέρβασης της «διπλής λειτουργίας τους», η οποία και επικεντρώνεται πρώτιστα στην «ελάφρυνση» «του ανθρώπου» «από το μεγάλο κόπο», με την παράλληλη επίτευξη «μεγάλων περιθωρίων ελεύθερου χρόνου». Σημεία και στοιχεία κομβικά, όπου μπορεί να ειπωθεί ότι στηρίζονται και διαμορφώνονται κατ' αυτόν τον τρόπο, και οι συνθήκες που θα «επιτρέψουν» στο Νέο Άνθρωπο, περισσότερη και καλύτερη «ανάπαυση», «ψυχαγωγία» με την πραγματική έννοια της λέξης, μα συνάμα και υψηλότερη «μόρφωση». Αναβαθμοί ανάβασης που θα επιτευχθούν σ' ένα πλαίσιο βελτίωσης, τόσο αυτής της κοινωνίας στη συγκεκριμένη «κοινωνική κατάσταση», αλλά και αυτού του «ανθρώπου», ο οποίος μέσα απ' την «επιστήμη» και την «τεχνική», ανακτά το χαμένο εαυτό του και «υψώνεται» με τη συμβολή τους, σ' αυτόν το Νέο Άνθρωπο. Τον Νέο Άνθρωπο τον τόσο «ψυχικό» και «πνευματικό», τον «καθολικό», μα και πάντα συγκεκριμένο με τη δύναμη της ολοκλήρωσης και ολοκληρωμένο με τη δύναμη του «συγκεκριμένου»³⁹⁰.

³⁸⁸ «Σοσιαλιστικός», 270, 274, 275.

³⁸⁹ «Σοσιαλιστικός», 270, 275, 270 παρ. 1, *Kleine ökonomische Schriften*, σ. 127.

³⁹⁰ Karl Marx, *Οικονομικά*, 128.

«Σοσιαλιστικός», 270, 272, 277, 278

Κατά συνέπεια ο «δρόμος» προς το «σοσιαλιστικό ιδανικό», δεν μπορεί να ιδωθεί παρά μέσα από μια φιλοσοφία, όπως αυτή του Marx. Μια φιλοσοφική θέαση και πολιτική θεωρία, η οποία θα έχει πρωτίστως τη δύναμη να «κατεβάσει» τα αρνητικά της αστικής κοινωνίας και κατ' επέκταση, του ατόμου-μέλους αυτής, προεξάρχουσας της έννοιας της «αλλοτρίωσης» «στον πραγματικό ανθρώπινο κόσμο». Κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με τη «δίδυμη» παρουσία και ενδελεχή «σπουδή» και χρήση του υλισμού απ' τη μια, και της διαλεκτικής από την άλλη. Όχι όμως υπό την έποψη, «από τα πριν» «ιδεαλιστικών κατασκευών», αλλά και σ' αυτή την περίπτωση με την καθαρά υλική δύναμη του «συγκεκριμένου». Μιας και το «συγκεκριμένο» μπορεί να λεχθεί ότι φτάνει στο σημείο να «εντυπωσιάζει», αλλά πάντα μέσω της δύναμης της ουσίας, αλλά και αυτού του «περιεχομένου». Και εν προκειμένω ως απόλυτα «συγκεκριμένο», προβάλλει, αλλά και «μορφώνεται» μέσα απ' τα έργα και «την ορολογία της κλασσικής γερμανικής φιλοσοφίας» και το ακριβώς αντίστροφο από το Νέο Άνθρωπο, δηλαδή αυτό καθαυτό «το ουσιαστικό περιεχόμενο» του ατόμου. Ένα «περιεχόμενο» ιδωμένο στο πλαίσιο της «αλλοτρίωσης» με την αναλυτική δύναμη θεώρησης όμως, «του διαλεκτικού ματεριαλισμού». Και μπορεί να ειπωθεί ότι προτάσσεται σ' αυτό το σημείο, ο «διαλεκτικός ματεριαλισμός» ως εκείνη η μέθοδος, ιστορικής και κατ' επέκταση διαλεκτικής ανάλυσης, η οποία με τη χρήση «της ιστορικής πείρας» και την παράλληλη παρατήρηση και υπέρβαση «των αντινομιών» σε επίπεδο «παραγωγής» και όντας μέσα από μία αμφίδρομη «διαλεκτική του υποκειμένου και του αντικειμένου», οδηγεί «σε τούτη την πραγματική υλική σφαίρα» και ορίζει και τις συντεταγμένες του «κοινωνικού ανθρώπου», μέσα απ' την προηγούμενη άρνηση του³⁹¹.

Προτάσσει σ' αυτό το σημείο ο Ιμβριώτης, μέσω του Νέου Ανθρώπου, ο οποίος συνιστά καίριο και αναπόσπαστο στοιχείο του αξιακού-αξιολογικού συστήματος του «σοσιαλισμού»-«κομμουνισμού», αυτή καθαυτή την υπέρβαση «του ανθρώπου» «της αλλοτρίωσης». Ενός ανθρώπου, τον οποίο καλείται να προσεγγίσει μέσα απ' την ανάλυση του και συνάμα «αντικρίζοντας» και κατά το Marx, την «αλλοτρίωση» αυτού, στο πλαίσιο «της συγκεκριμένης ιστορικής βάσης» και δη, υπό την έποψη, της «παραμόρφωσης» «της ανθρώπινης ουσίας». Μιας «αλλοτρίωσης» της ανθρωπότητας του ανθρώπου, η οποία σε καμία περίπτωση δεν αφορά, παρά «στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων», οριζόμενη από τους αναβαθμούς και τις «μορφές» της «ιστορικής ανάπτυξης». Της «ιστορικής ανάπτυξης» που εν προκειμένω, μπορεί να λεχθεί ότι λειτουργεί ως ο οδηγητικός μίτος, πάντα με βάση την εκάστοτε κοινωνική δυναμική του υλικού και του «συγκεκριμένου», με την παράλληλη και εν είδει αλληλεπίδρασης συμβολή, θετική ή και αρνητική του κόσμου των «ιδανικών» και αυτών των ιδεών³⁹².

Βέβαια στην πορεία προς «το σοσιαλιστικό ιδανικό», θα υπάρξουν και κάποιες «αντιθετικές διαφορές», στο πλαίσιο πλέον, της δημιουργίας και της δόμησης ενός νέου σοσιαλιστικού σχηματισμού. «Διαφορές» και αντιθέσεις, οι οποίες αφορούν στην «εξουσία», αλλά και στη «γραφειοκρατία» του «κράτους» ως μηχανισμού δύναμης και επιβολής, ως απόρροια των οποίων μπορεί να θεωρηθεί «το φαινόμενο της προσωπολατρίας». Ένα κοινωνικό φαινόμενο που απασχόλησε κατά την εποχή του Ιμβριώτη, τόσο τη Σοβιετική Ένωση, όπως

³⁹¹ «Σοσιαλιστικός», 270, 271, 272.

³⁹² «Σοσιαλιστικός», 272, 273.

και άλλες «Λαϊκές Δημοκρατίες». Καταδεικνύοντας εν προκειμένω το γεγονός, ότι οι εν λόγω χώρες, ήταν μάλλον ιδεολογικά «ανώριμες» για ένα τόσο σημαντικό ιστορικό «άλμα», όπως η «μετάβαση» προς αυτόν το σοσιαλισμό, έστω και στο αρχικό του στάδιο, και με πέρα, για πέρα στρεβλή δομικά και ιδεολογικά κοινωνικό-οικονομικό-πολιτική μορφή. «Μετάβαση», η οποία όμως ασφαλώς και θα μπορούσε να έχει τελείως διαφορετική εξέλιξη υπό ορισμένες ιστορικές προϋποθέσεις, που αφορούν σε κρίσιμες «καμπές» «της Μεγάλης Οχτωβριανής Επανάστασης», αλλά και σε επίπεδο διεθνών εξελίξεων, και ιδιαίτερα αναφορικά με την «τύχη» της Γερμανικής Επανάστασης και αυτού του «Σπάρτακου» ως πολιτικού σχηματισμού, σε συνδυασμό και με το ρόλο της σοσιαλδημοκρατίας³⁹³.

Σ' αυτό το σημείο δεν μπορώ να παραλείψω, και τις «αντιθετικές διαφορές» σε επίπεδο σχέσεων, αλλά συνάμα και κοινωνικών και κατ' επέκταση, κρατικών δομών, που είναι διακριτές στο εν λόγω κοινωνικό-ιδεολογικό-πολιτικό πλαίσιο, -κατά τον Ιμβριώτη- και οι οποίες εξακολουθούν να υπάρχουν «ανάμεσα στην πολιτεία και στην ύπαιθρο». Παράλληλα δε ως ιδιαίτερα σημαντική αντίθεση, μπορεί να ιδωθεί και «η αντιθετική διαφορά» που αφορά «στην πνευματική και στη χειρωναχτική εργασία». «Αντιθετικές διαφορές», οι οποίες όλες μαζί συνιστούν, στην καλύτερη των περιπτώσεων, «προσωρινά εμπόδια», στην «ανάπτυξη» ενός «ολοκληρωμένου ανθρωπισμού», που όμως ο κοινωνικός τους χαρακτήρας, -κοινωνικών «φαινομένων»- δεν τα κατατάσσει -κατά τον Ιμβριώτη- παρά στη θέση «δευτερότερων φαινομένων», δηλαδή τα τοποθετεί στην κατηγορία εκείνων των κοινωνικών ή θεσμικών φαινομένων, που «καταπολεμούνται», ή η καταπολέμηση τους, «έδειχνε» «όλο» «και πιο αποτελεσματική», τουλάχιστον για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Μιας και η εν λόγω αποτελεσματικότητα, όπως παραδέχεται κι ο ίδιος αφορά κύρια στις τοτινές θεωρούμενες ως «ευνοϊκές» για την εξάλειψη τους, «αντικειμενικές συνθήκες». Αν και στην ιστορία μπορεί να θεωρηθεί ως ιστορικά συμβιβαστέο το γεγονός, οι αντικειμενικές συνθήκες μιας εποχής, εύκολα να μπορούν να «διαψεύδονται»-ανατρέπονται μέσα απ' την εναλλαγή των γεγονότων, απ' τις αντικειμενικές συνθήκες μιας άλλης, οδηγώντας την ιστορία τότε με αλματικά βήματα προς τα μπρος, αλλά σε μερικές περιπτώσεις και σε βήματα οπισθοδρόμησης σε σχέση με την όποια «παραπέρα ιστορική ανάπτυξη». Αναδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, μία «κονίστρα» αντιθέσεων-αντιφάσεων, που εκφράζονται-αποτυπώνονται ιστορικά, ανάλογα με τη δυναμική, τις συγκυρίες και τα ιστορικά στάδια ανάπτυξης των εκάστοτε κοινωνιών, σε γεγονότα³⁹⁴.

Βέβαια οι «αντιθετικές διαφορές» που ήδη ανέφερα, στη «δεύτερη» «φάση» «ανάπτυξης» του σοσιαλισμού, η οποία μπορεί να ιδωθεί ως η «ανώτερη» και η «τελειότερη», σ' εκείνο το ιστορικό σημείο, όπως σημειώνει κι ο Ιμβριώτης, «πρέπει να λείψουν». Και είναι αναγκαίο «να λείψουν», μιας και το «ουσιαστικό» τους «περιεχόμενο» και η μορφή, αφορούν σε προηγούμενα ιστορικά στάδια ανάπτυξης μαζί και με τους παράλληλους αναβαθμούς ανάπτυξης ή ολοκλήρωσης και αυτού του ανθρώπου. Ενός ανθρώπου, ο οποίος στο πλαίσιο μιας «νέας κοινωνικής κατάστασης», καλείται να «πραγματώσει» πλέον και «νέους ηθικούς κανόνες» και δη, ως απόρροια της διαμόρφωσης-δημιουργίας και κατ' επέκταση προβολής, «νέων αιτημάτων»,

³⁹³ «Σοσιαλιστικός», 274, 276.

³⁹⁴ «Σοσιαλιστικός», 276

αλλά και «νέων καθηκόντων», χωρίς όμως αυτό να σημαίνει και τη συλλήβδην απόρριψη του συνόλου των θετικών στοιχείων ή ειδικότερα κάποιων «παραδοσιακών» κανόνων ή όρων με θετικές δυνατότητες, προηγούμενων μορφών και κοινωνικών αναβαθμών. Αντίθετα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο, τα εν λόγω «γόνιμα» και θετικά στοιχεία με τον κοινωνικό τους, δυναμισμό, δεν μπορούν παρά να μπου σε μια διαδικασία «καταξίωσης»-αφομοίωσης τους, «σ' ένα ανώτερο επίπεδο». Καταδεικνύοντας εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, την αυταξία «κάθε ηθικής αρχής» «που έχει δοκιμαστεί μέσα στην ανάπτυξη της ανθρωπότητας» και η οποία από ένα σημείο και μετά «αποκρυσταλλώνεται» από την ίδια «την ιστορική πείρα»³⁹⁵.

Είναι δε γεγονός, ότι από ένα ιστορικό σημείο και μετά η «καταξίωση» των προηγούμενων «ηθικών αρχών», σε συνδυασμό με το πλαίσιο λειτουργίας και τη δημιουργία νέων «ηθικών κανόνων», θα συνίσταται σ' αυτή καθαυτή την «επιβολή» τους, από την ίδια την «πράξη», και χωρίς τη συμβολή εξωτερικών καταναγκασμών. Ένα είδος διακριτικής ηθικής-κανονιστικής, όχι πια «επιβολής», αλλά στην ουσία αποδοχής επί της πράξης, μιας και η νέα αυτή «ηθική», ετούτο το νέο αξιολογικό σύστημα, το οποίο προβάλλει υπό την έποψη του Νέου Ανθρωπισμού, δεν θα έχουν την ανάγκη επιβολής και «υπαγόρευσης» «από καμιά» απολύτως «υπερφυσική δύναμη», όπως μπορεί να ισχύει για προηγούμενους κοινωνικούς αναβαθμούς. Αντίθετα, όλα τα παραπάνω στοιχεία, καθετί το «γόνιμο» και το θετικό, «ριζώνονται» πλέον «μέσα» σ' αυτήν την ίδια «την πραγματικότητα», όπου και «αφομοιώνονται» με τρόπο διαλεκτικό «από την ανθρώπινη συνείδηση». Κατ' αυτόν τον τρόπο, «γίνονται δική της ζωή», συμβάλλοντας στην ανύψωση της ανθρώπινης ζωής, της «ανθρώπινης συνείδησης», αλλά και αυτού του ίδιου του Νέου Ανθρώπου μέσα από το «σοσιαλιστικό ανθρωπιστικό πρότυπο». Ένα ανθρώπινο «πρότυπο», το οποίο «στέκει καθοδηγητικό στο στοχασμό και την πράξη», εμποτίζοντας παράλληλα το Νέο Άνθρωπο τόσο με το στοιχείο της ανάγκης για «δημιουργία», αλλά και με τον ίδιο τον «ηρωικό χαρακτήρα» αυτής της νέας μορφής ανθρωπισμού³⁹⁶.

Βέβαια «σ' αντίθεση προς τα θεολογικά και ιδεαλιστικά δόγματα, ο μαρξισμός απαιτεί» και επιδιώκει μια ηθική κι ένα αξιολογικό σύστημα σε άμεση «σύνδεση» και σχέση «με τη ζωή». Μιας και αυτή «η αλλαγή» των κοινωνικών σχέσεων, θα προσδιορίσει και «θα καθορίσει» και «την κατεύθυνση» ανάπτυξης «της συνείδησης του ανθρώπου». Μπορεί δε να λεχθεί ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, δημιουργεί γι' αυτόν τις προϋποθέσεις, ιδιαίτερα «στη δεύτερη ανώτερη φάση, την κομμουνιστική» που θα οδηγήσουν, στη δημιουργία την ανάπτυξη, αλλά και την ανάταξη ενός ηθικού κώδικα, ο οποίος θα αντλεί τη δύναμη του, από την καθημερινή ζωή, «τη χαρά της δημιουργίας» και την «υπηρέτηση» μέσα απ' τον αγώνα σε όλα τα δυνατά επίπεδα «των αναγκών» αυτής «της κοινωνίας». «Της κοινωνίας», της οποίας αναπόσπαστο μέλος υπό την ιδιότητα του «προσωπικού ατόμου», αποτελεί ο Νέος Άνθρωπος σε όλες τις εκφάνσεις κατά την πραγμάτωση αυτού. Κάτι που προϋποθέτει όμως, ως αναγκαίο συστατικό στοιχείο του εποικοδομήματος, ουσιαστικά μία «καινούργια» μορφή «ηθικής», μια ηθική καθαυτή, η οποία και «θα αντιστοιχεί στην κατάσταση και στις συνθήκες του αγώνα της τάξης που είναι ο φορέας των κομμουνιστικών μετασχηματισμών». Προβάλλει και

³⁹⁵ «Σοσιαλιστικός», 272, 276.

³⁹⁶ «Σοσιαλιστικός», 275, 276, 277.

διαμορφώνεται σταδιακά εν προκειμένω μέσα απ' αυτή τη διαδικασία, ένας ηθικός και αξιακός-αξιολογικός κώδικας που όπως είναι ευνόητο «δεν γεννιέται αυτόματα», ενώ μπορεί να ειπωθεί ότι βρίσκεται σταθερά μακράν των όποιων μορφών υλικών, ηθικών και εν γένει αξιακών παρθενογενέσεων³⁹⁷.

Μ' αυτόν τον τρόπο, «ο σοσιαλιστικός ανθρωπισμός» «εναντιώνεται» «σε κάθε» μορφή «αλλοτρίωσης», τόσο σε επίπεδο «πράξης», αλλά και σε επίπεδο «κοινωνικών σχέσεων». Δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ηθική «ώθηση» στο «άτομο», που μέσα απ' αυτή τη διαδικασία σύζευξης «ηθικής αγωγής» και «ζωής», με την παράλληλη ανύψωση του «ατόμου» στο νέο κοινωνικό σχηματισμό, που θα καταστεί πλέον «πρόσωπο» καθαυτό, αλλά και για το σύνολο, διαμορφώνει με τους παραπάνω όρους έναν άνθρωπο, που θα «βρίσκεται» ως ατομική-κοινωνική οντότητα μόνιμα σε «διαλεκτική σχέση», - υπό την έποψη του «προσώπου»- με την «κοινωνία». Έναν άνθρωπο της ομαδικότητας με έντονο το στοιχείο της κοινωνικής συμμετοχής και κατ' επέκταση, προσφοράς-συνεισφοράς σε όλα τα επίπεδα, ο οποίος όμως δεν είναι και δεν καθίσταται κατ' ανάγκη, ένας «άνθρωπος» «ομαδικός» κι «απρόσωπος». Αντίθετα σε μια κοινωνία που αλλάζει συνεχώς, «το κοινωνικό Είναι δημιουργεί τον ουσιαστικό χαρακτήρα του ατόμου», κινούμενο όμως σ' ένα πλαίσιο αλληλεπιδραστικής σχέσης και επιρροής, της κοινωνίας προς το άτομο και του ατόμου-προσώπου προς την κοινωνία, καταργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, το αιώνιο και «μοιραίο δίλημμα» «πρόσωπο» ή «κοινωνία». Όποτε στην ανώτερη φάση ανάπτυξης του σοσιαλισμού, καθώς και στο μεταίχμιο ανάβασης από την πρώτη φάση, η απάντηση είναι και πρόσωπο και κοινωνία με στόχο την ανάπτυξη-ανάδειξη των δυνατοτήτων του ατόμου-προσώπου μέσα στην κοινωνία και για την κοινωνία. Δίνοντας μ' αυτόν τον τρόπο, λύση σε «μια ριζική αντινομία που παρουσιάζεται στον καπιταλισμό», με την δημιουργία των προϋποθέσεων για την υπέρβαση της, μέσω του «σοσιαλιστικού ουμανισμού» «σαν αρχή» και σαν βάση ενός νέου ηθικού κώδικα, στο πλαίσιο «της κομμουνιστικής ηθικής» που θα «εκφράζει» και «τις νέες σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους», αλλά «και την καινούργια σχέση προς τον άνθρωπο» καθαυτό. Σχέσεις που θα αναπτυχθούν «με βάση τις αντικειμενικά ουμανιστικές σχέσεις της καινούργιας κοινωνίας», προτάσσοντας «το προσωπικό»-κοινωνικό «άτομο» μέσα από την «καθολικότητα» και την «ανθρωπινότητα» του, ως «κοινωνικού» και «ανθρώπινου» πλέον «ανθρώπου»³⁹⁸.

Κατ' αυτόν τον τρόπο και ιδωμένος μέσα στην παραπάνω σχεσιακή αντίληψη, ο Νέος Άνθρωπος προβάλλει πλέον και ως «προσωπικότητα». Μια «προσωπικότητα» που -κατά τη θεωρητική έποψη του Ιμβριώτη- η «προσωπική» της «αξία» ως «υποκειμένου» «μεγαλώνει», «αναπτύσσοντας» παράλληλα και μέσα στην «υλική βάση της κοινωνίας», τόσο την «κοινωνική» και «παραγωγική» του, «υπόσταση», όπως και τη «μορφωτική» και «πολιτική» αυταξία αυτού καθαυτού του Νέου Ανθρώπου ως δρώντος «υποκειμένου». Ενός «υποκειμένου» που δε «στρέφεται» πια στον εαυτό του, αλλά αντίθετα, «στρέφεται» με όλη του, τη δύναμη, πρωτίστως «στην κοινωνία» μα κατ' επέκταση, και σ' αυτή «όλη την ανθρωπότητα». Επιχειρώντας την «ηρωικού» πια χαρακτήρα «ανάβαση» του Ανθρώπου, σε άλλα «ανώτερα επίπεδα», μέσα από μία ολιστική σχέση αλληλεπίδρασης «προσωπικού ατόμου» και

³⁹⁷ «Σοσιαλιστικός», 275, 276, 280.

Ακαδημία Επιστημών Ε.Σ.Σ.Δ., Α. Φ. Σίσκιν, *Μαρξιστική*, μτφρ Β. Καμπίτση, 558, 559.

³⁹⁸ «Σοσιαλιστικός», 270, 280.

Μαρξιστική, 368, 558.

«κοινωνίας». Μια σχέση, η οποία με σταθερά και σίγουρα αλματικά βήματα, θα καταστήσει το «σοσιαλιστικό ανθρωπισμό» ως «όλο», κατ' ουσίαν «στόχο», αλλά και σκοπό «για μια» δυναμική και διαλεκτικού χαρακτήρα και σχέσεων «ενατένιση». Κάτι που είναι δυνατό να επιτευχθεί μέσα από μια «προσήλωση», χωρίς κανένα μεταφυσικό στοιχείο -μιας και αφορά κάτι τόσο απτό όπως ο άνθρωπος και η αγωγή του, και συγκεκριμένα «η διαπαιδαγώγηση των ανθρώπων στο πνεύμα της κομμουνιστικής ηθικής»- λαμβανομένου πάντα υπόψη, ότι «η κοινωνική ψυχολογία», διαμορφώνεται από τις «αντικειμενικές λειτουργίες», όπως και αυτό καθαυτό το σύνολο της κοινωνικής «δραστηριότητας». Μπορεί να λεχθεί δε ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, η παραπάνω διαδικασία δια της πράξης, οδηγεί -με βάση τη θεώρηση του Ιμβριώτη- πλέον το παραπάνω πρότυπο ανθρώπινου τύπου, μέσα από μια «ηρωική πορεία», στην «κατάκτηση» του ιδανικού αξιακού συστήματος, του «νέου ανθρωπισμού» και αυτού του ίδιου του «σοσιαλιστικού ιδανικού»³⁹⁹.

Ενός «ιδανικού» που συνιστά απόρροια και «λογική» ιστορική συνέπεια του «φαινομένου» της «προόδου», η οποία δίνει ώθηση ουσιαστικά σ' αυτή τη «ζωή ολόκληρης της ανθρωπότητας». Της ανθρωπότητας, της οποίας, η ίδια η «ιστορία», «μαρτυρεί» την με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους και υπό διαφορετικές μορφές «θαυμαστή ανάβαση» του ανθρώπου. Μία «ανάβαση»- πορεία που προβάλλει με το υποκείμενο «μέσα στην καθολική ανάπτυξη του κόσμου» ως γενική ολότητα, ενώ παράλληλα μετέχει σ' αυτή καθαυτή την ενεργητική διαδικασία όχι απλά «σαν ένα κομμάτι της», αλλά ως «ένα κομμάτι» που διαχωρίζεται συνειδητά απ' τον υπόλοιπο «κόσμο». Ακριβώς σ' αυτό το σημείο δέον είναι να λεχθεί ότι το γεγονός, ότι ο άνθρωπος ως ατομική και κοινωνική οντότητα «έχει πάρει», έχει αποκτήσει «συνείδηση», πρωτίστως του ίδιου του, «του εαυτού», «διαφορίζει» σταθερά «τη δική του εξέλιξη» με απώτερο στόχο και σκοπό «να δημιουργήσει το δικό του ανθρώπινο κόσμο». Έναν «κόσμο», ο οποίος αν και θα «συνέχεται με τον άλλο», δηλαδή «το φυσικό», το «υψηλό» του «επίπεδο» θα τον κάνει να μοιάζει όπως σημειώνει ιδιαίτερα ποιητικά ο Ιμβριώτης, «σαν ένα θαυμαστό ανώτατο λουλούδι του». Ένα «λουλούδι» που θα βγαίνει όμως μέσα απ' αυτή την ιδωμένη πολλές φορές και ως «πεζή» «δραστηριότητα», τόσο στην «πνευματική», όπως και στην «υλική»-«πραχτική» σφαίρα. Και η οποία «στρέφεται» πάντα και σταθερά «προς τα έξω», αλλά χωρίς να «χάνεται» και να «σκορπίζεται» «εκεί». Αντίθετα μ' αυτή του, τη «δραστηριότητα», ο άνθρωπος «ανεβάζει» πλέον και «ανθρωπίζει» σε όλα σχεδόν τα κοινωνικά στάδια, αλλά με ιδιαίτερη έμφαση «στη δεύτερη ανώτερη φάση» ανάπτυξης του σοσιαλισμού, «ξεσταίνοντας» «με τη δική του, πνοή», της «δημιουργίας», όχι μόνο τον εαυτό του, αλλά και αυτή καθαυτή, την ίδια τη «φύση». Τη «φύση», η οποία «παύει» πια να είναι «πρωτόγονη» και φέρει πλέον «έκδηλη τη δική του» «σφραγίδα», καθιστώντας αυτή «ανθρώπινο αντικείμενο», ενώ ως κύριο «εμπόδιο» μιας τέτοιας κατάστασης μπορεί να ιδωθεί «η αλλοτρίωση» ως γεγονός-κοινωνικό προϊόν. Ένα γεγονός-κοινωνικό προϊόν «που παρουσιάζεται σε ορισμένη κοινωνική κατάσταση», προσδιορίζοντας όμως κατ' αυτόν τον τρόπο παράλληλα και τους αναβαθμούς συνειδητότητας του ανθρώπου⁴⁰⁰.

³⁹⁹ «Σοσιαλιστικός», 274, 280, 281.

Μαρξιστική, 564.

⁴⁰⁰ «Σοσιαλιστικός», 276, 281, 282.

Βέβαια «παρ' όλες τις αλλοτριωτικές μορφές», που κατά καιρούς έχουν χαρακτηρίσει την «ιστορική ανάπτυξη της ανθρωπότητας», και παρά το γεγονός ότι η εν λόγω «πορεία» «δεν είναι» -πάντα- «ευθύγραμμη», θα τολμούσα να συμφωνήσω με τον Ιμβριώτη, στον ισχυρισμό του, ότι αν και σε μια τέτοια «πορεία» περικλείονται «άπειρες» «αντιφάσεις», «συγκρούσεις», «λοξοδρομήματα» «και σταματήματα», η αλήθεια είναι ότι παρόλα τα παραπάνω αρνητικά-συγκρουσιακά στοιχεία, «η ανθρωπότητα»· στην πλειονότητα των περιπτώσεων, -βέβαια σήμερα θα μπορούσε να εξαιρεθεί το «πισωγύρισμα» αυτής της «Μεγάλης Οκτωβριανής επανάστασης», κάτι που ο Ιμβριώτης αγνοούσε λόγω της χρονικής του, θέσης· «έχει βαδίσει προς τα εμπρός». Και μπορεί να λεχθεί ότι «έχει βαδίσει προς τα εμπρός», σε τέτοιο βαθμό σε επίπεδο «μακροσκοπικής προοπτικής», που «άμα αντικρύζει κανείς» την ιστορική πραγματικότητα, δεν μπορεί παρά συγκρίνοντας π.χ «τη λιθική» σε σχέση με την «ατομική εποχή», και κατ' επέκταση, τη σημερινή εποχή της διαστημικής τεχνολογίας σε διαπλανητικό και γαλαξιακό επίπεδο, παρά να αποδεχτεί και να «βεβαιώσει» «την προοδευτική κατεύθυνση» «της ανθρωπότητας» και δη, ιδωμένης πάντα σε δυναμική-αλληλεπιδραστική σχέση ανάπτυξης-ανάτασης με αυτή «την καταπληχτική ανάβαση του ανθρώπου μέσα στον κόσμο»⁴⁰¹.

Μίας «ανάβασης» του Νέου Ανθρώπου, τόσο σε επίπεδο ηθικού κώδικα, μιας και στο «μαρξισμό» πλέον «η συνείδηση» παίρνει τη θέση «του συναισθήματος της ηθικής ευθύνης», και δη, όπως εκφράζεται το εν λόγω συναίσθημα σε συσχέτιση κι αλληλεπίδραση με τη συμπεριφορά «του προσωπικού ατόμου», τόσο «απέναντι στους άλλους ανθρώπους», αλλά ταυτόχρονα «απέναντι» στην «κοινωνία», την «τάξη», «το λαό» και εν γένει αυτή την ίδια «την ανθρωπότητα». Καθιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ουσιαστικά μέσα απ' το «στοιχείο» του «ηρωικού», «τη συνείδηση» για τον Νέο Άνθρωπο, αυτόν τον αμείλικτο «κριτή» «των πράξεων μας». Παράλληλα δε με τη δύναμη της «προόδου», όπως αυτή προκύπτει μέσα από «τις μεταβολές του τρόπου» ή των τρόπων «παραγωγής» και την εκάστοτε βαθμίδα «ανάπτυξης» «του ανθρώπου», γίνονται διακριτά πλέον τα στοιχεία-κοινωνικοί καταλύτες, της «δημιουργίας», της «κίνησης» και της «ανάπτυξης». Στοιχεία που προβάλλουν με σχέση δυναμικά αλληλεπιδραστική, μέσα από μία πορεία που «υψώνει», μια για πάντα, «το άτομο σε πρόσωπο». Κι όλα αυτά στο πλαίσιο μιας «πορείας» μέσω της έννοιας της «προόδου», προς την ίδια την κατάκτηση της «ελευθερίας», με απώτερο στόχο «την αύξηση της ελευθερίας»⁴⁰².

Και ο εν λόγω στόχος, δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά μέσα από μία «ιστορική κίνηση προς τα μπρος». Κινητήριοις «μοχλός» της οποίας, δεν είναι άλλος, από τον «κοινωνικό άνθρωπο». Τον άνθρωπο που ζει και προβάλλει μέσα απ' την «καθημερινή» κοινωνική «άθληση», «στη φύση», ή «στην κοινωνία», φτάνοντας εν τέλει στο σημείο να μπορεί να «δημιουργεί» ο ίδιος «τον εαυτό του», αλλά και να «δημιουργεί» και να προσδιορίζει και «όλη» τη μετέπειτα «ιστορική ανάβαση του», τόσο προς τον «νέο»-«σοσιαλιστικό ανθρωπισμό», μα και προς αυτή καθαυτή «την ελευθερία» ως απόλυτη απόρροια και επενέργεια του. Την «ελευθερία», η οποία με τη «συγκεκριμένη» πλέον ιδανική μορφή της, θα σημάνει μία «Ζωή» για το «ανθρώπινο είδος»

⁴⁰¹ «Σοσιαλιστικός», 274, 282, 283.

⁴⁰² «Σοσιαλιστικός», 278, 280, 283

Ακαδημία Επιστημών Ε.Σ.Σ.Δ., Α. Φ. Σίσκιν, *Μαρξιστική*, μτφρ Β. Καμπίτση, 482.

γεμάτη «ανάταση, κίνηση, ανάπτυξη» και προπαντός μέσα απ' τη δύναμη της γνωσιμότητας των ιστορικών νόμων, με τη δύναμη της διαλεκτικής απ' τη μια, και του ιστορικού υλισμού απ' την άλλη, δημιουργώντας και διαμορφώνοντας αυτή καθαυτή την «ιστορία», με τα παραπάνω στοιχεία-συστατικά γνωρίσματα της «ελευθερίας», να δίνουν νέες δυνατότητες μέσα από νέους «απέραντους ορίζοντες» γι' αυτό καθαυτό «το ανθρώπινο είδος»⁴⁰³.

Κι όλοι οι παραπάνω παράγοντες, προβάλλουν με ενιαία μορφή και ενιαίο πλαίσιο, στην ίδια αυτή τη «Ζωή», γιατί «ο σοσιαλιστικός ανθρωπισμός» -κατά τον Ιμβριώτη- «ψηφίζει τη «Ζωή» και κατ' επέκταση, «το «Φως»». Προβάλλει δε ταυτόχρονα «τα συνθήματα του», όχι μόνο σ' ένα μέρος αυτού του πλανήτη, αλλά «σ' όλη την οικουμένη», όπως πραγματικά αρμόζει στο τόσο «νέο» και συνάμα «ολοζώντανο» ιδωμένο από την οπτική της «παγκόσμιας εξέλιξης», «ανθρώπινο είδος». Λόγος για τον οποίο ακριβώς, «ξανοίγονται», στο «ανθρώπινο είδος» «απέραντοι ορίζοντες», τους οποίους ο Νέος ή Σοσιαλιστικός Ανθρωπισμός «φωτίζει» παράλληλα με αυτή καθαυτή «τη ζωή» με τα «γόνιμα ιδανικά» του. Ιδανικά με πρώτιστο, αυτό το ιδανικό της «ελευθερίας», που απλά «ευαγγελίζονται τους ανθρώπους» και που με το «μήνυμα τους», συνδράμουν, στηρίζουν και βοηθάνε αυτό καθαυτό «το ανθρώπινο είδος» στο σύνολο του. Φτάνοντας στο σημείο «το ανθρώπινο είδος», «να προβάλλει σαν το πιο ωραίο, θαυμαστό λουλούδι πάνω στη γη». Καταξιώνοντας όμως κατ' αυτόν τον τρόπο, παράλληλα και αυτή καθαυτή «την παρουσία» του ανθρώπου και εν γένει του «ανθρώπινου είδους», -υπό την έποψη της συλλογικής «παρουσίας»- «μέσα σ' όλο τον κόσμο»⁴⁰⁴.

Βέβαια «ο νέος ανθρωπισμός», σε συνδυασμό «με το προσωπικό άτομο», παρόλη την καθολικότητα που τους διέπει σε σχεσιακό επίπεδο, και παρά το γεγονός, ότι το «προσωπικό άτομο» ως πρότυπη μορφή του Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού «στρέφεται», τόσο «στην κοινωνία», αλλά και όπως ήδη έχω επισημάνει, προς «όλη την ανθρωπότητα», παρά ταύτα, κατά τον Ιμβριώτη, ο «Άνθρωπος» του Νέου Ανθρωπισμού, παράλληλα με όλα τα παραπάνω, «αγαπά» και αυτό «το έθνος του». Και «αγαπά» εν προκειμένω ο «Άνθρωπος» του Νέου Ανθρωπισμού «το έθνος του», χωρίς όμως σ' αυτό το σημείο, να διαβλέπει ο ίδιος ως μελετητής, κάτι «το σωβινιστικό» σ' ετούτη την «αγάπη». Αντίθετα θεωρεί ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, ο εν λόγω «εθνισμός» «του προσωπικού ατόμου», «αρμονίζεται ολότελα με το γόνιμο διεθνισμό», ενώ μέσα στο εν λόγω πλαίσιο, «το προσωπικό άτομο» μαθαίνει να «αντιμάχεται κάθε καταπίεση οποιουδήποτε λαού». Μαθαίνοντας παράλληλα κατ' αυτόν τον τρόπο, να «συμπαθεί» και να στηρίζει το σύνολο των διάφορων «εθνικο-απελευθερωτικών κινημάτων», ιδίως «των αποικιοκρατημένων λαών», φαινόμενο ιδιαίτερα έντονο την εποχή του Ιμβριώτη⁴⁰⁵.

Είναι γεγονός ότι το έργο του Ιμβριώτη διαπνέεται στο σύνολο του, απ' το στοιχείο της γνώσης, την οποία προσωπικά θα απέδιδα ακριβώς, στην «επίγνωση» του, «ότι η κομματική ένταξη δεν αρκεί για τη μαρξιστική κατάρτιση», την «ακλόνητη πίστη» «στις μαρξιστικές ιδέες», αλλά και στα ανθρωπιστικά ιδανικά. Αν και στο συγκεκριμένο σημείο, μπορεί να ιδωθεί ως έντονα διακριτό, το στοιχείο της «πίστης»-άποψης του «πατριωτικού διεθνισμού». Κάτι το οποίο δεν είναι κατ' ανάγκη, αρνητικό, αλλά τουναντίον υπό προϋποθέσεις, μπορεί να αποτελέσει στοιχείο με «θετική χροιά», όπως

⁴⁰³ «Σοσιαλιστικός», 283, 284, 285.

⁴⁰⁴ «Σοσιαλιστικός», 284, 285.

⁴⁰⁵ «Σοσιαλιστικός», 280.

άλλωστε «ομολογεί» ο ίδιος ο Ιμβριώτης και δη, στο πλαίσιο μίας καθολικής έποψης-ανάλυσης, της δυναμικής του «νέου» ή σοσιαλιστικού «ανθρωπισμού». Προτάσσοντας όμως και σ' αυτό το σημείο, τόσο την ανάγκη εναρμόνισης σ' ένα κοινό σύστημα αξιών «εθνισμού»-«διεθνισμού», το οποίο απολήγει στην αξιολογική θεώρηση του χώρου της κομμουνιστικής αριστεράς, με την ονομασία «πατριωτικός διεθνισμός», όπως και στην ανάγκη ύπαρξης ή επίτευξης, μίας μορφής λαϊκής διαπαιδαγώγησης, στηριγμένης επί της εν λόγω θεώρησης και κινούμενης μάλλον, με βάση τα τοτινά σοβιετικά και εν γένει «λαϊκό-δημοκρατικά» πρότυπα. Ο «άνθρωπος» εν προκειμένω και ο ανθρωπισμός, «η εργασία», αλλά και «η ελευθερία» «ως μια παμμέγιστη δημιουργική δύναμη», συναρθρώνουν το αξιολογικό σύστημα του Ιμβριώτη, ο οποίος διαβλέπει μέσα απ' τα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα της εποχής του, ακόμα και αυτή την αύξουσα «πραγμάτωση», τουλάχιστον «σ' ένα μεγάλο μέρος της ανθρωπότητας», «των οραματισμών του Μαρξ». Φτάνοντας μάλιστα στο σημείο, να αποδίδει καθοδηγητικό ρόλο στην εν λόγω μερίδα «της ανθρωπότητας». Διαβλέπει δε στην εν λόγω εποχή, ως επιτακτικό «ιστορικό αίτημα», την «απελευθέρωση» ατόμων, τάξεων, λαών και εν γένει κοινωνιών «από κάθε καταναγκασμό». Ταυτόχρονα δε θέτει ως αναγκαία προϋπόθεση της εξάλειψης «κάθε καταναγκασμού», τη μετατροπή «της εργασίας» από «μέγιστο καταναγκασμό» «στην ταξική κοινωνία», «σε ζωτική ανάγκη» δίχως κανένα «καταπιεστικό χαρακτήρα» και μακράν ακόμα και αυτού -πάντα στο πλαίσιο της «σοσιαλιστικής κοινωνίας»- του στοιχείου της «καταπόνησης» του «ανθρώπου»⁴⁰⁶.

Ασφαλώς ο Ιμβριώτης, τόσο ως μαρξιστής, πρωτίστως όμως ως ανθρωπιστής, στο πλαίσιο μιας διαλεκτικής αντιμετώπισης της πραγματικότητας και ενός μερικώς αιρετικού, αν και σε ορισμένα σημεία με στοιχεία δογματίζουσών αντιλήψεων πνεύματος, διείδε την ανωτερότητα του σοσιαλιστικού ανθρωπισμού ως ιδέας και αξιολογικού συστήματος και υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής του. Επιτυγχάνοντας με τη δύναμη της θεωρητικής του, συγκρότησης να μη φτάσει ποτέ στο σημείο του «οπαδού». Αντίθετα απέβλεπε σταθερά στη «σύνδεση της θεωρίας με την πράξη», μέσα από ένα ιδεολογικό πλαίσιο «συγκριτικής αντιπαράθεσης απόψεων και δοξασιών», αποπειρώμενος στη «δημιουργική» παρουσία και αλληλεπίδραση των παραπάνω, ενώ διέβλεπε τη λύση για μια δικαιότερη κοινωνία «στο διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό» - πράγμα που είναι εμφανές κυρίως στα ώριμα έργα του-. Μιας και «ο κομμουνισμός» «με την εξαφάνιση» «της ατομικής ιδιοκτησίας» δημιουργεί ταυτόχρονα τις προϋποθέσεις και την κοινωνική και οικονομική δυναμική, όχι μόνο για μια νέα κοινωνική και πολιτική δομή, αλλά και για μια καλύτερη παιδεία του «προσωπικού ατόμου», ούτως ώστε ο Νέος Άνθρωπος να φτάσει στο σημείο να απαλλαγεί απ' την όποια μορφή «αλλοτρίωσης»-κοινωνικής «απαλλοτρίωσης» του υποκειμένου, σε σχέση με τον κόσμο «των πραγμάτων». Πρόβαλλε εν προκειμένω κατ' αυτόν τον τρόπο, με «πίστη», αλλά και επιχειρήματα, «το νέο τύπο ανθρώπου» και δη, ως απόρροια-δημιούργημα μιας συγκεκριμένης μορφής «διαπαιδαγώγησης», όπως αυτή επιτυγχάνεται με τη «σφυρηλάτηση» του εν λόγω τύπου Ανθρώπου, «μέσα» «απ' τους λαϊκούς

⁴⁰⁶ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 11.

«Σοσιαλιστικός», 280.

«Δεκαήμερο», ΚΜΕ, Γιάννη Ιμβριώτη, «*Η Ελευθερία*», 34, 35.

Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84.

αγώνες». Αν και προσεγγίζει την παραπάνω πρότυπη μορφή, ως δεδομένη λόγω της τότε πολιτικής και κοινωνικής κατάστασης στην Ευρώπη και στην υφήλιο, όπως αυτή είχε «διαμορφωθεί» με τη συμβολή» της «νέας σοσιαλιστικής πραγματικότητας», η οποία όμως παρά την πλειάδα των ελπίδων, δυστυχώς θα διαψευστεί με όλα τα αρνητικά επακόλουθα, για την ανά τον κόσμο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτική κατάσταση, αλλά και το «νέο τύπο ανθρώπου». Κάτι που θα εκφραστεί και δη, με ιδιαίτερη ένταση με την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, τόσο σε επίπεδο Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και σ' αυτή, την Ανατολική Ευρώπη και την Ανατολική Γερμανία, τη δεκαετία του 1990, με αισθητό αντίκτυπο και στις συνθήκες ζωής των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων και στον υπόλοιπο κόσμο⁴⁰⁷.

Ο Ιμβριώτης αντιμετωπίζει το σοσιαλιστικό ανθρωπισμό ως έχει. Δηλαδή ως ιστορική συνέχεια και ανώτερη ολοκληρωμένη μορφή, η οποία αποτελεί το επιστέγασμα των «ουμανιστικών ιδανικών», η οποία και εντάσσεται ως αναπόσπαστο στοιχείο σ' εκείνη «την ευνοϊκή κοινωνική κατάσταση» για τον άνθρωπο, η οποία καλείται «κομμουνιστική» και αποβλέπει «στην αποκατάσταση του ανθρώπου», ως «κοινωνικού ανθρώπου», με τη συμβολή, τόσο των αναγκαίων υλικών, αλλά και ηθικών-ιδεολογικών και αξιακών όρων. Άλλωστε η διαφορετικότητα και κατ' επέκταση, οι επιμέρους διαφοροποιήσεις των ιδανικών και ιδεωδών οι μορφές των οποίων και ποικίλουν, προκύπτουν ανάλογα με τις χρονικές περιόδους που αντιστοιχούν και οι οποίες καλύπτουν διαφορετικές, ιστορικές και χρονικές περιόδους και συγκυρίες, μα και κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικές δομές και καταστάσεις. Τα παραπάνω στοιχεία-καταστασιακά δεδομένα «απαιτούν» εν προκειμένω, κάθε φορά και ένα διαφορετικό τύπο ανθρώπου. Προτάσσοντας παράλληλα «τον άνθρωπο σαν άνθρωπο», μα και τον άνθρωπο για τον άνθρωπο, σ' ένα κοινωνικό περιβάλλον «εμπιστοσύνης» και συντροφικότητας, όπου «ο δεσμός όλων των δεσμών», που συνιστά στον καπιταλισμό την «αποξενωμένη και αλλοτριωτική ειδολογική ουσία του ανθρώπου» ως απόρροια σχέσεων συναλλαγής, στο πλαίσιο των νέων κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών δομών, αλλά και υπερδομών θα έχει πλέον εκλείψει⁴⁰⁸.

Ο σοσιαλιστικός ή «νέος» ανθρωπισμός για τον Ιμβριώτη, είναι εκείνο το «ιδανικό», που εν είδει ενός «νέου» αξιολογικού συστήματος, αυτό του «γνήσιου» και «αυθεντικού» ανθρώπου, το οποίο φέρει τη σφραγίδα ενός συστήματος «ολοκληρωμένου» και «ποιοτικά» ανώτερου, σε σύγκριση με άλλα προηγούμενα αξιολογικά-ηθικά συστήματα, κομίζει παράλληλα και το αντίστοιχο «ιστορικό μήνυμα». Ένα «ιστορικό μήνυμα» που προκύπτει και μέσα απ' τα κύρια και «ουσιαστικά» του, στοιχεία-«χαρακτηριστικά» γνωρίσματα», «υψώνεται» «απέναντι» σ' «ένα κοινωνικό κλίμα που το κατατρώγει η εσωτερική αντίφαση και σύγκρουση», ενώ συνάμα «το σημαδεύει μια οξύτατη κρίση». Μια κρίση η παρουσία της οποίας, δεν είναι βέβαια κάτι παράξενο για το κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό σύστημα του καπιταλισμού, το οποίο χαρακτηρίζεται από το έντονο συγκρουσιακό στοιχείο, και εν προκειμένω συνοδεύεται από την καταπάτηση «δοκιμασμένων» αξιών και από «μία αφηρημένη λογοκόπα αξιολογία» απ' τη μια, καθώς και από τον πνευματικό

⁴⁰⁷ Ακαδημία Επιστημών Ε.Σ.Σ.Δ., Α. Φ. Σίσκιν, *Μαρξιστική*, μτφρ Β. Καμπίτση, 367. Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 12, 13.

Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 280.

⁴⁰⁸ «Σοσιαλιστικός», 264, 270, 271, 271 παρ. 1, *Kleine ökonomische Schriften*, σ. 163. Karl Marx, *Οικονομικά*, 164.

και πολιτικό-ιδεολογικό «θρήνο» πολλών εκπροσώπων του πνεύματος μιας άλλης εποχής, -ο οποίος παίρνει πολλές φορές τη μορφή της κριτικής ή και της μομφής εναντίον τόσο του υλικού, αλλά κυρίως εναντίον του τεχνικού πολιτισμού- απ' την άλλη. Αν και είναι ευδιάκριτο στο σημείο αυτό, το στοιχείο της «έντασης» της παραπάνω «κρίσης», ως στοιχείο της εν λόγω εποχής, ενώ παράλληλα στο ίδιο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, στο επίπεδο της «πυραχτωμένης πράξης επικρατεί η πιο βάρβαρη βία»⁴⁰⁹.

Είναι γεγονός ότι ο σοσιαλιστικός ανθρωπισμός, μπορεί να ιδωθεί ως «ηρωικός», «μα δεν προβάλλει από το τίποτα» και το πουθενά, «μέσα σ' έναν κόσμο στερημένο» από ουμανιστικά ιδανικά. Θέση που ενισχύεται, ιδίως αν ληφθούν υπόψη, οι τόσο διαφορετικές, αλλά ουσιαστικής σημασίας, για την κάθε ιστορική-χρονική περίοδο μορφές ανθρωπισμού, οι οποίες θα μπορούσαν να ιδωθούν, ότι εν είδει αξιακού φορτίου, κάθε φορά αντανakλούν και αντικατοπτρίζουν σε αξιακό-ηθικό, αλλά και ιδεολογικό επίπεδο τις ανθρώπινες κοινωνίες της εποχής τους. Στοιχεία που διαμορφώνουν για κάθε προηγούμενο στάδιο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικής ανάπτυξης, με την αντίστοιχη κάθε φορά πνευματική «ανάβαση», τις προϋποθέσεις και τους όρους για τη μετάβαση στο επόμενο -είθισται ανθρωπινότερο και συνήθως αναγκαίο- κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό στάδιο, της κοινωνικής διάρθρωσης και οργάνωσης του ανθρώπου σε συλλογικότητες. Μπορεί δε να λεχθεί ότι κατ' αυτόν τον τρόπο, «μαρτυρούν» «τη θαυμαστή ανάβαση» του ανθρώπου, οι ίδιες οι κοινωνίες και δη, ταυτόχρονα δια της «ιστορίας», μέσα από τα εκάστοτε πνευματικά, αλλά και τεχνικά επιτεύγματα-όργανα συμβολής, στην συνειδητοποίηση και την «ύψωση» του ατόμου. Ύψωση του ατόμου, αλλά και αυτής της κοινωνικής συνείδησης, που επιτυγχάνεται ανάλογα με τις κοινωνικές, πολιτικές και πνευματικές δυνατότητες κάθε κοινωνικής οργάνωσης, πάντα σε συνδυασμό και με την «προοδευτικότητα» ή μη της άρχουσας-κυρίαρχης τάξης κάθε φορά, και των αναγκών διακυβέρνησης της, οι οποίες και προσδιορίζουν τη θέση του ανθρώπου στο εκάστοτε κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό σύστημα⁴¹⁰.

Όπως θα ήταν απόλυτα φυσικό-λογικό πριν κάνει την εμφάνιση του, ο σοσιαλιστικός ανθρωπισμός, -πράγμα που ορθά επισημαίνει και ο Ιμβριώτης- προηγήθηκαν άλλες, πολλές και διαφορετικές μορφές ανθρωπισμού, σε διάφορες συνθήκες και κατά κανόνα και υπό διαφορετικές συγκυρίες. Μορφές ανθρωπισμού, οι οποίες χαρακτηρίζονται για τη διαφορετικότητά τους, τόσο σε επίπεδο περιεχομένου καθώς και σε μορφικό επίπεδο, μιας και τα μορφικά χαρακτηριστικά του εκάστοτε αξιακού-ηθικού συστήματος, προσδιορίζονται από τις κοινωνικές δομές, αντλώντας απ' αυτές και τα αντίστοιχα αρνητικά ή «θετικά» ιδεολογικό-πολιτικά στοιχεία-χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Στοιχεία που τοποθετούνται και τίθενται προς ερμηνεία σ' ένα πλαίσιο, όπου η θεώρηση της κοινωνικής-ιστορικής αλήθειας διαφέρει ανάλογα με τον τρόπο ερμηνείας της, και την οπτική, στοιχεία-μεθοδολογικά εργαλεία που μπορούν να ιδωθούν και ως «το κλειδί» για την ανάλυση-θεώρηση «των πιο σύνθετων φιλοσοφικών εννοιών» και κατ' επέκταση, αυτών των «κοινωνικών φαινομένων». Με το στοιχείο της διάκρισης να προβάλλει εν προκειμένω, ανάλογα με τα αλματικά ιστορικά βήματα αυτού, που θα μπορούσε να ονοματοδοτηθεί ως «συστημική» εναλλαγή, υπό την έποψη, της διαφορετικής κάθε φορά οργάνωσης των κοινωνιών, βάσει της αρχής της «αναγκαιότητας» και σε συνδυασμό με τις

⁴⁰⁹ «Σοσιαλιστικός», 263.

⁴¹⁰ «Σοσιαλιστικός», 264, 282.

κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικές «δυνατότητες» -λαμβάνοντας όμως σταθερά υπόψη και τη συμβολή του τυχαίου- οργάνωσης-διάρθρωσης κάθε κοινωνίας. Με καθοριστικό σ' αυτό το σημείο, σταθερά το ρόλο των εν γένει «συμφερόντων» της κυρίαρχης, αλλά και της κυριαρχούμενης τάξης κάθε φορά (ταξική πάλη), δίνοντας στο σύνολο των εν λόγω σχηματισμών το στοιχείο της ταξικότητας⁴¹¹.

⁴¹¹ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 11.

4) Ο Σοσιαλιστικός Ανθρωπισμός και οι προηγούμενες μορφές Ανθρωπισμού σε «γενετική» σχεσιακή ανάπτυξη κι αλληλεπίδραση στοιχείων και κανονιστικών όρων

Ασφαλώς, ο σοσιαλιστικός ή «νέος» ανθρωπισμός, ο οποίος φέρει και το στοιχείο του «ηρωικού», αποτελεί συνέχεια, ολοκλήρωση και υπέρβαση του συνόλου των αξιολογικών-ηθικών συστημάτων ή διδασκαλιών που προηγήθηκαν ιστορικά. Όμως για να ιδωθεί και να αναλυθεί ολοκληρωμένα και αντικειμενικά, στο πλαίσιο μιας σφαιρικής εξέτασης της ιστορικής πορείας και εξέλιξης, η οποία αντανάκλαται, τόσο σε επίπεδο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικών συστημάτων, μορφών και τρόπων παραγωγής σε επίπεδο βάσης, αλλά παράλληλα και σε επίπεδο ιδεών, ηθικής και αξιολογικών συστημάτων σε επίπεδο εποικοδομήματος, επιβάλλεται να προβώ σε μία συνοπτική έστω, -κατά το δυνατόν- αναδρομή, σχετικά με την εμφάνιση και την παρουσία των διάφορων μορφών ουμανισμού. Μία αναδρομή, σύγκριση κι αλληλοσυσχέτιση των παραπάνω στοιχείων, στο πλαίσιο της οποίας θα κάνω εν προκειμένω μνεία, των πιο χαρακτηριστικών εκφάνσεων και προτύπων του ανθρωπιστικού ιδανικού, και δη, κατά τις διάφορες χρονικές και μεταξύ τους διαφορετικές μάλιστα, ιστορικές περιόδους, μα και σε παράλληλη αντιστοιχία με τα στάδια ιστορικής εξέλιξης της ανθρωπότητας. Στάδια και ιστορικές περίοδοι, κατά τις οποίες και συναντώνται τα εν λόγω πρότυπα. Κινούμενος δε πάντα στο πλαίσιο της οπτικής και του σχήματος του Ιμβριώτη, αν και παραθέτω παράλληλα και τις όποιες κριτικές επισημάνσεις από πλευράς του γράφοντος. Στο ίδιο πλαίσιο θα προσπαθήσω να τηρήσω όσο το δυνατόν πιο «πιστά», την αρχή της αντικειμενικής θεώρησης της αλήθειας απ' την πλευρά της πλειονότητας τεκμηριωμένων μαρξικών-μαρξιστικών αναλύσεων, και με την εργατική τάξη ως διαμεσολαβητή και κομιστή αυτής, υπό την προϋπόθεση πάντα της ταξικής επίγνωσης-συνείδησης⁴¹².

Όπως και ο Ιμβριώτης θα αρχίσω από τη δουλκοκτητική κοινωνία της αρχαίας Ελλάδας, της οποίας «θαυμάζουμε τα υψηλά διδάγματα» και ιδανικά, και «δίχως άλλο αναγνωρίζουμε το παμμέγιστο άλμα» και «την καταπληχτική πνευματική ανάβαση σ' ένα επίπεδο πολιτισμού πολύ ανώτερο απ' όλα τα προηγούμενα». Δέον είναι να λεχθεί ότι είναι διακριτές σ' αυτό το σημείο, οι εκάστοτε ιδεολογικές επιρροές, αλλά και ιστορικές-ποιοτικές διαβαθμίσεις του ουμανισμού, ανάλογα με τον τρόπο διάρθρωσης και οργάνωσης των κοινωνιών κάθε φορά, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και η εν λόγω μορφή ανθρωπισμού, σημαντικά, στην μετέπειτα «πορεία της ανθρωπότητας», διαμορφώνοντας με τη συμβολή της, προοπτικές περαιτέρω εμφάνισης-εξέλιξης νέων ηθικών-αξιακών συστημάτων με πολύ ανθρωπινότερα στοιχεία. Θέση και στοιχεία που ενισχύονται με βάση την ιστορική πορεία, μιας και η ιστορική «κονίστρα» όπως επισημαίνει και ο Ιμβριώτης, διαφοροποιείται -συνήθως επί τα βελτίω- αν και η εν λόγω πορεία μάλλον δεν μπορεί να θεωρηθεί απόλυτα γραμμική, αλλά σπειροειδής, ενώ η εικονική επανάληψη προηγούμενων κοινωνικών καταστάσεων μέσα απ' την αρχή της «αλλαγής» του υλικού και ηθικού-πνευματικού κόσμου, μπορεί να ιδωθεί σχεδόν ως «αδύνατη»⁴¹³.

Συνιστά συνεπώς ο ουμανισμός της αρχαίας Ελλάδας, ένα άλμα και μια ανάβαση προς τα μπρος, που συντελέστηκαν, στις εν λόγω κοινωνίες-πόλεις-

⁴¹² Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 264.

⁴¹³ «Σοσιαλιστικός», 264.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 58.

κράτη. Ιδανικές στοχεύσεις που επιτεύχθηκαν παράλληλα με τη δυναμική ανάπτυξη του ορθού λόγου και της διαλεκτικής, μέσω της καλλιέργειας της επιστήμης και της φιλοσοφίας και την εν γένει προβολή και ανάταση των γραμμάτων, ιδίως στην Αθήνα και την Ιωνία. Συστατικά στοιχεία και ειδοποιά γνωρίσματα ενός πολιτισμού, που με μήτρα τη διαλεκτική φιλοσοφική σκέψη, έδωσε στην ανθρωπότητα το «αρχαίο θαύμα». Ένα «θαύμα» που δεν ήταν όμως «απόλυτο» και το οποίο «έκλεινε μέσα του και πολλά στοιχεία που δεν επιτρέπεται σήμερα να τα εχτιμούμε», αν και η αρχαία ελληνική σκέψη δια της αντίστοιχης μορφής ουμανισμού, πέτυχε έστω και στο πλαίσιο μιας δουλοκτητικής κοινωνίας, να υπερβεί τη «μαγική σκέψη», υποχρεώνοντας το «μύθο» σε απώλεια της «κυριαρχικής κοσμοθεωρητικής και βιοθεωρητικής λειτουργίας του». Προετοιμάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, «ζωντανές μήτρες» θετικές, αλλά και «αρνητικές», «για όλη την κατοπινή ανάπτυξη» αυτής της ίδιας της ανθρωπότητας⁴¹⁴.

Πραγματικά μία αντικειμενική εξέταση των εν λόγω κοινωνιών και της συγκεκριμένης μορφής κοινωνικής συγκρότησης και οργάνωσης, καταδεικνύει περίτρανα ότι τα ανθρωπιστικά ιδανικά και τα «υψηλά διδάγματα» των εν λόγω κοινωνιών, παρά τα στοιχεία προόδου υπό την έποψη, «της αύξησης της ελευθερίας» συγκριτικά με προηγούμενες κοινωνικές δομές, μα ταυτόχρονα και μορφές ουμανιστικής σκέψης που προβάλλουν την εν λόγω μορφή ανθρωπισμού ως «ένα επίπεδο πολιτισμού πολύ ανώτερο», παρά ταύτα, δεν αναφέρονται και δεν αφορούν παρά μόνον σε ορισμένα στενά, εθνικά και «κοινωνικά ταξικά στρώματα». Ενώ παράλληλα θέτουν και πάλι ορισμένους «περιορισμούς» σχετικά με ό,τι αφορά τη «γυναίκα». Περιορισμούς που στο σύνολο τους, καθιστούν «το αρχαίο θαύμα», μη απόλυτο, μάλλον ιδιαιτέρως σχετικό, αποδίδοντας στο εν λόγω ιδεολογικό-κοινωνικό-πολιτικό και εν γένει πολιτισμικό και αξιακό μόρφωμα «σκιερά σημεία». Αν και δέον είναι να λεχθεί στο συγκεκριμένο σημείο, ότι παρά τις όποιες αδυναμίες, είναι γεγονός ότι κατά το παραπάνω στάδιο, τουλάχιστον, «μορφώνονται τρόποι πνευματικής ζωής που γίνονται», κατά τον Ιμβριώτη, εν τέλει «οι ζωντανές μήτρες για όλη την κατοπινή ανάπτυξη», κάτι που δεν μπορούν να αναιρέσουν καθολικά τα όποια «σκιερά σημεία». Μιας και οι θετικές πνευματικές «μήτρες» μπορεί να λεχθεί εν προκειμένω, ότι έστω και μέσα από ένα πλαίσιο συνεχούς σύγκρουσης και αυξομείωσης, μάλλον υπερτερούν⁴¹⁵.

Βέβαια εκ των πραγμάτων, ήταν αδύνατη η καθολική πραγμάτωση και η άνθηση ενός ολοκληρωμένου ιδανικού ανθρωπίνου προτύπου, σ' αυτές τις κοινωνίες. Και ήταν αδύνατη η πραγμάτωση ενός τέτοιου ιδανικού-αξιακού προτύπου, και δη, με την παράλληλη παρουσία ενός αντίστοιχου αξιολογικού συστήματος, ακριβώς λόγω των παραγωγικών σχέσεων, που όριζαν και διείπαν, τις οικονομικές και κοινωνικές μορφές συγκρότησης και οργάνωσης, καθώς και λόγω του νομικού πλαισίου που διείπε τις σχέσεις των ανθρώπων, τόσο με την πόλη, αλλά κύρια μεταξύ τους, με κύριο και πλέον σημαντικό αποτρεπτικό παράγοντα και δύναμη αναχαίτισης στην καθολική πραγμάτωση και ολοκλήρωση του ανθρωπισμού, ως ιδανικού καθολικού ανθρωπίνου προτύπου και αξιολογικού συστήματος, την ίδια την οικονομική βάση των εν λόγω κοινωνιών. Την οικονομική και κατ' επέκταση, παραγωγική βάση, η οποία είχε

⁴¹⁴ «Σοσιαλιστικός», 264.

Ιδεολογικά, 58.

⁴¹⁵ «Σοσιαλιστικός», 264. 283.

Ιδεολογικά, 58.

ως κύριο πυλώνα στήριξης επί της παραγωγικής διαδικασίας, αυτό «το θεσμό της δουλείας». Κατ' ουσίαν ένα «θεσμό», ο οποίος για τους αρχαίους Έλληνες, όπως διαφαίνεται και καταδεικνύεται μέσω των απόψεων που απηχούν τα έργα, τόσο του Αριστοτέλη, όσο και του Πλάτωνα κύριων θεωρητικών και πνευματικών εκπροσώπων του δουλοκτητικού συστήματος και της κυρίαρχης τάξης της εν λόγω εποχής· ήταν τουλάχιστον ανεκτός, αν όχι καθολικά αποδεκτός. Ενώ είναι χαρακτηριστική η αντίληψη του μεγάλου Έλληνα φιλόσοφου Αριστοτέλη, για το δούλο: «ο δούλος είναι εργαλείο που με τη βοήθεια του ο δεσπότης καταναλώνει τα αγαθά της ζωής»· ο οποίος παράλληλα τον χαρακτηρίζει και ως «έμψυχο όργανο». Αντίστοιχα «ο Πλάτων στους *Νόμους* του, χρησιμοποιεί τη λέξη «ανδράποδο»», θεωρώντας μάλλον κι αυτός το δούλο, ως περιουσιακό στοιχείο του κυρίου του. Αν και όπως προκύπτει από σχετικό *Λόγο* «του Δημοσθένη» (*Εφεσις προς Ευβουλίδην*), τουλάχιστον στην αρχαία Αθήνα, σε ορισμένες περιπτώσεις, όσον αφορά την αγοραπωλησία δούλων και δη, γυναικών, απαιτούνταν «εξηγήσεις» ενώπιον του «δικαστηρίου» «για το πώς βρέθηκε» η εκάστοτε δούλη «σε κατάσταση δουλείας», πάντα όμως υπό την έποψη, της «προστασίας του αγοραστή»⁴¹⁶.

Βέβαια δεν μπορώ να παραβλέπω το γεγονός, ότι ο παραπάνω θεσμός κατά την κορύφωση της άνθησης των ανθρωπιστικών ιδανικών, «είχε προκαλέσει ορισμένες συζητήσεις, που είχαν αρχίσει στα τέλη του 5^{ου} π.Χ. αι. και αποτέλεσαν μια πτυχή του αγώνα» κατά της δουλείας ή τουλάχιστον της αμφισβήτησης αυτής, «στον ιδεολογικό τομέα». Μάλιστα ως κύριο επιχείρημα στο πλαίσιο της εν λόγω συζήτησης, προεβλήθη-προτάχθηκε το γεγονός, ότι ο ίδιος ο θεσμός της δουλείας «δεν αποτελεί νομική αρχή», αλλά τουναντίον συνιστά «βία», δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, αφορμή και συνέχεια σιγά-σιγά σε μια σειρά συζητήσεων, όπου «άρχισαν να διατυπώνονται» οι πρώτες «δειλές σκέψεις αποδοκιμασίας του δουλοκτητικού θεσμού». Ενώ στο ίδιο μήκος κύματος την ίδια χρονική-ιστορική περίοδο, δέον είναι να λεχθεί ότι από ορισμένους θεωρητικούς εκφράστηκε και η ριζοσπαστική «γνώμη-άποψη - στοιχεία αντίθεσης που σώζονται και καταγράφονται χάρη στον Αριστοτέλη- «ότι η εξουσία πάνω στο δούλο έρχεται σε αντίθεση» με αυτή καθαυτή «τη φύση». «Και έρχεται σε αντίθεση με τη φύση», μιας και κατά την εν λόγω θεώρηση -ορθά και κατά τη γνώμη του γράφοντος- «γιατί ο ένας συμβατικά είναι δούλος» και «ο άλλος» επίσης «συμβατικά είναι ελεύθερος», ενώ κατ' ουσίαν «καμιά διάκριση δεν υπάρχει μεταξύ τους»⁴¹⁷.

Όμως, οι όποιες δειλές ή λίγο περισσότερο «τολμηρές», -πάντα από μειοψηφίες στο χώρο των διανοουμένων- αποδοκιμασίες του δουλοκτητικού θεσμού, δεν αναιρούν την τοτινή καθολική αποδοχή του, στο πλαίσιο των εν λόγω κοινωνιών. Αποδοχή που εκφράστηκε -όπως προείπα- με την επιχειρηματολογία, τόσο του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα, καθώς και των ιδεολογικών και θεωρητικών συνεχιστών τους, και η οποία δίνει το στίγμα της ταξικότητας που διέπει τις αρχαίες ελληνικές πόλεις-κράτη, έστω και με διαφορετικό τρόπο κάθε φορά. Επιτρέποντας μου, εν προκειμένω με βάση τα εν λόγω στοιχεία, να ισχυριστώ μαζί με τον Ιμβριώτη, ότι «δε μπορούμε να πούμε πως ο ανθρωπισμός εδώ» στην -αρχαία Ελλάδα παρά τις τόσες θετικής χροιάς «πνευματικές» «μήτρες»- «έφτασε στην ολοκληρωμένη μορφή του»,

⁴¹⁶ *Ιδεολογικά*, 58.

Δημήτρης Ι. Τσιμπουκίδης, *Ανατομία*, 71, 82.

Αριστοτέλη, εισ-μτφρ-σχ, Παναγής Λεκατσάς, *Πολιτικά*, I, 1254a, 96, 97.

⁴¹⁷ *Ανατομία*, 70, 71.

μιας και δεν χαρακτηρίζετε από την αρχή της καθολικότητας. Μια θέση που σαφώς και ενισχύεται λαμβανομένης υπόψη, της προσέγγισης του Αριστοτέλη επί του ζητήματος της δουλείας, πρόβλημα στην ανάλυση του οποίου και αφιερώνει «το πρώτο βιβλίο των *Πολιτικών*», εξετάζοντας και προτάσσοντας υπό τη δική του, θεωρητική έποψη, «τις σχέσεις» «της δουλείας με την πόλη», όπου για τον Αριστοτέλη ο δούλος κατέχει σταθερά τη θέση του «εργαλείου», σε σχέση με τον κύριο του. Ένα εργαλείο που απλά «με τη βοήθεια του ο δεσπότης καταναλώνει τα αγαθά της ζωής»⁴¹⁸.

Κατά συνέπεια ένας τέτοιος θεσμός, όπως αυτός της δουλείας, και με τις μορφές-εκφάνσεις που τον προσδιορίζουν, στο πλαίσιο της αρχαίας ελληνικής πραγματικότητας -και όχι μόνο- δεν μπορεί παρά να χαρακτηριστεί ακόμη και με τα δεδομένα του «αστικού ουμανισμού», απόλυτα επιεικώς ως απαράδεκτος και απάνθρωπος. Χαρακτηρισμός που ενισχύεται ακόμα περισσότερο, ιδίως αν ληφθεί υπόψη το γεγονός, ότι στις παραγωγικές σχέσεις των εν λόγω κοινωνιών, δηλ. «στις σχέσεις δουλοκτησίας» -μιας και οι δούλοι αποτελούσαν στη διάρθρωση και την οργάνωση των πόλεων-κρατών την κύρια παραγωγική βάση των εν λόγω κοινωνιών- και αργότερα της «δουλοπαροικίας» -σ' αυτή θα αναφερθώ παρακάτω- δεν ισχύει «ο διαχωρισμός που εκδηλώνεται σαν πλήρης μονάχα στη σχέση της μισθωτής εργασίας» με το «κεφάλαιο». Αντίθετα στο πλαίσιο των δουλοκτητικών κοινωνιών, ένα ολόκληρο «τμήμα της κοινωνίας τυχαίνει μια μεταχείριση από ένα άλλο τμήμα σάμπως να ήταν μια απλή ανόργανη και φυσική συνθήκη της ίδιας της αναπαραγωγής- του». Κι ακόμα χειρότερα, «ο δούλος δεν διατηρεί κανένα είδος σχέσης με τις αντικειμενικές συνθήκες της εργασίας-του» τοποθετούμενος εκ των πραγμάτων, αξιολογικά «στη χορεία των άλλων φυσικών πλασμάτων σαν ανόργανη συνθήκη της παραγωγής, δίπλα στα κτήνη ή σαν παρακολούθημα της γης». Αντίληψη και κατάσταση που ασφαλώς, δε συνάδουν, σε «υψηλά διδάγματα» και ιδανικά και οι οποίες χαρακτηρίζουν ακόμα μια φορά το βαθμό ταξικότητας των αρχαίων κοινωνιών, οι οποίες ανέπτυξαν μεν μορφές ανθρωπισμού ή ουμανιστικά στοιχεία στο πλαίσιο του πολιτισμού ή των πολιτισμών τους, π.χ Αθήνα, έχουν όμως να επιδείξουν και μελανές σελίδες⁴¹⁹.

Βέβαια παρά τα όποια ουμανιστικά στοιχεία σε επίπεδο πνευματικό, δέον είναι να προταχθεί σ' αυτό το σημείο, και το γεγονός ότι οι Έλληνες «δεν αναγνώριζαν» «την αξιοπρέπεια», τόσο στο σύνολο των ανθρώπων, αλλά κύρια «πέρα από τα όρια της ελληνικής χώρας». Στοιχείο που χαρακτηριστικά επισημαίνει κι ο Ιμβριώτης, και στο οποίο δεν μπορώ να παραβλέσω εν προκειμένω, ότι στο πλαίσιο των εν λόγω κοινωνιών, «η αξιοπρέπεια του ανθρώπου» πέρα απ' το στοιχείο της τάξης ή της ομάδας προβάλλει παράλληλα εν είδει «φυλετικής» διάκρισης, και ως περιορισμένη εθνικά. Προσέγγιση που ενισχύεται με ιστορικούς όρους, ιδίως αν ληφθεί υπόψη το γεγονός, ότι πέρα απ' τα «όρια της ελληνικής χώρας» «οι άλλοι λαοί θεωρούνταν» απλά «βάρβαροι», καταργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο με το παραπάνω «φυλετικό αξίωμα», αυτή καθαυτή την αρχή της ισότητας ακόμα και μεταξύ των ελευθέρων ανθρώπων. Ενώ σ' αυτό το σημείο διαφαίνεται εν

⁴¹⁸ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 264.

Γιάννη Ιμβριώτη, *Ιδεολογικά*, 58.

Ανατομία, 70, 71.

⁴¹⁹ Karl Marx, *Προκαπιταλιστικοί*, μτφρ. Θ. Καλοπίσης, 118.
«Σοσιαλιστικός», 264.

προκειμένω, μια ιδιαίτερα επικίνδυνη για τα ανθρωπιστικά ιδανικά, τον άνθρωπο, αλλά κύρια την ανθρωπότητα, ρατσιστική αντίληψη φυλετικής ανωτερότητας. Μια αντίληψη που διαιρεί το ανθρώπινο είδος, σε ανώτερα και κατώτερα ανθρώπινα όντα. Αντίληψη που δε συμβαδίζει και δεν αρμόζει στον πολιτισμό και την «καταπληχτική» «πνευματική» «ανάβαση», της αρχαίας Ελλάδας, μιας και κατ' αυτόν τον τρόπο, συνιστά ένα ακόμα αποτρεπτικό παράγοντα προς την όποια πορεία πραγμάτωσης και ολοκλήρωσης των ανθρωπιστικών ιδανικών. Ακυρώνοντας με αυτή τη θεώρηση και συνάμα αναιρώντας την έννοια του ανθρώπου, για ολόκληρους λαούς και φυλές. Ενώ οι ίδιες ιδέες μπορεί να λεχθεί ότι ενσπείρουν παράλληλα τη διχόνοια, οδηγώντας συχνά σε πολεμικούς ολέθρους και καταστροφές, ακόμα και σε γενοκτονίες πλειάδα εθνών και λαών, με πιο πρόσφατο χαρακτηριστικό μεγάλο παράδειγμα, το Β' παγκόσμιο πόλεμο και την ιδεολογική προπαγάνδα περί ανωτερότητας της Άριας φυλής των Ναζί⁴²⁰.

Κατά συνέπεια μια τέτοια μορφή ανθρωπισμού με τόσους περιορισμούς και διακρίσεις, (π.χ. θεσμός δουλείας, διακρίσεις Ελλήνων και «βαρβάρων», περιορισμοί σχετικά με ό,τι αφορά τη γυναίκα κ.λ.π), δεν μπορεί να ιδωθεί ως μια ολοκληρωμένη μορφή ανθρωπισμού. Και δεν μπορεί να ιδωθεί ως μία ολοκληρωμένη έποψη, του ανθρωπισμού, καθώς όπως προείπα ο ανθρωπισμός αυτών των κοινωνιών, είχε εχθρό προς την καθολική πραγμάτωση του, τις κοινωνικές δομές και υπερδομές των εν λόγω κοινωνιών και εν γένει τις αντικειμενικές συνθήκες. Συνθήκες και καταστασιακά δεδομένα αρνητικής χροιάς, που επικρατούσαν εκείνη την εποχή και οι οποίες δεν μπορεί να υποστηρίξει κανείς, ότι ευνοούσαν την ύπαρξη, τη δημιουργία και την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης μορφής ανθρωπισμού και παράλληλα την καθολική πραγμάτωση αυτής, στο εν λόγω κοινωνικό πλαίσιο, παρά «το τεράστιο» πνευματικό και ηθικό «βήμα που έκανε ο αρχαίος αυτός λαός στην ιστορική πορεία του». Αν και δέον είναι να επισημανθεί, ότι παρόλα αυτά και λαμβανομένου υπόψη, του λεγόμενου «ελληνικού θαύματος», το οποίο συμπεριλαμβάνει πέρα από τα ηθικά και πνευματικά στοιχεία, αυτό το σύνολο των όποιων κάθε μορφής επιτευγμάτων των αρχαίων Ελλήνων, ότι υπό αυτή την έποψη, ο ανθρωπισμός της αρχαίας Ελλάδας, αν και «λειψός» μπορεί να θεωρηθεί τοποθετούμενος σε ένα ιστορικό συγκριτικό πλαίσιο, και σε συνδυασμό με την «πνευματική», ηθική, φιλοσοφική, επιστημονική και τεχνική «ανάβαση» που επιτεύχθηκε στις ελληνικές πόλεις-κράτη, προεξάρχουσας της Αθήνας, ως ένα πρώτο σημαντικό βήμα στο πλαίσιο της ιστορικής εξέλιξης⁴²¹.

Μερικούς αιώνες αργότερα, στο πλαίσιο της τεράστιας, απρόσωπης και εν παρακμή και ηθική αποσύνθεση Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, γίνεται διακριτή μια άλλη πρωτότυπη, επαναστατική και παράλληλα πνευματοποιημένη και μυστικιστική μορφή ανθρωπισμού. Αυτή που διαφαίνεται και εκφράζεται μέσω της χριστιανικής διδασκαλίας. Ενός ανθρωπισμού που έχει ως θεμέλιο λίθο στο αξιολογικό του, σύστημα, τη «διδασκαλία της αμοιβαίας αγάπης». Της αγάπης για το συνάνθρωπο, ακόμα και γι' αυτόν τον εχθρό. Μιας αγάπης στην πράξη όχι κατ' ανάγκη, πάντα αμοιβαίας, αλλά μάλλον τις περισσότερες φορές μονόπλευρης και ιδεαλιστικής, η οποία κύρια εκφράζεται σε «μεμονωμένα άτομα», (στα πρόσωπα των αγίων), είναι δε ιδιαίτερα χαρακτηριστικό το

⁴²⁰ «Σοσιαλιστικός», 264.

Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 58.

⁴²¹ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός» 264.
Ιδεολογικά, 58.

γεγονός, ότι «ο Άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης προβάλλει σαν ένα εξαίρετο όραμα» με το «άπειρο πλάτος και βάθος» της αγάπης του. Αγάπη που διέπει και χαρακτηρίζει ως σχέση, τη σχέση του, τόσο προς το συνάνθρωπο, αλλά και εν γένει με «τη φύση» και κάθε «θεϊκό δημιουργήμα». Είτε τα εν λόγω «δημιουργήματα» ήταν «ζώα», είτε «φυτά», είτε φυσικά φαινόμενα, για τον «Άγιο» ήταν όλα «σφραγισμένα από τη θεία χάρη». Και κατά συνέπεια, τους όφειλε αγάπη αδερφική, ενώ «έλεγε» χαρακτηριστικά για «τον άνεμο» και «τη βροχή» φαινόμενα απόλυτα φυσικά και εξηγήσιμα, εντασσόμενα εν μέρει και σ' αυτό το «κομμάτι» της ανόργανης φύσης, «ο αδελφός μου ο άνεμος» και «η αδελφή μου η βροχή». Υποδηλώνοντας, αλλά παράλληλα και καταδεικνύοντας με αυτού του είδους τις «προσφωνήσεις», το μέγεθος της αγάπης του, για καθετί υπαρκτό πάντα στο πλαίσιο μίας «προσωπικού» χαρακτήρα «ανάτασης»⁴²².

«Τέτοια ιδεαλιστική αγάπη», όπως η αγάπη του Αγίου ή καλύτερα των Αγίων, μιας και ο Άγιος εν γένει συνιστά το ύψιστο ανθρώπινο πρότυπο αυτού του χριστιανικού ανθρωπισμού, δεν είναι τίποτε περισσότερο, παρά όπως ήδη επεσήμανα, «μόνο μια προσωπική ανάταση». Μια «ανάταση», η οποία «δε μπορεί» να ιδωθεί πολλώ δε «να γίνει καθολικό βίωμα», ιδίως αν ληφθεί υπόψη το γεγονός, ότι κατά κανόνα, οι όποιες αναφορές αφορούν, «σε κοινωνίες γεμάτες αντίφαση και σύγκρουση», ενώ η εν λόγω μορφή ανθρωπισμού προβάλλει εν προκειμένω, μάλλον ως «ατομική υπόθεση» του κάθε προσώπου, παραβλέποντας την ανάγκη για μια γενικότερη-συνολικότερη συλλογικού χαρακτήρα «κοινωνική άθληση». Αν και στην περίπτωση του χριστιανισμού, η εν λόγω θρησκεία ως αξιολογικό σύστημα, έχει να επιδείξει εν είδει ισότητας, μία μορφή κοινής πνευματικότητας που διέπει κάθε μέλος, αλλά πάντα ατομικά, αυτού που θα μπορούσε να ονοματοδοτηθεί ως χριστιανική κοινότητα, και κατ' επέκταση ανθρωπότητα, υπό τη χριστιανική έποψη αυτής. Μιας και κάθε άνθρωπος στο χριστιανισμό συνιστά «ένα πνευματικό πρόσωπο», οδηγώντας όμως με αυτή τη λογική τους «πιστούς», στην αποδοχή αυτής της «ισότητας», όμως με πλαίσιο πραγμάτωσης της, «μια ιδεατή» «εν θεώ» «κοινωνία»⁴²³.

Βέβαια παρά ταύτα, ο χριστιανισμός προβάλλει ένα σαφώς πιο ολοκληρωμένο, σε επίπεδο κοινωνικής δικαιοσύνης και ισότητας εν συγκρίσει με το αρχαιοελληνικό δουλοκτητικό πρότυπο αξιολογικό σύστημα. Μία μορφή ανθρωπισμού και μια διδασκαλία, η οποία πραγματοποιεί ιδεολογικό «άλμα», για την εν λόγω εποχή, και κηρύσσει την «ισότητα όλων των ανθρώπων χωρίς εξαίρεση». Χωρίς διάκριση εθνικότητας ή εθνότητας, σ' όποιο «φύλο κι αν ανήκουν», οποιαδήποτε κοινωνική θέση «κι αν κατέχουν» στο πλαίσιο της «κοινωνικής διάρθρωσης», κύρια, υπό την έποψη, ότι «άρχοντες και δούλοι, πλούσιοι και φτωχοί, άνδρες και γυναίκες, όλοι είναι δημιουργήματα του θεού» και δη, «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση». Και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, από σεβασμό, δέος ίσως και φόβο, προς το δημιουργό, κάθε άνθρωπος οφείλει στο χριστιανισμό να αντιμετωπίζει το συνάνθρωπο ή τους συνανθρώπους του, με «αγάπη», αλλά και σε ένα πλαίσιο ισότητας και ισοτιμίας, έστω και αν αυτή η σχέση ισότητας και ισοτιμίας, απορρέει από μία ατομική πνευματική-μυστικιστική ουσιαστικά αφετηρία, απ' την οποία προβάλλουν οι έννοιες της «θεϊκής σφραγίδας», ως ειδοποιό «κύριο γνώρισμα του ανθρώπου». Με τη

⁴²² «Σοσιαλιστικός», 264, 265.

⁴²³ «Σοσιαλιστικός», 264, 265.

συνδρομή της οποίας, ο άνθρωπος κατακτά αυτό το επίπεδο του «πνευματικού προσώπου», ενώ «η σαρκική υπόσταση» και κατ' επέκταση η ύλη, αντιμετωπίζονται στο χριστιανισμό, μάλλον με «περιφρόνηση» και «αναγνώριζονται», ιδίως απ' το μοναχισμό «ως κάτι το δευτερότερο»⁴²⁴.

Βέβαια σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει να επισημάνω, για να ξεκαθαρίσω τη μάλλον θολή θέση και διττή αντιμετώπιση του θεσμού της δουλείας, εκ μέρους του χριστιανισμού, ότι είναι γεγονός ότι ο χριστιανισμός, ξεκίνησε αρχικά ως μια ιουδαϊκή αίρεση. Μια αίρεση, η «οποία απόβλεπε στο ξεσκλάβωμα του Ισραήλ» και παράλληλα «στην κατάργηση κάθε πολιτικής, εθνικής και οικονομικής καταπίεσης της μεγάλης λαϊκής μάζας του ιουδαϊκού λαού», κύρια της φτωχολογίας. Χωρίς να ενδιαφερθεί αρχικά, ιδιαίτερα για τους δούλους, λόγω της ύπαρξης εξαιρετικά περιορισμένου αριθμού δούλων, μιας και στις συγκεκριμένες περιοχές, στη Γαλιλαία και την Ιουδαία, φαίνεται να «μην υπήρχαν» καν «δούλοι Ιουδαίου». Ενώ στην χειρότερη περίπτωση «αν υπήρχαν, αυτοί θα ήταν λιγοστοί», με τους «πλούσιους Εβραίους» να χρησιμοποιούν για τις «ανάγκες» τους, μάλλον «αγορασμένους από το εμπόριο», δηλαδή «αλλόφυλους». Ενώ η εν λόγω ευνοϊκή κατάσταση για τους Ιουδαίους δούλους κι όχι μόνο, μπορεί να ιδωθεί ως απόρροια, ιδίως του ιδιότυπου και «προνομιακού» για τους δούλους νομικού πλαισίου που ίσχυε στη χώρα της Παλαιστίνης, με βάση το εθιμικό δίκαιο και την ιερή θρησκευτική παράδοση των Εβραίων. Και σ' αυτό ακριβώς το πλαίσιο, και υπό τις παραπάνω συνθήκες, ο χριστιανισμός, θεώρησε «την κακομεταχείριση τους» αρχικά «δικαιολογημένη» «και το θεσμό της δουλείας» καθαυτό μάλλον «ανεκτό». Ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη, και το όλο σκεπτικό του τοτινού κόσμου, πολλώ δε αν ληφθεί υπόψη, η πνευματοποιημένη, εσωτεριστική και μυστικιστική αξιολογική θεώρηση της εβραϊκής φυλής-κοινότητας, η οποία στήριζε το μέλλον και τις προσδοκίες της, στην απόλυτη υποταγή και πίστη σε μια μονοθεϊστική θεότητα, με απόλυτη εξουσία εν είδει «αφεντικού», δικαίωσης-ανταμοιβής ή τιμωρίας-καταστροφής. Μεταθέτοντας και αποδίδοντας παράλληλα κατ' αυτόν τον τρόπο, και την άσκηση της εν λόγω εξουσίας επί της Γης, στους γήινους θρησκευτικούς-πολιτικούς αντιπρόσωπους αυτού του λαού, τους Κριτές ή τους Προφήτες, με ύψιστη μορφή αυτόν τον ίδιο, το Μεσσία⁴²⁵.

Βέβαια όσον αφορά το θεσμό της δουλείας, θα μπορούσε να λεχθεί ότι με την σταδιακή αλλαγή των αντικειμενικών συνθηκών, αλλά και με αυτή την παράλληλη επέκταση της θρησκευτικής-«ιδεολογικής» παρουσίας του χριστιανισμού, εντοπίζεται και διαφαίνεται η εξής ουσιαστική διαφορά. Διαφορά η οποία έγκειται στο γεγονός, ότι όταν άρχισε ο χριστιανισμός σταδιακά να εξαπλώνεται και δη, με ραγδαίους ρυθμούς, πέρα από τα «σύνορα της Παλαιστίνης», και κατά συνέπεια άρχισε να επιδρά σ' αυτή την ίδια τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και «να επηρεάζει τις μικρασιατικές και μεσογειακές μάζες», χρειάστηκε να πάρει ξεκάθαρη θέση απέναντι στον εν λόγω απαράδεκτο θεσμό. Άποψη που ενισχύεται λαμβανόμενου υπόψη και του γεγονότος, ότι πολλοί δούλοι «γίνονταν χριστιανοί», στοιχείο καθοριστικό και εν σχέσει με την «προλεταριακή σύνθεση των πρώτων εκκλησιών», η οποία αντικειμενικά «δημιουργούσε ατμόσφαιρα συμπάθειας για τους δούλους», μιας και «δεν ήταν δύσκολο» τα χρόνια αυτά «να καθιερωθεί μέσα στις εκκλησίες

⁴²⁴ «Σοσιαλιστικός», 264.

⁴²⁵ Γιάννη Κορδάτου, *Ιησούς*, Β', 453, 454.

απόλυτη συντροφικότητα και ισοπέδωση». Και αυτό το γεγονός, θα πρέπει να επισημανθεί, ότι προτάσσεται εν είδει περιγραφής, κατ' ουσίαν «απ' όσα γράφει», ο ίδιος ο Παύλος στις *Επιστολές*, απ' τις οποίες μάλιστα παραθέτω δύο χαρακτηριστικότερα αποσπάσματα, τα οποία διέπονται από απόλυτο συντροφικό πνεύμα, αν και μ' έναν ιδιότυπο τρόπο. Τον τρόπο μιας νεογέννητης θρησκείας που πρεσβεύει κάτι διαφορετικό, ενώ συνάμα καταρρίπτει τα δίπολα ελεύθερος-δούλος, Ιουδαίος-Έλληνας (με την έννοια του ειδωλολάτρη) και άνδρας-γυναίκα. Διακρίσεις που χαρακτηρίζαν αξιολογικά το σύνολο των κοινωνιών εκείνης της εποχής, και οι οποίες συναντώνται ακόμα και σ' αυτή την αρχαία Ελλάδα, και σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και στις σημερινές πολιτισμένες κοινωνίες. Όμως, καλύτερα, σ' αυτό το σημείο, είναι να παραθέσω τα αποσπάσματα των *Επιστολών*, οι οποίες αν και διαποτίζονται και κατ' επέκταση, μπορεί να ειπωθεί ότι χαρακτηρίζονται από μία μορφή «ιδεατής ισότητας», με «κοινωνιστικά» βέβαια στοιχεία, δεν παύουν να τοποθετούν την εν λόγω ισότητα «εν πνεύματι», πέρα απ' τα γήινα βασίλεια και εν γένει με αντικειμενικά δεδομένα όπως οι φράσεις που ακολουθούν⁴²⁶.

«Και γάρ εν ενί πνεύματι ημείς πάντες εις εν σώμα εβαπτίσθημεν, είτε Ιουδαίοι είτε Έλληνες, είτε δούλοι είτε ελεύθεροι, και πάντες εις εν πνεύμα εποτίσθημεν». (*Α' Κορινθίους*, 12. 13).⁴²⁷

«Μη παραξενεύεσθαι, όταν ακούετε, ότι όλοι οι πιστοί είμεθα ένα. Διότι και εις ένα Πνεύμα όλοι ημείς εβαπτίσθημεν και από ένα Πνεύμα ανεγεννήθημεν όλοι εις την κολυμβήθραν, δια να γίνωμεν ένα σώμα, είτε Ιουδαίοι είτε Έλληνες ήμεθα προτίτερα κατά την εθνικότητα και την θρησκείαν· είτε δούλοι είτε ελεύθεροι κατά την κοινωνικήν μας θέσιν και τάξιν. Και όλοι εποτίσθημεν ένα Πνεύμα, διότι σαν άλλα δένδρα εποτίσθημεν όλοι με το αυτό πνευματικόν νερόν της χάριτος.»⁴²⁸

Είναι αλήθεια, ότι από τα παραπάνω «στοιχεία», προτάσσεται το γεγονός καθαυτό, του κηρύγματος «της ισότητας όλων των ανθρώπων, χωρίς εξαίρεση», αλλά πάντα υπό την έποψη, της ισότητας των δημιουργημάτων έναντι στο δημιουργό. Έστω κι αν εν προκειμένω, αυτός ο δημιουργός, «παραχωρεί» τη «θεική» του «σφραγίδα», σ' αυτά. Ενώ δεν παύει να κυριαρχεί το μυστικιστικό-ιδεαλιστικό στοιχείο του πνεύματος, -«στοιχείο» που «δε μπορεί» όμως «να γίνει καθολικό βίωμα»- ως αρχή και τέλος των πάντων, αλλά και μέσο πραγμάτωσης, της πίστης και μερικές φορές των «επιθυμιών» των ανθρώπων «πιστών» του. Προβάλλει εν προκειμένω, ως γενικό πρόταγμα ο χριστιανισμός, την «αγάπη», παράλληλα με το στοιχείο της αμοιβαιότητας, μιας και «όλοι είναι πλάσματα του θεού», αλλά όπως ήδη έχω επισημάνει, με χαρακτηριστικότερες τις περιπτώσεις των αγίων, στην «ιδεαλιστική» έποψη αυτής, αν και κατά τα «πρώτα χρόνια» του χριστιανισμού και πριν παγιωθεί αυτός ως κρατική θρησκεία του Βυζαντίου, μπορεί να λεχθεί ότι στο πλαίσιο των «χριστιανικών αδελφοτήτων», «επικρατούσαν» έως και στην πράξη «κοινωνιστικές αντιλήψεις». Αντιλήψεις που κατ' ουσίαν, «επιβόλανε να παρθούν αποφάσεις ευνοϊκές για τους χριστιανούς δούλους», και δη, σ' ένα πλαίσιο, θετικής μετεξέλιξης της Εβραϊκής αντίληψης, για τους δούλους, πάντα όμως σε συνδυασμό και με την καλλιεργούμενη από τη νέα θρησκεία «συμπάθεια», των χριστιανών «μικρονοικοκυραίων» προς αυτούς, δεδομένου

⁴²⁶ *Ιησούς*, Β', 454, 455.

⁴²⁷ *Ιησούς*, Β', 455.

Καινή, επιμ Π. Ν. Τρέμπελα «*Α' Κορινθίους*», κεφ. ιβ', στ. 13, 696.

⁴²⁸ *Καινή*, μτφρ στη νεοελληνική.

του γεγονότος ότι «στα πιο πολλά μικρόσπιτα οι δούλοι περνούσαν λίγο πολύ καλά»⁴²⁹.

Βέβαια σε ορισμένα σημεία, ο Παύλος γίνεται ακόμα πιο ξεκάθαρος και φαίνεται ακόμη πιο ριζοσπαστικός, σχετικά με το θεσμό της δουλείας, ιδιαίτερα στην *Προς Γαλάτας Επιστολή* του, όπου αντικατοπτρίζοντας και τις εν λόγω «κοινωνιστικές αντιλήψεις» στις διάφορες «χριστιανικές» κοινότητες, αναφέρει χαρακτηριστικά:

«ουκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλληνι, οὐκ ἐνὶ δούλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θήλῃ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.». (*Γαλάτ.* 3. 28).⁴³⁰

«Δεν υπάρχουν πλέον διαφοραὶ εθνικότητος καὶ κοινωνικῆς τάξεως καὶ φύλου. Δεν υπάρχει πλέον διαφορὰ Ἰουδαίου καὶ Ἑλλήνου, δεν υπάρχει διάκρισις δούλου καὶ ἐλευθέρου· δεν υπάρχει ἄρσεν καὶ θήλυ. Διότι ὅλοι σεις ἐγίνατε εἰς νέος ἄνθρωπος δια τῆς ἐνώσεως με τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.»⁴³¹.

Ο χριστιανισμός κηρύσσει τὴν ἀποποίηση τῶν ὁποίων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν προνομίων, γιὰ τὰ αφεντικὰ καὶ τοὺς ἐλευθέρους, καὶ τὴν κατάργηση τῶν ὁποίων δεσμών καὶ αλυσίδων γιὰ τὴ φτωχολογία, τὶς γυναῖκες καὶ τοὺς δούλους, καθιστώντας αὐτοὺς ἴσους καὶ ἀδελφούς, στὸ πλαίσιο «δράσης» καὶ «λειτουργίας» τῆς ἐκκλησίας. Κηρύσσει ἐν προκειμένῳ, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μιὰ ἰσότητα ποὺ μοιάζει «καθολικὴ» καὶ μάλλον εἶναι πρωτόγνωρη γιὰ τὶς τοτινὲς συνθήκες, ἐστὼ καὶ ἀν «τὴν καθολικὴν πραγμάτωση» τῶν παραπάνω στοιχείων, με τὴν παράλληλη «ἀνθήση» ἐνός «τέλειου ἀνθρωπισμοῦ», πέρα ἀπ' τὴ θρησκευτικὴ, φιλοσοφικὴ καὶ κατ' ἐπέκταση, ἰδεολογικὴ θεώρηση τοῦ χριστιανισμοῦ, «αντιστρατεύονταν» ἀσφαλῆστα ὅπως ἐπισημαίνει κι ὁ Ἰμβριώτης, «οἱ ἀντικειμενικοὶ κοινωνικοὶ ὅροι». Ἀν καὶ εἶναι γεγονός, ὅτι «ορισμένα κοινωνικὰ κινήματα ἐγίναν κάτω ἀπὸ θρησκευτικὰ ἐμβλήματα» με τὰ ὅποια ἀρνητικὰ ἢ θετικὰ μπορεῖ νὰ σημαίνει αὐτό, σὲ ἰδεολογικό-πολιτικό πολλῶ δε θεωρησιακό ἐπίπεδο. Καὶ σ' αὐτό τὸ σημεῖο ἀκριβῶς, δέον εἶναι νὰ λεχθεῖ, ὅτι στὸ χριστιανισμό φαινομενικὰ διαφαίνεται μιὰ ἰσότητα ριζοσπαστικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ, ἡ ὁποία ἐνδεχομένως, θὰ μπορούσε νὰ καταστεῖ καὶ επικίνδυνη καὶ ἀνατρεπτικὴ. Κάτι ποὺ θὰ μπορούσε νὰ φτάσει στὸ σημεῖο νὰ γίνῃ πράξη, ἀν ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας δεν τὴν περιορίζε ἐξαρχῆς ἀπὸ μόνῃ τῆς. Ἄλλωστε εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ χριστιανισμός διακήρυξε καθολικὴ ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων. Μιὰ ἰσότητα ὅμως, ἡ ὁποία περιορίζεται ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτὴ καθαυτὴ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία, σὲ ἕναν καθαρὰ πνευματικὸ κόσμο, ἐνῶ παραμένει στὸ πλαίσιο μιᾶς «ιδεατῆς» «ἐν θεῷ» «κοινωνίας». Μιᾶς θρησκευτικῆς θέας καὶ διδασκαλίας, τὴν ὁποία κηρύττει ὁ χριστιανισμός σὲ «κοινωνίες», ποὺ ἐκ τῶν πραγμάτων «σπαράζονται ἀπὸ ἀντιμαχόμενα ταξικὰ συμφέροντα», τὴν οὐσία τῶν ὁποίων ὁ χριστιανισμός καὶ ἰδιαίτερα οἱ σημερινοὶ τοῦ, ἐκπρόσωποι, «θέλει» μάλλον νὰ παραβλέπει. Φτάνοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ ἐν λόγω διδασκαλία νὰ ἀφορᾷ ὄχι τὴν κοινωνία ἢ τὴν κοινωνικὴ τάξη ἢ ομάδα, ἀλλὰ «μεμονωμένα άτομα», τὰ ὁποία καὶ καθίστανται γιὰ τὸ χριστιανικὸ ἀνθρωπιστικὸ πρότυπο αὐτοὶ καθαυτοὶ οἱ ἀξιακοὶ καὶ πνευματικοὶ κοινωνοὶ τοῦ⁴³².

⁴²⁹ Γιάννη Ἰμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 264, 265.

Γιάννη Κορδάτου, *Ἰησοῦς*, Β', 455.

⁴³⁰ *Καὶνή*, ἐπιμ Π. Ν. Τρέμπελα, «*Γαλάτας Επιστολή*», κεφ. γ', στ. 28, σελ. 756.

⁴³¹ *Καὶνή*, μτφρ στὴ νεοελληνικὴ.

Γιάννη Κορδάτου, *Ἰησοῦς*, Β', 455..

⁴³² Γιάννη Ἰμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 264, 265.

Βέβαια μπορεί ο χριστιανισμός να θεωρεί ίσους όλους τους ανθρώπους, καταργώντας αξιολογικά τη διάκριση αφέντη-δούλου, πλούσιου-φτωχού, ή άνδρα-γυναίκας, αλλά παράλληλα γι' αυτόν όλοι οι άνθρωποι δεν είναι όντα καθαυτά. Οι άνθρωποι για το χριστιανισμό, είναι πρώτα και κύρια, όπως ήδη προείπα, «δημιουργήματα», -«κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση» βέβαια- του Θεού. Ενός Θεού, όμως, ο οποίος παρόλη την «καλοσύνη» και την όποια μεγαλοψυχία του, παραμένει κυριαρχικός και δυνάστης. Ένας σύμμαχος μόνιμος, για κάθε κυρίαρχη τάξη σ' όλα τα ταξικά στάδια και κοινωνικά μορφώματα κατά την εξελικτική πορεία της ανθρωπότητας. Πράγμα που επιβεβαιώνεται, τόσο με την περίπτωση του Βυζαντίου ή της φεουδαρχικής Ευρώπης, αλλά και με πλειάδα «ευλογιών» σε βασιλιάδες ή και πολέμους, από τους εκπροσώπους της εν λόγω θρησκείας, με χαρακτηριστικότερη και «σχετικά «κοντινή», τη στάση του Πάπα έναντι των Ναζί, κατά το Β' παγκόσμιο πόλεμο. Όποτε δέον είναι να λεχθεί, ότι η διδασκαλία του χριστιανισμού και κατ' επέκταση, αυτή καθαυτή «η χριστιανική θρησκεία», είναι αξιολογικά αντιφατική ή μάλλον καλύτερα δεν είναι τίποτε άλλο, παρά «μία αντίφαση» αυτή καθαυτή. Θέση που ενισχύεται ακόμα περισσότερο, μιας και ουσιαστικά «είναι» η ίδια «η συμφιλίωση και ταυτόχρονα ο χωρισμός του ανθρώπου και του Θεού» μέσω της οποίας και θέτει -όμως- εν είδει «προσωποποίησης» της εν λόγω αντίφασης πάντα στο κέντρο τον «άνθρωπο», έστω κι υπό την έποψη του «ανθρώπου-Θεού». Ενώ στο ίδιο θρησκευτικό-αξιολογικό σύστημα, εκφράζεται παράλληλα, τόσο «η ένωση» μα «και η ταυτόχρονη αντίθεση τους». Μια αντίφαση η οποία προσωποποιείται σε επίπεδο οντολογικό, στο πρόσωπο του «ανθρώπου-Θεού», όπου και συνυπάρχει «η ενότητα της θεϊκότητας και του ανθρωπισμού». Στοιχεία τόσο διαφορετικά, αλλά και όμοια μεταξύ τους, που καθιστούν την εν λόγω «ενότητα» «από μόνη της», όπως επισημαίνει κι ο μεγάλος φιλόσοφος Ludwig Feuerbach αυτή καθαυτή «αλήθεια» και ταυτόχρονα «μη-αλήθεια». Αναδεικνύοντας μέσα απ' αυτό το πλαίσιο θεώρησης, το γεγονός ότι στο χριστιανισμό «ό,τι δεν είναι δεκτό στον ίδιο το Θεό, δεν υπάρχει στην αλήθεια». Καταργώντας κατ' αυτό τον τρόπο, το στοιχείο του αυθύπαρκτου, τόσο στους «πιστούς», -αλλά αν η εν λόγω θρησκεία γίνει αποδεκτή ως αλήθεια- και στο σύνολο των ανθρωπίνων πλασμάτων, τα οποία εφόσον ιδωθούν ως αποδεχτά τα παραπάνω, χάνουν «την υπόστασή», αλλά και αυτή την «ουσία» τους, έναντι ενός παντοδύναμου Θεού⁴³³.

Κατά συνέπεια στο πλαίσιο της εν λόγω αντιφατικής και παράλληλα πνευματοποιημένης και τότε τρόπον τινα «ριζοσπαστικής» διδασκαλίας, το κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα που διακρίνει και ανυψώνει τον άνθρωπο, σ' ένα «πνευματικό πρόσωπο» κατά τη διδασκαλία του χριστιανισμού, είναι αυτή ακριβώς, όπως ήδη προείπα, «η θεϊκή σφραγίδα». Μία σφραγίδα, η οποία όμως, -κατά την ταπεινή γνώμη του γράφοντος- καταργεί το καθαυτό της ανθρωπίνης οντότητας και ύπαρξης και αποποιείται ελευθερίας βούλησης και ευθύνης. Ενώ επιβάλλει κατ' αυτόν τον τρόπο, την απόλυτη κυριαρχία του θείου, έστω κι αν αυτή η κυριαρχία, προβάλλει και γίνεται αποδεκτή μέσα απ' την ομορφιά μιας αξιακής υπέρβασης, αυτής «της αμοιβαίας αγάπης» που «απευθύνεται σ' όλους». Υπέρβαση που στην ουσία μετουσιώνει και το πνευματικό-πνευματοποιημένο, αλλά πάντα «ιδεαλιστικό» κήρυγμα του

⁴³³ «Σοσιαλιστικός», 264.

Παλαιά, επιμ. Ν. Π. Βασιλειάδη, Α', 23, κεφ. α', στ. 26.

Ludwig Feuerbach, *Η ουσία*, επιμ. Κ. Μετρινού, μτφρ Γ. Ν. Βιστάκη, 488.

χριστιανισμού, και που στην πράξη αποβλέπει στη συμφιλίωση και κατ' επέκταση υπέρβαση, με μυστικιστικό τρόπο και αυτών καθ αυτών των ταξικών και εν γένει κοινωνικό-πολιτικού χαρακτήρα διαφορών. Παράλληλα δε στο εν λόγω σημείο, δέον είναι να επισημανθεί, ότι ο χριστιανισμός και οι διδασκαλίες του, υπήρξαν προϊόν και απόρροια της ηθικής κατάπτωσης, όπως και της κρίσης των ανθρωπιστικών αξιών και ιδεωδών, αλλά και του διαλεκτικού και ορθολογικού πνεύματος της αρχαίας Ελλάδας. Μια «αντίδραση» εύλογη στο πλαίσιο των εν λόγω κοινωνιών, η οποία «προσέδωσε» νέα δυναμική, όμως, έστω και μ' έναν τρόπο μυστικιστικό και πνευματοποιημένο, τόσο στο εποικοδόμημα, μα συνάμα εν μέρει και όσον αφορά δομικές συστημικές αλλαγές των κοινωνιών, της εν λόγω εποχής. Προτάσσοντας εν προκειμένω, έναν ανθρωπισμό «διαφορετικό» και μάλλον καλύτερο, σε σχέση με τις προηγούμενες μορφές των ουμανιστικών ιδεωδών που προτάσσονται σε επίπεδο Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, καθώς και πιο πριν σ' αυτή την αρχαία Ελλάδα, με κύριο επίτευγμα και κοινή αντίληψη των χριστιανών, τη χριστιανική-πνευματική «ισότητα» των ανθρώπων, και δη, ανθρώπων που πριν ενδεχομένως να μην τους αναγνωριζόταν καν το στοιχείο και η ιδιότητα τους, ως «ανθρώπων». Είναι άλλωστε χαρακτηριστική η έκφραση «REES», για τους δούλους και τις γυναίκες⁴³⁴.

Αυτή η κοινωνική και ιδεολογική αντίδραση, που εκφράστηκε με το κίνημα και τις διδασκαλίες του χριστιανισμού, αν και ξεκίνησε ως κίνημα που είχε ως αποδέκτες και εξέφραζε τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα και κύρια τη φτωχολογιά της εποχής του, παρόλα αυτά κινήθηκε σε γενικές γραμμές σε ένα επιτρεπτό και ανεκτό για το σύστημα ιδεολογικό πλαίσιο. Αν και δε μπορώ να παραβλέψω τους αρχικούς για θρησκευτικούς όμως λόγους, διωγμούς, που υπέστη ο χριστιανισμός στις αρχές της εμφάνισης του, ως διδασκαλίας. Ενώ μπορεί να ειπωθεί, ότι εν γένει το εν λόγω θρησκευτικό κίνημα, κινήθηκε σε ένα πλαίσιο -τουλάχιστον- ιδεολογικά και κοινωνικά προκαθορισμένο. Αυτοκαταργώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, και το όποιο ριζοσπαστικό-«επαναστατικό», για την εν λόγω εποχή, πνεύμα του χριστιανισμού, ιδίως μετά τη θεσμοθέτηση από το Μέγα Κωνσταντίνο, και κατ' επέκταση και μετατροπή του εν λόγω θρησκευτικού-αξιολογικού συστήματος, σε κρατική θρησκεία. Μιας και «τα αντιμαχόμενα ταξικά συμφέροντα» των τοτινών κοινωνιών, είχαν ανάγκη από μία θρησκεία ρυθμιστή-«διαιτητή» συγκρούσεων, ιδίως σε σχέση με τα κατώτερα στρώματα και τους δούλους. Και ο χριστιανισμός εν προκειμένω, με την «ιδεαλιστική αγάπη» και το δημοκρατικό επίχρισμα της εν πνεύματι ισότητας που εκήρυττε, προέβαλλε ως ιδανική λύση για «τους καταπιεστές» και τα όποια «αφεντικά» της εποχής του⁴³⁵.

Είναι δε αλήθεια, ότι το ιδανικό του σοσιαλιστικού ανθρωπισμού, όπως υποστηρίζει ο Ιμβριώτης, «δεν είναι» κάτι το «αφηρημένο σαν πλατωνική ιδέα που στέκει πάνω από τον αισθητό τούτον κόσμο που βρισκόμαστε». Αντίθετα, σε σχέση με τον χριστιανικό ανθρωπισμό, είναι συγκεκριμένο, και ρεαλιστικό, «φέρει μήνυμα ζωής και θερμαίνει τους ανθρώπους». Το εν λόγω στοιχείο της βεβαιότητας, ως προς την ειδολογική ανωτερότητα του νέου ανθρωπισμού και της μετέπειτα συμβολής του, στην ανθρωπότητα, δικαιολογείται, ιδίως αν ληφθεί υπόψη το γεγονός, ότι η εποχή του Ιμβριώτη, υπήρξε εποχή αλλαγών

⁴³⁴ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 264.

⁴³⁵ «Σοσιαλιστικός», 265.

και ανατροπών, σ' έναν αιώνα ανόδου και επαναστάσεων. Ενώ η Οκτωβριανή επανάσταση, ήταν αυτή που ώθησε προς τα μπρος την ιστορική πράξη, κι ο «νέος» ανθρωπισμός προέβαλε ως φωτεινό ιδανικό στους λαούς των χωρών του σοσιαλιστικού μπλοκ, ακολουθώντας μια εκ των κάτω διαδικασία πραγμάτωσής του, με δυνατότητες τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, καθολικής εξάπλωσης και αποδοχής του εν λόγω ανθρωπίνου προτύπου. Ενός ανθρωπίνου προτύπου που χαρακτηρίζεται από το στοιχείο του «ηρωικού», μα και παράλληλα «έχει την αξίωση» ως αξιακό-αξιολογικό σύστημα, το ανθρωπινό πρότυπο του, και ο ανθρωπισμός αυτού, να λογίζεται ως «ολοκληρωμένος, γνήσιος» και «αυθεντικός»⁴³⁶.

Ασφαλώς, η εν λόγω αξίωση του «νέου ανθρωπισμού», να είναι δηλαδή ένα ανθρωπινό πρότυπο και μία αξιολογική θεώρηση «ολοκληρωμένη», «γνήσια» κι «αυθεντική» και μάλιστα στο πλαίσιο μιας υπέρβασης αυτού του θυμικού και της κακής όψης του ανθρώπου, ιδωμένης ως απόρροιας των όποιων αρνητικών αντικειμενικών συνθηκών, και δη, με την παράλληλη επίτευξη και εφαρμογή της εν λόγω μορφής ουμανισμού, να απαιτεί τη δύναμη του «συγκεκριμένου», δεν περιορίζεται στην εποχή του Ιμβριώτη. Τουναντίον συνιστά ένα αίτημα προς πραγματοποίηση, και παράλληλα ελπίδα και πρόκληση ενός αξιακού-αξιολογικού συστήματος προς αποδοχή, για λαούς και προοδευτικές κυβερνήσεις, αποσκοπώντας ουσιαστικά στην ηθική-αξιολογική εφαρμογή και κατ' επέκταση, εξάπλωση και παρουσία σε επίπεδο πράξης, του ιδανικού ανθρωπίνου προτύπου στο πλαίσιο μιας σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας, ως κοινωνικής και πολιτικής λύσης του μέλλοντος. Ενώ υπ' αυτή την έποψη, το «ιστορικό μήνυμα που μας φέρνει ο νέος τούτος ανθρωπισμός», παραμένει και εξακολουθεί να αποτελεί ακόμα και σήμερα -περίοδο κατάρρευσης και πτώσης του ανατολικού μπλοκ- το προανάκρουσμα και την αρχή, μιας διαδικασίας πραγμάτωσης του εν λόγω ιδανικού. Μιας διαδικασίας ολοκλήρωσης και αυτό-ολοκλήρωσης του ανθρωπίνου όντος, αλλά παράλληλα κι ενός ηθικού ειδολογικού και κοινωνικού μετασχηματισμού, όπου ο άνθρωπος καταλαμβάνει τη θέση του ενεργού υποκειμένου και του συμμετόχου στα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα. Κατακτώντας, έστω και σταδιακά, με τον εν λόγω τρόπο, την «εμφάνιση όλο και πιο ανώτερων κοινωνικών σχηματισμών», οι οποίοι και θα διέπονται και κατ' επέκταση, θα ορίζονται, με τη δύναμη της γνωσιμότητας των ιστορικών και ηθικών νόμων, η οποία και θα επιφέρει για το ανθρωπινό γένος, τη δυνατότητα μιας «όλο και πιο συνειδητής διαμόρφωσης της ιστορικής μοίρας του ανθρώπου». Καταργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, ο νέος τύπος ανθρώπου, ο άνθρωπος που πάντα «μαζί με τους άλλους αγωνίζεται ν' αξιοποιήσει τον κόσμο γύρω του, να τον ημερώσει, να τον κάνει δικό του έργο και να τον αντικρύζει και να τον χαίρεται», πάντα μακράν αυτής καθαυτής της αλλοτρίωσης της καπιταλιστικής κοινωνίας, «όπως ο δημιουργός το δημιούργημα του»: «φυσικά» και «κοινωνικά» «εμπόδια» και «δεσμά» για όλη την ανθρωπότητα⁴³⁷.

Κατά συνέπεια ως πρότυπο του Ιμβριώτη και του σοσιαλιστικού ανθρωπισμού, μπορεί να ιδωθεί ο ολοκληρωμένος ηθικά, συνειδητός, ενεργός - πολιτικά και κοινωνικά- και συνειδητοποιημένος άνθρωπος. Ο άνθρωπος που κατ' επέκταση, «παίρνει όλο πιο φωτεινή συνείδηση του εαυτού του, της αξίας και του έργου του», ενώ ο ίδιος άνθρωπος που προβάλλει ως ηθικό-αξιακό

⁴³⁶ «Σοσιαλιστικός», 263, 264.

⁴³⁷ «Σοσιαλιστικός», 263, 275, 283.

πρότυπο στο πλαίσιο σκέψης, αλλά και «δράσης» του «νέου» ανθρωπισμού, «γίνεται» και είναι «ικανός να κατευθύνει ο ίδιος την ιστορία του, να προβλέπει, να θέτει σκοπούς και να δημιουργεί υπεύθυνα τη μοίρα του». Καθιστώντας ουσιαστικά, τόσο σε επίπεδο ατομικό, μα πρώτιστα συλλογικό, εαυτόν «ΔΗΜΙΟΥΡΓΟ και ΑΦΕΝΤΗ της τύχης του». Πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί μεταξύ άλλων, και με τη συμβολή της «διαπαιδαγωγικής» διαδικασίας-«προσπάθειας», η οποία και οφείλει να θέτει «σαν τελικό σκοπό» της, να καταστεί καταρχήν «ο νέος άνθρωπος», μία «δημιουργική προσωπικότητα». Κάτι που θα επιτευχθεί μόνο εάν τεθούν και παράλληλα δημιουργηθούν και αξιοποιηθούν οι ανάλογες δυνατότητες και προϋποθέσεις και δη, κατ' αυτόν τον τρόπο, ούτως ώστε να προταχθεί ως ανθρώπινο πρότυπο σε κοινωνικό, πολιτικό, ιδεολογικό και πνευματικό επίπεδο, «ο άνθρωπος δημιουργός» και συνάμα ο άνθρωπος της αλληλεγγύης και της συντροφικότητας, στοιχεία που θα αναπτύσσονται ολοένα στην «καθημερινή κοινωνική» πρακτική. «Ένας άνθρωπος δημιουργός» που όντας «εργαζόμενος δένεται με τους άλλους» και που «βαδίζει χέρι με χέρι κρατημένος με αυτούς», προτάσσοντας το νέο άνθρωπο, σύντροφο και «δημιουργό», ως ένα θεωρητικό, ιδεολογικό και ηθικό αίτημα σε επίπεδο προτύπου, το οποίο επιδιώκεται στο πλαίσιο του «σοσιαλιστικού ιδανικού» «να πραγματοποιηθεί στο άμεσο μέλλον»⁴³⁸.

Ο άνθρωπος ή καλύτερα το ανθρώπινο πρότυπο του σοσιαλιστικού ανθρωπισμού, είναι εν κατακλείδι, ο «κοινωνικός άνθρωπος», «ο ανθρώπινος άνθρωπος» και παράλληλα ο άνθρωπος μαχητής. Ένας άνθρωπος, ο οποίος έχει ανυψωθεί ηθικά, πνευματικά, μορφωτικά και πολιτικά και μπορεί να ιδωθεί υπό την έποψη, του «προσωπικού ατόμου», ενταγμένος εκ των πραγμάτων σε μία «διαλεκτική σχέση» αλληλεπίδρασης, του «ατόμου» και «της κοινωνίας». Μια αλληλεπιδραστική και αμοιβαία σχέση, η οποία όχι μόνο «υψώνει το άτομο σε πρόσωπο», αλλά το καθιστά ικανό πλέον, να «προβλέπει», να ερμηνεύει και να ελέγχει τρόπον τινά, την ιστορική εξέλιξη μέσω της αυτοσυνείδησης του, αλλά και μέσω της γνώσης των ιστορικών νόμων. Ενώ μ' αυτόν τον τρόπο «το προσωπικό άτομο», θα έχει «φτάσει» πια στο σημείο, ν' αποκτά συνεχώς και σε μεγαλύτερο βαθμό, επίγνωση του «οργανικού δεσμού» και της «αλληλεξάρτησης», της αναγκαιότητας και του τυχαίου, καθιστώντας έτσι το ανθρώπινο είδος, ικανό, να «αναδημιουργήσει τεχνητά» «και να μετασχηματίσει» «τις τυχαίες ιδιότητες σε αναγκαίες» και τις αναγκαίες σε τυχαίες, σύμφωνα με τις ανάγκες και τα «πρακτικά του ενδιαφέροντα». Παράλληλα δε προβάλλει και προτάσσεται ως αρωγός και συμπαραστάτης στην πορεία του, αυτή, η «επιστήμη», μέσω του «θεμελιακού έργου», της οποίας «προκύπτει», ως «φυσική» απόρροια «η γνώση της αναγκαιότητας» αυτή καθαυτή, σε όλη την «πολλαπλότητα» «των τυχαίων παρεκκλίσεων»-εκφάνσεων της, «πραγματούνοντας» συνάμα και με τρόπο «καθολικό», «νέους ηθικούς κανόνες» έναντι «νέων κοινωνικών αιτημάτων» και «καθηκόντων»⁴³⁹.

«Με αυτόν τον τρόπο», ο άνθρωπος καθίσταται «ελεύθερος» και συνάμα κυρίαρχος, τόσο απέναντι «στη φύση», μα παράλληλα και απέναντι στην κοινωνία. Γινόμενος κύριος της ιστορίας και του εαυτού του, κύρια με τη

⁴³⁸ «Σοσιαλιστικός», 263, 264, 271, 274.

Ρόζας Ιμβριώτη, *Παιδεία*, 243, 255.

⁴³⁹ «Σοσιαλιστικός», 264, 270, 276, 280.

Rose Garaudy, «Ο μαρξισμός», 3.

Α. Σεπτουλίγ, *Κατηγορίες*, μτφρ, Επ. Ξενόπουλου, 302, 303, 305.

δύναμη και τη συνδρομή της γνώσης και της επιστήμης, και χάριν της συνεχούς βελτίωσης και ανάπτυξης, τόσο της τεχνικής, καθώς και του συνόλου των επιστημονικών κλάδων και αντικειμένων, θετικών και θεωρητικών. Μια ανάπτυξη, η οποία εκφράζεται και χρησιμοποιείται σε επίπεδο πράξης, μέσω της βελτίωσης των διάφορων επιστημονικών μέσων, μεθόδων και πρακτικών, καθώς και των αλληλέγγυων επιτευγμάτων, τόσο των θετικών, αλλά και των κοινωνικών επιστήμων, οι οποίες δε θα παύουν εν προκειμένω, να αναπτύσσονται και θα αναπτύσσονται προς όφελος του συνόλου της ανθρωπότητας, στο πλαίσιο ενός διαφορετικού τύπου κοινωνίας από το καπιταλιστικό μοντέλο. Και εν προκειμένω, κινούνται και αναπτύσσονται στο πλαίσιο «δράσης» και λειτουργίας μιας παγκόσμιας κοινότητας σοσιαλιστικού-κομμουνιστικού τύπου κοινωνιών. Ενός κοινωνικού μοντέλου και μιας κοινωνίας, ασφαλώς διαφορετικής από τις μέχρι τώρα ατελείς ταξικές κοινωνικές διαρθρώσεις. Μιας ολοκληρωμένης πρότυπης κομμουνιστικής κρατικής συγκρότησης ή ακόμα καλύτερα μιας κομμουνιστικής-ακρατικής κοινωνίας. Μιας κοινωνίας και μίας κοινότητας όπου θα επικρατεί η ισότητα, η αδελφοσύνη, η κοινωνική δικαιοσύνη κι η συντροφικότητα κι όπου ο άνθρωπος θα βρίσκεται στο επίκεντρο κάθε κοινωνικής δραστηριότητας και «θα ορθώνεται όλο και πιο ελεύθερος μέσα στη φύση» και την ιστορική εξέλιξη, πλέον ως «αληθινός δημιουργός» με τη δύναμη «της ειρηνικής», «δημιουργικής», και «ανθρώπινης δουλειάς του»⁴⁴⁰.

Ο «νέος» ή αλλιώς σοσιαλιστικός ανθρωπισμός, του οποίου πρέσβης και συγκοινωνός εν Ελλάδι υπήρξε και ο Ιμβριώτης, όπως και σχεδόν το σύνολο των «πρωταγωνιστών» της «δεύτερης γενιάς μαρξιστών», είναι «ηρωικός» και αποβλέπει στην ολοκλήρωση του ανθρώπου ως προσώπου μα και συνάμα προσωπικότητας, στο πλαίσιο μιας δομικά, αλλά και αξιολογικά ανώτερης μορφής κοινωνικής συγκρότησης και οργάνωσης. Συνιστώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, αυτή καθαυτή η εν λόγω μορφή ανθρωπισμού, ένα αξιολογικό σύστημα, το οποίο κατακτά το γεγονός να διακρίνεται από «άπειρο πλάτος και βάθος». Μιας και το εν λόγω ηθικό-αξιακό σύστημα, πολεμά κι «εναντιώνεται» σε κάθε μορφή «αλλοτρίωσης», είτε σε επίπεδο πράξης, είτε σε επίπεδο κοινωνικών σχέσεων, υψώνοντας εν τέλει μέσω του προτύπου του ολοκληρωμένου «κοινωνικού» και «ανθρώπινου ανθρώπου», «το άτομο σε πρόσωπο». Σε πρόσωπο σεβαστό και ισότιμο ως προσωπικότητα, μέλος μιας κοινωνίας απαλλαγμένης από την οικονομική ανελευθερία, την εκμετάλλευση και τους φυσικούς καταναγκασμούς και εν γένει από αυτή καθαυτή τη «διαμάχη ανάμεσα στον άνθρωπο και στον άνθρωπο». Προβάλλοντας εν προκειμένω, ο «ιδανικός» και ολοκληρωμένος ανθρώπινος τύπος, ως αναπόσπαστο στοιχείο του σοσιαλιστικού-κομμουνιστικού οράματος. Στοιχείο απαραίτητο για μια ανώτερη μορφή κοινωνικής οργάνωσης, της οποίας η εν λόγω μορφή ανθρωπισμού, θα αποτελέσει προάγγελο και καταλύτη. Μία μορφή ουμανισμού που προτάσσεται ως ανώτερο και ολοκληρωμένο αξιολογικό σύστημα και προβάλλεται συχνά-πυκνά κι από άλλους γνωστούς, Έλληνες σοσιαλιστές-κομμουνιστές διανοούμενους. Με σημαντικότερες παρουσίες, αυτές των Δημήτρη Γληνού, Ρόζας Ιμβριώτη, και Μιχάλη Παπαμαύρου. Διαβλέποντας μάλιστα ιδίως, στη σχέση του Γιάννη Ιμβριώτη, αλλά και της Ρόζας Ιμβριώτη με το Δημήτρη Γληνό, έντονο το στοιχείο του «θαυμασμού» και της «προσκόλλησης», ενώ μπορεί να ιδωθεί ως διακριτή, παράλληλα στην οπτική

⁴⁴⁰ «Σοσιαλιστικός», 264, 285.

του Ιμβριώτη προς εαυτόν και το Γληνό, «μιάν ομότροπη πορεία» προς την «ιδεολογική ωρίμανση» παρά τις όποιες αδυναμίες του έργου του⁴⁴¹.

Ασφαλώς, το εν λόγω όραμα και αξιολογικό σύστημα, το οποίο κουβαλάει τις παρακαταθήκες του συνόλου των ανθρωπιστικών ιδανικών, υιοθετώντας παράλληλα «το σοσιαλιστικό ιδανικό», το όραμα που προβάλλει με τη δύναμη της ευθύνης, -και υπερασπίζεται -όπως προείπα- μέσω του έργου του και ο Ιμβριώτης- αποβλέπει στην επίτευξη «του ανθρώπινου αντικειμένου» και της «εξαντικειμενίσης του ανθρώπου», ακόμα και σ' αυτή την παραγωγή. Κάτι που μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της πραγμάτωσης ενός συστήματος «κοινωνικής ιδιοκτησίας», με το «κοινωνικό Είναι» να «δημιουργεί» μα συνάμα και να αλληλεπιδρά, σε σχέση με «τον ουσιαστικό χαρακτήρα του ατόμου». «Μεγαλώνοντας» κατ' αυτόν τον τρόπο, μέσα απ' την ανάπτυξη της «παραγωγικής», της «κοινωνικής», της «πολιτικής» και της «μορφωτικής σημασίας του υποκειμένου», «την προσωπική» «αξία» του. Κι επιτυγχάνοντας μέσα απ' το νέο αυτό κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό σύστημα, τόσο την ταυτόχρονη «κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας» εν είδει προϋπόθεσης εφαρμογής, μα συνάμα και πρώτιστα «την αποκατάσταση του ανθρώπου» στην ανθρωπινότητα, «την αυθεντικότητα», και την κοινωνικότητα του, σε απόλυτη αντίθεση με την «απανθρωποποιημένη ύπαρξη...» του εργαζόμενου της κεφαλαιοκρατικής διάρθρωσης-συγκρότησης, τελικό «προϊόν» της οποίας δεν είναι άλλο από «το αυτοσυνείδητο και αυτενεργό εμπόρευμα», αυτό καθαυτό «το ανθρώπινο εμπόρευμα». Αντίθεση που καταδεικνύει τη βαθύτατη διαφορά τόσο οραματικής, αλλά και εν γένει θεωρητικής προσέγγισης των εν λόγω κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικών συστημάτων⁴⁴².

Βέβαια για μια σημαντική «μερίδα» ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων και αρκετών προοδευτικών διανοουμένων, αποδεκτή και κυρίαρχη αντίληψη μέχρι και τη δεκαετία του 1980, ήταν η άποψη, ότι η εν λόγω μορφή ανθρωπισμού έχει πραγματωθεί ή τουλάχιστον «πραγματώνεται». Το δεύτερο ακριβώς, ασπάζεται και υποστηρίζει κι ο Ιμβριώτης, παρόλο που ο ίδιος διέβλεπε πολλά και σοβαρά εμπόδια, όπως «η επιβολή της κρατικής γραφειοκρατίας», «η μισθωτή εργασία», αλλά και οι διάφορες εκφάνσεις «του φαινομένου της προσωπολατρίας», χωρίς να παραβλέπει πλήθος άλλων «αντιθετικών διαφορών», όπως η αντίθεση «πολιτείας»-«υπαίθρου» και «πνευματικής» και «χειρωναχτικής εργασίας». Θεωρώντας εν τέλει, παρά το γεγονός, ότι κατά καιρούς προέβαλλε τα θετικά στοιχεία των συγκεκριμένων κοινωνιών, τις εν λόγω μορφές κοινωνικής-κρατικής οργάνωσης ως μεταβατικές μιας κομμουνιστικής κοινωνίας, στο πλαίσιο των χωρών του τότε, «υπαρκτού σοσιαλισμού», όπως π.χ. Σοβιετική Ένωση, Ρουμανία, Βουλγαρία, Πολωνία και άλλες χώρες.⁴⁴³

Ο σοσιαλιστικός ανθρωπισμός του Ιμβριώτη, θέτοντας στο επίκεντρο τον «κοινωνικό άνθρωπο»-μαχητή, ο οποίος υψώνεται με τη συμμετοχή του, στο πλαίσιο λειτουργίας και «δράσης» της ομάδας και εν γένει του κοινωνικού συνόλου, -απόρροια «της διαλεκτικής σχέσης» κοινωνίας-ατόμου- «σε πρόσωπο» και σε προσωπικότητα, μπορεί να θεωρηθεί κοινός, τόσο με τον ανθρωπισμό του Rose Garaudy, καθώς και με τον ανθρωπισμό και το «ηθικό» σύστημα

⁴⁴¹ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83, 84.

«Σοσιαλιστικός», 264, 270, 280

⁴⁴² *«Σοσιαλιστικός»*, 270, 274, 280.

Karl Marx, *Οικονομικά*, 109.

⁴⁴³ *«Σοσιαλιστικός»*, 276, 291.

αξιών, του Σίσκιν. Σημαντικών μορφών της διεθνούς μαρξιστικής σκέψης. Ενώ δεν μπορεί να παραβλεφθεί το γεγονός, ότι ως βάση και παράλληλα ειδοποιό διαφορά του σοσιαλιστικού ή «νέου» ανθρωπισμού σε σχέση και εν συγκρίσει με άλλες προηγούμενες μορφές ουμανισμού, ο Ιμβριώτης διαβλέπει και ορίζει την αρχή της καθολικότητας, την οποία και ορίζει ως αρχή πραγμάτωσης του. Αρχή που τοποθετεί σε παράλληλη, αλλά συνάμα και αλληλεπιδραστική σχέση, με το στοιχείο της ανθρωπινότητας, «της αυθεντικότητας», μα και του «κοινωνικού» χαρακτήρα του ανθρώπου. Θεμελιακές αρχές με βάση τις οποίες, «το προσωπικό άτομο στρέφεται στην κοινωνία του όπως και σ' όλη την ανθρωπότητα», ενώ αυτό το ίδιο «άτομο» «αγαπά» τόσο «το έθνος του», «μα συνάμα νιώθει κι όλους τους άλλους ανθρώπους». Για το «νέο» ανθρωπισμό θα μπορούσε εν τέλει να ειπωθεί, ότι για τον Ιμβριώτη και τους συγκοινωνούς αυτού, «ο άνθρωπος είναι φίλος, σύντροφος κι αδελφός»⁴⁴⁴.

⁴⁴⁴ «Σοσιαλιστικός», 270, 280.

Rose Garaudy, «Ο μαρξισμός», 3.

Ακαδημία Επιστημών της Ε.Σ.Σ.Δ, Α. Φ. Σίσκιν, *Μαρξιστική*, μτφρ Β. Καμπίτση, 367.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στόχος της παρούσας διατριβής, δε μπορώ να παραβλέψω ότι -αρχικά- υπήρξε η συστηματική και μεθοδική παρουσίαση, κύρια του Νέου ή Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού ως θεωρητικού-οραματικού-προγραμματικού «μορφώματος», και δη, ενός ιδιαίτερα συγκεκριμένου τύπου-προτύπου Ανθρώπου, όπως θα μπορούσε να ιδωθεί μέσω της φιλοσοφικής έποψης του Ιμβριώτη, ο «κοινωνικός άνθρωπος», «ο ανθρώπινος άνθρωπος» και ο «άνθρωπος», της «προόδου» μα και της «δημιουργίας». Ένα ανθρώπινο πρότυπο που τίθεται προς πραγματοποίηση, με βάση το φιλοσοφικό-γνωσιοθεωρητικό και κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό σύστημα, υπό την έποψη της κοινωνικής μεθόδου, του Karl Marx. Ενώ σ' αυτό ακριβώς το σημείο, θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι πέραν της όποιας «ιδεολογικής» χροιάς, πρωτίστως και σε σημαντικό βαθμό, ελήφθησαν υπόψη, παράλληλα με το «αξιολογικό σύστημα» και «σχετικά γεγονότα», με βάση τα οποία διαμόρφωσα και «σειρά» κριτικών παρατηρήσεων, που εμπεριέχονται στο εν λόγω κειμενικό corpus. Ενώ εν προκειμένω, θα πρέπει να επισημανθεί, ότι όσον αφορά το θεωρητικό ζήτημα του Νέου Ανθρωπισμού, παρά το γεγονός ότι μπορεί να ιδωθεί ως ιδιαίτερα «σημαντικό» και «ακανθώδες», δεν υπήρξε εν τέλει το μοναδικό «ζητούμενο», της εν λόγω διατριβής, αν και απετέλεσε ιδιαίτερα σημαντικό αυτοτελές τμήμα, της εν λόγω πραγματείας. Μιας και παράλληλα αποπειράθηκα μίας ευρύτερης «ανάλυσης»-«αναφοράς», τόσο στη θεωρητική-φιλοσοφική μα και σ' αυτή την επιστημονική «σκέψη»-θεώρηση του Ιμβριώτη, η οποία και προβάλλει στο «ευρύτερο» έργο του, και δη, δια των «ψυχολογικών μελετών» του. Μελετών στο πλαίσιο των οποίων, και δη, μέσω και της αποδοχής του ρόλου των «θεωριών» της «κανονικής» και «παθολογικής ψυχολογίας», σε επίπεδο «εξήγησης», ακόμα και των διάφορων «νοσηρών ψυχικών φαινομένων», μπορεί να ειπωθεί ότι έχει «μπει» ήδη στη διαδικασία να ερμηνεύσει ή απλά να εξετάσει και να αναζητήσει, τη δυνατότητα ερμηνείας αυτών των καταστάσεων. Καθιστώντας κατά τον τρόπο αυτό, ευκολότερη την «έρευνα» αυτής καθαυτής της «ψυχικής ζωής», και προεκτείνοντας παράλληλα το πεδίο «δράσης» του, πέραν της φιλοσοφίας -τουλάχιστον- υπό τη στενή έποψη αυτής, αν και ήδη έχει αρχίσει να λειτουργεί ως προς τη συγγραφή και σύνθεση των διαφόρων κειμένων, με τρόπο κριτικό και διαλεκτικό, ενώ «η απαρχή» της έννοιας «της ελευθερίας» στον Ιμβριώτη «εξιχνιάζεται κιόλας στα πρώτα γραπτά του», μαζί με την ήδη ανθρωπιστική θεώρηση του εν λόγω φιλοσόφου⁴⁴⁵.

Είναι δε γεγονός, ότι μέσω του επιστημονικού του, έργου επί της επιστήμης της ψυχολογίας, διαφαίνεται συχνά στην περίπτωση του Ιμβριώτη, μία επιστημονική και φιλοσοφική αντίληψη «επηρεασμένη» μεν -αρχικά- από τη μορφολογική θεώρηση της ψυχολογίας, η οποία ως σχολή «έκανε» άλλωστε «αισθητή» την παρουσία της, κατά την εν λόγω εποχή, «αφήνοντας» όμως ικανοποιητικά περιθώρια «ανάπτυξης» κριτικής θεωρητικής σκέψης. Μιας και ο Ιμβριώτης ως φιλόσοφος-επιστήμονας διακρίνεται από την «αρχή» μέχρι τη «δύση» της φιλοσοφικής-θεωρητικής του, πορείας, κύρια από την «αρχή του όλου». Μία «αρχή», η οποία σε πολλές περιπτώσεις θα «προσδώσει»

⁴⁴⁵ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 270, 284.

Η παθολογική, 5.

Π. Νούτσου, Η σοσιαλιστική, Δ', 87.

«δημιουργικά» στοιχεία με κατεύθυνση «εμβάθυνσης», τόσο κατά την «πρώιμη», όσο και κατά την «ώριμη περίοδο», της συγγραφικής παραγωγής του Ιμβριώτη. Ενώ δέον είναι να αναφερθεί, η ακόμα και σε ύστερο χρόνο «αδυναμία» του Ιμβριώτη, να «επεξεργασθεί μια συνεκτική θέση» με τρόπο που να «ικανοποιεί» τις προϋποθέσεις «χρήσης» και «εμβάθυνσης» επί της «διαλεκτικής» και μέσω «της διαλεκτικής μεθόδου». Αν και παρά την όποια, «αποσπασματικότητα» που ενδεχομένως χαρακτηρίζει την «πνευματική» του «καρποφορία», είναι γεγονός ότι στο θεωρητικό «έργο» του Ιμβριώτη, ως «σύνολο», «υπήρξαν στιγμές που αξίωναν τον «δημιουργικό διάλογο» του εγχώριου στοχασμού με τη συνειδητή έκφραση της σημερινής ιστορικής στιγμής» «τον μαρξισμό». Παράλληλα δε θα πρέπει να επισημανθεί ότι στο εν λόγω κειμενικό corpus «αποπειράθηκα» να σκιαγραφήσω, την «πνευματική» κίνηση, όπως αυτή διαμορφώθηκε στο πλαίσιο «ζυμώσεων», του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού και δη, με προεξάρχοντα αυτόν τον Εκπαιδευτικό Όμιλο. Μέλη του οποίου υπήρξαν και ο Γιάννης με τη Ρόζα Ιμβριώτη, παρά τω πλευρό όμως, των δύο «κομβικών» προσωπικοτήτων του Ομίλου, Αλέξανδρου Δελμούζου και Δημήτρη Γληνού, σε σχέση με την πορεία του οποίου και η «πορεία» του Ιμβριώτη μπορεί να ιδωθεί ως «ομότροπη». Διακρίνοντας στην περίπτωση του, (Γληνός), τόσο με τη «διάσπαση», αλλά ακόμα περισσότερο κατά την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου, στοιχεία «ιδεολογικής» «προσκόλλησης» από μέρους του ζεύγους Ιμβριώτη⁴⁴⁶.

Αναζήτησα δε «στοιχεία» σχετικά και με τη «στάση», του ΣΕΚΕ (Κ), αλλά και εν γένει του «σοσιαλιστικού»-«προοδευτικού» χώρου, αναφορικά με το γλωσσικό ζήτημα, διαβλέποντας όμως σε όλα τα επίπεδα, όσον αφορά στη «συζυγία δημοτικισμού και σοσιαλισμού», στοιχεία μίας «πορείας» μάλλον μη γραμμικής και «ασυνεχούς». Μιας και ο «δημοτικισμός», ενώ προβάλλει «ως μοχλός «αναμορφωτικός της κοινωνίας», παράλληλα τόσο για τον εν λόγω Φορέα, αλλά και σε σχέση με σημαντικό τμήμα της «προοδευτικής» διανόησης, μετά από ένα σημείο, διαφοροποιείται έναντι του «Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού», προβαίνοντας σε διάκριση του «ταξικού χαρακτήρα» που λαμβάνουν τόσο ο «αστικός», μα και ο «σοσιαλιστικός δημοτικισμός», του «εθνικό-κοινωνικού σταδίου». Ενώ παράλληλα μπορεί να ειπωθεί, ότι και οι όποιες «διεργασίες», λαμβάνουν χώρα σε μία «πολυτάραχη» περίοδο -με πλέον χαρακτηριστική τη «δεκαετία του 10»- στο «δημοτικισμό», διακρίνονται, τόσο από «επαναστατικά», αλλά και «φιλελεύθερα» στοιχεία. Με τους μετέχοντες στις παραπάνω «διεργασίες», να βρίσκονται σε «κατάσταση» εναλλαγής «ιδεολογικών ρόλων». Μιας και ορισμένοι που μπορεί να «τάχθηκαν» κάποια χρονική-ιστορική συγκυρία με το Δελμούζο, και τη «φιλελεύθερη» έποψη του «δημοτικισμού» της εποχής, μπορεί -αργότερα- να «στοιχηθούν», στο «άρμα» του Γληνού, όπως συνέβη και στην περίπτωση του ζεύγους Ιμβριώτη⁴⁴⁷.

Επίσης αναφορικά με τα αξιακό-ηθικό-οραματικό-αξιολογικό σύστημα του Ιμβριώτη γενικότερα, δέον είναι να αναφερθεί, ότι διέπεται από το στοιχείο «του γνήσιου», του «αυθεντικού», αλλά και του «ηρωικού» «ανθρώπου», ο οποίος κατά τον Ιμβριώτη μέσω των αξιακών αρχών της προσφοράς, της αλληλεγγύης και της συντροφικότητας, θα επιτύχει την «ολοκλήρωση» του, όχι απλά ως «ανθρώπου», αλλά εν γένει ως «ανθρώπινου προτύπου», στο νέο κοινωνικό στάδιο ανάπτυξης. Μιας και στο πλαίσιο του

⁴⁴⁶ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85, 85 «Εναρκτήρια», γγ'-ιε'.

⁴⁴⁷ *Η σοσιαλιστική*, Β', «Α' μέρος», 40, 165, 166.

νέου κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικού μοντέλου, το κοινωνικό σύνολο θα επιτύχει να «φτάσει», στον «αφανισμό» και την οριστική «κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας». Δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, και τις αναγκαίες προϋποθέσεις, ούτως ώστε ο «νέος άνθρωπος» να «φτάσει» στο σημείο να «συνδέσει» την «ατομική» και την «κοινωνική» του, ύπαρξη. Γενόμενος μέρος-πρόσωπο του εν λόγω κοινωνικού μορφώματος και δη, προβάλλοντας ως άνθρωπος «ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΣ», αλλά και «ΑΦΕΝΤΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»⁴⁴⁸.

Σ' αυτό το σημείο, οφείλω να επισημάνω ότι στην περίπτωση του «ζεύγους Ιμβριώτη», είναι διακριτή μάλλον μία «απόλυτη» ιδεολογική συνοδοιπορία, τόσο σε επίπεδο «πολιτικό», μα πρώτιστα σε επίπεδο θεωρητικό. Διαβλέποντας όμως, όσον αφορά τον Ιμβριώτη, μία σχετική «καθυστερήση» - χρονικά- ως προς την «αφομοίωση» και την «αποδοχή», του «εννοιολογικού apparatus του «ιστορικού υλισμού»», σε αντίθεση με την περίπτωση της συντρόφου του, Ρόζας Ιμβριώτη, η οποία και «είχε εκδηλώσει» «τη συμφωνία της» επ' αυτού, από τη «δεκαετία του '20». Ενώ παράλληλα παρατηρείται-εντοπίζεται αναφορικά με το «ζεύγος Ιμβριώτη», σχετική «ταλάντευση», στο ζήτημα των «ιδεολογικών»-«πολιτικών» εκπροσώπων του γλωσσικού ζητήματος. Κάτι που μάλλον μπορεί να αποδοθεί και στην «πολυπλευρικότητα» «που χαρακτήριζε» «τον Εκπαιδευτικό Όμιλο», αλλά και στη ριζοσπαστική -αρχικά- θεώρηση της «φιλελεύθερης» μερίδας των πνευματικών εκπροσώπων, της «ανερχόμενης» «αστικής τάξης», λαμβάνοντας υπόψη ταυτόχρονα και το γεγονός, ότι στην «πλειάδα των φιλελεύθερων διανοουμένων» και δη, του Μεσοπολέμου», εντάσσεται και ο Ιμβριώτης, στην περίπτωση του οποίου ως «θεωρητικό-ιδεολογικό» είσοποιό γνώρισμα προβάλλει κατά την λόγω χρονική-ιστορική περίοδο αυτό καθαυτό «το πάθος της στράτευσης» του, «στον δημοτικισμό», ως ένα «εκπαιδευτικό», αλλά συνάμα και ενέχων έντονα «ιδεολογικό-πολιτικά» στοιχεία κίνημα. Ένα κίνημα με άμεσες κοινωνικές προεκτάσεις, ακόμα και σ' αυτή, την καθημερινότητα των ανθρώπων. Μιας και αφορά, τόσο στη γλώσσα ως κοινωνικό-λεκτικό κώδικα, μα παράλληλα και ως μορφωτικό αγαθό, που θα δώσει αργότερα τη δυνατότητα «στη λαϊκή ψυχή» και δη, ιδωμένης αυτής, στο πλαίσιο της «νεοελληνικής πραγματικότητας», να επιτύχει υπό την έποψη του «εθνικό-κοινωνικού» σταδίου, του εν λόγω κινήματος, μία ευρύτερη «μετουσίωση» στοιχείων. Τοποθετώντας εν προκειμένω, σ' αυτό το σημείο, το «δημοτικισμό» δίπλα στον «ανθρωπισμό», έστω και υπό την «ατελή» «αστική» έκφανση αυτού⁴⁴⁹.

Επίσης ως ιδιαίτερα σημαντική, «κρίνεται» και η «επιρροή» ως προς τον Ιμβριώτη, αλλά και την Ιμβριώτη, του «καθηγητή της Φιλοσοφίας και της Παιδαγωγικής Έντουαρντ Σπράνγκερ (Eduard Spranger)» και δη, στην περίπτωση του Ιμβριώτη, σε επίπεδο θεωρητικών προσεγγίσεων, όσον αφορά, τη «νέα» δυναμικά αναπτυσσόμενη, σχολή της Ψυχολογίας της μορφής. «Στοιχεία» που προκύπτουν, κύρια από τα έργα-ψυχολογικές μελέτες του Ιμβριώτη, *Μορφολογική ψυχολογία* και *Παθολογική μνήμη*. Ενώ σ' αυτό το σημείο, θα πρέπει να ειπωθεί, ότι παρά τη «δυναμική» και ιδιαίτερα «μαχητική» παρουσία του Ιμβριώτη και της Ιμβριώτη, ειδικά μετά την επιστροφή τους στην Ελλάδα, με «τη νέα μεταρρυθμιστική αλλαγή» μα και

⁴⁴⁸ Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 263, 264, 270, 274.

Ρόζας Ιμβριώτη, *Παιδεία*, 243.

⁴⁴⁹ Π. Νούτσου, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 83, 85.

Χρύσας Χρονοπούλου, *Ρόζα*, 24.

Γιάννη Ιμβριώτη, «*Η κοινωνική*», 17, 18.

την παράλληλη «επιστροφή» της Ιμβριώτη «στο σχολείο», όχι μόνο για τη Ρόζα Ιμβριώτη, αλλά και για το Γιάννη Ιμβριώτη, ότι «σε αντάλλαγμα» «αποστασιοποιήθηκαν πολιτικά», και κατ' επέκταση, δεν «κατήγγειλαν το «ιδιώνυμο»», μάλλον λόγω αντικειμενικών «βιοποριστικών» δυσκολιών. Μιας και «πλειάδα» «εκπαιδευτικών», και όχι μόνο, κατά την εν λόγω περίοδο, «απομακρύνθηκαν» «από τις θέσεις τους», για «εμφανείς» «ιδεολογικούς» «λόγους»⁴⁵⁰.

Ακόμη είναι αλήθεια, ότι «αποπειράθηκα» να προβώ σε συσχέτιση και αντιπαραβολή του Νέου Ανθρωπισμού, όπως αυτός προβάλλει στο έργο του Ιμβριώτη, τόσο με τον σοβιετικής χροιάς Ανθρωπισμό, όσο και με τον Ανθρωπισμό του Ernesto Che Guevara, όπως αυτός «έχει ερμηνευτεί», από το Michael Löwy, αλλά και όπως διαφαίνεται στο έργο των *Απάντων*. Σ' αυτό το σημείο, θα μπορούσα να ισχυριστώ ότι «αναζήτησα» και «βρήκα», παράλληλους δρόμους, προς το Νέο Άνθρωπο, στις δύο βασικές οραματικές κατευθύνσεις του Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού, σοβιετικής και γκουεβαρικής-διεθνιστικής χροιάς, με το Ιδανικό της κομμουνιστικής-αταξικής κοινωνίας, να προβάλλει σε αμφοτέρες τις θεάσεις, και δη, σε σχέση με την προσέγγιση του Ιμβριώτη, μιας και ο Ιμβριώτης υπήρξε όχι μόνο σε επίπεδο θεωρίας, αλλά και στην «πράξη», «πρέσβης» και «κοινωνός», αυτού καθαυτού του «Αντιστασιακού Ανθρώπου». Του «Αντιστασιακού Ανθρώπου», ο οποίος με υψωμένο το ηθικό του, ανάρστημα, «στάθηκε» «ενάντιος στο φασισμό και το ναζισμό». Δίνοντας δια της Εθνικής Αντίστασης, «δείγματα» γκουεβαρικής αντίληψης, στην περίπτωση του «Εθνικού Αγωνιστή», ο οποίος μέσω του αγώνα επιτυγχάνει «τη βεβαίωση του», ως «ανθρώπου», αν και οι αντιλήψεις του, πλησιάζουν περισσότερο σε ορισμένα σημεία τον σοβιετικής χροιάς Ανθρωπισμό, χωρίς να μπορεί να ειπωθεί ότι δεν συμφωνούν τα παραπάνω τρόπον τινά και υπό θεωρητικές προϋποθέσεις και με τον «αυθεντικό μαρξισμό» του Che, ο οποίος επ' ουδενί «δεν αποκλείει τον ανθρωπισμό», αλλά αντίθετα «τον ενσωματώνει σαν αναγκαία στιγμή του δικού του οράματος του κόσμου». Προτάσσοντας και στις δύο περιπτώσεις, τον άνθρωπο, «το άτομο» υπό την έποψη «του συγκεκριμένου προσώπου», στοιχείο απ' όπου, ο Νέος Άνθρωπος «αντλεί» κι αυτή καθαυτή τη δύναμη του, «σαν ουσιαστικός παράγων της επανάστασης»⁴⁵¹.

Μιας «επανάστασης», η οποία «υπόσχεται» «την τελειοποίηση της ανθρώπινης κοινωνίας», ανυψώνοντας ή μάλλον αποκαθιστώντας, τον «άνθρωπο» στο επίπεδο του «ανθρώπου», με την πραγματοποίηση του «σοσιαλιστικού ιδανικού». Με αναγκαίους όρους για την επίτευξη του εν λόγω εγχειρήματος, απ' τη μια, τις «κατάλληλες» αντικειμενικές συνθήκες, τις οποίες όμως, αναλαμβάνει να «επεξεργαστεί» αυτό καθαυτό το «ανθρώπινο»-«υποκείμενο», με «την αδιάκοπη προσπάθεια του». Και θέτοντας πλέον στη νέα κομμουνιστική-αταξική κοινωνία σαν όρο-τρόπο κατανομής των αγαθών, το «γνωστό» «αξίωμα» του Karl Marx «από τον καθένα σύμφωνα με τις δυνάμεις του και στον καθένα σύμφωνα με τις ανάγκες του». Ένα «αξίωμα» «κλειδί» «από την άποψη της ιστορικής της διαλεκτικής», και το οποίο ασφαλώς και θα συμβάλλει στο να «πάρει» αυτή καθαυτή «η εργασία» μια «νέα ποιότητα», στο πλαίσιο, ενός νέου κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικού συστήματος-μοντέλου.

⁴⁵⁰ X. Νούτσου, *Η Ρόζα*, 80.

Ρόζα, 40, 41.

⁴⁵¹ Γιάννη Ιμβριώτη, ΚΜΕ, *Ιδεολογικά*, 118.

Michael Löwy, *Ο Τσε*, μτφρ-πρ Έλλης Αλεξίου, 43.

Ενός μοντέλου, το οποίο μέσω της «καθολικότητας» του αξιολογικού του, συστήματος, πρεσβεύει «τον κοινωνικό» και τον «ανθρώπινο άνθρωπο», τοποθετώντας, το «πρόσωπο», σε ισότιμη και «διαλεκτική σχέση με την κοινωνία». Καθιστώντας εν προκειμένω, εαυτόν ικανό «να συνειδητοποιεί» και να «βιώνει» την «εργασία» εν τέλει, ως μια «δική του ζωτική ανάγκη» κι όχι με «το χαρακτήρα του καταναγκασμού», προσπαθώντας να λειτουργήσει όπως λειτουργεί «ο καλλιτέχνης» «στην ελεύθερη δημιουργία»⁴⁵².

⁴⁵² Γιάννη Ιμβριώτη, «Σοσιαλιστικός», 270, 271, 275, 277, 280.
Π. Νούτσου, *Ουτοπία*, 165, 166.

SUMMARY

The primary aim of the present thesis was initially the systematic and principled presentation of the New or Socialist Humanism as a theoretical, visionary, programmatic construct, and most importantly, its setting of a very specific type and model of man. The philosophical standpoint of Yannis Imvriotis, which is set upon the philosophical-epistemological and socio-political system and model of Karl Marx, recognizes the “social man”, “the human man” and the “man of progress and creativity”. Beyond the expected ideological affinities that the two systems of value share, relevant empirical facts have also been taken into account to an important degree, according to which a series of critical comments has been formulated and found in the corpus of texts that constitute this thesis. It must be noted that, even though New Humanism may be regarded as a particularly important and thorny theoretical issue to examine, it has not been the single objective of this thesis, even though it constituted its part. A more comprehensive and broad analysis and reference to both Imvriotis's theoretical-philosophical and his scientific thought and view has also been attempted. The aforementioned thinking comes up in his non-philosophical writings, and particularly in his psychological studies; here, it can be said that Imvriotis already studies and even entertains the possibility of explaining the various “morbid” psychical states via his admittance of the role that theories of social and abnormal psychology play in the explanation of these phenomena. Working this way, it is easier to study his notion of the psychical life itself, at the same time enlarging his field of activity beyond philosophy -even though the critical and dialectical synthesis of Imvriotis's texts and the origin of his concept of freedom is already traced in his first writings, along with his humanistic perspective.⁴⁵³

It is a fact that Imvriotis's scientific psychological works, which were influenced by the Gestalt school of psychology (which made its presence strongly felt during that period), also shaped his scientific and philosophical conception, leaving ample room for the satisfactory development of a critical, theoretical attitude. From the dawn to dusk of his philosophical-theoretical path, Yannis Imvriotis is characterized by the principle of the “whole”: this holistic tendency will imbue creative elements and deepen his work, both in his early and later writing period. Yet, Imvriotis's inability to process the “prerequisites” of use and the deepening of the Marxist dialectics in a satisfactory way, which occurs up to his late work, needs to be mentioned as well. Still, besides the fragmentary character that his intellectual output may present, it is fact that Imvriotis's theoretical work enjoys moments which claim a creative discourse of indigenous Greek socialist thought, with Marxism conceived as “the conscientious expression of the contemporary historical moment”. This thesis also attempts to outline the intellectual environment after the fermentation process that led to the Educational Demotic Greek movement, most prominently located within the Educational Association [*Ekpaideutikos Omilos*], whose members included Rosa Imvrioti and Yannis Imvriotis, both being in the shadow of the more “nodal” personalities of Alexandros Delmouzos and Dimitris Glinos (with whom Imvriotis

⁴⁵³Yannis Imvriotis, «Σοσιαλιστικός», 270, 284.

Η παθολογική, 5.

P. Noutsos, Η σοσιαλιστική Δ', 87.

shares a similar theoretical path). Rosa Imvrioti and Yannis Imvriotis can be found to bear signs of the same “ideological attachment” that occupied Glinos after the “break up” of the Educational Association (1927), but even more so at the time of Greek National Resistance (1941-45) and Civil War (1946-49)⁴⁵⁴.

Evidence on the position of The Socialist (Communist) Workers' Party of Greece [SEKE(K)] as well as the stance of the broader Greek socialist-progressive community regarding the Greek language question has also been researched: what has emerged is that a common defense of the Greek demotic language and support for the socialist cause is not to be expected, at least in a linear and continuous way. Even though demoticism comes up as the leverage to reform society, both the Educational Association and a substantial part of the progressive intellectuals tend to differentiate themselves from the Educational Demotic movement; the result is a distancing of SEKE(K) from both the “bourgeois” and the “socialist” demoticism of the “national stage of the social”, both of which cannot but feature class characterization. At the same time, these debates take place during a turbulent period in Greece (most prominently, the 1910s), in which both revolutionary and liberal elements alternate their ideological roles: some of the major players had historically joined forces with Delmouzos and his liberal version of demoticism, even though they were later aligned to Glinos's chariot – this is what happened in the case of Rosa Imvrioti and Yannis Imvriotis.⁴⁵⁵

Regarding the moral and epistemological value system of Imvriotis, it also needs to be stated that is governed by the element of the “original”, the “authentic”, and the “heroic” man; this man, according to Imvriotis, will attain his integration via the value principles of offering, solidarity and camaraderie, and will become not just a man, but a “human model” within a society that proceeds to a new stage of development. Within the framework of the new socio-economic and political model, the social body will succeed in attaining the annihilation and final abolition of private property, creating thus the necessary presuppositions for the “new man”, who will combine his individual and social being: he will now become part but also a person of the aforesaid social construct, coming up as a “man-creator” and a “man-master” of the world.⁴⁵⁶

At this point, it should be noted that the theoretical (primarily) and the ideological path that Rosa Imvrioti and Yannis Imvriotis take is completely in agreement. Yet, we also need to assert that in the case of Yannis Imvriotis we experience a relative chronological “delay” for him to assimilate and accept the ideological apparatus of historical materialism, in contrast with his partner Rosa -who had already expressed her agreement to the Marxist cause during the 1920s. We also observe in both Rosa Imvrioti and Yannis Imvriotis a certain oscillation toward the ideological and political representatives of the language question; this may also be attributed to the multilaterality that characterized the Educational Association, but also to the radical vision that the “liberal” part of the intelligentsia as the upcoming bourgeoisie initially entertained. We also need to take into account that Yannis Imvriotis is to be counted among the “liberal intelligentsia” of the interwar years via his passion to enlist to the

⁴⁵⁴P. Noutsos, *Η σοσιαλιστική*, Δ', 84, 85, 85 footnote 173, *Εναρκτήρια*, γ'-ιε'.

⁴⁵⁵P. Noutsos, *Η σοσιαλιστική*, Β', «Α' μέρος», 40, 165, 166.

⁴⁵⁶Yannis Imvriotis, «Σοσιαλιστικός», 263, 270, 274.

Rosa Imvrioti, *Παιδεία*, 243.

demotic cause which comes up as his own theoretical and ideological *differentia*, but without regarding it solely as an educational issue; he considers this movement to have strong ideological-political elements, extending to social strands that even affect people's everyday lives, since it relates to language as a socio-linguistic code and a cultural good. Eventual progress of the movement will give the opportunity to the “folk soul” (within the framework of the Greek historical circumstances), to attain a broader “transubstantiation” of elements under the standpoint of the “national stage of the social”. Demoticism is to be placed beside this “humanism”, even under the incomplete bourgeois character of the latter.⁴⁵⁷

The influence of Eduard Spranger, Professor of Philosophy and Pedagogy on Yannis Imvriotis and Rosa Imvrioti is to be counted as specifically important. In the case of Yannis Imvriotis, his psychological studies *Gestalt Psychology* [Μορφολογική Ψυχολογία] and *Abnormal Memory* [Παθολογική Μνήμη] witness the theoretical influence of the then “new” and dynamically growing Gestalt School in psychology. It also needs to be stated that, despite the energetic and combative presence of Rosa Imvrioti and Yannis Imvriotis after their return to Greece under the “new educational reform” of 1930-32 (and Rosa's own return to the Greek educational establishment), they distanced themselves politically, and never denounced the *Idionymo* Law of 1929. A possible interpretation for their inaction needs to be found in their personal survival worries, while an array of educators also moved away from their radical positions during that period (but also before that) for evident ideological reasons.⁴⁵⁸

The thesis also attempts a co-relation of the New Humanism that Imvriotis presents with Soviet humanism and the humanism of Ernesto Che Guevara, both via the latter's complete works and through their interpretation by Michael Löwy. *It is asserted that the two thinkers and Soviet humanism employ parallel paths toward the New Man and the ideal of the communist and classless society: Imvriotis was an ambassador and partaker of the Resistant Man not only in theory, but also in action. He stood against the fascism and Nazism, giving tokens of a Guevarian-Internationalistic conception, and became a “National Fighter”, who attains his affirmation as a man by means of his fight. Imvriotis's aforementioned features agree completely with the “authentic Marxism” that Che prescribed, which in no way excludes but instead incorporates humanism as a necessary moment that leads to the specific world vision he advocated. In both cases, man shows forth as an individual under the standpoint of the “specific person”, upon which the New Man draws his own strength, being an “essential revolutionary factor”.*⁴⁵⁹

This revolution promises the perfecting of the human society, raising, or better, restoring man to his own level, after the socialist ideal has been realized. The necessary prerequisites include the appropriate objective conditions that the human subject itself undertakes to process by means of his own “incessant effort”. By positing the well-known axiom of Karl Marx, “from each according to his ability, to each according to his need” as a way of distribution of goods in the new communist

⁴⁵⁷P. Noutsos, *Η σοσιαλιστική Δ'*, 83, 85.

Chrysa Chronopoulou, *Ρόζα*, 24.

Yannis Imvriotis, *«Η κοινωνική»*, 17, 18.

⁴⁵⁸Charalambos Noutsos, *Η Ρόζα* 80.

Chrysa Chronopoulou, *Ρόζα*, 40, 41.

⁴⁵⁹Yannis Imvriotis, KME, *Ιδεολογικά*, 118.

M. Löwy, *Ο Τσε*, introduction-preface Elli Alexiou, 43.

and classless society (a key axiom in Marx's historical dialectic), labour work will attain a new quality within the framework of a new socio-economic and political model. This model uses its universalization of value system to profess the “social” and “human” man, putting forward the person in an equal and dialectical relationship with society; the person can now make himself conscious of and experience his labour not under coercion, but as his own “vital need”, attempting to function as the artist in “free creation”.⁴⁶⁰

Translation: Vassilis Kroustallis

⁴⁶⁰Yannis Imvriotis, «Σοσιαλιστικός», 270, 271, 275, 277, 280.
P. Noutsos, *Οντοπία*, 165, 166.

ΠΗΓΕΣ

Ι. Έργα του Γ. Ιμβριώτη

«Ψυχανάλυση», «Έκθεση των θεωριών του S. Freud», (Ανατύπωση από το Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου, τόμ, 11, 1923), εκδοτικός οίκος Αθηνά, Αθήνα, αχρονολόγητο.

Παθολογική μνήμη, εκδόσεις τυπογραφείο Λ. Θ. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, Αθήνα, 1931.

Μορφολογική ψυχολογία, (δίτομη μελέτη), εκδόσεις τυπογραφείο ΣΕΡΑΣΗ, Αθήνα, 1932.

Η φιλοσοφία του Μπερζόν, τυπογραφείο ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, Θεσσαλονίκη, 1939.

«Τα ιδανικά της νεολαίας», (Ομιλία σε φοιτητική πολιτική γιορτή, 18 Νοέμβρη 1944), περιοδικό, «Ξεκίνημα», όργανο της πολιτιστικής δράσης της ΕΠΟΝ Μακεδονίας, 1945.

«Ο άνθρωπος και η μηχανή», «Ελεύθερα Γράμματα», Οκτώβρης, 1946.

«Οι αρνητές της επιστήμης», «Ελεύθερα Γράμματα», Φεβρουάριος, 1947.
«Η μοίρα του ανθρώπου», (με το ψευδώνυμο Ι. Κωνσταντίνου), «Ελεύθερα Γράμματα», 1949.

«Kunst und Wissenschaft», Πεπραγμένα Δ' Συνεδρίου Αισθητικής, 1950.

«Τέχνη, μαγεία επιστήμη», «Επιθεώρηση Τέχνης», Απρίλης, 1955.

«Η ιδεολογία του πολέμου», «Επιθεώρηση Τέχνης», Νο 17, Μάης, 1956.

«Η αφηρημένη τέχνη», «Επιθεώρηση Τέχνης», 1959, και ρωσικά στα «Προβλήματα φιλοσοφίας», περιοδικό της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ, Νοέμβρης 1960.

«Η ιδεολογική προπαγάνδα της Κοινής Ευρωπαϊκής Αγοράς», «Επιθεώρηση Τέχνης», Νο 82, Οκτώβρης, 1961.

«Τέχνη και Επιστήμη», «Art et Science», «Revue des Sciences Sociales», «Academie Roumaine», περιοδικό φιλοσοφίας της Ρουμανικής Ακαδημίας, (Νο 4, 1961), με παράλληλη δημοσίευση σε ουγγρικό περιοδικό.

«Η σημερινή ηθική κρίση και οι θρηνωδοί της», «Επιθεώρηση Τέχνης», Νο 73-74, Γενάρης-Φλεβάρης, 1961.

«Ο Αντιστασιακός Άνθρωπος», «Επιθεώρηση Τέχνης», Νο 87-88, Μάρτης-Απρίλης, 1962.

«Κριτική των αξιών του νεοελληνικού πολιτισμού», «Ελληνική Αριστερά», «Ανάτυπο», τεύχος 3, 1963.

Η φιλοσοφία του Καντ, Μαρξιστική θεώρηση, εκδόσεις Διογένης, Αθήνα, 1974,

«Η κοινωνική σημασία της ιδεολογίας του δημοτικισμού», (Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών-(ΚΜΕ))-(Διεξαγωγή ομιλίας 5 Μάρτη 1976 στο Πνευματικό Κέντρο των Ηπειρωτών), εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1976.

«Σοσιαλιστικός Ανθρωπισμός», Πρακτικά Συνεδρίου, «Α' εβδομάδα σύγχρονης σκέψης 12-20 Μάη 1965», εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1976.

«Η Ελευθερία», Πρακτικά Συνεδρίου, «Δεκαήμερο μαρξιστικής σκέψης 18-29 Απρίλη 1977», Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, (ΚΜΕ), Αθήνα, 1977.

«Η έννοια της Ελευθερίας», «παραλλαγή»-«αυτοτελής έκδοση», «Πρακτικά Συνεδρίου, «Δεκαήμερο μαρξιστικής σκέψης 12-29 Απρίλη 1977», Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, (ΚΜΕ), Αθήνα, 1977.

ΠΗΓΕΣ

Ι. Έργα του Γ. Ιμβριώτη

Δοκίμια μαρξιστικής φιλοσοφίας, εκδόσεις Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 1978.

Ο ψυχισμός και η παβλωφική διδασκαλία, (Μελέτες Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών-(ΚΜΕ)), εκδόσεις Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 1979.

Ιδεολογικά θέματα, Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, Πρόλογος Σταύρου Ζορμπαλά, εκδόσεις Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 1981.

Σημείωση: Ο Γιάννης Ιμβριώτης δημοσίευσε άρθρα και μελέτες στα παρακάτω περιοδικά:

«Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου», «Νεοελληνικά Γράμματα», «Ελληνική Αριστερά», «Επιθεώρηση Τέχνης», «Κομμουνιστική Επιθεώρηση», «Πολιτική Οικονομική Έρευνα», «Ελεύθερο Πνεύμα» καθώς και στις εφημερίδες «Αυγή» και «Ριζοσπάστης».

II. Άλλες Πηγές

Δημήτρη Γληνού, «*άρθρα 1942-1943*», Πρόλογος Γιάννη και Ρόζας Ιμβριώτη, εκδόσεις Μανιφέστο, Αθήνα, αχρονολόγητο.

Ρόζας Ιμβριώτη, *Μεθοδολογικά Προβλήματα*, Α', *Η διαλεκτική του HEGEL*, εκδόσεις τυπογραφείο ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ και ΣΙΑ, Θεσσαλονίκη, 1933.

Ρόζας Ιμβριώτη, *Ανώμαλα και Καθυστερημένα Παιδιά*, *Πρώτος χρόνος του Πρότυπου Ειδικού Σχολείου Αθηνών*, εκδόσεις Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία Α.Ε. Αθήνα, 1939.

Ανθρωπιστική παιδεία, Γενική Πολυτεχνική Μόρφωση, εκδόσεις τυπογραφείο Συνεργατικής, Αθήνα, 1955.

Παιδεία και κοινωνία, Ελληνικά εκπαιδευτικά προβλήματα, (επιλογή από το έργο της), εκδόσεις Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 1985.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αριστοτέλη, *Πολιτικά*, επιμέλεια έκδοσης, Γιάννη Κορδάτου, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια, Παναγή Λεκατσά, εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, αχρονολόγητο.

Αντρέα Γεωργίου, *Ηράκλειτος-ο ηττημένος νικητής*, εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα, αχρονολόγητο.

Γιώργου Γιάνναρη, *Φοιτητικά κινήματα και ελληνική παιδεία*, Α' τόμος, εκδόσεις Ποντίκι, Αθήνα, 1993.

Ηράκλειτος, *Άπαντα*, επιμέλεια Τάσου Φάλκου-Αρβανιτάκη, επίμετρο Ι. Σ. Χριστοδούλου, εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 1999.

Ευάγγελου Καφετζόπουλου, *Εγκέφαλος, συνείδηση, και συμπεριφορά, Μια ιστορική εισαγωγή στη Νευροψυχολογία*, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα, 1995.

Γιάννη Κορδάτου, *Δημοτικισμός και Λογιωτατισμός, Κοινωνιολογική μελέτη του γλωσσικού ζητήματος*, εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα, 1974.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- *Ιησούς Χριστός και Χριστιανισμός*, εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα, 1975.
- Εμμανουήλ Κριαρά, *Γλωσσοφιλολογικά, Ύστερο Βυζάντιο-Νέος Ελληνισμός*, εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη, 2000.
- Ευτύχη Μπιτσάκη, *Φιλοσοφία του ανθρώπου*, εκδόσεις Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1981.
- Παναγιώτη Νούτσου, *Ουτοπία και ιστορία, η ιστορική διάσταση των ουτοπικών σχεδιασμάτων του T. Campanella και του Fr. Bacon*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, 1979.
- *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τόμος Α', *Οι σοσιαλιστές διανοούμενοι και η πολιτική λειτουργία της πρώιμης κοινωνικής κριτικής (1875-1907)*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1990.
- *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τόμος Β', *Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*, Α' μέρος, *Από το Κοινωνικόν μας ζήτημα στην ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1991.
- *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τόμος Β', *Ιδέες και κινήσεις για την οικονομική και πολιτική οργάνωση της εργατικής τάξης (1907-1925)*, Β' μέρος, *Από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1992.
- *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τόμος Γ', *Η εδραίωση του «μαρξισμού-λενινισμού» και οι αποκλίνουσες ή οι ετερογενείς επεξεργασίες (1926-1955)*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1993.
- *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα από το 1875 ως το 1974*, τόμος Δ', *Τα ρήγματα της τριτοδιεθνιστικής «ορθοδοξίας» και οι νεωτερικές συλλήψεις της σοσιαλιστικής θεωρίας (1956-1974)*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1994.
- «Ένας στοχαστής της Ελευθερίας», εφ. *Τα Νέα*, 27/06/1999
- *Ο Marx στον καθρέφτη*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2014
- Χαράλαμπος Νούτσου, *Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία, Όψεις του μεσοπολέμου*, εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα, 1990.
- *Η Ρόζα και η Κλειώ, Μέθοδος και ιδεολογία στην ιστορία της εκπαίδευσης*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2011.
- Γιάννη Πρελορέντζου, *Γνώση και Μέθοδος στον Bergson*, εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, 2012.
- Συλλογικό, *Καινή διαθήκη*, επιμέλεια Π. Ν. Τρέμπελα
- Συλλογικό, *Παλαιά διαθήκη*, επιμέλεια, Ν. Π. Βασιλειάδη
- Συλλογικό, *η Ρόζα, της εκπαίδευσης, της επανάστασης, Ρόζα Ιμβριώτη*, εκδόσεις Εντός-ΠΕΑΦΕ, Αθήνα, 2001.
- Δημήτρη Ι. Τσιμπουκίδη, *Ανατομία της δουλοκτητικής κοινωνικής σκέψης, Ελεύθεροι και δούλοι*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
- Αντωνίας Χαρίση, *Η Ρόζα Ιμβριώτη στο Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών (1937-1940)*, εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2013.
- Χρύσας Χρονοπούλου, *Ρόζα Ιμβριώτη, Της ζωής και του σχολείου*, εκδόσεις Εμπειρία-Εκδοτική, Αθήνα, 2011.
- Fr. Engels, *Anteil der Arbeit an der Menschwerdung des Affen*. Marx-Engels, *Werke*.
- Fr. Engels, *Anti-Dühring ή Η Ανατροπή της Επιστήμης από τον Ούγκεν Ντύρινγκ*, μετάφραση, Τ. Στεργίου, εκδόσεις Αναγνωστίδη, Αθήνα, 1963.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ludwig Feuerbach, *Η ουσία του χριστιανισμού*, επιμέλεια Κ. Μετρινού, μετάφραση Γ. Ν. Βιστάκη, εκδόσεις Αναγνωστίδη, αχρονολόγητο.

Rose Garaudy, «Ο μαρξισμός», Πρακτικά Συνεδρίου, Α΄ εβδομάδα σύγχρονης σκέψης 12-20 Μάη 1965, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1976.

Andras Gedo, *Η φιλοσοφία της κρίσης*, μετάφραση Αποστόλη Οικονόμου, εκδόσεις Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, 1994.

Ernesto Che Guevara, *Πολιτικά κείμενα, Άπαντα Τσε Γκουεβέρα*, μετάφραση Λίλης Ζωγράφου, πρόλογος, Peter Weiss, εκδόσεις Καρανάση, Αθήνα, 1982.

M. I. Kalinin, *για τη διαπαιδαγώγηση του νέου ανθρώπου*, μετάφραση από τα αγγλικά, Γιάννη Καραντώνη, εκδόσεις Χρόνος, Αθήνα, 1975.

V. Lenine, *Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός*, εκδόσεις Αναγνωστίδη, Αθήνα, αχρονολόγητο.

Michael Löwy, *Ο Τσε, ο μαρξισμός και η επανάσταση*, (βιογραφία), *Η φιλοσοφική σκέψη του Τσε Γκουεβέρα, Άπαντα Τσε Γκουεβέρα*, μετάφραση-πρόλογος, Έλλης Αλεξίου, εκδόσεις Καρανάση, Αθήνα, 1982.

Karl Marx, *Οικονομικά και φιλοσοφικά χειρόγραφα, πρόλογος*, Lucio Colletti, μετάφραση Μπάμπη Γραμμένου, εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα, 1975.

- *Προκαπιταλιστικοί οικονομικοί σχηματισμοί*, εισαγωγή Eric Hobsbaum, μετάφραση Θ. Καλοπίσης, εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα, 1983.

- *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λονδοβίκου Βοναπάρτη*, μετάφραση, Φ. Φωτίου.

- *Η γερμανική ιδεολογία*, μετάφραση, Κ. Φιλίνη, Α΄.

G. V. Plekhanov-Nikolai Beltov, *Η φιλοσοφία της ιστορίας και ο ρόλος της προσωπικότητας*, μετάφραση Κ. Πορφύρης, εκδόσεις Γνώσεις, Αθήνα, αχρονολόγητο.

A. Septulin, *Κατηγορίες και νόμοι της διαλεκτικής*, μετάφραση, Επ. Ξενόπουλου, εκδόσεις Αναγνωστίδη, Αθήνα, αχρονολόγητο.

Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ-Ινστιτούτο Διεθνών Σχέσεων, A. F. Siskin, *Μαρξιστική ηθική*, μετάφραση, Β. Καμπίτση, εκδόσεις Αναγνωστίδη, αχρονολόγητο

Συλλογικό, Y. Surovtsev-A. Karaganov-A. Anastasiei, V. Yaroustovsky – G. Nedosivin-Y. Kouzmenko, *Σοσιαλισμός και Κουλτούρα*, (5 δοκίμια) Για τη Σοβιετική Τέχνη-Λογοτεχνία Κινηματογράφος-Θέατρο-Μουσική-Ζωγραφική, μετάφραση Δ. Π. Κωστέλενος, εκδόσεις Πλανήτης, Αθήνα, αχρονολόγητο.

Leon Trotsky, *Η ηθική τους και η ηθική μας*, μετάφραση-επιμέλεια, Θωμάδακης Θεοδόσης, εκδόσεις Παρασκήνιο, Αθήνα, 1999.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Γεννήθηκα στα Γιάννενα το 1972. Σπούδασα φιλοσοφία και παιδαγωγική και είμαι υποψήφιος διδάκτορας της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, παράλληλα εργάζομαι ως εκπαιδευτικός Α/Βαθμιας εκπαίδευσης. Ενώ ασχολούμαι ενεργά και με το γνωστικό αντικείμενο της Ειδικής Αγωγής, όπου και εξειδικεύτηκα στο πλαίσιο Ετήσιου Προγράμματος του Ε.Κ.ΠΑ, είμαι δε Μέλος του Πανελλήνιου Επιστημονικού Συλλόγου Ειδικής Αγωγής Π.Ε.Σ.Ε.Α.

Συνέγραψα κείμενα-φιλοσοφικά δοκίμια, παραμύθια, δύο χιλιάδες πεντακόσια ποιήματα, πέντε χιλιάδες χαϊκού και τρίστιχα, και δύο έπη. Δημοσίευσα έξι ποιητικές συλλογές, οι οποίες τιτλοφορούνται αντίστοιχα με χρονολογική σειρά έκδοσης: *Ανδρομέδα Ένα*, (2005), Δωδώνη, *Κραυγές*, (2006), Πανελλήνια Ένωση Συνεργασίας Νέων Λογοτεχνών, *Ανδρομέδα Δύο*, (2007), Δωδώνη, *Θυμίες*-(τρίστιχα), (2012), Ωρίωνας, *Αιχμαλωσιά*-(τρίστιχα), (2013), Ωρίωνας, *Εκ Βαθέων-Ψίθυροι*, (2014), Ωρίωνας. Ενώ πρόσφατα κυκλοφόρησε και η Δίγλωσση (Ιταλικά-Ελληνικά) έκδοση-τριλογία, *Ο χρόνος της ελπίδας*, από τις εκδόσεις Universum και μετάφραση Γεωργίας Χαϊδεμενοπούλου, όπου συμμετέχω με την ποιητική μου, συλλογή *Ψίθυροι στα Οδοφράγματα*.

Ακόμη, έχω συμμετάσχει σε πλειάδα Ανθολογιών και Ποιητικών Ημερολογίων, -περί τις εβδομήντα- μεταξύ των οποίων στα *Ημερολόγια της Γραφής 2009 και 2010*, στην Ανθολογία *Γραφής Έργα*, αλλά και στον *Τόμο των Επιφανών Προσωπικοτήτων* -«*Who is Who*»- της Ένωσης Συγγραφέων Λογοτεχνών Ευρώπης, (Ε.Σ.Λ.Ε) καθώς και στη *Μεγάλη Λογοτεχνική Εγκυκλοπαίδεια* του Κέντρου Ευρωπαϊκών Εκδόσεων-ΧΑΡΗ ΠΑΤΣΗ.

Ποιήματα μου, δημοσιεύτηκαν στα Λογοτεχνικά Περιοδικά «*Λογοτεχνική Δημιουργία*», «*Μουσών Μέλαθρον*», «*ΚΕΛΑΙΝΩ*», «*Νέα Αριάδνη*», «*Δευκαλίων ο Θεσσαλός*», «*Σελιδοδείκτης*», «*Πνοές Λόγου και Τέχνης*», «*iamnosart*» και «*Ελεύθερο Πνεύμα*».

Έτυχα κατά καιρούς πολλών βραβεύσεων από σημαντικούς ελληνικής και διεθνούς εμβέλειας Φορείς, ενώ είμαι Τακτικό Μέλος της Ένωσης Ελλήνων Λογοτεχνών, Ε.Ε.Λ, της Διεθνούς Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών, Δ.Ε.Ε.Λ, της Πανελλήνιας Ένωσης Λογοτεχνών, Π.Ε.Λ και της Ένωσης Λογοτεχνών Βορείου Ελλάδος, Ε.Λ.Β.Ε καθώς και της Πανελλήνιας Ένωσης Συνεργασίας Νέων Λογοτεχνών Π.Ε.Σ.Ν.Λ και της Ε.Σ.Λ.Ε, Ένωση Συγγραφέων Λογοτεχνών Ευρώπης, της ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ -της οποίας και είμαι Εκπρόσωπος στο αντίστοιχο Παράρτημα των Ιωαννίνων- αλλά και Ενεργό Μέλος του ΚΑΦΕΝΕΙΟΥ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ και της Διασπορικής Λογοτεχνικής Στοάς, ενώ είμαι Ιδρυτικό Μέλος της Ακαδημίας Ποίησης και Παραμυθιού.

Επίσης είμαι Μέλος, τόσο της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων Ε.Ε.Ε.Ε, όσο και της Παγκόσμιας Οργάνωσης Προσχολικής Αγωγής Ο.Μ.Ε.Ρ, στις δράσεις των οποίων μετέχω ενεργά. Ενώ μεταξύ άλλων μετέχοντας-συμμετέχοντας στο Πρόγραμμα της Κρατικής Ραδιοφωνίας (ΕΡΑ Ιωαννίνων), «*Κάνε Εκπομπή*», παρουσίασα τη δική μου, λογοτεχνική εκπομπή, υπό τον τίτλο «*Ιχνηλασίες*» προβάλλοντας Ηπειρώτες λογοτέχνες και δημιουργούς.

Πρόσφατα, τον Νοέμβριο του 2014 βραβεύτηκα από τον Ελληνικό Πολιτιστικό Όμιλο Κυπρίων, -του οποίου τυγχάνω ενεργό Μέλος- Ε.Π.Ο.Κ με «*ΑΡΙΣΤΕΙΟ*» για την ποιητική μου συλλογή *Εκ Βαθέων Ψίθυροι* και με «*Πρώτο Βραβείο Ποίησης*» για το ποίημα μου, «*Ανάσταση*». Ενώ παράλληλα τιμήθηκα επίσης με Βραβεία και Επαίνους κατά το 2013 και το 2014, από την Διεθνή Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών Δ.Ε.Ε.Λ, -η οποία και μου απένειμε στις 8 Νοεμβρίου 2014, *Τιμητικό Βραβείο ΠΗΝΕΛΟΠΗΣ ΔΕΛΤΑ*, για το συνολικό πνευματικό έργο μου- το Διεθνούς Εμβέλειας Λογοτεχνικό Περιοδικό ΚΕΛΑΙΝΩ, την UNESCO Κεφαλληνίας, ΤΟ ΚΑΦΕΝΕΙΟ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ και την Ένωση Ελλήνων Λογοτεχνών Ε.Ε.Λ.

Η παρούσα διδακτορική διατριβή μπορεί να ιδωθεί απλά ως μία απόπειρα φιλοσοφικής θέασης και ερμηνείας, τόσο του σημασιολογικού περιεχομένου, όπως και της μορφής του «*Νέου*» ή Σοσιαλιστικού Ανθρωπισμού και δη, υπό τη θεωρητική έποψη του Γιάννη Ιμβριώτη και της δεύτερης γενιάς μαρξιστών, στο πλαίσιο μιας παράλληλης θεώρησης της συνολικής παρουσίας του Ιμβριώτη ως διανοούμενου.

